

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
JURIDISKĀ FAKULTĀTE

PROMOCIJAS DARBS

**NOZIEDZĪGA NODARĪJUMA IZPRATNE LATVIJAS UN AMERIKAS
SAVIENOTO VALSTU KRIMINĀLTIESĪBĀS**

Juridiskās zinātnes
doktora studiju programmas
doktorante

Agnese Beļska

Jur ab 08570

Promocijas darba vadītājs:
Dr.hab.iur., prof. Uldis Krastiņš

Rīga, 2012

IEGULDĪJUMS TAVĀ NĀKOTNĒ

Šis darbs izstrādāts ar Eiropas Sociālā fonda atbalstu projektā «Atbalsts doktora studijām Latvijas Universitātē».

SATURA RĀDĪTĀJS

Ievads.....	3
1.nodaļa. Salīdzināmo tiesību ietekme uz nozieguma izpratnes ģenēzi.....	8
1.1. Salīdzināmās tiesības un tiesību salīdzināšanas vēsturiskā attīstība	8
1.1.1. Salīdzināmo tiesību un salīdzināmo krimināltiesību nozīme un vieta tiesību zinātnē	8
1.1.2. Salīdzināmo krimināltiesību ģenēze salīdzināmo tiesību kopējās attīstības kontekstā	12
1.2. Salīdzināmo tiesību mērķi un funkcijas mūsdienu krimināltiesību kontekstā	24
1.3. Salīdzināmo tiesību metodoloģija un krimināltiesību izpētes specifika.....	29
2.nodaļa. Nozieguma izpratnes ģenēze: no sodu tiesībām uz krimināltiesībām	37
2.1. Nozieguma jēdziena saknes: romiešu-ģermāņu-kanoniskās tiesības un apgaismības filozofija.....	37
2.2. Nozieguma izpratnes ģenēzes īpatnības Latvijas teritorijā.....	50
2.2.1. Nozieguma izpratnes saknes: baltu-ģermāņu-slāvu paražas un apgaismības filozofija	50
2.2.2. Padomju tiesību ietekme uz noziedzīga nodarījuma izpratni Latvijā.....	57
2.3. Nozieguma izpratnes ģenēzes īpatnības <i>vispārējo tiesību</i> saimes valstīs.....	64
2.3.1. Krimināltiesiskās domas veidošanās Anglijā: no ģermāņu-kanoniskajām paražām līdz <i>vispārējām tiesībām</i>	64
2.3.2. Nozieguma izpratnes attīstība ASV: no Anglijas <i>vispārējām tiesībām</i> līdz kodifikācijai	72
3.nodaļa. Noziedzīga nodarījuma (pārkāpuma) izpratnes kopējie jautājumi.....	81
3.1. Noziedzīgs nodarījums un tā tipiskais sastāvs: <i>defining criminal offense</i>	81
3.1.1. Noziedzīga nodarījuma (pārkāpuma) legālā definīcija.....	81
3.1.2. Noziedzīgumu konstituējošo un izslēdzošo pazīmju vieta noziedzīga nodarījuma (pārkāpuma) definīcijā.....	88
3.2. Noziedzīga nodarījuma (pārkāpuma) pazīmju un elementu analīze	92
3.3. Noziedzīgu nodarījumu (pārkāpumu) gradācija un klasifikācija	99
4.nodaļa. Noziedzīga nodarījuma objektīvā puse: <i>actus reus</i>	108
4.1. Noziedzīga nodarījuma (pārkāpuma) ārējās izpausmes raksturojums	108
4.2. Personas darbības krimināltiesiskie aspekti	111
4.2.1. Labprātīgā darbība: <i>voluntary act</i>	111
4.2.2. Domas un statuss. Sistemātiskas darbības.....	118
4.3. Bezdarbība: <i>omission</i>	124
4.4. Valdījums: <i>possession</i>	130
4.5. Nodarījuma kaitīgās sekas: <i>criminal harm</i>	135
4.5.1. Jēdzienu “kaitējums” un “kaitīgums” nošķiršanas teorētiskie aspekti	135
4.5.2. Personas rīcības un kaitīgo seku cēloniskā saikne: <i>causation</i>	141
4.5.3. Cēloņsakarības īpatnības, vērtējot objektīvo saikni starp bezdarbību un sekām.....	151
4.6. Nodarījuma blakusapstākļi: <i>attendant circumstances</i>	153
5.nodaļa. Noziedzīga nodarījuma subjektīvā puse: <i>mens rea</i>.....	156
5.1. Noziedzīga nodarījuma (pārkāpuma) iekšējās izpausmes raksturojums	156
5.1.1. Subjektīvās puses un <i>mens rea</i> jēdziens	156
5.1.2. Vaina, vainojamība: <i>culpa, culpability</i>	160
5.1.3. Vainojamības vispārējie principi	167
5.2. Psihiskās attieksmes izpausmes veidi un vainojamības formas	171
5.2.1. Pastāvošo īpatnību un jēdzienu raksturojums.....	171
5.2.2. Mērķis jeb nolūks: <i>purpose</i> . Motīvs	175

5.2.3. Apzināšanās: <i>knowledge</i>	182
5.2.4. Neapdomība: <i>recklessness</i>	185
5.2.5. Nevērība: <i>negligence</i>	189
5.3. Kļūda: <i>mistake</i>	193
6.nodaļa. Stingri noteiktā atbildība: <i>strict liability</i>	199
6.1. Stingri noteiktās atbildības izpratne <i>vispārējo tiesību</i> saimes valstīs	199
6.1.1. Jēdziens un doktrīnas ģenēze	199
6.1.2. Stingri noteiktās atbildības veidi	202
6.2. Stingri noteiktās atbildības tiesiskuma un taisnīguma apsvērumi	205
6.2.1. Pieļaujamības robežas	205
6.2.2. Doktrīnas priekšrocības	209
6.2.2. Trūkumi un izteiktā kritika	211
6.3. Stingri noteiktās atbildības nošķiršana no fakta prezumpcija	213
6.4. Stingri noteiktā atbildība un Latvijas tiesību sistēma	216
Kopsavilkums	222
Anotācija	239
Annotation	240
Zusammenfassung	241
Izmantotās literatūras, juridisko aktu un juridiskās prakses materiālu saraksts	242
Pievienotie materiāli	i
Problemātisko angļu valodas krimināltiesību jēdzienu skaidrojums	i
ASV 1962.gada Paraugkriminālkodeksa atsevišķu paragrāfu tulkojums	x
Pielikumi	xx
1.pielikums. 20. un 21.gadsimta krimināllikumu, kuriem bijusi ietekme uz Latvijas teritoriju, salīdzinājums	xx
2.pielikums. ASV Štatu krimināllikumu salīdzinājums	xxiv
3.pielikums. Vainas formu attīstības vēsture <i>vispārējās tiesībās</i>	xliii
4.pielikums. Stingri noteiktā atbildība un fakta prezumpcija	xliv
Darbā lietotie saīsinājumi	

Ievads

Informācijas tehnoloģiju attīstības laikmetā robežas starp valstīm kļuvušas viegli pārvaramas – tiešsaistē varam vērot un vērtēt notikumus, kas risinās desmitiem tūkstošu kilometru attālumā. Tehnoloģiju attīstība ievieš korekcijas arī tiesiskajās attiecībās, paverot jaunas iespējas gan tiesiski pamatotai, gan prettiesiskai rīcībai. Tiešsaistē iespējams pārkāpt kādas citas valsts tiesisko regulējumu, tai skaitā izdarīt noziegumu, par to pat nenojaušot. Tikpat viegli tiešsaistē iespējams kļūt par cietušo, kaut gan vēlāk izrādītos, ka aizskarošā rīcība nav tiesiski reglamentēta. Tāpēc noziedzīga nodarījuma jēdziens un tā elementu un satura analīze nav zaudējusi savu aktualitāti arī mūsdienās un joprojām satur virkni neatrisinātu teorētisku un praktisku problēmu.

Aizsargājot savu pilsoņu intereses, valstis ir gatavas uz dažādiem risinājumiem, un ASV mūsdienās ir viena no tām pasaules valstīm, kura plaši cenšas piemērot savu tiesisko sistēmu un domāšanas veidu ārpus tās robežām. Caur filmām un ziņu portāliem tiek iegūta pretrunīga informācija par krimināltiesiska rakstura attiecību risināšanu, balsoties uz kuru ikdienā gan apzināti, gan neapzināti tiek vērtēts, vai un kāpēc ASV krimināltiesību sistēma ir vai nav taisnīgāka nekā Latvijā. Tādējādi salīdzināšana visdažādākajos līmeņos ir kļuvusi par sabiedrības ikdienas neatņemamu sastāvdaļu, kas kopumā pamato arī izvēlēta temata aktualitāti un nozīmīgumu.

Promocijas darbā iepriekš minētie jautājumi tiks pētīti un analizēti zinātniskā līmenī caur krimināltiesību prizmu. Jānorāda, ka pati krimināltiesību zinātne kopš veidošanās pirmsākumiem nav attīstījusies noslēgtā vidē vienas tiesību sistēmas ietvaros – to vienmēr ir ietekmējušas ārvalstu pētnieku idejas, jo sevišķi jautājumos, kas skar cilvēka pamattiesības un pamatbrīvības, taisnīguma izpratni, kā arī ar citu zinātņu sasniegumus.

Latvijā līdz šim veikti pētījumi salīdzināmo krimināltiesību jomā kontinentālās Eiropas tiesību saimes ietvaros, tai skaitā apzināta virkne ārvalstu tiesiskā reglamentējuma, tomēr līdz šim nav skaidri formulēta salīdzināmo krimināltiesību vieta Latvijas tiesību zinātnē, tās mērķi, funkcijas un metodoloģijas īpatnības. Tāpat trūkst padziļinātas ASV krimināltiesību izpētes, neskatoties uz plašo sadarbību starp Latvijas un ASV tiesību aizsardzības iestādēm. Starp sadarbības valstīm pastāvošu būtisku teorētisku atšķirību apzināšanās trūkums vēlāk var ietekmēt tiesību piemērošanas kvalitāti un atbilstību nacionālajai tiesību sistēmai.

ASV atšķirīgā pieeja krimināltiesību pamatjautājumu risināšanā paver iespēju teorijā pastāvošās problēmas uzlūkot no cita skatupunkta. ASV plaši tiek diskutēts par konstitucionālām krimināltiesībām, krimināltiesību zinātnes attīstības vīzijām saistībā ar zinātnes un tehnoloģiju straujo attīstību, kā arī citiem jautājumiem, kas kļuvuši aktuāli arī Latvijas krimināltiesību zinātnē un līdz šim nav pietiekami padziļināti pētīti un atrisināti. Izstrādātais pētījums Latvijā ir pirmais šāda apjoma zinātniskais darbs par noziedzīga nodarījuma jeb pārkāpuma krimināltiesiskās izpratnes īpatnībām Latvijas un ASV krimināltiesībās.

Darba mērķis un uzdevumi

Promocijas darba galvenais mērķis ir izstrādāt visaptverošu un kompleksu salīdzināmo krimināltiesību pētījumu par noziedzīga nodarījuma jeb pārkāpuma izpratnes īpatnībām Latvijā un ASV, kā arī padziļināt noziedzīgumu nosakošo elementu un pazīmju izpratni Latvijas krimināltiesību zinātnē. Vadoties no mērķa, pētījumā izvirzīti šādi uzdevumi:

- 1) izziņāt salīdzināmo tiesību jēdzienu, vietu tiesību zinātnē, metodoloģiju un vēsturisko lomu nacionālo krimināltiesību, tai skaitā nozieguma, izpratnes attīstībā;
- 2) vēsturiski analizēt nozieguma teorētiskās izpratnes attīstību Latvijā un ASV, kā arī citās tiesību sistēmās, kas atstāja vai varēja atstāt ietekmi uz noziedzīguma izpratnes attīstību Latvijā un ASV, proti, antīkajās civilizācijās (galvenokārt Grieķijā, Romā), kontinentālajā Eiropā līdz apgaismības periodam, Anglijā, cariskajā Krievijā, Padomju Savienībā;
- 3) padziļināti pētīt pārkāpumu klasifikāciju Latvijas un ASV krimināltiesībās un noziedzīgu pārkāpumu nošķiršanu pēc tā materiālajām un formālajām pazīmēm, definēt neskaidros jēdzienus un izziņāt to saturu;
- 4) noskaidrot Latvijas un ASV pieeju noziedzīga pārkāpuma abstraktā (vispārējā) jēdziena formulēšanai, tā elementu un pazīmju analīzei, identificējot un skaidrojot raksturīgās īpatnības;
- 5) analizēt noziedzīgumu nosakošos elementus un tos raksturojošās pazīmes, tai skaitā noskaidrot subjektīvo un objektīvo pazīmju attiecību un mijiedarbību;
- 6) skaidrot praksē sastopamās problēmas noziedzīguma konstatēšanā, īpašu uzmanību pievēršot robežjautājumiem kā darbības un domu nošķiršana, subjektīvās attieksmes vērtēšanas problemātika, cēloņsakarības konstatēšana un citām tipiskām problēmām;
- 7) ņemot vērā iegūtos rezultātus, izteikt priekšlikumus trūkumu novēršanai un neskaidro jēdzienu definēšanai salīdzināmo krimināltiesību kontekstā.

Ņemot vērā izvirzīto mērķi, promocijas darbā padziļināti tiek pētīta atsevišķa, vienota, pabeigta noziedzīga nodarījuma struktūras un tā ārējo (objektīvo) un iekšējo (subjektīvo) pazīmju izpratne, salīdzinot un analizējot tos elementus un pazīmes, kuru pastāvēšana nepieciešama noziedzīguma konstatēšanai.

Promocijas darbā netiek pētīti jautājumi, kas skar daudzējādības regulējumu, kriminālatbildības piemērošanu un soda noteikšanu, noziedzīga nodarījuma izdarītāja (subjekta) raksturojumu, nepabeigta nozieguma izpratni (stadijas), vairāku personu piedalīšanos nozieguma izdarīšanā (līdzdalību), noziedzīguma un kriminālatbildības izslēgšanu. Tomēr darbā sniegts vispārējs ieskats noziedzīgumu nosakošo un izslēdzošo apstākļu nošķiršanā un noziedzīguma izslēdzošo apstākļu izpratnē ASV krimināltiesībās.

Izstrādājot promocijas darbu, ir izpētīta un salīdzināta nepabeigta nozieguma izpratne Latvijā un ASV, tai skaitā padziļināti analizēts mēģinājuma institūts, taču apjoma ierobežojuma dēļ izstrādātā nodaļa nav ietverama darba struktūrā. Nepabeigta nozieguma izpratne ASV krimināltiesībās ir analizēta atsevišķā publikācijā. Nepabeigta nozieguma izpētes rezultāti ir atspoguļoti darbam pievienotajā vārdnīcā, kā arī izmantoti, izstrādājot secinājumus un priekšlikumus par noziedzīga nodarījuma izpratni.

Pētāmie jautājumi

Promocijas darbā, ievērojot salīdzināmo tiesību zinātnē noteiktās prasības un Latvijas un ASV krimināltiesību īpatnības, jāizpēta šādas problēmas un jādod atbildes par ar tām saistīto pieņēmumu pareizību vai aplamību:

- 1) kāda ir salīdzināmo tiesību un salīdzināmo krimināltiesību vieta zinātnē; piemēram, vai salīdzināmās tiesības ir tiesību zinātnes apakšnozare, vai tiesību izpētes metode;
- 2) kāda bijusi salīdzināmo tiesību loma krimināltiesību zinātnes attīstībā, tai skaitā nozieguma teorētiskās izpratnes ģenēzē;
- 3) vai “noziedzīga nodarījuma” jēdzienam Latvijas krimināltiesībās un “noziedzīga pārkāpuma” jēdzienam ASV ir kopīgas saknes; ja atbilde ir negatīva, kā tas ietekmē tiesību sistēmu salīdzināšanu un vai iegūtie rezultāti ir izmantojami Latvijas krimināltiesību pilnveidošanai;
- 4) vai Eiropas Savienībā iespējams nonākt pie vienotiem krimināltiesību principiem noziedzīga nodarījuma jēdziena un tā elementu un pazīmju izpratnē; ja atbilde ir pozitīva, vai par paraugu iespējams izmantot ASV pieredzi Paraugkriminālkodeksa izstrādē;
- 5) vai krimināltiesībās ir nepieciešama precīza “noziedzīga nodarījuma” definīcija; pozitīvas atbildes gadījumā – kādai tai jābūt un vai Latvijā nepieciešams izstrādāt jaunu definīciju;
- 6) vai “administratīvie” pārkāpumi ir neatņemama krimināltiesību daļa; ja atbilde ir pozitīva, kādi principi jāievēro, klasificējot pārkāpumus, un kāda ir normatīvo tiesību aktu, kuros noteikti pienākumi vai aizliegumi, loma krimināltiesībās;
- 7) kādi jēdzieni izmantojami un kā tie tulkojami, salīdzinot un analizējot noziedzīga nodarījuma izpratni Latvijā un noziedzīga pārkāpuma izpratni ASV;
- 8) kādas pazīmes raksturo noziedzīga nodarījuma (pārkāpuma) saturu un kā tās klasificējamās;
- 9) vai noziedzīga nodarījuma sastāvā līdzās objektīvajai un subjektīvajai pusei ir pamats nošķirt objektu un subjektu, vai visas objekta un subjekta pazīmes ir iekļaujamas sastāvā; ja atbilde ir negatīva, kādi komponenti un elementi veido noziedzīga nodarījuma sastāvu;
- 10) vai nodarījuma noziedzīgumu ietekmē, vai tas izdarīts ar darbību vai aiz bezdarbības, un vai Latvijas krimināltiesībās izvirzītie nosacījumi ir pietiekami, lai risinātu cēloņsakarības jautājumu un personas psihiskās attieksmes vērtēšanu bezdarbības gadījumā;
- 11) vai līdzās darbībai un bezdarbībai ir pamatoti nošķirt valdījumu kā nodarījuma formu;
- 12) vai cēloņsakarības izpratne Latvijā nodrošina taisnīgu nodarījuma un seku sasaisti; negatīvas atbildes gadījumā – kādi citi kritēriji izmantojami, lai noteiktu objektīvo saikni starp personas rīcību un notikušām izmaiņām objektīvajā realitātē;
- 13) kāda ir latento un redzamo pārējo objektīvo pazīmju vieta noziedzīga nodarījuma struktūrā; piemēram, vai “blakusapstākļi” atzīstami par noziedzīga nodarījuma sastāva elementu;
- 14) kāda ir attiecība starp vainas formām un psihiskās attieksmes izpausmes viediem pret noziedzīga nodarījuma objektīvajām pazīmēm; piemēram, vai pastāv atšķirības psihiskās attieksmes izpausmē pret nodarījumu, blakusapstākļiem un sekām, un kā šāda atšķirība ietekmē iespēju noteikt vienotu vainas formu noziedzīgā nodarījumā;
- 15) kāda ir stingri noteiktās atbildības institūta izcelsme un izpratne ASV krimināltiesībās, vai saskatāmas tās iezīmes Latvijā un vai šādas iezīmes ir attaisnojamas.

Bibliogrāfijas raksturojums un darbā izmantoto metožu pielietojuma pamatojums

Promocijas darba teorētiskajā daļā apkopoti gan vietējā un reģionālā līmenī, gan pasaulē atzītu tiesību speciālistu paustie viedokļi salīdzināmo tiesību un krimināltiesību jomā, kas atspoguļoti gan atsevišķās monogrāfijās, gan rakstos un pētnieciskos projektos. Pētījuma praktiskajā daļā apkopoti, analizēti un vērtēti Latvijas un ASV tiesu nolēmumi, no kuriem spilgtākie vai problemātiskākie piemēri ietverti arī darbā. Darba ietvaros tāpat veikts visaptverošs Latvijas un ASV tiesiskā regulējuma salīdzinājums, kas atspoguļots darbam pievienotajos pielikumos.

Nosakot salīdzināmo krimināltiesību jēdzienu un vietu tiesību zinātnē, kā arī pētot to ietekmi uz nozieguma izpratnes attīstību, apkopoti un vērtēti Vācijas tiesību zinātnieku K.Cveigerta (*Zweigert*) un H.Koca (*Kötz*), ASV tiesību zinātnieka H.C.Gutteridža (*Gutteridge*) un citu ievērojamu salīdzināmo tiesību pētnieku izvirzītie argumenti un atziņas. Nozieguma jēdziena ģenēzes izpētei izmantoti gan tulkotie, gan netulkotie kontinentālās Eiropas, Anglijas, ASV, Latvijas un Krievijas tiesību pirmavoti, kā arī agrāk veiktie pētījumi tiesību un krimināltiesību vēstures jomā, piemēram, L.Bāra (*Bar*), Dž.F.Stifena (*Stephen*), H.Meines (*Maine*), N.Taganceva (*Таганцев*), P.Minca darbi. Analizējot noziedzīga nodarījuma izpratnes problēmjautājumus Latvijā un ASV, promocijas darbā apkopotas, sistematizētas un vērtētas šo valstu ievērojamu mūsdienu tiesību speciālistu paustās atziņas un viedokļi. Ņemot vērā ASV un Latvijas specifisko vēsturisko attīstību, promocijas darbā analizēti arī atsevišķi Anglijas un Krievijas tiesību zinātnieku pētījumi.

Promocijas darba izstrādei izmantotas kā tiesību, tā citās zinātnēs atzītas metodes. Nozieguma izpratnes ģenēzes izziņā un salīdzināšanā laiktelpā pamatā izmantota vēsturiskā metode, sasaistot to ar salīdzināmajām pētniecības metodēm, kas sīkāk analizētas darba pirmajā nodaļā. Veicot vēsturisko salīdzinājumu, par nemainīgo lielumu (*tertium comparationis*) izvēlētas nozieguma izpratni raksturojošo institūtu un doktrīnu funkcijas, loma tiesību piemērošanas procesā, aizsargājamās vērtības un intereses, notikumi pasaules vēsturē, filozofijas atziņas un citi faktori, kas kopumā ietekmējuši krimināltiesību attīstību. Darba ietvaros veikta iegūtā salīdzinājuma klasifikācija, kvalifikācija un intelektuāla vērtēšana.

Lai padziļināti pētītu tieši ar noziedzīga nodarījuma (pārkāpuma) izpratni saistītus institūtus Latvijā un ASV, izmantotas arī citas zinātniski pētnieciskās metodes, tai skaitā, analītiskā, induktīvā, deduktīvā un loģiskā. Analītiskā metode izceļama kā viena no galvenajām darba metodēm, jo tā izmantota kā tiesību zinātnieku pausto viedokļu, tā arī tiesību aktu un prakses materiālu padziļinātai izpētei. Induktīvā metode pētījumā izmantota, lai no atsevišķiem gadījumiem atvasinātu vispārinātus secinājumus. Savukārt deduktīvā metode ļauj no plašā teorētisko atziņu un vispārinājumu klāsta spriest par individuāliem aspektiem un problēmām. Loģiskā metode darbā izmantota, analizējamo jēdzienu satura un apjoma, kā arī to attīstības līmeņa izpētei.

Darba struktūras pamatojums

Promocijas darba satura izklāsts atbilstoši izvēlētajai tēmai, darba mērķim un izvirzītajiem uzdevumiem un noteiktajiem ierobežojumiem strukturāli ir sakārtots sešās nodaļās, kas veidotas, ievērojot Latvijas un ASV krimināltiesību īpatnības, kā arī salīdzināmo tiesību teorētiskās atziņas. Vispārēja rakstura jautājumi apkopoti darba pirmajās trijās nodaļās, savukārt noziedzīga nodarījuma izpratnes specifiskiem jautājumiem veltīta darba ceturtā līdz sestā nodaļa, kur atspoguļoti Latvijas un ASV krimināltiesību izpētes rezultāti. Katra darba nodaļa atspoguļo ar izvēlēto tematu saistītu tipisku problēmu. Visas pētījuma nodaļas sīkāk iedalītas apakšnodaļās, no kurām dažas iedalītas apakšpunktos, ņemot vērā pētītās problēmas specifiku un izpausmes aspektus.

Pirmajās divās darba nodaļās, ievērojot temata vēsturisko un pārnacionālo kontekstu, ir analizēta “noziedzīga” izpratnes attīstība, jo par “noziedzīgu nodarījumu” var runāt tikai no 19.gs, turklāt pamatā šāds jēdziens izmantots kontinentālās Eiropas valstīs. Pirmajā nodaļā pētīti salīdzināmo tiesību aspekti, tai skaitā definēšanas problemātika un vēsturiskā attīstība, zinātnes mērķi, funkcijas un uzdevumi, kā arī metodoloģijas īpatnības. Salīdzināmo tiesību un salīdzināmo krimināltiesību definēšana un metodoloģijas problēmu analīze ir būtiska promocijas darba mērķa sasniegšanai, strukturālai sakārtošanai un rezultātu pamatošanai. Savukārt darba otrajā nodaļā veikta noziedzīga izpratnes ģenēzes izpēte, lai identificētu Latvijas “noziedzīga nodarījuma” un ASV “noziedzīga pārkāpuma” jēdzienu saknes, kā arī attīstības vēsturisko un ģeopolitisko fonu.

Promocijas darba trešajā nodaļā tiek vērtēti un salīdzināti noziedzīga nodarījuma jeb pārkāpuma pamatjautājumi Latvijas un ASV krimināltiesībās, proti, tā legālā definīcija un sastāvs (struktūra), elementu un pazīmju analīze, gradācija un klasifikācija. Pamatojoties uz trešajā nodaļā izdarītajiem secinājumiem, darba nākamajās divās nodaļās analizēta noziedzīga nodarījuma (pārkāpuma) ārējo un iekšējo elementu, to raksturojošo pazīmju un izpausmes formu specifika, izpratnes īpatnības un teorētiskās un praktiskās problēmas. Ņemot vērā Latvijas un ASV krimināltiesību atziņas, kā pirmā tiek analizēta noziedzīga nodarījuma jeb pārkāpuma ārējā izpausme, akcentējot jēdzienu definēšanas problemātiku, darbības izpratni un nošķiršanu no domām, kā arī bezdarbības, valdījuma, kaitīgo seku, cēloņsakarības un blakusapstākļu izpratnes īpatnības. Tālāk tiek analizēta iekšējā izpausme, proti, personas psihiskā vainojamība, akcentējot vainas un psihiskās attieksmes izpratnes īpatnības, kā arī padziļināti pētot psihiskās attieksmes veidus, to savstarpējo nošķiršanu un kļūdas ietekmi uz personas psihiskās attieksmes vērtēšanu.

Ņemot vērā stingri noteiktās atbildības jautājuma specifiku ASV krimināltiesībās un pašreizējo aktualitāti Latvijā, kā arī tā ciešo saistību ar noziedzīguma konstatēšanu un noziedzīga nodarījuma jeb pārkāpuma kopējo izpratni, tam darbā veltīta atsevišķa – sestā nodaļa. Tajā analizēta un vērtēta stingri noteiktās atbildības doktrīna ASV un Anglijā, tās nošķiršana no fakta prezumpcijas, kā arī iespējamā faktiskā izpausme Latvijas tiesību sistēmā.

1.nodaļa. Salīdzināmo tiesību ietekme uz nozieguma izpratnes ģenēzi

1.1. Salīdzināmās tiesības un tiesību salīdzināšanas vēsturiskā attīstība

1.1.1. Salīdzināmo tiesību un salīdzināmo krimināltiesību nozīme un vieta tiesību zinātnē

Lai arī, nostiprinoties nacionālas valsts izpratnei 19.gs Eiropā, publiskās tiesības un tajā skaitā arī krimināltiesības tika uzskatītas par vienu no suverēnas valsts prerogatīvām, kopumā krimināltiesību kā zinātnes attīstībai bijis pārrobežu raksturs, rodot mūsdienu idejām par noziegumu un sodu saknes apgaismības domātāju filozofijā, antīko kultūru pētniecībā un ievērojamāko krimināltiesību zinātnieku paustajās atziņās.¹ Kā uz to precīzi norādījis arī viens no izcilākajiem Latvijas starpkaru perioda krimināltiesību speciālistiem profesors Pauls Mincs, krimināltiesību zinātnes veidošanās Eiropā tika balstīta uz atsevišķiem pētījumiem Itālijā, Nīderlandē, Vācijā un Francijā, kuri tika tulkoti un izmantoti citās valstīs, bet vēlāk, attīstoties pirmajām kodifikācijām, arī tiesību akti tika pakļauti savstarpējai salīdzināšanai un atstāja ietekmi uz krimināltiesību attīstību citās valstīs: “*Vēsturiski pamatotās pozitīvās tiesības papildina kriminālās likumdošanas stāvokļa salīdzinājums dažādās civilizētās pasaules zemēs.*”²

Ja nepilnu gadsimtu atpakaļ neradās šaubas par zinātnes universālo dabu, tad mūsdienu literatūrā, kā zinātniskajā, tā populārajā, nereti šādas tendences tiek apzīmētas ar jēdzienu “globalizācija” un plaši kritizētas. Autoresprāt, ar retiem izņēmumiem šāda kritika ir nepamatota, un ir noderīgi atcerēties jau Sokrāta iedibināto dialogu metodi filozofijā – patiesība, ja pie tādas vispār iespējams nonākt, ir meklējama diskursa ceļā. Jo sevišķi tas attiecināms uz sociālajām zinātnēm, kur atsevišķu jautājumu izpratnei apriori nepieciešama filozofiska pieeja – procesus

¹ Samērā attīstīta krimināltiesību (tajā laikā drīzāk – sodu tiesību) izpratne bija jau Antīkajā Grieķijā. Par to var spriest arī no Platona darba “Likumi”, kas kopumā atspoguļo ne tikai Platona uzskatus, bet lielā mērā tapis spēkā esošo tiesību salīdzināšanas rezultātā. “Likumu” 16.nodaļa veltīta “Pamatpārkāpumiem” kā zādzība no tempļa, nodevība; 17.nodaļa – soda teorijai; 18.nodaļa – nonāvēšanai; 19.nodaļā filozofs runā par ļaundarībām kā ievainošanu; 20.nodaļa – “Uzbrukums”. Atsevišķi pārkāpumu veidi pēti arī citās darba nodaļās. **Plato**. *The Laws*, transl. by T.J.Saunders. Harmondsworth : Penguin Books, 1970.

Romas impērijā sodu tiesību izpratne nebija tik strukturizēta kā civiltiesību izpratne. Viens no vadošajiem avotiem bija XII Tabulu likumi, kuri sakņojās agrīnajās, tai skaitā Grieķijas pilsētvalstu tiesībās. Pēc Romas impērijas sabrukuma, lielākajā daļā Eiropas jautājumos, kas pēc mūsdienu ieskata attiecināmi uz krimināltiesību jomu, turpināja vadīties pēc vietējām paražām, kas lēnām tika apkopotas. Kā pirmais šāds rakstītais kopojums ir minams *Lex Salica* jeb Saliešu likums, *Lex Bajuvariorum* jeb Bavāriešu likums u.c., kas tapuši aptuveni 5. līdz 8.gs. Šādi tiesību apkopojumi viduslaikos pakāpeniski parādījās visur Eiropā, tai skaitā arī Britu salās, Skandināvijā, Austrumeiropā. Šajā laikā iespējams runāt par diezgan labi izstrādātu sodu teoriju, taču kopējas izpratnes par to, kas kalpo par pamatu sodam, proti, pārkāpumu, nepastāvēja. Kā pirmās vērā ņemamās tiesību kodifikācijas Kontinentālajā Eiropā ir jāmin 1532.gada “*Kaiser Karls das funfte und des heiligen römischen Reichs peinlich gerichtordnung*”, saukta arī “*caroli constitutio criminalis*” jeb Kārļa V Karolīna Vācijā, kas regulēja tiesu procedūru krimināllietās, tomēr pārsvarā tajā uzsvars likts uz sodiem un ir ļoti maz materiālo krimināltiesību elementu. Vienlaikus Francijā līdz pat 17.gs beigām nebija vienojoša tiesību akta. Pirmās vērā ņemamās kodifikācijas krimināltiesību jomā bija 1751.gada “*Codex Juris Bavarici criminalis*” Bavārijā, 1769.gada “*Constitutio criminalis Theresiana*” Austrijā, vēlāk arī 1787.gada Jozefa II Austrijas kodekss, 1791.gada Francijas kodeksi (par noziegumiem un mazākiem pārkāpumiem), 1794.gada Prūsijas kodekss, kam sekoja Austrijas 1803.gada kodekss, 1810.gada Francijas (Napoleona) Kriminālkodekss, Bavārijas 1813.gada Kriminālkodekss. Sk. sīkāk **Bar, C.L., von, etc.** *A History of Continental Criminal Law*. New Jersey : Rothman Reprints, Inc., 1968, p. 1-375. Sk. arī **Mincs, P.** *Krimināltiesību kurss* : Vispārējā daļa. Ar U. Krastiņa komentāriem. Rīga : Tiesu nama aģentūra, 2005, 65.-69.lpp; **Osipova, S.** *Viduslaiku Tiesību Spogulis*. Rīga : Tiesu nama aģentūra, 2004, 15.-103.lpp; **Blūzma, V., Zemītis, G., Osipova, S.** *Ārvalstu tiesību vēstures avoti* : no vissenākajiem laikiem līdz 1689.gadam. Rīga : Biznesa augstskola “Turība”, 2007.

² **Mincs, P.** *Krimināltiesību kurss*, Visp. d., 67.lpp.

sabiedrībā var skaidrot, pētīt un analizēt, bet iegūtie rezultāti nekad nebūs tik precīzi kā eksaktajās zinātnēs. Tāpēc var piekrist profesoru K.Cveigerta un H.Koca izteiktajam viedoklim, ka zinātne sākas tur, kur beidzas nacionālo valstu robežas.³

Vērtējot apstākļus un tos fona notikumus, kādos 19.gs veidojās krimināltiesību zinātne kontinentālajā Eiropā, saskatāmas vairākas likumsakarības. Pirmkārt, tiesību zinātnē dominēja privāttiesību pētniecība, kas meklēja un pamatoja kopējas Eiropas privāttiesību saknes Romiešu tiesībās. Šādi pētījumi bija populāri arī publisko tiesību jomā, tomēr, atzīstot zemo krimināltiesību institūta izpratnes attīstību Romā, pētnieki pievērsās romāņu-ģermāņu ieradumu tiesību un kanonisko tiesību izpētei, saskatot tajās saknes publiskā kārtā sodāmu pārkāpumu izpratnei. Otrkārt, tobrīd vadošā bija dabisko tiesību doktrīna, kas līdz pat 19.gs vidum kopumā aizstāvēja tiesību universālisma ideju, turklāt apgaismības ietekmē Eiropas domātāju redzeslokā nonāca tā laika galvenais krimināltiesību institūts – sods. Treškārt, vadošās Rietumeiropas valstis (kā kontinentālās, tā Lielbritānija) sāka ekspansīvi izplatīt ideju par vienotām tiesībām visā civilizētā pasaulē iekarotajās vai citādi iegūtajās kolonijās, kā arī ekonomiskās sadarbības valstīs. Ne velti profesors D.Kenedijs (*Kennedy*) šo laiku precīzi dēvē par pirmo globalizācijas laikmetu pasaulē.⁴

Kopumā visi promocijas darbā analizēto salīdzināmo tiesību jomā veikto pētījumu autori pauduši viedokli, kam pievienojas arī autore, ka **ārvalstu tiesību** izmantošanai nacionālo tiesību pilnveidošanā ir meklējamas tikpat senas saknes, cik izpratnei par tiesībām kopumā, kas secināms ne tikai no pirmo rakstīto avotu analīzes, bet par savstarpējo kultūras, saimniecības un pasaules redzējuma mijiedarbību liecina arī lietiskie, fonētiskie un vizuālie vēstures avoti. Jau Antīkajā Grieķijā, veidojoties patstāvīgām pilsētvalstīm ar savu tiesisko regulējumu, to pārstāvji devās uz kaimiņvalstīm, pētīja kultūru, vēsturi, tiesības un smēlās idejas savas tiesību sistēmas pilnveidošanai. Arī turpmāk ārvalstu tiesību izmantošana – gan brīvprātīgi, gan piespiedu kārtā – saglabāja nozīmīgu vietu nacionālās likumdošanas procesā.⁵ Sava loma ārvalstu tiesību izpētē ir bijusi arī **salīdzināmajām tiesībām** ar vienu no galvenajiem mērķiem – izmantot ārvalstu tiesību zināšanu potenciālu, lai uzlabotu, pilnveidotu un attīstītu nacionālās tiesības.

Nedz Latvijas, nedz ārvalstu tiesību zinātnē līdz šim nav pausta vienota nostāja par ārvalstu tiesību pētniecības disciplīnas vietu tiesību zinātnē un par disciplīnas nosaukumu. Ārvalstu tiesību

³ **Zweigert, K., Kötz, H.** *Introduction to Comparative Law*, 3rd ed. Oxford : University Press, 1998, p. 15.

⁴ M.D.Kenedijs izvirza tēzi par trīs globalizācijas laikmetiem: **1)**1850.-1914.gads – Rietumu pasaules klasisko tiesību ideju izplatīšana visā pasaulē; **2)**1914.-1968.gads – sociālās tiesību izpratnes izplatīšana pasaulē pa iepriekš iedibinātajiem kanāliem; **3)**1968.-2000.gads – iepriekšējo modeļu izteikta kritika, neo-formālisma idejas, dabisko tiesību atdzimšana, kopēja pasaules kārtība (lielākoties ASV tiesību skolas). **Kennedy, D.** Two Globalizations of Law & Legal Thought: 1850-1968. *Suffolk U. L. Rev.*, 2003. Vol. 36, p. 631-679; **Kennedy, D.** Three Globalizations of Law & Legal Thought: 1850-2000. *Grām.: The New Law and Economic Development*. Cambridge: University Press, 2006, p. 19-73.

⁵ Kā piemēru brīvprātīgai ārvalstu tiesību ietekmei var minēt gan romiešu tiesību recepciju Eiropā, kas būtībā bija neeksistējošas valsts tiesību sistēmas pārņemšana, norādot uz šīs sistēmas pārakumu, gan Napoleona kodeksu (kā *Code Civil*, tā *Code Pénal*) ietekmi. Savukārt Lielbritānijas, Spānijas, Francijas u.c. valstu tiesību ekspansija koloniālisma periodā pasaulē, kad šo valstu tiesības tika pilnībā vai daļēji pārnestas it kā zemāk attīstītajās valstīs, ir uzskatāms piespiedu ārvalstu tiesību ietekmes piemērs.

pētniecības disciplīnas apzīmēšanai pasaulē galvenokārt izmantots angļu jēdziens *comparative law*, kas savukārt tulkots no franču valodā izmantotā latīņu izcelsmes jēdziena *droit comparé*.⁶ Ja Latvijā problēmas sagādājusi jēdziena gramatiskā tulkošana,⁷ tad citviet diskusijas izraisījusi pati jēdziena izmantošana. Piemēram, profesors J.V.Kamba (*Kamba*) norāda, ka jēdziens *comparative law* radījis maldīgu priekšstatu par salīdzināmām tiesībām kā nacionālo tiesību apakšnozari līdzās saistību tiesībām, ģimenes tiesībām, krimināltiesībām u.c. Tā vietā profesors aicina izmantot jēdzienus “tiesību salīdzinošā pētniecība” vai “salīdzinošā tiesību pētniecība un studijas”.⁸ Arī ASV tiesību zinātnieks profesors H.C.Gutteridžs savulaik norādījis, ka vācu jēdziens *Rechtsvergleichung* (tiesību salīdzināšana) daudzkārt precīzāk skaidro šīs tiesību zinātnes nozares būtību, nekā angļu *comparative law*, kas iegājis lielākajā daļā valstu.⁹ Vēl pirms viņa profesors F.Polleks (*Pollack*), turpinot profesora H.Meines aizsākto tradīciju, iestājas par jēdziena *comparative jurisprudence* (salīdzināmā jurisprudence) izmantošanu doktrīnas definēšanai.¹⁰

Analizējot minēto problēmu padziļināti, secināms, ka galvenā diskusija bijusi ne tik daudz par vienu vai otru jēdziena izmantošanu, cik – par salīdzināmo tiesību vietu zinātnē kopumā, kas dažādos laika posmos bijusi atšķirīga un kam autore sīkāk pievērsīsies darba 1.1.2.nodaļā. Tāpat diskusijas izraisījusi ārvalstu tiesību, to pētniecības un salīdzināmo tiesību nošķiršana. Jēdziens “ārvalstu tiesības” salīdzināmo tiesību kontekstā apzīmē kādas citas konkrētas valsts tiesību avotu kopumu visās tiesību nozarēs, un ārvalstu tiesību pētniecības objekts ir šie konkrētie ārvalstu tiesību avoti.¹¹ Tādējādi ārvalstu tiesību pētniecība var izpausties kā šo avotu tulkošana jeb interpretācija un padziļināta izpēte. Savukārt “salīdzināmās tiesības” jau pēc sava nosaukuma izvirza prasību ne tikai pētīt citu valstu tiesību avotus, bet arī analizēt tos kontekstā ar piederību tiesību saimei, ja to iespējams identificēt, salīdzināt ar citu valstu vai, ierasti, savas valsts nacionālajām tiesībām.

Salīdzināmās tiesības ir arī mācība par pasaules tiesību sistēmām, to izcelšanās vēsturi un attīstību, kopīgajām vai atšķirīgajām iezīmēm, kā arī iespējamo turpmāko attīstību (divergences un

⁶ Franču jēdziens *comparison* cēlies no latīņu vārdiem *cum* (ar, kopā ar) un *par* (vienlīdzīgs, līdzīgs). Tādējādi vārda etimoloģiskā nozīme ir kopā likšana, savienošana uz līdzvērtīga pamata, ievērojot vienlīdzību. **Harper, D.** *Online Etymology Dictionary*, 2010. Pieejama: www.etymonline.com [skatīts 2012-03-19]. Šeit un turpmāk, tulkojot latīņu val. jēdzienus sk. arī Latīņu-Latviešu vārdnīca. Sast. A.Gavrilovs. Rīga : “Zvaigzne”, 1994.

⁷ Vārds *comparative* latviešu valodā tiek lietots arī kā svešvārds “komparatīvs”, kas savukārt latviskojams kā salīdzinošs, salīdzināms. *Svešvārdu vārdnīca*, 3.izd. Rīga : Jumava, 2007, 373.lpp. Latvijas tiesību zinātnē līdz šim izmantoti abi jēdzieni, tomēr darba autore turpmāk dos priekšroku darāmajā kārtā lietotā jēdziena “salīdzināmās tiesības” lietošanai.

⁸ **Kamba, W.J.** *Comparative Law. Int'l & Comp. L. Q.*, 1974, Vol. 23, p. 486, 487.

⁹ Par salīdzināmo tiesību jēdziena problemātiku sk. **Gutteridge, H.C.** *Comparative Law*. 2nd ed., Cambridge (U.K.) : The University Press, 1949, p. 1-4.

¹⁰ **Pollack, B.F.** *Common Law Conspiracy. Geo. L. J.*, 1947, Vol. 3, p. 74. Šādu jēdzienu lieto arī itāļu tiesību zinātnieks F.Kameo (*Cameo*), rakstot par 20. gs sākuma aktualitātēm salīdzināmajās tiesībās. Sk. **Cammeo, F.** *The Present Values of Comparative Jurisprudence. A.B.A. J.*, 1918. Vol. 4, p. 645-655.

¹¹ Jēdziens *tiesību avots* un it īpaši *ārvalstu tiesību avots* salīdzināmo tiesību kontekstā tiek traktēts plašāk nekā tas saprotams savas valsts tiesību teorijā, jo jāņem vērā arī pētāmās valsts tiesību teorijas atziņas par tiesību avotiem, to hierarhiju. **Vogener, S.** *Sources of Law and Legal Method in Comparative Law. Grām.: The Oxford Handbook of Comparative Law*. Ed. by M.Reimann, R.Zimmermann. Oxford, New York : Oxford University Press, 2006, p. 869-898. Salīdzināmās tiesības jānošķir arī no salīdzināmās leģislācijas (tiesību jaunrade), kas attīstījās 19.gs nogalē, bija jo īpaši populāra Francijā, kur veidojās kā nevalstiskas, tā valstiskas institūcijas tieši ārvalstu tiesību normu (pārsvārā pozitīvo tiesību) izpētei, tulkošanai, analīzei, salīdzināšanai.

konverģences teorijas, globalizācijas jautājums). Turklāt mūsdienu izpratnē salīdzināmo tiesību **izpētes objekts** aptver ne tikai divu vai vairāku valstu tiesību avotu pētniecību (makro salīdzināšana)¹² vai divu vai vairāku valstu tiesību nozaru vai institūtu izpēti (mikro salīdzināšana), bet arī vēstures, kultūras, ģeogrāfijas, politiskās sistēmas un citu jomu, kas varēja atstāt tiešu vai netiešu ietekmi uz tiesību sistēmas attīstību, analīzi.¹³ Līdz ar to tiesību zinātnē atzīts, ka divu valstu tiesību sistēmu salīdzināšana arī tad, ja tās ir piederīgas vienai tiesību sistēmai, nav iespējama bez citu valstu tiesību un filozofijas atziņu pētniecības, ja vien tās atstājušas kaut nelielu ietekmi uz kādas no pētāmo valstu tiesību sistēmas attīstību. Piemēram, lai nonāktu pie atziņām par tiesību sistēmas specifiskajām iezīmēm, it īpaši tādā tiesiski filozofiskā jautājumā kā noziedzīga nodarījuma izpratne Latvijā un ASV, šo valstu tiesību sistēmas ir analizējamās rietumu civilizācijas kopējās attīstības kontekstā.

Salīdzināmajām tiesībām kā zinātnei nošķirama **vispārīgā un sevišķā daļa**. Vispārīgā daļa ietver salīdzināmo tiesību jēdzienu, vēsturi, metodoloģiju un mācību par tiesību saimēm, savukārt sevišķā daļa aptver salīdzināmās tiesības konkrētās tiesību nozarēs, nošķirot publiskās un privātās salīdzināmās tiesības. Šāds iedalījums ir teorētisks, jo salīdzināmās tiesības vairāk nodarbojas ar vispārīgiem jautājumiem, savukārt salīdzināmā pētniecība tiek veikta konkrēto tiesību nozaru ietvaros. Tāpēc jautājums par **salīdzināmo krimināltiesību** vietu tiesību zinātnē ir tāds pats kā, piemēram, jautājums par krimināltiesību vēstures vai filozofijas vietu tiesību zinātnē. No vienas puses, šīs jomas ir tiesību vēstures, tiesību filozofijas sastāvdaļas, bet, no otras – neatņemama krimināltiesību zinātnes daļa. Tieši tāpat primāri pētniecība salīdzināmo krimināltiesību jomā ietilpst krimināltiesību zinātnē, savukārt salīdzināmās tiesības kā zinātne izmanto krimināltiesību atziņas, lai risinātu jautājumus, kas skar, piemēram, metodoloģiskās īpatnības salīdzināmo krimināltiesību jomā vai īpatnības tiesību sistēmu tipoloģizācijā.

Kopumā analizējot gan zinātniskus pētījumus, gan tiesību jaunrades procesu krimināltiesību jomā, autore sprāt, saskatāmas divas tendences. Pirmkārt, krimināltiesību zinātnē plaši izmantotas atsauces uz ārvalstu tiesību zinātnieku pētījumiem, tiesību normām un tiesu spriedumiem, jo sevišķi krimināltiesību vispārīgās daļas problemātisko jautājumu risināšanā. Kaut arī lielākoties kā piemērs tiek minētas valstis ar līdzīgu tiesību sistēmu un kaimiņvalstis, tomēr nereti atsauces tiek veidotas arī uz atšķirīgu pieeju viena vai otra jautājuma risināšanai un norādīts uz pieredzi, ko varam gūt no šādas salīdzināšanas.¹⁴ Otrkārt, pamatojot būtiskākos jaunievedumus tiesību aktos, tiek izziņāts arī ārvalstu tiesiskais regulējums līdzīgu problēmu risināšanā.

¹² Makrosalīdzināšana (*macrocomparison*) ietver dažādu juridisko sistēmu gara, stila un domāšanas paņēmienu salīdzināšanu, savukārt mikrosalīdzināšana (*microcomparison*) ir saistīta ar konkrētiem juridiskiem institūtiem un problēmām. **Zweigert, K., Kötz, H.** *Introduction to Comparative Law*, p. 4, 5.

¹³ Sk. arī **Kamba, J.V.** *Comparative Law*, p. 505-506.

¹⁴ Tradicionāli Latvijā tiek veidotas atsauces uz Krievijas tiesību zinātnes atziņām, līdzīgi ASV tiesību zinātnieku darbos neatņemama sastāvdaļa ir atsauce uz Anglijas tiesu praksi. Vienlaikus kā ASV, tā Latvijas tiesību zinātnē plaši izmantotas Vācijas, savukārt Krievijas zinātnē – arī Francijas un ASV krimināltiesību zinātnes atziņas.

1.1.2. Salīdzināmo krimināltiesību ģenēze salīdzināmo tiesību kopējās attīstības kontekstā

Nozieguma koncepts un izpratne par noziedzīgumu kā tādu nav radusies krimināltiesību zinātniskās pētniecības ietvaros, bet gan sabiedrībā, izejot cauri tās atšķirīgiem attīstības posmiem laiktelpā.¹⁵ Krimināltiesības kā patstāvīga tiesību zinātnes nozare izveidojās tikai vēlāk – lai sistematizētu un analizētu daudzās idejas par krimināltiesiskā kārtā sodāmu aizskārumu, kā arī nošķirtu tajās nozīmīgāko. Tādējādi krimināltiesību vēsture un līdz ar to arī nozieguma un soda izpratnes vēsture ir arī salīdzināmo krimināltiesību vēsture – šīs jomas norobežojamas vienīgi teorētiski, bet, kā tas redzams no salīdzināmo krimināltiesību ģenēzes analīzes, praktiski ir saplūdušas. Autoresprāt, salīdzināmo tiesību attīstībā kopumā iespējams nošķirt trīs galvenos posmus, kas atspoguļo salīdzināmo tiesību un salīdzināmo krimināltiesību komplekso dabu un raksturo arī krimināltiesību galveno teorētisko atziņu mijiedarbību dažādās tiesību sistēmās, proti: stihiskais posms; salīdzināmo tiesību zinātnes rašanās un organizētais salīdzināmo tiesību zinātnes attīstības posms. Salīdzināmo tiesību vēsturiskās attīstības analīze ir būtiska, jo, vēlāk analizējot jau konkrēti nozieguma jēdziena ģenēzi, tā ļauj izdarīt secinājumus par pasaules tiesību sistēmu mijiedarbību gan nozieguma abstraktā jēdziena izstrādē, gan nozieguma struktūras analīzē.

Salīdzināmo tiesību **stihisko attīstības posmu** galvenokārt raksturo ārvalstu tiesību pētniecība, tiesību salīdzināšanas metodes attīstība atsevišķu pētnieku darbos, kas notiek neorganizētā veidā un ir pakārtota praktisku mērķu sasniegšanai.¹⁶ Rakstot par salīdzināmo tiesību vēsturi, Č.Donehju (*Donahue*) nošķir vairākus attīstības etapus: **1)**antīkā pasaule; **2)**viduslaiki; **3)**16.gs franču tiesību zinātnieku sasniegumi; **4)**tiesību salīdzināšana 17. un 18.gs.¹⁷ Kopumā šie etapi, autoresprāt, raksturo stihisko salīdzināmo tiesību attīstības posmu, tomēr iedalījums ir kritizējams, jo ir ierobežots telpā un aptver vienīgi salīdzināmo tiesību attīstību Rietumeiropā.

Ņemot vērā to, ka vēsturiski ārvalstu tiesiskā doma ir ietekmējusi ne tikai atsevišķu Eiropas reģiona valstu, bet praktiski jebkuras pasaules valsts tiesību sistēmas veidošanos, autore piedāvā salīdzināmo tiesību stihisko attīstības posmu iedalīt šādos etapos: **1)**agrīno valstisko veidojumu tiesisko sistēmu un kultūras mijiedarbība tirdzniecības, ekonomiskās un politiskās sadarbības, kā arī militāro konfliktu rezultātā; **2)**moderno valstu un impēriju tiesību sistēmu veidošanās etaps, kad vadošā ir vēsturiskā salīdzināšana, bet ārvalstu tiesību izpēte kalpo praktiskam mērķim, proti, tiesību receprijai; **3)**tiesību salīdzināšanas aizsākumi zinātniska rakstura darbos un pētījumos ar mērķi pilnveidot un uzlabot savu nacionālo tiesību sistēmu.

¹⁵ Kā autore minēja jau ievadā, analizējot noziedzīga nodarījuma izpratnes vēsturi un rakstot par tā pārnacionālu un starptautisku izpratni, autore pamatā izmantos plašāko jēdzienu “noziegums”, jo jēdziena “noziedzīgs nodarījums” izmantošana datējama vienīgi ar 19.gs, turklāt ne visās valstīs nozieguma krimināltiesiskā izpratne tiek asociēta tieši ar jēdzienu “noziedzīgs nodarījums”.

¹⁶ Jau Antīkajā Grieķijā ir atrodamas pirmās iezīmes organizētai pētniecībai salīdzināmo tiesību jomā. Kā piemērs būtu minama Aristoteļa skola, kur viņa sekotāji organizēti pievērsās citu pilsētvalstu konstitūciju analīzei. **Rhodes, P.J.** *A Commentary on the Aristotelian "Athēnaiōn Politeia"*, 2nd ed. Oxford : University Press, 1993, p. 1-2. Sk. arī **Donahue, C.** *Comparative Law Before the Code Napoléon. Grām.: The Oxford Handbook of Comparative Law*, p. 4.

¹⁷ **Ibid**, p. 3-31.

Agrīno valstisko veidojumu (Indija, Ķīna, Asīrija, Ēģipte, Persija, Grieķijas pilsētvalstis u.c.) tiesību sistēmu saknes un veidošanās lielā mērā apvītas ar mītiem un leģendām. Piemēram, liecības par Antīkās Grieķijas pirmatnējo tiesisko regulējumu ir meklējamas Homēra eposos. Tāpēc arī par pirmatnējām “salīdzināmām tiesībām” iespējams spriest ļoti nosacīti, lai gan ir saglabājušies atsevišķi rakstītie avoti, kas ļauj izdarīt secinājumus par kultūras un pirmatnējās tiesiskās domas mijiedarbību antīkajā pasaulē. Tā Hērodota (*Herodotus*; 484-425 p.m.ē.) darbā “Vēstures” atrodamas liecības par to, ka vēsturnieks ne tikai aprakstījis notikumus Antīkajā Grieķijā un Persijā, bet pētījis arī pilsētvalstu kultūru un ir bijis iepazinies ar tiesisko kārtību, tās uzraudzīšanu un sodīšanu.¹⁸ Tiesību salīdzināšanu savos darbos izmantojuši arī citi Antīkās Grieķijas domātāji.¹⁹ Savukārt praksē tiesību salīdzināšanas izmantošana fiksējama galvenokārt saistībā ar tiesību jaunradi.²⁰ Romas impērijas attīstība un vēsturiskie apstākļi, kā arī ambīcijas neatstāja vietu iespējai attīstīties Antīkās Grieķijas laikā aizsāktajai tiesību salīdzināšanas tradīcijai. Barbaru tiesības gan tika pieminētas un pat nedaudz aprakstītas, tomēr tas darīts no izteiktām pārākuma pozīcijām, kas ir pretrunā ar salīdzināmo tiesību pamatprincipiem. Autore sprāt, šāda pieeja lika pamatu kvazi jeb pseido salīdzināšanai, kā galvenais mērķis bija pamatot savas tiesību sistēmas unikalitāti, norādot uz citu tiesību sistēmu nepilnībām, un šāda pieeja vēlāk jo sevišķi populāra bija Lielbritānijas un Francijas tiesībspeciālistu darbos.²¹

Pēc Romas impērijas sabrukuma, veidojoties pirmajām modernajām valstīm kontinentālajā Eiropā, par salīdzināmām tiesībām iespējams runāt ļoti nosacīti, jo ne visas ieradumu tiesības tika pierakstītas, savukārt pierakstītās satur samērā skopu informāciju par pašu ieradumu tiesību normu vēsturisko izcelsmi. Viduslaiku Eiropā tādējādi veidojās situācija, ka, no vienas puses, Romas impērijas izjukšana radīja auglīgu vidi dažādu tiesību sistēmu saskarsmei, bet, no otras puses, pašas Romas impērijas tiesības vairākos aspektos bija nospiedoši pārākas par lielākoties nerakstītajām paražu tiesībām, ka, attīstoties pirmajām universitātēm un pētniecībai tiesību jomā, vietējās tiesības

¹⁸ Vēsturnieks piemin ne tikai likumus, kas saistīti ar karaļa izraudzīšanos un kronēšanu, bet arī noteikumus, kas regulē ikdienas dzīvi un saimniecību, tos salīdzinot un vērtējot. Sk. **Herodotus**. *The Histories* (557-479 BC). Transl. by G.C.Macaulay. New York : Barnes & Noble Classics, 2005, p. 624.

¹⁹ Piemēram, lai sastādītu ideālo konstitūciju, Platons (427.-347.g. p.m.ē.) pētīja un analizēja dažādu Antīkās Grieķijas pilsētvalstu likumus un konstitūcijas. Kaut arī tiešas atsauces viņa darbā “Likumi” atrodamas vienīgi uz dažām – Atēnām, Spartu, Krētu, – tomēr, kā tas argumentēts literatūrā, ideālās konstitūcijas meklējumos Platons esot gan apmeklējis, gan savādāk iepazinies arī daudzas citas tā laika pilsētvalstu tiesību sistēmas, pārvaldi, kultūru, izglītību, saimniecību un ikdienas dzīvi. Sk. arī **Plato**. *The Laws*. Salīdzināšanas tradīciju turpināja arī Aristotelis darbā “Politika”. Lai gan līdz mūsdienām nav saglabājušies visi ar šā darba tapšanu saistītie materiāli, tomēr par to liecina pētījuma būtība. Sīkāk par salīdzināmo tiesību iezīmēm Antīkajā Grieķijā sk. **Assimakopoulou, K.** *Comparative Law in the History of Greek Law*. *RHDI*, 1986, Vol. 38/39, p. 323-333.

²⁰ Antīkajā Grieķijā, sākot no aptuveni 7.g.t. p.m.ē., iespējams runāt par tā dēvēto likumdošanas periodu, kad turpmāko 150 gadu laikā nostiprinās pilsētvalstis ar savu tiesisko regulējumu. Šādu dažādu tiesisku sistēmu pastāvēšana salīdzinoši nelielā teritorijā radīja labvēlīgu augsni arī salīdzināmo tiesību aizmetņiem, jo starp pilsētvalstīm nepastāvēja izolācija, saskārās arī dažādās tiesiskās sistēmas. Tiesību salīdzināšana galvenokārt kalpoja vienai funkcijai – tiesību recepcijai. **Ibid**, p. 324.

²¹ **Zweigert, K., Kötz, H.** *Introduction to Comparative Law*, p. 49. Atsevišķas salīdzināmo tiesību iezīmes ir saskatāmas Gaja Institūtos, tomēr tās ir retas un drīzāk kalpoja par apliecinājumu romiešu tiesību pārākumam. Sk. **Gaius**. *Institutes of Roman Law* (C. 160), 4th. ed. Transl. by E.Poste. [b.v.] : The Online Library of Liberty, 2005. Pieejams: http://oll.libertyfund.org/EBooks/Gaius_0533.pdf [skatīts 2011-03-09].

pat netika uzskatītas par izpētes vērtām.²² Kā uz to precīzi norāda Č.Donehju, pētot pirmos romāņu, ģermāņu, skandināvu un slāvu valstisko veidojumu tiesību avotus,²³ iespējams izdarīt vienīgi pieņēmumus un minējumus par šo avotu savstarpējo ietekmi, tomēr gan kopējā struktūra, gan atsevišķi institūti dod pamatu uzskatīt, ka rakstīto tiesību avotu autori bija informēti par citiem rakstītajiem avotiem, kā arī par citu tautu, galvenokārt kaimiņos dzīvojošo vai tirdzniecības sadarbības partneru, paražām, kultūru, tiesībām, sodiem u.tml.²⁴

Pirmie vērā ņemamie mūsu ēras rakstītie avoti, kuros saskatāmas saknes mūsdienu salīdzināmo tiesību metodoloģijai un mērķiem, ir vēlāk 19.gs kritizētie glosatoru un komentatoru komentāri par romiešu un kanoniskajām tiesībām,²⁵ kā arī atsevišķiem ieradumu tiesību avotiem – vairāku paaudžu garumā tika meklēti kopsaucēji starp atšķirīgajiem avotiem, lai panāktu to harmonizāciju.²⁶ Viens no svarīgākajiem glosatoru un komentatoru pienesumiem turpmākai tiesību zinātnes attīstībai un salīdzināmo tiesību izpratnei bija mēģinājums ne tikai saskatīt atšķirības, bet arī meklēt izskaidrojumu un pamatu tām. Glosatoru un komentatoru ieguldījums saskatāms arī Krimināltiesību kā tiesību zinātnes nozares attīstībā. Saknes mūsdienu izpratnei par krimināltiesībām lielā mērā meklējamas tieši Itālijā, kur pirmajās universitātēs tika pētīti un komentēti Romiešu tiesību avoti, tai skaitā par krimināltiesību jautājumiem. Šie jautājumi tika vērtēti kopsakarā ar kanoniskajām tiesībām. Tomēr tā laika garam un reliģijas (Katoļu baznīcas) prasībām neatbilda nedz salīdzinoši liberālā Romas sodu politika – vismaz cik tālu tas attiecas uz savas valsts brīvajiem pilsoņiem, nedz daudzu pārkāpumu skatīšana privātā kārtā.

Lielie ģeogrāfiskie atklājumi Eiropā izmainīja ne tikai izpratni par pasaules uzbūvi un kārtību, bet arī atstāja paliekošu ietekmi uz filozofisko un tiesisko domu, iezīmējot jaunu – koloniālisma un “rietumu” kultūras ekspansijas laikmetu, atverot jaunas dimensijas arī tiesību salīdzināšanas jomā. Paplašinoties pasaules telpai, attīstījās arī nepieciešamība pēc savas identitātes meklēšanas ne tikai jaunatklātajās teritorijās, bet jo sevišķi tā dēvētajā “Vakareiropā”. Tādēļ vēsturiskās metodes attīstība 16.gs Eiropas zinātnē un filozofijā vērtējama kā likumsakarīga, turklāt tā bija cieši saistīta arī ar salīdzināmās metodes pielietošanu – caur Romas impērijas un tā laika Eiropas tiesību salīdzināšanu tika meklēta pašapliecināšanās un pamatojums Eiropas valstu kā Romas impērijas pēcteču pārkāpumu pār citām kultūrām un tiesiskajām sistēmām.

²² Sākotnēji universitātēs tika mācītas vienīgi Romiešu un Kanoniskās tiesības, tikai krietni vēlāk studijām tika pakļautas arī vietējās tiesības. Vispārēji par Universitāšu veidošanos un Romiešu tiesību studiju ietekmi uz tiesiskās domas attīstību Eiropā sk. **Osipova, S.** *Viduslaiku tiesību spogulis*, 233.-274.lpp.

²³ Sk. piemēram, Saliešu likumus, karaļa Etelberta likumus, Ines likumus, Alfrēda likumus, u.c.

²⁴ Piemēram, Burgundijas kodekss *Gesetze der Burgunden*, 1936. Tulk. F.Beyerle, nav tulkots angļu val. Sīkāk sk. **Donahue, C.** *Comparative Law Before the Code Napaléon*, p. 8-11. Lielbritānijā kā piemēru var minēt Anglo-Sakšu karaļa Alfrēda likumus (871-899). **Wormald, P.** *The Making of English Law: from King Alfred to the Twelfth Century*. Vol. 1, 4th ed. Oxford : Wiley-Blackwell, 2001, p. 265-286.

²⁵ Nosacīti vēl pirms glosatoriem iespējams runāt par Lombarda skolu Pavijā, kas jau kopš aptuveni 10.gs nodarbojās arī ar pastāvošo tiesību pētniecību – kā sekulāro, tā kanonisko, – un bija labi pazīstami arī ar Romiešu tiesību avotiem. Pētniecība aptvēra šo tiesību salīdzināšanu, līdzību un atšķirību skaidrošanu. **Hug, W.** *The History of Comparative Law*. *Harv. L. Rev.*, 1932, Vol. 45, p. 1035-1036.

²⁶ **Vogenaer, S.** *Sources of Law and Legal Method in Comparative Law*, p. 883.

16.gs meklējamas idejiskās saknes ne tikai vēsturiskajam romantismam, kas kulminējās vēsturiskajā tiesību skolā, bet arī vienai no 20.gs centrālajām salīdzināmo tiesību doktrīnas idejām, proti, vispasaules tiesību unifikācijai. No praktiskā viedokļa unifikācija bija cieši saistīta ar koloniālismu, kā rezultātā romiešu tiesības kļuva par vienu no galvenajiem materiālo civiltiesību avotiem pasaulē.²⁷ Savukārt no filozofiskā viedokļa šajā laikā liela loma bija pirmo dabisko tiesību skolas pārstāvju individuālajam pētnieciskajam veikumam, kur meklējamas saknes arī idejai par universālu tiesību pastāvēšanu.²⁸ Dabisko tiesību skolas pārstāvji, kas pretendēja atrast universālos tiesību principus, nevarēja iztikt bez vairāku tiesību sistēmu vērtēšanas, līdz ar to salīdzinošai analīzei tika pakļauti būtiskākie tiesību institūti kā privāttiesību, tā publisko tiesību jomā.²⁹ Vienlaikus šādā kontekstā izmantota salīdzinošā metode drīzāk bija tendencioza – tika aplūkotas vadošās tā laika Eiropas valstis ar mērķi atrast vienojošo, ignorējot atšķirības. Šajā laikā tika likti pamati arī mūsdienīgai nozieguma izpratnei.

Mūsdienīgās salīdzināmo tiesību zinātnes un salīdzinošās metodes pirmsākumi tiek saistīti ar Šarla Luija de Monteskjē (*Charles-Louis de Secondat, Baron de La Brède et de Montesquieu*; 1689-1755) vārdu un viņa apjomīgo pētījumu “*Par likumu garu*”³⁰ (*L'esprit des lois*; 1748), kura tapšanā pamatā izmantota empīriskā pētniecības metode, tā arī citu pētnieku novērojumi. No salīdzināmo tiesību viedokļa ievēribas cienīgs ir fakts, ka Monteskjē pievērsās ne tikai tā laika Eiropas valstīm, bet viņa pētījums aizsniedzās līdz pat Peru, Japānai, Ķīnai, Indijai, un citām teritorijām, kuru kultūras, sadzīves un jo sevišķi tiesību un paražu pētniecība līdz tam bija uzskatīta par mazsvarīgu. Turklāt Monteskjē savā darbā gan piedāvāja kopējo attiecīgo valstu pārvaldes un tiesību sistēmas aprakstu, gan centās skaidrot valstu starpā pastāvošās atšķirības. Tā Monteskjē atšķirības pārvaldē skaidroja ar ģeogrāfisko novietojumu, vēsturi, savukārt tiesību sistēma viņa skatījumā bija tieši pakārtota pārvaldes vajadzībām. Neskatoties uz to, ka Monteskjē pētījumā saskatāms subjektīvisms, turklāt bieži fakti, uz kuriem filozofs balstīja atzinumus, bija neprecīzi, kopumā darbs “*Par likumu garu*” fundamentāli izmainīja juridisko domāšanu, atzīstot par nepieciešamu vispirms izprast citas tiesību sistēmas, lai pilnībā varētu izprast pašmāju.³¹

²⁷ Romiešu tiesības kā atsevišķs mācību priekšmets tika pasniegts ASV, Kanādas, Austrālijas, Latīņamerikas valstu, Japānas, arī atsevišķi citu Āzijas valstu, Austrumeiropas un Centrāleiropas valstu universitātēs. Vispārējam ieskatam par salīdzināmo tiesību attīstību citur pasaulē sk. **Clark, D.S.** Development of Comparative Law in the United States. *Grām.: The Oxford Handbook of Comparative Law*, p. 175-213; **Kleinheisterkamp, J.** Development of Comparative Law in Latin America. *Grām.: Ibid*, p. 261-301; **Kühn, Z.** Development of Comparative Law in Central and Eastern Europe. *Grām.: Ibid*, 215-236; **Kitagawa, Z.** Development of Comparative Law in East Asia. *Grām.: Ibid*, p. 237-260.

²⁸ **Donahue, C.** Comparative Law Before the Code Napaléon, p. 22.

²⁹ Piemēram, Hugo Grocijs (*Hugo Grotius*; 1583-1645) un S.Pufendorfs (*Samuel von Pufendorf*; 1632–1694), lai formulētu dabisko tiesību principus, analizēja un salīdzināja dažādu valstu tiesību sistēmas. **Ibid**, p. 23. Autore sprāt, uzskatāms piemērs ir arī S.Pufendorfa vainas teorija, par ko sīkāk sk. promocijas darba 2.1.nodaļu.

³⁰ Pētījumā saskatāms arī paša Monteskjē patiens izbrīns par tiesību sistēmu dažādību, atšķirīgiem veidiem, kādos dažādas sabiedrības risina salīdzināmas problēmas, iegūstot kā līdzīgus, tā savādākus, bet kopumā akceptējamus rezultātus. **Montesquieu.** *The Spirit of Laws*, 1748. Transl. by T.Nugent, 1952. Kitchener (Canada) : Batoche Books, 2001. Pieejams lejupielādei: <http://socserv.mcmaster.ca/~econ/ugcm/3ll3/montesquieu/spiritoflaws.pdf> [skatīts 2011-08-18].

³¹ Sk. sīkāk **Fauvarque-Cosson, B.** Development of Comparative Law in France. *Grām.: The Oxford Handbook of Comparative Law*, p. 39, 40.

Tādējādi ar Monteskjē vārdu ir saistāms ne tikai Eiropas salīdzināmo tiesību tradīcijas aizsākums, bet kopumā posms, ar kuru salīdzināmās tiesības gan atsevišķās Eiropas valstīs (Itālijā, Francijā, Vācijā, Lielbritānijā), gan citviet pasaulē (ASV, Japānā, atsevišķās Latīņamerikas valstīs kā Argentīnā un Brazīlijā, Krievijas impērijā) sāka veidoties kā patstāvīga disciplīna jurisprudences jeb tiesību zinātnes ietvaros, un vienlaikus nostiprinājās arī kā domāšanas veids atsevišķu tiesību nozaru ietvaros. Šo laika posmu raksturo ne tikai pieaugošā interese par citu valstu tiesībām atsevišķu pētnieku darbos, bet arī tiesību salīdzināšanas institucionalizācija, proti, ārvalstu tiesību pētniecība notika arī kodifikāciju komisiju ietvaros, tā bija cieši pakļauta tiesību jaunrades vajadzībām. Tas savukārt veicināja nošķirtu ārvalstu tiesību pētniecību, proti, tiesību salīdzināšana lielākoties tika organizēta tiesību zinātnes apakšnozaru ietvaros, līdz ar to valstīs, kur aktīvi notika tiesību recepcija, nereti dažādās disciplīnās bija vērojama pilnīgi atšķirīgu tiesību sistēmu ietekme.³²

Ārvalstu tiesību pētniecību krimināltiesību nozarē determinēja vairāki faktori. Pirmkārt, interesi par citu valstu krimināltiesībām vienlaikus gan veicināja, gan bremsēja šīs nozares ciešā sasaiste ar valsts suverenitātes jēdzienu.³³ No vienas puses, suverēnam bija absolūta vara pār valsts teritorijā notiekošo un krimināltiesības lielā mērā kalpoja kā varas viens no galvenajiem tiesiskajiem atbalstiem – interese par ārvalstīs notiekošo aprobežojās ar jaunākajām atziņām sodu politikas jomā, kas bija galvenais krimināltiesību stūrakmens līdz pat 19.gs sākumam, kad tikai iedīglu veidā sāka attīstīties nozieguma un tā jēdziena izpratne. No otras puses, apgaismības ideju ietekmē notika arī suverenitātes jēdziena pārvērtēšana, un vēršanās pret suverēnu (un tā absolūto varu) bija arī cieši saistīta ar vēršanos pret tobrīd pastāvošo sodu politiku.³⁴

Otrkārt, 19.gs nogalē kā patstāvīga, starpdisciplināra zinātne veidojās kriminoloģija, kas pievērsās ne tikai noziedznieka personības, bet arī nozieguma koncepta zinātniskai pētniecībai, izejot no juridiskiem rāmjiem. Par kriminoloģijas “tēvu” tiek uzskatīts slavenais itāļu domātājs Čezāre Bekaria (*Cesare Bonesana, marchese di Beccaria*; 1738-1794), kurš vienlaicīgi aizsāka arī penoloģijas (sociāla zinātne par soda institūtu) virzienu ar savu ievērojamo pētījumu “Par noziegumiem un sodiem” (*Dei delitti e delle pene*; 1764), kā pamatā bija dažādu valstu sodu

³² Piemēram, Latīņamerikas valstīs konstitucionālās tiesības bija pakļautas ASV ietekmei, kamēr civiltiesībās bija jūtama Romiešu tiesību ietekme. Turklāt šī ietekme variēja starp Francijas un Vācijas tiesību sistēmu ietekmi dažādos reģiona valstu attīstības posmos. **Kleinheisterkamp, J.** *Development of Comparative Law in Latin America*, p. 268.

³³ Kā argumentē M.D.Dabbers, krimināltiesības attīstījās kā “ģimenes lieta”, tādēļ tās raksturo varas atribūtiska aizstāvēt sākotnēji ģimeni, bet vēlāk karali (arī valsti) no apdraudējumiem, aizskārumiem. Profesors uzskata, ka krimināltiesību ciešā saistība ar suverenitātes principu padarīja neiespējamu salīdzināmo krimināltiesību attīstību pirms apgaismības perioda, jo suverēns (karalis, imperators) noteica pār teritoriju un viņa griba bija ārēju faktoru neietekmējama. **Dubber, M.D.** *Comparative Criminal Law. Grām.: The Oxford Handbook of Comparative Law*, p. 1289-1291.

³⁴ Krimināltiesību jomā tieši sodu politikas jautājums visveiksmīgāk spēja organizēt tiesību zinātniekus no dažādām valstīm salīdzināmajai pētniecībai. **Ancel, M.** *Some Reflections on the Value and Scope of Studies in Comparative Criminal Law*, transl. by E.M. Wise. *Grām.: Studies in Comparative Criminal Law*. Springfield : Charles C Thomas, 1975, p. 6. Pirmais Penitenciārais kongress (otrais pēc 1872.gada Londonas kongresa), kuru rīkoja 1874.gadā dibinātā Starptautiskā sodu un penitenciārā komisija, notika 1878.gadā Stokholmā un iezīmē pirmsākumus organizētai kriminālsodu politikas un tiesiskā reglamentējuma salīdzināšanai starptautiskā līmenī. Sīkāk par kongresiem sk. **Teeters, N.K.** *Deliberations of the International Penal and Penitentiary Congresses, 1872-1935*. Philadelphia : Temple University Book Store, 1949.

sistēmu salīdzināšana.³⁵ Tādējādi kriminoloģija jau pamatos balstījās uz salīdzinošām studijām, kā rezultātā arī noziegums tika uztverts ne vairs kā valsts iekšēja, bet drīzāk pārnacionāla, starptautiski risināma problēma, kas deva gaismu arī salīdzināmo krimināltiesību uzplaukumam Eiropā.³⁶

Ja Monteskjē dēvēts par salīdzināmo tiesību idejisko tēvu, tad pirmais, kurš atļāvās izvirzīt ideju par “salīdzināmo jurisprudenci” kā patstāvīgu tiesību nozari, bija Pauls Johans Anselms fon Feuerbahs (*Paul Johan Anselm von Feuerbach*; 1775-1833) – krimināltiesību zinātnes pamatlicējs.³⁷ Feuerbahs, kurš pats bija sava laika izcils krimināltiesību speciālists, mūža lielāko daļu veltīja apjomīgam projektam, ko viņš apzīmēja kā “pasaules likumdošanas vēsture” jeb “vispasaules jurisprudence”.³⁸ Viņš vāca materiālus ne tikai no Eiropas, bet arī Āzijas, tuvajiem austrumiem, ASV. Lai gan savu pētījumu Feuerbahs nepabeidza, tomēr, kā uz to precīzi norāda ASV krimināltiesību un salīdzināmo tiesību zinātnieks profesors M.D.Dabbers (*Dubber*), “viņš labāk uztvēra salīdzināmo tiesību teorētiskās ambīcijas nekā jebkurš cits pēc viņa”.³⁹ Feuerbahs savā ziņā bija Monteskjē ideju turpinātājs, savu projektu dēvējot par vācu “likumu garu”.⁴⁰ Feuerbahs bija arī viens no veiksmīgākajiem Vācijas kodifikatoriem, un tieši viņš literatūrā tiek minēts kā galvenais 1813.gada Bavārijas Kriminālkodeksa autors, kas savukārt kļuva par piemēru arī citām Vācijas zemēm, un lielā mērā tajā paustās atziņas tika izmantotas arī kā avots vēlākām kodifikācijām.⁴¹

Neviennozīmīgi vērtējams tiesību filozofa un kodifikatora Džeremija Bentema (*Jeremy Bentham*, 1748-1832) ieguldījums salīdzināmo tiesību un tai skaitā salīdzināmo krimināltiesību attīstībā. Kā uz to pamatoti norāda profesors M.D.Dabbers, tieši Bentems “aizveda” Č.Bekaria

³⁵ Lai gan nenoliedzams ir Č.Bekaria ieguldījums gan zinātnē, gan sodu reformas jomā, tomēr viņa izvēlētajā metodikā, kas lielā mērā sastāvēja tieši no dažādu sodu sistēmu kritikas, nav saskatāmas mūsdienu salīdzināmo tiesību iezīmes, proti, Č.Bekaria necentās analizēt pētāmās tiesību sistēmas to kultūrvēsturiskajos apstākļos. Č.Bekaria primārais mērķis bija revolucionāra reforma, tāpēc viņš netiek pieskaitīts pie salīdzināmo tiesību tēviem. Tādējādi arī viņa metode nereti tiek dēvēta par kvazi-salīdzināmo (*acomparative*) un kvazi-vēsturisko (*ahistorical*). Par Č.Bekaria sk. arī **Monachesi, E.** Pioneers in Criminology: IX. Cesare Beccaria (1738-1794). *J. Crim. L. Criminology & Police Sci.*, 1955, Vol. 46, p. 439-449.

³⁶ Piemēram, Vācijā Feuerbaha “*Versuch einer Criminaljurisprudenz des Koran*” (1804); Francijā Pellegrino Rossi “*Traité de droit pénal*” (1829) un Joseph Louis Elzéar Ortolan “*Cours de législation pénale comparée*” (2 sējumi, 1839-41).

³⁷ Feuerbahs rakstīja: “*Tāpat kā dažādu valodu salīdzināšana padara valodu filozofiju vai lingvistisko zinātņi īstenu, tāpat visdažādāko nāciju – gan to, kas mums tuvas, gan to, kas attālas, – tiesību un juridisko paražu salīdzināšana rada universālu tiesību zinātņi, citiem vārdiem, tiesību zinātņi bez kvalifikācijas, kas pati par sevi var iedvest patiesu un enerģisku dzīvību jebkuras konkrētas valsts tiesību zinātnē.*” **Feuerbach, P.J.A., von.** Kleine Schriften Vermischten Inhalts. Rürnberg : J.A.Stein (T.Otto), 1833, S. 163.

³⁸ Līdzīga iecere bija arī citam vācietim – G.V.Leibnicam (*Gottfried Wilhelm Von Leibniz*; 1646-1716), kurš savukārt bija iecerējis veikt visu civilizēto pasaules valstu tiesību pētījumu, par ko rakstīja jau 1667. gadā. **Wigmore, J.H.** Nova Methodus Discendae Docendaeque Jurisprudentiae. *Harv. L. Rev.*, 1916-1917. Vol. 30, p. 812-813.

³⁹ **Dubber, M.D.** *Comparative Criminal Law*, p. 1293.

⁴⁰ Būtisku ieguldījumu salīdzināmo tiesību attīstībā Vācijā devuši arī Mittermaiers (*Carl Joseph Anton Mittermaier*; 1787-1867) un Zaharija (*Karl Salomo Zachariae Von Lingenthal*; 1769-1843), kuri 1829.gadā dibināja pirmo ārvalstu tiesību studijām veltītu žurnālu: *Kritische Zeitschrift für Rechtswissenschaft und Gesetzgebung des Auslandes*. Ja Zaharija bija specializējies privāttiesībās un kanoniskajās tiesībās, tad Mittermaiers līdzīgi Feuerbaham bija specializējies krimināltiesībās un līdzās Feuerbaham tiek uzskatīts par sava laika vienu no ievērojamākajiem krimināltiesību zinātniekiem Eiropā. Ārvalstu tiesību pētniecības lomu, it īpaši kodifikācijas procesā, uzsvēra arī Tibauts (*Anton Friedrich Justus Thibaut*; 1772-1840) un Gans (*Eduard Gans*; 1789-1839). Tomēr kopumā tiesību zinātnē šajā laikā Vācijā nospiedošs pārākums bija Vēsturiskajai tiesību skolai, kas lielā mērā noliedza ārvalstu tiesību lomu nacionālo tiesību attīstībā. **Schwenzer, I.** Development of Comparative Law in Germany, Switzerland, and Austria. *Grām.: The Oxford Handbook of Comparative Law*, p. 72-73.

⁴¹ Sīkāk par Feuerbahu sk. **Radbruch, G.** *Paul Johann Anselm Feuerbach : ein juristenleben*. Wien : J.Springer, 1934.

atziņas no Itālijas uz Lielbritāniju, aizgūstot ne tikai viņa “lielākās laimes” principu,⁴² bet arī “kvazi-salīdzināmo” un “kvazi-vēsturisko” metodi.⁴³ Bentems asi kritizēja kā angļu jurista un politiķa Viljama Blekstouna (*William Blackstone*; 1723-1780) darbus par *vispārējām tiesībām*, tā Amerikas revolūcijas dabiskās tiesības, izsakot piedāvājumu vairākām valstīm, tai skaitā arī ASV, sarakstīt ideālas tiesību kodifikācijas. Filozofa piedāvātie kodeksi lielā mērā bija tapuši kā pastāvošo tiesību avotu kritikas rezultāts (pārsvārā Anglijā,⁴⁴ bet salīdzināšanai izmantoja arī citu Eiropas valstu tiesību avotus). Lai gan, raugoties no mūsdienu teorijas viedokļa, šāda kritiska pieeja neatbilst salīdzināmo tiesību pamatnostādņem, autore uzskata, ka Bentemam tomēr bija liela loma salīdzināmās metodes izmantošanas attīstībā Anglijā, jo līdz tam vienīgā atzītā interpretācijas metode bija intertemporālā. Turklāt, piemēram, minētais V. Blekstouns savā ievērojamā darbā “Komentāri par Anglijas tiesībām” (*Commentaries on the Laws of England*; 1764-1769) vispār nepieminēja citas valstis vai citu valstu tiesību zinātnieku viedokli.⁴⁵

Kodifikācijas process, kas aizsākās Eiropā 18.gs pašā nogalē un pasaulē turpinās arī mūsdienās, kopumā uzskatāms par galveno faktoru salīdzināmo tiesību kā zinātnes apakšnozares izveidē. Zināma tiesiskā sacensība nevis izolēja nacionālās tiesību sistēmas, bet, pretēji – pavēra durvis plašiem ārvalstu tiesību pētījumiem. Krimināltiesību jomā, jo sevišķi attīstoties sodu reformas kustībai, savstarpējo sacensību sodu bardzībā nomainīja sacensība par modernāka un laikmeta garam atbilstoša kriminālkodeksa izveidi, kas iemiesotu arī jaunākās filozofiskās atziņas. Līdz ar to arī tā laika slavenākie kodeksi – Austrijas Jozefa II 1787.gada Kodekss, Francijas 1791.gada un 1810.gada Kriminālkodeksi, Bavārijas kodekss – tapa salīdzināšanas rezultātā – atsaucoties uz romiešu idejām krimināltiesību jomā, cenšoties norobežot krimināltiesības no kanonisko tiesību un baznīcas ietekmes, pamatojoties uz apgaismības idejām. Vēlākās kodifikācijas, jo sevišķi krimināltiesību jautājumos, nebija iedomājamas, pirmkārt, bez iepriekšējo kodifikāciju izpētes, un, otrkārt, bez citu valstu tiesību doktrīnas un kodifikāciju analīzes.

Eiropas jaunapgūtajās valstīs un kolonijās, kas 18.gs sāka cīņu par neatkarību, tiesību salīdzināšanas metode kalpoja par vienu no nacionālās identitātes meklēšanas instrumentiem. Salīdzināmo tiesību attīstību “jaunajā pasaulē” tādējādi diktēja vairāki priekšnoteikumi. Pirmkārt, kolonijās un iekarotajās teritorijās tika ieviestas Eiropas valstu tiesības, tomēr arī vietējās paražas saglabāja lielu ietekmi, kas radīja praktisku nepieciešamību ne tikai pēc salīdzināšanas, bet arī pēc padziļinātas izpētes harmonizācijas nolūkā. Otrkārt, ne visas valstis varēja kolonijās nodrošināt

⁴² Utilitārisma teorijas populārā principa *the greatest happiness of the greatest number* (latīņu val. *la massima felicità divisa nel maggior numero*) jeb “lielāka laime lielākam skaitam” autors, domājams, ir Č. Bekaria, kurš to minējis sava pētījuma “Par noziegumiem un sodiem” ievadā. Šis princips ievērots arī viscaur pētījumā, kritizējot pastāvošo sodu sistēmu un ierosinot to piemērot sabiedrības vajadzībām, nevis atsevišķu indivīdu privātajām kaislībām. **Beccaria, C.** *On Crimes and Punishments. Grām.: Criminal Justice Masterworks* (...). Durham : Carolina Academic Press, 2006, p. 16.

⁴³ **Dubber, M.D.** *Comparative Criminal Law*, p. 1295.

⁴⁴ Ņemot vērā vēsturiskās attīstības īpatnības, šeit un turpmāk ar Angliju tiks apzīmēta kā Anglijas, tā Velsas teritorija, kur meklējamas saknes tā dēvētajām anglo-sakšu un normaņu tiesībām, par ko sīkāk sk. promocijas darba 2.3.1.nodaļu.

⁴⁵ **Dubber, M.D.** *Comparative Criminal Law*, p. 1294.

spēcīgu savu tiesību sistēmu, piemēram, Spānijas, Portugāles un Nīderlandes tiesībās lielā mērā bija saskatāmas tiesību recepcijas pazīmes, tādējādi bija nepieciešamība raudzīties ne tikai uz sasniegumiem šo valstu tiesību zinātnē, bet arī meklēt pirmavotus, lai izprastu un interpretētu svešās normas. Treškārt, nacionālas tiesību sistēmas pastāvēšana tika uzskatīta par vienu no neatkarīgas valsts simboliem, tādēļ, pēc neatkarības iegūšanas, daudzas bijušās kolonijas izvēlējās kodifikācijas ceļu, par pamatu ņemot citu valstu tiesību modeli. Ceturtkārt, bijušajām kolonijām nostiprinoties kā neatkarīgām valstīm, ar laiku mainījās arī sadarbības valstis tirdzniecībā, ekonomikā un politiskos jautājumos, kas atstāja ietekmi arī uz izmaiņām materiālajās tiesībās. Līdz ar to salīdzināmo tiesību veidošanās posmam raksturīgs, ka līdzās Eiropas tiesību salīdzināšanas tradīcijai, kas sākotnēji lielā mērā bija tendēta vienīgi uz savu tiesību sistēmu izplatīšanu pasaulē, nostiprinājās arī citas tiesību salīdzināšanas tradīcijas, starp kurām īpaši atzīmējama ASV⁴⁶ un Latīņamerikas valstu.⁴⁷

No minētā secināms, ka, pieaugot arvien sistemātiskākai pieejai ārvalstu tiesību izpētē, veidojoties pirmajiem institūtiem un katedru atzariem,⁴⁸ kas uzmanību veltīja ne tikai tiesību salīdzināšanai kā tādai, bet arī salīdzināšanas mērķu un metodoloģijas problemātikai, līdz ar pirmajiem žurnāliem, kas tieši bija veltīti salīdzināmo tiesību tematikai, aizsākās salīdzināmo tiesību attīstības **organizētās pētniecības posms**.⁴⁹ Atsevišķās Eiropas valstīs un ASV šā posma aizsākums datējams ar 19.gs vidu, tomēr kopumā pasaulē salīdzināmās tiesības kā organizēta tiesību zinātnes disciplīna attīstījās 20.gs pirmajā pusē. Arī šajā posmā iespējams nošķirt vairākus etapus: **1) zelta laikmets**, kas ilga no 19.gs beigām un sasniedza kulmināciju 20.gs divdesmitajos gados;⁵⁰ **2) salīdzināmo tiesību pētniecības noriets**, ko iezīmēja Lielā Depresija ASV un nacisma un fašisma ideju uzplaukums Eiropā 20.gs trīsdesmitajos gados; **3) salīdzināmo tiesību renesanse** 20.gs otrajā

⁴⁶ Sākotnēji ASV pārņēma *vispārējo tiesību* modeli, saglabājot Anglijas tiesību pēctecību, tomēr līdz ar neatkarības deklarācijas pasludināšanu tiesību zinātnē nostiprinājās salīdzinošā tiesību pētniecība, kā rezultātā attīstījās viena no spēcīgākajām salīdzināmo tiesību skolām pasaulē. Salīdzināmo tiesību pirmsākumi ASV saistāmi ar S.Livermoru (*Livermore*; 1786-1833), F.Līberu (*Lieber*; 1800-1872), Dž.Storiju (*Sotry*; 1779-1845), E.Livingstonu (*Livingston*; 1764-1836), D.Fīldu (*Filed*; 1805-1894) u.c. ASV tiesību zinātniekiem, kuri pievērsās *civilo tiesību* valstu pētniecībai (Romiešu tiesībām; Vācijas un Francijas tiesībām), kam bija liela loma arī pie pirmajiem kodifikācijas mēģinājumiem. Par salīdzināmo tiesību attīstību ASV sk. **Clark, D.S.** *Development of Comparative Law in the United States*, p. 175-213; **Clark, D.S.** *Establishing Comparative Law in the USA*. *Wash. U. Global Stud. L. Rev.*, 2005. Vol. 4, p. 583-593.

⁴⁷ Līdzīgi ASV arī Latīņamerikā tiesību salīdzināšana kļuva par vienu no galvenajiem instrumentiem patstāvīgas tiesību sistēmas veidošanā. Venecuēlas politiskais un militārais līderis S.Bolivārs (*Bolívar*; 1783-1830) bija arī tiesību salīdzināšanas idejas pamatlicējs jaunizveidotajās Latīņamerikas valstīs. Konstitucionālo un valsts tiesību jomā (īpaši Meksikā, Brazīlijā un Argentīnā) pamatā tika izmantotas ASV tiesību idejas, savukārt civiltiesību jomā dominēja Francijas un Vācijas modelis. **Kleinheisterkamp, J.** *Development of Comparative Law in Latin America*, p. 262-284.

⁴⁸ Piemēram, Francijā: salīdzināmo tiesību katedra koledžā (*Collège de France*; 1832), salīdzināmo krimināltiesību katedra Parīzes Universitātē (1846), Salīdzināmās leģislācijas sabiedrība (*Société de Législation Comparée*; 1869), Starptautisko tiesību institūts (*Institut de Droit International*; 1873); Francijas vadības dibinātā Tieslietu ministrijas Ārvalstu leģislācijas komiteja (1876); Lielbritānijā: Salīdzināmo tiesību profesūra pie Universitātes koledžas Londonā (*University College Quain Professorship of Comparative Law*; 1894); Anglijas Salīdzināmās leģislācijas sabiedrība (*English Society of Comparative Legislation*; 1895) u.c.

⁴⁹ Piemēram, Vācijā: *Kritische Zeitschrift für Rechtswissenschaft und Gesetzgebung des Auslandes* (1829), *Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft* (1878); Francijā: *Bulletin* (1869) un vēlāk arī *Annuaire de Législation Comparée* (1872), ko izdeva Salīdzināmās leģislācijas sabiedrība; *Revue de Droit International et de Législation Comparée* (1869); Itālijā: *Rassegna di diritto commerciale e straniero* (1883), *Rivista di diritto internazionale* (1906).

⁵⁰ Uz šo etapu kā zelta laikmetu norādījuši arī citi pētnieki, nereti to apzīmējot ar jēdzienu *Belle Époque*. Sk. rakstu sēriju Tuleinas Universitātes tiesību žurnālā, kas tieši veltīts simtgadei kopš Parīzes kongresa: *Tul. L. Rev.*, Vol. 75, 2001.

pusē, strauji veidojoties dažādām starptautiskajām organizācijām, pieaugot starptautisko tiesību un cilvēktiesību lomai pasaulē.

Par nozīmīgāko atskaites punktu salīdzināmo tiesību kā patstāvīgas zinātnes nozares attīstībā uzskatāms Pirmais starptautiskais salīdzināmo tiesību kongress, kas tika organizēts Parīzē 1900.gadā.⁵¹ Tieši Parīzes kongresā pirmo reizi formulēts salīdzināmo tiesību kā zinātnes jēdziens un daļēji aizskarta arī metodoloģijas problemātika, par vadošo zinātnes mērķi izvirzot kopēju tiesību radīšanu visā civilizētajā pasaulē – *droit commun de l'humanité civilisée*.⁵² Ņemot piemēru no franču kolēģiem, četrus gadus vēlāk ASV Sanluisas pilsētā Misūri štatā tika organizēts līdzīgs vispasaules kongress juristiem (*Universal Congress of Lawyers and Jurists*), par kura mērķi līdzīgi bija izvirzīta tiesību unifikācija, tomēr Sanluisas kongresu, atšķirībā no Parīzes, galvenokārt organizēja praktizējoši juristi un tiesneši, un tas bija veltīts civiltiesību un komerciesību jautājumiem.⁵³ Nākamais šāda veida starptautisks kongress notika tikai 1932.gadā Hāgā (Hāgas kongress) un to organizēja 1924.gadā izveidotā Salīdzināmo tiesību starptautiskā akadēmija (*Académie internationale de droit comparé*).⁵⁴

Laika posmu pēc Pirmā pasaules kara iespējams dēvēt par zelta laikmetu salīdzināmo tiesību attīstībā, kaut gan kopumā tā laika izvirzītie praktiskie mērķi prevalēja pār salīdzināmo tiesību zinātniskajiem mērķiem. Šajā laikā pārlicinoši priekšplānā tika izvirzītas salīdzināmās privāttiesības, īpašu lomu atvēlot salīdzināmajām komerciesībām,⁵⁵ un šī tendence lielā mērā prevalēja visu gadsimtu, atstājot salīdzināmās krimināltiesības bez vienojoša teorētiska un metodoloģiska rāmja. Tomēr, neskatoties uz kolonizācijas ideju norietu un izmaiņām pasaules

⁵¹ Parīzes Kongress tiek uzskatīts par mūsdienu salīdzināmo tiesību oficiālo šūpuli, kur tās definētas kā zinātne. Starptautiskā līmenī nepieciešamība pievērsties citu valstu tiesību un politisko sistēmu pētniecībai tika definēta jau 1862.gada Briseles kongresā, kas bija veltīts sociālajām zinātnēm. Parīzes kongress pulcēja pārstāvjus no Francijas, Itālijas, Vācijas, Beļģijas, Šveices, Austrijas, Grieķijas, Nīderlandes, Rumānijas, Spānijas, Norvēģijas, Turcijas, Anglijas, ASV, Kanādas, Haiti un Krievijas. Sīkāk sk. **Zweigert, K., Kötz, H.** *Introduction to Comparative Law*, p. 51-62; **Hug, W.** *The History of Comparative Law*, p. 1027-1070; **Clark, D.S.** Nothing New in 2000? Comparative Law in 1900 and Today. *Tul. L. Rev.*, 2001, Vol. 75, p. 888-892.

⁵² **Zweigert, K., Kötz, H.** *Introduction to Comparative Law*, p. 2.

⁵³ Sīkāk par kongresu sk. **Clark, D.S.** *Nothing New in 2000* (...), p. 871-912.

⁵⁴ Akadēmija sākumā dibināta Ženēvā, bet pēc gada tika pārcelta uz Hāgu. Tajā darbojās daudzi ievērojami 20.gs tiesību zinātnieki, kuru pētījumi salīdzināmo tiesību jomā guvuši pasaules atzinību, piemēram, A.Weiss (*André Weiss*; 1858-1928) un H.Levijs-Ulmans (*Henri Lévy-Ullmann*; 1870-1947) – Parīzes Universitātes profesori, E.Balogs (*Elemér Balogh*; 1881-1955) – bijis profesors dažādās universitātēs, tai skaitā Kauņā; R.Ponds (*Roscoe Pound*; 1870-1964) un Dž.Vigmors (*John Wigmore*; 1863-1943) – ievērojami tā laika ASV tiesību zinātnieki, un daudzi citi. Pētniecības centrā bija civiltiesības, romiešu tiesības, kā arī kontinentālās Eiropas un *vispārējo tiesību* sistēmas. **Clark, D.S.** American Participation in the Development of the International Academy of Comparative Law and Its First Two Hague Congresses. *Am. J. Comp. L.*, 2006. Vol. 54 (add. ed.), p. 1-21. Par Salīdzināmo tiesību starptautiskās akadēmijas darbību sīkāk sk. arī mājas lapā: http://www.iuscomparatum.org/141_p_1551/history.html [skatīts 2010-09-22]. Arī turpmākos Salīdzināmo tiesību kongresu organizēšanā šai akadēmijai ir bijusi vadošā loma. Pēdējais, 18.Starptautiskais salīdzināmo tiesību kongress notika 2010.gadā no 25.jūlija līdz 1.augustam Vašingtonā. Krimināltiesību jomā vadošā tēma bija veltīta korporatīvajai kriminālatbildībai. Informācija par konferenci pieejama tiešsaistē: <http://www.wcl.american.edu/events/2010congress/> [skatīts 2010-09-22]. Nākamais kongress plānots 2012.gada maijā Taivānā un par vadošo tēmu noteikta kodifikācija.

⁵⁵ Kā vienu no apliecinājumiem privāttiesību vadošajai lomai salīdzināmajās tiesībās var minēt Nāciju līgas 1926.gadā dibināto *Institut pour l'unification du droit privé* (UNIDROIT, Privāttiesību unifikācijas starptautiskais institūts), kas veiksmīgi turpina savu darbību arī mūsdienās. Par institūtu sk. tā mājas lapā: <http://www.unidroit.org/dynasite.cfm?dsmid=103284> [skatīts 2010-09-22].

politiskajā kartē, salīdzināmās tiesības arvien bija tendētas uz kopīgo iezīmju un līdzīgā meklēšanu, atšķirību nolīdzināšanu un tiesību unifikāciju.⁵⁶

Salīdzināmās tiesības Eiropā piedzīvoja norietu neilgi pirms Otrā pasaules kara, kad, nodibinoties autoritāriem režīmiem, nacionālo valstu robežās atdzima pārākuma ideja, tai skaitā ideja par savas tiesību sistēmas pilnīgumu un pārākumu, citu tiesību pētniecību atzīstot par nenozīmīgu un mazsvarīgu. Turpretī ASV salīdzināmo tiesību tradīcijā par norieta etapu iespējams runāt nosacīti, jo tas bija saistīts ar ekonomisko lejupslīdi Lielās Depresijas laikā, kā rezultātā zinātne cieta no finansējuma strauja samazinājuma. Finanšu līdzekļu trūkums pētniecībai gan neietekmēja iedibinātās atziņas par ārvalstu tiesību zinātniskas izpētes nepieciešamību.

Kardināli pretēja situācija veidojās Krievijas teritorijā, kur 20.gs pirmajā pusē salīdzināmās tiesības tā arī nepiedzīvoja uzplaukumu kā organizēta zinātne.⁵⁷ Līdz ar Padomju Savienības izveidi atbilstoši vadošajai komunisma doktrīnai jebkāda saskarsme ar ārvalstu kultūru vai tiesību sistēmu tika atzīta par kaitīgu un pirmās salīdzināmo tiesību vēsmas Krievijas Padomju Federatīvajā Sociālistiskajā Republikā (turpmāk – Krievijas PFSR) un tās okupēto un zem tās ietekmes esošo teritoriju robežās ienāca vienīgi 20.gs sešdesmitajos gados pēc Staļina nāves. Tomēr ierobežotā apjomā tiesību salīdzināšana attīstījās arī Padomju Savienībā, jo, kaut arī kopumā savienotajām republikām bija jāseko Krievijas PFSR izstrādātajām vadlīnijām, no tām tika pieļautas atkāpes, lai nodrošinātu atbilstību vietējai specifikai, kas pavēra iespēju arī salīdzināšanai.⁵⁸

Atšķirīgu attīstību salīdzināmo tiesību disciplīna piedzīvojusi arī Latīņamerikas valstīs un Japānā, kur nav konstatējumi popularitātes strauji kāpumi vai kritumi. Latīņamerikas valstu tiesību zinātne konstanti ir bijusi tendēta uz ārvalstu tiesību pētniecību un, kā uz to norāda profesors J.Klainhaišterkampš (*Kleinheisterkamp*), ārvalstu tiesībām vienmēr bijusi veltīta tik liela nozīme, ka nereti novārtā atstāta nacionālo tiesību pētniecība.⁵⁹ Savukārt Japānas salīdzināmo tiesību tradīcijas attīstība bijusi savdabīga tajā ziņā, ka pēdējo 50 gadu laikā piedzīvojusi trīs orientācijas maiņas, kas

⁵⁶ Salīdzināmās tiesības pasaulē līdz šim attīstījušās diferencēti un tās ir nošķiramas atkarībā no uzstādītā mērķa, proti, tiesību salīdzināšana tiek veikta, lai izplatītu savu tiesību sistēmu citās valstīs (Francija, Vācija, Lielbritānija) vai lai smeltos idejas no citas valsts tiesībām (Itālija, Austrija, Šveice, Austrumeiropas valstis, Latīņamerikas valstis, Japāna). Pirmajā grupā arī pēc Pirmā pasaules kara vēl saglabājas tendence zinātniski pētīt un salīdzināt tiesības šīs grupas ietvaros, bet citu valstu tiesības uzlūkot no pārākuma pozīcijām, tomēr ar laiku šāda tendence mazinās. Sīkāk par salīdzināmo tiesību attīstību Francijā sk. **Fauvarque-Cosson, B.** *Development of Comparative Law in France*, p. 43-45; Vācijā – **Schwenzer, I.** *Development of Comparative Law in Germany, Switzerland, and Austria*, p. 77-81; Lielbritānijā – **Cairns, J.W.** *Development of Comparative Law in Great Britain. Grām.: The Oxford Handbook of Comparative Law*, p. 138-158. Turpretī ASV, kā tiesību sistēma 19.gs beigās tikai sāka atdalīties no Anglijas, un līdz ar to šajā periodā bija daudzkārt atvērtāka arī citu tiesību sistēmu pētniecībai. Sk. **Clark, D.S.** *Development of Comparative Law in the United States*, p. 190-204.

⁵⁷ Līdz 17.gada revolūcijai Krievijas impērijā bija samērā attīstīta ārvalstu tiesību pētniecības tradīcija. Atsevišķi pētījumi, jo sevišķi N.Taganceva ieguldījums Krievijas krimināltiesību zinātnes attīstībā, vērtējams kā veikts atbilstoši salīdzināmo tiesību garam. Apliecinājums 1903.gada Sodū likumu augstajai kvalitātei ir arī tas, ka Pirmā pasaules kara laikā Vācijas vara institūcijas šo kodeksu pārtulkoja vāciski un tikai ar atsevišķām redakcionālām izmaiņām pasludināja par spēkā esošu okupētajās teritorijās. Sk. arī promocijas darba 2.nodaļu.

⁵⁸ Vispārēji par salīdzināmo tiesību attīstību Centrāleiropas un Austrumeiropas reģionos sk. **Kühn, Z.** *Development of Comparative Law in Central and Eastern Europe*, p. 215-236. Pētījumā uzmanība vairāk veltīta salīdzināmo tiesību attīstībai Krievijas, Polijas un bijušās Čehoslovākijas teritorijā.

⁵⁹ **Kleinheisterkamp, J.** *Development of Comparative Law in Latin America*, p. 300.

visas bijušas saistītas ar rietumu kultūras ietekmes palielināšanu Japānā. Kā min profesors Z.Kitagava (*Kitagawa*), orientācijas maiņa notikusi no Francijas uz Vācijas, bet mūsdienās uz ASV tiesību pētniecību. Jaunākās tendences Japānā ir saistītas ne tikai ar tiesību recepciju, bet arī ar savas izveidotās un nostiprinātās tiesību sistēmas tālāku izplatīšanu Tālajos Austrumos.⁶⁰

Renesansi Eiropā un uzplaukumu citviet pasaulē salīdzināmo tiesību disciplīna piedzīvoja pēc Otrā pasaules kara.⁶¹ Šim posmam (it īpaši Eiropas salīdzināmo tiesību tradīcijā) ir raksturīgas divas tendences. No vienas puses, notika salīdzināmo tiesību atdzimšana, definējot jaunus mērķus un uzdevumus – arvien lielāka uzmanība tika veltīta atšķirībām, kā rezultātā pievilcīga kļuva visu, arī ļoti dažādu tiesību sistēmu salīdzināšana. Šim laikam raksturīga arī pasaules tiesību sistēmu klasifikācijas tendence, grupējot nacionālās tiesību sistēmas saimēs, ģimenēs, lokos. No otras puses, 20.gs nogalē salīdzināmās tiesības saskārās ar noliegumu un plašu kritiku, vērtējot tās kā metodi vai papildus jeb blakus zinātnei, vai kā tiesību vēstures, tiesību teorijas vai socioloģijas sastāvdaļu.⁶²

Kritiku viena otrai veltījušas arī atsevišķas salīdzināmo tiesību tradīcijas, piemēram, apritot 100 gadiem kopš Parīzes kongresa, ASV tiesību zinātnieki, analizējot salīdzināmo tiesību attīstību, norādīja uz disciplīnas pārlieku lielo Eirocentrismu, šauru pasaules redzējumu, koncentrēšanos uz kopīgo iezīmju meklēšanu un atšķirību nolīdzināšanu, plaši kritizētas arī lielākā daļa pasaules tiesību sistēmu klasifikācijas. Savukārt ASV lielā mērā tiek pārņemta “imperiālisma krīze”, proti, tāpat kā 19.gs Eiropas lielvalstis bija tendētas uz savu tiesību pārņemšanu kolonijās, ASV mūsdienās cenšas savu tiesību sistēmu pārnest uz jaunattīstības valstīm. Tāpat ASV tiesību speciālistiem aizrādīts, ka salīdzināmo tiesību jomā uzmanība fokusēta nevis uz dažādu valstu tiesību sistēmu, bet gan uz reģionālo salīdzināšanu (starp štatiem), neizejot no ASV robežām.⁶³

Pamatota kritika veltīta arī Eiropas salīdzināmo tiesību nesamērīgi lielajam fokusam uz privāttiesībām,⁶⁴ kā rezultātā daudzas būtiskas teorijas, piemēram, mūsdienu pasaules tiesību sistēmu tipoloģijas teorijas, izstrādātas bez krimināltiesību nozares īpatnību ievērošanas.⁶⁵

⁶⁰ Sīkāk sk. **Kitagawa, Z.** *Development of Comparative Law in East Asia*, p. 237-260.

⁶¹ Tā Francijā Kasācijas tiesas prezidents, bijušais Salīdzināmās leģislācijas sabiedrības prezidents G.Kanivets (*Canivet*) paudis viedokli, ka modernā demokrātijā salīdzināmo tiesību pētniecība ir vitāli nepieciešama, lai pilnvērtīgi izpildītu Augstākās tiesas lomu. **Fauvarque-Cosson, B.** *Development of Comparative Law in France*, p. 59. Eiropā liela loma salīdzināmo tiesību pētniecības atdzimšanā bijusi Eiropas Savienības izveidei.

⁶² Sk. **Gutteridge, H.C.** *Comparative Law*, p. 4, 5. Piemēram, Francijā Ž.Karbonjērs (*Carbonnier*) aizstāv viedokli, ka salīdzināmās tiesības ir salīdzināmās metodes pielietošana dažādām mūsdienu sistēmām. Sīkāk sk. **Carbonnier, J.** *Droit civil : Introduction*, 27e éd. Paris : Presses Universitaires de France, 2002. Sk. arī **Constantinesco, L.-J.** *Rechtsvergleichung : B. 2 : Die Rechtsvergleichende Methode*. Köln : Heymann, 1972.

⁶³ Plašāki pētījumi parasti aptver vienīgi salīdzinājumu *vispārējo tiesību* saimes valstu starpā. **Bronitt, S.** *Towards a Universal Theory of Criminal Law* (...). *Criminal Justice Ethics*, 2008. Vol. 27, p. 53-66.

⁶⁴ Šī tendence iezīmējās jau pirmajā salīdzināmo tiesību kongresā, kur programmā bija ietverta kriminoloģija, bet nebija paredzēta krimināltiesību sekcija. **Clark, D.S.** *Nothing New in 2000* (...), p. 875.

⁶⁵ Par nepietiekamu uzmanību ārvalstu krimināltiesību izpētei salīdzināmo tiesību kontekstā un ar to saistītām sekām rakstījis profesors M.D.Dabbers. Sk. **Dubber, M.D.** *Comparative Criminal Law*, p. 1288-1325. Par godu 100 gadiem kopš Parīzes kongresa vairāki kritiski raksti šai tēmai bija veltīti jau minētajā Tuleinas Universitātes Juridiskās skolas izdotā žurnāla 75.sējumā. Līdzīgi Krievijas tiesību zinātnieks G.Jesakovs (*Есаков*) savā pētījumā par anglo-sakšu krimināltiesībām norāda, ka līdzšinējai tiesību sistēmu tipoloģijai iztrūkst sasaiste ar krimināltiesību zinātnei. **Есаков, Г.А.** *Англо-американское уголовное право* (...). Москва : Проспект, 2007, с. 23-31.

Neskatoties uz to salīdzināmo tiesību atziņas pēdējā gadsimta gaitā plaši izmantotas arī ārvalstu krimināltiesību pētniecības jomā nacionālo valstu ietvaros, ko ietekmējuši dažādi faktori. Piemēram, salīdzināmo krimināltiesību attīstību ASV noteica tiesību sistēmas sadrumstalotība – katrā štatā vēsturiski nostiprinājusies sava tiesību izpratne, kas sakņojusies ne tikai Anglijas, bet arī atsevišķu kontinentālās Eiropas valstu tiesību sistēmās.⁶⁶ Tādējādi ASV 20.gs vidū, lai nostiprinātu un pilnveidotu federālo krimināltiesību sistēmu, plaši tika izmantotas salīdzināmo tiesību atziņas un metodes. Tāpēc, autoresprāt, ir pamats kā atsevišķu posmu salīdzināmo tiesību attīstībā nodalīt pēdējo desmitgadi, kam jo sevišķi raksturīgs starptautisko publisko tiesību ietekmes pieaugums un līdz ar to arī salīdzināmo tiesību ietekmes sfēras paplašināšanās visās tiesību nozarēs.⁶⁷

Salīdzināmās tiesības nav svešs jēdziens arī Latvijas tiesību zinātnē, bet, kā norādīts arī iepriekš, problēmas sagādājis tieši jēdziena lietojums. Salīdzināmo tiesību tradīcijai Latvijā saknes ir meklējamas jau starpkaru periodā. Latvijas teritorijas atrašanās dažādu valstu un pārnacionālu veidojumu sastāvos, līdztekus nacionālās identitātes meklējumiem 19.gs nogalē un 20.gs pirmajā pusē, ir radījusi labvēlīgu vidi salīdzināmo tiesību tradīcijas attīstībai stihiskā veidā. Tā krimināltiesību jomā P.Minca “Krimināltiesību kurss” – kā Vispārējā, tā Sevišķā daļa – kopumā ir vērtējams kā salīdzināmo tiesību piemērs, kas vienlaikus liecina arī par universālisma idejas uzplaukumu starpkaru perioda Latvijas krimināltiesībās. Darbā izmantotas ne tikai Krievijas impērijas, bet arī Vācijas, Šveices, Austrijas, Apvienotās Karalistes, Francijas un, iespējams, arī citu valstu tiesību zinātnieku atziņas par krimināltiesību būtiskiem institūtiem.⁶⁸ Kaut arī līdz pat mūsdienām latviešu valodā nav iznākusi neviena mācību grāmata, monogrāfija vai zinātnisks raksts, kas tieši būtu veltīts salīdzināmo tiesību teorētiskajām problēmām, šī disciplīna ieguvusi popularitāti Latvijas augstskolās un tiesību zinātniskajā pētniecībā.⁶⁹

⁶⁶ **Reimann, M.** Stepping out of the European Shadow (...). *Am. J. Comp. L.*, 1998. Vol. 46, p. 642.

⁶⁷ Rakstu krājums par tēmu “jauni virzieni salīdzināmajās tiesībās” (*New Directions of Comparative Law*) tika publicēts Amerikas Salīdzināmo tiesību žurnāla (*The American Journal of Comparative Law*) 1998.gada 4.numurā (46.sēj., 597.-756.lpp). Īpaši atzīmējams šajā sakarā ir profesora M.Reimena (*Reimann*) paustais viedoklis, ka starptautiskā līmenī privāttiesībām jau sen vairs nav dominējošs statuss un būtisku lomu ieņem daudzas publisko tiesību nozares. Sīkāk sk. **Reimann, M.** *Stepping out of the European Shadow*, p. 637-664. Šāda kritika atrodama arī citos rakstos. Piemēram, profesors D.S.Klarks (*Clark*) analizē 1900.gada konferencē uzstādītos mērķus kopsakarā ar Eiropas Savienības attīstības tendencēm un nonāk pie secinājuma, ka salīdzināmās tiesības Eiropā pēdējo simts gadu laikā nav pavirzījušās uz priekšu un arvien notiek nebeidzamas diskusijas par tām pašām problēmām, kas izvirzītas jau 20.gs sākumā. **Clark, D.S.** *Nothing New in 2000*, p. 893-912. Savukārt profesors M.D.Dabbers rakstā, kas iekļauts Oksfordas salīdzināmo tiesību rokasgrāmatā, pamatoti kritizē Starptautisko salīdzināmo tiesību enciklopēdiju (*International Encyclopedia of Comparative Law*), kur ārpus izpētes atstātas kā krimināltiesības, tā kriminālprocess. **Dubber, M.D.** *Comparative Criminal Law*, p. 1288.

⁶⁸ Sk. **Mincs, P.** *Krimināltiesību kurss*, Visp. d.; **Mincs, P.** *Krimināltiesības* : Sevišķā daļa. Ar V. Liholajas komentāriem. Rīga : Tiesu nama aģentūra, 2005.

⁶⁹ Piemēram, izpētot dažādu Latvijas augstskolu mājas lapu kā patreizējās, tā agrākās versijas, redzams, ka kursus “salīdzinošās tiesības” piedāvā Daugavpils universitāte profesionālā maģistra studiju programmas tiesību zinātnē ietvaros, savukārt Rīgas Juridiskā augstskola piedāvā kursu “Salīdzinošās tiesības un salīdzinošā juridiskā lingvistika” Jurista-Lingvisti maģistra programmas ietvaros; kursu salīdzināmajās tiesībās savā laikā ir piedāvājusi arī Latvijas Universitāte (šobrīd salīdzināmās tiesības tiek pasniegtas attiecīgo nozaru kursu ietvaros, taču salīdzināmo tiesību teorētiskā problemātika tiek aizskarta vienīgi doktorantūras studiju ietvaros), biznesa augstskola “Turība”, Baltijas starptautiskā akadēmija piedāvā kursu salīdzinošajā jurisprudencē. Savukārt krimināltiesību jomā iznākušas vairākas grāmatas salīdzināmajās tiesībās.

Kopumā vērtējot analizētās teorijas un salīdzināmo tiesību vēsturisko attīstību, kā arī ņemot vērā šajā jomā veikto pētījumu apjomu, autoresprāt, par pamatotu atzīstams viedoklis, ka salīdzināmās tiesības uzskatāmas par patstāvīgu tiesību zinātnes nozari ar savu izpēti objektu, mērķiem, funkcijām un metodoloģiju. Turklāt ārvalstu tiesību padziļināta pētniecība, neskatoties uz to, ka salīdzināmo tiesību vispārējās atziņas ir balstītas uz pētījumiem salīdzināmo privāttiesību jomā, vienlīdz aktuāla bijusi arī krimināltiesību zinātnē. Salīdzināmo tiesību vēsturiskā attīstība liecina arī par to, ka tik centrālas krimināltiesību problēmas kā nozieguma teorētiskā izpratne attīstījusies globālā, nevis nacionālā līmenī, tāpēc tās izpētē jāņem vērā arī salīdzināmo tiesību kā zinātnes vēsturiskās attīstības īpatnības, mērķus un būtiskākās atziņas.

1.2. Salīdzināmo tiesību mērķi un funkcijas mūsdienu krimināltiesību kontekstā

Tiesību zinātniskajā literatūrā sastopami dažādi viedokļi par salīdzināmo tiesību mērķiem un funkcijām, turklāt šie viedokļi mainījušies gan laika gaitā, gan bijuši atšķirīgi dažādās salīdzināmo tiesību tradīcijās, un daži no tiem tika minēti jau iepriekšējā promocijas darba nodaļā saistībā salīdzināmo tiesību vēsturisko attīstību. Cik tālu tas attiecināms uz krimināltiesiskās domas attīstību, paradigmu maiņa uzskatāmi redzama soda institūta attīstībā, kad viduslaiku sacensību sodu bardzībā nomainīja apgaismības laikmeta sacensība sodu racionalizēšanā. Tomēr mūsdienu salīdzināmo tiesību teorētisko atziņu ietekme uz materiālo krimināltiesību attīstību ir komplicēta un nav raksturojama ar vārdu “sacensība”, bet drīzāk – izmantošanas iespējamība, proti, ja nerodas šaubas par tiesību salīdzināšanas nozīmi zinātnes attīstībā, tad viedokļi par ārvalstu tiesību izmantošanu un izmantošanas nosacījumiem praksē ir kardināli atšķirīgi.

Ja 20.gs sākumā par salīdzināmo tiesību mērķi tika nosaukta kopēju tiesību radīšana civilizētajā pasaulē, tad pusgadsimtu vēlāk Vācijas salīdzināmo tiesību skolas pārstāvji K.Cveigerts un H.Kocs par salīdzināmo tiesību primāro mērķi nosauc zināšanas (*knowledge*), un ir piesardzīgāki, rakstot par iespēju pasaulē radīt vienotu tiesību sistēmu, lai gan kopumā tiesību unifikācija kā salīdzināmo tiesību viena no funkcijām ir aktuāla arī mūsdienās. Zināšanas profesoru izpratnē nav attiecināmas uz ārvalstu tiesībām, jo subjektīvu un objektīvu šķēršļu pastāvēšanas rezultātā ārvalstu tiesību pilnīga izpratne faktiski nav iespējama. Tāpēc zināšanas kā mērķis attiecināms uz pašmāju tiesību sistēmu – ārvalstu tiesību pētniecība dod iespēju pavērties uz nacionālo tiesību sistēmu no malas, ieraudzīt to jaunā gaismā, tādējādi arī sniedzot jaunas, padziļinātas zināšanas. Tomēr, runājot par funkcijām, ko pilda salīdzināmās tiesības kopumā un līdz ar to arī šajā jomā veiktie pētījumi, K.Cveigerts un H.Kotcs pieturas pie praktiskas ievirzes: **1)**salīdzināmās tiesības kā palīgs likumdevējam, proti, tiesību jaunrades vai reformas procesā salīdzināmās tiesības sniedz zināšanas par radniecīgām tiesību sistēmām un saimēm, tiesību institūtu izcelšanos un attīstību laiktelpā, kā arī jaunākajām atziņām un pieejām dažādu tiesiska rakstura problēmu risināšanā citās valstīs; **2)**salīdzināmās tiesības kā rīks nacionālo tiesību

interpretēšanai, kas lielākoties saistīts ar ārvalstu tiesību izmantošanu tiesību piemērošanas procesā, piemēram, tiesību konflikta gadījumā; **3)** mācību programmas sastāvdaļa universitātēs; **4)** palīgs unifikācijas procesā; **5)** kopīgu Eiropas civiltiesību attīstība.⁷⁰

Uzsvaru uz praktisko labumu, ko iespējams gūt no pētniecības salīdzināmo tiesību jomā, aizvadītajā gadsimtā likuši arī citi tiesību zinātnieki. Tā V.J.Kamba, atsaucoties uz vienu no salīdzināmo tiesību pamatlicējiem profesoru H.Meini, par galveno salīdzināmo tiesību mērķi izvirza tiesību pilnveidošanu.⁷¹ V.J.Kamba norāda arī uz nepieciešamību ikvienā pētījumā panākt līdzsvaru starp salīdzināmo tiesību praktiskajiem un zinātniskajiem mērķiem, un izvirza šādas salīdzināmo tiesību funkcijas-vadlīnijas: **1)** akadēmiskā pētniecība, kas aptver kā juridisko izglītību, tā tiesību zinātnisko pētniecību; **2)** tiesību jaunrade un tiesību reforma; **3)** tiesvedības process un ārvalstu tiesību piemērošana; **4)** unifikācija un harmonizācija; **5)** starptautiskās tiesības; **6)** starptautiskā izpratne.⁷² Līdzīgus salīdzināmo tiesību mērķus nosauc arī G.Dannemans (*Dannemann*): **1)** tiesību unifikācija (tai skaitā harmonizācija); **2)** konkrētu problēmu risināšana (tiesību pilnveidošana); **3)** ārvalstu tiesību piemērošana; **4)** atvieglot izvēli starp tiesību sistēmām (piemēram, pārrobežu tiesiskos darījumos); **5)** tiesību izpratne – makro salīdzināšana.⁷³

Konkrētāku salīdzināmo tiesību mērķu klasifikāciju piedāvā profesors H.E.Čodošs (*Chodosh*), minot izpratni (*understanding*), reformu (*reform*) un unifikāciju (*unification*) kā vadošos salīdzināmo tiesību mērķus, zem kuriem pakārtojama lielākā daļa iepriekš minēto funkciju un uzdevumu.⁷⁴ Profesors tāpat argumentē, ka par salīdzināmo tiesību izpratni tiesību zinātnē nav viennozīmīga viedokļa – it īpaši par pētniecības objektu – vai galvenā uzmanība būtu pievēršama jautājumam, kas ir tiesības, vai tieši tiesību piemērošanas gadījumiem konkrētās lietās, varbūt tiesību “formantiem”⁷⁵ vai funkcijām, ko pilda tiesības, vai juridiskā procesa praktiskajai norisei, formālās likumdošanas praktiskajām robežām, bet varbūt tiesību un juridiskās kultūras filozofijai.⁷⁶ Salīdzināmo tiesību kā zinātnes mērķim būtu jāsniedz izpratne visās minētajās jomās, sākot no tiesību rašanās un beidzot ar to piemērošanu un efektivitāti dažādās tiesību sistēmās. Tiesību reforma kā mērķis, pēc H.E.Čodoša ieskata, aptver kā materiālās tiesības, tā institūcijas, juridisko

⁷⁰ Sk. sīkāk **Zweigert, K., Kötz, H.** *Introduction to Comparative Law*, p. 15, 16.

⁷¹ **Maine, H.** *Village Communities* (1871), p. 4 // **Kamba, V.J.** *Comparative Law*, p. 490. Domājams, tiesību pilnveidošana šeit minēta šā jēdziena visplašākajā gramatiskajā izpratnē, proti, tā aptver kā zinātnisko pilnveidi, tā konkrētu nacionālu, pārrobežu un starptautisku tiesību aktu pilnveidošanu.

⁷² **Kamba, V.J.** *Comparative Law*, p. 489-505.

⁷³ **Dannemann, G.** *Comparative Law: Study of Similarities or Differences?* *Grām.: The Oxford Handbook of Comparative Law*, p. 401-406.

⁷⁴ **Chodosh, H.E.** *Comparing Comparisons: In Search of Methodology.* *Iowa L. Rev.*, 1999. Vol. 84, p. 1073.

⁷⁵ Vārds *formant* (angļu val.), cēlies no latīņu izcelsmes franču valodas vārda *formans, formantis*, kas nozīmē veidojošs. Jēdziens *formants* tiek izmantots lingvistikā, un ar to apzīmē vārda daļu, kas kalpo vārddarināšanai un vārda formu maiņai. Latviešu valodas skaidrojošā vārdnīca. *Grām.: Tildes Vārdnīcu Pārlūks*. “Tiesību formanti” savukārt ir tiesību normu veidojošie elementi – tiesību aktu (pozitīvās) normas, dažādi tiesību zinātnieku viedokļi, jēdzienu un institūtu skaidrojumi, tiesnešu nolēmumi. Minēto jēdzienu tiesību zinātnē no lingvistikas pārnesa R. Sako, kurš to attiecināja uz salīdzināmo tiesību pētniecību. Sīkāk sk. **Sacco, R.** *Legal Formants: A Dynamic Approach of Comparative Law.* *Am. J. Comp. L.*, 1991. Vol. 39, p. 1-34, 343-401.

⁷⁶ **Chodosh, H.E.** *Comparing Comparisons*, p. 1073, 1074.

un likumdošanas procesu. Savukārt ar unifikāciju H.E.Čodošs aptver arī tiesību harmonizāciju un starptautisko juridisko procesu.⁷⁷

Ņemot vērā iepriekš izklāstīto, autoresprāt, iespējams nošķirt trīs **salīdzināmo tiesību gnozeoloģiskos pamatmērķus** jeb vadlīnijas, proti, zinātnisko, praktisko un izglītojošo, kas vienlīdz aktuāli jebkurā salīdzināmo tiesību pētījumā.⁷⁸

Gan salīdzināmo tiesību kā zinātnes kopumā, gan jebkura konkrēta pētījuma, kas veikts salīdzināmo tiesību jomā neatkarīgi no apjoma (mikro vai makro salīdzināšana) primārajam mērķim, kā to pamato teju visi mūsdienu salīdzināmo tiesību pētnieki, ir jābūt **zināšanām**. Tā itāļu tiesību zinātnieks R.Sako (*Sacco*) pamatoti skeptiski vērtē viedokli, ka pētījumam salīdzināmo tiesību jomā būtu jābeidzas ar tiesību reformu vai recepciju, un būtu jāpēta vienīgi līdzīgas vai radniecīgas tiesību sistēmas. Profesors argumentē, ka salīdzināmajām tiesībām kā zinātnei primāri ir jābūt virzītai uz zināšanu iegūšanu gan par tiesībām kopumā, gan par atsevišķām nozarēm vai institūtiem. Tādējādi salīdzināmās tiesības apriori atzīst juridisko risinājumu dažādību un tos pēta ar mērķi noskaidrot, cik lielā mērā šie risinājumi ir līdzīgi vai atšķirīgi.⁷⁹ Kā to pamatojis R.Sako: “Salīdzināmās tiesības ir zinātne. Tās pamatmērķis ir novērtēt un izprast dažādības, kas pastāv starp atšķirīgām tiesībām un atklāt no šīm dažādībām gūstamo labumu. No šīs disciplīnas gūstamais praktiskais labums var būt ievērojams, bet no tā nav atkarīga zinātnes kvalitāte.”⁸⁰

Ņemot vērā minēto, nošķiramas šādas salīdzināmo tiesību zinātniskās funkcijas: **1)** padziļināta nacionālās tiesību sistēmas un tās atsevišķu elementu izpratne (kā par pozitīvajām, tā nerakstītajām tiesībām, kā par tiesību jaunradi un tiesību normām, tā par tiesību piemērošanu); **2)** tiesību sistēmu, kā arī atsevišķu institūtu klasifikācija radniecīgās ģimenēs, saimēs; **3)** tiesību zinātnes attīstība u.c.

Vienlaikus nav noliedzams arī tas **praktiskais** labums, ko sniedz ārvalstu tiesību pētniecība, kas attiecīgi sastāda lielāko salīdzināmo tiesību daļu. Apkopojot tiesību zinātnē paustos viedokļus, secināms, ka salīdzināmās tiesības pilda šādas praktiskās funkcijas: **1)** tiesību unifikācija un harmonizācija; **2)** atbalsts nacionālās tiesību sistēmas pilnveidošanai (recepcija, reforma, jaunrade, u.c.); **3)** atbalsts ārvalstu tiesību piemērošanai; **4)** izvēles atvieglošana starp dažādām tiesību sistēmām; u.c. Tiesību sistēmas pilnveidošanu (gan jaunradi, gan reformu) iespējams uzskatīt par senāko no mērķiem, kādēļ pētītas citu valstu tiesības, un arī mūsdienās to uzskata gan par vienu no salīdzināmo tiesību pamatfunkcijām, gan par sasniedzamo rezultātu konkrētā pētījumā.

⁷⁷ Sīkāk sk. **Chodosh, H.E.** *Comparing Comparisons*, p. 1073-1082.

⁷⁸ Jēdzieni “mērķis”, “uzdevums” un “funkcija” ir lietojami kā sinonīmi, tomēr tos iespējams nošķirt. Parasti par mērķi (angliski *aim, objective*) tiek runāts plašākā, vispārinošākā nozīmē. Ar jēdzienu “uzdevums” savukārt tiek apzīmēti konkrēti pasākumi, kas veicami mērķa sasniegšanai, tādējādi uzdevumiem ir individuāls raksturs. Runājot par salīdzināmām tiesībām kā par disciplīnu, iespējams nošķirt vispārīgākus mērķus, taču uzdevumi drīzāk raksturo katru konkrēto pētījumu. Tāpēc jēdziens *funkcija* drīzāk apzīmē salīdzināmo tiesību kā zinātniskas disciplīnas “šaurākos” mērķus. *Tildes Vārdnīcu Pārlūks*.

⁷⁹ Profesors velk paralēles salīdzināmajām tiesībām ar salīdzināmo lingvistiku, norādot, ka ne visas atšķirības vispār ir iespējams izskaidrot, piemēram, arī lingvistika necenšas izskaidrot, kāpēc angļiski saka *cow*, bet franču valodā – *boeuf*. **Sacco, R.** *Legal Formants*, p. 4-6.

⁸⁰ **Sacco, R.** One Hundred Years of Comparative Law. *Tul. L. Rev.*, 2000-2001. Vol. 75, p. 1161.

Taču tiesību reforma ir uzskatāma arī par salīdzināmo tiesību Ahileja papēdi, jo uz reformu virzīti pētījumi nereti aprobežojas vienīgi ar padziļinātu ārvalstu tiesību izpēti, bet netiek veikta nedz salīdzināšana, nedz iegūto rezultātu analīze. Tiesību zinātnē ir sastopami ļoti dažādi viedokļi par ārvalstu tiesību izmantošanu nacionālo tiesību reformai – ir autori, kas to krasi noliedz, un ir autori, kas tam neredz nekādus šķēršļus.⁸¹

Reforma kā salīdzināmo tiesību funkcija ir nozīmīga, tomēr tā nav neierobežota, jo ārvalstu tiesību izmantojamību nacionālo tiesību pilnveidošanā nosaka ne tik daudz salīdzināmo tiesību kā zinātnes mērķi, bet konkrētās reformas mērķis. Gadījumos, kad ārvalstu tiesiskais regulējums meklēts ar mērķi krasi mainīt pastāvošo sistēmu un cilvēku domāšanu valstī (**revolucionāra reforma**), veicinot pāreju no vienas tiesību sistēmas uz citu, vai sasniegt citus mērķus, kas saistīti ar sabiedrības vai atsevišķu indivīdu domāšanas maiņu, tiesību “transplantācija” ir ierobežota vien tik tālu, cik to prasa valodas un gramatikas normas. Šādos gadījumos, autoresprāt, salīdzināmās tiesības spēlē ļoti nenozīmīgu lomu, jo būtiskākais ir ārvalstu tiesību precīza tulkošana.

Turpretī tajos gadījumos, kad reformas pamatmērķis ir esošā regulējuma uzlabošana, tiesību efektivitātes paaugstināšana, izmantojot ārvalstu pieredzi (**evolucionāra reforma**), ārvalstu tiesību transplantācijai var būt vairāki šķēršļi, piemēram, vēsturiskā attīstība, sabiedrības un indivīdu tiesiskās apziņas līmenis, politiskā un ekonomiskā situācija. Šos apstākļus izzināt un vērtēt ir viena no salīdzināmo tiesību funkcijām. Ārvalstu tiesību ietekme var izpausties ne tikai kā tiesiskā regulējuma transplantācija, bet tā var būt arī netieša, pastarpināta. Kā jau tika minēts iepriekš, salīdzināmā pētniecība sniedz iespēju paskatīties uz savu tiesību sistēmu no malas un iegūt padziļinātas zināšanas par nacionālajām tiesībām. Tādējādi iespējams labāk identificēt gan agrāk nepamanītas problēmas, gan to risinājumus savas tiesību sistēmas ietvaros.

Autoresprāt, ir pamats atsevišķi nodalīt salīdzināmo tiesību **izglītojošo** mērķi, jo studiju procesā veikts salīdzinošs pētījums pilda būtiskas izglītojošas funkcijas: **1)**attīsta kritiskās un analītiskās spriešanas spējas; **2)**sniedz padziļinātu izpratni par dažādu metožu pielietošanas iespējamību tiesību zinātnē; **3)**attīsta izpratni par problēmu starpdisciplināro dabu; **4)**nodrošina praktiskas iemaņas salīdzinošo metožu pielietošanā; kā arī attīsta daudzas citas kompetences.

Minētie mērķi un funkcijas ir attiecināmi arī uz salīdzināmajām krimināltiesībām, tomēr, ja privāttiesību jomā starp zinātnisko un praktisko mērķi mūsdienās izdevies atrast līdzsvaru, tad krimināltiesību jomā līdz šim prevalējis praktiskais mērķis, turklāt daļa zinātnisku pētījumu drīzāk

⁸¹ Piemēram, O.Kāns-Freinds (*Khan-Freund*), aizstāvot pirmo viedokli, norāda uz nepieciešamību veikt padziļinātu izpēti pirms jebkādu tiesību reformu veikšanas, lai sasniedzamais rezultāts būtu efektīvs. Zinātnieks nenoliedz tiesību reformu, kas balstīta uz ārvalstu tiesību atziņām, arī ne tad, ja salīdzinātas ļoti atšķirīgas tiesību sistēmas. Šādos gadījumos galvenais ir noskaidrot katra konkrētā institūta un jēdziena izcelsmes saknes un ģenēzi, politisko un sociālo kontekstu, kas nosaka tā efektivitāti un piemērojamību savai tiesību sistēmai. **Kahn-Freund, O.** On Uses and Misuses of Comparative Law. *Mod. L. Rev.*, 1974. Vol. 37, p. 1-27.

Otru viedokli aizstāv, piemēram, tiesību vēsturnieks A.Vatsons (*Watson*), kurš tiesību transplantēšanai nesaskata nekādus šķēršļus, līdz ar to arī nav nepieciešamības veikt padziļinātu kultūrvēsturisku analīzi vai veikt socioloģiskus pētījumus. **Watson, A.** Legal Transplants and Law Reform. *L. Q. Rev.*, 1976. Vol. 92, p. 79-84.

veikti ārvalstu tiesību pētniecības jomā, jo tajos iztrūkst tieši salīdzinošās analīzes. Veismīgs piemērs praktiskā un zinātniskā mērķa savienošanā ir ASV salīdzināmo krimināltiesību pētnieciskā tradīcija, ko ietekmējusi tiesību sistēmu sadrumstalotība.⁸²

Situācija Eiropā salīdzināmo tiesību ietekmes jomā ir strauji mainījusies pēdējo piecu gadu laikā, kad Eiropas Savienības ietvaros arvien vairāk tiek diskutēts par Kopienas tiesību ietekmi arī krimināltiesībās.⁸³ Atbalstu guvušas idejas ne tikai par ieteikuma tiesībām (“*soft law*”) un harmonizāciju, bet tiek diskutēts par unifikāciju un vienotu principu izstrādi arī materiālo krimināltiesību jomā.⁸⁴ Ja Ž.Pradela (*Pradel*) un G.J.M.Korstena (*Corsten*) 2002.gadā veiktā pētījuma par Eiropas krimināltiesībām⁸⁵ saturā nekas neliecina par iespējamu unifikāciju materiālo krimināltiesību jomā un uzmanība pamatā veltīta cilvēktiesību izpratnes attīstības ietekmei uz nacionālo valstu krimināltiesībām un sadarbībai starp ES tiesību aizsardzības iestādēm, tad A.Klips (*Klip*) 2009.gadā izdotā pētījumā jau izvirza tēzi par vispārēju krimināltiesību principu izstrādi, tai skaitā vispārīgās daļas jautājumos, kā arī par harmonizāciju un iespējamu unifikāciju atsevišķos sevišķās daļas jautājumos.⁸⁶ A.Klipa pētījums, kā viņš pats to formulē, lielā mērā vērtējams kā skatījums “no augšas uz leju”: darbā analizētas ES tiesības un to ietekme uz nacionālajām tiesībām, tajā pašā laikā neveltot uzmanību jautājumam, kāda būtu nacionālo valstu krimināltiesību loma vienotu krimināltiesību principu izstrādē.⁸⁷ Tā kā viens no galvenajiem principiem salīdzināmajās tiesībās ir diversitāte, kas izvirza prasību pētniekam dažādas tiesību sistēmas uztvert kā līdzvērtīgas, lai varētu runāt par jebkādu kopēju krimināltiesību principu izstrādi Eiropā, vispirms būtu jāvelta individuāla uzmanība tieši nacionālo tiesību sistēmām.

⁸² **Reimann, M.** *Stepping Out of the European Shadow*, p. 542. Sk. arī iepriekš promocijas darba 1.1.2.nodaļu.

⁸³ Lielākajā daļā pētījumu ES krimināltiesību jomā ietverta atsauce uz ASV pieredzi, kad 1962.gadā tika izstrādāts ASV Paraugkriminālkodekss (PKK, *Model Penal Code*). Nereti literatūrā saistībā ar vienotu krimināltiesību principu un normu iedibināšanu Eiropā minēti jēdzieni kā *Model Penal Code of Europe* vai *Common Criminal Law of Europe*. Paraugkriminālkodekss nav juridiski saistošs, tomēr sasniedza iecerēto mērķi – lielākā daļa štatu tūlīt pēc tam izdeva jaunus kodeksus, ietverot tajā paustās atziņas. Tomēr teju katrā štatā Paraugkriminālkodeksa piedāvātais modelis tika pārņests ar modifikācijām, lai nerastos pārrāvums attiecīgā štata tiesiskajā attīstībā.

⁸⁴ Uzskatāms piemērs ir H.Labaila (*Labayle*) un A.Veiembergas (*Weyembergh*) izstrādātais Eiropas Savienības Kriminālkodeksa paraugs, kas tika izdots 2005. gadā. **Labayle, H., Weyembergh, A.** *Code of Criminal Law of the European Union*. Bruxelles : Bruylant, 2005, p. 1120.

⁸⁵ **Corstens, G.J.M., Pradel, J.** *European criminal law*. Hague : Kluwer Law International, 2002. Idejas par kopēju Eiropas vai pasaules krimināltiesību pastāvēšanu ir bijušas vienmēr, piemēram, par ES tiesību ietekmi krimināltiesību jomā sk. arī **Van den Wyngaert, C.** *Criminal Law and the European Communities: Defining the Issues*. *Michigan Yearbook of International Legal Studies*, 1983. Vol. 4, p. 247-270; **Sieber, U.** *European Unification and European Criminal Law*. *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 1994. Vol. 2, p. 86-104; **France, E.R.** *Influence of European Community Law on the Criminal Law of the Member State*. *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 1994. Vol. 2, p. 324-358; **Herlin-Karnell, E.** *Recent Developments in the Area of European Criminal Law*. *Maastricht J. Eur. & Comp. L.*, 2007. Vol. 14, p. 15-37.

⁸⁶ **Klip, A.** *European Criminal Law*. Cambridge : Intersentia, 2009, p. 166-207, 419-432. Sk. arī **Fletcher, M., Löff, R., Gilmore, B.** *EU Criminal Law and Justice*. Cheltenham (UK), Northampton (USA) : Edward Elgar, 2008, p. 173-220. Pēdējā pētījumā gan netiek skarti krimināltiesību vispārīgās daļas jautājumi.

⁸⁷ Pētījumā lielākoties apkopotas līdz šim paustās atziņas par ES krimināltiesību attīstības virzieniem, sniedzot pretargumentus dalībvalstīs paustajai kritikai. Grāmatas noslēgumā apkopotā informācija liecina, ka ES tiesību pieaugošā ietekme materiālo krimināltiesību jomā izraisījusi diskusijas lielākajā daļā ES dalībvalstu (apkopota informācija par rakstiem no 19 dalībvalstīm, kas veltīti šai tēmai, to starp no Baltijas valstīm minēta Lietuva). **Klip, A.** *European criminal law*, p. 477-491.

Lai ārvalstu tiesību pētniecība praktiskiem mērķiem būtu korekta un vēlāk nerastos pārpratumi, būtiski ir ne tikai formulēt pētījuma mērķi, bet arī noteikt sasniedzamo rezultātu. Ja ārvalstu tiesību avotu pētniecības mērķis ir tiesību recepcija un sasniedzamais rezultāts ir kardinālas izmaiņas pastāvošajā tiesiskajā regulējumā, tālākam pētījumam salīdzināmo tiesību jomā nav praktiskas nozīmes. Ja tomēr sasniedzamais mērķis ir saistīts ar mērenām izmaiņām vai nacionālo tiesību pilnveidošanu atbilstoši vietējai specifikai, pētījums salīdzināmo tiesību jomā ir ļoti būtisks, jo tieša recepcija gandrīz nekad nebūs iespējama.

1.3. Salīdzināmo tiesību metodoloģija un krimināltiesību izpētes specifika

Problēmas līdz pat mūsdienām sagādājis arī jautājums par salīdzināmo tiesību pētniecībā izmantojamo metodoloģiju, kas tieši skar arī pētniecību salīdzināmo krimināltiesību jomā. Jēdziens metode ir cēlies no grieķu vārda *μέθοδος* (latīņu *methodus*), kas nozīmē ceļš, kā sasniegt galamērķi, un kopš 16.gs Francijā jēdziens *méthode* tika izmantots, lai apzīmētu racionālu pieeju lietu vešanai, procesa veidu pret definētu plānu intelektuālā disciplīnā vai pētniecībā.⁸⁸ Mūsdienās šis termins ir sastopams visās Eiropas valodās, un tiesību zinātnē raksturo ceļu, kā no esošajiem tiesību avotiem tiek iegūts piemērojams rezultāts, ietverot tiesību interpretāciju, un ir sinonīms *vispārējo tiesību sistēmās* lietotajam jēdzienam “juridiskā domāšana” (*legal reasoning*).

Tiesību piemērošana un interpretācija mūsdienās tiek atzīta par **kreatīvu procesu, kas rada jaunas tiesības**. Juridiskā metode, kā to pamato profesors S.Vodženoers (*Vogener*), sniedz atbildi uz šādiem jautājumiem: **1)**kāds ir tiesību jaunrades stils; **2)**kas piemēro un interpretē tiesības; **3)**kādi faktori tiek ņemti vērā, piemērojot un interpretējot tiesības; **4)**kā šie faktori tiek ierindoti.⁸⁹ Salīdzināmajās tiesībās metodei ir divējāda nozīme. No vienas puses, tiesību metode pati ir pētniecības objekts, jo jebkuras tiesību sistēmas izpēte ir saistīta arī ar šīs tiesību sistēmas juridiskās metodoloģijas apzināšanu. No otras puses, salīdzināmajās tiesībās metode raksturo procesu, kādā tiek veikta divu vai vairāku tiesību sistēmu salīdzināšana. Papildus tam, ir jārunā arī par specifiskām metodēm, kas tiek izmantotas dažādos salīdzināmo tiesību izpētes posmos. Jēdziens metodoloģija savukārt apzīmē gan mācību par metodēm, gan metožu kopumu, kas raksturo zinātniskās darbības vispārējo principu sistēmu.⁹⁰

Kā precīzi norāda profesors H.E.Čodošs, metodoloģijas problēma salīdzināmo tiesību zinātnē lielākoties ir apzināti ignorēta, proti, lai gan daļa pētnieku atzinuši, ka salīdzināmās tiesības ir patstāvīga tiesību apakšnozare ar **savu** metodoloģiju, tomēr padziļināti šī “sava metodoloģija” nav analizēta un vērtēta, kā rezultātā daļā salīdzināmo tiesību jomā veikto pētījumu nav skaidri saskatāms, kā iegūti attiecīgie rezultāti, uz kāda pamata notikusi tiesību sistēmu klasifikācija, ar ko

⁸⁸ **Vogener, S.** *Sources of Law and Legal Method in Comparative Law*, p. 885.

⁸⁹ **Ibid**, p. 886.

⁹⁰ Vārds metodoloģija ir aizgūts no franču valodas *methodologie* un vācu *methodologie*, un tam ir sengrieķu valodas saknes. **Harper, D.** *Online Etymology Dictionary*. Metodoloģija ir arī filozofijas novirziens, kas pēta metodes zinātni un praktisko pielietojumu.

pamatoti secinājumi par tiesību sistēmām kā “līdzīgām” un “radniecīgām” vai “atšķirīgām” u.tml.⁹¹ Profesors nosauc vairākus iemeslus, kas bijuši pamatā nepietiekamai metodoloģijas izpētei. Pirmkārt, tiesību zinātnē nostiprinājies viedoklis, ka pastāv viena, fundamentāla “salīdzinošā metode”.⁹² Tomēr šāds viedoklis ir aplams un zinātnisko pētniecību ierobežojošs – **salīdzināmajā tiesību pētniecībā ir izmantojamas visas tiesību, sociālo zinātņu un citu zinātņu metodes**, cik tālu tās attiecas uz pētījuma specifiku. Ir bijuši atsevišķi veiksmīgi un ne tik veiksmīgi mēģinājumi radīt tieši salīdzināmajām tiesībām piemērotu metodoloģiju,⁹³ tomēr tas neizslēdz citu metožu pielietošanu. Otrkārt, salīdzināmo tiesību pētījumiem ir ļoti atšķirīgi mērķi, tādējādi metodes tiek izvēlētas atbilstoši sasniedzamajam rezultātam.⁹⁴

Salīdzināmajām tiesībām kā zinātniskai darbībai iespējams nošķirt vairākus savstarpēji saistītus **izpētes posmus**, kas raksturo šīs darbības veikšanas procesu: **1) pētījuma objekta un priekšmeta izvēle; 2) pētījuma gnozeoloģiskā mērķa un uzdevumu formulēšana; 3) tiesību sistēmu padziļināta pētīšana; 4) tiesību sistēmu salīdzināšana; 5) iegūto rezultātu analīze.**⁹⁵

Jebkuras salīdzināšanas sākums ir **izvēle** gan starp tiesību sistēmām, kuras tiks pakļautas izpētei, gan starp konkrētajiem tiesību jautājumiem, kuri tiks sīkāk analizēti. Izvēles darbībai nav specifiskas metodoloģijas, lai gan tiesību zinātnē pausts viedoklis, ka izpētei ir pakļaujamas radniecīgas tiesību sistēmas, respektīvi, vienai tiesību saimei piederošas. Tādā gadījumā būtu jāveic iepriekšēja analīze, lai identificētu radniecīgās tiesību sistēmas. Tomēr no zinātniskā viedokļa nav nekādas nozīmes radniecības pakāpei starp tiesību sistēmām, ja vien reforma nav primārais pētījuma mērķis. Tāpēc ļoti bieži pētījuma mērķis tiek formulēts pirms pētījuma objekta izvēles.

⁹¹ **Chodosh, H.E.** *Comparing Comparisons*, p. 1068-1069.

⁹² **Ibid**, p. 1040-1067.

⁹³ G.Frenkenbergs (*Frankenberg*) pretstatā funkcionālismam izvirzīja ideju par kritisko salīdzināšanu. Salīdzināmās tiesības kalpo kā rīks tiesību sistēmas kritikai, tādējādi procesu raksturo trīs soļi. Vispirms ir jāvērtē, kā faktiskās situācijas dažādās tiesību sistēmās tiek ietvertas juridiskos rāmjos, tad jāveic šo ietvaru kritiska analīze, sasaistot to arī ar tiesību piemērošanas procesu, kas savukārt paver iespēju novērtēt tiesību politisko dimensiju. **Frankenberg, G.** *Critical Comparisons: Re-thinking Comparative Law. Harv. Int'l. L. J.*, 1985. Vol. 26, p. 411-456.

U.Metje (*Mattei*) piedāvā salīdzināmajās tiesībās tiesību sistēmas vērtēt no to ekonomiskās efektivitātes, savukārt tiesību sistēmas tiek uzlūkotas kā savstarpēji konkurenti *labāka* risinājuma meklēšanā. **Mattei, U.** *Comparative law and economics*. Michigan : University of Michigan Press, 1997, p. 1-26.

P.Legrands (*Legrand*), runājot par kultūras un tiesību pētniecību, salīdzināmajās tiesībās par vienu no nozīmīgākajām izvirza hermeneitisko (ar valdos izpēti saistīto) metodi. P.Legrands kritiski vērtē salīdzināmo tiesību praktiskos mērķus, norādot, ka salīdzināmajām tiesībām ir jāpēta atšķirības starp tiesību sistēmām, kas ir kultūras, valodas, ģeogrāfijas un vēsturiskās attīstības rezultāts. **Legrand, P.** *Fragments on law-as-culture*. Deventer : W.E.J. Tjeenk Willink, 1999, p. 27-34. Sk. arī **Legrand, P.** *The Impossibility of 'Legal Transplants'*. *Maastricht J. Eur. & Comp. L.*, 1997. Vol. 4, p. 111-124.

O.Brends (*Brand*) piedāvā konceptuālo salīdzināšanu un izvirza trīs prezumpcijas: **1) tiesības ir normatīva principu, normu, institūciju un citu instrumentu sistēma; 2) pilnīgi objektīva salīdzināšana nav iespējama; 3) pastāv iespēja formulēt neitrālu atsauču sistēmu konceptu formā.** Ar konceptiem ir jāsaprot abstrakti modeļi, kas indukcijas ceļā iegūti no konkrētiem, realitātē eksistējošiem tiesību gadījumiem. **Brand, O.** *Conceptual Comparison: Towards a Coherent Methodology of Comparative Legal Studies. J. Int'l L.*, 2007. Vol. 32.

⁹⁴ **Chodosh, H.E.** *Comparing Comparisons*, p. 1068-1090.

⁹⁵ Tiesību zinātniskajā literatūrā sastopami dažādi viedokļi par salīdzināmo tiesību soļiem, posmiem jeb principiem – visi šie jēdzieni tiek izmantoti, lai apzīmētu salīdzināmo tiesību procesu. Piemēram, praktiskus padomus salīdzināmo tiesību pētījumam sniedz profesors J.C.Reics (*Reitz*), tostarp norādot uz nepieciešamību veikt precīzu salīdzinājumu, kā pamatā ir gan kopīgo, gan atšķirīgo iezīmju novērtēšana. Sk. **Reitz, J.** *How to do Comparative Law? Am. J. Comp. L.*, 1998. Vol. 46, p. 617-636.

Profesors N.Jensens (*Jansen*) norāda uz divām tipiskām problēmām, kas ietekmē izvēles izdarīšanu. Pirmkārt, **gnozeoloģijas problēma** – var izrādīties ļoti sarežģīti izprast ārvalstu tiesību sistēmu, jo tiesību institūti ir dziļi iesakņojušies vēsturē, tiem ir ekonomisks, politisks, morāls un kulturāls pamats, kas ne vienmēr ir loģiski izsecināms. Otrkārt, **lingvistiskā problēma**, kas saistīta ar juridiskās valodas specifiku – ar vienu jēdziena aptverta vesela doktrīna, tādējādi jēdzienus ir grūti pārtulkot pat tad, ja tie liekas saprotami.⁹⁶ Valodas barjera var izrādīties būtisks šķērslis, kas ierobežo izvēli starp tiesību sistēmām, it īpaši tad, ja pētījums saistīts ar makrosalīdzināšanu. Arī tad, ja tiesību avoti un ievērojamākie pētījumi ir tulkoti citās valodās, tulkojums vienmēr ietvers teksta interpretāciju atbilstoši tulka valsts tiesību sistēmai.

Nākamais posms pēc izvēles izdarīšanas ir konkrēto tiesību sistēmu padziļināta **izpēte**, vērtējot to izcelsmes un attīstības kultūrvēsturisko fonu. Šajā posmā ir pielietojamas tieši tās pašas metodes, kas tiek izmantotas savas tiesību sistēmas pētniecībā, proti, vēsturiskā, sistēmiskā, gramatiskā, teleoloģiskā, kā arī daudzas citas, jo nepieciešams gan izziņāt interesējošo institūtu vēsturiskās saknes, gan skaidrot jēdzienus, to savstarpējo attiecību un nozīmi. Tomēr salīdzināmajās tiesībās būtiskākais ir tieši **salīdzinošās analīzes** posms, kur, kā uz to pamatoti norāda profesors N.Jensens, lielākoties netiek pamatota izvēlēta metodoloģija, bet tiek veikta brīva interpretācija.⁹⁷

Analizējot tiesību zinātnē paustos viedokļus, secināms, ka gan salīdzināšanai, gan iegūto rezultātu vērtēšanai pielietojams plašs metožu klāsts, tomēr dominējošā loma ir **funkcionālismam**. Profesori K.Cveigerts un H.Kocs ir vieni no pirmajiem, kuri pievērsušies salīdzināmo tiesību metodoloģijai, nošķirot pētījumā vairākus posmus un par galveno metodi izvirzot funkcionālismu. Pirmkārt, profesori norāda uz nepieciešamību “atbrīvoties” no sastopamajiem tiesību sistēmu un to nozaru vai institūtu skaidrojumiem, radot abstraktu hierarhiski sakārtotu konceptuālu rāmi, kā ietvaros vēlāk skaidrojamas atšķirības. Otrkārt, nepieciešams definēt “funkcijas”, kas ir izejas punkts ikvienam salīdzināmo tiesību pētījumam, jo dažādas tiesību sistēmas var tikt salīdzinātas tikai tad, ja tās risina tās pašas faktiskās problēmas. Treškārt, jāapzina funkcionāli salīdzināmie, bet neviendabīgie tiesību institūti. Divu sistēmu “salīdzināmība” ir saistīta ar augstāka, lielākas abstrakcijas koncepta atrašanu. Šī abstrakcija atvasināma no izpētītā fenomena un tiek izmantota, lai norobežotu salīdzināmos analogus un fenomenus. Visbeidzot, ceturtkārt, salīdzināšanas rezultātā notiek novērtēšana, pretējā gadījumā salīdzināšanai nav praktiskas jēgas.⁹⁸

Kā norāda profesors R.Mičels (*Michael*) un tam pievienojas darba autore, funkcionālā metode tiesību zinātniskajā literatūrā ir piedzīvojusi trīskāršu nepareizu šā vārda lietojumu.

⁹⁶ **Jansen, N.** Comparative Law and Comparative Knowledge. *Grām.: The Oxford Handbook of Comparative Law*, p. 306-307. Uz valodas zināšanu kā pamatu salīdzināmo tiesību pētījumam norāda arī J.C.Reics. Kā argumentē profesors, nezinot tās tiesību sistēmas valodu, kura tiks pētīta salīdzināšanai, ir neiespējami gūt padziļinātu izpratni par izvēlētais valsts vēsturi, reliģiju, filozofiju un citiem sabiedrību raksturojošiem elementiem, kas nepieciešami, lai veiktu gala novērtējumu. **Reitz, J.C.** *How to do Comparative Law*, p. 631-633.

⁹⁷ **Jansen, N.** Comparative Law and Comparative Knowledge, p. 307.

⁹⁸ **Zweigert, K., Kötz, H.** *Introduction to Comparative Law*, p. 34-47.

Pirmkārt, nav vienas funkcionālās metodes, bet tās ir vairākas. Otrkārt, ne visas par tādām dēvētās ir funkcionālās metodes. Treškārt, daži pētījumi, kas it kā metodoloģiski tiek pamatoti ar funkcionālismu, realitātē neseko šīs metodes nosacījumiem.⁹⁹ Profesors darbā sīkāk analizē septiņas funkcionālisma metodes, kuras visas ir izmantojamas arī tiesību zinātnē:¹⁰⁰

1. **Finālisms** jeb neo-aristotelisma funkcionālisms, kura pamatā ir teleoloģija. Finālisma funkcionālisms uzlūko tiesības kā dažādas atbildes uz vienām un tām pašām universālām problēmām, tādējādi salīdzināmās tiesības var novest pie universāliem, vispārējiem principiem. Šajā gadījumā funkcija ir sinonīms mērķim (*cause finalis*).
2. **Adapcionisms** jeb evolucionārais funkcionālisms, kas sakņojas Darvinisma tradīcijā. Tiesību sfērā tas nozīmē, ka izdzīvo tie institūti, kas labāk adaptējas, savukārt salīdzināmo tiesību kā zinātnes uzdevums ir pētīt veidu, kādā dažādas sabiedrības risina problēmas ceļā pretim progresam.
3. **Klasiskais** jeb Dirkeima funkcionālisms, kas izskaidro institūtus caur to noderību sabiedrībai. Salīdzināmajās tiesībās no Dirkeima funkcionālisma lielā mērā pārņemts tieši fokuss uz dzīvajām tiesībām, nevis idejām vai normām, kā arī prasība pēc objektīva vērtējuma. Tomēr klasiskais funkcionālisms salīdzināmajās tiesībās nav populārs, jo tiesību zinātniekiem nav tādas bailes no normatīvisma kā sociologiem.
4. **Instrumentālisms**, kas ir normatīva teorija par tiesību izmantošanu sociālajās tehnoloģijās, un to var uzskatīt par sava veida adapcionisma atzaru – ja tiesības pilda funkcijas un saskaras ar sociālām vajadzībām, tad jurista uzdevums ir veidot likumus, kas nodrošina šos uzdevumus (sociālā tehnoloģija), savukārt salīdzināmās tiesības var palīdzēt salīdzināt dažādu risinājumu spēju atrisināt līdzīgas problēmas.
5. **Pilnveidotais** funkcionālisms, kur atsevišķi klasiskā funkcionālisma postulāti nomainīti ar empīriski pārbaudītām hipotēzēm. Atšķirībā no klasiskā funkcionālisma, pilnveidotajā tiek nošķirtas redzamās un latentās funkcijas, kā arī atstāta vieta diskusijai par tādiem institūtiem, kas konkrētajā tiesību sistēmā nepilda nekādas funkcijas.
6. **Gnozeoloģiskais** funkcionālisms, kas fokusējas uz funkcionālo saistību, nevis lietu ontoloģiju. Salīdzināmo tiesību kontekstā šis funkcionālisma paveids saistīts ar pievēršanos tiesību institūtu funkcionālajām attiecībām (gan savstarpējai mijiedarbībai, gan ar tiesību sistēmu kopumā), izvairoties no abstrakcionisma. Šāda pieeja paver durvis racionālismam salīdzināmajās tiesībās.
7. **Līdzvērtības** (ekvivalences) funkcionālisms, kas daļēji balstīts uz iepriekš uzskaitītajām atziņām, izvairoties no tehnoloģiskā vai cēloņsakarības aspekta funkcionālajās attiecībās. Tāpat kā līdzīgas institūcijas var pildīt dažādas funkcijas dažādās sabiedrībās un atšķirīgos laikos, līdzīgas funkcionālās vajadzības var izpildīt dažādas institūcijas. Tādējādi atšķirīgus risinājumus iespējams uzlūkot kā funkcionāli ekvivalentus (līdzvērtīgus), kas parādās lielākajā daļā salīdzināmo tiesību pētījumu. Šī ir galvenā izmantotā metode, pētot *vispārējo* un *civiltiesību* tradīcijas, arī kapitālistisko un sociālistisko tiesību sistēmas. Līdzība ir tajā, ka visas sistēmas vienā vai otrā veidā (atšķirīgos ceļos) risina kādu konkrētu problēmu, turklāt rezultāts reizēm ir līdzvērtīgs.

Kopumā profesors R.Mičels nošķir šādus elementus, kas raksturo visas funkcionālās metodes: **1)** pētniecības priekšmets ir nevis tiesību normas, bet konkrēti notikumi, proti, pētīti tiek spriedumi, reāli dzīves gadījumi; **2)** faktiskā pieeja tiek kombinēta ar teoriju, bet vienīgi tajā ziņā, ka

⁹⁹ Michaels, R. The Functional Method of Comparative Law. *Grām.: The Oxford Handbook of Comparative Law*, p. 341.

¹⁰⁰ Sīkāk sk. *Ibid*, p. 344-359. Par funkcionālismu sk. arī Mahner, M., Bunge, M. Function and Functionalism: A Synthetic Perspective. *Philosophy of Science*, 2001. Vol. 68, No. 1, p. 75-94.

teorija ir jāsaprot funkcionālā saskarsmē ar sociālo reāliju; **3)** funkcija pati par sevi kalpo par galveno kritēriju, pret kuru dažādas tiesību sistēmas tiek salīdzinātas; **4)** funkcionalitāte var kalpot arī kā novērtēšanas kritērijs.¹⁰¹

Autoresprāt, salīdzināmo tiesību pētījumā, kas veikts mikro līmenī, funkcionālisma metodes var būt ļoti noderīgas, tomēr makro līmenī ir izmantojamas vienīgi atsevišķas funkcionālisma idejas. Funkcionālisms ir orientēts skaidrot tiesību normu lomu un izpausmi dažādās sabiedrībās, nekā pašu tiesību izcelsmi un dažādas tiesību doktrīnas, kas ne vienmēr ir saistīta ar loģiku, racionālismu vai objektivitāti. Salīdzināmajās krimināltiesībās ir izmantojamas atsevišķas funkcionālisma atziņas, tomēr ir jāizvairās no tautoloģijas. Funkcionālisma metodes salīdzināmajās privāttiesībās bija īpaši parocīgas unifikācijas un harmonizācijas kontekstā, jo tika pamatotas ar atziņu, ka dažādās sabiedrībās ir līdzīgas problēmas, kas tiek dažādi risinātas, tomēr iegūtais rezultāts vienmēr vai lielākajā skaitā gadījumu būs vai nu identisks, vai līdzīgs. Piemēram, tas būtu tas pats, kas apgalvot, ka Latvijas un ASV krimināltiesībās problēma, kas saistīta ar nepabeigtu noziegumu, tiek risināta līdzīgi, jo abās tiesību sistēmās par nozieguma mēģinājumu paredzēta kriminālatbildība. Funkcionālisms tādējādi **ignorē pašu galveno tiesību sistēmu raksturojošo elementu, proti, tiesisko risinājumu jeb juridisko ceļu, kādā vienā vai otrā sistēmā nonāk pie rezultāta, kā arī pašu rezultātu, kas var būt atšķirīgs niansēs.**

Profesors G.Dannemans izvirza pamatotu tēzi, ka funkcionālisma metode tika izstrādāta, lai atbalstītu salīdzināmo tiesību unifikācijas un harmonizācijas mērķi un pastiprinātu lielvalstu tiesību sistēmu ietekmi, veicinot globalizāciju.¹⁰² Autoresprāt, par minēto liecina divi konfliktējoši funkcionālisma elementi – objektīvisms un kritiskums. No vienas puses, pētniekam tiek izvirzīta prasība norobežoties no savas tiesību sistēmas un būt objektīvam, bet, no otras puses, ir jāsniedz vērtējums par to, kurā sistēma tiesības ir efektīvākas, labāk pilda to funkcijas un uzdevumus, veiksmīgāk risina tiesiska rakstura problēmas. Šāda pieeja var novest salīdzināmās tiesības to sākumpunktā, kad atsevišķas tiesību sistēmas tika uzlūkotas kā pārākas par citām.

Tomēr galvenā funkcionālismam veltītā kritika saistīta ar “**līdzības prezumpciju**”, saskaņā ar kuru tiek nolīdzinātas atšķirības un padziļināti pētītas tikai kopīgās iezīmes. Kā pretstats

¹⁰¹ Profesors R.Mičels nošķir arī vairākas funkcijas, ko pilda funkcionālisms kā metode un kā dēļ tas ticis arī kritizēts: **1)** tiesību normu un institūtu izpratnes gnozeoloģiskā funkcija; **2)** sasniegtās salīdzināmības salīdzinošā funkcija; **3)** prezumpīvā funkcija par līdzībām; **4)** sistēmas uzbūves formalizējošā funkcija; **5)** novērtēšanas funkcija, nosakot labākās tiesības; **6)** universalizējošā funkcija, lai sagatavotu tiesību unifikāciju; **7)** kritiskā funkcija tiesību kritikas nodrošināšanai. **Michaels, R.** *The Functional Method of Comparative Law*, p. 342, 363.

O.Brends savukārt argumentē, ka tiesību zinātnē funkcionālisms kritizēts dēļ šādām iezīmēm: **1)** partikulārisms un formālisms, kā rezultātā uzmanība tiek pievērsta tikai konkrētiem jautājumiem, ignorējot politiski-ekonomisko situāciju, vēstures studijas; **2)** eksternālisms, proti, prasība salīdzināmās tiesību sistēmas pētīt “no ārpusēs”; **3)** etnocentrisms, atzīstot par pētniecības vērtām tikai Eiropas un Amerikas tiesību sistēmas. O.Brends īstenās funkcionālisma problēmas iedala nepašaubāmās, aksiomātiskās, kas izriet no trīs funkcionālisma prezumpcijām (tiesības ir problēmu risinājums; problēmas ir līdzīgas; problēmas tiek risinātas līdzīgā veidā) un trūkumos, kas rodas tā pielietošanas procesā, proti, pseidofunkcionālisms, problēmas tiek skatītas kā iesaldētas laikā (horizontālā salīdzināšana). **Brand, O.** *Conceptual Comparison*, p. 412-420.

¹⁰² **Dannemann, G.** *Comparative Law: Study of Similarities or Differences*, p. 386.

funkcionālismam tiesību zinātnē attīstījās tādas salīdzināmo tiesību pētniecības metodes, kas bija balstītas uz **atšķirību pētīšanu**, tomēr šīs metodes attiecināmas uz salīdzināmās pētniecības pēdējo posmu, proti, iegūto rezultātu analīzi. Piemēram, M.Damaška (*Damaška*) skaidro tiesību sistēmu atšķirību caur dažādību tiesību progresā un dinamikā.¹⁰³ Profesors R.Sako turpretī izvirza tēzi, ka dažādas juridisko formantu kombinācijas var novest pie atšķirīgiem rezultātiem.¹⁰⁴

Funkcionālisms ar līdzību prezumpciju un atsevišķas uz atšķirībām balstītas pētniecības metodes ir aizsegušas svarīgāko salīdzināmo tiesību posmu, proti, dažādo sistēmu **salīdzināšanu**, jo apriori paredz priekšstatu par līdzību vai atšķirību. Tas bijis iespējams, jo, pastāv jau gatavas, izstrādātas teorijas par tiesību sistēmu klasifikāciju radniecīgās ģimenēs un saimēs, kā arī par tiesību funkcionalitāti vai disfunkciju vienā vai otrā tiesību sistēmā. Kā jau tika minēts iepriekš, krimināltiesību jomā šīs teorijas ir jāvērtē kritiski, jo tās izstrādātas, lielā mērā balstoties uz privāttiesību attīstības vēstures. Tāpēc funkciju var izvēlēties kā vienu no elementiem salīdzināmajā analizē, taču izmantojamas arī vērtības, intereses un citi elementi.

Arī “salīdzinošajai metodei” iespējamās dažādas variācijas. Kā argumentē profesors N.Jensens, salīdzināšana ir līdzību un atšķirību attiecību konstrukcija starp dažādiem faktiskiem jautājumiem. Tiesību salīdzināšanā, neatkarīgi no tā, kādā jomā veicams pētījums, pamatā ir izmantojama tā dēvētā salīdzināšana pret nemainīgu lielumu *tertium comparationis*.¹⁰⁵ Salīdzināšanas procesā ir jāreķinās, ka tiesības nav precīzā zinātne, līdz ar to kvalitatīvā pētījumā salīdzināmo tiesību jomā jāizmanto daudz šādu nemainīgo lielumu. Salīdzināšana vienlaikus ir arī intelektuāls process, kam jāietver nemainīgo lielumu un iegūto rezultātu nepārtraukta klasificēšana, kvalificēšana un vērtēšana.¹⁰⁶ **Klasificējošā** salīdzināšana izpaužas kā nemainīgā lieluma pielietošanas process ar mērķi konstruēt līdzību un atšķirību attiecības. Tomēr ar klasifikāciju nepietiek, jo pat gadījumā, kad divās vai vairākās tiesību sistēmās konstatējams iepriekš definētais nemainīgais lielums, tiesību sistēmas tomēr var atšķirties, jo šis nemainīgais lielums tām var piemist atšķirīgās pakāpēs.¹⁰⁷ **Kvalificējošā** salīdzināšana izpaužas kā atšķirīgās pakāpes izvērtēšana, salīdzinot cik lielā mērā pētāmām tiesību sistēmām piemīt definētais *tertium comparationis*.¹⁰⁸ Kvalificējošā salīdzināšana ir nosacīti objektīva, jo secinājums par līdzību vai atšķirību tiks balstīts

¹⁰³ **Damaška, M.R.** *The Faces of Justice and State Authority*. New Haven, London : Yale University Press, 1986, p. 181.

¹⁰⁴ **Sacco, R.** *Legal Formants*, p. 21.

¹⁰⁵ No latīņu valodas *tertium comparationis* nozīmē trešais salīdzināmais, kas ir starpnieks starp vienu lielumu un otru lielumu, tātad – abstrakts paraugs. Sk. arī Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca. Rīga, 2007. Pieejams: <http://termini.lza.lv/term.php?term=tertium%20comparationis&list=tertium%20comparationis&lang=LV> [skatīts 2011-04-11]. Izmantojot abstrakto, vienādo lielumu, salīdzināšana balstīta uz līdzību un atšķirību konstatēšanu attiecībā pret šo lielumu. Salīdzināšanas pamatā tādējādi ir loģikas konstrukcija $aT \wedge bT$, kur “T” apzīmē abstrakto lielumu, pret ko tā veikta, proti, a ir līdzīgs b, jo tiem piemīt kopējais lielums “T”. Funkcionālismā *tertium comparationis* ir funkcija, ko pilda konkrētais tiesību institūts vai norma. Par *tertium comparationis* izmantošanu tiesību salīdzināšanā sīkāk sk. **Jansen, N.** *Comparative Law and Comparative Knowledge*, p. 305-338.

¹⁰⁶ **Ibid.**, p. 310-318.

¹⁰⁷ Proti, a un b var būt kopējs “T”, taču var atšķirties pakāpe, kādā a piemīt “T” un kādā b piemīt “T”.

¹⁰⁸ A un b ir līdzīgi attiecībā pret “T”, ja tiem abiem piemīt “T” un, ja pakāpe, kādā a un b piemīt “T”, kaut gan ir atšķirīga, tomēr ir līdzīga.

uz **vērtējumu**, ko savukārt var ietekmēt kā objektīvi, tā subjektīvi apstākļi (pētījuma mērķis un specifika, pētnieka pieredze, vēlamais sasniedzamais rezultāts u.c.).¹⁰⁹

Liela nozīme ir arī tam, kas tiek izvēlēts par *tertia comparationis*. Šajā ziņā funkcionālisms ir ierobežojoša pieeja, jo par nemainīgo lielumu paredz izvēlēties tikai funkciju. Autoresprāt, **funkcijām, ko veic tiesības, ir liela nozīme, bet tas nedrīkstētu būt vienīgais objektīvais atskaites punkts salīdzināmajā pētniecībā**. Šajā ziņā pamatots ir N.Jensena viedoklis, ka pētījumā jāveido *tertia comparationis* sistēma, tie klasificējami un kvalificējami atkarībā no tā, kuros gadījumos konstatēta identitāte, kuros līdzība, bet kuros atšķirība, kā arī salīdzināšana ietver vērtējumu par pakāpi, kādā piemīt viena vai otra līdzība vai atšķirība.¹¹⁰ Piemēram, konstatējot Latvijas tiesību sistēmas piederību *civilo tiesību* tradīcijai, atbilde var atšķirties, ja par pamatu tiek ņemta sociālo strīdu risināšanas tiesiskā kārtība, krimināltiesību piemērošanas prakse tiesību aizsardzības institūcijās vai vispārējā kultūrvēsturiskā attieksme pret dažādiem krimināltiesību institūtiem. Turklāt salīdzināšana sociālo zinātņu jomā nevar būt objektīva – neizbēgams subjektīvisms ir galvenā metodoloģijas problēma, tāpēc jebkurā pētījumā jābūt skaidri formulētam tā gnozeoloģiskajam mērķim, atspoguļotiem vērtējuma kritērijiem un pētījuma autora refleksijai.

Ņemot vērā minēto, iespējams identificēt sešas risināmas pamatproblēmas, kas saistītas ar noziedzīga nodarījuma izpratnes izpēti Latvijā un ASV.

Kā pirmā problēma minama **piederība dažādām tiesību saimēm**. Atbilstoši salīdzināmo tiesību teorijā paustajām atziņām, Latvija “pieskaitīta” kontinentālās Eiropas jeb *civilo tiesību* saimei, savukārt ASV – anglo-amerikāņu jeb *vispārējo tiesību* saimei.¹¹¹ Autoresprāt, pie objektīvas tiesību sistēmu klasifikācijas varētu nonākt vienīgi tad, ja tiktu salīdzinātas visas pasaules valstu tiesību sistēmas visās tiesību nozarēs kā to vēlējās izdarīt Feierbahs, tomēr arī šāds pētījums būtu kritizējams, jo divi dažādi pētnieki visticamāk nonāktu pie atšķirīgiem rezultātiem. Problēma ir atrisinājama, padziļināti izpētot Latvijas un ASV tiesību sistēmu vēsturiskās saknes kontekstā ar

¹⁰⁹ Piemēram, pētot soda institūtu divās tiesību sistēmās, tiek konstatēts, ka par konkrētu noziegumu maksimālais paredzētais cietumsods atšķiras par vienu gadu. Tas, vai 1 gads ir būtiska atšķirība, ir vērtējuma jautājums. Situācijā, kad runa ir par 14 vai 15 gadiem, var likties, ka atšķirība ir nebūtiska pretstatā 1 vai 2 gadiem. Pētot soda institūtu no cilvēktiesību aizstāvības pozīcijām, 1 gads var likties kā būtiska atšķirība jebkurā gadījumā. Savukārt gadījumā, kad tiek salīdzināts tieši konkrētais nozieguma sastāvs, par to paredzētajam soda mēram var būt otršķirīga nozīme.

¹¹⁰ **Jansen, N.** *Comparative Law and Comparative Knowledge*, p. 310-318.

¹¹¹ Tiesību sistēmu klasifikācijai un grupēšanai saknes meklējamās jau Parīzes kongresā. Tas atstāja iespaidu arī uz to, kā tika uztvertas līdzības un atšķirības. Visas tiesību sistēmas vai liela to daļa (lielākoties privāttiesības), tika ietvertas grupās, ģimenēs, saimēs. Tika norādīts, ka šo grupu locekļiem ir kopējās iezīmes, kas tās padara nošķiramas no citām saimēm. Tas noteica arī to, kam dodama priekšrocība pētniecībā un salīdzināšanā, proti, pamatā tika identificētas trīs “vecāku” sistēmas – angļu, franču un vācu. Zinot savu piederību vienai no minētajām sistēmām un pētāmās valsts piederību, jau iepriekš bija zināmi secinājumi par to, vai izdosies atrast vairāk kopēju vai atšķirīgu iezīmju. **Dannemann, G.** *Comparative Law: Study of Similarities or Differences*, p. 387-389.

Jau K.Cveigerts un H.Kotes norādīja uz trūkumiem 20.gs sākumā veiktajā klasifikācijas procesā. Pirmkārt, visas teorijas koncentrējas uz to, ko Eiropas juristi dēvē par privāttiesībām, tāpēc iedalījums atšķirtos, ja līdzīgus pētījumus veiktu konstitucionālās tiesībās, administratīvās tiesībās vai krimināltiesībās. Otrkārt, nereti tiek ignorētas būtiskas izmaiņas tiesību sistēmā, pētījumi ir ierobežoti laikā – tiesību sistēmas piederība vienai vai otrai sistēmai var būt īslaicīga. **Zweigert, K., Kötz, H.** *Introduction to Comparative Law*, p. 65-72.

nozieguma izpratnes attīstību tajās kultūrās, kas varēja atstāt ietekmi kā uz Latvijas, tā uz ASV krimināltiesību izpratni.

Otrkārt, kā problēma nosauicama **valsts pārvaldes atšķirīgā organizācija** Latvijā un ASV, proti, ASV ir federāla valsts ar līdzās pastāvošām piecdesmit trīs tiesību sistēmām, kuru regulējums var būtiski atšķirties, kamēr Latvijā ir viena vienota tiesību sistēma. Tāpēc, pētot ASV krimināltiesības, primāri ir analizējama federālā sistēma, kas uzskatāma par “paraug” sistēmu, kontekstā ar Anglijas *vispārējām tiesībām*, norādot arī uz īpatnībām atsevišķos štatos.

Treškārt, Latvijas krimināltiesībās uz **noziedzīga nodarījuma izpratni raksturojošiem institūtiem var būt atšķirīgas saknes un ģenēze**, proti, ir tādi institūti, kas caur Krievijas impēriju ienākuši no Vācijas, ir tādi, kas modificēti padomju krimināltiesībās, ir tīri padomju tiesībām raksturīgi institūti. Šī problēma ir risināma, izmantojot vēsturisko pētniecības metodi.

Ceturtkārt, problēmas sagādā **“unikāli” tiesību institūti**, proti, nozieguma teorētiskajai izpratnei kā Latvijā, tā ASV, tiek lietoti dažādi netulkojami un sākotnēji šķietami nesalīdzināmi jēdzieni, piemēram, “stadijas” vai *mens rea* un *actus reus*. Risinot šo problēmu, īpaša uzmanība pievēršama vārdu etimoloģiskās izcelsmes un gramatiskās un juridiskās nozīmes noskaidrošanai.

Piektkārt, **kriminālprocesuālo un materiāltiesisko jautājumu nošķiršana** ASV nav tik precīzi noteikta kā Latvijā. Autore uzskata, ka šī problēma salīdzināmo tiesību pētniecības jomā drīzāk vērtējama kā ieguvums, jo paver plašākas pētniecības iespējas. ASV krimināltiesības sākas ar procesuālajām tiesībām, kas atvieglo piekļuvi ASV tiesu praksei.

Sestkārt, **atšķirīga pieeja administratīvās un kriminālās justīcijas nošķiršanā**, proti, ASV krimināltiesības pēta kā noziegumus, tā citus pārkāpumus. Arī šī, autoresprāt, ir priekšrocība, nevis problēma, jo sevišķi risinot jautājumu par “noziedzīgumu” nosakošajiem elementiem.

2.nodaļa. Nozieguma izpratnes ģenēze: no sodu tiesībām uz krimināltiesībām

2.1. Nozieguma jēdziena saknes: romiešu-ģermāņu-kanoniskās tiesības un apgaismības filozofija

Tiesību zinātniskajā literatūrā nav vienotas nostājas jautājumā par brīdi, kurā veidojusies mūsdienu krimināltiesiskā doma, un lielākā daļa pētnieku atzīst, ka šis periods aptver vairākus gadsimtus.¹¹² Raugoties no mūsdienu skatupunkta, izpratne par tiesiskumu un taisnīgumu, par šī taisnīguma pārkāpšanu, ar ko apdraudētas ne tikai indivīda, bet visas sabiedrības intereses, ir veidojusies daudzkārt senāk nekā izpratne par to, kādi elementi veido pārkāpuma, tai skaitā nozieguma,¹¹³ būtību, proti, par ko piemērojams sods, kas ir pamats krimināltiesību zinātnei.

Vārds “krimināltiesības” cēlies no latīņu *crimen* (ģen. *criminis*), kas nozīmē pārkāpums, apsūdzība, vaina,¹¹⁴ tomēr tā sasaiste ar tiesību zinātņi ir datējama vienīgi ar 14.gs, bet savu vietu tiesību zinātnē kontinentālajā Eiropā tas izpelnījās līdz ar pirmajām krimināltiesiska rakstura kodifikācijām: Kārļa V Karolīnu *Constitutio Criminalis Carolina*; Bavārijas kriminālkodeksu *Codex Juris Bavarici Criminalis*; Terezianas Kriminālkodeksu *Constitutio Criminalis Theresiana* u.c. Līdz ar to, pētot antīkās sabiedrības, nav pamata tajās meklēt jēdziena “noziegums” abstraktu izpratni, bet uzmanība pievēršama sabiedrības vai indivīdu interešu, tiesību vai vērtību aizskārumam un šāda aizskāruma rezultātā radušos indivīdu savstarpējo, indivīda un sabiedrības vai indivīda un valstiska veidojuma attiecību izpratnes ģenēzei, meklējot iezīmes pirmajām aizskārumu jeb “pārkāpumu” klasifikācijām, par ko, tāpat kā mūsdienās, liecību var sniegt otrs tikpat nozīmīgs krimināltiesību institūts, proti, sods.¹¹⁵ Ja noziegums kā abstrakta kategorija drīzāk raksturīgs mūsdienu krimināltiesību zinātnei, tad sodam kā atbildībai par konkrētiem pārkāpumiem laika gaitā bijusi atvēlēta daudzkārt lielāka uzmanība, un šajā ziņā autore pievienojas profesora P.Minca atziņai: “*Pozitīvo krimināltiesību vēsture pēc būtības ir sodu institūta vēsture.*”¹¹⁶

Vienlaikus, pētot antīkās sabiedrības un tiesiskās sistēmas pirmsākumus, it īpaši pirmos rakstītos paražu apkopojumus, iespējams secināt, ka tiem jautājumiem, ko mūsdienās ierasts pieskaitīt pie krimināltiesību nozares, bijusi atvēlēta daudzkārt nozīmīgāka vieta nekā privāttiesībām. Kā Hamurabi, tā Drako un XII tabulu likumos pamatā ietverti aizliegumi un sodi par

¹¹² Calhoun, G.M. *The Growth of Criminal Law in Ancient Greece*. Berkeley : University of California Press, 1927, p. 4.

¹¹³ Autore jau ievadā un 15.atsaucē norādīja, ka vēsturiskā kontekstā pamatā tiks lietots jēdziens “noziegums”, savukārt jēdzienu “noziedzīgs nodarījums” autore izmantos vienīgi saistībā ar mūsdienu Latvijas krimināltiesību teoriju. Līdzīgi jēdziens “noziedzīgs pārkāpums” tiks lietots, skaidrojot ASV krimināltiesību teorijā nostiprināto nozieguma izpratni.

¹¹⁴ 13.gs Anglijā ar jēdzienu *crime* tika saprasts *sinfulness* (grēkošana, ar grēku saistīts), kas savukārt bija aizgūts no Francijas, kur jēdzienu *crimne* lietoja jau 12.gs. Valodniecībā nav vienota viedokļa par šā vārda etimoloģisko sakni, bet par to tiek pieņemts *cri-men*, ar nozīmi “*cry of distress*” (sāpju/briesmu kļedziens/sauciens), saistot to arī ar angļu valodā sastopamo *palint*, *plaintiff* (sūdzība, sūdzētājs). Skaidrojumu “ar likumu sodāms pārkāpums” (*offense punishable by law*) jēdziens ieguva tikai 14.gs. Harper, D. *Online Etymology Dictionary*.

¹¹⁵ Jēdzienam *sods*, etimoloģiskās saknes meklējamas vēl senāk nekā nozieguma jēdzienam. Angļu *penal*, franču *peine*, vācu *Pön* un *Pein*, krievu *нея*, latīņu *poena*, cēlušies no grieķu valodas vārda *poine* (ποινη) kas nozīmē asins-nauda, soda nauda, sods. *Ibid*.

¹¹⁶ Mincs, P. *Krimināltiesību kurss*, Visp. d., 48.lpp.

šo aizliegumu pārkāpšanu.¹¹⁷ Tiesību literatūrā ir izplatīts viedoklis, ka, ļoti iespējams, Atēnas bija tikai vienu soli no tā, lai liktu pamatus mūsdienām raksturīgai nozieguma izpratnei.

Tāpat populārs ir viedoklis, ka Romā Antīkās Grieķijas krimināltiesību tradīcija netika turpināta, jo tiesiskās domas centrā nonāca civiltiesiski jautājumi, uz ko norādīts arī promocijas darba 1.1.2.nodaļā. Tam, kādēļ kontinentālajā Eiropā tik ilgi netika izstrādāta nozieguma jēdziena teorētiskā izpratne, ir ciešs sakars ar notikušo romiešu tiesību recepciju, kur nepastāvēja nošķiršanas kritēriji starp civiltiesiskiem un krimināltiesiskiem pārkāpumiem. Atzīmējams profesora P.Minca savulaik paustais viedoklis, ka visu kategoriju tiesību pārkāpumi faktiski savā būtībā ir vienādi un kvalitatīvi viens no otra neatšķiras – civiltiesisku un krimināltiesisku pārkāpumu nošķiršana ir fikcija. Kā norāda profesors, tad “*tie [pārkāpumi] atšķiras vienīgi pēc savām sekām*”.¹¹⁸ Civilos un kriminālos pārkāpumus tādējādi iespējams nošķirt pēc soda, jo par krimināliem pārkāpumiem paredzētais sods vienmēr būs saistīts ar “ciešanu sajūtu”. P.Mincs argumentē, ka, izmainot soda veidu, mainās arī pārkāpuma raksturs un “*konkrētais tiesībpārkāpums atgriežas civilo tiesībpārkāpumu kategorijā*”.¹¹⁹ Tāpēc, pētot nozieguma izpratnes sekas, vērtējams gan tas, kā tika sodīti mūsdienās par noziedzīgiem atzīstami pārkāpumi, gan publiskā kārtā sodāma pārkāpuma kā tāda izpratnes veidošanās.

Soda jēdziens centrālo vietu izpelnījās arī 19.gs kodifikācijās, piemēram, Napoleona *Code Pénal de 1810*,¹²⁰ Ziemeļvācijas 1871.gada *Strafgesetzbuch*¹²¹. Tādējādi kā atbilstošs laika garam vērtējams profesora P.Minca izteiktais apgalvojums, ka pārkāpumus lielā mērā iespējams nošķirt tieši pēc normatīvā akta, kurā tie ierakstīti, un procesuālās kārtības, kādā tie skatāmi.¹²² Pētot nozieguma saknes jāņem vērā, ka tieši jēdziens “sods” vēsturiskā kontekstā sniedz priekšstatus par konkrētā laika posmā pieņemamo uzvedības modeli un atbildību nepieņemamas rīcības gadījumā, tomēr tas nevar kalpot kā “īstenu” noziegumu iedabu raksturojošs elements, jo sods kalpojis par atbildības veidu arī civiltiesiska rakstura pārkāpumiem.

Tiesību zinātnē, lai atvieglotu krimināltiesību ģenēzes izpēti, pieņemts norobežot jēdzienus “krimināltiesības” (*criminal law*) un “sodu tiesības” (*penal law*). **Sodu tiesības** tradicionāli tiek uzskatītas par plašāku jēdzienu, ietverot visus tos tiesisko attiecību modeļus, kuru rezultātā iespējams piemērot nevis kompensēšanu, kas raksturīgs civiltiesībām, bet sodu, tai skaitā atriebību. Šo jēdzienu nošķiršanu gan nevajadzētu jaukt ar nozieguma un soda institūta izpratni, jo kā viens, tā otrs jēdziens anglicki runājošajās zemēs aptver abus institūtus, vienīgi *criminal law* veido mācību

¹¹⁷ Hamurabi likumi un fragmenti no XII Tabulu likumiem pieejami latviski: **Blūzma, V, Zemītis, G. Osipova, S.** *Ārvalstu tiesību avoti*, 6.-38., 78.-91.lpp. Uz minēto kā likumsakarību dažādās antīkajās sabiedrībās norāda arī H.Meine, kurš īpašu uzmanību veltījis antīko sabiedrību salīdzinošai pētniecībai. Sk. **Maine, H.S.** *Ancient Laws*, 4th ed. London : J. Murray, 1870, p. 357, 358.

¹¹⁸ **Mincs, P.** *Krimināltiesību kurss*, Visp. d., 16.lpp.

¹¹⁹ **Turpat.**

¹²⁰ Šobrīd Francijā spēkā ir 1992.gada Sodu kodekss *Code Pénal*.

¹²¹ Lai gan ar ievērojamām izmaiņām, oficiāli spēkā Vācijā arī šobrīd.

¹²² **Mincs, P.** *Krimināltiesību kurss*, Visp. d., 16., 17.lpp.

par īsteniem noziegumiem, kamēr *penal law* ir attiecināms arī uz tādiem pārkāpumiem, kas savā būtībā nav noziedzīgi, tomēr par tiem paredzētā atbildība atgādina sodu.¹²³

Tāpēc, pirms analizēt nozieguma jēdziena krimināltiesiskās saknes, nepieciešams noskaidrot, kas abstrakti tiek definēts kā noziegums mūsdienās, nosaucot **nozieguma** jēdzienu raksturojošās pazīmes. Noskaidrojot noziegumu raksturojošās pazīmes un vēsturiski analizējot to izpratnes attīstību, iespējams izdarīt secinājumus tieši par nozieguma kā prettiesiska fenomena izpratnes kopējo attīstību.¹²⁴ Mūsu Krimināllikuma (turpmāk arī KL) 6.panta pirmajā daļā noziedzīgs nodarījums skaidrots kā *ar nodomu (tīši) vai aiz neuzmanības izdarīts nodarījums (darbība vai bezdarbība), kas paredzēts Krimināllikumā un par kura izdarīšanu draud kriminālsods*.¹²⁵ Šajā definīcijā atspoguļoti trīs būtiski krimināltiesiskās domas attīstību raksturojoši momenti, proti, nozieguma kā ārējas (objektīvas) un iekšējas (subjektīvas) personas darbības izpratne, nozieguma legalitātes pazīme un sods kā sekas par noziegumu.

Tomēr iepriekš minētās nav vienīgās noziegumu raksturojošās pazīmes. Piemēram, profesors U.Krastiņš skaidrojis, ka Krimināllikumā ietverta “formāla” nozieguma izpratne, un šāda atziņa atbilst arī kopējai izpratnei par nozieguma definīcijām.¹²⁶ Lai definējums būtu materiāls, proti, tāds, kas sniegtu priekšstatu ne tikai par nozieguma jēdziena formu, bet daļēji atklātu arī tā saturisko prasību, tam būtu jāietver pazīme, kas raksturo pašu nozieguma substanci, būtību, matēriju, jeb, kā to formulē U.Krastiņš, “sociālo novērtējumu” – kaitīguma pazīmi. Kopumā profesors nošķir šādas noziedzīga nodarījuma pazīmes, kuras attiecināmas uz materiālo nozieguma izpratni: **1) darbība un bezdarbība; 2) kaitīgums; 3) prettiesiskums; 4) vaina; 5) sodāmība**.¹²⁷ Analizējot nozieguma jēdziena vēsturiskās saknes, uzmanība jāpievērš šo pazīmju vērtēšanai dažādos sabiedrības attīstības posmos.

Amerikāņu tiesību zinātnieks G.M.Kelhons (*Calhoun*; 1886-1942), kurš tieši pētījis nozieguma izpratnes ģenēzi antīkajā sabiedrībā, izteicis atbalstāmu viedokli, ka, meklējot nozieguma izpratnes saknes, **nepieciešams abstrahēties no mūsdienu nozieguma definīcijas un atrast vispārēju, teorētisku formulu, kurai ir universāls raksturs**. Lai to izdarītu, G.M.Kelhons iesaka pētīt noziegumu kā indivīda nespēju dzīvot pēc visai sabiedrībai saistošiem noteikumiem, kas vienlaikus raksturojama kā indivīda realizēta aizliegta rīcība, vērsta pret attiecīgās sabiedrības

¹²³ Piemēram, kā argumentē tiesību zinātnieks R.R.Čerijs (*Cherry*), ieslodzījums par parādu senajās tiesībās netika uzskatīts par noziedzīgu pēc tā iedabas, taču ieslodzījums pēc būtības ir vērtējams kā sods. **Cherry, R.R.** *Lectures on the Growth of Criminal Law in Ancient Communities*. London, New York : Macmillan and Co, 1890, p. 2, 3.

¹²⁴ Uz nepieciešamību nodalīt nozieguma izpratnē būtiskākos elementus, pētot tā vēsturisko attīstību, norāda, piemēram, Krievijas tiesību zinātnieks A.Kozlovs. Sk. **Козлов, А. П.** *Понятие преступления*. Санкт-Петербург : Юридический центр пресс, 2004, c. 153, 154.

¹²⁵ Krimināllikums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr.199/200 (1260/1261), 1998. 08.jūlijs.

¹²⁶ **Krastiņš, U., Liholaja V., Niedre, A.** *Krimināltiesības* : Vispārīgā daļa. 3. izd. Rīga : Tiesu nama aģentūra, 2008, 62.lpp. Par kaitīguma problemātiku sīkāk sk. promocijas darba 3.1.1. un 4.5.1.nodaļu.

¹²⁷ Darbība un bezdarbība (noziedzīgā rīcība) raksturo ārējo nozieguma izpausmi, savukārt vaina raksturo iekšējo izpausmi. Prettiesiskuma pazīme raksturo legalitāti, proti, ka konkrētais noziegums par tādu ir atzīts *likumā*, turklāt par to paredzēts sods – sodāmības pazīme. Tāpat ar noziegumu jābūt radītam kaitējumam personas, sabiedrības vai valsts tiesībām vai interesēm. **Krastiņš, U., Liholaja, V., Niedre, A.** *Krimināltiesības*, Visp. d. (2008), 62.-65.lpp.

gribu. Šāda pieeja, pēc zinātnieka viedokļa, paver iespēju nozieguma saknes meklēt tieši pirmatnējās paražu tiesībās, kad, piemēram, sabiedrības locekļi izvēlējās nomētāt ar akmeņiem, upurēt, izraidīt no sabiedrības vai kā citādi “izrēķināties” ar personu, kas nepakļāvās attiecīgās sabiedrības noteiktajai kārtībai. Pētot pirmatnējās pieejas tālāko attīstību, kad sabiedrības apdraudējums tika papildināts ar valsts apdraudējumu, bet paražas nomainīja kodificētas tiesību normas, iespējams izsekot līdz nozieguma izpratnes ģenēzei.¹²⁸

Savukārt britu tiesību zinātnieks Dž.F.Stifens savulaik izteicis domu, ka, pētot krimināltiesību vēsturi, ar krimināltiesībām saprotama tiesību nozare, kas saistīta ar rīcības (darbības vai bezdarbības) definēšanu un sodīšanu, izvirzot šādus kritērijus rīcībai: **1)** iekšējs vai ārējs uzbrukums publiskajai kārtībai; **2)** publiskās varas ļaunprātīga izmantošana vai traucēšana; **3)** rīcība, kas kopumā aizskar sabiedrību; **4)** uzbrukums indivīda personai vai tam piešķirtām tiesībām; **5)** uzbrukumi indivīda īpašumam vai ar to saistītām tiesībām.¹²⁹ Dž.F.Stifens tāpat rakstīja, ka ar šiem kritērijiem saistītās tiesības klasificējas trīs daļās: **1)** ģenerālie, vispārējie koncepti un institūti, kas raksturo visu noziegumu (nozieguma kā abstrakta jēdziena) izpratni, piemēram, griba, nodoms, ļaunprātība u.c.; **2)** konkrētu noziegumu definējums un par tiem paredzētais sods; **3)** procedūra, ar kuru konkrētos gadījumos persona tiek sodīta saskaņā ar nozieguma definīcijām.¹³⁰ Visas trīs minētās dimensijas raksturo nozieguma tiesisko izpratni.

Nemot vērā minēto, autoresprāt, **lai runātu par nozieguma izpratnes pastāvēšanu sabiedrībā, ir nepieciešams konstatēt, ka tajā pastāv regulējums, kam pakļauti visi tās locekļi; ka atsevišķi pārkāpumi tiek uzskatīti par tādiem, kas apdraud sabiedrību kopumā; un ka sodam piemīt publisks raksturs.**

Tāpēc izmantojamas abas iepriekš aprakstītās pieejas, jo pirmā sniedz ieskatu noziegumu veidojošo elementu izpratnes ģenēzē, bet otrā atklāj ceļu, kādā pakāpeniski no nozieguma jēdziena nodalīti citi pārkāpuma veidi, tai skaitā reliģijā sastopamais “grēka” institūts, kā arī jautājums par morāli un tikumu. Vairākus no šiem aspektiem rakstā “Noziegums” atklāj un analizē profesore V.Liholaja.¹³¹ Neatkārtojot jau uzrakstīto, turpmāk sīkāk tiks analizēta nozieguma izpratne kā personas ārēja un iekšēja procesa izpausmes rezultāts un tā atspoguļojums tiesību literatūrā.

Lai apzīmētu personas psihisko jeb iekšējo attieksmi pret tās nodarījumu, Latvijas krimināltiesību teorijā tiek izmantots termins “subjektīvā puse”. Savukārt personas rīcības ārējā izpausme veido nozieguma “objektīvo pusi”. Tomēr šāda nozieguma sastāva jeb *corpus delicti* izpratne ir raksturīga modernajām krimināltiesībām, jo ne vienmēr objektīvo un subjektīvo pazīmju nošķiršana ir bijusi viennozīmīga. Kā precīzi argumentē profesore V.Liholaja: “*Gadsimtu gaitā tāpat tika diskutēts jautājums par to, vai noziegums ir cilvēka ārējās uzvedības akts, kas izdarīts*

¹²⁸ Calhoun, G.M. *The Growth of Criminal Law in Ancient Greece*, p. 1-3.

¹²⁹ Stephen, J.F. *A History of Criminal Law of England*. Vol. 1. London : Macmillan and co, 1883, p. 3.

¹³⁰ *Ibid.*, p. 1, 3.

¹³¹ Liholaja, V. *Noziegums. Latvijas Universitātes raksti* : Juridiskā zinātne. 703.sēj, 2006, 44.-62.lpp.

apziņas kontrolē, vai arī pati noziedzīgā doma jau ir noziegums.”¹³² Mūsdienu izpratnes attīstībā par noziegumu veidojošajiem elementiem nozīmīgas bijušas abas minētās diskusijas.

Vēsturiski noziegums tika uzvertts kā ārējās uzvedības akts, bet psihiskā attieksme pret izdarīto netika noskaidrota, respektīvi, netika nošķirta nodarījuma ārējā un iekšējā darbība – tas, ko persona reāli ir izdarījusi, no tā, ko persona bija vēlējies izdarīt. Šāda pieeja pārkāpumu izpratnei skaidrojama ar diviem antīko sabiedrību raksturojošiem elementiem. Pirmkārt, jāņem vērā, ka sabiedrībās bez publiski organizētas valsts varas arī reakcija uz jebkuru aizskārumu nemaz nevarēja notikt savādāk kā “privātā kārtā”.¹³³ Cietušajam, kura persona, īpašums vai citas intereses bija aizskartas, bija vienaldzīgi motīvi un iemesli, kas pamudinājuši aizskārēju uz rīcību, tādējādi nozīme bija vienīgi radītajam kaitējumam. Otrkārt, antīkā sabiedrība, it īpaši pirmsvalstiskajā periodā, bija orientēta uz sabiedrības, kopienas interesēm, kas absolūti prevalēja pār indivīda interesēm, līdz ar to indivīda nepakļaušanās noteiktajai kārtībai varēja izrādīties visas kopienas izdzīvošanas apdraudējums, piemēram, pārtikas krājumu zādība. No šāda viedokļa raugoties, nozīme tika piešķirta vienīgi personas rīcībai vai pat tikai sekām, kas nosacīti saistītas ar personas rīcību, bet ar ko bija nodarīts kaitējums kopienai, un tas tika pakļauts publiskam sodam.¹³⁴

Pētot krimināltiesiskās domas attīstību antīkajās sabiedrībās, autore piekrīt H.Meines viedoklim, ka šajā laikā drīzāk iespējams runāt par sodu tiesībām, kas bija plaši izplatītas, kamēr izpratne par noziegumiem nebija izveidojusies. Sodu tiesības aptvēra plašu klāstu arī mūsdienās sastopamu kā civiltiesisku, tā administratīvu un krimināltiesisku pārkāpumu, ar ko tika aizskarta persona, tās tiesības un intereses, par ko personai bija iespējas sniegt prasību civilā kārtā.¹³⁵ G.M.Kalhons nošķir vairākas pazīmes, pēc kurām iespējams noteikt, ka pirmatnējā sabiedrībā līdzās sodu tiesību izpratnei saskatāmai “īsteno” krimināltiesību pirmsākumi: **1)**princips, ka vēršanās pret indivīda personu, īpašumu vai citām interesēm, kā arī aizskārumi, kas tieši ietekmē valsti,¹³⁶ ir arī publiskā miera un kārtības apdraudējums; **2)**paredzēta kārtība, kā šādus apdraudējumus soda valsts, nevis indivīds; **3)**aizsardzība pieejama visiem, nevis atsevišķām iedzīvotāju grupām vai klasēm.¹³⁷

Kā jau tika norādīts 1.1.2.nodaļā saistībā ar salīdzināmo tiesību izpratnes ģenēzi, zināšanas par **Antīko Grieķiju** lielā mērā ir balstītas uz lietiskiem pierādījumiem, leģendām un mītiem, kā arī atsevišķiem vēlāka laika Antīkās Grieķijas rakstītajiem avotiem, piemēram, Homēra eposiem, kas sniedz ieskatu *Hellēnisma* pirmsākumos. Nevienā no pieejamajiem avotiem nav atrodamas tiešas

¹³² Liholaja, V. *Noziegums*, 49. lpp.

¹³³ Lazdiņš, J., Blūzma, V., Osipova, S. *Latvijas tiesību avoti*, 23.lpp.

¹³⁴ Šajā sakarā gan jānorāda, ka jau pirmatnējā sabiedrībā tiek meklēti instrumenti personas iekšējās vainas izzināšanai, par ko liecina līdz mūsdienām saglabājušās ziņas par pirmatnējās tiesvedības procesu šādās *publiskās* lietās. Bieži vien tika veikts rituāls, lai noskaidrotu personas vainu, atstājot šo jautājumu dievu vai likteņa ziņā.

¹³⁵ Kā rakstījis H.Meine: “*Antīkajās sabiedrībās sodu tiesības nav tiesības par noziegumiem; tās ir tiesības par netaisnību (wrongs).*” Jēdzienam *wrongs* šajā izpratnē H.Meine vilcis paralēles ar angļu jēdzienu *torts*, kas nozīmē mūsdienās nozīmē civiltiesiskos pārkāpumus, bet vēsturiskajā izpratnē – kaitējums, par ko paredzēta atlīdzināšana. **Maine, H.S.** *Ancient Laws*, p. 369-371.

¹³⁶ Domājams, arī valstiski veidojumi (autore piebilde).

¹³⁷ **Calhoun, G.M.** *The Growth of Criminal Law in Ancient Greece*, p. 5.

norādes par nozieguma jēdziena abstraktu izpratni, kā to apzīmētu mūsdienās. Vienlaikus literatūrā un mītos ietvertas norādes par pareizu rīcību, kas saņems dievu atzinību, un morāli nepareizu rīcību, kas tiks sodīta. Tādējādi secināms, ka uzsvars likts uz konkrēto, dzīvē notikušo gadījumu, nevis normatīva rakstura abstrakciju.¹³⁸ No dažādo dzīves gadījumu apraksta, par ko bija paredzēti sodi, savukārt secināms, ka senie hellēņi personas pārkāpumā vērtēja vienīgi ārējo, objektīvo izpausmi, kas attiecīgi tika regulēta kazuistiski paražu tiesībās.¹³⁹ Tomēr pastāvēja vienojoši, kopēji kritēriji, pēc kā tika izvērtēts, vai konkrētā personas rīcība atzīstama par, mūsdienu terminoloģiju lietojot, noziedzīgu, un tāpēc sodāmu, proti, “morāle”, “tikumiskais”, “taisnīgais”. Par rīcību, kas aizskāra nozīmīgas vērtības, bija paredzēts ne tikai cilvēku, bet arī dievu sods.

Cik tālu tas atteicas uz cilvēku realizēto sodu, piemēram, 7.gs p.m.ē. Atēnās iespējams nošķirt *graphe* (γραφῆ) un *dike* (δίκη), proti, publisko un civilo prāvu, kur sākotnēji publisko procesu veica aristokrātu padome, turklāt ar laiku publiskā prāva tika pierakstīta, lai sasniegtu terminoloģijas un prakses vienotu attīstību.¹⁴⁰ Publiskā kārtā tika tiesāti pārkāpumi, kas skāra ne tik daudz indivīda tiesības un intereses, cik sabiedrību un valsti kopumā. Šajā ziņā autore piekrīt profesora G.M.Kaldona viedoklim, ka tieši tiesiskās kārtības nodrošināšana, paredzot rakstītus likumus, un taisnīga tiesa, kad pārkāpti likumi un noticis visas sabiedriskās kārtības apdraudējums, iezīmē nozieguma jēdziena pirmsākumus Antīkajā Grieķijā.

Pārkāpumi pret indivīdu lielākoties tika iztiesāti privātā kārtā, ko attiecīgi veica maģistrāti, kas, iespējams, izmainījās ievērojamā Atēnu valstsvīra Solona darbības rezultātā. Kā norāda G.M.Kaldons, līdz mūsdienām ir saglabājušās ļoti maz autentiskas liecības par laika posmu no 8.-5.gs p.m.ē., kā rezultātā iespējams izdarīt tikai pieņēmumus par Solona likumu avotiem (kā viens no tiem tiek minēti Drako likumi), tā laika kopējo izpratni par noziegumu, ja tāda vispār bija izstrādāta. Līdz ar to tiesību zinātnē pastāvošā teorija par asinsatriebību un nonāvēšanu kā centrālo “krimināltiesību” elementu antīkajā pasaulē ir vienīgi pieņēmums, ko nevajadzētu uztvert kā absolūtu patiesību.¹⁴¹ G.M.Kaldona teorijai kā pamatojums kalpo attiecīgā laikmeta sacerējumi,

¹³⁸ G.M.Kaldons atsaucas uz Hesioda darbu “Darbi un dienas” (*Works and days*; 320-34 p.m.ē.). Ir tikai viens pārkāpums, no kura viņš pats cietis un ko apraksta kā draudus visai sociālajai kārtībai, proti, tiesību (tajā laikā liekama vienlīdzības zīme ar taisnīguma jēdzienu) nepareiza un nepamatota izmantošana, kas pielīdzināma ļaunprātīgai dienesta stāvokļa izmantošanai mūsdienās, kā arī korupcija. **Calhoun, G.M.** *The Growth of Criminal Law in Ancient Greece*, p. 31.

¹³⁹ Atsevišķos avotos ir norādīts uz “noziedzīgās” rīcības iedalīšanu ar nodomu un aiz neuzmanības izdarītās darbībās, turklāt neuzmanība minēta kā viens no iemesliem attaisnošanai. Piemēram, vācu tiesību zinātnieks un vēsturnieks L. fon Bārs min, ka Atēnu pilsētā Drako likumu pastāvēšanas laikā par slepkavības elementiem bija izvirzīti: nodoms, juridiska attaisnojuma nepastāvēšana un nogalinātā Atēnu pilsonība. Atsevišķi tika nodalīta nonāvēšana aiz neuzmanības un aiz nevērības. Par to liecina lietotie jēdzieni *ék προνοίας* un *μή έκ προνοίας* – nonāvēšana ar un bez iepriekšēja ļauna nodoma. **Bar, C.L., von.** *History of Continental Criminal Law*, p. 7-10. Tomēr tālākie secinājumi par to, vai pastāvēja kādi kopēji principi, kā vērtējams *nodoms*, ir tikai minējumi, un kopējās atziņas drīzāk vedina domāt, ka minētais tika attiecināts uz pašu rīcību kā mērķtiecīgu vai neuzmanīgu, ne tik daudz uz personas iekšējo attieksmi.

¹⁴⁰ Piemēram, G.M.Kalhons argumentē, ka tieši šajā periodā nostiprinājās izraidīšanas un pašpalīdzības institūti kā reakcija uz noziegumiem. Legalizēta nonāvēšana bija tikai viens no pašpalīdzības veidiem, ko slepkavības gadījumā bija atļauts izmantot gadījumos, kad no vainīgā nebija iespējams iekasēt asinsnaudu (*τιμή, ποινή*). **Calhoun, G.M.** *The Growth of Criminal Law in Ancient Greece*, p. 66, 67.

¹⁴¹ Sīkāk sk. **Calhoun, G.M.** *The Growth of Criminal Law in Ancient Greece*, p. 6-24, 81.

piemēram, Homēra eposi, kuros nonāvēšana uzlūkota kā parasta netaisnība pret indivīdu vai ģimeni, nevis kā visas sabiedrības interešu vai vērtību aizskārums. Krimināltiesību saknes Homēra periodā drīzāk meklējamas taisnīgas valdīšanas principā, saskaņā ar ko valdnieks nodrošina tiesisko kārtību un netaisnīgs valdnieks saņem dievu sodu. Līdz ar to arī pirmie publiski piemērojamie sodi tika paredzēti par tādu ļaunumu, kas vērsts pret sabiedrību un dievu iedibināto kārtību.

Pretēju viedokli pauž, piemēram, L.Bārs, kurš, atsaucoties uz citiem sava laika tiesību zinātniekiem, par pamatu krimināltiesiskās domas aizsākumam nosauc asinsatriebību.¹⁴² Promocijas darba ietvaros minētais jautājums sīkāk netiks analizēts, tomēr, iepazīstoties ar Odisejas tekstu, kā arī lasot atsevišķu citu Antīkās Grieķijas domātāju darbus, autore pievienojas pirmajam viedoklim. Cilvēka dzīvībai antīkajā sabiedrībā nebija atvēlēta augstākā vērtības pakāpe un tās apdraudējums tika uzlūkots kā privāts aizskārums, ko, atbilstoši izlīdzināmajam taisnīgumam, aizskartais vai viņa ģimene varēja izlīdzināt ar līdzvērtīgu nodarījumu.¹⁴³ Krimināltiesību attīstība tādēļ saistāma ar asinsatriebības apkarošānu, nevis pašu atriebības institūtu.

Literatūrā nav skaidras pozīcijas arī par to, cik izstrādāta un attīstīta bija Solona izpratne par noziegumiem. Solons tiek uzskatīts par pirmo, kurš radījis izpratni par noziegumu pret valsti un tieši kopējo sabiedrisko apdraudējumu liek pamatā noziedzīgo pārkāpumu nošķiršanai, kuru sodīšana atstājama valsts ziņā.¹⁴⁴ Šāda tiesiskās domas attīstība skaidri liecina par valsts tiesību un krimināltiesību kopējām saknēm, kur par krimināla rakstura pārkāpumu pamatā tiek uzskatīta iedibinātās tiesiskās kārtības pārkāpšana, negodprātīga savu tiesību izmantošana, korupcija, kā arī citi pārkāpumi, kas bija vērsti pret sabiedrisko un juridisko kārtību.

Liecības gan par Solona likumiem, gan par laika posmu pēc viņa ir skopas, kas skaidrojams arī ar Solona ne pārāk lielo popularitāti laikabiedru vidū. Vispārēju ieskatu turpmākajai tiesiskās domas attīstībā Atēnās un citās Antīkās Grieķijas pilsētvalstīs iespējams gūt no Platona un Aristoteļa rakstiem. Reformas tiesību jomā, ko mūsdienās pieskaitītu krimināltiesībām, tiek saistītas ar *Pisitratu*, *Clisthenes* un *Ephoaltes* darbību. Tās galvenokārt skāra publisko pārkāpumu procedūru un jaunu pārkāpumu veidu formulēšanu, kas reizēm tika veikts arī tiesā, tomēr nav atrodamas liecības, ka šajā laikā likumos vai tiesvedībā būtu nostiprināts vienots, visus publiskā kārtā sodāmus pārkāpumus aptverošs jēdziens vai būtu analizēti tā elementi.¹⁴⁵

¹⁴² **Bar, C.L., von.** *History of Continental Criminal Law*, p. 5-7.

¹⁴³ Sk., piemēram, Odisejas tekstu tiešsaistē: <http://www.online-literature.com/homer/odyssey/0/> [skatīts 2012-03-16].

¹⁴⁴ Pie šādiem ļaunumiem, kas būtiski ietekmē un apdraud visu sabiedrību kopumā, Solons nosauc: publiskās vai svētās naudas vai citu vērtību zādzība; tiesiskās kārtības pārkāpšana; musināšana un civils konflikts; sazvērēšanās pret kopējo labklājību; nabadzīgu pilsoņu paverdzināšana. Turklāt pēdējie divi jau pirms Solona tika uzlūkoti kā pārkāpumi pret sabiedrību kopumā. Literatūrā nav atrodamas liecības, ka šajā laikā būtu diskutēts par slepkavības krimināltiesiskajiem aspektiem. Sk. **Ehrenberg, V.** *From Solon to Socrates: Greek History and Civilization During the 6th and 5th Centuries BC*, 3rd ed. Oxon : Routledge, 2011, p. 57-59. Par Solonu sk. arī **Linforth, I.M.** *Solon the Athenian*. [b.v.] : Johnson Reprint, 1919.

¹⁴⁵ Šajā ziņā atšķirīgi vērtējama krimināltiesiskās domas attīstība Spartā, kur, spriežot no Plutarha (*Πλούταρχος*, *Ploutarchos*; 46-120) rakstiem, sodu tiesības bija bargākas un aptvēra plašāku regulējamo jautājumu spektru nekā Atēnās. Sk. **Plutarch.** *On Sparta*, transl. by R.J.A.Talbert. London : Penguin Books, 1988.

Antīkās Romas pastāvēšanas pirmsākumos ir saskatāmas tādas pašas krimināltiesiskās domas iezīmes, kas nodaļas sākumā tika attiecinātas uz antīkajām sabiedrībām kopumā, proti, individuāli aizskārumi tika risināti privātā kārtībā, balstoties uz *taleona* principa un sabiedrībā pastāvošās izlīdzinošā taisnīguma izpratnes, kad pāridarījums, personīgs aizskārums bija atlīdzināms ar to pašu vai tam pielīdzināmu nodarījumu. Krimināltiesiskās domas attīstība Romā vēl vairāk nekā Grieķijā bija saistīta arī ar reliģiju, grēka institūtu un dievu dusmām. Dažādu pārkāpumu apzīmēšanai tika lietoti jēdzieni *fraus* (krāpšana), *scelus* (nelietība, zemiskums), *facinus* (slikta rīcība), *nefas* (ļauna rīcība), *maleficium* (slikti izdarīts), *flagitium* (kaunpilna rīcība), *peccatum* (slikta rīcība, vēlāk kristietībā – grēks), *delictum* (morāla kļūme), *crimen* (negods, apsūdzība) u.c.¹⁴⁶ Izpratne par noziegumu arī Romā, tāpat kā Atēnās, sākās ar izpratni par pārkāpumu pret sabiedrību, kas tiesājams publiskā kārtā, tomēr sistēma bija tikai daļēji publiska, jo sūdzība bija atstāta indivīda ziņā.¹⁴⁷ Tāpat jāņem vērā, ka jēdziens *delictum* Antīkās Romas laikā netika definēts, bet, izpētot gadījumus, kas tika apzīmēti ar šo jēdzienu, redzams, ka kopumā atbildībai par deliktiem bija sodošs, nevis kompensējošs raksturs.

Romas Republikas laikā, kad attīstījās tiesību kodifikācija, galvenais pārkāpumu “sastāvu” jeb definīciju avots bija XII Tabulu likumi, kurus jau krietni vēlāk komentējis arī ievērojamais romiešu jurists Gajs (*Gaius*; 130(?)–180). Ar laiku līdzās XII Tabulu likumiem parādījās arī citi avoti, un šajā sakarībā izceļams *Lex Aquilia* (286.g. p.m.ē.),¹⁴⁸ kura piemērošana un interpretēšana radīja diskusijas par atsevišķiem arī mūsdienās aktuāliem sodāma nodarījuma aspektiem, proti, par

¹⁴⁶ **Bar, C.L., von.** *History of Continental Criminal Law*, p. 9; **Harries, J.** *Law and Crime in the Roman World*. Cambridge : Cambridge University Press, 2007, p. 4, 5. Jēdzieni *maleficium* un *delictum* tika izmantoti arī juristu rakstos. Gajs par *maleficium* rakstīja, ka tas ir nepatiess, netaisns nodoms, tomēr nebija skaidri nošķirta jēdziena lietošana “civilajos” vai “kriminālajos” pārkāpumos. Līdzīgi *crimen* lietots kā privātu, tā publisku strīdu apzīmēšanai.

¹⁴⁷ Pārkāpumos pret indivīdu netika saskatīts noziedzīgums, šie pārkāpumi skaitījās privātas sūdzības. **Harries, J.** *Law and Crime in the Roman World*, p. 1, 2, 44, 45. Tāpat jānorāda, ka ne visi pārkāpumi tika izskatīti publiski, jo daudzi jautājumi bija atstāti ģimenes galvas izlemšanai, ko paredzēja *patris familia* institūts.

Publiskās un privātas intereses nošķiršana notika pakāpeniski, par ko liecina arī procesa attīstība un tiesu sistēma, kas Antīkajā Romā piedzīvoja daudzas reformas. Kaut arī lielākajā daļā gadījumu procesa iniciators bija privātpersona, kuras tiesības vai intereses bija aizskartas, publiskā un privātā prasība tika nošķirta agri. Piemēram, tika izveidota *provocatio ad populum* – tautas tiesa, kurā varēja vērsties ar sūdzībām pret amatpersonu pārkāpumiem. Republikas pastāvēšanas laikā parādījās pirmie mēģinājumi nošķirt tiesas un administratīvo funkciju, attīstoties *questiones perpetuae*, kas bija pirmās zvērināto tiesas un izskatīja plašu pārkāpumu klāstu. Soda tiesību attīstībā liela nozīme bija arī *humanitas* novirzienam, kā pārstāvji, apbruņojušies ar Grieķijas filozofiskās domas bagāžu, iestājās par civilizētu attieksmi pret visiem ļaudīm. Līdzīgi tika veidots *repetundae* saistībā ar Romas varas pārstāvju patvaļu iekarotajās teritorijās Republikas laikā. Oriģinālie statūti ietvēra pārkāpumus, par ko bija paredzēts naudas sods – restitūcija un summas dubultošana kā soda elements.

Būtiskas izmaiņas tiesu sistēma piedzīvoja arī Kornēlija Sullas laikā. Ar *Leges Corneliae* tika iedibināta virkne *quaestiones peretuae*, turklāt “noziegumi” lielā mērā tika kategorizēti un veikta zināma klasifikācija – katra tiesa izskatīja savu “noziegumu” grupu. Romas impērijas laikā jau daudzkārt stingrāk tika nošķirta *crimina publica* un *delicta privata*, lai gan liela daļa to pārkāpumu, ko mūsdienās regulē krimināllikumi, tika skatīti civiltiesiskā kārtā. Romas impērijas periodam kopumā raksturīga arī varas administrēta tiesību sistēma – jau 1.gs bija sasniegta labi attīstīta tiesu administrācija, veicot notiesāto uzskaiti, parādoties pirmajam “policijai” pielīdzināmām institūcijām, kam bija tiesības veikt pārkāpumu izmeklēšanu, apsūdzības un procesa virzīšanu, arvien vairāk atstumjot malā privātas tiesības pārkāpumu izmeklēšanā. Par krimināltiesiskās tiesvedības un soda institūta izpratnes attīstību Antīkajā Romā sk. **Bauman, R.A.** *Crime and Punishment in Ancient Rome*. London, New York : Routledge, 1996; **Bar, C.L., von.** *History of Continental Criminal Law*, p. 1-56.

¹⁴⁸ Piemēram, ar to tika nošķirta prettiesiska nonāvēšana, kas attiecās uz dzīvniekiem un vergiem, un slepkavība, jo noslepkavot varēja tikai brīvu cilvēku. **Harries, J.** *Law and Crime in the Roman World*, p. 46, 47.

personas rīcības, kas rezultējusies pārkāpumā, tiesiskajiem aspektiem. Lai gan ir pieņemts, ka senajās tiesībās nozīme tika piešķirta vienīgi personas ārējai uzvedībai, nevērtējot nodomus un mērķus, tomēr tas vairāk attiecināms uz personas saukšanu pie atbildības. Ja tiesības bija aizskartas, tad aizskārējam bija jāatbild, taču tas nenozīmēja, ka netika nošķirta mērķtiecīga, plānota, ar nodomu izdarīta rīcība no nevērības vai nejauša gadījuma. Piemēram, Gajs argumentēja, ka persona ir atbildīga par savas rīcības sekām, ja sekas bija saprātīgi sagaidāmas, un tāpēc personai ir jāatbild arī par nevērību, jo cilvēkam nevajadzētu uzņemties darīt to, ko viņš nav spējīgs izdarīt. Vienlaikus Gajs atzina, ka šādi pārkāpumi vērtējami kā mazāk bīstami, jo radušies nevērības (*culpa*), nevis slikta nodoma (*dolus*) rezultātā.¹⁴⁹ Tāpat romiešu tiesībās saskatāmas iezīmes arī tādām kompleksam krimināltiesību institūtam kā cēloņsakarība. Tā kā galvenais aspekts pārkāpumā bija reāli nodarītais kaitējums, tad, lai šo kaitējumu varētu “pieskaitīt” personas rīcībai, vajadzēja konstatēt cēloniskas saiknes pastāvēšanu. Piemēram, nonāvēšanas sakarībā tika diskutēts, vai jābūt tiešai iedarbībai, vai arī personai pieskaitāmas netiešās sekas, ko izraisījusi tās rīcība.¹⁵⁰

Vērtējot romiešu tiesību aizskārumu izpratnes materiālo piepildījumu, tiesisko domu nav iespējams norobežot no reliģijas, grēka un morāles jautājumiem, kas izskaidrojams ar attiecīgo sabiedrību zināšanām par dabu, dažādām norisēm un pasaules uztveri kā tādu. Lai gan nav precīzu datu par to, kāds bijis šo cilvēku pasaules redzējums, kā mīti, tā leģendas un teiksmas, un pirmo domātāju darbi, kā arī nenoliedzami paši pirmie likumu kopojumi liecina par attieksmi pret tiesībām kā taisnīguma garantu, liekot starp šiem jēdzieniem vienādības zīmi. Piemēram, angļu valodā arvien abi jēdzieni nav nošķirami – kā tiesa, tiesvedības sistēma, tiesnesis, tā taisnība, taisnīgums – tiek apzīmēti ar vārdu *justice*.¹⁵¹ Turklāt vēlāk par *tabu*¹⁵² dēvēto aizliegumu formulēšanā būtiska nozīme bijusi tieši priesteriem, kas bija arī izglītotākie pirmatnējo sabiedrību pārstāvji. Jebkurš pārkāpums bija vēršanās pret dieviem, jo *tabu* bija sabiedrības kārtība, ko bija noteicis priesteris vai karalis, vai cita autoritāte, kas savukārt tika uzskatīts kā dievu izredzētais sabiedrības pārraudzītājs. Tādējādi pārkāpums apriori ietvēra arī grēku, ļaunumu, amorālo, netikumīgo.

¹⁴⁹ 9.2.8, 9.2.32. Paulus savukārt norādījis, ka par nevērību liecināja, piemēram, zaru mešana uz ceļa bez iepriekšēja brīdinājuma. Nevērība bija konstatējama gadījumos, kad lieta, ko saprātīga persona varēja paredzēt, netika iepriekš paredzēta, kā arī tad, kad brīdinājums bijis par vēlu. Ja ceļš bijis privāts, persona atbild tikai par *malice*, proti, iepriekšēju, ļaunu nodomu (9.2.31). *The Digest of Justinian*. Transl. by C.H.Monro, M.A. Vol. 2. London : C.J. Clay and Sons, 1909, p. 120, 134, 135.

¹⁵⁰ **Harries, J.** *Law and Crime in the Roman World*, p. 48, 49. Piemēram, *The Digest of Justinian*, Vol. 2., 9.2.7.7 Ulpians, atsaucoties uz Celsus, argumentē, ka persona, kas nogrūž otru no tilta, neskatoties uz to, ka pēdējais nomirst no šoka, noslīkst vai nomirst no pārpūles, atbild tāpat, it kā tā būtu personīgi nonāvējusi. Apsūdzošā puse vienmēr šādās situācijās izietu no “nāves” fakta kā galvenā argumenta personas atbildībai, savukārt aizstāvībai tiktu izmantots “nodoms nogalināt” vai tā neesamība. Iznākums šādos gadījumos lielā mērā bija atkarīgs no tā, cik veiksmīga būs aizstāvība.

¹⁵¹ Piemēram, Grieķijā Dīke bija taisnīguma dieviete, tāpat ar jēdzienu *dike* tika apzīmēts arī viens no tiesvedības procesa viediem – civilais.

¹⁵² Jēdziens *tabu*, angļu valodā *taboo*, pirmo reizi minēts kapteiņa Dž.Kūka (*James Cook*; 1728-1779) 1777.gadā publicētajā darbā “*A voyage to the Pacific Ocean*” kā kaut kas svētīts, nepārkāpjams, neaizskarams, aizliegts, nolādēts. Lingvistikā vadošais ir viedoklis, ka vārda etimoloģiskās saknes meklējamas polinēziešu *tapu*, kas savukārt cēlies no *Proto-Oceanic tabu* – svēts, aizliegts. **Harper, D.** *Online Etymology Dictionary*. Latviešu valodā vārds skaidrots kā aizliegumu sistēma pirmatnējām tautām, kas saistīta ar pārdabiskiem spēkiem.

Pāreja uz pārkāpuma izpratni kā vērstu pret indivīdu, sabiedrību vai valsti Atēnās un arī Antīkajā Romā, liecināja par nozieguma kā cilvēka rīcības izpratnes un nozieguma kā parādības novērtēšanas pakāpenisko nošķiršanu. Romas juristu atziņas un galīgais krimināltiesiskās domas noformējums par publisko pārkāpumu jeb sodu tiesībām (*poena legis*) ir lasāmas *Justiniana Digestu* 47. un 48.grāmatā, kā arī ceturtajā *institūciju* un devītajā *konstitūciju* grāmatā, bet atziņas par atsevišķiem pārkāpumu veidiem ir atrodamas arī citās *Digestu* grāmatās.

Sasniegtais progress krimināltiesiskās domas attīstībā pārtrūka līdz ar Antīko kultūru sabrukumu, jo lielākā daļa tautu, kas apdzīvoja Eiropu uz ziemeļiem no Romas un Grieķijas, arvien tiesisko attiecību reglamentācijā vadījās pēc līdzīgiem principiem kā Grieķija un Roma attīstības pirmsākumos, proti, publiskos pārkāpumus noteica paražu aizliegumi, un tie tika uztverti kā pārkāpumi pret dieviem, savukārt privāti pārkāpumi tika risināti ar atbēdības institūta starpniecību, bet vēlāk, attīstoties paražu tiesībām, pēc kompensācijas sistēmas.¹⁵³

Pēc Romas Impērijas sabrukuma un antīko kultūru norieta, kas vēsturē saistīts ar viduslaiku posma sākumu, senās Eiropas sabiedrības nevarēja neietekmēties no romiešu civiltiesiskās domas, jo privāttiesību izpratne pārējā Eiropas kontinentā bija tikai iedīglu līmenī. Atsevišķu principu, institūtu, bet vēlāk arī visas tiesību sistēmas pārņemšana bija tikai loģisks iznākums, jo bija iegūstams gatavs, gadsimtu gaitā pārbaudīts “produkts”, pārlecot vairākus sabiedrības attīstības posmus. Tajā pašā laikā krimināltiesiskā doma, kas uzlūkoja pārkāpumu kā vērstu pret sabiedrības interesēm, sodu kā radītās netaisnības izlīdzināšanu, atlīdzību, alternatīvos sodus, tai skaitā pirmās humānisma idejas sodu politikas jomā, senajās Eiropas sabiedrībās bija sveša un neizprotama. Ja viegli bija atteikties no neskaidras tiesiska darījuma izpratnes un pāriet uz precīzi formulētiem strīdu risināšanas noteikumiem, tad praktiski neiespējami bija sabiedrībai, kurā dabas procesus arvien skaidroja kā dievu dusmas vai labvēlību, prasīt atteikties no upurēšanas un bargiem sodiem, kas garantē dievu labvēlību. Šo nišu aizņēma kristīgā baznīca, kas, nomainot pirmatnējo priesterības institūtu, un, izmantojot labās zināšanas romiešu tiesībās, radīja savu tiesību sistēmu – **kanoniskās tiesības**, kurās tika pārņemta arī pārkāpumu jeb grēku formulēšana.¹⁵⁴

Baznīca¹⁵⁵ viduslaiku feodālajā kontinentālajā Eiropā bija teju vienīgā centralizētās varas nesēja, kas regulēja visas tās locekļu dzīves sfēras – no morālās sistēmas līdz pat ikdienišķiem

¹⁵³ Uz minēto norādījis arī profesors P.Mincs. Sk. **Mincs, P.** *Krimināltiesību kurss*, Visp. d., 53.-55.lpp.

¹⁵⁴ Kanoniskās jeb baznīcu tiesības bija tikai viens no tiesību avotiem, ko izmantoja vienīgi baznīcas eklektiskās tiesas. Kanoniskās tiesības atstāja arī netiešu ietekmi uz viduslaiku juridisko domu, uz ko norāda vēsturiskie fakti par procesu, kādā notika tautu, cilšu un to vadoņu kristīšana, kā arī baznīcas nosūtīto priesteru un bīskapu augstais statuss pirmajos valstiskajos veidojumos, līdz ar to arī klātesamība pie pirmo kodifikāciju tapšanas, kā tas tiks analizēts arī 2.3.nodaļā, runājot tieši par pirmajiem Anglijas tiesību avotiem. Vispārēji par kanoniskajām tiesībām, to uzbūvi un vēsturisko attīstību sk. **Beal, J.P., Coriden, J.A., Green, T.J.** *New Commentary on the Code of Canon Law*. New York : Paulist Press, 2002; **Wiel, C., van de.** *History of Canon Law*. Louvain : Peeters Press, 1991. Latviešu val. sk. **Osipova, S.** *Viduslaiku tiesību spogulis*, 147.-232.lpp. Par kanonisko un krimināltiesību saistību sk. **Bar, C.L., von.** *History of Continental Criminal Law*, p. 79-94.

¹⁵⁵ Kontinentālās Eiropas tiesību attīstībā noteicošā loma bija tieši kristīgajai baznīcai. Šā pētījuma ietvaros netiks sīkāk analizēti atsevišķi novirzieni un to specifika.

sīkumiem. Nostiprinot savas pozīcijas līdzās valsts varai, kristīgā baznīca uzņēmās arī gādību par sabiedrības miera nodrošināšanu. Lai pastiprinātu savu centrālo varu un kalpotāju un parasto ticīgo paklausību, baznīca ne tikai noteica smalku dzīves reglamentāciju, bet arī paredzēja sodus par to pārkāpšanu, radot savu – kanonisko sodu tiesību sistēmu, kuru viduslaikos ir gandrīz neiespējami nošķirt no valsts sodu tiesību sistēmas, jo baznīca patstāvīgi tiecās paplašināt savu jurisdikciju, kas bija izdevīgi arī laicīgajai varai – tika panākta tautas paklausība.¹⁵⁶

Nozieguma krimināltiesiskās izpratnes attīstībā kristīgā baznīca un tās kanoniskās tiesības ienesa divus būtiskus elementus. Pirmkārt, vismaz teorētiski visi noziegumu izdarītāji bija vienlīdzīgi – nozieguma smagums un kaitējums nemainījās, vai tā izdarītājs ir vergs vai augstmanis, jo Dieva priekšā visi ir vienādi.¹⁵⁷ Otrkārt, ļoti smalki un detalizēti tika pētīta nozieguma izdarītāja iekšējā pasaule, dziņas un tieksmes, “ļauņa griba”, kas vada un nosaka tās rīcību, kas līdz šim bija atstāts novārtā.¹⁵⁸ Ja sabiedrības un valsts sodu tiesību galvenais uzdevums bija sniegt revanšu cietušajam, tad baznīcas uzmanības centrā ir nozieguma izdarītājs un tā vešana atpakaļ pie Dieva – daudzkārt svarīgāka par ārējo rīcību ir personas grēcīgā dvēsele. Tādējādi jebkurš pārkāpums, pat tāds, kas nav vēl realizējies personas rīcībā, tika uztverts kā sodāms grēks.¹⁵⁹ Dievs kanonisko tiesību skatījumā ir spējīgs ielūkoties cilvēka prātā, tas redz cilvēka grēku vēl pirms tā ārējās izpausmes, tādēļ persona ir sodāma ne tikai par rīcību, bet arī par ļaunajiem nodomiem.¹⁶⁰

Ar minēto saistīta būtiskākā problēma ne tikai nozieguma izpratnē, bet arī krimināltiesību ģenēzē viduslaikos kopumā. Sekulārajā tiesiskajā domā valdīja atbildība par ārējo rīcību, baznīcas ziņā bija noteikt atbildību par norisēm personas “iekšienē”, taču šīs abas jomas gandrīz nekad netika savienotas. Laicīgā vara turpināja lielā mērā sodīt personas ārējo rīcību, kamēr baznīcai bija tiesības

¹⁵⁶ Jānorāda, ka no laicīgajām institūcijām viduslaikos vienīgi Franku karaļvalstī bija saskatāmas centralizētas varas iezīmes. Franku ķēniņu (pamatā Karolingu, bet pirmās iezīmes saskatāmas jau Merovingu laikā) kapitulācijas, kas izdotas 6.gs, no jauna tika formēta publiskās sodošās varas izpratne, kuras pamati meklējami Romas impērijas idejās par publiskajiem pārkāpumiem, ko no otras puses pastiprināja tobrīd jau noformētā kanonisko tiesību sistēma. Šādas romiešu-kanonisko tiesību mijiedarbības rezultātā ar laicīgās varas interesēm pieauga publisko interešu apjoms un pārkāpumus, ko agrāk uztvēra kā vienīgi personu aizskarošus (slepkavība, laupīšana, zādzība, u.c.), sāka uztvert kā vērstus pret dievu, līdz ar to arī dieva iedibināto ķēniņa varu – valstu un sabiedrību kopumā. Tautas tiesības Franku valstī aizstāja ķēniņa tiesības, un ķēniņa vara veica pirmo centralizēto *pārkāpumu meklēšanu*, iepretī agrākajai sistēmai, kad par pārkāpumiem uzzināja no privātpersonu sūdzībām. **Bar, C.L., von.** *History of Continental Criminal Law*, p. 71, 72.

¹⁵⁷ Līdzīgi tika aizsargāta kā brīva, tā nebrīva cilvēka dzīvība, atbildību paredzot kā par pirmā, tā otrā nonāvēšanu. **Bar, C.L., von.** *History of Continental Criminal Law*, p. 103.

¹⁵⁸ Pie līdzīgiem secinājumiem savā laikā nonāca arī profesors P.Mincs. **Mincs, P.** *Krimināltiesību kurss*, Visp.d., 55.-56.lpp. Vienlaikus jānorāda, ka baznīcas vainas izpratne ir tikai šķietams progress, jo, pastāvot atziņai par iedzimto grēku, bija iespējams pamatot, ka katrā cilvēkā apriori ir iedzimta “ļauņa griba”, bet pārkāpums kā personas ārēja rīcība atspoguļo nespēju šo gribu “savaldīt”. Tas padarīja iespējamu vainas prezumpciju.

¹⁵⁹ Zināmi aizmetņi personas iekšējai pasaulei un tās sasaistei ar noziegumu ir atrodamī arī iepriekš minētajos Homēra eposos, jo sevišķi atziņā par cilvēku un dievu uzlikto sodu. Dieviem, atšķirībā no cilvēkiem, bija pārdabiskas spējas, kas ļāva ielūkoties cilvēka iekšējā pasaulē, tādējādi tie varēja sodīt ne tikai ārēji, objektīvi novērojamu netaisnību, bet arī iekšējo ļaunprātību.

¹⁶⁰ Piemēram, Mateja evaņģēlijs, kas ir “Jaunās Derības” pirmā grāmata un viens no nozīmīgākajiem kanonisko tiesību avotiem, 5:27, 5:28 skaidro 6. bausli: “*Jūs esat dzirdējuši, ka ir sacīts: tev nebūs laulību pārkāpt. Bet Es jums saku: ikviens, kas uzskata sievu, to iekārodams, tas ar viņu laulību jau ir pārkāpis savā sirdī.*” *Mateja evaņģēlijs*. Pieejams arī Latvijas Bībeles biedrības mājas lapā: <http://www.bibelesbiedriba.lv/latviesu-bibele/matejaevangelija/> Matejaevangelija01.htm [skatīts 2010-02-02].

par to pašu nodarījumu uzlikt savu sodu, vērtējot to kā grēku, ko iemiesoja latīņu izteiciens *versari in re illicita*,¹⁶¹ kas vienlīdz attiecināms uz darbošanos neatļautā kā fiziskā, tā garīgā plāksnē. Subjektīvās attieksmes izpratne bija teorētiska un abstrakta, piemēram, kā to paredzēja “ķecerības” noziegums, vainīgi bija visi, kas pauda savādāku viedokli nekā baznīcas oficiālais, tādējādi kļūstot par neticīgajiem, kas bija vienlīdzīgs ar jēdzienu “noziedzīgs”.¹⁶²

Kaut arī praksē vismaz teorētiski arvien vairāk tika diferencēta atbildība par ļaunprātīgu rīcību un tādu, kas iestājusies aiz nevērības,¹⁶³ kopumā baznīcas darbības rezultātā tās iestrādes un progress, kas bija panākts sodu tiesību jomā antīkajā pasaulē, piedzīvoja degradāciju, jo tiesības vairs nebija iespējams nošķirt no morāles un reliģijas sfēras, atbildība netika noteikta par reālu kaitējumu personai vai sabiedrībai, bet arvien vairāk bija atkarīga no ticības vai neticības faktora. Šī ietekme bija jūtama arī **ģermāņu** tautu paražu kopojumos un vēlākos valsts (karaļa, ķēniņa vai imperatora personā) izdoto sodu tiesību avotos. Tā kā krimināltiesību idejiskā attīstība bija nonākusi baznīcas sfērā, kas galveno uzmanību veltīja morāles jautājumiem, bez ievēribas palika nozieguma kā abstraktas kategorijas idejas attīstība (tā vietā vienojošais elements bija grēks), kā arī tā veidojošo elementu skaidrošana.¹⁶⁴

Vērtējot nozieguma izpratnes attīstību viduslaikos, kā arī renesanses un absolūtisma periodā kontinentālajā Eiropā, kopumā atzīstams, ka līdz pat pirmajām **apgaisības idejām** netika teorētiski analizēts noziegums vai kā citādi diskutēts par soda pamatu, tiesībām sodīt, vai to, kādiem elementiem būtu jāpastāv, lai vienu vai otru reālajā dzīvē notikušu faktu atzītu par sodam pakļaujamu aizskārumu. Daudzi pārkāpumu sastāvi tika pārņemti no Bībeles, ieviesti kā dogmas un to sodīšanas nepieciešamība netika apšaubīta; citi bija karaļa izdoti un formulēti, un tādēļ vien neapšaubāmi; arī tiesību kopojumos ietvertie pārkāpumu sastāvi netika apšaubīti. Neapstrīdot dogmatiski pamatotās augstākās varas iedibinātās tiesības, šā laika domātāju un valstsvīru uzmanība pamatā tika veltīta pierādīšanas problemātikai un sodu veidu efektivitātei. Līdz ar to pozitīvajās tiesībās tika formulēti tādi pārkāpumi, kur bija minēts tikai personas statuss, šajā laikā tāpat atrodami gadījumi, kad pie atbildības varēja saukt dzīvniekus. Tomēr visvairāk minētais laika

¹⁶¹ Darboties neatļautā situācijā (latīņu val.).

¹⁶² **Bar, C.L., von.** *History of Continental Criminal Law*, p. 92. Uz minēto savulaik norādījis arī P.Mincs. Sk. **Mincs, P.** *Krimināltiesību kurss*, Visp. d., 55.lpp.

¹⁶³ Šajā sakarā jānošķir vainas kā nozieguma elementa, proti, subjektīvās puses izpratne, no vainas konstatēšana, kas ir procesuāls jautājums. Saistībā ar otro pastāvēja vainas prezumpcija – ja pie personas tika atrasta viltota nauda, tika uzskatīts, ka viņa ir *vainojama* naudas viltošanā, ja persona tika redzēta izejam no nonāvētā mājas, tad tā visticamāk bija *vainojama* nonāvēšanā, u.tml. Šīs teorijas nav attiecināmas uz psihiskās attieksmes, subjektīvās vainas vērtēšanu.

¹⁶⁴ Pārkāpumu nošķiršanas pamatā galvenokārt bija atsevišķi nodarījumu raksturojoši elementi, piemēram, izmantotie rīki. Turklāt būtiskāk par citiem elementiem tika vērtēts tas, vai pārkāpums bija noticis publiski vai slepenībā, kas mūsdienās tiek attiecināts uz nozieguma ārējiem apstākļiem. Slepens pārkāpums tika uzvertts kā īpaši bīstams. Nav atrodamas liecības par cēloņsakarības izpratni, bet, domājams, vienotas izpratnes šajā jautājumā nebija un tā tika plaši interpretēta. Tomēr fakts, ka tika apsvērta arī līdzdalībnieku atbildība un atbildība par mēģinājumu, pēc autores domām, liecina par iekšējā un ārējā elementa nošķiršanu pārkāpumā. L.Bārs norāda uz paražu normās atrodamām liecībām, ka pirmatnējās sabiedrības nošķīra sekas, kas iestājušās nodoma rezultātā, no sekām aiz nevērības, tomēr tiesu sistēma bija par vāju, lai šīm iezīmēm pievērstu uzmanību, kad notikuši būtiski pārkāpumi. **Bar, C.L., von.** *History of Continental Criminal Law*, p. 66-71, 100-103.

periods kritizēts par tādu pārkāpumu formulēšanu, kur atbildība tika paredzēta par personas domām, viedokļiem un pasaules uztveri, nevis par uz āru veiktu rīcību.¹⁶⁵

Pret praksi, kad personas tiesāja par grēcīgām domām (šajā kategorijā ietilpst arī tā sauktās “raganu prāvas”), kas nebija pārtapušas darbībā, kā viens no pirmajiem vērsās angļu filozofs Tomass Hobss (*Thomas Hobbes*; 1588–1679), kurš darbā “Leviatāns” (*Leviathan*; 1651) norādīja, ka likuma pārkāpums nevar būt tas vien, ka persona vēlējusies un iekārojusi cita labumus, kalpus vai sievu bez īpaša nodoma to iegūt sev. Hobss tāpat uzsvēra, ka ikviens noziegums ir grēks, bet ne katrs grēks ir arī noziegums, proti, ļaunas domas un nolūki var būt grēks, bet, kamēr persona nav veikusi kādu aizliegtu darbību vai nav darījusi to, kas tai ar likumu pavēlēts, tā nav izdarījusi noziegumu: “*Cilvēku apsūdzībā nav vietas nodomiem, kas nekad neparādās kā ārēja rīcība.*”¹⁶⁶

Nenoliedzami pašas pirmās iezīmes personas “vainas” noziegumā dalīšanai subjektīvā un objektīvā ir novērojamas vācu filozofa un Hobsa ideju turpinātāja barona S.Pufendorfa darbos. S.Pufendorfa izstrādātā koncepcija bija balstīta uz pieņēmumu par cilvēka gribas brīvību,¹⁶⁷ uz kura bija balstīta arī viņa teorija par *imputatio*.¹⁶⁸ Savā dabisko tiesību sistēmā S.Pufendorfs izšķir divu līmeņu *imputatio*, proti, objektīvu spēju uzņemties vainu, kas vēlāk tiek nodēvēta par *imputatio facti*, un subjektīvu spēju uzņemties vainu, kas attiecīgi vēlāk tiek nodēvēta par *imputatio iuris*.¹⁶⁹ Līdz ar to teorētiskā plāksnē abstrakti tiek nošķirta personas rīcība kā ārēja izpausme un personas vaina kā iekšēja izpausme, kas tiek uztverti par jebkuru pārkāpumu (tai skaitā noziegumu) veidojošiem elementiem.

¹⁶⁵ Francijā 14.gs jēdziens *crimen* tika lietots, lai apzīmētu bīstamus pārkāpumus. Šajā laikā parādās arī pārkāpumu grupēšana un klasificēšana, vērtējot to iedabu un raksturu. Kopumā tika atzīts, ka katra nozieguma pamatā ir gribēta un brīvprātīga ļaunuma izdarīšana, tādējādi atzīstot par pašaizsardzību kara laikā izdarītu nonāvēšanu, kā arī tiesības uz pašaizsardzību kopumā. Arvien vairāk pievēršot uzmanību tieši personas iekšējai pasaulei un diskutējot par nodoma nepieciešamību nozieguma konstatēšanai, parādījās arī diskusijas par garā vāju cilvēku atbildību, kurus atsevišķos gadījumos netiesāja, bet ieslodzīja bez tiesas. Neskatoties uz principa vispārēju atzīšanu, ka viens pats ļauns nodoms nav sodāms, kamēr tas nav mēģināts, nav atrodamas liecības par šā laika posma mēģinājuma izpratni, bet atsevišķi noziegumu formulējumi ļauj secināt, ka nereti personai piedēvētais pārkāpums, piemēram, buršanās, neveidoja reālu rīcību, tomēr tika traktēts kā rīcība. Tādējādi kā nodoms, tā rīcība, tika interpretēti plaši, un nevienā no minētajiem jautājumiem nebija vienotas prakses – tiesnešiem bija autoritāte lemt katrā konkrētā gadījumā. Laikā, kad valdīja suverēns, kurš neierobežoti varēja lemt par pavalstnieku dzīvību un nāvi, bet atsevišķos gadījumos bija iespējama sodīšana bez tiesas procesa, ir teju neiespējami runāt par kopēju nozieguma izpratni, jo noziegums bija tas, kas par tādu atzīts pēc paražām, ko noteicis karalis vai baznīca, vai, retāk, no jauna formulējusi tiesa. Sk. **Bar, C.L., von.** *History of Continental Criminal Law*, p. 146-197.

¹⁶⁶ **Hobbes, T.** *Leviathan*. London: Printed for Andrew Crooke, 1651. Pieejams arī tiešsaistē: <http://oregonstate.edu/instruct/phl302/texts/hobbes/leviathan-c.html#CHAPTERXXVII> [skatīts 2010-02-02].

¹⁶⁷ Tās pamatā bija ģermāņu brīvības koncepts, kas pamatoja personu pakļaušanu krimināltiesībām ar viņa paša brīvu izvēli. Šajā idejā, attīstoties sabiedriskā līguma teorijām filozofijā, sakņojas arī legalitātes princips, jo, lai varētu pamatot personas “brīvu gribu”, vispirms personai bija jābūt informētai par aizliegumiem.

¹⁶⁸ Vārds *imputatio* (latīņu val.) tulkojumā nozīmē inkriminēšanu, vainas piedēvēšanu. Sākotnēji ar to saistīta objektīvas saiknes pastāvēšana starp iniciatoru un objektīvajā realitātē notikušo (objektīvā vaina). Vācu filozofs Imanuels Kants (Immanuel Kant; 1724-1804) vēlāk šo jēdzienu skaidro: “*Imputation (imputatio) morālā izpratnē ir spriedums, caur kuru kāds tiek uztverts kā rīcības iniciators (causa libera – brīvs cēlonis), kas tiek dēvēts ‘akts’ (factum) un tiek aplūkots no tiesību viedokļa.*” **Kant, I.** *Metaphysical Elements of Justice: part I of the Metaphysics of Morals*. Transl. by J.Ladd, 2nd ed. Indianapolis: Hackett Publishing Company, 1999, p. 21.

¹⁶⁹ Ar *imputatio facti* lielākoties tiek saprastas teorijas par personas rīcību – darbību un bezdarbību, bet ar *imputatio iuris* tiek saistīta teorija par personas rīcības brīvību. Tiek izdalīts arī objektīvais *imputatio*, kas ir spriedums par faktiem tiesību normu kontekstā, proti, vērtējuma spriedums, ne vairs inkriminēšana (vainas piedēvēšana). **Hruschka, J.** *Imputation*. *BYU L. Rev.*, 1986. Vol. 3, p. 672–677.

Neskatoties uz minēto, ir pārāgri teikt, ka S.Pufendorfa teorija kaut mazākajā mērā būtu līdzīga mūsdienu subjektīvās puses vai personas psihiskās attieksmes izpratnei. Autore saskata šīs teorijas līdzību ar, piemēram, mūsdienās *vispārējo tiesību* saimē sastopamo *strict liability* doktrīnu,¹⁷⁰ jo “vaina” netiek saistīta ar psihisko attieksmi vai kādu faktu apzināšanos kā subjektīvu parādību, bet ar personas iesaistīšanos rīcībā (darbībā vai bezdarbībā) pēc brīvas gribas.¹⁷¹ **Vainīgā persona tiek sodīta tikai tad, ja pēc savas brīvas gribas izšķīrusies veikt tiesību pārkāpumu, un šāda pieeja būtiski atšķiras no prakses, kad persona tiek saukta pie atbildības, ja tās rīcība ir objektīvi saistīta ar sekām, vispār neņemot vērā psihisko attieksmi.** S.Pufendorfa teorijā prasība izziņāt dziļāku motivāciju nepastāvēja, jo tika pieņemts, ka persona, kas brīvprātīgi izdara nodarījumu, to izdara arī apzināti, un tādēļ ir atbildīga par visām saprātīgi paredzamajām sekām.

Šādu izpratni, kas nostiprinājās krimināltiesībās apgaismības ideju ietekmē, mūsdienās dēvē arī par objektīvo pieskaitāmību, proti, pieņemot, ka visas personas ir apveltītas ar gribas brīvību, to darbība tika vērtēta atkarībā no tā, vai nav bijuši objektīvi apstākļi, kas varēja ietekmēt šādu rīcības brīvību. Kā rakstīja arī Čezāre Bekaria: “*Tie kļūdās, kas iedomājas, ka noziegums tādēļ ir smagāks vai mazāk smags atkarībā no tās personas nodoma, kas to izdarījusi.*”¹⁷² Kopumā autore pievienojas D.Krausa un K.Pastiles viedoklim, ka 18. un 19.gs arvien vēl netika nošķirta politiskā, morālā un krimināltiesiskā vaina,¹⁷³ līdz ar to nevar runāt, ka šajā laikā jau pilnībā būtu nostiprinājusies mūsdienām raksturīgā nozieguma krimināltiesiskā izpratne.

2.2. Nozieguma izpratnes ģenēzes īpatnības Latvijas teritorijā

2.2.1. Nozieguma izpratnes saknes: baltu-ģermāņu-slāvu paražas un apgaismības filozofija

Latvijas teritorijā vēstures gaitā nomainījušās daudzas varas, ietekmējot arī tiesību sistēmas veidošanos. Diemžēl līdz mūsdienām nav saglabājusies īpaši daudz liecību par to baltu tautu paražām un sodu tiesībām, kas mūsdienās veido latviešus (latgaļu, kuršu, zemgaļu, sēļu) un lietuviešus (augstaiši un zemaiši, daļēji arī skalvji un jātvingi), kā arī grūti ir spriest par līdzās dzīvojošo somugru (līvu un igauņu) un slāvu (poļu, baltkrievu un krievu) tautu pirmatnējo paražu ietekmi uz baltu tiesību sistēmu, ja par tādu vispār iespējams runāt. Diemžēl dainas un tautas pasakas, kas mūsdienās būtu atzīstamas kā vienīgās autentiskās liecības par baltu tautu dzīves reglamentāciju, nav pētītas saistībā ar nozieguma vai krimināltiesiskās domas izcelšanos, bet, balstoties uz ģermāņu hronikām, izdarīti pieņēmumi par šeit dzīvojošo cilšu atpalcību tiesisko attiecību reglamentācijas ziņā, lai gan arheoloģiskie izrakumi, dainās aprakstītās tradīcijas un citi faktori vedina domāt par

¹⁷⁰ Sikāk šis jautājums tiks pētīts promocijas darba 6.nodaļā.

¹⁷¹ **Pufendorf, S., von.** *Of the Law of Nature and Nations*, 4th ed. Transl. by B.Kenneth. New Jersey : The Lawbook Exchange, 2005, p. 45–58.

¹⁷² **Beccaria, C.** *An Essay on Crimes and Punishments*, 2nd ed. Transl. by M.D.Voltaire, E.D.Ingraham.. Philadelphia : Philip H.Nicklin, 1819, p. 33. Kā to pamatoja Č.Bekaria, tad cilvēki ar labiem nodomiem bieži vien izdara daudz lielāku kaitējumu sabiedrībai nekā tie, kas rīkojas ar ļauniem nodomiem, un tieši tāpēc persona ir jā sodā par nodarīto objektīvo kaitējumu.

¹⁷³ **Krauss, D., Pastile, K.** *Krimināltiesību pamatjautājumi Latvijā un Vācijā*. Tulk. V.Rudziša. Rīga : Latvijas Vēstnesis, 2002, 74.–76.lpp.

pirmatnējas, kulturālas sabiedrības pastāvēšanu.¹⁷⁴ Kaut arī literatūrā norādīts, ka vienīgi prūši no baltu tautām pilnībā zaudēja savu nacionālo identitāti, tomēr tiesību jomā, cik tālu tas attiecas uz latviešus veidojošajām baltu tautām, notika ģermanizācija, kā rezultātā tika zaudēta “baltiskā” identitāte un tāpēc mūsdienās nebūtu korekti runāt par ģermāņu-baltu tiesību sistēmu, bet par ģermāņu-romiešu ar retiem baltu tiesību elementiem, kas saglabājušies civiltiesībās.¹⁷⁵ Krimināltiesībās šis jautājums ir komplicēts, jo pēc neatkarības atjaunošanas 90-tajos gados netika atjaunots 1933.gada Sodu likums, bet ilgu laiku spēkā palika padomju tiesību garā tapušais Kriminālkodekss, kuru tikai 1999.gadā nomainīja šobrīd spēkā esošais Krimināllikums.

Cik iespējams spriest no 13.gs pirmajiem rakstītiem avotiem,¹⁷⁶ tāpat kā visās pirmatnējās sabiedrībās, arī baltiem bija raksturīga objektīva pārkāpuma izpratne. Parāžas nebija pierakstītas un, domājams, lielākoties aizskāruma rezultātā prevalēja savstarpēja izrēķināšanās, ko vēlāk nomainīja “izlīgums” (kompensācija). Latvijas teritorija bija sadrumstalota, katrā teritoriālā vienībā bija sava tiesību sistēma, turklāt atšķirīga tiesību sistēma bija arī kārtām,¹⁷⁷ atšķirās tiesības arī lielākajās pilsētās. Analizējot pozitīvos tiesību avotus no 13.-19.gs,¹⁷⁸ kas bijuši spēkā Latvijas teritorijā sodu tiesību jomā, secināms, ka nozieguma jēdziena ģenēze šajā laikā nepiedzīvoja būtisku progresu, jo uzmanības centrā bija process, pierādīšana (inkvizīcija) un sods.¹⁷⁹

¹⁷⁴ No tiesību vēstures tematikai veltītajā grāmatā par Latvijas tiesību ģenēzi minētajiem avotiem, autoresprāt, vienīgi baltu folklorā varētu būt atzīstama par autentisku, taču tā tika pierakstīta krietni vēlāk – 19.gs, kad jāņem vērā tā laika sociāli-ekonomiskais un politiskais stāvoklis – Latvijas teritorija atradās Krievijas impērijas sastāvā, sabiedrībā popularitāti guva sociālisma idejas, Latvijas teritorijā tam visam pa vidu dzima tautas atmodas ideja nacionālā romantisma gaisotnē. Kopš 13.gs bija pagājuši teju 700 gadi, kā rezultātā folklorā bija piedzīvojusi būtiskas modifikācijas. Lai gan ģermāņi datēja pastāvošās parāžas, tomēr tās tika pierakstītas ar kristīgās baznīcas modifikācijām. **Lazdiņš, J., Blūzma, V., Osipova, S.** *Latvijas tiesību avoti*: teksti un komentāri, 1. sēj., E. Meļķiša red. Rīga : LU žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 1998, 19.lpp.

¹⁷⁵ Jānorāda, ka uzreiz pēc Latvijas valsts izveides 20.gs pirmajā pusē atsevišķiem tiesību speciālistiem (F.G. fon Bungem, A.Švābem) izdevās “saglābt” nedaudz baltu identitātes, tādējādi nosacīti var runāt par baltu-ģermāņu tiesību sistēmu. Tomēr apšaubāma ir iespēja mūsdienās korekti definēt, kas ir baltu-lībiešu tiesību sistēma, un kādā veidā un vai vispār tā būtu attīstījusies bez ģermanizācijas.

¹⁷⁶ Piemēram, Rīgas Arhibīskapijas zemnieku tiesības (galvenokārt latgaļu tiesības). **Lazdiņš, J., Blūzma, V., Osipova, S.** *Latvijas tiesību avoti*, 23.lpp, 26.-27.lpp. Tā interesants ir kazuistiski reglamentētais 6 §: *ja kāds nevērības dēļ otru (ievaino) ar baltu vai zobenu un tas notiek tumsā, tad viņš var attaisnoties*. No tā secināms, ka sabiedrībā kopumā pastāvēja izpratne par ļaunu, nodomātu rīcību un rīcību, ko ietekmējusi nevērība (šajā gadījumā objektīvs apstāklis – rīcība notikusi tumsā). Taču lielākoties kaitējums pats par sevi tika uzverts kā gana nozīmīgs, lai personai par rīcību būtu jāatbild neatkarīgi no vainas (absolūtā vai objektīvā atbildība). Arī nonāvēšanas gadījumā (7.§) personai tomēr tika paredzēta iespēja aizstāvēties, ka nav bijis nodoms nonāvēt. 13.§ savukārt personai paredzēta iespēja atsaukties, ka siens paņemts (nozagts) bez ļauna nodoma, ja runa ir par maziem apmēriem (cik var padusē paņemt). Jādomā, ka pierakstītas tika dažas parāžas, un to kopējais skaits varēja būt daudzkārt lielāks. Kopumā pastāvošā analogijas iespējamība deva zaļo gaismu sīkiem dzīves aprakstiem, jo regulējuma trūkuma gadījumā bija iespējams radīt jaunu paražu. Kuršu un lībiešu-igauņu 13.gs pierakstītajās parāžās atrodamas līdzīgas normas. **Turpat**, 28.-29., 30.-31.lpp. Sk. arī **Švābe, A.** *Vecās zemnieku tiesības*. Rīga : Skolotāju savienība, 1927, 3.-9.lpp.

¹⁷⁷ Baltu parāžas neparedzēja kārtu sistēmu, tā tika ieviesta līdz ar Latvijas teritorijas nonākšanu ģermāņu ietekmē.

¹⁷⁸ Jau minētās zemnieku tiesības, kas bija spēkā līdz 16.gs, Livonijas senākās bruņinieku tiesības (13./14.gs), Livonijas spogulis (14.gs), 1532.gada Karolīna (Livonijā tās recepcija notika 16.gs vidū), 13.gs Pilsētu tiesības (Gotlandes-Rīgas tiesības, Rīgas-Rēveles tiesības, Hamburgas-Rīgas tiesības), Livonijas konstitūcijas, Sigismunda privilēģijas, Lietuvas lielkņazistes statūts, Kurzemes un Zemgales statūti, Klaudija Tota policijas noteikumi, Vidzemes zemes policijas noteikumi u.c. avoti.

¹⁷⁹ Nevarētu teikt, ka progresa nebija vispār, jo, kā redzams no pozitīvajiem tiesību avotiem, pakāpeniski tika attīstīta atsevišķu institūtu kā mēģinājuma, līdzdalības, attaisnojošu apstākļu, pieskaitāmības u.c. normatīvā un teorētiskā izpratne. Karolīna šajā ziņā bija visdetalizētākais tiesību avots, kas noziegumu definīcijām prasīja noteiktu abstrakcijas pakāpi. Latvijas teritorijai nonākot vācu tiesību ietekmes zonā, Karolīna būtiski ietekmēja arī vietējos tiesību avotus.

Pamatatziņas, kas raksturoja nozieguma izpratni, bija: **1)** pārkāpumu izdarīt var vienīgi fiziska, pieskaitāma persona; **2)** pārkāpums izpaužas kā personas gribas realizēta rīcība (kā darbība, tā bezdarbība), kas rezultējusies kaitīgās sekās; **3)** ar pārkāpumu tiek apdraudēts sabiedrības miers, tiesiskas intereses. Vienlaikus nav konstatējamas teorētiskas atziņas par abstraktu rīcības, cēloņsakarības vai kaitējuma izpratni, kā arī gribas brīvības raksturojumu, savukārt personas psihiskās attieksmes vērtēšana nosacīti notiek vienīgi saistībā ar soda noteikšanu, un saskatāmi arī citi, no mūsdienu skatupunkta vērtējot, “trūkumi”, kas radīja neviendabīgu tiesību piemērošanas praksi. Tādējādi kopumā uz 19.gs sākumu Latvijas teritorijā nevar runāt par nozieguma jēdziena abstraktu izpratni, teorētisku diskursu par pārkāpumus veidojošajiem elementiem, tomēr atsevišķas ģermāņu zemju juristu teorētiskās atziņas, domājams, bija zināmas arī Latvijas teritorijā, lai gan tās neguva pārāk lielu popularitāti, jo vietējai muižniecībai bija izdevīgi saglabāt sadrumstalotu sodu sistēmu un kazuistisku pieeju pārkāpumu sodīšanā.

18.gs noslēgumā (kopš 1795.gada) Latvijas teritorija pilnībā nonāca Krievijas impērijas sastāvā. Tā rezultātā kopš 19.gs jaunākās krimināltiesību tendences attiecībā par teorētiskiem jautājumiem ienāca ne vairs tiešā ceļā no Eiropas, bet caur carisko Krieviju. Tāpat kā Rietumeiropā, arī Krievijas impērijā bija jūtama apgaismības laika ideju ietekme, ko Latvijas teritorijā līdz šim lielā mērā kavēja muižniecība. Tiesiskās domas attīstība slāvu apdzīvotajās teritorijās, tāpat kā citviet Eiropā, ir saistīta ar Antīkās Romas tiesību ietekmi caur kristīgo baznīcu, Krievijas gadījumā – austrumu (Bizantijas) novirzienu.¹⁸⁰ No tiesību normatīvajiem kopojumiem slāvu apdzīvotajās teritorijās liela nozīme bija cara Alekseja Mihailoviča (*Алексей Михайлович*; 1629-1676) 1649.gada Nolikumam (*Уложение*), kur akcents tika likts uz detalizētu sodu veidu izklāstu, kas bija brutāli un varmācīgi, par kazuistiski formulētiem pārkāpumiem, neveidojot formālas definīcijas, bet gan aprakstot dažādus dzīves gadījumus.¹⁸¹ Tomēr šā un citu sākotnējo avotu ietekme uz tālāko Krievijas krimināltiesiskās domas attīstību ir sarežģīta, jo laika gaitā to ietekmējusi tā dēvēto “slavofilu” un “rietumnieku” (“zapadņiku”) savstarpējā cīņa kā garīgā (filozofijā, reliģijā), tā fiziskā plāksnē, kā arī virkne citu faktoru.

Rietumniecisko virzienu, kas saistīts ar Krievijas tiesību sistēmas ģermanizācijas un romanizācijas centieniem, iezīmēja cars Pēteris I Lielais (*Пётр I Великий*; 1672-1725), kurš Krievijas vajadzībām pārstrādāja kontinentālās Eiropas 18.gs sākuma kodifikācijas. Savukārt 18.gs noslēgumā Katrīna II Lielā (*Екатерина II Великая*; 1729-1796) Krievijas impērijas

¹⁸⁰ Līdz baznīcas tiesību ietekmei kā ievērojamākais tiesību avots, no kura iespējams gūt priekšstatu par slāvu paražām un sodu tiesību izpratni ir “*Русская Правда*”. Tajā kopumā novērojama pirmatnējām sabiedrībām raksturīga nozieguma izpratne, kas būtiski neatšķiras no seno hellēņu, romāņu, ģermāņu vai baltu izpratnes par pārkāpumu un sodu - sods galvenokārt paredzēts tieši par objektīvo kaitējumu, kas radies saistībā ar personas rīcību, ja vien konstatējama jebkāda kaut nedaudz pierādāma saikne starp rīcību un sekām. Kā raksta, piemēram, profesors P.Mincs, tad uz turpmākajiem Krievijas tiesību avotiem, īpaši Maskavas periodā, liela ietekme bija gan *tatāru* atstātajam mantojumam, gan ciešajiem sakariem ar Bizantiju. **Mincs, P.** *Krimināltiesību kurss*, Visp. d., 60.-61.lpp.

¹⁸¹ *Соборное уложение 1649 года царя Алексея Михайловича*. Pieejams tiešsaistē elektroniskajā vēstures avotu bibliotēkā Библиотекарь.Ру: <http://www.bibliotekar.ru/sobornoe-ulozhenie-1649> [skatīts 2011-05-17].

krimināltiesiskās domas attīstību saistīja ar Francijas tiesību sistēmu.¹⁸² Šis laiks sakrīt arī ar centieniem sistematizēt un zināmā mērā arī unificēt Baltijas teritorijā spēkā esošās tiesības, izveidojot tam īpašu komisiju 1728.gadā, tomēr tas neskāra krimināltiesību jomu.¹⁸³ Starp laika garam atbilstošākajiem krimināltiesību jomā minama 1827.gada “Vidzemes krimināltiesību rokasgrāmata”, ko izdeva G.F.Bunge, un kas bija balstīta uz Tartu universitātes profesora J.L.Mitela (*Müthel*) rakstiem.¹⁸⁴ Tomēr tai nebija paliekoša ietekme uz tālāko krimināltiesiskās domas attīstību Latvijas teritorijā, jo Baltijas tiesību autonomija tika stipri ierobežota.¹⁸⁵

Ir grūti spriest, cik lielā mērā rietumnieciskās idejas ietekmēja 1833.gadā sastādīto visu Krievijas impērijas zemju likumu kopoju (Свод), kas tapa grāfa M.Speranska (*Сперанский Михаил Михайлович; 1772-1839*) vadībā un kurā ietilpa arī sodu likumi (XV sējums “Уложение о наказаниях уголовныхъ и исправительныхъ”), kas gan pilnībā tika pabeigti un apstiprināti tikai 1845.gadā un publicēti kā atsevišķs kodekss ar tādu pašu nosaukumu.¹⁸⁶ Šis un 1864.gada Nolikums par sodiem, ko varēja piemērot mirtiesneši (“Устав о наказаниях, налагаемых мировыми судьями”), bija arī galvenais krimināltiesiska rakstura normu avots 19.gs Latvijas teritorijā.¹⁸⁷ Kopējās kodifikācijas tendences Eiropā atstāja lielu ietekmi uz Krievijas impēriju, tādējādi jau 19.gs nogalē tika veidotas vairākas komisijas vienota kodeksa izstrādei, kurā būtu noteikta atbildība tieši par krimināltiesiska rakstura pārkāpumiem, ko var uzskatīt arī par pirmo būtiskāko materiālo tiesību reformu saistībā ar nozieguma jēdziena teorētisku izpratni, kas tieši ietekmēja arī krimināltiesiskās domas attīstību Latvijas teritorijā.

Analizējot 19.gs tendences krimināltiesībās nozieguma izpratnes attīstības kontekstā, secināms, ka klasiskās krimināltiesību skolas¹⁸⁸ pārstāvji arī Krievijas impērijā, tāpat kā

¹⁸² Katrīnas II izveidotās komisijas darbs nevainagojās ar redzamiem panākumiem, tomēr jau no izdotās instrukcijas, kas bija domāta izveidotajai komisijai, ir secināms, ka krimināltiesību jomā, tāpat kā procesuālajās tiesībās, no Krievijas impērijas juristiem tika sagaidīta detalizēta Francijas tiesību sistēmas un domātāju atziņu izpēte. *Наказ Екатерины II Комиссии о составлении проекта нового Уложения, 1767*. Pieejams: http://historydoc.edu.ru/catalog.asp?ob_no=12793&cat_ob_no=15408 [skatīts 2011-05-17].

¹⁸³ Komisijas darba rezultātā tika izdots Baltijas vietējo likumu kopoju, kas iznāca 1846. un 1865.gadā. *Valsts un tiesību vēsture*, 2. izd. Sast. P. Valters. Rīga : Divergens, 2001, 203.lpp.

¹⁸⁴ No J.L.Mitela lekcijām secināms, ka sodu tiesībās šajā laikā tiek novilkta robeža starp noziegumiem un pārkāpumiem (policejiskiem, administratīviem) pārkāpumiem. Kopumā darbā saskatāms tā laika apgaismības ideju atspoguļojums, tomēr akcents tiek likts uz soda, ne tik daudz nozieguma analīzi. Sk. **Müthel, J. L.** *Handbuch der livländischen Criminalrechtslehre*. Dorpat : G.F. von Bunge, 1827.

¹⁸⁵ Uz minēto pamatoti norādījuši arī D.Krauss un K.Pastile, salīdzinot Latvijas un Vācijas krimināltiesību īpatnības un to vēsturisko izcelsmi. **Krauss D., Pastile, K.** *Krimināltiesību pamatjautājumi Latvijā un Vācijā*, 20.lpp.

¹⁸⁶ *Свод Законовъ Россійской Имперіи*, 15. sēj. Уложение о наказаниях уголовныхъ и исправительныхъ, 1885. Pieejams: <http://civil.consultant.ru/code/> [skatīts 2011-05-21].

¹⁸⁷ Par Krimināltiesību nozares un tiesību avotu attīstību Krievijā sk. **Таганцев, Н. С.** *Русское уголовное право*, Часть общая, Том I (1902). Тула : «АВТОГРАФ», 2001, с. 19-40, 119-130, 168-225.

¹⁸⁸ Klasiskā virziena pamatā bija ideja par vēršanos pret noziegumu ar mērķi aizsargāt vispārējo tiesisko kārtību un individuālās intereses, ko tajā laikā dēvēja par “mieru”. Piemēram, Vācijā viens no populārākajiem šī virziena pārstāvjiem bija K.L.L.Bindings (*Karl Ludwig Lorenz Binding; 1841-1920*). Otrs novirziens bija jaunā krimināltiesību skola, kas attīstījās kriminoloģijas ideju iespaidā. Smaguma centrs no nozieguma tika pārnests uz noziedznieka personību, centrā izvirzot kriminālpolitiku. Krievijā šīs skolas pārstāvis bija I.Foinickijs (*Иван Яковлевич Фойницкий; 1847-1913*), bet pēc 1917.gada revolūcijas krimināltiesiskā doma Krievijā gāja pavisam citu ceļu. Ievērojamākais no Vācu tiesību zinātniekiem, kurš pārstāvēja jauno virzienu, bija F.R. fon Lists (*Franz Ritter von Listz; 1851-1919*). **Mīncs, P.** *Krimināltiesību kurss*, Visp. d., 69.lpp.

kontinentālajā Eiropā, kopumā kā galveno pārkāpumu veidojošo elementu saskatīja brīvu cilvēka gribu, kas uz āru tiek manifestēta kā rīcība (darbības un bezdarbības), nodarot kaitējumu ar likumu aizsargātām interesēm.¹⁸⁹ Brīva griba minēta kā galvenais iemesls tam, kādēļ vienādos apstākļos personas pieņem atšķirīgus lēmumus (indeterminisma teorija). Otrs virziens bija saistīts ar Darvina teoriju un skaidroja cilvēku kā mehāniski funkcionējošu būtni bez subjektīvām pazīmēm (determinisma teorija).¹⁹⁰ Turpmāk Krievijas impērijas krimināltiesību zinātnieki pārsvarā noliedza abas teorijas, mēģinot atrast savu pieeju nozieguma izpratnē. Nikolajs Tagancevs šajā ziņā ir viens no ievērojamākajiem, kura 1900.gadā izdotajā grāmatā par Krievijas krimināltiesībām un 1903.gada Sodu likumu komentāros atrodamas ne tikai Krievijas, bet visas Eiropas krimināltiesiskās domas sasniegumi.¹⁹¹

Šajā laikā Krievijā, tāpat kā Vācijā, attīstās arī izpratne par “**noziedzīgu nodarījumu**” (*strafat, преступное деяние*) kā abstraktu, formālu konstrukciju. Pārkāpums un nodarījums šajā kontekstā ir lietojami kā sinonīmi. Autoresprāt, jēdziens “noziedzīgs nodarījums” sākotnēji tika lietots, pirmkārt, lai norādītu uz to kā pārkāpuma veidu, otrkārt, lai ar to parādītu noziegumu kā abstraktu kategoriju. Turklāt noziedzīga nodarījuma un līdz ar to arī nozieguma definīcija bija izteikti pozitīviska, proti, kā teorijā, tā praksē pozitīvās tiesību skolas ietekmē un atbilstoši laika garam tika noteikts, ka noziegums ir tas, ko par tādu atzinis valsts suverēns, un tas izpaužas kā suverēna noteiktā tiesiskā regulējuma (tiesību vai tiesisko interešu) aizskārums. Saistībā ar formālo nozieguma izpratni N.Tagancevs norādīja arī uz nepieciešamību noziedzīgā nodarījumā kā abstraktā konstrukcijā nošķirt to raksturojošas pazīmes,¹⁹² kuras tika sasaistītas ar nozieguma sastāvu (*corpus delicti, Thatbestand, corps de délit*) jēdzienu. Tādējādi noziegums teorētiskā plāksnē (noziedzīgais nodarījums) tika uztverts kā tā sastāvu raksturojošo pazīmju kopsumma: **1)**to izdarījusī persona jeb vainīgais; **2)**objekts vai priekšmets, pret ko bijusi vērsta vainīgās personas rīcība; **3)**pats noziedzīgais nodarījums, ko raksturo iekšējā un ārējā izpausme.¹⁹³

¹⁸⁹ Kā zināms, ar likumu (legāli, tiesiski) aizsargātās valsts, sabiedrības, personu grupu un indivīdu intereses mūsdienu Latvijas krimināltiesību teorijā tiek uzskatītas par vienu no noziedzīga nodarījuma sastāva elementiem, proti, objektu. Šis elements, autoresprāt, piepilda nozieguma jēdziena matēriju un pēc savas izpausmes līdzinās antīkajās sabiedrībās minētajai “tiesiskajai kārtībai”, kas viduslaikos pārtapa par “sabiedrības mieru”, bet apgaismības laikā – par kaitējumu “sociālajām interesēm”. Ar šo lielā mērā tiek iezīmēti pirmsākumi īstena nozieguma izpratnei un tā norobežošanai no citām parādībām sabiedrībā, jo ar krimināltiesībām aizsargājamas ir tikai tiesiskas intereses, nevis morāle, tikumi, reliģija, ideoloģija.

¹⁹⁰ **Krauss D., Pastile, K.** *Krimināltiesību pamatjautājumi Latvijā un Vācijā*, 79.lpp. Promocijas darba ietvaros determinisma teorija sīkāk analizētas netiks, jo tai bijusi minimāla ietekme uz turpmāko sodu tiesību un krimināltiesību attīstību Krievijas impērijā un Latvijas teritorijā.

¹⁹¹ N.Taganceva (1843-1923) izstrādātā teorija balstīta uz vācu-austriešu (Feierbaha, Goldmana, Henkes, Maiera, Bāra, Geiba, Lista, Bindinga, u.c.), franču-beļģu (Bertaulda, Boitarda, Villeja, Laina, Normanda, Labordē, u.c.), itāļu (Karrara, Zupetta, Brusa, Karmignāni, u.c.) un krievu (Sergejevskaja, Jesipova, Kalmikova, Ņekļubova, u.c.) tiesību zinātnieku pētījumiem. **Таганцев, Н. С.** *Русское уголовное право* (2001), c. 34-40.

¹⁹² Nozieguma sastāva pazīmes (subjektīvās un objektīvās pazīmes), kas raksturo nozieguma jēdziena kā abstrakcijas struktūru, ir nošķiramas no tām vispārējām pazīmēm, kas raksturo noziegumu kā fenomenu (legalitāte, kaitīgums, vaina, sodāmība u.c.). Nozieguma kā parādības pazīmes laika gaitā bijušas atkarīgas no ideoloģijas, reliģijas, valsts un tiesību kopējās izpratnes u.tml.

¹⁹³ **Таганцев, Н. С.** *Русское уголовное право* (2001), c. 307.

Kā uzsvērts arī iepriekš promocijas darbā, noziedzīga nodarījuma “objektam” un tā teorētiskam raksturojumam šajā laikā veltīta lielāka uzmanība nekā mūsdienu krimināltiesību zinātnē, jo ar to tika saistītas visas diskusijas par noziegumu nošķiršanu no citiem pārkāpumiem, kā arī krimināltiesību nošķiršanu no morāles, reliģijas, ideoloģijas un citām jomām. N.Tagancevs raksturoja noziegumu kā tiesisku interešu aizskāruma īpašu paveidu.¹⁹⁴ Uzsvars tika likts uz tiesisko regulējumu – par noziedzīgu atzīstams vienīgi tāds nodarījums, kas vērsts pret pozitīvā (tātad – rakstītā un noteiktā kārtībā izdotā) tiesību normā ietvertu tiesību, pienākumu vai interesi.

Raksturojot noziedzīgo rīcību, N.Tagancevs krimināltiesībās par būtisku izvirzīja principu “*in malefliciiis voluntas spectatur, non rerum exitus*”.¹⁹⁵ Nodoms tika skatīts kā rīcības sastāvdaļa, nevis atsevišķa subjektīvā pazīme, kā tas raksturīgs mūsdienu Latvijas krimināltiesībām. “*Tādā veidā noziedzīga nodarījuma izpratne sevī ietver divus momentus: ārējo – ar likumu aizliegtās sekas, tas ir, darbība vai bezdarbība, un iekšējo – vainīgumu jeb noziedzīgo gribu,*”¹⁹⁶ rakstīja N.Tagancevs. Ar ironiju zinātnieks analizēja Vācijas krimināltiesības, norādot, ka tajās saskatāma personas subjektīvā saikne ar noziedzīgu nodarījumu, vienlaikus izsakot šaubas, vai paši Vācijas tiesību zinātnieki to ir sapratuši.¹⁹⁷ N.Tagancevs nošķīra arī tā dēvēto negadījumu (*casus*), kas tolaik bija jau nostiprināts tiesību aktos, kā arī norādīja uz divām vainas formām, kas pastāvēja tā laika krimināltiesību doktrīnā, proti, nodoms (*умысел, dolus*) un neuzmanība (*неосторожность, culpa*). Tajā pašā laikā krimināltiesisko atbildību viņš atvasināja no paša cilvēka (vainīgā, *subjekta*), nevis no cilvēka brīvas gribas, kā tas bija raksturīgs “apgaismotajām” krimināltiesībām.

Jaunākās Krievijas krimināltiesību zinātnieku atziņas tika iestrādātas arī Krievijas impērijas cara Nikolaja II (*Николай II Александрович Романов*; 1968-1918) apstiprinātajā 1903.gada 22.marta Sodu likumu projektā,¹⁹⁸ kuram N.Tagancevs bija viens no līdzautoriem. Tomēr modernizācija lielākoties attiecināma uz Vispārīgās daļas jautājumiem un nozieguma izpratni. Sodu likumu Sevišķajā daļā arvien bija ietverta virkne kazuistiski regulētu nodarījumu sastāvu, kas sakņojās slāvu paražu tiesībās. Sākotnēji par spēkā esošām pasludināja pirmās vienpadsmit nodaļas, kas tika attiecinātas arī uz Latvijas teritoriju, taču pilnībā Krievijas teritorijā viss kodekss tā arī nekad spēkā nestājās.

Pirmais pasaules karš ieviesa korekcijas arī krimināltiesību sistēmā Latvijas teritorijā. Vidzemē un Latgalē krimināltiesību jomā turpināja darboties jau iepriekš minētie Krievijas impērijas tiesību akti, savukārt vācu okupētajos Latvijas teritorijas apgabalos (Kurzemē un Zemgalē) ar 1917.gada 14.maiju Sodu likumu projekts stājās spēkā pilnā apmērā. 1918.gada

¹⁹⁴ Pie interesēm, kuru aizsargāšana ietilpst krimināltiesību sfērā, N.Tagancevs nosauc pašu personu, tās dzīvību, veselību, godu un cieņu, īpašumu, brīvība un citas svarīgas ar personu saistītas un tai piemītošas īpašības. **Таганцев, Н. С.** *Русское уголовное право* (2001), c. 41-54.

¹⁹⁵ Noziegumos būtiskāks ir nodoms, nevis rezultāts (latīņu val.).

¹⁹⁶ **Таганцев, Н. С.** *Русское уголовное право* (2001), c. 447.

¹⁹⁷ **Ibid.**, c. 447.

¹⁹⁸ *Уголовное Уложение 22 марта 1903 года.* По изд. Н.С.Таганцева, 2.изд. Ред. П.Н.Якоби. Рига : Лета, 1922.

sākumā tas tika attiecināts arī uz okupēto Vidzemi, bet pēc Latvijas Republikas dibināšanas Sodu likumu projekta darbība tika attiecināta arī uz Latgali.¹⁹⁹ Latvijas Republikā ar minimālām izmaiņām un pielāgojumiem Latvijas vajadzībām, Krievijas impērijas 1903.gada Sodu likumi²⁰⁰ bija spēkā līdz pat 1933.gadam, kad tos nomainīja 1933.gada Sodu likums.²⁰¹

Ņemot vērā minēto, nepārsteidz, ka Latvijas Republikā 20.gs 20/30-tajos gados nebija vērojama būtiska atkāpe no Krievijas impērijas tiesību zinātnieku izstrādātās, N.Taganceva definētās nozieguma un “noziedzīga nodarījuma” formālās izpratnes. Arī 1933.gadā pieņemtajā Sodu likumā šajā sakarībā nav vērojamas būtiskas izmaiņas, bet krimināltiesību zinātnē, ievērojot tiesisko pēctecību, tika turpinātas Krievijas impērijas tradīcijas.²⁰² Nošķirot nozieguma un pārkāpuma izpratni, profesors P.Mincs min, ka no ārējās puses noziedzīgs “*ir tāds nodarījums, kuru aizliedz likums, piedraudot ar kriminālsodu*”,²⁰³ **atstājot likumdevējam ekskluzīvas tiesības piepildīt formālās nozieguma definīcijas materiālo saturu.** Vienlaikus profesors norāda uz vienota kritērija pastāvēšanu, pēc kā jāvadās, nosakot “tiesībaizsargātos labumus”, kuru aizskaršanas gadījumā personai var draudēt kriminālsods. Analizējot vācu tiesību zinātnē paustos viedokļus, P.Mincs nošķir šādas iespējamās pazīmes: **1)interesu aizskārums, kas sakņojas kultūras normās; 2) aizskāruma sevišķais smagums; 3)antisociāla uzvešanās.** Atsaucoties uz vācu zinātnieka Mittermaiera (*Mittermaier*) viedokli, P.Mincs noziegumu definē kā “*pretlikumīgu, vainojamu, sodāmu cilvēka uzvešanos, kas atbilst vienam no tipiskiem sastāviem*”.²⁰⁴

Autoresprāt, šāda nozieguma jēdziena izpratne norāda uz kaut arī lēnu un pakāpenisku, tomēr pāreju no kazuistiskās uz formālu nozieguma izpratni, līdztekus tam parādot, ka konkrēto pārkāpumu ietveršana konkrētā likumā atklāj to civiltiesisko, administratīvi tiesisko, disciplināro vai krimināltiesisko iedabu.²⁰⁵ P.Mincs izvirza vairākas pazīmes, kas kopējas visiem noziegumiem: **1)izdarītājs ir fiziska persona (cilvēks); 2)nodarījums ir pretlikumīgs (aizliegumam ir jābūt**

¹⁹⁹ *Latvijas tiesību vēsture* (1914–2000). Autoru kol., D.A.Lēbera red. Rīga : Latvijas Universitātes žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 2000, 30.–31., 41.–43.lpp. Promocijas darba ietvaros netiks sīkāk analizēts, kā 1903.gada Sodu likumu piemērošana visai Latvijas teritorijai ietekmēja Latvijas tiesību sistēmu kopumā, tomēr ir skaidrs, ka ar šo tiesību aktu pirmo reizi visā Latvijas teritorijā bija panāktas vienotas tiesības, kur teorētiskās atziņas bija balstītas uz 19.gs krimināltiesiskās domas augstākajiem sasniegumiem, kamēr Sevišķajā daļā formulētie pārkāpumi sakņojās slāvu un nevis baltu vai ģermāņu paražu tiesībās.

²⁰⁰ 1903.gada 22.marta Sodu likumi. Tulkojums ar paskaidrojumiem par Sodu likumu piemērošanu Latvijā. Rīga : Valsts tipogrāfija, 1925.

²⁰¹ *Sodu likums (1936.g. izd.) ar komentāriem*, 2. izd. Red. P.Mincs, J.Lauva. Rīga : Valsts tipogrāfija, 1938. Jauna Sodu likuma izstrādāšana gan tika paredzēta daudzā agrāk, kam tika izveidotas arī speciāla komisija. Kā norāda profesors P.Mincs, izveidotās komisijas galvenais uzdevums bija pieturēties pie 1903.gada Sodu likumu konstrukcijas un pamatprincipiem, taču 1927.gadā izstrādāto projektu Saeima tālāk nevirzīja, kā rezultātā tika veidota jauna komisija, kuras uzdevums bija vērtēt arī jaunākās krimināltiesību atziņas Eiropā. Izstrādāto projektu vērtēja kā tiesneši un advokāti, tā tiesību zinātnieki, tādējādi tā apstiprināšana ieilga, tomēr ar 1933.gada 1.augustu jaunais Sodu likums stājās spēkā. **Mincs, P.** *Krimināltiesību kurss*, Visp. d., 63.-64.lpp.

²⁰² 1933.gada Sodu likumā ietvertā noziedzīga nodarījuma legālā definīcija no savas priekšgājējas pēc satura neatšķiras. Normatīvajos aktos, kas bijuši spēkā Latvijas teritorijā 20.gs, ietverta nozieguma izpratnes salīdzinājumu sk. 1.pielikumā.

²⁰³ **Mincs, P.** *Krimināltiesību kurss*, Visp. d., 70.lpp.

²⁰⁴ **Turpat**, 71.lpp.

²⁰⁵ Pēc P.Minca izvirzītās definīcijas, ietverot, piemēram, mantas bojāšanu un iznīcināšanu vai zādzību civillikuma regulējumā, minētais pārkāpums kļūtu par deliktu un vairs nebūtu uzskatāms par noziegumu.

definētam likumā); **3)** nodarījuma būtību raksturo personas rīcība (uzvešanās) un ar to sakarībā esoša attieksme (vainojamība). Savukārt “kaitīgums” netiek apspriests kā vienojoša noziegumu pazīme, kas izskaidrojams ar materiāla un formāla nozieguma sastāva izpratnes attīstību.²⁰⁶ Raksturojot nozieguma sastāva pazīmes (elementus), P.Mincs tās nosauc līdzīgi N.Tagancevam: **1)** subjekts; **2)** objekts; **3)** noziedzīgā darbība, ko raksturo iekšējā un ārējā puse.²⁰⁷

2.2.2. Padomju tiesību ietekme uz noziedzīga nodarījuma izpratni Latvijā

Starptaru periodā atšķirīga tiesību izpratne attīstījās Krievijas teritorijā, kur pēc Padomju Savienības izveidošanas sākotnēji notika pilnīga atteikšanās no pastāvošās tiesību sistēmas un tiesībām kā tādām, bet vēlāk – atgriešanās pie tiesiskā regulējuma, kurš gan bija cieši saaudzis ar valdošo ideoloģiju un atsevišķos jautājumos nebija saskatāma tiesību pēctecība. Šādas izmaiņas atstāja arī būtisku ietekmi uz krimināltiesību nozares tālāko attīstību un nozieguma izpratni kopumā. Kā min A.Kozlovs (*Козлов*), 1919.gada 12.decembra Vadošajos noteikumos Krievijas Padomju Federatīvās Sociālistiskās Republikas krimināltiesībās bija noteikts, ka noziegums ir ar krimināltiesībām aizsargāto sabiedrisko attiecību pārkāpums. Īpaši atzīmējams ir noteikumu sestais punkts, kur noziegums raksturots kā darbība vai bezdarbība, kas bīstama sabiedrisko attiecību sistēmai. Tādējādi noziedzīga nodarījuma definīcija bija formulēta bez jebkādas norādes uz personas subjektīvo attieksmi pret tās izdarīto, bez vainas pieminēšanas.²⁰⁸

Kaut arī jau Krievijas PFSR 1922.gada 1.jūnija Kriminālkodeksa²⁰⁹ 11.pantā “vainas formas” – nodoms un neuzmanība – tika atjaunotas,²¹⁰ tomēr personas subjektīvā attieksme (nozieguma iekšējā darbība) vairs netika ietverta noziedzīga nodarījuma jēdzienā. Abos minētajos tiesību aktos saskatāmas divas galvenās sociālistisko noziedzīga nodarījuma izpratni raksturojošās iezīmes: pirmkārt, aizsargājamo tiesisko interešu vietā liktas **sabiedriskās attiecības**, otrkārt, nozieguma definīcijas materiālo papildījumu raksturoja **sabiedriskā bīstamība**.

Pēc Latvijas okupācijas un inkorporācijas Padomju Savienības sastāvā, Latvijas Padomju Sociālistiskās republikas (turpmāk Latvijas PSR) teritorijā ar 1940.gada 26.novembri stājās spēkā Krievijas PFSR 1926.gada kriminālkodekss²¹¹ (ar tiem pārgrozījumiem, kādi bija ieviesti līdz 1940.gada 15.novembrim). Noziedzīga nodarījuma legālā definīcija, ja salīdzina Krievijas PFSR

²⁰⁶ Starp kaitējumu un sekām tika likta vienlīdzības zīme. Tā kā atsevišķos gadījumos tika kriminalizēta personas rīcība, ar ko bija radīts apdraudējums, bet nebija iestājušās sekas, kaitējumu kā sekas atstāja ārpus nozieguma definīcijas.

²⁰⁷ **Mincs, P.** *Krimināltiesību kurss*, Visp. d., 73.-153.lpp.

²⁰⁸ **Козлов, А. П.** *Понятие преступления*, с. 385. Vispārēji par noziedzīga nodarījuma izpratni Padomju Savienībā sk. **Ibid**, с. 160-164.

²⁰⁹ Уголовный кодекс РСФСР 1922 года. Pieejams: <http://www.library.ru/help/docs/n10349/yk1922.txt> [skatīts 2010-02-02].

²¹⁰ Šajā sakarā jāmin arī fakts, ka neilgu laika periodu padomju tiesības daļā Latvijas teritorijas bija spēkā gan tā dēvētās Iskolata republikas laikā, gan Latvijas Sociālistiskās Padomju Republikas periodā, taču, ņemot vērā juku laikus un šiem periodiem raksturīgo tiesāšanu pēc revolucionārās apziņas, ir pamats uzskatīt, ka tas nav atstājis praktiski nekādu ietekmi uz noziedzīga pārkāpuma kopējo izpratni mūsdienu Latvijas krimināltiesībās. *Latvijas tiesību vēsture* (1914–2000), 114.–115., 136.–137.lpp.

²¹¹ Уголовный кодекс РСФСР 1926 года. Pieejams: <http://www.soldat.ru/files/3/22/32/605.html> [skatīts 2010-02-02].

Kriminālkodeksa 1926.gada²¹² un 1940.gada redakcijas,²¹³ saturiski pēc būtības neatšķīrās. Nozieguma izpratne bija materiāla, un tajā tika atspoguļota sociālisma ideoloģija. Vienlaikus noziedzīga nodarījuma definīcijā iezīmējās arī būtiskākais materiālo definīciju trūkums, proti, tā atgādināja konkrēta nozieguma veida formulējumu, šajā gadījumā – saskatāma līdzība ar “ķecerību”, ar to atšķirību, ka Baznīcas vietā bija Komunistiskā partija, bet ticību un reliģisko pārkāpuma izpratni aizstāja komunisma ideoloģija. Ņemot vērā minēto, autoresprāt, Padomju Savienībā drīzāk iespējams runāt par sodu tiesībām, nevis krimināltiesībām, jo nav iespējams nošķirt nozieguma kā tiesiskas parādības izpratni no ideoloģijas jautājumiem. Piemēram, saskaņā ar abās minētajās Krievijas PFSR Kriminālkodeksa redakcijās ietvertu definējumu atbildība faktiski tika paredzēta par “politisko plurālismu”, to traktējot kā noziegumu.

Ideoloģiska rakstura izmaiņas skāra arī līdz tam izstrādāto noziedzīga nodarījuma kā fiziskas personas iekšējās un ārējās darbības rezultāta izpratni. Lai gan saturiski pārkāpumā arvien tika nošķirta rīcība, ko raksturo darbība vai bezdarbība, un vaina (psihiskā attieksme nodoma vai neuzmanības formā), šo jēdzienu skaidrojumā izmantojot arī Krievijas impērijas tiesību zinātnieku atziņas, tomēr **vaina vairs netika saistīta ar rīcību, bet tieši ar nozieguma izdarītāju jeb subjektu.**²¹⁴ Tādējādi notika arī zināma atgriešanās laikā, kad noziedzīgumu raksturoja tikai personas rīcība, bet personas psihiskā attieksme pret to ietekmēja vienīgi soda piemērošanu vai nepiemērošanu, kas redzams arī Kodeksa abu redakciju 10.pantā.²¹⁵

Līdz ar to ir pamats secināt, ka padomju krimināltiesībās līdz Otrā pasaules kara sākumam tika izmantota Krievijas impērijas krimināltiesību teorijā nostiprinātā izpratne par noziedzīga nodarījuma iekšējo pusi, proti, vainu jeb personas psihisko attieksmi kā nodomu vai neuzmanību.²¹⁶ Tajā pašā laikā kopējā noziedzīguma teorētiskajā izpratnē, proti, vērtējot, kādi dzīves gadījumi atzīstami par noziedzīgiem, iekšējai darbībai vairs nebija vietas – ja persona veica sabiedriski bīstamu darbību vai bezdarbību, kas bija vērsta pret padomju iekārtu, to varēja atzīt par noziedzīgu bez atsauces uz subjektīvo vainu un pastāvēja iespēja personu saukt pie kriminālatbildības.²¹⁷

²¹² “Par noziegumu atzīstama ikkatra sabiedriski bīstama darbība vai bezdarbība, kas apdraud padomju iekārtas pamatus vai strādnieku un zemnieku varas noteikto tiesisko kārtību pārejas periodā uz komunistisko iekārtu.”

²¹³ “Par sabiedriski-bīstamu nodarījumu atzīstama ikviena darbība vai bezdarbība, kas vērsta pret Padomju iekārtu vai pārkāpj tiesisko kārtību, kuru Strādnieku-Zemnieku vara nodibinājusi pārejas laikam uz komunistisko iekārtu.”

²¹⁴ Kā vēlāk norādījusi M.Blūma: “Nozieguma subjektīvā puse ir nozieguma subjekta psihiska darbība, kurā atspoguļojas intelektuālā un gribas procesa nesaraujama vienotība un kura raksturo viņa psihisko attieksmi pret savu sabiedriski bīstamo darbību vai bezdarbību un tās sabiedriski bīstamām sekām”. Blūma, M. Padomju krimināltiesības : vispārīgā daļa. Rīga : Stučkas Latvijas Valsts universitāte, 1977, 72. lpp.

²¹⁵ “Pret personām, kas izdarījušas sabiedriski-bīstamus nodarījumus, tiesas-labošanas rakstura sociālās aizsardzības līdzekļi piemērojami tikai tad, ja šīs personas darbojušās tīši vai aiz neuzmanības”. KPFSR Kriminālkodekss : ar pārgrozījumiem līdz 1940.gada 15.novembrim. Oficiālais teksts ar pielikumiem un sistematizētiem materiāliem pantu kārtībā. Rīga : Latvijas PSR Tieslietu Tautas Komisariāts, 1940.

²¹⁶ Šāds secinājums izdarīts, balsoties uz salīdzinājumu starp tiesību aktiem un teorijā paustajām atziņām. Jāņem vērā, ka, piemēram, N.Taganceva viedoklis tiek analizēts un ņemts vērā arī padomju krimināltiesību pētnieku darbos.

²¹⁷ Šeit minama arī “revolucionārā apziņa” kā viens no tiesību avotiem, it īpaši Padomju Savienības pirmajos pastāvēšanas gados, kā rezultātā praksē tika pieļauta būtiska atkāpe no likumības principa un legalitātes kā mūsdienu nozieguma izpratni raksturojošajam pamatpazīmēm.

Otrais pasaules karš, kā arī īslaicīgā Latvijas teritorijas atrašanās Vācijas okupācijā, atstāja ietekmi vienīgi uz tā laika krimināltiesību piemērošanas praksi, bet neietekmēja tālāko nozieguma izpratnes ģenēzi Latvijas teritorijā.²¹⁸ Karadarbība atstāja minimālu ietekmi vienīgi uz prettiesiskuma apzināšanās izpratni. Kā norādīts 1947.gada izdevumā par padomju krimināltiesību vēsturi, padomju krimināltiesību teorijā mācībā par nodomu kara laika apstākļos tika izvirzīts jautājums par atsevišķu, līdz tam vadošu nostādņu pārskatīšanu.²¹⁹ Pārskatīts galvenokārt tika juridiskās kļūdas institūts, jo kara laikā bija sarežģīti uzzināt par kādas jaunas tiesību normas spēkā stāšanos. Tomēr iespēja atsaukties uz likuma nezināšanu attiecās vienīgi uz specifiskiem kara laikā pieņemtiem tiesību aktiem. Tāpat jānorāda, ka kara laikā tā dēvētā “neuzmanības vaina” padomju tiesībās pēc savas bīstamības un iespējamām sekām kļuva tikpat nozīmīga, cik “nodoma vaina”, un par pārkāpumiem, kas izdarīti aiz neuzmanības, atbildība tika būtiski paaugstināta.²²⁰

Pēc Otrā pasaules kara beigām Latvija tika iekļauta Padomju Savienības sastāvā, tādējādi krimināltiesību attīstība, tai skaitā nozieguma teorētiskās izpratnes ģenēze, bija nesaraujami saistīta ar Komunistiskās partijas vadošajiem norādījumiem, Krievijas tiesību zinātnieku atziņām, kas nostiprinātas arī Viskrievijas tiesību aktos. Kā rakstīja M.Blūma: “*Padomju krimināllikums ir PSRS Augstākās Padomes vai savienotās republikas Augstākās padomes akts, kas izsaka Komunistiskās Partijas vadītās padomju tautas gribu un Padomju valsts politiku noziegumu likvidēšanā*”.²²¹

Krimināltiesību zinātne Padomju Savienībā piedzīvoja uzplaukumu, kas pamatojams gan ar iedibinātās varas nostiprināšanas un saglabāšanas nepieciešamību, gan ar totalitāro režīmu, gan ar privāttiesību nozaru lomas mazināšanos sociālistiskajā tiesību sistēmā. Uz minēto norāda arī PSKP programmā rakstītais, ka “*sabiedrībā, kas ceļ komunismu, nevar būt vietas tiesību pārkāpumiem un noziegumiem*”.²²² Tā kā komunismā bija paredzēts atteikties no tiesībām kā sabiedrisko attiecību regulatora, tika aizstāvēta ideja, ka komunismā nepastāvēs arī noziedzība, tādējādi jo svarīgi noziegumus visās to izpausmēs bija apkarot sociālismā. Padomju krimināltiesību idejas tika atspoguļotas arī Latvijas PSR krimināltiesību teorijā.

Izmaiņas Padomju Savienībā bija iespējamās vienīgi pēc Staļina nāves, un krimināltiesību jomā tās izpaudās jaunā tiesību aktā. Vēl pirms jauna Kriminālkodeksa izstrādes PSRS Augstākā

²¹⁸ Otrajam pasaules karam bija būtiska ietekme uz atsevišķu noziegumu veidu izpratni (noziegumi pret mieru, cilvēci, genocīds, kara noziegumi), kā arī tādiem vispārīgās daļas jautājumiem kā nozieguma spēks laikā un telpā. Pēc Otrā pasaules kara Rietumeiropā notika atkāpe no pozitīvās nozieguma definīcijas, atzīstot, ka pastāv noziegumi *per se* – neatkarīgi no tā, vai tie paredzēti pozitīvajās tiesībās – pret cilvēci, kara noziegumi, genocīds u.c. Lai gan tas bija akceptēts arī padomju krimināltiesībās, tomēr samērā formāli, un šīs atziņas Latvijā ienāca vienīgi ar neatkarības atjaunošanu. Sk., piemēram, Nirnbergas starptautiskā kara tribunāla 1945.gada 8.augusta Statūtus, 1968.gada 26.novembra Konvenciju par noilguma neatzīšanu kara noziegumiem un noziegumiem pret cilvēci u.c. Starptautiskos tiesību aktus. No nozieguma izpratnes ģenēzes tiem ir divējāda nozīme. Pirmkārt, nozieguma jēdziens ieguva starptautisku dimensiju. Otrkārt, tika atzīta *noziegumu per se* pastāvēšana neatkarīgi no suverēna (likumdevēja) gribas.

²¹⁹ *История советского уголовного права*. Кол. авторов. Москва : Юридическая издательство МЮ СССР, 1948, с. 413.

²²⁰ *История советского уголовного права*, с. 414–419.

²²¹ **Blūma, M.** *Padomju krimināltiesības*, Visp. d., 6.lpp.

²²² Citāts no PSKP Programmas. **Turpat**, 7.lpp.

Padome 1957.gada 11.februārī bija izdevusi likumu,²²³ kas kriminālkodeksu izstrādāšanu formāli nodeva savienoto republiku kompetencē. Tomēr šāda autonomija bija nosacīta un attiecināma vienīgi uz atsevišķām niansēm, jo 1961.gada 6.janvārī (stājās spēkā 1.aprīlī) pieņemtais Latvijas PSR Kriminālkodekss tika izstrādāts, pēc iespējas vairāk pieturoties pie 1958.gada 25.decembrī pieņemtā PSRS likuma par kriminālatbildību.²²⁴ Latvijas PSR Kriminālkodeksā saskatāmas vairākas teorētiskas pazīmes, kas liecina par atkusni Padomju Savienībā, no tām ar noziedzīga nodarījuma izpratni galvenokārt saistāma atgriešanās pie legalitātes pazīmes ietveršanas tā jēdziena skaidrojumā: noziedzīgs nodarījums Padomju Savienībā un līdz ar to arī Latvijas teritorijā kopš jauno kodeksu pieņemšanas tika definēts kā **sabiedriski bīstams pārkāpums, kas par tādu paredzēts krimināllikumā.**²²⁵

Legālā noziedzīga nodarījuma definīcija atspoguļoja divus sastāva elementus, proti, objektu, kas tika detalizēti aprakstīts (padomju sabiedriskā vai valsts iekārta, sociālistiskā saimniecības sistēma, sociālistiskais īpašums, pilsoņu personu un viņu politiskās, darba mantiskās un citas tiesības, sociālistisko tiesiskā kārtība), un objektīvo pusi (darbība vai bezdarbība). Kaut arī subjekts un subjektīvā puse (*vaina*) tiesību teorijā tika minēti kā noziedzīga nodarījuma sastāva elementi, norādot uz vainīgumu kā tā pazīmi,²²⁶ saskaņā ar legālo definīciju pastāvēja teorētiska iespēja par noziedzīgu nodarījumu atzīt personas rīcību un tās rezultātā nodarītu kaitējumu objektam, ja vien kaitējumu objektīvi varēja sasaistīt ar rīcību, subjektīvo vainu saistot tikai ar soda noteikšanu.²²⁷ Šādu situāciju jo sevišķi iespējamu padarīja tas, ka tieši gramatiskā, burtiskā interpretācija bija galvenā tiesību iztulkošanas metode padomju tiesībās.

Noziedzīga nodarījuma sastāvs un tā elementi, proti, objekts, objektīvā puse, subjekts un subjektīvā puse, padomju krimināltiesību teorijā ir plaši pētīti, laika gaitā izstrādājot komplicētu mācību par tiem raksturīgajām subjektīvajām un objektīvajām pazīmēm. Ar nozieguma **objektu**

²²³ PSRS 1936.gada Konstitūcijā bija paredzēta PSR Savienības kriminālkodeksa pieņemšana, tādējādi liedzot savienotajām republikām izdot savus krimināllikumus. Kā skaidrojusi arī M.Blūma, līdz 1957.gadam attīstījās “*tikai Vissavienības likumdošana*”. Kā būtisks jānorāda arī tas apstāklis, ka vadošās interpretācijas tiesības bija piešķirtas PSRS Augstākās tiesas Plēnumam. **Blūma, M. Mācība par Padomju krimināllikumu.** Rīga : Pētera Stučkas LVU Redakcijas un izdevniecības daļa, 1972, 84.–90.lpp.

²²⁴ PSR Savienības un savienoto republiku kriminālās likumdošanas pamati. *PSRS Augstākās Padomes Ziņotājs*, 1959. Nr. 1. Sk. arī **Blūma, M., Reigase, A. Latvijas PSR Kriminālkodekss un tā attīstība.** Rīga : Pētera Stučkas LVU Redakcijas un izdevniecības daļa, 1972, 3.lpp.

²²⁵ Nozieguma legālā definīcija bija ietverta Latvijas PSR Kriminālkodeksa 7.panta pirmajā daļā. *Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Kriminālkodekss.* Rīga : Avots, 1984.

²²⁶ Piemēram, M.Blūma rakstīja: “*Vainīgumu par vienu no nozieguma jēdziena komponentiem atzīst visi padomju krimināltiesību zinātnieki*”. **Blūma, M. Nozieguma jēdziens un tā pazīmes padomju krimināltiesībās.** Rīga : Pētera Stučkas LVU Redakcijas un izdevniecības daļa, 1972, 65.lpp. Vainīgums tiesību teorijā tika izdalīts kā noziedzīgu nodarījumu raksturojoša pazīme līdzās sabiedriskajai bīstamībai, prettiesiskumam un sodāmībai. Turklāt teorijā, atšķirībā no legālās definīcijas, vainīguma esamība tika saistīta ar nozieguma esamību vai neesamību: “*Krimināllikumā paredzēts sabiedriski bīstams nodarījums atzīstams par noziedzīgu, ja persona, kas to izdarījusi, ir vainīga tā izdarīšanā tas ir, izdarījusi to ar nodomu (tīši) vai aiz neuzmanības*.” **Blūma, M. Padomju krimināltiesības**, 50.lpp.

²²⁷ Latvijas PSR Kriminālkodeksa 3.pantā tika paredzēts, ka “*pie kriminālatbildības saucama un sodāma tikai persona, kas vainīga nozieguma izdarīšanā (..)*”. Tādējādi noziegums tika uztverts kā objektīva, ar personu nesaistīta parādība, piemēram, šādā kontekstā iespējams runāt par nepieskaitāmu personu, kuras nav saucamas pie kriminālatbildības, izdarītiem “noziegumiem”.

padomju krimināltiesībās tika saprastas ar krimināllikumu aizsargātās sociālistiskās sabiedriskās attiecības, kas attiecīgi tiek vai var tikt apdraudētas ar noziegumu. Padomju krimināltiesību teorijā tāpat tika nošķirtas galvenās un papildpazīmes. Šajā ziņā par objekta papildpazīmi uzskatīja nozieguma priekšmetu – to materiālo labumu, lieta, uz ko vērsta noziedzīgā rīcība. Nozieguma **objektīvā puse** tika raksturota kā “bīstama apdraudējuma ārēja izpausme”, tajā nošķirot šādas galvenās pazīmes: nodarījumu, ko raksturo darbība vai bezdarbība, cēlonisko sakaru un sekas. Par blakus elementiem tika uzskatīts laiks, vieta un apstākļi, kādos noticis noziegums u.c.²²⁸ Šie noziedzīgo darbību (bezdarbību) raksturojošie elementi analizēti jau N.Taganceva un citu cariskās Krievijas tiesību zinātnieku darbos, tomēr padomju tiesību zinātnē tie pētīti komunisma ideoloģijas kontekstā, kas jo sevišķi skāra objekta izpratni.

Formālas izmaiņas noziedzīga nodarījuma izpratnē skāra arī tā iekšējās puses jeb personas psihiskās attieksmes vērtējumu, jo **subjektīvā puse** kā patstāvīgs nozieguma sastāva elements, to atdalot no ārējās nodarījuma izpausmes un no jauna sasaistot ar personu, tās raksturojumu, tika formulēta tieši padomju krimināltiesībās. Tādējādi ar subjektīvo pusi tika saprasta personas (subjekta) iekšējā psihiskā attieksme pret nodarījumu un par tās galveno pazīmi izvirzīta vaina, ko attiecīgi raksturo divas formas: nodoms (tiešs vai netiešs) un neuzmanība (pašpaļāvība un nevērība). Savukārt par subjektīvās puses papildpazīmēm tika nosaukts nozieguma motīvs un nolūks (mērķis).²²⁹ Nozieguma **subjekts** padomju krimināltiesībās varēja būt tikai fiziska, pieskaitāma, kriminālatbildības vecumu sasniegusi persona, kas kopumā atbilst arī iepriekš krimināltiesību teorijā paustajām nostādnēm par nozieguma izdarītāju.²³⁰

Pēc neatkarības atjaunošanas ar Latvijas Republikas Augstākās Padomes 1991.gada 29.augusta lēmumu Latvijas PSR Kriminālkodekss tika pārdēvēts par Latvijas Kriminālkodeksu,²³¹ un ar atsevišķām redakcionālām izmaiņām, bija spēkā līdz 1999.gada 1.aprīlim, kad spēkā stājās 1998.gada 17.jūnijā pieņemtais Krimināllikums. Redakcionālas izmaiņas tieši skāra arī nozieguma jēdziena legālo definīciju. Pirmkārt, jau iepriekš teorijā paustās atziņas par vainīgumu kā

²²⁸ Vispārējam ieskatam par objektīvās puses izpratni padomju krimināltiesībās un to izpratni Latvijas PSR sk. **Blūma, M.** *Padomju krimināltiesības*, 56.-66.lpp.

²²⁹ Subjektīvā puse kopumā, kā arī tās elementi padomju tiesību literatūrā ir viens no plašāk pētītajiem tematiem. Atzīstot subjektīvo pusi par sarežģītāko un visgrūtāk konstatējamo un pierādāmo elementu, tiesību zinātnieki to pēta kā no psiholoģiskā, tā juridiskā aspekta. Piemēram, sk. **Ворошилин, Е.В., Кригер, Т.А.** *Субъективная сторона преступления*. Москва : Издательство Московского университета, 1987; **Дагель, П.С., Котов, Д.П.** *Субъективная сторона преступления и её установление*. Воронеж : Издательство Воронежского университета, 1974; **Тарарухин, С.А.** *Установление мотива и квалификация преступлений*. Киев : Издательство Объединение «Вища школа», 1977; **Волков, Б.С.** *Мотив и квалификация преступлений*. Казань : Издательство Казанского университета, 1968. **Викторов, Б.А.** *Цель и мотив в тяжких преступлениях*. Москва : Издательство Московского университета, 1963. Šādai padziļinātai personas iekšējās pasaules pētniecībai, pēc autores ieskata, ir saskatāmas paralēles ar savulaik kristīgās baznīcas centieniem ielūkoties personas apziņā un atklāt “grēku”, pirms tas izpaudies reālā rīcībā.

²³⁰ Subjekta dalījums vispārējā un speciālā tiek izstrādāts padomju krimināltiesībās, taču jau iepriekš ir konstatējami noziegumu sastāvi, kur pie atbildības varēja saukt noteiktu subjektu loku. Vispārējam ieskatam par subjekta izpratni sk. **Blūma, M.** *Padomju krimināltiesības*, 67.-71.lpp.

²³¹ Par Latvijas PSR likumdošanas aktu piemērošanu Latvijas Republikas teritorijā: Latvijas Republikas Augstākās Padomes lēmums. Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, Nr.33/34, 1991. 29. augusts.

neatņemamu noziegumu raksturojošu pazīmi tika nostiprinātas Latvijas Kriminālkodeksa 7.pantā, nosakot, ka *par noziegumu atzīstams Latvijas Republikas krimināllikumā paredzēts sabiedriski bīstams nodarījums (darbība vai bezdarbība), kurš izdarīts tīši vai aiz neuzmanības un par kura izdarīšanu draud kriminālsods.*²³² Otrkārt, kopējā nozieguma izpratne tika atbrīvota no ideoloģijas nosacījumiem, revidējot objekta formulējumu. Vienlaikus tika saglabāta materiāla definīcija, proti, sabiedriskā bīstamība kā nozieguma abstrakto jēdzienu raksturojoša pazīme.

Vērtējot krimināltiesību attīstību Latvijas Republikā 90-tajos gados, tiesību teorijā tiek akceptētas izmaiņas nozieguma jēdziena un tā sastāva izpratnē saistībā ar izmaiņām kā politiskajā un tiesiskajā sistēmā kopumā, tā valsts pārvaldē, kas saistīta ar demokrātijas un cilvēktiesību, kā arī vispārējo tiesību principu atzīšanu par neatņemamu mūsu tiesību sistēmas sastāvdaļu. Tomēr, cik tālu tas atteicas uz noziedzīga nodarījuma un tā sastāva izpratni, Latvijas krimināltiesību teorijā nenotika būtiskas izmaiņas un tika saglabāta padomju tiesību sistēmas pēctecība. Pirmkārt, atšķirībā no privāttiesībām, kur atjaunoja starpkaru perioda likumus, krimināltiesību jomā netika atjaunots 1933.gada Sodu likums. Otrkārt, grozot Latvijas Kriminālkodeksu, izstrādājot un vēlāk 4 grozot Krimināllikumu, lielā mērā sekots izmaiņām Krievijas tiesību aktos.²³³ Treškārt, Latvijas krimināltiesību zinātnieki arī pēc neatkarības atjaunošanas deva priekšroku Krievijas krimināltiesību zinātnei kā vadošajam, pareizajam viedoklim.²³⁴ Ceturkārt, samērā ilgi pēc neatkarības atjaunošanas tika izmantoti agrākie prakses apkopojumi. Piektkārt, praksē turpināja pielietot padomju laikā izstrādāto metodoloģiju noziedzīga nodarījuma sastāva analīzē.

Autoresprāt, šādas pēctecības ievērošanas pamatā bija padomju krimināltiesību pašpietiekamības un pārākuma ideja – zinātniskās izpētes apjoms bija krietni lielāks nekā lielākajā daļā kontinentālās Eiropas, kur notika koncentrēšanās uz privāttiesību nozarēm. Tāpat atzīmējama padomju krimināltiesību precizitāte, nepieļaujot viedokļu dažādību krimināltiesību jomā, kamēr kontinentālās Eiropas krimināltiesībām raksturīgas plašas diskusijas par dažādiem aspektiem, to nozīmi krimināltiesībās, pieļaujot ideju plurālismu, kā arī atstājot vietu filozofiskām diskusijām par krimināltiesību pamatprincipiem. Pēctecību krimināltiesību jomā diktēja arī praktiska nepieciešamība – pēc neatkarības atjaunošanas strauji saruka zinātniskā kapacitāte, tiesību speciālistiem pievēršoties privāttiesību nozarei. Citu valstu krimināltiesību izpēti traucēja valodas

²³² Šādā redakcijā pants tika izteikts ar LR 1992.gada 5.februāra likumu. Latvijas Kriminālkodekss un komentāri pie atsevišķiem Latvijas Kriminālkodeksa pantiem (dr.jur. A.Niedre). Rīga : Valsts SIA "TIC", 1997.

²³³ Secinājums izdarīts, salīdzinot virkni anotāciju pie Latvijas Kriminālkodeksa un Krimināllikuma grozījumiem, kas pieejami tiešsaistē Latvijas Republikas Saeimas mājas lapā: <http://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS11.nsf/webAll?OpenView> [skatīts 2012-02-10].

²³⁴ Salīdzināšanai sk. 1999.gadā izdoto krimināltiesību mācību grāmatu (**Krastiņš, U., Liholaja V., Niedre, A. Krimināltiesības** : Vispārīgā un Sevišķā daļa. Rīga : Tiesu nama aģentūra, 1999), Krimināllikuma komentārus (**Krastiņš, U., Liholaja, V., Niedre, A. Krimināllikuma komentāri** : 1. grāmata : Vispārīgā daļa. Rīga : Firma "AFS", 1999) un krimināltiesību terminus skaidrojošo vārdnīcu (**Judins, A. Krimināltiesību terminu skaidrojošā vārdnīca**. Rīga : Raka, 1999). Savukārt 2000.gadā publicētajā monogrāfijā "Noziedzīgs nodarījums" profesors U.Krastiņš ievērojami daudz uzmanības velta arī starpkaru perioda krimināltiesību idejām. **Krastiņš, U. Noziedzīgs nodarījums**. Rīga : Tiesu namu aģentūra, 2000.

barjera, tāpēc bija jāsamierinās ar krievu valodā tulkotajiem avotiem, kuros ārvalstu tiesības ne vienmēr bija atainotas korekti.²³⁵

Ievērotā pēctecība zinātniskajā izpētē ir sekmējusi ne tikai Latvijas krimināltiesību nozares pieredze tiesību sistēmu grupai, ko iespējams apzīmēt kā “postsociālisma tiesības”, bet arī plašais veidošanās starp krimināltiesībām un citām tiesību nozarēm. Vienīgi krimināltiesībās saglabājusies tik cieša saikne ar Krievijas tiesību zinātņi, nespējot pārvarēt nostalgiju pēc padomju zinātniskās izpētes pamatīguma un pareizības. Nozieguma jēdziena izpratne šajā ziņā nav unikāla, jo problēmas skar visu krimināltiesību nozari – pēc neatkarības atjaunošanas it kā notika atgriešanās pie kādreizējās formālās definīcijas, atsakoties no padomju krimināltiesību mērķa un uzdevumiem, taču **tā arī nekad netika definēts krimināltiesību mērķis neatkarīgā un demokrātiskā Latvijas Republikā, kā rezultātā Krimināllikumam trūkst identitātes.** Lai personai piemērotu smagāko no atbildības veidiem, proti, kriminālatbildību, ir jābūt skaidri formulētam mērķim, pamatam un kritērijiem, kas ļauj konkrēto dzīves gadījumu atzīt par noziedzīgu. Tā kā mūsdienu Latvijas krimināltiesībās nav noteikts jauns mērķis un Krimināllikuma grozīšanas tendences sabiedrībā rada priekšstatu vai nu par likumdevēja nekompetenci vai par savtīgām interesēm, nav iespējams atbrīvoties arī no būtiskākās padomju krimināltiesību problēmas, proti, tiesiskā nihilisma.

Iepriekš izklāstītā nozieguma kā parādības un tā teorētiskās izpratnes nošķiršanas ģenēze krimināltiesību kopējās attīstības kontekstā, liecina par noziedzīga nodarījuma izpratnes diferenciālo dabu Latvijas krimināltiesībās. Pirmkārt, **nozieguma materiālās izpratnes** saknes meklējamas apgaismības filozofijā, kas izvirzīja nepieciešamību norobežot krimināltiesības no citām sfērām; klasiskajā krimināltiesību skolā, kas noziegumu uztvēra kā valsts, sabiedrības un indivīda tiesisko interešu aizskārums; dabiskajā tiesību skolā, kas izvirzīja ideju par nozieguma *per se* pastāvēšanu. Otrkārt, **nozieguma jēdziena izpratne** un noziedzīga nodarījuma definīcijas saknes meklējamas pozitīvajā tiesību skolā, kas priekšplānā izvirzīja *legalitātes* principu. Treškārt, **noziedzīga nodarījuma sastāva** (struktūras) un to veidojošo elementu izpratne sakņojas cariskās Krievijas krimināltiesību teorijā, kam savukārt saskatāma cieša saikne ar kontinentālās Eiropas (ģermāņu) 19.gs krimināltiesību teoriju, balstītu uz romiešu un kristīgās baznīcas atziņām. Ceturtkārt, **konkrētu noziedzīgu nodarījumu sastāvu** izpratnes saknes meklējamas senslāvu sodu tiesībās, kuras 19.gs nomainīja līdz tam Latvijas teritorijā spēkā esošās baltu-ģermāņu paražas.

Tomēr noziedzīga nodarījuma izpratne kopumā un atsevišķu noziedzīgu nodarījumu sastāvi abstrakcijas augstāko pakāpi sasniedz padomju krimināltiesībās, un ir pamats arī mūsu Krimināllikumam, ko tāpat ietekmējuši gan iepriekšējie Latvijas teritorijā spēkā esošie normatīvie akti, gan citu valstu pieredze un starptautisko tiesību attīstība.

²³⁵ Piemēram, 1950.gadā S.Gornejs publicēja rakstu par Padomju Savienības pieeju ārvalstu tiesību izpētei, norādot uz ideoloģijas ietekmi un pamatprincipu sagrozījumiem. Sk. **Gorny, S.S.** American Criminal Law as it is Thought in Russia: A Translation from a Soviet Textbook. *A.B.A. J.*, 1950. Vol. 36, p. 542-545.

2.3. Nozieguma izpratnes ģenēzes īpatnības *vispārējo tiesību* saimes valstīs

2.3.1. Krimināltiesiskās domas veidošanās Anglijā: no ģermāņu-kanoniskajām paražām līdz *vispārējām tiesībām*

Nozieguma krimināltiesiskās izpratnes ģenēze, kā tas secināts iepriekš, ir komplicēta, un ASV šajā ziņā nav izņēmums, jo pirms neatkarības iegūšanas tagadējā ASV teritorija sastāvēja no administratīvi organizētām teritorijām (štatiem), kas bija Anglijas, Francijas un Spānijas kolonijas, kā arī teritorijā arvien mitinājās natīvās tautas, kurām gan neizdevās sasniegt valstiskumu.²³⁶ Tādējādi ASV krimināltiesībām raksturīgā nozieguma izpratnes pētniecība nebūtu pilnīga, ja netiktu izpētīta arī Anglijas krimināltiesiskās domas un nozieguma izpratnes attīstība.

Anglijas tiesību izpratnes pirmsākumi ierasti tiek saistīti ar anglo-sakšiem (*Anglo-Saxons*), kas veidojās, saplūstot trim ģermāņu tautām – angļiem (*Angles*), sakšiem (*saxons*) un jītiem (*Jutes*), – kuri no kontinentālās Eiropas Britu salās sāka ierasties apmēram 5.gs, atvedot sev līdzī ar ģermāņu pirmatnējās paražu tiesības, kas tobrīd, tāpat kā citās kontinentālās Eiropas ģermāņu tautās, vēl nebija pierakstītas.²³⁷ Par atskaites punktu rakstīto anglo-sakšu tiesību attīstībā tiek uzskatīts karaļa Etelberta (*Aethelberht*) 6./7.gs mijā izdots paražu apkopojums “Karaļa Etelberta likumi” (*The Laws of King Aethelberht*; ~602., 603.gads). No krimināltiesību attīstības viedokļa būtisks ir fakts, ka pirms šo likumu pieņemšanas (597.gadā) karalis Etelberts, kurš tobrīd valdīja Kentā, bija pieņēmis kristietību no Svētā Augsutīna (*Augustine of Canterbury, Saint Augustine; Apostle to the English*; ?-604), turklāt likuma tapšanā līdzdarbojās arī kristīgās baznīcas pārstāvji.

²³⁶ Pirms Eiropas ekspansijas jaunatklātajā Amerikā (gan Ziemeļ, gan Dienvid), to apdzīvoja senas tautas, kurām, tāpat kā pirmatnējām Eiropas tautām, bija izveidojusies sava paražu sistēma, kultūra un arī izpratne par tiesībām, kas parasti netiek akcentēta pētījumos par ASV tiesību sistēmu. Ziemeļameriku apdzīvoja tādas tautas kā *Apache, Navajo, Algonquin, Pueblo, Sioux* u.c. (nosaukumi angļu val.). To kultūra un tiesību izpratne ir atsevišķa pētījuma vērtā. Jāņem vērā arī fakts, ka Ziemeļamerikā bija plašas neapdzīvotas teritorijas. Lielbritānija bija viena no pirmajām Eiropas valstīm, kas 17.gs sākumā Ziemeļamerikā gar Atlantijas okeāna krastiem bija izveidojusi kroņa pārvaldītas trīspadsmit administratīvas vienības – štatus, starp tiem Masačūsetsa, Ņūhempšīra, Rodailenda, Ņujorka, Konetikuta, Ņūdžersija, Pensilvānija, Delavēra, Merilenda, Virdžīnija, Ziemeļkarolīna, Dienvidkarolīna un Džordžija, – atspiežot dziļāk kontinentā natīvos iedzīvotājus, kur uz to brīdi bija izveidotas arī Franču kolonija. 18.gs konfliktu un karu starp Franciju un Lielbritāniju rezultātā, 1763.gadā pēc miera līguma noslēgšanas, Francija zaudēja savu ietekmi gandrīz visā Ziemeļamerikas kontinentā. Šim faktam ir būtiska loma, pētot tiesību recepciju, jo tādējādi angļiem bija daudzkārt vairāk laika iedibināt un nostiprināt savu tiesisko kārtību kolonijās. Jānorāda, ka Francija savu pārvaldi tomēr spēja saglabāt Luizianā.

Otrs būtisks fakts, kas jāņem vērā, pētot tiesību sistēmas veidošanos Ziemeļamerikā, ir nacionālais sastāvs, proti, uz Ziemeļameriku 16.-18.gs galvenokārt bija migrējuši Lielbritānijas pavalstnieki – angļi, īri, bēgot kā no reliģiskās, tā politiskās vajāšanas, kā arī citu iemeslu vadīti. Līdz ar to Ziemeļamerikā kā dominējošā nostiprinājās angļu valoda, kaut gan netrūka arī ieceļotāju no Francijas, Spānijas, Portugāles, Nīderlandes un citām Eiropas valstīm. Par Ziemeļamerikas un ASV vēsturi sk. **Doyle, J.A.** *History of the United States* (1876). Rep. ed. Michigan : University of Michigan Library, 2005; **Elson, H.W.** *History of the USA*. New York : The MacMillan Company, 1904. Pieejams: <http://www.usahistory.info/> [skatīts 2011-05-18]; **Gordon, T.F.** *History of America*, Vol. 1., 2. Philadelphia : Carey & Lea, 1831; **Robertson, W. D.D.** *History of America*, Vol. 1., Vol. 2. Pieejams: <http://www.forgottenbooks.org> [skatīts 2011-05-18].

²³⁷ Pirms tam Britu salas apdzīvoja tā dēvētie *britoņi*, kas bija ķeltu valodās runājošas tautas. Teritorija, kas vēl 150.g.p.m.ē. bija savienota ar pārējo Eiropu, ieinteresēja arī Romu un pirmo reizi jau 55.g. p.m.ē. Jūlijs Cēzars ieradās Britu salās, tomēr tikai aptuveni 43.gadā *Britānija* tika iekarota un pievienota Romas impērijai. Tomēr uz 5.gs sākumu, kad Romas Impēriju arvien vairāk sāka apdraudēt ģermāņu tautas, romieši pilnībā pameta Britāniju. 5.gs sakrīt ar laiku, kad no Eiropas Britu salās sāka ienākt tobrīd daudzkārt organizētākie anglo-sakši, atspiežot uz ziemeļiem skotus un piktus (*picts*). Sk. **Henry, R.D.D.** *The History of Great Britain*, Vol. 1., 5th ed. London : Cadell and Davies, 1814, p. 1-133.

Tādējādi pirmatnējo sodu tiesību attīstība arī Britu salās, tāpat kā citviet Eiropā, nonāca tiešā kanonisko tiesību pārraudzībā, un līdz ar to arī romiešu tiesību ietekmē.²³⁸

Vienlaikus praksē arvien liela loma bija nerakstītajām paražām, bet Etelberta un arī turpmākie anglo-sakšu karaļu izdotie likumi kalpoja kā mēģinājums nostiprināt laicīgo un garīgo kundzību pār pavalstniekiem, panākt paklausību – sabiedrības drošības un pārkāpumu sodīšanas garants bija tikai sekundārais mērķis.²³⁹ Lielu ietekmi uz laicīgo tiesību aktu un tiesas spriešanas attīstību viduslaikos saglabāja kristīgā baznīca, kuras garīdznieku izdotajos dekrētos (*ecclesiastical ordinances*) tika aprakstīti dažādi pārkāpumi pret baznīcu, reliģiju un morāli, par ko varēja būt paredzēts kā laicīgs, tā baznīcas sods. Analizējot viduslaiku anglo-sakšu karaļu izdotos likumus, tajos ietvertās krimināltiesiskās domas attīstībā nav saskatāmas principiālas atšķirības no pirmajiem kontinentālās Eiropas ģermāņu karaļu izdotajiem likumiem un paražu kopojumiem.²⁴⁰

Kā uzsvēris arī Dž.F.Stifens, šajos tiesību aktos vēl neparādās iezīmes vienotam nozieguma konceptam, pārkāpumi tika aprakstīti kazuistiski, neveidojot to definīcijas, ir jūtama ļoti liela kristīgās baznīcas ietekme caur atsevišķiem specifiskiem pārkāpumiem kā bērna nekristīšana vai zādzības baznīcā, svētuma apgānīšana un citiem.²⁴¹ Savukārt, vērtējot nozieguma jēdziena materiālo elementu, par aizsargājamo objektu tika izvirzīts “miers” (*peace*), kas kopumā raksturīgs ģermāņu viduslaiku tiesībām, tāpat kā citviet Eiropā, nošķirot Dieva (Baznīcas), karaļa un indivīdu (sabiedrības) mieru. Tāpat attīstījās izpratne, ka atsevišķi pārkāpumi, lai arī tieši vērsti pret vienu indivīdu, apdraud arī kopējo mieru, piemēram, jau Etelberta likumos tika noteikts, ka par nonāvētu brīvu cilvēku jāmaksā ne tikai tā radniekiem, bet arī karalim.²⁴²

Visiem pārkāpumiem raksturīga kopēja iezīme šajā laikā ir to definīciju objektīvā, ārējā daba. Tā Etelberta likumi galvenokārt sastāvēja no dažādiem tarifiem, kas maksājami par krimināltiesiska rakstura pārkāpumiem, definējot personas nodarījumu (galvenokārt aizliedzot darbību), un par aizlieguma pārkāpšanu nosakot sodu, piemēram, 5.pants paredzēja, ka par cilvēka

²³⁸ Par baznīcas nozīmīgo lomu liecina arī Dieva un baznīcas īpašuma un baznīcas miera aizskārums vērtēšana augstāk par karaļa aizskārums. *Ancient laws and institutes of England*. Vol.1, ed. by R.Price, B.Thorpe. [B.v.] : [b.i.], 1840, p. 4, 5. Uz romiešu tiesību ietekmi krimināltiesiskās domas ģenēzē viduslaiku Anglijā un Velsā norāda arī Dž.F.Stifens, argumentējot, ka saskatāmas būtiskas līdzības starp krimināltiesību attīstības veidu un pārkāpumu iedalījumu Romā un Lielbritānijā. **Stephen, J.F.** *A History of Criminal Law of England*, Vol.1, p. 7. Dž.F.Stifens pirmo sava apjomīgo pētījumu par Anglijas krimināltiesību vēsturi iesāk ar sadaļu par romiešu tiesībām. Sk. **Ibid**, p. 9-50.

²³⁹ Anglijas karaļu (Æthelberht, Alothhære un Eadric, Withræd, Alfred, Ina, Edward the Elder, Ethelstan, Edmund, Edgar, Ethelred, Cnut, Edward teh Confessro, William the Conqueror, Henrici Primi) izdotos tiesību aktus pirmo reizi apkopotā veidā izdeva Trops grāmatā “Anglijas antīkie likumi un institūti” 1.sējumā, kur tie publicēti oriģinālvalodā un tulkojumā uz moderno angļu valodu. Sk. *Ancient laws and institutes of England*, Vol. 1. 2.sējumā apkopoti baznīcas izdotie tiesību akti. Latviešu valodā tulkoti karaļa Inas un karaļa Alfrēda likumi. Sk. **Blūzma, V., Zemītis, G., Osipova, S.** *Ārvalstu tiesību avoti*, 193.-218.lpp.

²⁴⁰ Par agrīnajām anglo-sakšu sodu tiesībām sk. arī **Cherry, R.R.** *Lectures on the Growth of Criminal Law in Ancient Communities*, p. 78-92.

²⁴¹ **Stephen, J.F.** *A History of Criminal Law of England*, Vol.1, p. 53. Pirmatnēja bija ne tikai tiesību izpratne, kas praksē turpināja balstīties uz privātu savu tiesību un interešu aizstāvību, bet arī process, kas neveicināja iedibināto likumu piemērošanu. Piemēram, Viljama Iekarotāja iedibinātais process ar cīņu (divkauju), arvien bija raksturojams kā uzraudzīts privātais karš. **Ibid**, p. 61.

²⁴² To apzīmēja ar jēdzienu *drihtin-beah* jeb *lord-ring* (karaļa gredzens). Vēlāk šo naudas soda veidu sauca par *man-bote*, ko bija jāmaksā karalim vai konkrētai personai. *Ancient laws and institutes of England*, p. 5.

nogalināšanu karaļa muižā jāmaksā 50 šiliņu atlīdzība, bet 6.pants noteica tādu pašu atlīdzības maksāšanu brīva cilvēka nogalināšanas gadījumā. Šāds regulējums norāda uz pārkāpuma kā reālajā dzīvē notikuša atgadījuma nošķiršanu no tā tiesiskā novērtējuma, akcentējot raksturīgās pazīmes, no kā bija atkarīga kriminālatbildība.²⁴³

Kā pirmās noziegumu raksturojošās pazīmes, kas principā līdzīgus pārkāpumus nošķir vienu no otra, tika nodalītas objektīvās pazīmes, un atsevišķos gadījumos tās varēja ietekmēt kā noziedzīgumu, tā atbildības smagumu, piemēram, personas, kas izdarījusi pārkāpumu un pret ko tas bijis vērsts, statuss (domājams, šāds nodalījums veidojies romiešu tiesību ietekmē), laiks un vieta, kur noticis pārkāpums.²⁴⁴ Akcents uz objektīvajām pazīmēm pārkāpumā noteica arī to kazuistisko dabu. Personas subjektīvā attieksme atbildību par pārkāpumu ietekmēja daudz vēlāk. Kā precīzi norādījis profesors P.H.Robinsons (*Robinson*), tad “*agrīnās ģermāņu ciltis sauca pie atbildības par bojājumu nodarīšanu, neatsaucoties uz vainīgumu*”.²⁴⁵

Neskatoties uz to, ka laicīgajās sodu tiesībās personas psihiskā attieksme neguva īpašu ievērību, kā tika pamatos jau promocijas darba 2.1.nodaļā, personas iekšējo norišu, grēcīgā prāta izzināšana bija viens no centrālajiem **kanonisko tiesību** mērķiem un uzdevumiem. Kanoniskajām tiesībām kopumā ir bijusi ļoti būtiska ietekme uz nozieguma jēdziena izpratni un ģenēzi anglosakšu un vēlāk arī *vispārējās tiesībās*.²⁴⁶ Tieši baznīcas rakstos vēl pirms vienotas tiesību sistēmas attīstības Anglijā ir atrodami pirmie mēģinājumi izprast pārkāpumu kā abstrakciju, šim nolūkam kā vispārinošu jēdzienu izmantojot grēka institūtu – visi pārkāpumi par tādiem ir atzīstami, jo tos Bībelē ir noliedzis Dievs, nosaucot tos par grēkiem, par ko attiecīgi ir piemērojams sods.

Pirmajos kanoniskajos rakstos parādās arī nosacīti mēģinājumi analizēt pārkāpuma būtību, saturu un uzbūvi, un vienā no šādiem aprakstiem atrodamas saknes vēlāk centrālajai *vispārējo tiesību* nozieguma izpratnes un kriminālatbildības teorijai, ko izsaka jēdzieni *actus reus* un *mens*

²⁴³ Pārkāpuma (nozieguma) kā reāla dzīves gadījuma un kā kriminālatbildības pamata nošķiršana Anglijas krimināltiesībās sasniedza kulmināciju 19.gs. Saistībā ar nozieguma (*crime*) konceptu galvenā diskusija bija veltīta tā novērtējumam un nošķiršanai no citiem pārkāpumu veidiem vai morāles. Salīdzinot, piemēram, N.Taganceva un Dž.F.Stifena 19.gs beigās rakstītās grāmatas par krimināltiesībām, kas uzskatāmas par abu tiesību sistēmu fundamentāliem krimināltiesiskās domas attīstības pieminekļiem, redzams, ka, lai gan abi zinātnieki atsaucas uz pozitīvo tiesību izpratni, vienlaikus, piemēram, Dž.F.Stifens raksta, ka nozieguma izpratne nekad nevarēs būt brīva no morāles un ar to lielā mērā krimināltiesības atšķiras no citām tiesību nozarēm. Dž.F.Stifens citē Džonu Ostinu (*Johns Austin*; 1613-1669) un likumu (tiesības) saprot kā suverēna pavēli, rīkojumu, par kura pārkāpšanu ir noteikta atbildība, vienlaikus norādot, ka noziegums, atšķirībā no citiem pārkāpumiem, turpinātu pastāvēt arī tad, ja suverēns par to vairs neparedzētu atbildību, jo tādā gadījumā pret šo nodarījumu vērstos pati sabiedrība. Nozieguma būtību tādējādi veido individuālās morāles summa – slepkavība, zādzība, laupīšana, vardarbība un citi noziegumi tiktu vajāti arī tad, ja nebūtu aizliegti ar likumu. N.Tagancevs turpretī pieturas pie viedokļa, ka noziegums ir tas, ko aizliedz likums, kas savā būtībā aizsargā tiesiskās intereses, labumu. Salīdzinājumam sk. **Stephen, J.F.** *A History of Criminal Law of England*, Vol.2, p. 74-93, un **Таганцев, Н. С.** *Русское уголовное право*, c. 41-54.

²⁴⁴ Sk. *Ancient laws and institutes of England*, p. 2-25. Latviešu val. sk. **Blūzma, V., Zemītis, G., Osipova, S.** *Ārvalstu tiesību avoti*, 188.-192.lpp.

²⁴⁵ **Robinson P.H.** *Criminal Law* : Textbook treatise series. New York : Aspen, 1997, p. 164.

²⁴⁶ Baznīcai viduslaiku Anglijā, tāpat kā citviet Eiropā, bija liela politiskā ietekme, tā veidoja savas garīdznieku tiesas, kurās tika formulēti jauni pārkāpumi un attīstīta krimināltiesiskā doma. Uz minēto īpaši saistībā ar nozieguma teorētiskā jēdziena attīstību norādījuši lielākā daļa tiesību speciālistu. Sk., Piemēram, **Robinson, P.H.** *Mens Rea. University of Pennsylvania Law School* : Scholarship at Penn Law, 1999. Working paper No. 35. Pieejams: <http://ssrn.com/abstract=661161> [skatīts 2008-12-11], p. 3.

rea.²⁴⁷ Piemēram, jēdzienu *reum*, raksturojot valodu (runāšanu kā darbību), un *mens rea* raksturojot prāta stāvokli, pirmo reizi savos darbos par ļaunu motīvu (597.gadā) lieto jau Svētais Augustīns, rakstot: “*Reum linguam non facit nisi mens rea.*”²⁴⁸

Kaut arī tika atzīts, ka personas rīcība ir atkarīga no tās iekšējās pasaules, nedz tiesību apkopojumos, nedz tiesu praksē tam netiek piešķirta īpaša uzmanība, ja vien neskaita kanoniskajās tiesībās formulētos pārkāpumus, kas paši par sevi izpaužas kā ļauna nodoma sodīšana. “*Personas nodoms nevar tikt tiesāts, jo pašam sātānam nav zināmi personas nodomi*”²⁴⁹ – šādu nostāju, kā precīzi norāda amerikāņu tiesību zinātniece D.V.Denno (*Denno*), Anglijā pazina pirms *mens rea* doktrīnas attīstības *vispārējās tiesībās*. Tiesas savu attieksmi pret iespēju noziegumā vērtēt tā iekšējo pusi, formulēja ar jautājumu: “*Ja reiz pats sātans to nevar izdarīt, tad kā to var izdarīt tiesas?*”²⁵⁰ Pārkāpuma konstatēšanai pietika ar tiem faktiem, kas tiesai bija acīmredzami, piemēram, fiziski ievainojumi cietušajam un norāde uz apsūdzēto kā vainīgu to nodarīšanā.

Būtisks pagrieziena punkts anglo-sakšu tiesību tālākā attīstībā bija Normandijas²⁵¹ hercoga Vilhelma invāzija, kurš, izmantojot sarežģīto situāciju politiski sašķeltajā Anglijā, 1066.gadā to iekaroja, kopā ar saviem bruņiniekiem paliekot par virskungiem un iegūstot Iekarotāja vārdu (*William the Conqueror*). Tiesību vēsturnieki šim faktam piešķir būtisku nozīmi, jo pārvaldē un tiesību sfērā no šā brīža anglo-sakšu pirmatnējo *senangļu* valodu pilnībā nomainīja latīņu un franču valoda, kas dominēja līdz pat 18.gs – Anglijā likumi un citi tiesību akti bija rakstīti latīniski, bet tiesvedība noritēja franču valodā.²⁵² Par to, cik liela bija normaņu-franku paražu ietekme uz anglo-sakšu tiesībām, viedoklis nav viennozīmīgs, tomēr jāņem vērā fakts, ka Anglijā normaņi saskārās ar samērā attīstītu tiesību sistēmu, kamēr pašas normaņu paražas uz to laiku pat nebija pierakstītas.

²⁴⁷ Termins *actus reus* tulkojumā no latīņu valodas uz angļu valodu nozīmē *guilty act*, kas latviešu valodā savukārt būtu pārnesams kā “vainojama rīcība”. Kā kriminālatbildības elements *actus reus* apzīmē nelikumīgu darbību vai bezdarbību, kas ietver nozieguma fiziskos jeb ārējos elementus, proti, tās pazīmes, kas novērojamas materiālajā pasaulē. Savukārt *mens rea* tulkojumā no latīņu valodas uz angļu valodu nozīmē “*guilty state of mind*”, “*guilty mind*”, kas latviešu valodā savukārt saprotams kā noziedzīgais prāts, noziedzīgs nodoms, rīcības noziedzīguma apzināšanās. Minētie termini plaši tiks analizēti turpmākajās promocijas darba nodaļās.

²⁴⁸ Valodu vainīgu padara tikai vainīgs prāts (latīņu val.). Svētais Augustīns šajos rakstos izvirzīja diskusiju par nepieciešamību pēc “noziedzīga prāta” nepatiesas liecināšanas gadījumā. **Raymond, P.E.** The Origin and Rise of Moral Liability in Anglo-Saxon Criminal Law. *Or. L. Rev.*, 1936. Vo. 15, No. 2, p. 109-111.

²⁴⁹ **Denno, D.W.** Criminal Law in a Post-Freudian World. *Ill. L. Rev.*, 2005. Vol. 3, p. 603.

²⁵⁰ **Ibid**, p. 609, 610.

²⁵¹ Normandijas hercogistes rašanās datējama ar 911.gadā noslēgto tā dēvēto sv. *Clair-sur-Epte* līgumu, par kura faktisko pastāvēšanu vēsturnieku vidū nav vienotas nostājas. Taču fakts, ka Rietumfranku karalis Kārlis Vientiesis (*Charles the Simple*; 879-929) bija spiests atdot zemes apgabalu Franku valsts piekrastē normaņu karalim Rolandam (*Rollo*; 846-931), lai tādējādi apturētu Skandināvijas vikingu pēcteču – normaņu (*norsemen, normans*) postījumus un sirojumus. Normandijas hercogistes tālākā attīstībā liela nozīme bija tam, ka karalis Rolands pieņēma kristīgo ticību, tādējādi gūstot katoļu baznīcas atbalstu un nostiprinot polisko ietekmi Eiropā. Savukārt no Anglijas tiesību attīstības viedokļa būtisks bija fakts, ka bez franku ticības normaņi pieņēma arī daļu franku paražu un valodu. Par normaņiem un Normandijas vēsturi sīkāk sk. **Bown, A.R.** *The Normans and the Norman Conquest*, 2nd ed. Suffolk : Boydell Brewer Ltd, 2000.

²⁵² Atsevišķi tiesību pētnieki uz šo faktu norāda kā uz izšķirošo, kas “pasargāja” Anglijas tiesību sistēmu no vēl lielākas Romiešu tiesību ietekmes un pilnīgas romanizācijas – agrīnā saskarsme ar Romiešu tiesībām caur kristīgo Baznīcu angļu juristos laika gaitā drīzāk bija radījusi negatīvu attieksmi iepretim kontinentālajā Eiropā valdošajam “romantismam”. Sk. **Maitla Maitland, F.W., Montague, F.C.** *A Sketch of English Legal History*. [London] : Adamant Media Corporation, 2001, p. 26-46.

Tādējādi normaņi atstāja ietekmi uz anglo-sakšu tiesību formas, terminoloģijas un procesa attīstību, bet saturiski no normaņu tiesībām pārņemti tikai atsevišķi elementi, paražas.²⁵³

Līdz ar latīņu un franču valodas ieviešanu, būtiskākās izmaiņas skāra tiesību terminoloģija, kas lielā mērā izmantota mūsdienu tiesību zinātnē ne tikai Lielbritānijā, bet arī visās tās bijušajās kolonijās, kuras arī pēc neatkarības iegūšanas saglabāja Anglijas *vispārējās tiesības*. Ir grūti spriest, cik daudz minētais attiecināms uz krimināltiesiskās domas veidošanos, ko līdz tam galvenokārt bija attīstījusi kristīgā baznīca, izmantojot romiešu latīņu tekstus un terminoloģiju. Tomēr atzīmējams ir fakts, ka vēlāk krimināltiesību teorijā nozieguma izpratni raksturojošie jēdzieni *mens rea* un *actus reus* laicīgajās Anglijas tiesībās ienāca pēc Anglijas pakļaušanas normaņiem, kad jau bija notikusi anglo-sakšu un normaņu tiesību saplūšana. Tiesību zinātnē pastāv viedoklis, ka pirmo reizi abi jēdzieni minēti 12.gs Henrija Pirmā likumos (*Leges Henrici Primi*; 1114-1118) regulējumā par nepatiesu liecināšanu, laužot doto zvērestu, kā “*reum non facit nisi Mens Rea*”,²⁵⁴ kur tas aizgūts no jau pieminētajiem Svētā Augustīna rakstiem.²⁵⁵ Šim faktam vēlāk krimināltiesībās bija simboliska nevis zinātniska nozīme, jo reālu ietekmi uz nozieguma izpratni tas neatstāja – noziegums, noslēdzoties viduslaikiem, tika uzvertis kā neatļauta rīcība – vienalga, vai tā bija aizliegta ar tiesību normu vai svētajiem rakstiem, vai atzīstama par prettiesisku *per se*.²⁵⁶ Personas psihiskā attieksme varēja ietekmēt vienīgi atbildību, piemēram, nošķīra nonāvēšanu aiz neuzmanības un slepkavību, kas gan tika vērtēta, balsoties uz objektīviem kritērijiem.

Kopumā secināms, ka Anglijas krimināltiesiskās domas attīstība viduslaikos principiāli neatšķīrās no tās attīstības kontinentālajā Eiropā, proti: **1)** materiālo tiesību pamatā, kas plaši tika pielietotas praksē, ir ģermāņu tautu paražas; **2)** materiālajās tiesībās nav saskatāma civiltiesisko un krimināltiesisko pārkāpumu nošķiršana – tās raksturojamas kā sodu tiesības; **3)** paražu tiesības apkopotas likumu krājumos ar mērķi paātrināt pāreju no atreibības un savstarpējās izrēķināšanās uz kompensāciju sistēmu; **4)** paražu tiesībās nav sastopams pārkāpuma jēdziens vai formāla nozieguma definīcija – pārkāpumi ir aprakstīti deskriptīvi, par pamatu ņemot aktuālākās tā laika problēmas; **5)** lielu nozīmi krimināltiesību un nozieguma izpratnes ģenēzē iegūst baznīca, par vienojošu jēdzienu visiem pārkāpumiem izvirzot grēka institūtu, kā izpratnes saknes meklējamas kristīgajā ticībā un Bībeles mācībā; **6)** romiešu tiesību ietekme galvenokārt ienāk caur kanoniskajām tiesībām, kas tās pārraksta un komentē, lai pielāgotu savām vajadzībām; **7)** parādās pirmie laicīgās varas izdotie tiesību akti, kuros kazuistiski formulēti noziegumi pret karali un baznīcu; **8)** galvenais elements, kas raksturo visus pārkāpumus, ir “miers” (valsts, karaļa, baznīcas, sabiedrības, indivīda)

²⁵³ Maitland, F.W., Montague, F.C. *A Sketch of English Legal History*, p. 26-46.

²⁵⁴ Rīcība nav vainojama, kamēr nav vainīgs prāts (latīņu val.).

²⁵⁵ Raymond, P.E. *The Origin and Rise of Moral Liability in Anglo-Saxon Criminal Law*, p. 110. Par *mens rea* doktrīnas vēsturisko attīstību sk. arī Gilles Phillips, J.K., Woodman, R. *The Insanity of the Mens Rea Model: Due Process and the Abolition of the Insanity Defense*. *Pace L. Rev.*, 2008. Vol. 28, issue 3, p. 462-470.

²⁵⁶ Šajā sakarā jāpiemin, ka jau ļoti agri attīstās pirmās cēloņsakarības teorijas, jo par nejaušību personai nebija jāatbild – vienīgi par savu (vai savu kalpu) prettiesisko rīcību.

– persona ir jāsoda, lai neturpinātos atriebība, lai atjaunotu mieru; **9**) tiesu sistēma ir sadrumstalota, nepastāv vienota prakse, tā kā pārkāpumi formulēti kazuistiski, tiesas piemēro analogiju; **10**) lai gan principiāli atzīts, ka personas izdarītais var atšķirties no iepļānotā, tomēr pārkāpums tiek uztverts kā ārējas rīcības (darbības, arī bezdarbības) akts, savukārt personas psihiskā attieksme tikai atsevišķos gadījumos, piemēram, nonāvēšanā, ietekmē atbildību; **11**) pieaugot kanonisko tiesību lomai, arvien vairāk tiek formulēti tādi pārkāpumi, kuros nav saskatāma ārēja rīcība, bet persona tiek sodīta par domām, piemēram, ķecerība.

Tādējādi viduslaiku periodā, vismaz cik tālu tas attiecināms uz krimināltiesiskās domas ģenēzi un noziedzīgu pārkāpumu izpratni, iespējams runāt par kanoniskajām-ģermāņu tiesībām, kas attīstījās kā tiesību salīdzināšanas rezultāts.

Tam, kādēļ Anglijā izveidojās no kontinentālās Eiropas atšķirīga tiesību sistēma, iemesli nav meklējami paražu tiesībās un to sistēmā vai materiālajās tiesībās kopumā, bet skaidrojums meklējams vēsturisko apstākļu sakritībā, kā rezultātā Anglijā līdz 12.-13.gs tiesību attīstība bija atstāta Karaļa tiesu ziņā, jo, pirmkārt, kā tas tika pamatots iepriekš, iekarotājiem no Normandijas, kuriem šajā laikā piederēja laicīgā vara Anglijā, bija zemāka civilizācijas pakāpe. Otrkārt, tā rezultātā karaļi, kas nāca pie varas, nebija īpaši labi likumdevēji un nespēja radīt labākus vai jaunākus likumus par tiem, kas bija saņēmti mantojumā no svētā Edvarda un agrākiem laikiem, bet tie savukārt bija jau novecojuši un neatbilda laikmeta prasībām. Treškārt, tiesvedības sistēma uz to brīdi, kad Normandijas hercogs iekaroja Angliju, bija tik nesakārtota un sarežģīta, ka tā bija praktiska nepieciešamība Karaļa tiesas atvērt visiem iedzīvotājiem²⁵⁷ – kā iebrucējiem normaņiem, tā angļiem, līdz ar to karaļa tiesas “braukāja” pa visu valsti un it visur piemēroja vienveidīgas tiesības.²⁵⁸ Ceturtkārt, Anglijā tiesās ļoti agri sāka strādāt profesionāli juristi, kas bija spējīgi primitīvās anglo-sakšu tiesības un nepierakstītās normaņu tiesības attīstīt romiešu un kanonisko tiesību garā, kamēr, piemēram, kontinentālajā Eiropā, tiesneši bija augsti stāvošas personas, kas piemēroja Karaļu izdotās tiesības un vērsās pie palīdzības universitātēs, kur, jau sākot no viduslaiku beigām, arvien aktīvāk notika romiešu tiesību pētniecība.²⁵⁹

Atšķirīgais ceļš, kādā tika formulētas jaunas tiesību normas, tai skaitā noziegumu tipiskie sastāvi jeb definīcijas, ietekmēja tiesību, līdz ar to arī krimināltiesību kā tiesību zinātnes apakšnozares attīstību – ja kontinentālajā Eiropā pirmie tiesību zinātnieki pētīja normatīvos avotus un tikai nedaudz pievērsa uzmanību tiesību praksei, tad Anglijā ap 13.gs Kroņa tiesu *vispārējās tiesības* sāka aizstāt pārējās spēkā esošās tiesības, kā rezultātā bija nepieciešama to apkopošana un

²⁵⁷ Par kriminālprocesa attīstību sk. **Stephen, J.F.** *A History of Criminal Law of England*, Vol. 1, p. 75-456.

²⁵⁸ No tā arī cēlies jēdziens *common law* jeb *vispārējās tiesības*, kas, autoresprāt, precīzi raksturo Anglijas tiesību sistēmas atšķirību no kontinentālās Eiropas, kur veidojas profesoru un tiesību zinātnieku tiesības. *Common* tika attiecināts kā uz vietu, tā uz cilvēkiem – kopējas tiesības neatkarīgi no piemērošanas vietas un procesa dalībnieku izcelšanās.

²⁵⁹ Stikāk sk. **Zweigert, K., Kötz H.** *An Introduction to Comparative Law*, p. 63-286; **Maitland, F.W., Montague, F.C.** *A Sketch of English Legal History*, p. 243; **Holmes, O.W., Holmes, O.W., Jr.** *The Common Law*. [London] : Kessinger Publishing, 2005, p. 444; *Ancient laws and institutes of England*, Vol. 1, p. 770.

ideju sistematizācija, ko sākotnēji veica tiesneši – pirmie angļu tiesību zinātnieki.²⁶⁰ Starp tiem kā ievērojamākais tiek minēts Asīzes tiesas²⁶¹ tiesnesis Henrijs Brektons (*Henry de Bracton*; 1210-1268), kurš bija arī izcils romiešu tiesību zinātnis. Viņa ieguldījums *vispārējo tiesību* attīstībā tiek vērtēts neviennozīmīgi, tomēr kopumā tiek atzīts, ka Brektona tiesu prakses apkopojumiem bija milzīga praktiska nozīme – izmantojot *romiešu tiesību* zināšanas, Brektons sistematizēja Anglijas *vispārējās tiesības*, sniedza vispārinātas definīcijas, kuras nevis pārrakstīja no romiešu tiesību avotiem, bet pielāgoja tiesiskās domas attīstībai Anglijā.

Brektons bija arī pirmais, kurš pievērsās noziegumu un pārkāpuma formālai, vispārinātai izpratnei, tādējādi liekot pamatus krimināltiesību zinātnes attīstībai Anglijā.²⁶² Piemēram, savā laikā Dž.F.Stifens ir salīdzinājis Brektona nozieguma definīcijas un atsevišķu pārkāpumu aprakstus *Justiniāna Digestēs*, atzīstot, ka tās nereti ir identiskas, bet atšķirību pamatā Dž.F.Stifens min *vispārējo tiesību* tā laika sasniegumus un specifiku, ar ko Brektons bija paplašinājis romiešu teorijas.²⁶³ Pēc Brektona bija jāpaiet 350 gadiem, lai Anglijas *vispārējās tiesības* atkal piedzīvotu kaut cik vērā ņemamu sistematizāciju. Kā norāda Dž.F.Stifens, uz to laiku, kad E.Kouks sarakstīja slavenos *Institūtos*,²⁶⁴ Anglijas tiesību sistēmā valdīja tik liels haoss un juceklis ap *vispārējo tiesību*, *statūtu tiesību* un tiesību aktos ietverto *vispārējo tiesību* kopējo apjomu, ka jebkuram sistematizējošam darbam būtu bijusi paliekoša nozīme.²⁶⁵ E.Kouks šajā jomā veica apjomīgu darbu, kas saistīts arī ar angļu tiesībām netipiski pedantisku sistematizāciju un vispārēju teoriju meklēšanas mēģinājumiem.²⁶⁶

²⁶⁰ Kā pirmais *vispārējo tiesību* sistematizētājs un komentētājs ir minams Henrija II laika tiesnesis un šerifs Glenvils (*Ranulf de Glanvill*; ?-1190), kura rakstos atrodamas arī pirmās noziegumu definīcijas, kas liecina par pakāpenisko pāreju no kazuistiskas pārkāpumu izpratnes uz vispārinātām definīcijām. **Stephen, J.F.** *A History of Criminal Law of England*, Vol. 2, p. 197.

²⁶¹ Asīzes tiesas bija periodiskas krimināltiesību tiesas Anglijā un Velsā. To vēsturiskās saknes meklējamas 1166. un 1176.gadā, kad karalis Henrijs II dibināja Klarendenā (*Clarendon*) un Nortemptonā (*Northampton*) žūrijas tiesu, kurai bija dotas arī karaliskas instrukcijas, un to kompetencē ietilpa zādzību, slepkavību, laupīšanu, naudas viltošanas un ļaunprātīgas dedzināšanas noziegumu izskatīšana. Ar minēto tiesu iedibināšanu tiek saistīti kā kriminālprocesuālo tiesību, tā īstenu noziegumu nošķiršanas no citiem pārkāpumiem pirmsākumi Anglijā. Sk. **Kaye, J.M.** *The Making of English Criminal Law (1) : The Beginnings – A general Survey of Criminal Law and Justice down to 1500. The Criminal Law Review*. London : Sweet and Maxwell, 1977, p. 5.

²⁶² Tā kā Brektonam nebija īpaši daudz sekotāju, tad sākotnēji viņa *romiešu tiesību* idejas neatstāja paliekošu iespaidu, tomēr Brektona darbi guva plašu atzinību un pielietojamību 19.gs angļu tiesību zinātnieku vidū. Sīkāk sk. **Turner, R.V.** *The English Judiciary in the Age of Glanvill and Bracton (1176–1239)*, rep. ed. Cambridge : University Press, 2008; **Pollock, F., Maitland, F.W.** *The History of English Law before the time of Edward I*, 2nd ed., Vol. 1. New Jersey : The Lawbook Exchange Ltd, 2008, p. 136-225.

²⁶³ **Stephen, J.F.** *A History of Criminal Law of England*, Vol. 2, p. 200-202.

²⁶⁴ Angļu jurista un parlamentārieša Sera Edvarda Kouka (*Sir Edward Coke*; 1552–1634) sarakstītās grāmatas “*Anglijas Tiesību Institūti*” (*Institutes of the Laws of England*; 1628–1664, turpmāk arī – “*Institūti*”) trešā no četrām daļām bija veltīta krimināltiesībām. Ja Brektons tiek uzskatīts par Anglijas tiesību zinātnes tēvu, tad E.Kouks – par “angļu” Anglijas tiesību zinātnes tēvu, jo šīs četras grāmatas ir pirmais nozīmīgais darbs tiesību jomā, kas pretēji līdz tam valdošajai latīņu valodas domināncei daļēji rakstīts angļu valodā. Par E.Kouka dzīvi un juridisko darbību sk. **Woolrych, H.W.** *Sir Edward Coke*. New Jersey : Rothman Reprint inc., 1972.

²⁶⁵ **Stephen, J.F.** *A History of Criminal Law of England*, Vol. 2, p. 206. Vispārējam ieskatam par situāciju kriminālajā tiesvedībā 17.gs sākumā sk. **Barnes, T. G.** *The Making of English Criminal Law (2) : Star Chamber and the Sophistication of the Criminal Law. The Criminal Law Review*. London : Sweet and Maxwell, 1977, p. 316-326.

²⁶⁶ E.Kouka “*Institūti*” pieejami tiešsaistē, piemēram, bezpeļņas organizācijas “*The Constitution Society*” (“Konstitūcijas sabiedrība”) mājas lapā: <http://www.constitution.org/coke/coke.htm> [skatīts 2012-08-21].

Ņemot vērā minēto, pamatota ir tiesību teorijā izteiktā atziņa, ka Anglijas tiesību zinātnes attīstība ir nesaraucami saistīta ar tiesību piemērošanu – teorētiskās nostādnes un tiesību doktrīnas attīstītas no gadījuma uz gadījumu, kurus sistematizēt un analizēt bija teorijas galvenais uzdevums, atvieglojot to turpmāku izmantošanu tiesu praksē. Pirmie Anglijas tiesību zinātnieki bija gan to piemērotāji, gan daļēji arī radītāji, tomēr tiesību jaunrades process bija stingri ierobežots ar iepriekšējo tiesu praksi un *vispārējo tiesību* atziņām.

Neskatoties uz prakses un teorijas šķietami ciešo saistību, arī Anglijas tiesiskās domas attīstība saskārās ar to pašu problēmu, ko lielākā daļa kontinentālās Eiropas, proti, tiesu prakse ne vienmēr atbilda *vispārējām tiesībām* un ne vienmēr tika viennozīmīgi interpretēta.²⁶⁷ Vienotu interpretāciju apgrūtināja fakts, ka *vispārējās tiesības* nebija pienācīgi apkopotas, tāpēc, ievērojot arī Dž.F.Stifensa aizrādījumu, ka tiesībām jābūt pierakstītām un noziegumu definīcijām jābūt iepriekš zināmām, lielākā daļa *vispārējās tiesībās* definētie noziegumi līdz 19.gs beigām tika apkopoti un izdoti likumos. Šie apkopojumi nošķirami no “statūtu tiesībām” (*statutory law*), kas paralēli *vispārējām tiesībām* sāka attīstīties jau kopš Edvarda I laikiem 13.gs beigās un kulmināciju sasniedza 19.gs, un krimināltiesību sfērā attiecināmas uz jaunu, *vispārējām tiesībām* nepazīstamu noziegumu definīciju izstrādi, ar laiku mēģinot arī ietekmēt *vispārējo tiesību* noziegumu izpratni – kā konkrētus noziegumu veidus, tā nozieguma abstrakto jēdzienu. Tomēr *vispārējās tiesības* savu nozīmi nav zaudējušas arī mūsdienās, jo tieši tajās ietverti krimināltiesību un nozieguma izpratnes galvenie principi un jēdzienu definīcijas.²⁶⁸

Raksturojot nozieguma koncepta kā abstrakcijas, vispārinājuma (*generalization*) attīstību *vispārējās tiesībās*, Dž.F.Stifens kopumā norāda uz šādiem elementiem, kuru konstatācija nepieciešama, lai personas rīcību uzskatītu par noziegumu: **1)** persona, kas to izdarījusi, ir sasniegusi kriminālatbildības vecumu; **2)** izdarītā darbība bijusi labprātīga un bez spaidiem (Dž.F.Stifens izšķir trīs spaidu veidus, proti, vīra vara pār sievieti; spaidi kā vardarbība vai tās piedraudējums personai vai tās mantai; nepieciešamības spaidi); **3)** darbība bijusi mērķtiecīga, tieša; **4)** darbība ir apzināta, to pavada dažādas pakāpes zināšana; **5)** vērtējot darbības iekšējo raksturu, to var pavadīt ļaunprātība (*malice*), krāpšana (*fraud*), nevērtība (*negligence*), kas ietverta konkrētajā nozieguma definīcijā; **6)** 2.-5.punktā minētos elementus var ietekmēt vājrāts, nepieskaitāmība (*insanity*).²⁶⁹ Dž.F.Stifens tāpat norāda, ka bezdarbība (*omission*) ir izņēmums, par ko persona saucama pie atbildības tikai tad, ja tas īpaši noteikts. Kopumā atzīstams, ka šo konceptu saknes ir saskatāmas jau E.Kouka *Institūtu* trešajā grāmatā.

²⁶⁷ Piemēram, T.G.Berns argumentē, ka visvairāk atšķīrās sodu piemērošana, jo realitātē daudzie brutālie sodi netika piemēroti. Tāpat daudzās lietās pastāvēja iespēja cietušajam vienoties ar vainīgo par noteiktas summas samaksu un izlīgt, tādējādi izvairoties no atbildības. **Barnes, T. G.** *The Making of English Criminal Law* (2), p. 320-326.

²⁶⁸ **Stephen, J.F.** *A History of Criminal Law of England*, Vol. 2, p. 187-196. Tādējādi *vispārējo* un *statūtu* tiesību attiecība 19.gs Anglijas tiesību izpratnē ir pielīdzināma mūsdienu izpratnei par dabiskajām un pozitīvajām tiesībām – *vispārējās tiesības* būtu spēkā arī tad, ja tās netiktu ierakstītas pozitīvajos likumos.

²⁶⁹ **Stephen, J.F.** *A History of Criminal Law of England*, Vol. 2, p. 97.

2.3.2. Nozieguma izpratnes attīstība ASV: no Anglijas *vispārējām tiesībām* līdz kodifikācijai

Kad pirmie angļu kolonisti ieradās Ziemeļamerikas kontinentā, viņi sev līdzī atveda arī tādu *vispārējo tiesību* bāzi, kāda uz to brīdi bija izveidojusies un nostiprinājusies Anglijā. Kā tika noteikts 1608.gada spriedumā lietā *Calvin v. Smith*,²⁷⁰ ierodoties teritorijās, kurās nav izveidojusies civilizācija, Anglijas padotie tiek pakļauti metropoles tiesībām. Līdz ar to arī kriminālatbildības un nozieguma izpratne pilnībā tika pārņemta un sākotnēji attīstījās ciešā saistībā ar *vispārējo tiesību* turpmāko attīstību Anglijā.²⁷¹ 17.gs beigās un 18.gs sākumā Ziemeļamerikas kontinentā bija raksturīgs Anglijas tiesību doktrīnas ietekmes uzplaukums, kas lielākoties saistīts ar Ziemeļamerikas ekonomisko attīstību un ciešajiem sakariem ar tās metropoli. Ziemeļamerikas tiesības 18.gs praktiski balstījās uz *vispārējo tiesību* teorijas jaunākajām atziņām, jo štatos, kas bija Anglijas kolonijas, darbojās no Anglijas emigrējušie juristi, kā arī tiesību zinātnieki, kuri beiguši universitātes Anglijā.

Šajā sakarībā jāmin V.Blekstouna "Komentārus par Anglijas tiesībām" (*The Commentaries on English Law*; 1765-1769), kas līdz pat 20.gs atspoguļoja noteicošo *vispārējo tiesību* doktrīnu.²⁷² V.Blekstouns nenoliedzami bija nākamais ievērojamais Anglijas tiesību sistematizētājs pēc E.Kouka. Komentāru pamatā bija viņa Oksfordas universitātes studentiem lasītās lekcijas Londonā. Komentāri, atšķirībā no iepriekšējiem šāda veida apkopojumiem jeb *vispārējo tiesību* "rokasgrāmatām", bija sarakstīti vienkāršā angļu valodā, kas uzskatāms par pavērsiena punktu Anglijas tiesību vēsturē, un tādējādi kļuva par vienu no pieprasītākajiem tā laika darbiem kā Anglijā, tā ASV. Vienkārša bija ne tikai pētījumā lietotā valoda, bet arī pieeja tiesību doktrīnām, institūtiem un to teorētiskai analīzei, kas bija vēlākā laika kritikas pamatā. Komentāri kritizēti arī par iekšējo pretrunīgumu un zinātniskās pieejas trūkumu, tomēr tie pilnībā iemiesoja *vispārējās tiesības* un atzīstami par pirmo pārskatāmo darbu par Anglijas tiesībām mūsdienīgā angļu valodā. Kā norāda G.Beilijs (*Bailey*), ASV tiesiskās domas attīstības kontekstā ievērtības cienīgs ir fakts, ka V.Blekstouns, pats to nenojaušot, kalpoja par vienu no revolūcijas iedvesmas avotiem un zināmā mērā var apgalvot, ka, veidojot institucionālo sistēmu, ASV juristi un politiķi daudzas idejas aizguva tieši no Komentāriem.²⁷³

²⁷⁰ Calvin's Case (*Calvin v. Smith*, 1608), 7. Coke Report 1a, 77 ER 377-419. Tā sauktā Kelvina lieta savulaik atrisināja pilsonības iegūšanas domstarpības un neskaidrības Amerikas kontinenta iedzīvotājiem. Līdz ar šo lietu tika noteikts, ka jebkura persona, kas dzimusi Anglijas Karalim piederošās teritorijās, bauda Anglijas tiesību labumus kā Karaļa pavalstnieks (*ius soli*).

²⁷¹ Uz minēto faktu kā krimināltiesību attīstību raksturojošu iezīmi Oksfordas Amerikas tiesību enciklopēdijā norādījis arī profesors M.D.Dabbers. *The Oxford Companion to American Law*, ed. by K.L.Hall. Oxford : University Press, 2002, p. 186.

²⁷² V.Blekstouna sarakstītie "Komentāri" kopumā sastāvēja no četrām grāmatām par *vispārējām tiesībām*, no kurām pirmā grāmata bija veltīta personu tiesībām (*Rights of Persons*), otrā – īpašuma un lietu tiesībām (*Rights of Things*), trešā – civiltiesiskiem pārkāpumiem (*Private Wrongs*), bet ceturrtā – krimināltiesībām (*Public Wrongs*). "Komentāri" pieejami tiešsaistē LOGAN (*the Laws of Nature and (of) Nature's God*) library: <http://www.lonang.com/exlibris/blackstone/> [skatīts 2008-12-14].

²⁷³ **Bailey, G.** Blackstone in America. *Early American Law Review*, 1997. Vol. 1, No. 4. Pieejams: <http://www.earlyamerica.com/review/spring97/blackstone.html> [skatīts 2008-12-14].

Līdz ar Amerikas Savienoto Valstu dibināšanu 1776.gadā neradās jauna tiesību sistēma.²⁷⁴ Kaut arī formāli var runāt par federālās ASV tiesību sistēmas veidošanos, tas nemazināja Anglijas tiesību ietekmi bijušajās kolonijās, kur pēc brīvības cīņām un atrodoties pilsoņu kara priekšvakarā prevalēja ideoloģisku, reliģisku, etnisku problēmu risināšana.²⁷⁵ ASV kā federācija un līdz ar to arī atsevišķi štati kā federācijas sastāvdaļas, kas bija veidoti uz teritoriāla, nevis nacionālā principa, uzreiz pēc neatkarības iegūšanas netiecās apliecināt identitāti, tāpēc Anglijas tiesību piemērošana nešķīta pretdabiska vai aizvainojoša.

Vienlaikus apgaismības un dabisko tiesību filozofijas ietekmē 1787.gada Konstitūcijā²⁷⁶ nostiprinātais un praksē ieviestais varas dalīšanas princips apriori noteicas no Anglijas atšķirīgu tiesību tālākas attīstības ceļu ASV. Saskaņā ar Konstitūciju tiesību jaunrade primāri tika nodota likumdevējvaras rokās, strikti norobežojot štatu un Federācijas kompetenci. Kā precīzi secinājis Krievijas tiesību zinātnieks G.Jesakovs (*Есаков*), kurš pētījis *vispārējo tiesību* attīstību, praktiski Federācija varēja pieņemt likumus vienīgi jomās, kas skāra visu ASV teritoriju un tās kopējās intereses. Turklāt federālā likumdošana attīstījās pakāpeniski un realitātē gandrīz visos štatos tolaik bija spēkā Anglijas tiesības. Štatu likumdevēji sākotnēji arī oficiāli atstāja spēkā Anglijas *vispārējās* un *statūtu tiesības*, kamēr tās tiks revidētas, izmainītas un piemērotas attiecīgā štata vajadzībām.²⁷⁷

No minētā secināms, ka materiālo krimināltiesību, tai skaitā nozieguma izpratne, ASV teritorijā sākotnēji tika saglabāta tāda, kāda tā bija pārņemta no Anglijas *vispārējām tiesībām*, un arī vēl nākamo gadsimtu pēc neatkarības iegūšanas ASV tiesās tā tika attīstīta Anglijas tiesību

²⁷⁴ **Есаков, Г.А.** *Mens rea в уголовном праве Соединенных Штатов Америки*. Санкт-Петербург : Юридический центр пресс, 2003, с. 198, 199.

²⁷⁵ Izņēmums bija Luiziāna ar Francijas tiesību sistēmu, savukārt Ņujorkā kādu laiku spēkā bija holandiešu tiesības.

²⁷⁶ The Constitution of the United States. Pieejams: <http://www.archives.gov/exhibits/charters/constitution.html> [skatīts 2012-03-03].

²⁷⁷ **Есаков, Г.А.** *Mens rea*, с. 202. Situācija tiesību jomā ASV štatos bija ļoti atšķirīga un sarežģīta, kam veltāms atsevišķs pētījums, tomēr būtiski atzīmēt dažus faktus, kas raksturoja nepārvaramo plaisu starp tiesiskuma ideju tiesībās un tās izpratni dažādās sabiedrības grupās. Kopš koloniālisma laikiem atšķirīga situācija bija izveidojusies starp Ziemeļu un Dienvidu štatiem, kur dienvidos vēl 19.gs otrā pusē bija plaši izplatīta verdzība, kas savukārt 1862.gadā noveda pie pilsoņu kara. Segregācijas un diskriminācijas problemātika atstāja iespaidu arī uz krimināltiesiskās domas attīstību. Diskriminējoša attieksme tiesu praksē bija problēma vēl 20.gs pirmajā pusē, kas radīja konfliktu ar Konstitūcijā ietvertajiem ideāliem.

Cita būtiska problēma, kas neraksturīgi laika garam un tiesību teorētiskajai izpratnei attīstījās sabiedrībā 18.gs nogalē, bija privātā atriebība, ko raksturoja pūļa vardarbība un linča tiesas (*mob violence, vigilantism, lynchism*). Šādi parādībai un tās tālākai izplatībai meklējami kā filozofiski, tā praktiski skaidrojumi. Pirmās pūļa vardarbības datējamās vēl pirms ASV dibināšanas 1765.gadā saistībā ar britu izdoto Zīmogu likumu (*Stamp act*), ieviešot *stamp tax* (nodoklis par zīmoga uzlikšanu uz visiem juridiskajiem dokumentiem), kas izraisīja lielu neapmierinātību. No otras puses, tas varēja būt arī tikai formāls iegansts "tiesību ņemšanai savās rokās", vērsties pret amatpersonām, kas ļaunprātīgi izmantoja dienesta stāvokli.

Vēlāk pūļa vardarbība uzliesmoja saistībā ar pilsoņu karu, kad dienvidos notika plašas izrēķināšanās ar melnādainajiem iedzīvotājiem. Vēlāk, attīstoties dažādām kustībām un subkultūrām, nereti tās pārņēma savās rokās tiesību realizāciju un "kārtības" nodrošināšanu sabiedrībā, kas īpaši raksturīgs bija reliģiskām kopienām. Privātās vardarbības atjaunošanos veicināja arī fakts, ka ASV teritorija apvienoja ļoti dažādus cilvēkus – natīvos *indiāņus*, ieceļotājus no Eiropas un Āzijas, ar varu atvestos Āfrikas iedzīvotājus u.c. Jebkura tiesību liberalizācija, kas bija pāragra sabiedrības attīstībai, varēja radīt konfliktu starp valsts noteikto taisnību un sabiedrības izpratni par to. Sākotnēji federālajām tiesībām bija maza ietekme uz atsevišķiem štatiem, kā rezultātā tiesību izpratne štatos varēja atšķirties pat fundamentālu principu līmenī, kas novērojams arī mūsdienās. Vispārēji sk. *The Oxford Companion to American Law*, p. 288-290 (**Moyer, T.J.** *Extralegality*); 729-732 (**Finkelman, P.** *Segregation*). Par vēlinajām "linča" tiesu izpausmēm sk. **Madison, J.H.** *A Lynching in the Heartland*. New York : Plagrove Macmillan, 2003.

iespaidā.²⁷⁸ Tā kā ASV sākotnēji trūka labi apmācītu juristu, kas orientētos tā laika ļoti sarežģītajās bijušās metropoles tiesībās, vēl lielāku nozīmi kā savā dzimtenē ASV ieguva angļu juristu E.Kouka, M.Heila (*Hale*)²⁷⁹ un V.Blekstouna sarakstītās *vispārējo tiesību* rokasgrāmatas.

“Amerikas” tiesiskās domas tālāko attīstību būtiski ietekmēja kodifikācijas process, kas ASV, neskatoties uz iekšējiem konfliktiem un pilsoņu karu, sasniedza jau 19.gs pirmajā pusē. Kodifikācijas process 19. un 20.gs kopumā bija novērojams arī citās bijušajās Anglijas kolonijās, kuras, domājams, kontinentālās Eiropas tiesību filozofijas un augošās vēsturiskās un pozitīvo tiesību skolas ideju ietekmē, savu neatkarību vēlējās apliecināt ar patstāvīgas tiesību sistēmas izveidi. Arī pašā Anglijā tika veikti vairāki mēģinājumi kodificēt *vispārējās* un *statūtu tiesības*, tai skaitā vairāki mēģinājumi pieņemt kriminālkodeksu, tomēr tie nebija veiksmīgi.

ASV kodifikācijas tendences lielā mērā ietekmēja tieši angļu jurista, V.Blekstouna skolnieka un pozitīvo tiesību doktrīnas pamatlicēja Bentema filozofija.²⁸⁰ Vērtējot tā laika kodifikācijas rezultātus krimināltiesībās, autore pievienojas G.Jesakova izteiktajam viedoklim, ka ar to nevis atvieglāja, bet tikai sarežģīja jau tā daudzas neskaidrās krimināltiesību teorētiskās problēmas, nereti uz vispārīgo daļu attiecināmos jautājumus vispār atstājot ārpus normatīvā regulējuma. Tomēr, neskatoties uz daudzajiem trūkumiem, ar kodifikācijas procesu ASV sāka veidoties no Anglijas lielā mērā patstāvīga tiesību sistēma,²⁸¹ turklāt vairākumā jomu tā nebija tikai *vispārējo tiesību* pierakstīšana un “apstiprināšana”, bet tika ieviests arī daudz jaunu tendenču, kas

²⁷⁸ Kā novēroja darba autore pētot ASV tiesu spriedumus, arī mūsdienās tiesneši atsaucas uz agrākiem Anglijas tiesu spriedumiem, it īpaši tad, ja runa ir par fundamentāliem krimināltiesību principiem.

²⁷⁹ Metjū Heils (*Sir Matthew Hale*; 1609-1676) bija britu tiesību zinātnieks un vēsturnieks, karaļa Čārlza II krimināltiesību reformas galvenais izstrādātājs. M.Heils ir sarakstījis vairākas nozīmīgas Anglijas krimināltiesību teorijas grāmatas, no kurām populārākās ir “Kroņa tiesas sūdzību vēsture” (*History of the Pleas of the Crown*) un “Angļu vispārējo tiesību vēsture” (*History of the Common Law of English*), kas bija pirmie šāda veida pētījumi. Pirmo no minētajām M.Heils savas dzīves laikā nepabeidza un tā publicēta tika pēc viņa nāves. Tā kā M.Heila rakstīšanas stils līdzinājās kontinentālās Eiropas domātāju zinātniskajam stilam, savā laikā M.Heils neguva tādu popularitāti kā, piemēram, E.Kouks un viņa “Instītūti”. Pētījumu par Kroņa tiesu vēsturi M.Heils iesāka ar nozieguma konceptu, taču viņš tam piegāja no otras puses, vispirms raksturojot pazīmes, kas izslēdz noziedzību kā nepilngadība, vājprāts, atvainojoši iemesli (*excuses*), nejaušības, nezināšana, spaidi un nepieciešamība, bet pēc tam raksturoja būtiskākos un smagākos noziegumus. **Hale, M. Hale, M.** *The History of the Pleas of the Crown*, Vol. 1, rep. ed. Ed. by G.Wilson, T.Dogherty. London : Payne, 1800. Par M.Heilu dzīvi, politiskajiem un reliģiskajiem uzskatiem un to ietekmi uz viņa tiesību izpratni sk. **Cromartie, A.** *Sir Matthew Hale* (1609-1676). Cambridge : University Press, 1995.

²⁸⁰ Bentems krimināltiesībās ievērojams ar to, ka uzskatīts par tā saucamās atturēšanas jeb prevencijas teorijas pamatlicēju, kas izklāstīta viņa darbā “Sodu tiesību principi” (*Principles of Penal Law*). Filozofs nošķīra vispārējo (atturēt ikvienu no noziegumu izdarīšanas) un speciālo prevenciju (atturēt konkrēto personu no jaunu noziegumu izdarīšanas). Bentema teorijai vēlāk bija būtiska loma vainas institūta attīstībā kā tādā. Pamatojoties uz prevencijas teorijas atziņām, tika argumentēts, ka persona, kura izdara noziegumu bez jebkādas *mens rea* formas, nevar tikt atturēta no jauna pārkāpuma izdarīšanas nākotnē ar to, ka tiek sodīta tagad. **Seigel, M.L.** Bringing Coherence to Mens Rea Analysis for Securities-related Offenses. *Wis. L. Rev.*, 2006. No. 6, p. 1569, 1570. Par Bentema dzīvi un darbību sk. **Atkinson, C.M.** *Jeremy Bentham : His Life and Work*. New York : Augustus M.Kelley, 1969. Kopspektīvi par Bentema filozofiju sk. **Sweet, W.** Jeremy Bentham (1748-1832). *Grām.: The Internet Encyclopedia of Philosophy*. Ed. by J.Fieser, B.Dowden. A Professionally Peer-Reviewed Resource, 2008. Pieejams: <http://www.iep.utm.edu/b/bentham.htm> [skatīts 2008-11-12].

²⁸¹ Kodifikācijas process ASV ir saistīts ne tikai ar patstāvīgas tiesību sistēmas izveidošanos, kas būtu atdalīta no Anglijas tiesību sistēmas (arvien iekļaujoties kopējā *vispārējo tiesību* saimē), bet tajā pašā laikā arī ar iekšējo ASV tiesību sistēmas šķelšanos, proti, kodeksi tika veidoti katra atsevišķa štata ietvaros un līdz pat 20.gs vidum ASV federālajā līmenī vispār nebija vienota likumu kopoējuma. Kā īpaši atšķirīgs būtu jāmin Luizianā štats, kurā notika Francijas tiesību recepcija.

gan sabiedrībā ne vienmēr tika vērtētas atzinīgi.²⁸² No šī brīža iespējams runāt par Anglijas-ASV *vispārējo tiesību* sistēmu.

Par vienu no izcilākajiem kodifikatoriem ASV tiek uzskatīts Edvards Livingstons (*Edward Livingstone*; 1764-1836), kurš nevis tikai pierakstīja un sistematizēja jau esošās tiesību normas, bet ņēma vērā arī jaunākās krimināltiesību teorijas atziņas, tādēļ, autoresprāt, atsevišķi viņa dzīves un darbības fakti pelna īpašu uzmanību. E.Livingstons bija ievērojams ASV jurists un valstsvīrs, kurš, lai arī pirmo mūža daļu nodzīvojis Ņujorkā, savu slaveno kodifikāciju sarakstīja Luiziānā, kurp pārcēlās 1804.gadā. Luiziānā līdz tam bija *romiešu, franču, spāņu* un Anglijas *vispārējo* tiesību sajaukums, tādēļ šādu kodifikāciju varētu uzskatīt par samērā lielu uzdrīkstēšanos.

1821.gadā Luiziānas Ģenerālā asambleja izvēlēja E.Livingstonu grozījumu izdarīšanai štata krimināltiesību sistēmā. Krimināltiesību sfērā viņa lielākais ieguldījums ir “Livingstona Kodekss” (*Livingstone Code*; 1824), kas sastāvēja no četrām daļām un bija veltīts krimināltiesībām, kriminālprocesam, pierādījumiem un sodu tiesībām. Tostarp tika izdota arī “Definīciju grāmata” (*Book of Definitions*), kas bija nozīmīgs papildinājums ASV tiesību zinātnes attīstībā. Kodeksam bija visai interesants liktenis – vispirms tas nejauši sadega, pēc tam tika pārrakstīts un izdots 1828.gadā, tomēr oficiāli tas netika pieņemts. Kodeksu vēlāk izdeva Anglijā, Francijā un Vācijā, un, iespējams, tas atstāja ietekmi uz šo valstu krimināltiesību attīstību. Latvijas kontekstā minams fakts, ka arī Krievijas cars nosūtīja E.Livingstonam atzinības pilnu vēstuli, tādējādi secināms, ka kodekss bija zināms arī Krievijas impērijā un varēja ietekmēt krimināltiesību attīstību. Līdzīgas atzinības E.Livingstons saņēma arī no Zviedrijas, Nīderlandes, Ungārijas, bet, piemēram, Gvatemalā kodekss daļēji pat tika pieņemts valsts līmenī.²⁸³ ASV Livingstona kodekss un viņa darbība krimināltiesību jomā tiesību zinātnieku vidū uzmanību izpelnījās krietni vēlāk – 20.gs vidū.

Livingstona Kodeksu iespējams raksturot ar franču revolūcijas atziņām un angļu *vispārējo tiesību* garu. E.Livingstons saskatīja būtiskāko no kodifikācijas mērķiem – padarīt likumus zināmus un pieejamus visai sabiedrībai, nevis tikai apmācītiem juristiem: “*Lai būtu brīvi, cilvēkiem ir jāzina tiesības, kuras tos regulē.*”²⁸⁴ Tāpat E.Livingstons argumentēja, ka noziegumu definīcijām jābūt izteiktām saprotamiem un precīzi formulētiem terminiem. Turklāt zinātnieks pauda viedokli, ka

²⁸² Šeit jānorāda, ka 19.gs pirmajā pusē ar kodifikāciju ASV saprata pavisam kaut ko citu nekā kontinentālajā Eiropas tiesību saimē. Faktiski tā nozīmēja tiesību konsolidāciju: gadsimtiem darbojošās *vispārējo tiesību* normas tika pierakstītas un apkopotas kopējos krājumos ar jau rakstītajām statūtu tiesībām, taču tām netika izveidota īpaša struktūra, kas raksturīga kodifikācijām mūsdienu izpratnē. Tomēr sabiedrībā to nereti uztvēra kā atteikšanos no *vispārējām tiesībām*, kas bija vēl viens linča tiesu un publiskās vardarbības attīstību nosakošs faktors. Atsevišķās sabiedrības grupās, *vispārējās tiesības* šajā laikā asociējās ar *dabiskajām tiesībām*, kuras tika uztvertas kā nerakstīti, vispārārstīti principi. To pierakstīšana un modificēšana bija nepieņemama un radīja *bailes*, ka tās vienu dienu varētu atcelt pavisam. Sk. arī **Moyer, T.J.** *Extralegality*.

²⁸³ E.Livingstons bija studējis romiešu, angļu, franču un spāņu tiesības un augstā līmenī pārzināja arī attiecīgās valodas. Tādējādi nav brīnums, ka viņa krimināltiesību kodekss tika atzinīgi vērtēts dažādās tiesību sistēmās. Sīkāk par E.Livingstonu sk. **Hunt, C.H.** *Life of Edward Livingstone*. New York : D. Appleton and Company, 1864.

²⁸⁴ **Livingston, E.** *The Complete Works of Edward Livingston on Criminal Jurisprudence* 11 (1873), p. 125 // **Leonard, G.** *Towards a Legal History of American Criminal Theory: Culture and Doctrine from Blackstone to the Model Penal Code.* *Buff. Crim. L. Rev.*, 2004. Vol. 6, No. 2, 2004, p. 762.

kriminālkodekss pieņemams, tajā “*nosakot visus noziedzīgus pārkāpumus, kas sodāmi ar likumu*”,²⁸⁵ neatstājot vietu jaunu noziegumu definēšanai savādāk, kā tikai ar krimināllikuma grozīšanu. Nozieguma izpratnē E.Livingstons bija viens no pirmajiem, kurš ne tikai izvērta diskursu par morāles un tiesību šķirtību, bet arī reāli centās nepieļaut tādu pārkāpumu definēšanu, kas paredzētu atbildību par morāles normu neievērošanu, uzsverot, ka **noziedzīga pārkāpuma izpratnei jābūt brīvai no atsevišķu cilvēku, kas to nosaka, kaislībām un bailēm**.²⁸⁶

Livingstona Kodeksa vispārīgajā daļā ietvertā nozieguma izpratne atspoguļo tā laika krimināltiesiskās domas sasniegumus. Pārkāpums tika definēts kā labprātīga un apzināta darbība vai bezdarbība, kas aizliegta ar Konstitūciju vai ASV (sodu) likumiem. Skaidrojot subjektīvās puses nozīmi, E.Livingstons norādīja uz prasību jebkurā pārkāpumā paredzēt vismaz nevērību, par tās kritērijiem izvirzot ikdienišķu gādību un rūpību. Pārējie elementi – kriminālatbildības vecums, spaidi, vājprāts un garīgā saslimšana, nejaušība, pašaizsardzība, nepieciešamība, pavēles izpildīšana – tika raksturoti kā noziedzīgumu izslēdzoši atvainojumi (*excuses*).²⁸⁷

ASV krimināltiesību zinātnes attīstības vēsturē savus vārdus ierakstījuši daudzi tiesību speciālisti, bet tikai dažiem no tiem bija ietekme uz kopējas krimināltiesiskās domas attīstību visā ASV teritorijā. Kā viens no vadošajiem ASV 19.gs tiesību zinātniekiem, kurš komentējis arī V.Blekstouna darbus, tiek nosaukts Džoels P.Bišops (*Joels Prentiss Bishop*; 1814-1901): “*Starp zinātnisko traktātu autoriem par Amerikas krimināltiesībām divi bija pārāki, Džoels Prentiss Bišops un Fransis Vertons*.”²⁸⁸ Dž.P.Bišopa **subjektīvā nozieguma izpratnes teorija** (turpmāk – subjektīvisms), kas vienlaikus bija arī viena no divām centrālajām konkurējošajām teorijām ASV krimināltiesībās 19. un 20.gs mijā un ko iemiesoja *mens rea* un *actus reus* kā pārkāpumu veidojošo elementu izpratne, lielā mērā sakņojas tieši kristietības un Viktorijas laikmeta idejās, par ko liecina arī viņa izmantotās atsauces. Kā vairākos savos darbos ir rakstījis Dž.P.Bišops, tad “*pārkāpuma būtība ir nepatiess nodoms, bez kura tas nevar pastāvēt*”.²⁸⁹ Savukārt, skaidrojot nozieguma jēdzienu raksturojošās doktrīnas,²⁹⁰ Dž.P.Bišops to saknes saskatīja jau antīkajās maksimās kā “*actus non facit reum nisi mens sit rea, ‘darbība pati par sevi nepadara personu vainīgu, ja vien tās nodoms tāds nav bijis’; Actus e invito factus non est meus actus, ‘darbība, ko esmu izdarījis pret savu gribu, nav mana darbība’; un tamlīdzīgās*”.²⁹¹

²⁸⁵ **Livingston, E.** *Project of a New Penal Code for the State of Louisiana*. London : Baldwin, Cradock, and Joy, 1824, p. vi.

²⁸⁶ **Ibid.**, p. 6.

²⁸⁷ **Livingston, E.** *A System of Penal Law for the United States of America*. Washington : Gales & Seaton, 1828, p. 1-16. Par atvainojumu (*excuses*) izpratni ASV krimināltiesībās sk. 3.1.2.nodaļu, 341.atsauci.

²⁸⁸ **Leonard, G.** *Towards a Legal History of American Criminal Theory*, p. 748.

²⁸⁹ **Bishop, J.P.** *Commentaries on the Criminal Law*. Vol. 1, 2nd ed. Boston : Little, Brown and Company, 1858, p. 260.

²⁹⁰ Anglijas un ASV *vispārējās tiesībās* jēdziens “doktrīna” lietots gan plašākā nozīmē, lai apzīmētu tiesību novirzienus, skolas, gan šaurākā nozīmē – kā sinonīms jēdzienam “institūts”, piemēram, cēloņsakarības doktrīna, aizstāvības doktrīna u.c. Sk. **Robinson, P.H.** Should the Criminal Law Abandon the Actus Reus-Mens Rea Distinction? *Grām.: Action and Value in Criminal Law*. Ed. by S.Shute, J.Gardner, J.Horder. Oxford : Clarendon Press, 1993, p. 187-211; **Zaibert, L.A.** Philosophical Analysis and the Criminal Law. *Buff. Crim. L. Rev.*, 2000. Vol. 4, p. 101-138.

²⁹¹ **Bishop, J.P.** *Commentaries on the Criminal Law*, p. 260, 261.

Subjektīvās nozieguma izpratnes teorijas pārstāvji, tāpat kā savā laikā kanoniskās tiesības, smaguma asi nozieguma izpratnē pārbīda no tā ārējās izpausmes uz personu un tās iekšējo, psihisko attieksmi. Tomēr atšķirīgi no kanoniskajām tiesībām saikne starp ārējo un personā iekšēji notiekošo netika pilnībā sarauta, turklāt “psihiskā attieksme” tika analizēta kā tiesisks, nevis morāls, reliģisks vai filozofisks jēdziens. Nozieguma un kriminālatbildības jēdzieni tika arvien ciešāk sasaistīti – bez vainīga prāta nav nozieguma un nav arī kriminālatbildības pretēji iepriekšējai atziņai, ka noziegums var būt bez vainas, bet bez vainas nav kriminālatbildības, kā to savulaik bija norādījis V. Blekstouns. Centrālā doktrīna, ar ko subjektīvisma pārstāvji 19.gs raksturoja personas vainīgo psihi, bija tā sauktā “nodoma doktrīna” (*the doctrine of intention*), saskaņā ar kuru “*neviens persona nevar tikt atzīta par vainīgu, ja tās nodoms nav bijis nepareizs*”.²⁹² Turklāt “nodoms” lietots kā sinonīms “vainai” – noziegums ir tas, kas par tādu nodomāts. Neuzmanība (*carelessness*), kā norāda Dž.P. Bišops, var tikt izdarīta ar tiešu nodomu, kā arī – bez nodoma.²⁹³

Savā laikā Dž.P. Bišops bija teju vienīgais no ASV krimināltiesību teorētiķiem, kurš akcentēja noziedzīgu nodomu, taču vēlāk viņa nostāju atbalstīja arī amerikāņu filozofs, pragmatisma virziena pārstāvis Nikolas St. J. Grīns (*Nicholas St. John Green*; 1830-1876), kurš savos zinātniskajos traktātos 19.gs 60/70-tajos gados pievienojās Dž.P. Bišopa viedoklim, ka **noziedzīgs nodoms ir apstiprinoša nozieguma sastāvdaļa, nevis tikai prasība, attaisnojums vai aizstāvība, kas pasargātu apsūdzēto no soda citādi saistītu ar kaitīgu darbību**. Savos traktātos N. St. J. Grīns tāpat rakstīja, ka tā ir universāla prasība, ka vai nu nodoms vai nevērība ir nepieciešama nozieguma sastāvdaļa un ka šāds noteikums ir universāls.²⁹⁴

Subjektīvisma teorija pakāpeniski guva ievērību arī tiesu praksē. Tā lietā *Regina v. Prince* (1875)²⁹⁵ lords Bretts (*Brett*) norādīja, ka nepietiek ar amorālu un objektīvi vainojamu rīcību jeb *actus reus*, ir nepieciešams arī nodoms izdarīt kaut ko krimināli sodāmu, respektīvi, nepieciešams konstatēt *mens rea*. Vēl skaidrāka prasība pēc *mens rea* konstatēšanas personas saukšanai pie atbildības ietverta lietā *Regina v. Faulkner* (1877),²⁹⁶ kurā lordi Fidžerāls (*Fitzgerald*) un Pelles (*Palles*) norādīja, ka personai ir jābūt nodomam izdarīt kaut ko noziedzīgu, no kā saprātīgi varētu būt sagaidāms, ka tas novedīs pie sodāma rezultāta. Tomēr nozieguma “iekšējā puse” kopumā joprojām tika saistīta ar kriminālatbildību, kamēr noziedzīgumu noteica *actus reus* – personas no brīvas gribas veikta darbība.

²⁹² Bishop, J.P. *Commentaries on the Criminal Law*, p. 262.

²⁹³ Piemēram, ja persona nomet ķieģeli uz ielas, pa kuru ikdienā pārvietojas daudz cilvēku, tā būs vainīga slepkavībā, bet, ja persona, neuzmanīgi braucot, bez iepriekšēja nodoma notriec gājēju, tā drīzāk būs vainojama tikai nonāvēšanā. *Ibid.*, p. 264, 265.

²⁹⁴ N.J. St. Grīnam *Mens Rea* nozīmēja jebkura vispārējo tiesību pārkāpuma sastāvdaļu, kam vajadzētu būt arī jebkura statūtu tiesību pārkāpuma sastāvdaļai, jo sods tikai tad būs efektīvs, ja persona jūtīs, ka tas ir taisnīgs, kas sasauca arī ar viņa filozofiskajām atziņām. Leonard, G. *Towards a Legal History of American Criminal Theory*, p. 754, 755.

²⁹⁵ 13 Cox's Criminal Cases 138. Šajā lietā apsūdzība tika celta par to, ka Henrijs Princs bez vecāku ziņas “paņēma no viņu valdījuma” meiteni, kas vēl nebija sasniegusi legālo vecumu.

²⁹⁶ 13 Cox's Criminal Cases 550. Šajā lietā apsūdzība tika celta par to, ka jūrnīeks Faulkners, zogot rumu no kuģa noliktavas, nejauši izraisīja ugunsgrēku, kā rezultātā nodega viss kuģis.

Dž.P.Bišopa teorija tika daudz kritizēta no **objektīvās nozieguma izpratnes teorijas** (turpmāk – objektīvisms) pārstāvju puses. Objektīvisms, kā vairākkārt norādīts arī iepriekš, bija vadošā 19.gs un 20.gs nozieguma izpratnes teorija kā kontinentālajā Eiropā, tā Anglijā un Amerikā. ASV krimināltiesībās objektīvisma virziena pārstāvis, Dž.P.Bišopa lielākais sāncensis bija arī viens no ievērojamākajiem ASV 19.gs tiesību zinātniekiem – Francis Vertons (*Francis Wharton*; 1820-1889). F.Vertons sarakstījis darbus gan par tiesībām kopumā, gan visdažādākajās tiesību jomās, tai skaitā krimināltiesībās un kriminālprocesā.²⁹⁷ Neskatoties uz F.Vertona milzīgo ieguldījumu ASV tiesību attīstībā, personas iekšējai attieksmei zinātnieks sākotnēji vispār nepievērsa uzmanību, bet pārņēma savam laikam atbilstošo viedokli, ka jebkura persona par tās izdarīto noziedzīgo kaitējumu ar retiem izņēmumiem, piemēram, nepieskaitāmības gadījumā, ir atbildīga. Kā norāda S.A.Sīgels (*Siegel*), F.Vertons nemeklēja inovācijas, bet gan argumentus par labu esošajai sistēmai. Viens no viņa nozīmīgākajiem darbiem krimināltiesību jomā ir “Krimināltiesību filozofija” (*The Philosophy of Criminal Law*; 1880), kurā norādīts, ka atsevišķos gadījumos, lai novērstu kaitējumu publiskajām tiesībām, ir pieļaujamas nodoma vai nevērības prezumpcijas.²⁹⁸

Gadu vēlāk ASV tiesību zinātnieks Oliver V.Holmss (*Oliver Wendell Holmes, Jr.*; 1841-1935) publicēja savu traktātu “Vispārējās tiesības” (*The Common Law*), kurā līdzīgi F.Vertona pētījumam apkopota un sistematizēta esošā teorija, nemeklējot jaunus risinājumus. Tā noziegums raksturots kā aizliegta rīcība (darbība vai bezdarbība), savukārt pārejais, tai skaitā iekšējā vaina, attiecināts uz kriminālatbildības iestāšanos vai atbrīvošanu no tās.²⁹⁹ Kā precīzi norāda profesors Ž.Leonards (*Leonard*), O.V.Holmss tādējādi tikai atkārtoti centās pamatot viedokli, ka krimināltiesību funkcija ir nozieguma izpratnē izstrādāt objektīvus standartus, pēc kuriem ikvienam saprotams, kādēļ konkrētā persona saucama pie atbildības un atzīstama par vainīgu.³⁰⁰

Neskatoties uz atsevišķiem izņēmumiem kā *Regina v. Prince* vai *Regina v. Faulkner*, Anglijas un ASV tiesu praksē dominēja objektīvisms, veltot plašu kritiku *mens rea* doktrīnai. Tiesnešiem personas nodoma atklāšana sagādāja lielas grūtības, un vēl jo problemātiskāk to bija izprast zvērināto tiesai. Spriedumos nereti tika norādīts, ka katrā lietā personas psihiskā attieksme ir tik atšķirīga, ka par kopīgu, visiem nodarījumiem piemītošu *mens rea* runāt nav pamata: slepkavībā

²⁹⁷ Sava mūža lielāko daļu F.Vertons aizvadīja Pensilvānijā un Vašingtonā. Viņš pasniedza Bostonas Juridiskajā skolā juridiskus priekšmetus, kā arī paralēli tam bija priesteris un daudz rakstīja par garīgām tēmām. F.Vertons bieži viesojās kontinentālajā Eiropā, it īpaši Vācijā. Ciktāl F.Vertonu varētu pieskaitīt *Vēsturiskās tiesību skolas* kategorijās domājot ASV juristam, viņš noteikti drīzāk būtu uzskatāms par *romānistu*, jo saskatīja ASV tiesību saknes arī Romiešu tiesībās (19.gs arvien vairāk Anglijā attīstījās diskusija par Romiešu tiesību ietekmi uz Anglijas tiesību attīstību). Šajā sakarībā jānorāda, ka F.Vertons precedentu tiesības drīzāk uztvēra kā tiesību evolūcijas produktu, nevis kā absolūtu patiesību par to, kādām tiesībām ir jābūt. Viņa viens no slavenākajiem darbiem “Komentāri par Amerikas tiesībām” (*Commentaries on American Law*; 1884) bija sarakstīts vēsturiskās tiesību skolas ietekmes garā. **Siegel, S.A.** Francis Wharton's Orthodoxy: God, Historical Jurisprudence, and Classical Legal Thought. *Am. J. Legal Hist.*, 2004. Vol. 46, p. 422.

²⁹⁸ **Ibid.**, p. 768-770. Uz iespēju piemērot nodoma prezumpciju norāda arī E.Livingstons. Šis princips dažos štatos ir saglabājies arī mūsdienās.

²⁹⁹ **Holmes, O.W., Holmes, O.W., Jr.** *The Common Law*, p. 50, 51.

³⁰⁰ **Leonard, G.** *Towards a Legal History of American Criminal Theory*, p. 771,772.

tas ir ļaunprātīgs nodoms; zādzībā – vēlme iedzīvoties u.tml. Šāda individuāla pieeja ir saistīta ar *mentes reae* teorijas uzplaukumu, kas, kamēr ASV tiesību teorētiķi nespēja atrisināt šo jautājumu, tika pārņemts no tā laika Anglijas krimināltiesību doktrīnas un dominēja ASV tiesu praksē 19.gs beigās un 20.gs sākumā.³⁰¹ *Mentes reae* teoriju jau pēc tās norieta kā praksē, tā teorijā raksturoja kā kaut ko jaunu, nepārdomātu un situāciju neuzlabojošu. Tomēr nevar noliegt, ka *mentes reae* teorija piešķīra lielu nozīmi tieši personas psihiskās attieksmes definēšanai konkrētos noziegumu veidos, kā arī veicināja kļūdas institūta izpratnes attīstību.³⁰²

Vispārējam ieskatam minams, ka 19.gs ASV strauji attīstījās juridiskā izglītība un līdz ar to arī tiesību zinātne – regulāri sāka iznākt juridiskā periodiskā literatūra, kur savus rakstus publicēja ASV universitātes beigušie tiesību juristi, kas arī savā ziņā ietekmēja no Anglijas atšķirīgas tiesību sistēmas izveidi, turklāt ASV juristi un valstsvīri arvien vairāk sāka sadarboties ar kontinentālās Eiropas valstīm, tādējādi paverot iespēju plašākam diskursam par tiesību būtību, attīstību un nākotnes vīziju. Krimināltiesību jomā, kā precīzi norāda G.Jesakovs, arvien izteiktāka kļuva nepieciešamība radīt kopējus principus, kas būtu noderīgi visiem štatiem.³⁰³ Teorija, uz kuras pamata vēlāk tika balstīti šie kopējie principi, nenoliedzami sakņojas agrīnajās Anglijas *vispārējās tiesībās*, tomēr galvenie mūsdienu ASV krimināltiesību koncepti nozieguma izpratnē lielā mērā tika izstrādāti aptuveni simts gadu laikā no 19.gs vidus līdz 20.gs vidum, jo **20.gs ASV par vadošo izvirzījās nevis klasiskā nozieguma izpratne, bet gan jaunā – subjektīvā.**

Vienotu krimināltiesību kodeksu, kur būtu apkopoti gadsimtu gaitā izstrādātie krimināltiesību pamatprincipi, tos savienojot ar jaunākajām zinātnes atziņām, ASV mēģināja pieņemt jau 20.gs trīsdesmitajos gados – laikā, kad pieņemta lielākā daļa starpkaru perioda krimināllikumu kontinentālajā Eiropā. Nepieciešamību veikt izmaiņas pastāvošajā krimināltiesību sistēmā uzsvēra ASV tiesību zinātnieks un jurists H.Vešlers (*Wechsler*), kurš bija arī viens no vienota krimināltiesību kodeksa izstrādes iniciatoriem. Vienota kodeksa izstrādes nepieciešamību zinātnieks pamatoja ar vairākām tā laika aktuālām krimināltiesību problēmām: **1)** krimināltiesību kopējās izpratnes trūkums ASV teritorijā; **2)** ietilguši trūkumi dažādās krimināltiesību doktrīnās; **3)** administrācijas dominēšana krimināltiesībās; **4)** sabiedrībā valdoša plaša krimināltiesību kritika. Tomēr kodeksa pieņemšana starpkaru periodā neizdevās gan finanšu resursu trūkuma, gan starp štatiem pastāvošo atšķirību dēļ.³⁰⁴

³⁰¹ Atšķirībā no kontinentālās Eiropas, kur krimināltiesību zinātnē tika diskutēts par personas iekšējās vainas sasaisti ar noziedzīgumu, ietverot to noziedzīga nodarījuma jēdziena skaidrojumā un cenšoties panākt augstāku abstrakciju, Anglijā 19.gs tiesu praksē tika radīta ļoti kazuistiska pieeja un netika runāts par *mens rea* kopumā, bet par tā atsevišķām formām konkrētos noziegumos – *mentes reae* (*mens rea* daudzskaitļa forma). Sīkāk sk. **Robinson, P.H.** A Brief History of Distinctions in Criminal Culpability. *Hastings L. J.*, 1980. Vol. 31, No. 4, p. 815-853.

³⁰² Sk. arī **Есаков, Г.А.** *Mens rea*, c. 245-286.

³⁰³ **Ibid**, c. 225, 226. Jāpiemin, ka šādu nepieciešamību varēja veicināt arī augošā prakse personām, kas izdarījuši noziegumu vienā štatā, pārcelties uz citu štatu, kur viņš varēja par šo nodarījumu palikt nesodīts.

³⁰⁴ **Wechsler, H.A.** American Law Institute II – A Thoughtful Code of Substantive Law. *J. Crim. L. Criminology & Police Sci.*, 1955. Vol. 45 p. 524, 525.

No jauna Amerikas Tiesību institūts (*American Law Institute*)³⁰⁵ šāda vienota kodeksa izstrādei pievērsās 1950.gadā, un 1962.gadā visbeidzot tika izdots **Paraugkriminālkodekss** (turpmāk arī PKK), kas **uzskatāms par galveno atskaites punktu jaunai, modernai nozieguma izpratnei ASV**.³⁰⁶ Paraugkriminālkodekss pamatā ir attiecināms uz materiālo krimināltiesību jomu, un tas sastāv no četrām daļām: **1) vispārējie noteikumi; 2) konkrētu noziegumu definīcijas; 3) interpretēšanas un labošanas metodes; 4) kļūdu labošanas organizēšana**. Kaut arī šim aktam nav juridiska spēka Latvijas tiesību sistēmas izpratnē,³⁰⁷ ASV tas atzīts par nozīmīgāko mūsdienu krimināltiesību avotu federālajā līmenī un uz to atsaucas arī štatu tiesas. 1962.gada Paraugkriminālkodekss tiek uzskatīts par visaptverošu jeb tā saucamo “ideālo” kriminālkodeksu, ko štatu likumdevēji var un tiem ir “vēlams” izmantot, rakstot savus kodeksus, tādējādi ieviešot krimināltiesībās kopīgus principus visā ASV teritorijā. Paraugkriminālkodekss tāpat atvieglo jaunu kodeksu rakstīšanu, jo tas pēc savas struktūras ir nevis pastāvošo tiesību apkopojums, bet uzskatāms par kodifikāciju šā vārda klasiskajā izpratnē.

Atšķirīgas tiesību sistēmas veidošanos ASV būtiski ietekmēja arī Konstitūcija un Augstākā tiesa. Tiesu praksei (*case law*)³⁰⁸ ASV krimināltiesībās, gluži tāpat kā *vispārējām tiesībām* un pēdējā laikā arvien vairāk arī doktrīnai, ir būtiska loma *statūtu tiesību* piemērošanā, taču šie tiesību avoti ir izmantojami vienīgi kā palīgs tiesību aktu interpretācijai, un uz tiem nevar tikt balstīts nolēmums, proti, tas ir viens no ASV krimināltiesību konstitucionāliem principiem, ka **tiesas nedrīkst radīt jaunus noziegumu sastāvus**.³⁰⁹

Turpmākajās promocijas darba nodaļās autore detalizēti pievērsīsies 1962.gada Paraugkriminālkodeksam un mūsdienu ASV krimināltiesību aktuālajiem jautājumiem, kas saistīti ar nozieguma teorētisko izpratni un noziedzīguma konstatēšanu, veicot atšķirību no noziedzīga nodarījuma izpratnes Latvijā detalizētu analīzi un novērtēšanu.

³⁰⁵ ASV Tiesību Institūts (ALI) tika izveidots Filadelfijā 1923.gadā ar mērķi uzlabot ASV tiesību sistēmu. Institūta sastāvā ir apmēram 2500 tiesnešu, juristu un tiesību zinātņu profesoru. Šis institūts ir sastādījis arī daudzus citus kodeksus. Sīkāk sk. ASV Tiesību institūta mājas lapā: <http://www.ali.org/> [skatīts 2012-01-25].

³⁰⁶ Šeit un turpmāk ASV “modernā” krimināltiesību teorija pretstatā “vispārējo tiesību” teorijai.

³⁰⁷ Paraugkriminālkodeksu nav izdevis likumdevējs – to sastādīja ASV Tiesību Institūts, līdz ar to tas uzskatāms arī par zinātnisku avotu.

³⁰⁸ Jēdziens *case law* ir pārņemts no Anglijas tiesību sistēmas, kur to sāka lietot pēc tam, kad tika apvienotas *vispārējās* un “taisnīguma” (*law of equity*) tiesības. “Taisnīguma tiesu” (*equity courts*) sistēma Anglijā tika ieviesta 15.gs un tās darbojās neatkarīgi no pārējās tiesu sistēmas kā garīdznieku tiesas, piemērojot Romas katoļu baznīcas kanoniskās tiesības *vispārējo tiesību* vietā. Šī sistēma tika ieviesta arī kolonijās un sākotnēji darbojās arī ASV, kur tās 1938.gadā pilnībā tika iekļautas kopējā federālo tiesu sistēmā. Šo tiesu darbībai ir būtiska loma atsevišķu civiltiesību institūtu izpratnes attīstībā. **Schultz, D.A.** *Encyclopedia of American law*. New York : Infobase Publishing, 2002, p. 155.

³⁰⁹ Anglijas un ASV izpratne par krimināltiesību avotiem ir nošķirama. Anglijā kā galvenais avots krimināltiesību atziņām un noziegumu definīcijām ir *vispārējās tiesības*, kas arvien ir nošķiramas no *statūtu tiesībām*. Kopš Anglijā tika izveidota vienota tiesību sistēma, netiek radītas jaunas *vispārējās tiesības*, tā vietā ir nošķiramas tiesu prakses un teorijas atziņas, kā arī turpina attīstīties *statūtu tiesības*. Statūtu tiesībās parasti tiek nošķirtas “vispārējās-statūtu”, kas ir *vispārējo tiesību* rakstītā forma, un pārējās *statūtu tiesības*. Savukārt ASV visi no Anglijas pārņemtie tiesību avoti, kā *vispārējie*, tā *statūtu*, tiek dēvēti par *vispārējo tiesību* teoriju. Tāpat kā krimināltiesību avoti īpaši nošķirama Konstitūcija un tiesu prakses atziņas, tiesību teorija un tiesību akti. Sk. **Dubber, M.D.** *Toward a Constitutional Law of Crime and Punishment*. *Hastings L. J.*, 2003-2004. Vol. 55, p. 509-572.

3.nodaļa. Noziedzīga nodarījuma (pārkāpuma) izpratnes kopējie jautājumi

3.1. Noziedzīgs nodarījums un tā tipiskais sastāvs: *defining criminal offense*

3.1.1. Noziedzīga nodarījuma (pārkāpuma) legālā definīcija

Raksturojot nozieguma izpratnes ģenēzi, 2.1.nodaļā autore jau sniedza vispārēju ieskatu tā definēšanas problemātikā. Krimināltiesību zinātnē un literatūrā diskusija par nozieguma abstrakto formulējumu, tā definīcijas ietveršanu likumā un definīcijas raksturu aktualitāti nav zaudējusi arī mūsdienās. No iepriekšējā nodaļā izklāstītās nozieguma izpratnes ģenēzes analīzes secināms, ka laika gaitā materiālo nozieguma izpratni – kā ļaunums, grēks, miera apdraudējums, bīstamība sabiedrībai, – nomainījusi formālā, pozitīvās tiesību skolas ietekmē izstrādātā definīcija – **par noziedzīgu atzīstams ar likumu aizliegts nodarījums**. Kopumā nošķiramas trīs pieejas nozieguma definēšanā krimināltiesību teorijā, proti, materiālā, formālā un jauktā. Tiesību literatūrā tāpat pausts viedoklis, ka nozieguma izpratni vispār nav iespējams ietvert teorētiskos rāmjos, tādējādi arī tā definīcijas izvirzīšana un ietveršana tiesību aktā nav nepieciešama.

Mūsu Krimināllikumu ievada kriminālatbildības definīcija, kur ietverta norāde arī uz noziedzīga nodarījuma legālo skaidrojumu, kas savukārt formulēts likuma 6.pantā. Krimināllikumā ietvertais “noziedzīga nodarījuma” jēdziens, kā precīzi norāda profesors U.Krastiņš, ir pieskaitāms pie formālajām definīcijām, jo uzsvars likts tieši uz tā formālo izpausmi – ar nodomu vai aiz neuzmanības izdarīta darbība vai bezdarbība, kas aizliegta ar Krimināllikumu. Savukārt, lai noziedzīga nodarījuma definīciju varētu uzskatīt par materiālu, tajā būtu jāietver tā sociālais novērtējums.³¹⁰ Materiāla noziedzīga nodarījuma definīcija bija raksturīga padomju krimināltiesībām un, ievērojot pēctecību, ir saglabāta arī mūsdienu Krievijas Federācijas Kriminālkodeksā (turpmāk – KK),³¹¹ kur līdzās formālajām pazīmēm, norādīts arī uz noziedzīgu nodarījumu sabiedrisko bīstamību.³¹² Latvijā U.Krastiņš jau kopš neatkarības atjaunošanas ir iestājies par materiālas definīcijas atjaunošanu un vairākkārt norādījis uz kaitīguma pazīmi un nepieciešamību to ietvert noziedzīga nodarījuma jēdziena skaidrojumā Krimināllikumā. Profesors argumentē, ka tieši kaitīgums, kas izpaužas kā valsts, sabiedrības, personu grupu vai indivīdu pašu nozīmīgāko interešu apdraudējums, uzskatāms par noziedzīga nodarījuma pamatīpašību.³¹³

Diskusijas par noziedzīga nodarījuma jēdziena definīcijas ietveršana likumā un tā dabu ir uzskatāmas par tipiskām kontinentālās Eiropas valstu krimināltiesībām, savukārt *vispārējo tiesību* saimes valstīs šiem jautājumiem ierasti nav bijusi atvēlēta būtiska nozīme. Minētais skaidrojams ar *vispārējo tiesību* veidošanās un vēsturiskās attīstības īpatnību – konkrētu noziegumu definīcijas tika

³¹⁰ Krastiņš, U., Liholaja V., Niedre, A. *Krimināltiesības*, Visp. d. (2008), 62.lpp.

³¹¹ Уголовный Кодекс Российской Федерации от 13.06.1996, N 63-ФЗ. Pieejams: <http://www.consultant.ru/popular/ukrf/> [skatīts 2011-06-07].

³¹² Par noziedzīga nodarījuma jēdzienu Krievijā sk. Наумов, Ф.В. *Российское уголовное право*. Том 1. Общая часть. Москва : Юридическая литература, 2004, с. 156-157.

³¹³ Par kaitīgumu sk. promocijas darba 4.5.1.nodaļu, kur tiks sīkāk analizēta “kaitējuma” un “kaitīguma” jēdzienu nošķiršanas problemātika tiesību zinātnē.

formulētas tiesu praksē, nemeklējot vienojošas īpašības. Vienlaikus dominējošais viedoklis par noziegumu izpausmes daudzveidību un vienojošu faktoru neesamību noliedza vienota nozieguma jēdziena formulēšanu – šāda definīcija būtu veidojama tik vispārīgi, ka tā reizē izteiktu visu un neko.³¹⁴ Atšķirīga situācija veidojās ASV, kur kodifikācijas tendences un “vispārīgas daļas” vai vispārīga rakstura nodaļu ietveršana krimināllikumos noteica arī nepieciešamību risināt dažādu jēdzienu, tai skaitā noziedzīga pārkāpuma definēšanas un skaidrošanas problemātiku.

Krievijas ārvalstu tiesību pētnieks I.Kozočkins (*Козочкин*), analizējot ASV tiesību avotus un literatūru, norāda uz neviennozīmīgu un neskaidru pieeju noziedzīga pārkāpuma jēdziena formulēšanā. Šāds viedoklis vērtējams kā subjektīvs, jo faktiski I.Kozočkins kritiski izteicies par ASV pieredzi, atsaucoties uz pārāk formālo pieeju noziedzīga pārkāpuma definēšanā un savā pētījumā pozitīvi vērtējis vienīgi materiālās definīcijas. Autoresprāt, salīdzināmajās tiesībās no šādiem apgalvojumiem ir jāizvairās, jo **tiesību literatūrā kopumā nav viennozīmīga vērtējuma, kāda veida definīcijām dodama priekšroka**. Savukārt, vērtējot diskusijas trūkumu par noziedzīga pārkāpuma teorētisko formulējumu, ir jāņem vērā ASV krimināltiesību ģenēzes specifika. Profesoram I.Kozočkinam ir iespējams piekrist tajā ziņā, ka ASV krimināltiesībās kopumā ir sastopamas kā formālas, tā materiālas un jauktas noziedzīga pārkāpuma definīcijas, kaut gan krimināllikumos dominē tieši formāla pieeja noziedzīga pārkāpuma definēšanai.³¹⁵

ASV krimināltiesību teorijā, kā autore secināja iepriekš un ievēros arī turpmāk promocijas darbā, ir nošķirama *vispārējo tiesību* un 1962.gada Paraugkriminālkodeksa pieeja, kas atsevišķos jautājumos pat būtiski atšķiras. Ņemot vērā vēsturiskās attīstības specifiku, ASV mūsdienu krimināltiesībās nozieguma izpratnē svarīgāka par tā sociālo novērtējumu bijusi romiešu tiesību principa *nullum crimen, nullum poena sine lege* nostiprināšana. Tādēļ tam dota priekšroka noziedzīga pārkāpuma definīcijā – **noziegums vispirmām kārtām ir tas, kas par tādu iepriekš aizliegts krimināltiesību jomu regulējošā likumā**. Savukārt citas noziedzīgu pārkāpumu raksturojošās pazīmes, tai skaitā tā sociālais novērtējums, jau iepriekš bija noteiktas *vispārējās tiesībās* un tika uztvertas kā principi, kas attiecīgi jāievēro gan likumdevējam – formulējot jaunus noziedzīgu pārkāpumu veidus, gan tiesai – piemērojot esošās definīcijas. Turpretī, piemēram, padomju ideoloģijā būtiskāk par garantijām indivīdam bija aizsargāt pastāvošo varu un iekārtu, tādēļ noziedzīga nodarījuma definīcijā uzsvars tika likts uz tā novērtējumu – bīstamību sociālistiskajām attiecībām un padomju valstij.

³¹⁴ Sk., piemēram, **Stephen, J.F.** *A History of Criminal Law of England*, Vol. 1, p. 1-6.

³¹⁵ *Уголовное право зарубежных государств*. Общая часть. Авторский кол. Под ред. И.Д.Козочкина. Москва : Омега-Л, 2003, с. 120-122. Profesors I.Kozočkins precīzi norāda, ka tiesību aktos atrodamas divas pieejas, proti, vai nu definīcijas nav vispār, piemēram, ASV 1948.gada Federālais kodekss, vai arī ietvertas formālas definīcijas, piemēram, sk. **Kanzasas KK, Kalifornijas KK** u.c. I.Kozočkins ASV tiesību literatūrā sastopamās definīcijas klasificē kā formālas, materiālas vai jauktas. Sk. arī jaunāku izdevumu *Уголовное право зарубежных государств*. Общая и Особенная часть. Авторский кол. Под ред. И.Д.Козочкина. 3-е изд., перераб. и доп. Москва : Волтерс Клувер, 2010.

Noziedzīga pārkāpuma un nozieguma definīcijas ASV ietvertas lielākajā daļā štatu kodeksu. Tipiska kļūda, kas sagādā grūtības identificēt “noziedzīga nodarījuma” jēdzienu ASV tiesību aktos vai zinātnē, ir saistīta gan ar izmantotajiem jēdzieniem, gan ar noziedzīgu pārkāpumu klasifikāciju. Jāņem vērā, ka jēdziens *crime* jeb “**noziegums**” ASV krimināltiesībās, tāpat kā Latvijā, ir attiecināms uz noteiktu noziedzīgu pārkāpumu kategoriju. Savukārt noziedzīga pārkāpuma definīcija atrodama saistībā ar jēdzienu *offense* jeb “pārkāpums” vai tieši *criminal offense* jeb “**noziedzīgs pārkāpums**”. Tādējādi secināms, ka nozieguma krimināltiesisko izpratni ASV raksturo jēdziens “noziedzīgs pārkāpums”, kas tiks ievērots promocijas darbā arī turpmāk.³¹⁶

Līdzīgi neskaidrības nozieguma krimināltiesiskajā izpratnē un salīdzināšanā ar citu valstu pieredzi saistītas ar noziedzīga nodarījuma kā faktiskā dzīves gadījuma nošķiršana no tā formulējuma tiesību aktā. Kā precīzi pamato U.Krastiņš, jēdziens “noziedzīgs nodarījums” vienmēr attiecināms uz faktisko, reālajā dzīvē notikušo konkrēto gadījumu, savukārt uz Krimināllikuma Sevišķās daļas tiesību normās ietvertajām definīcijām, kas ir konkrētā reālajā dzīvē notikušā gadījuma juridiskais novērtējums, attiecināms “**noziedzīga nodarījuma sastāva**” jēdziens.

Tā U.Krastiņš raksta, ka “*sastāva jēdziena saturs un vienlaikus tā nozīme izpaužas tajā apstākļi, ka kriminālatbildības pamatā ir personas izdarīta prettiesiska darbība vai bezdarbība, kas paredzēta kā sodāma Krimināllikumā, un tātad satur noteiktu noziedzīga nodarījuma sastāvu*”.³¹⁷ Tādējādi starp abiem jēdzieniem pastāv nesaraucama saistība, jo neviens nav saucams pie kriminālatbildības par noziedzīgu nodarījumu, kamēr tas iepriekš nav paredzēts (definēts) likumā (Latvijā – vienīgi Krimināllikumā), ko nosaka princips *nullum crimen, nulla poena sine praevia lege poenali*, tāpat neviens nav saucams pie atbildības vienīgi par noziedzīga nodarījuma sastāvu, kamēr nav noticis tam atbilstošs dzīves gadījums. Noziedzīga nodarījuma sastāva tiesisko pazīmju un konkrētā dzīves gadījuma faktisko pazīmju salīdzināšanas ceļā notiek atbildības konstatēšana, kas ir vienīgais pamats reālo dzīves gadījumu novērtēt kā noziedzīgu.³¹⁸

“Sastāvs” katrā ziņā ir teorētisks jēdziens, kas līdz šim kalpojis gan kā “noziedzīga nodarījuma” definīcijas sastāvdaļa,³¹⁹ gan kā palīgs nošķirt noziegumu kā konkrētu dzīves

³¹⁶ ASV krimināltiesībās jēdziens *offense* izmantots, lai ar to aptvertu pilnīgi visus pārkāpumus publisko tiesību sfērā, proti, gan tādas, ko Latvijā uzskatītu par noziedzīgiem nodarījumiem, gan tādas, ko uzskatītu par administratīviem pārkāpumiem, proti, visi pārkāpumi publisko tiesību jomā. Tomēr krimināltiesību teorijā minētais jēdziens ļoti bieži tiek identificēts ar jēdzienu “noziedzīgs pārkāpums”, nelietojot pilno apzīmējumu *criminal offense*, jo tos pārkāpumus, kas nav noziedzīgi (un tāpēc nav noziegumi), ierasts apzīmēt ar jēdzienu *violation*. Sīkāk sk. promocijas darba 3.3.nodaļu saistībā ar pārkāpumu gradāciju un noziedzīgu nodarījumu (pārkāpumu) klasifikāciju.

³¹⁷ **Krastiņš, U., Liholaja V., Niedre, A.** *Krimināltiesības*, Visp. d. (2008), 65.lpp. Salīdzināšanai: “*Noziedzīga nodarījuma sastāva jēdziena saturs un tā nozīme izpaužas tajā apstākļi, ka tiesisks pamats personu saukt pie kriminālatbildības par izdarītu kaitīgu noziedzīgu nodarījumu ir tikai tad, ja viņas darbība vai bezdarbība kā sodāma paredzēta krimināllikumā.*” **Krastiņš, U.** *Noziedzīgs nodarījums*, 8., 9.lpp. Jaunākais no abiem formulējumiem vairs nesatur norādi, ka varētu būt kaitīgs “noziedzīgs nodarījums”, par kuru persona netiktu saukta pie kriminālatbildības, kas liecina par arvien lielāku attālināšanos no padomju krimināltiesību doktrīnas, kur par noziedzīgu atzina sabiedriski bīstamu nodarījumu, par ko varēja saukt un varēja arī nesaukt pie kriminālatbildības.

³¹⁸ **Krastiņš, U., Liholaja V., Niedre, A.** *Krimināltiesības*, Visp. d. (2008), 71.lpp.

³¹⁹ Profesors P.Mincs norāda uz tipisko sastāvu kā Sodū likuma Sevišķajā daļā ietverto nozieguma definīciju, turklāt profesors ietver “sastāva” jēdzienu arī nozieguma definīcijā. **Mincs, P.** *Krimināltiesību kurss*, Visp. d., 70.-72.lpp.

atgadījumu no tā juridiskā novērtējuma,³²⁰ gan kā instruments nozieguma elementu strukturizēšanai un analizēšanai ne tikai zinātnē, bet arī praksē.³²¹ Krimināllikumā pats sastāva jēdziens netiek definēts, taču tas ietverts, piemēram, 1.pantā, no kā attiecīgi izriet, ka “noziedzīga nodarījuma sastāvs” veido kriminālatbildības pamatu. Sastāva nozīme noziedzīguma konstatēšanā ir akcentēta arī Kriminālprocesa likumā³²² (turpmāk arī KPL), kur 377.panta 2.punktā noteikts, ka kriminālprocesu nedrīkst uzsākt un iesākts process ir jāizbeidz, ja izdarītajā nodarījumā nav “noziedzīga nodarījuma sastāva”. Savukārt KPL 124.panta otrajā daļā paredzēts, ka kriminālprocesa ietvaros jāpierāda sastāva esamība vai neesamība, kā arī citi Krimināllikumā vai attiecīgi Kriminālprocesa likumā norādīti apstākļi, kuriem var būt nozīme krimināltiesisko attiecību taisnīga noregulējuma sasniegšanā. No minētā secināms, ka sastāvs raksturo to pazīmju minimumu, kas ļauj kādu dzīves gadījumu atzīt par noziedzīgu.

Sastāva jēdziens vēsturiski izmantots, lai apzīmētu tipisko noziedzīga nodarījuma juridisko novērtējumu, tādējādi atsakoties no sīki kazuistiska kriminālatbildības regulējuma. Latvijas krimināltiesībās, cik iespējams secināt no profesora P.Minca rakstītā, minētais jēdziens ienācis no Vācijas, bet tikpat liela katrā ziņā bijusi arī cariskās Krievijas krimināltiesību teorētiķu ietekme.³²³ Tradicionālā “sastāva” jēdziena izpratne ir tāda, ka tas ir **tipisko** noziedzīgo nodarījumu definīcija krimināllikumā, un pēc tajā ietvertajām vispārinātajām pazīmēm iespējams novērtēt, vai notikušais konkrētais gadījums ir noteikta veida noziedzīgs nodarījums (zādzība, slepkavība, laupīšana u.tml.). Sastāva jēdziena attiecināšana uz **vispārēju** jeb abstraktu nozieguma izpratni mūsdienās galvenokārt ir saistīta ar atziņu, ka pastāv tādas pazīmes, kas raksturīgas pilnīgi visiem noziedzīgajiem tiesību aizskārumiem un attiecīgi ļauj tos definēt īsi un lakoniski.³²⁴ Vispārinātais noziedzīga nodarījuma sastāvs tiesību zinātnē tiek formulēts, lai atvieglotu teorētisko analīzi, palīdzot strukturēt pazīmes, kas raksturīgas pilnīgi visiem noziedzīgiem nodarījumiem.

Analizējot KL Sevišķās daļas pantu formulējumus, secināms, ka tajos lielākoties ietvertas tieši **tipizējošās** jeb klasificējošās pazīmes, kas nebūt nav pietiekamas, lai konkrēto gadījumu

³²⁰ Par jēdzienu “noziedzīgs nodarījums” un “noziedzīga nodarījuma sastāvs” nošķiršanu sk. **Krastiņš, U., Liholaja V., Niedre, A.** *Krimināltiesības*, Visp. d. (2008), 70.-73.lpp.

³²¹ Par sastāva nozīmi kvalifikācijā sīkāk sk. **Liholaja, V.** *Noziedzīgu nodarījumu kvalifikācija* : Likums, Teorija un Prakse. Rīga : Tiesu nama aģentūra, 2007, 20.-22.lpp.

³²² Kriminālprocesa likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr.74 (3232). 2005. 11.maijs.

³²³ Šajā ziņā viens no pirmajiem, kurš krimināltiesībās noziedzīgumu nosakošo pazīmju analīzi apvieno zem “sastāva” jēdziena ir Feuerbahs, un viņa teoriju tālāk turpināja un pilnveidoja arī Mitermaiers. **Mīncis, P.** *Krimināltiesību kurss*, visp. d., 71.lpp. Cariskajā Krievijā sastāva jēdziena izpratnes attīstībā būtiska loma bija gan jau minētajam N.Tagancevam, gan S.Pozniševam (*Познышев*), kurš tāpat rakstīja par krimināltiesību zinātni. No padomju krimināltiesību pētniekiem minami A.Traiņins (*Трайнин*), M.Karpušins (*Карпушин*), V.Kurļandskis (*Курляндский*) u.c. **Козлов, А.П.** *Понятие преступления*, c. 173.

³²⁴ Padomju krimināltiesībās abstraktajam sastāva jēdzienam bija būtiska loma, norādot uz konkrēto dzīves gadījumu sabiedrisko bīstamību. Mūsdienās atzīts, ka abstraktais sastāva jēdziens nedod pamatu spriest par noziedzīgumu, tomēr teorijā par vienu no tā uzdevumiem joprojām izvirzīts norādīt uz “*prettiesiskumu un kaitējuma smaguma pakāpi*”. **Krastiņš, U., Liholaja V., Niedre, A.** *Krimināltiesības*, Visp. d. (2008), 66.lpp. Uz nepieciešamību nejaukt Sevišķās daļas pantos minētos tipisko noziedzīgu nodarījumu sastāvus ar tā abstrakto jēdzienu norāda arī U.Krastiņš. Sk. **Krastiņš, U.** Vaina kā obligāts kriminālatbildības nosacījums. *Jurista Vārds*, 2008. Nr. 45 (550). Šeit un turpmāk aplūkotas “Jurista Vārdā” publicēto rakstu elektroniskās versijas mājas lapā www.juristavards.lv [skatīts 2012-03-12].

kvalificētu kā noziedzīgu nodarījumu, jo jāņem vērā arī KL Vispārīgajā daļā ietvertās **vispārējās** jeb kopējās pazīmes, kas tāpat ir obligāti konstatējamas, lai faktiskajā dzīves gadījumā saskatītu noziedzīgumu. Minētais gan vairāk attiecināms uz gadījumiem, kad likumdevējs “aizmirsis” tipiskajā sastāvā ietvert kādu pazīmi, kas raksturota kā obligāta noziedzīguma konstatēšanai. Tādējādi noziedzīga nodarījuma abstraktā jēdziena definīcija jeb tā vispārējais sastāvs ir neatņemama tipiskā noziedzīgā nodarījuma sastāva daļa.³²⁵

Latvijas krimināltiesību teorijā līdz šim nav bijuši vērā ņemami mēģinājumi apšaubīt sastāva jēdziena nozīmi un nepieciešamību. Ņemot vērā Latvijas krimināltiesiskās zinātnes joprojām ciešo saistību ar Krievijas krimināltiesību teoriju, minams profesora A.Kozlova ierosinājums atteikties no sastāva jēdziena izmantošanas teorijā.³²⁶ Kā būtiskāko argumentu A.Kozlovs nosauc sastāva atrašanos starp atbildību un nodarījumu, tādējādi radot pārlietu sarežģītu kriminālatbildības izpratni. Jāatzīst, ka A.Kozlova argumentācija nav aplama, jo, kriminālatbildības pamats ir nevis abstrakts sastāvs kā tiesisko pazīmju kopums, bet gan konkrētas personas izdarīts noziedzīga rakstura pārkāpums ar visām tieši šā gadījuma faktiskajām pazīmēm. Atsakoties no sastāva jēdziena, A.Kozlovs teorijā tā vietā ierosina analizēt noziedzīga nodarījuma **struktūru** kā pazīmju kopumu.³²⁷ Autoresprāt, sastāva jēdziena minēšana pie kriminālatbildības pamata ir uzskatāma par lieku tajā ziņā, ka no mūsdienu tiesību teorijas un metodes mācības ir apriori saprotams, ka tiesību normu veido tās tiesiskais sastāvs un tiesiskās sekas, un, lai konstatētu, ka konkrēto dzīves gadījumu reglamentē attiecīgā norma, nepieciešams noteikt atbildību starp faktiskajām un tiesību normā minētajām pazīmēm. Tomēr tas neizslēdz nepieciešamību pēc tā izmantošanas teorijā, jo kopumā sastāva jēdziens palīdz sakārtot noziedzīgumu nosakošo pazīmju izpratni un tā aizstāšana ar citu jēdzienu nav nepieciešama.

Lai gan A.Kozlovs neatsaucas uz ārvalstu piemēriem, viņa piedāvājums nav oriģināls, uz ko pamatoti norāda arī U.Krastiņš, jo noziedzīga pārkāpuma un kriminālatbildības attiecība šādi formulēta ASV, saglabājot Anglijas *vispārējo tiesību* pieeju.³²⁸ Nedz Anglijas *vispārējās* vai *statūtu tiesībās*, nedz ASV krimināltiesībās nav atrodams abstraktais “sastāva” jēdziens, taču tas nenozīmē, ka pēc būtības tiesību teorijā netiktu analizēta nozieguma struktūra kā juridiska, abstrakta kategorija. Iepriekšējā nodaļa autore jau iezīmēja to specifisko ceļu, kādā krimināltiesību teorijā

³²⁵ Piemēram, KL 116.pantā ietverts slepkavības “sastāvs” (jeb definīcija atbilstoši ASV krimināltiesībām), kurā uzskaitītas tās tipizējošās pazīmes, proti, īpašības, pēc kā iespējams noteikt, vai konkrētais dzīves gadījums ir vērtējams kā slepkavība. Parasti definīcijā nav ietvertas vispārējās pazīmes, proti, tādas īpašības, kādu konstatēšana atzīta par nepieciešamām jebkuram noziedzīgam nodarījumam. Taču par vispārējām pazīmēm iespējams secināt no krimināltiesību teorijas atziņām. Slepkavības pazīmes tādējādi ir: citas (dzīvas, fiziskas) personas tīša (ar tiešu vai netiešu nodomu) prettiesiska (apdraudējuma objekta pastāvēšana) nonāvēšana – aktīva darbība vai bezdarbība, kas izraisa (cēloņsakarība) personas nāvi (rezultāts).

³²⁶ Komentējot A.Kozlova viedokli, profesors U.Krastiņš norāda uz sastāva nozīmīgo lomu kvalifikācijā un atbildības piemērošanā, kam piekritt darba autore. Tomēr tas neizslēdz iespēju diskutēt par atsevišķām teorētiskām nostādnēm, kas skar sastāva jēdzienu un ar to saistītos krimināltiesību institūtus. Sk. **Krastiņš, U.** *Vaina kā obligāts kriminālatbildības nosacījums.*

³²⁷ **Козлов, А.П.** *Понятие преступления*, с. 187-189.

³²⁸ **Krastiņš, U.** *Vaina kā obligāts kriminālatbildības nosacījums.*

noformēta abstrakta nozieguma izpratne caur visiem noziegumiem raksturīgajām pazīmēm, kā arī norādīts uz nozieguma struktūru raksturojošajiem elementiem, nošķirot faktiskajā gadījumā konstatējamās pazīmes no tiesību normā ietvertajām.³²⁹ Tomēr ASV krimināltiesībās joprojām nav vienota viedokļa, kā risināmi jautājumi: kas uzskatāmas par vispārināta vai tipiska noziedzīga pārkāpuma kā abstrakta jēdziena pazīmēm; kā iedalāmi un definējami nozieguma struktūru raksturojošie elementi un pazīmes, un vai vispār nepieciešams tos nošķirt vai kategorizēt; kādi jēdzieni izmantojami, lai formulētu minētos teorētiskos jautājumus; u.tml.

Latviešu valodā sastopamajam jēdzienam “sastāvs” angļu valodā vistuvākais izmantojamais termins ir *structure*, kas nozīmē struktūra, uzbūve.³³⁰ Minētais jēdziens ASV krimināltiesībās pilda līdzīgas funkcijas kā “sastāva” jēdziens Latvijā, taču tam nav atvēlēta nozīmīga vieta tiesību teorijā un tas drīzāk pieminēts “garāmejojot” kā pārkāpumu raksturojošo elementu visaptverošs apzīmējums. Arī “elementa” (*element*) jēdziens raksturīgs tikai modernajai krimināltiesību teorijai, tomēr sistematizācijas nolūkos to izmanto tikai daži pētnieki, attiecinot uz pārkāpuma sastāvdaļām. Pārsvārā teorijā tiek runāts par noziedzīga pārkāpuma “definīciju”,³³¹ bet uz tā sastāvdaļām norādīts ar tādām izteiksmes formām kā “pārkāpums sastāv no..” vai “pārkāpumu veido..”, kam seko pazīmju uzskaitījums, izvairoties no kopēja jēdziena izmantošanas.³³²

Izvairīšanās no abstraktu jēdzienu lietošanas, kas, pirmkārt, nav attiecināmi uz parādību kopumā un, otrkārt, šā iemesla dēļ satur vairākus izņēmumus, ir tipiska valstīm, kur pārņemta *vispārējo tiesību* sistēma. Kā redzams no noziedzīguma konstatēšanas analīzes, noziedzīgumu nosakošo pazīmju nosaukšana nedod pilnīgu atbildi uz jautājumu, vai notikušais gadījums patiesi ir noziedzīgs, jo ir virkne tādu vispārēju pazīmju, kas noziedzīgumu izslēdz. Vispārēju, plašu jēdzienu kā “sastāvs” lietošana savā ziņā attālina teoriju no prakses, bet *vispārējo tiesību* sistēmās prakse ir galvenais atskaites punkts kā teorijas, tā tiesību jaunrades attīstībai. Šādam abstrakcionismam nav arī pragmatiska pamata – kriminālatbildība ir piemērojama vienīgi par konkrēto gadījumu, tāpēc **tādi jēdzieni kā “struktūra” vai “sastāvs” ASV krimināltiesībās izmantoti tik daudz, lai nosauktu elementu kopumu, kas veido noziedzīgu pārkāpumu, un elementu kopumu, kas noziedzīgumu izslēdz.**

³²⁹ Dubber M.D., Kelman M.G. *American Criminal Law: Cases, Statuettes, and Comments*. New York : Foundation Press, 2005, p. 183.

³³⁰ Angļu-latviešu valodas vārdnīca. *Tildes Vārdnīcu Pārlūks*.

³³¹ Jēdziens “definīcija” (*definition*) šādā kontekstā faktiski nozīmē to pašu, ko savā laikā P.Mincs apzīmēja kā “tipiskais sastāvs”, padomju tiesībās kā “dispozīcija”, bet mūsdienās – “normas tiesiskais sastāvs”.

³³² ASV krimināltiesībās salīdzinoši ilgi vispār netika pievērsta uzmanība teorētisku konceptu analīzei. Piemēram, 20.gs vidū izdotajā krimināltiesību rokasgrāmatā L.Gluks un Š.Hells raksta: “*Materiālās krimināltiesības nodarbojas ar liela un sarežģīta procesa nelielu segmentu. To uzmanības centrā ir nodarījums un psihe stāvoklis, kas jāpierāda prokuratūrai, izslēdzot saprātīgas šaubas, lai varētu notiesāt par noziegumu apsūdzētu personu.*” Glueck, S., Hall, L. *Cases on Criminal Law and its Enforcement*, 2nd ed. St. Paul : West Publishing Co., 1958, p. 1.

Ņemot vērā specifisko veidu, kādā *vispārējo tiesību* valstīs attīstījās tiesības kopumā, arī daudzas materiālo krimināltiesību pamatnostādnes vēl mūsdienās tiek analizētas pakārtoti procesuālo tiesību un to piemērošanas vajadzībām. Līdz ar to arī nozieguma struktūra galvenokārt tiek pētīta un analizēta, vadoties no jautājuma – kas un kā ir jāpierāda, lai personu sauktu pie atbildības. Par materiālo krimināltiesību lomu 20.gs ASV sk. **Ibid**, p. 1-3.

ASV krimināltiesību zinātnē atrodamas divas teorijas, kas skaidro pārkāpuma struktūru, proti, tradicionālā *vispārējo tiesību*, saskaņā ar kuru pārkāpuma pamatā ir *actus reus* un *mens rea* mijiedarbība, un modernā jeb Paraugkriminālkodeksa pieeja, saskaņā ar kuru pārkāpuma struktūras pamatā ir “elementu analīze” (*element analyze*). Pārkāpuma elementu legālā definīcija ir ietverta PKK §1.13(9), pēc kā par elementiem tiek uzskatīti: **1)**vainojams nodarījums (*conduct*);³³³ **2)**klātesošie apstākļi (*attendant circumstances*); **3)**nodarījuma rezultāts (*result of conduct*).³³⁴ Abu minēto pieeju nošķiršana ir nosacīta, jo zinātnē tās parasti atspoguļotas kopsakarā, proti, lielākā daļa pētnieku izmanto *vispārējās tiesībās* formulēto izpratni par noziedzīgu pārkāpumu veidojošo elementu iedalījumu, bet pašus elementus analizē atbilstoši Paraugkriminālkodeksa pieejai. Tas skaidrojams ar jēdzienu *mens rea* un *actus reus* dziļajām vēsturiskajām saknēm, turklāt tieši saistībā ar *mens rea* un *actus reus* elementu nošķiršanu *vispārējās tiesībās* attīstījās izpratne par noziedzīgu pārkāpumu kā sastāvošu no ārējās un iekšējās rīcības.³³⁵

Saskaņā ar *vispārējo tiesību* teoriju jebkura pārkāpuma struktūras elementi ir savstarpēji nošķirami un to pētniecība notiek dažādu krimināltiesību doktrīnu ietvaros. Pārkāpuma noziedzīgumu veido *actus reus* un *mens rea* mijiedarbība, kas ir noziedzīgās uzvedības iekšējā un ārējā iedaba, kā arī tādas kategorijas kā cēloņsakarība, nodarītais kaitējums, apdraudētās tiesiskās intereses un citi elementi, kas ietverti noziedzīgo pārkāpumu definīcijās.³³⁶

ASV Paraugkriminālkodeksā, iestrādājot moderno pieeju noziedzīga pārkāpuma elementu iedalījumā, galvenokārt notika vēršanās pret nenoteiktību elementu formulējumā, proti, tā autori centās apkopot un grupēt elementus, kas vispārēji raksturo noziedzīgumu, un elementus, kas tipizē konkrētus pārkāpumus, kā arī tos strukturāli sakārtot, jo *vispārējās tiesībās* nebija strikti nodalīts,

³³³ Jēdzienam *conduct* latviešu valodā tulkots kā uzvešanās, vadīšana. Šo tulkojumu iespējams attiecināt uz jēdziena *conduct* plašāko nozīmi, kas skaidrota PKK §1.13(5), proti, šajā gadījumā *conduct* aptver darbību, bezdarbību, un šai darbībai vai bezdarbībai atbilstošo personas psihisko stāvokli (formu). Jēdziens *conduct* pārsvarā gan tiek lietots šaurākā nozīmē, ar to saprotot vienīgi darbību vai bezdarbību (un valdījumu). Sk. sīkāk **Dubber, M.D.** *Model Penal Code*. New York : Foundation Press, 2002, p. 301.

³³⁴ **Ibid.** Skaidrojums jēdzienam “elements” netiek dots nedz Paraugkriminālkodeksā, nedz tiesību teorijā.

³³⁵ Jēdzieni *actus reus* un *mens rea* ir plaši lietoti gan zinātniskajās monogrāfijās, gan krimināltiesību “rokasgrāmatās” (*textbooks*). Rokasgrāmatas ir tipiska *vispārējo tiesību* iezīme, un to funkcijas ir: apvienot atsevišķu krimināltiesību institūtu vēsturisko un moderno izpratni; savienot vispārējo tiesību un mūsdienu statūtu tiesību atziņas; teorētiski analizēt tiesu praksi, tajā sastopamās problēmas un piedāvāt tām risinājumus u.c. Analizējot noziedzīga pārkāpuma elementus (tā struktūru), daļa pētnieku vairāk cenšas saglabāt tieši klasisko pieeju, atsevišķas nodaļas veltot *actus reus* un *mens rea* doktrīnām. Piemēram, **Lippman, M.** *Contemporary Criminal Law : Concepts, Cases, and Controversies*. 2nd ed. Los Angeles, etc. : Sage, 2010. p. 84-145.

Neskatoties uz minēto, arvien lielāku ietekmi ASV krimināltiesībās iegūst modernā teorija. Kā viens no pirmajiem ASV krimināltiesību zinātniekiem, kurš atteicās no vēsturiskajiem jēdzieniem, minams profesors P.H.Robinsons. Sk. **Robinson, P.H.** *Should the Criminal Law Abandon* (..), p. 187-211. Savā krimināltiesību rokasgrāmatā profesors izmanto tieši Paraugkriminālkodeksa terminoloģiju: vainojamība (*culpability*), cēloņsakarība (*causation*), kaitējums (*harm*) u.tml. **Robinson, P.H.** *Fundamentals of Criminal Law*, 2nd ed. Boston, etc. : Little, Brown and Company, 1995. Savukārt, piemēram, profesore S.T.Rīda, analizējot nozieguma sastāvu, izmanto jēdzienus: noziedzīga darbība (*criminal act*), noziedzīgs nodoms (*criminal intent*), cēloņsakarība (*causation*) un blakusapstākļi (*attendant circumstances*). **Reid, S.T.** *Criminal Law*, 8th ed. Oxford, New York : Oxford University Press, 2010, p. 29-49.

³³⁶ Par vienu no izcilākajiem 20.gs pētījumiem *vispārējo tiesību* krimināltiesībās uzskatāms profesora Dž.Hella darbs “Krimināltiesību vispārējie principi”. Pētījumā Dž.Hells apvienojis kā Anglijas, tā ASV tiesību zinātnes sasniegumus krimināltiesību jomā. Sk. **Hall, J.** *General Principles of Criminal Law*, 2nd ed. Indianapolis, New York : the Bobbs-Merrill co, inc., 1960.

piemēram, vai sekas un cēloņsakarība analizējami atsevišķi vai kopsakarā ar *actus reus*, tāpat nebija vienotas izpratnes par *mens rea* formām un to nozīmi.

Otrs būtisks aspekts, ko centās panākt Paraugkriminālkodeksa autori, bija tiesību un morāles norobežošana, atsakoties no jēdzieniem *actus reus* un *mens rea*, kas formulēti kanoniskajās tiesībās un apriori ietver morālu vērtējumu. Analizējot katru elementu nošķirti, secināms, ka tie paši par sevi nav noziedzīgi, bet tikai kopsakarā ļauj konkrētu dzīves gadījumu kvalificēt kā noziedzīgu. Konkrētā dzīves gadījuma pazīmes, kuras likumdevējs novērtējis kā juridiski svarīgas noziedzīguma pastāvēšanai un tādēļ ietvēris tiesību normā (štatū vai federālajā kriminālkodeksā, krimināllikumā vai citā krimināltiesiskās attiecības regulējošā likumā), ASV modernajās krimināltiesībās tiek formulētas kā pārkāpumu definējošie jeb nosakošie elementi (*elements defining offense*), kas vienlaikus ir arī kāda dzīves atgadījuma noziedzīgumu nosakošie elementi.

3.1.2. Noziedzīgumu konstituējošo un izslēdzošo pazīmju vieta noziedzīga nodarījuma (pārkāpuma) definīcijā

Analizējot PKK §1.13(9) nosaukto noziedzīga pārkāpuma elementu attiecību ar kriminālatbildības vispārējiem principiem, kas skaidroti Paraugkriminālkodeksa otrajā nodaļā, secināms, ka pārkāpumu definējošie elementi ir tikai minimālā prasība, lai kādu notikumu atzītu par noziedzīgu, jo ir virkne citu pazīmju (tai skaitā vispārējās pazīmes, kā arī noziedzīgumu izslēdzošās pazīmes), kuras vērtējamas, izlemjot, vai noticis pārkāpums un vai tas uzskatāms par noziedzīgu. Tādēļ tā ir galvenā vispārējās noziedzīga pārkāpuma definīcijas funkcija – aprakstīt noziedzīgumu nosakošās un izslēdzošās kopējās pazīmes.

Profesors M.D.Dabbers norāda, ka noziedzīga pārkāpuma definīcija ietverta jau PKK §1.02(1)(a), kur uzskaitīti visu pārkāpumu definīciju kopējie principi, proti, aizliegt un novērst rīcību, kas neattaisnojami un neatvainojami rada vai var radīt būtisku kaitējumu individuālajām vai publiskajām interesēm.³³⁷ Tomēr tā nav izsmeļoša definīcija, jo PKK §1.05(1) noteikts, ka personas rīcība neveido pārkāpumu, kamēr tas nav noziegums vai cits likuma pārkāpums (*violation*) saskaņā ar Paraugkriminālkodeksu vai citu valsts izdotu likumu.³³⁸ Šāda pieeja pārkāpuma definēšanā ir izskaidrojama ar vēsturisko specifiku, kad *vispārējās tiesībās* tā vietā, lai raksturotu, kas ir noziegums, tika analizēts, kas nav noziegums. Kriminālatbildības piemērošanai bija nepieciešams konstatēt pārkāpuma (noziedzīguma) esamību un aizstāvības (*defense*) neesamību.³³⁹ Aizstāvības esamība izslēdz ne tikai kriminālatbildību, bet atsevišķos gadījumos arī noziedzīgumu kā tādu.³⁴⁰ Līdz ar to Paraugkriminālkodeksā minētās noziedzīga pārkāpuma pazīmes, autoresprāt, iedalāmas **noziedzīgumu konstituējošās un noziedzīgumu izslēdzošās.**

³³⁷ Dubber, M. D. *Model Penal Code*, p. 288.

³³⁸ *Ibid.*, p. 292.

³³⁹ Dubber, M.D., Kelman M.G. *American Criminal Law*, p. 198. Sk. arī 2.3.nodaļu, īpaši E.Livingstona teoriju.

³⁴⁰ Līdzīgu pieeju izmantojis arī profesors P.Mincs, analizējot noziedzīga nodarījuma definīciju. Atsaucoties uz Vācijas tiesību teoriju, profesors norāda, ka noziedzīgu nodarījumu veido tā pazīmes, attaisnojošo un atvainojošo elementu neesamība, un sastāva elementu pastāvēšana. **Mincs, P.** *Krimināltiesību kurss*, Visp. d., 71.lpp.

Noziedzīgumu konstituējošās pazīmes apvienojamas un lielā mērā pieskaitāmas pie kāda no četriem galvenajiem pārkāpuma struktūru veidojošajiem elementiem: **1)conduct** jeb nodarījums, kas attiecīgi sastāv no materiālajām jeb objektīvajām pazīmēm (darbība, bezdarbība vai valdījums, apstākļi, rezultāts); **2)mental state** jeb psihiskais stāvoklis (nolūks (mērķtiecība), apzināšanās, neapdomība vai nevērība); **3)causation** jeb ar cēloņsakarība (nereti arī rezultāts vai tā iespējamība tiek apskatīta nevis kā nodarījuma, bet cēloņsakarības pazīme); **4)tiesību norma**, ar ko aizsargātas individuālās vai publiskās (valsts, sabiedrības) intereses jeb apdraudējuma objekts. Savukārt noziedzīgumu izslēdzošās pazīmes padara neiespējamu noziedzīga pārkāpuma pastāvēšanu un līdz ar to arī personas saukšanu pie atbildības: **1)justifications** jeb attaisnojošie elementi; **2)excuses** jeb atvainojošie elementi.³⁴¹

Tiesību teorijā, analizējot noziedzīga pārkāpuma struktūru, vistuvāk minētajam iedalījumam ir pieturējušies M.D.Dabbers un M.G.Kelmens (*Kelman*). Profesori noziedzīga pārkāpuma analīzi iesāk ar tā elementu nošķiršanu: **1)criminal conduct** jeb noziedzīgais nodarījums kā pārkāpuma objektīvos elementus (darbība, bezdarbība, valdījums un blakusapstākļi) apvienojošs jēdziens; **2)mental state** jeb psihe, prāta stāvoklis kā pārkāpuma subjektīvais elements (apvieno vairojamības formas un defektu psihiskajā attieksmē – kļūdu); **3)criminal harm** jeb noziedzīgais

³⁴¹ Promocijas darbā autore sīkāk neanalizēs aizstāvības institūtu ASV krimināltiesībās. Vispārējam ieskatam norādāms, ka pie "aizstāvībām" tradicionāli pieskaitīti gan tādi apstākļi, kas izslēdz vainu, gan tādi, kas izslēdz prettiesiskumu, un lielākoties tie ir noziedzīgumu izslēdzoši elementi. Protams, ir virkne citu apstākļu, kas ietekmē atbildības iestāšanos, soda iestāšanos, soda apmēru u.c. ar soda noteikšanu saistītus jautājumus. Attiecībā uz noziedzīguma izslēgšanu nosaucamas divas *vispārējo tiesību* doktrīnas, proti, *justification* jeb attaisnošana un *excuse* jeb atvainošana. Teorijā raksturotas šādas situācijas, kas var liecināt par noziedzīguma izslēgšanu: **1)pašaizsardzība** (jābūt tūlītējai un proporcionālai, kas īpaši ievērojams, ja apdraudēta nevis dzīvība vai veselība, bet tikai īpašums; apsverama arī saprātīga kļūdfīšanās); **2)nepieciešamība**; **3)tiesību piemērošana**, publisks pienākums; **4)piekrišana**; **5)spaidi**; **6)lamatas**; **7)vājprāts** un mazgadība. Saskaņā ar Paraugkriminālkodeksu pirmā līdz ceturtajai uzskatāmas par attaisnojošām aizstāvībām, bet piektā līdz septītajai par atvainojošām. Sk. **Dubber, M.D.** *Model Penal Code*, p. 186-281.

Par atvainojošajiem un attaisnojošajiem apstākļiem salīdzināmo tiesību perspektīvā sk. **Milhizer, E.R.** *Justification and Excuse: What They Were, What They Are, and What They Ought To Be. St. John's L. Rev.*, 2004. Vol. 78, p. 725-896. Salīdzinājumu starp ASV un Vācijas regulējumu sk. **Eser, A.** *Justification and Excuse. Am. J. Comp. L.*, 1976. Vol. 24, p. 621-637.

Apkopojoši par teorijām, kas saistītas ar attaisnojošajiem un atvainojošajiem apstākļiem un to krimināltiesisko nozīmi noziedzīguma analīzē sk. **Fletcher, G.P.** *Domination in the Theory of Justification and Excuse. U. Pitt. L. Rev.*, 1996. Vol. 57, p. 553-578.

Par aspektiem, kas skar attaisnojošo un atvainojošo apstākļu kā noziedzīgumu izslēdzošu elementu nošķiršanu sk. **Greenawalt, K.** *Perplexing Borders of Justification and Excuse. Colum. L. Rev.*, 1984. Vol. 84, No. 8, p. 1897-1927. Par nošķiršanas problemātiku sk. arī **Western, P., Mangiafico, J.** *A Justification, Not and Excuse – And Why it Matters. Buff. Crim L. Rev.*, 2004. Vol. 6, p. 833-950. Pēdējā no minētajiem pētījumiem uzmanība galvenokārt veltīta tieši spaidu institūtam un argumentēts, ka nošķiršana starp attaisnojošiem un atvainojošiem apstākļiem ir nepieciešama jau tādēļ vien, ka tā kopumā padziļina izpratni krimināltiesību, to mērķu un jēgas izpratni. Profesori pētījumā uzsver nepieciešamību izprast, kāpēc persona netiek sodīta, un, ja runa ir par noziedzīgumu noliedzošiem, izslēdzošiem apstākļiem, tad ir būtiski apsvērt, kādās situācijās var runāt par prettiesiskuma neesamību, bet kurās – par vainu, proti, vai persona netiek sodīta tāpēc, ka tā sasniedz derīgus mērķus, vai tāpēc, ka tai nebija iespēja rīkoties savādāk.

Sīkāk par attaisnojošajiem elementiem sk. **Schopp, R.F.** *Justification Defenses and Just Conviction*, Cambridge (USA) : University Press, 1998. Pētījumā analizēta ar tiesiskumu saistītā problemātika, morālie un tiesiskie apsvērumi, kā arī problēmas, ko sagādā atvainojošo un attaisnojošo apstākļu norobežošana. Pamatā pētījumā analizēta pašaizsardzība, nepieciešamība un spaidi.

Par atvainojošajiem apstākļiem sk. **Diamond, J.L.** *An Ideological Approach to Excuse in Criminal Law. New Eng. J. on Crim. & Civ. Confinement*, 1999. Vol 25, p. 1-19. Pētījumā nošķirti šādi tradicionāli atvainojošie apstākļi: **1)kļūda** (juridiskā un faktiskā); **2)psihiatriskā atvainošana**; **3)lamatas, slazdi** (*entrapment*), kas saistīti ar policijas tiesību pārkāpumiem, arī provokāciju; **4)spaidi**.

kaitējums (cēloņsakarība un mēģinājums pētīti saistībā ar kaitējumu). Pēc tam profesori analizē attaisnojošās un atvainojošās “aizstāvības”, proti, paš aizsardzību, nepieciešamību, tiesību piemērošanu (tai skaitā publisko pienākumu un īpašo atbildību), piekrišanu, spaidus, viltu, garīgo slimību vai defektu. Jautājumi, kas skar pārkāpuma izdarījušo personu, tiek pētīti kontekstā ar jau minētajiem “aizstāvības” elementiem, kā arī saistībā ar grupveida noziegumiem.³⁴²

Latvijas mūsdienu krimināltiesību zinātnē autorei neizdevās atrast mēģinājumus veidot visaptverošu noziedzīga nodarījuma definīciju, kurā būtu ietvertas kā noziedzīgumu konstituējošās, tā izslēdzošās pazīmes. Tomēr, definējot noziedzīgu nodarījumu, ir vērtētas kā vienas, tā otras – uz to norāda arī KL 6.panta formulējums, kur pirmajā daļā sniegta pozitīvā, bet otrajā daļā – negatīvā noziedzīga nodarījuma definīcija.

Krimināltiesību teorijā tiek nodalīti četri elementi, kas veido vispārējo “noziedzīga nodarījuma” sastāvu: 1) objekts; 2) objektīvā puse; 3) subjekts; 4) subjektīvā puse. Tomēr likumdevējs nav stingri pieturējies pie šāda formulējuma legālajā definīcijā, jo subjekts netiek minēts kā noziedzīguma pazīme vai vispārējās definīcijas elements. Persona, kas aizskārusi ar krimināltiesībām aizsargāto interešu loku, raksturota KL 11.-14.pantā, kuros uzskaitītās pazīmes pēc būtības saistītas ar iespēju personu saukt pie kriminālatbildības.³⁴³ Krimināllikumā noziedzīguma pamatā minētas divas galvenās sastāva pazīmes, respektīvi, vaina nodoma vai neuzmanības formā, kas pieskaitāma subjektīvajai pusei, un nodarījums kā darbība vai bezdarbība, kas pieskaitāms objektīvajai pusei. Definīcijā ietverts arī objekts, proti, noziedzīgums konstatējams vienīgi tajos gadījumos, ja apdraudētas tieši ar Krimināllikumu aizsargātās intereses.

Autoresprāt, nav viennozīmīgi vērtējams ne tikai noziedzīga nodarījuma izdarītāja raksturojums, bet arī KL 6.panta otrās daļas formulējums, ka “*par noziedzīgu nav atzīstama darbība vai bezdarbība, kam ir Krimināllikumā paredzētā nodarījuma sastāva pazīmes, bet kas izdarīts apstākļos, kuri izslēdz kriminālatbildību*”. Neskaidrība ir saistīta tieši ar jēdzienu “kriminālatbildības izslēgšana” un “noziedzīguma izslēgšana” lietojumu. Pirmkārt, rodas jautājums par subjektu – kā vērtēt nodarījumu, ja tā izdarītājs bijis nepieskaitāms vai mazgadīgs, proti, vai šajos gadījumos ir noticis noziedzīgs nodarījums? Otrkārt, neskaidrs ir izslēdzošo apstākļu vērtējums – ja pastāv apstākļi, kas nosaka noziedzīgumu, tad pēc loģikas tiem pretstatāmi vienīgi apstākļi, kas noziedzīgumu izslēdz. Apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību, ir saistāmi ar atbildības

³⁴² **Dubber, M.D., Kelman M.G.** *American Criminal Law*, p. xxiv-xxxi, 198-773. Citu pieeju piedāvā, piemēram, K.Šulhofers, kurš noziedzīgā pārkāpumā akcentē tieši tā pazīmes, apzīmējot tos kā tainīga soda elementus (*elements of just punishment*): 1)vainojamība, pie kuras profesors analizē *actus reus* un *mens rea* prasību; 2)proporcionalitāte; 3)legalitāte. Savukārt kaitējumu S.Dž.Šulhofers aplūko atsevišķi, ar to saistot cēloņsakarības izpratni un mēģinājuma institūtu. Tāpat atsevišķi tiek aplūkots grupveida noziegumu institūts. **Schulhofer, S.J., Kadish, S.H.** *Criminal Law and its Processes*, 7th ed. New York : Aspen, 2001, p. xxi-xv, xix-xxiii, 173-312, 517-748.

³⁴³ Piemēram, profesors R.Dombrovskis norādījis, ka “subjekts” krimināltiesiskās attiecībās ir tiesību aizsardzības institūcija – tiesa, prokuratūra, policija. Sk. **Dombrovskis, R.** Dažas krimināltiesisko zinātņu teorētiskās problēmas. *Jurista Vārda*, 2008. Nr. 6 (510). Šādā kontekstā minētais jēdziens tiek izmantots arī ASV tiesībās, kur savukārt noziedzīgu pārkāpumu izdarījusī persona apzīmēta ar jēdzieniem *actor* vai *offender*, kā arī nereti tiek lietoti procesuālie termini *defendant*, *the accused* (apsūdzētais).

(soda) piemērošanu vai nepiemērošanu par noziedzīgu nodarījumu – ja nav noziedzīguma, vispār nav pamata runāt par kriminālatbildību.

Sīkāk pievērsoties otrā jautājuma problemātikai, norādāms, ka laika gaitā noziedzīgumu izslēdzošie apstākļi traktēti atšķirīgi. Piemēram, P.Mincs tos analizē kopsakarā ar noziedzīga nodarījuma objektu, argumentējot, ka tie ir apstākļi, kas “*iznīcina nodarījuma nelikumību labuma tiesiskās apsardzības trūkumu dēļ*”,³⁴⁴ un šāds viedoklis nav pretrunā ar A.Niedres pausto.³⁴⁵ Tomēr autore nevar piekrist A.Niedres viedoklim, ka viena no šādu apstākļu pazīmēm ir formāla atbilstība Krimināllikuma Sevišķās daļas panta sastāvam,³⁴⁶ jo iespējams runāt vienīgi par formālu atbilstību nodarījuma objektīvajai pusei. Tā kā tiesību teorijā arvien ir aktuāls viedoklis, ka noziedzīga nodarījuma objekts ir obligāts sastāva elements, tad pirmais izslēdz otro, proti, neesot sabiedrības vai indivīda interešu apdraudējumam, nav konstatējams sastāvs, un tādēļ arī nav pamata kādu dzīves gadījumu kvalificēt kā noziedzīgu nodarījumu.³⁴⁷ Kā precīzi skaidro U.Krastiņš, kriminālatbildība šādā gadījumā tiek izslēgta, jo nav noziedzīga nodarījuma sastāva.³⁴⁸

Krimināllikuma 3.nodaļas analīze dod pamatu secināt, ka tajā minētie apstākļi “izdzēs”, “iznīcina” kādu no sastāva pazīmēm. Tā nepieciešamās aizstāvēšanās gadījumā noteikts, ka uzbrucēja intereses likums neaizsargā, līdz ar to šādos gadījumos iztrūkst objekts. Līdzīgi vērtējama aizturēšana, radot personai kaitējumu. Šķietamā aizstāvēšanās ir saistīta ar kļūdas pastāvēšanu, un to varētu uzskatīt par kļūdas speciālo gadījumu, saistot šo apstākli ar subjektīvo pusi. Līdzīgi arī galējā nepieciešamība saistīta ar personas psihisko attieksmi un rīcību, proti, tā ietekmē darbības vai bezdarbības labprātīgumu, ko sīkāk autore analizēs darba 4.2.1.nodaļā. Tāpat attaisnots profesionālais risks ir tieši saistīts ar psihisko attieksmi, jo persona iesaistās darbībā, apzinoties, ka tās rīcība ir riskanta, bet ļaujoties, ka šo risku varēs novērst vai ierobežot, pretēji noziedzīgai pašpaļāvībai, kad personai nav pamata ļaunies uz situācijas labvēlīgu iznākumu. Noziedzīgas pavēles vai rīkojuma izpildīšana attiecināma uz psihiskās attieksmes intelektuālo momentu. Ja noziedzīgums bijis acīmredzams vai persona to apzinājusies, tomēr apsverams jautājums par labprātīgumu, ja pavēles vai rīkojuma neizpilde radītu personai galējās nepieciešamības stāvokli.³⁴⁹

³⁴⁴ **Mincs, P.** *Krimināltiesību kurss*, Visp. d., 89.-92.lpp.

³⁴⁵ “*Nodarījumi izdarīti, pastāvot nosacījumiem, kas pārvērš šos nodarījumus no sabiedrības interesēm kaitīgiem par sabiedrības interesēm derīgiem vai vismaz neitrāliem.*” **Krastiņš, U., Liholaja V., Niedre, A.** *Krimināltiesības*, Visp.d. (2008), 301.lpp.

³⁴⁶ **Turpat**, 299.-301.lpp.

³⁴⁷ Līdzīgi padomju krimināltiesību teorijā šie apstākļi tika saistīti ar objektu, proti, apstākļi, kas izslēdz nodarījuma sabiedrisko bīstamību. Sīkāk sk. **Blūma, M.** *Apstākļi, kas izslēdz nodarījuma sabiedrisko bīstamību un prettiesiskumu*. Rīga : P. Stučkas Latvijas Valsts universitāte, 1976.

³⁴⁸ **Krastiņš, U.** *Noziedzīgs nodarījums*, 228.lpp.

³⁴⁹ Ieskatam minams, ka Sodū likumā bija sastopami trīs šādi apstākļi: **1)** nepieciešamā aizstāvēšanās; **2)** galējā nepieciešamība; **3)** dienesta pavēles, ja vien tā nav bijusi acīmredzami noziedzīga, izpilde. No tiem padomju periodā tika saglabāti tikai pirmie divi, kaut arī tiesību teorijā apsvēra arī citus gadījumus. Sīkāk par noziedzīguma izslēgšanu Latvijas krimināltiesībās dažādos laika periodos sk. **Mincs, P.** *Krimināltiesību kurss*, Visp. d, 95.-105.lpp; *Latvijas PSR Kriminālkodeksa komentāri*. J.Dzeniša un A.Niedres vispārīgā redakcijā. Rīga : Avots, 1982, 64.-77.lpp; **Blūma, M.** *Apstākļi, kas izslēdz nodarījuma (..)*; **Blūma, M.** *Kriminālā likumdošanā neregulētie apstākļi (..)*; **Judins, A.** *Apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību*. Rīga : Turība, 2006.

Analizējot 1996.gada Krievijas Federācijas KK³⁵⁰ ietverto apzīmējumu “apstākļi, kas izslēdz nodarījuma noziedzīgumu”, sākotnēji Latvijas krimināltiesību teorijā tas tika uztverts skeptiski, tomēr jaunākā tiesību literatūrā ietvertas atziņas, kas liecina par labu šādai pieejai.³⁵¹ Autoresprāt, šādi apstākļi ir vērtējami kā noziedzīgumu izslēdzoši un Krimināllikumā formulētais nodaļas nosaukums tāpēc ir neprecīzs. Turklāt arī tādi apstākļi kā nepieskaitāmība un kriminālatbildības vecums ir uzskatāmi par noziedzīgumu izslēdzošiem un tāpēc nebūtu ietverami nodaļā, kur tiek definēts noziedzīga nodarījuma jēdziens un to konstituējošie elementi. Krimināllikuma uzbūvē ir būtiski ievērot un nošķirt noziedzīguma konstatēšanu un soda noteikšanu, kas, lai arī praksē parasti norisinās paralēli, tomēr pilda dažādas funkcijas.

ASV noziedzīgumu nosakošo un noziedzīgumu izslēdzošo elementu nošķiršanai ir ļoti būtiska loma tieši no procesuālā viedokļa. Apsūdzības primārais pienākums ir konstatēt, ka noticis noziedzīgs nodarījums, un pierādīt, ka tieši tā persona, kas tiek apsūdzēta, šo nodarījumu ir izdarījusi. Vienlaikus pastāv virkne subjektīvu vai objektīvu apstākļu, kas varēja ietekmēt noziedzīguma rašanos, kas savukārt dod iespēju apsūdzētajam attaisnot vai atvainot savu rīcību, piemēram, iespēja atsaukties uz noziedzīgas pavēles izpildi vai atrašanos afekta stāvoklī. Apsūdzētā pienākums šādā situācijā ir radīt saprātīgas šaubas, ka apstāklis bijis tik nozīmīgs, ka tas izslēdz kādu no noziedzīgumu nosakošajiem elementiem un līdz ar to arī kriminālatbildību.

3.2. Noziedzīga nodarījuma (pārkāpuma) pazīmju un elementu analīze

Latvijas tiesību teorijā saistībā ar sastāva elementiem un pazīmēm diskutēts gan par atsevišķu jēdzienu lietojumu, gan par to savstarpējo attiecību. Ja ASV krimināltiesību teorijā sastopams ir vienīgi latīniskās izcelsmes jēdziens *element*,³⁵² tad Latvijā tiek izmantoti divi savstarpēji nošķirami termini – *elements* un *pazīme*. Kā norāda U.Krastiņš, “elements” ir kaut kā vesela sastāvdaļa, tāpēc, raksturojot noziedzīga nodarījuma struktūru, uzbūvi, šis ir piemērotāks jēdziens, kam piekrit arī darba autore.³⁵³ Saskaņā ar Latvijas krimināltiesību teoriju, kas līdz vēl nesenam laikam nav bijusi apstrīdēta, noziedzīgu nodarījumu veido četri elementi, proti, objekts, objektīvā puse, subjekts un subjektīvā puse. Elementu sastāvdaļu apzīmēšanai U.Krastiņš ierosina izmantot terminu “pazīmes”, skaidrojot, ka tās “*individualizē kaut ko no vairāk apkopjoša (šajā gadījumā no elementa)*”,³⁵⁴ tādējādi ar sastāva pazīmēm jāsaprot tā “saturu”, elementu īpašības,

³⁵⁰ Krievijas Federācijas KK otrā sadaļa veltīta pārkāpumiem, un tās pēdējā, astotā nodaļa – tieši apstākļiem, kas izslēdz nodarījuma noziedzīgumu. Starp tiem minēti: **1)**nepieciešamā aizstāvēšanās (37.pants); **2)**kaitējuma nodarīšana, aizturot personu, kas izdara pārkāpumu (38.pants); **3)**galējā nepieciešamība (39.pants); **4)**fiziska vai psihiska piespiešana (40.pants); **5)**attaisnojams risks (41.pants); **6)**pavēles vai rīkojuma izpilde (42.pants).

³⁵¹ **Krastiņš, U.** Noziedzīga nodarījuma subjekts un vainīgums krimināltiesībās. *Jurista Vārds*, 2009. Nr. 18 (561). Senāku profesora pausto viedokli sk. **Krastiņš, U.** *Noziedzīgs nodarījums*, 229.lpp.

³⁵² Vārds *element* cēlies no latīņu valodas *elementum*, kas nozīmē stihija, pirmviela, un ar to apzīmējama viena no veseluma sastāvdaļām. *Tildes Vārdnīcu Pārlūks*. Šim vārdam tuvākais izmantojamas sinonīms krimināltiesību kontekstā varētu būt vārds daļa, arī - komponents, proti, noziedzīgu pārkāpumu iespējams sadalīt vairākās daļās, elementos, pamatkomponentos u.tml.

³⁵³ **Krastiņš, U., Liholaja V., Niedre, A.** *Krimināltiesības*, visp.d. (2008), 76.lpp.

³⁵⁴ **Turpat.**

raksturojumu. Minētais nav pretrunā ar jēdziena “pazīme” gramatisko nozīmi, jo latviešu valodā ar šo terminu tiek apzīmētas raksturīgās īpatnības, īpašības, iezīmes, un tas izmantojams, lai apzīmētu kvalitatīvu vai uz saturu attiecināmu vienību.

Autoresprāt, nav šaubu, ka, piemēram, konkrētā noziedzīgā nodarījuma izvēlētie rīki un līdzekļi, personas psihiskā attieksme un motīvi, veiktās darbības un sasniegtais rezultāts raksturo tipiskā sastāva elementus. Runājot par noziedzīga nodarījuma abstrakto jēdzienu, termins “pazīme” pilnīgi precīzi tiek izmantots tā kopējā raksturojumā, proti, par noziedzīga nodarījuma pazīmēm izvirzītas: kaitīgums, sodāmība, legalitāte u.c. Savukārt, piemēram, nodarījums jeb rīcība, blakusapstākļi, sekas, cēloņsakarība, psihiskā attieksme, apdraudētās intereses – šie jēdzieni kā abstraktas kategorijas nevis raksturo noziedzīgo nodarījumu pēc būtības, bet ir tā sastāvdaļas jeb veidojošie komponenti, ko piemērotāk apzīmēt ar terminu “elements”.

Latvijas tiesību teorijā ar terminu “elements” aptverti jau minētie četri pamatelementi, kas ir noziedzīga nodarījuma uzbūves galvenās daļas un kam *vispārējās tiesībās* ir pielīdzināmi jēdzieni *mens rea* un *actus reus*, tomēr nedz Anglijā, nedz ASV nav sastopama tik konkrēta sistematizācija kā pašreizējā Krievijas vai Latvijas krimināltiesību teorijā. Sīkāks noziedzīga nodarījuma uzbūves strukturālais iedalījums Latvijā netiek piedāvāts, jo pārējās kategorijas, kas attiecināmas uz elementu izpratni, tiek apzīmētas ar terminu “pazīmes”, bet pazīme ir īpašība, nevis komponents. Pazīmes attiecīgi tiek grupētas pamatpazīmēs, piemēram, nodarījums jeb rīcība, un apakšpazīmēs, attiecīgi – darbība un bezdarbība. Atsevišķām apakšpazīmēm tiek izmantoti īpaši apzīmējumi, piemēram, subjektīvās puses pazīme ir vaina, kuru raksturo tās “formas”. Mūsdienā ASV krimināltiesību zinātnē pamatā tiek runāts tikai par elementiem, taču netiek izmantots īpašs apzīmējums, lai raksturotu šos elementus veidojošās sastāvdaļas. Piemēram, vērtējot personas psihisko stāvokli, tiek runāts par tā formām, savukārt nodarījumā tiek izvirzīti tā izpausmes veidi. Taču teorijā netiek nošķirts, vai minētie jēdzieni attiecināmi uz noziedzīga pārkāpuma uzbūvi, vai tā materiālo raksturojumu.³⁵⁵

Pēc autores domām, teorijā “sastāva” jēdzienā ir jānošķir vispārējā, tipiskā un konkrētā noziedzīgā nodarījuma struktūras jeb uzbūves analīze no tā satura analīzes. “Elements” ir attiecināms uz noziedzīga nodarījuma abstrakto jeb vispārējo un tipisko jēdzienu un raksturo sastāva formālo uzbūvi. Turpretī jēdziens “pazīmes” ir attiecināms uz noziedzīga nodarījuma kā juridiskas parādības kvalitatīvo, saturisko novērtējumu. Terminam “elements” ir klasifikatora loma, jo pazīmes, kā noziedzīgumu konstituējošās, tā izslēdzošās, iespējams iedalīt kā piederīgas kādai no elementa grupām. Šā iemesla dēļ jēdziens “elements” būtu attiecināms uz strukturāli sīkākajām

³⁵⁵ Piemēram, profesors A.Kozlovs savā noziedzīga pārkāpuma analīzē nošķir objektīvo un subjektīvo pusi. Pie objektīvās puses profesors analizē tās elementus – darbību, bezdarbību un kaitējumu. Objektu un priekšmetu A.Kozlovs analizē kopsakarā ar kaitējumu, nevis kā atsevišķu elementu. Saistībā ar objektīvo pusi profesors analizē arī objektīvo saikni starp nodarījumu un kaitējumu. Par subjektīvās puses elementiem profesors izvirza subjektu, mērķi un motīvu, un vainu. Sk. **Козлов, А.П. Понятие преступления**, с. 193-692.

vienībām, kas dažādās kombinācijās un formās ir saskatāmas visu noziedzīgu nodarījumu tipiskajos sastāvos, proti: 1) rīcība; 2) blakusapstākļi; 3) kaitējums; 4) cēloņsakarība; 5) psihiskā attieksme. Elementi ir klasificējami kā piederīgi pie nodarījuma iekšējā (psihiskā attieksme) vai ārējā (visi pārējie, ko iespējams apzīmēt ar jēdzienu “objektīvā puse”) komponenta.

Noziedzīga nodarījuma elementiem ir iespējamās vairākas formas, piemēram, kaitējums var būt materiāls (fiziskas izmaiņas) vai nemateriāls (godam, cieņai, brīvībai); rīcība var būt aktīva (darbība) vai pasīva (bezdarbība); cēloņsakarība var būt tieša vai netieša; u.tml. Objektu un subjektu nošķirt kā noziedzīga nodarījuma elementus, autoresprāt, nav pamata, jo tiesiski aizsargātās intereses ir kaitējumu raksturojoša pazīme, savukārt pieskaitāmība, kriminālatbildības vecums un speciālo subjektu raksturojošās pazīmes ir attiecināmas uz noziedzīguma vai kriminālatbildības izslēgšanu vai soda noteikšanu.

Noziedzīga nodarījuma pazīmes Latvijas krimināltiesībās tradicionāli tiek iedalītas **pamatpazīmēs** un **papildpazīmēs**.³⁵⁶ Pamatpazīmēm vismaz teorētiski jāparādās visos noziedzīgu nodarījumu sastāvos, proti, atbilstoši tiesību teorijas atziņām tās ir nodarījums (darbība vai bezdarbība), personas psihiskā attieksme (nodoms vai neuzmanība), objekts jeb tiesiski aizsargātās intereses un subjekts jeb fiziska, kriminālatbildības vecumu sasniegusi, pieskaitāma vai ierobežoti pieskaitāma persona. Savukārt visiem materiāliem noziedzīgu nodarījumu sastāviem ir raksturīgas arī tādas pazīmes kā kaitīgās sekas un cēloņsakarība.³⁵⁷ Papildpazīmes nav raksturīgas pilnīgi visiem noziedzīgiem nodarījumiem, tomēr, kā precīzi norāda profesors U.Krastiņš, tāpat ir obligātas, ja tās ir ietvertas Krimināllikuma Sevišķās daļas normā, piemēram, priekšmets, vieta, veids, laiks, cietušais, motīvs u.tml.³⁵⁸

Šāds abstrakts iedalījums nav sastopams nedz Anglijas *vispārējās tiesībās*, nedz mūsdienu ASV krimināltiesību teorijā, jo saistībā ar noziedzīga pārkāpuma vispārējo jēdzienu tiek analizēti elementi, kas tipiski un raksturīgi visiem noziedzīgiem pārkāpumiem, savukārt šiem elementiem raksturīgās konkrētās pazīmes īpaši netiek iedalītas vai klasificētas. Saturiski analizējot ASV krimināltiesībās minētos elementus un salīdzinot ar elementu un pazīmju izpratni Latvijas krimināltiesībās, secināms, ka, pirmkārt, atsevišķas Latvijā tā dēvētās papildpazīmes ASV krimināltiesībās tiek pētītas kontekstā ar kāda no pamatelementu izpausmes veidiem, piemēram, motīvs uzskatīts par nolūka jeb mērķtiecības pamatu. Otrkārt, atsevišķas papildpazīmes kā blakusapstākļi tiek izvirzītas par noziedzīga pārkāpuma patstāvīgu elementu.

³⁵⁶ Literatūrā papildpazīmes tiek dēvētas arī par fakultatīvajām pazīmēm, tomēr tas nav uzskatāms par korektu apzīmējumu, jo var maldināt par šo pazīmju lomu un ietekmi pie noziedzīgu pārkāpuma kvalifikācijas. Šajā ziņā autore piekrist U.Krastiņa iepriekš paustajam viedoklim. **Krastiņš, U.** *Noziedzīgs nodarījums*, 19.lpp.

³⁵⁷ Izpētot Latvijas, Krievijas, ASV un Anglijas krimināltiesību literatūru, autore neatrada vienotu nostāju jautājumā par seku jeb noziedzīgā rezultāta vietu teorētiskajā noziedzīga nodarījuma (pārkāpuma) analizē. Anglijas un ASV krimināltiesībās, kas kopumā raksturīgs *vispārējo tiesību* saimes valstīm, šis jēdziens pamatā tiek analizēts kopsakarā ar cēloņsakarību. Latvijas krimināltiesībās tas izvirzīts kā pamatpazīme un tiek analizēts atsevišķi, tomēr ir atrodama norāde, ka atsevišķi pētnieki sekas uzskata par papildpazīmi.

³⁵⁸ **Krastiņš, U., Liholaja V., Niedre, A.** *Krimināltiesības*, Visp. d. (2008), 75.-79.lpp.

Savstarpēji nošķirot noziedzīga nodarījuma pazīmes un tā sastāva elementus, autoresprāt, iedalījums pamatpazīmēs un papildpazīmēs zaudē savu nozīmi. Krimināltiesībās nozīmīgāks ir noziedzīga nodarījuma pazīmju iedalījums **faktiskās** jeb **konkrētās** un **tiesiskās**. Faktiskās pazīmes ir saskatāmas katrā gadījumā, un tās ir konkrētas, piemēram, sišana vai duršana, personas nāve, mērķis iedzīvoties uz noteiktas personas rēķina u.c. Tiesiskās pazīmes vienmēr būs ar lielāku abstrakcijas pakāpi, turklāt tiesību normā var būt ietverta norāde tikai uz elementu vai tā formu bez īpašas konkretizācijas, piemēram, “nonāvēšana” ir slepkavības tiesiskā pazīme, kas raksturo šā nozieguma ārējos elementus – rīcību, kaitējumu un cēloņsakarību. Noziedzīga nodarījuma tiesiskās pazīmes tādējādi iespējams iedalīt **vispārējās** un **tipiskās pazīmēs**, no kurām pirmās attiecināmas uz noziedzīga nodarījuma abstrakto jēdzienu kā kaitīgums, vainīgums, sodāmība, bet otrās tipizē jeb raksturo kādu noziedzīga nodarījuma veidu vai grupu. Balstoties uz tiesību teorijā paustajām atziņām, tieši tipiskās tiesiskās pazīmes ir iedalāmas tādās, kas ietekmē kvalifikāciju jeb noziedzīgumu kā tādu, un tādās, kas ietekmē soda noteikšanu.³⁵⁹

Ņemot vērā iepriekš minēto, autore secina, ka gan Latvijā, gan ASV krimināltiesību teorijā pamatā tiek analizēts noziedzīga nodarījuma (pārkāpuma) abstraktais jēdziens un mācība par tā struktūru un saturu ir vispārīgās daļas viens no pamatjautājumiem. Neatkarīgi no lietotajiem jēdzieniem, teorijā ir atzīts, ka visu noziedzīgu nodarījumu (pārkāpumu) struktūras pamatā ir divas galvenās sastāvdaļas – tā ārējā un iekšējā izpausme, – kas savukārt strukturāli iedalāmas elementos. Tāpat atzīts, ka pastāv pilnīgi visiem nodarījumiem (pārkāpumiem) raksturīgas pazīmes, kuras attiecināmas uz kādu no sastāva elementiem.

Krimināltiesību teorijā pamatā operē ar noziedzīga nodarījuma tipisko sastāvu jeb pārkāpumu definīcijām, kas praksē kalpo kā **dzīves gadījuma tiesiskais novērtējums**. Tipiskā sastāva struktūras pamatā ir tās pašas sastāvdaļas (elementi), kas veido noziedzīga nodarījuma (pārkāpuma) abstrakto jēdzienu. Līdz ar to tipiskie sastāvi, piemēram, zādzība un krāpšana, savā starpā ir nošķirami nevis pēc struktūras, kas noziedzīgiem nodarījumiem (pārkāpumiem) ir vienāda,³⁶⁰ bet pēc to raksturojošām pazīmēm. Kriminālatbildības pamatā var būt tikai reālajā dzīvē noticis gadījums, kas kvalificējams kā noziedzīgs atbilstoši kādam no tipiskajiem sastāviem. Jēdzieni “tipiskās” un “tiesiskās” pazīmes šajā gadījumā lietoti kā sinonīmi, tāpat kā “konkrētās” un “faktiskās” pazīmes. Konkrēto gadījumu iespējams kvalificēt kā noziedzīgu nodarījumu (pārkāpumu) vien tad, ja konstatēta atbilstība starp minētajām pazīmēm.

³⁵⁹ Atsevišķos gadījumos ir iespējama pārklāšanās starp minētajām pazīmēm, piemēram, personas atrašanās alkoholisko vai cita veida apreibinošo vielu ietekmē noziedzīga nodarījuma izdarīšanas laikā atbilstoši KL 48.panta pirmās daļas 12.punktam vispārēji ir uzskatāma par pazīmi, kas ietekmē soda noteikšanu. Tajā pašā laikā atsevišķos gadījumos minētā pazīme ietekmēs ne vairs tikai soda noteikšanu, bet noziedzīgumu kā tādu, kā tas ir KL 260.panta trešajā daļā paredzētajā gadījumā.

³⁶⁰ Vērtējot sastāvus atbilstoši Latvijas krimināltiesību teorijai, to struktūras analīze nebūs vienmēr vērtējama vienādi, jo ir savstarpēji jānošķir nošķelti, formāli un materiāli noziedzīgu nodarījumu sastāvi. Tomēr arī šajā gadījumā vienīgais iztrūkstošais elements būs konkrētas sekas, jo kaitējums tiek nodarīts ar visiem noziedzīgiem nodarījumiem. Sk. sīkāk promocijas darba 4.5.1.nodaļu.

Noziedzīga nodarījuma (pārkāpuma) pazīmes kā Latvijas, tā ASV krimināltiesībās ierasts klasificēt **objektīvās** jeb ārēji novērojamās un **subjektīvās** jeb iekšējās. Latvijas krimināltiesībās pie pirmās grupas ierasts pieskaitīt visas objektu un objektīvo pusi raksturojošās pazīmes, savukārt pie otrās grupas – attiecīgi subjekta un subjektīvās puses pazīmes. Turpretī *vispārējās tiesībās* minētā klasifikācija ir pārkāpuma elementu strukturālā iedalījuma pamats, jo apzīmējums *mens rea* ir attiecināms uz visiem subjektīvajiem elementiem, ko raksturo personas iekšējās attieksmes pazīmes, savukārt apzīmējums *actus reus* vismaz teorētiski aptver noziedzīga pārkāpuma ārējās izpausmes elementus, ko raksturo objektīvās pazīmes.³⁶¹ Tādējādi secināms, ka sākotnēji kā objektīvus vai subjektīvus novērtē struktūras elementus un pēc tam attiecīgi šos elementus raksturojošās pazīmes tiek sagrupētas atkarībā no to piederības viena vai otra veida elementiem.

Piemēram, automašīnas vadīšana raksturo rīcību kā aktīvu darbību, tādējādi ir vērtējama kā objektīva pazīme, kamēr mantkārtība kā motīvs raksturo personas psihisko attieksmi, līdz ar to ir vērtējama kā subjektīva pazīme. Šāds noziedzīga nodarījuma sastāva jeb struktūras elementu pazīmju iedalījums tiesību teorijā tiek skaidrots gan ar nepieciešamību atvieglot sastāva jeb struktūras teorētisko analīzi, gan ar šo pazīmju konstatēšanu un vēlāk arī pierādīšanu praksē. Tas ir teorijā un praksē atzīts princips, ka iekšējās pazīmes ir konstatējamas un pierādāmas, balstoties uz ārēji novērojamām objektīvajām pazīmēm: “*Nosakot vainīgā nodoma saturu, tiesām jāpamatojas uz izdarītā nozieguma apstākļu kopumu un it īpaši jāņem vērā nozieguma izdarīšanas veids un rīki, brūču un citu miesas bojājumu daudzums, raksturs un lokalizācija, vainīgā noziedzīgo darbību pārtraukšanas iemesls, kā arī vainīgā un cietušā iepriekšējā izturēšanās, viņu attiecības pirms nozieguma izdarīšanas un citi apstākļi, kas var liecināt par viņa nodomu.*”³⁶²

Subjektīvo un objektīvo pazīmju nošķiršana ir nozīmīga arī tādēļ, ka ne vienmēr starp šīm pazīmēm būs novērojama sakritība, kas savukārt ir viens no stadiju jeb nepabeigta nozieguma vai pārkāpuma (*inchoate crime; inchoate offense*) izpratnes pamatiem. Kā tas kopumā atzīts tiesību zinātnē, personas psihiskā darbība ir tieši saistīta ar ārēji izdarīto un tāpēc apvieno kā intelektuālos, tā gribas procesus, atspoguļojot sakarību arī starp personas apziņu un tās izdarīto nodarījumu. Tomēr tā nav identa ar vēlāk objektīvi fiksēto rezultātu, jo brīdī, kad persona sāk objektīvi realizēt iecerēto, tās rīcību var ietekmēt iepriekš neparedzēti ārēji un iekšēji šķēršļi, kas tāpat jāņem vērā, izvērtējot notikušā dzīves gadījuma noziedzīgumu.

³⁶¹ Tradicionālo dalījumu *mens rea* un *actus reus* kritizēja vairāki modernā krimināltiesību virziena pārstāvji, norādot uz nepieciešamību atteikties no minētā iedalījuma un vērtēt pēc būtības, vai konkrētās pazīmes ir subjektīvas vai objektīvas. Arī Latvijas krimināltiesībās pazīmes tiek strukturētas atkarībā no piederības konkrētam elementam, nevērtējot tās pēc būtības, proti, ja konkrētā pazīme uzskatāma par blakusapstākli, tā automātiski tiek pieskaitīta pie objektīvajām pazīmēm. Piemēram, P.H.Robinsons šajā sakarībā norāda, ka baiļu sajūtas iedvešana cietušajam, kas klasificēts kā piederīgs nodarījuma blakusapstākļiem, tomēr ir subjektīva pazīme. Profesors tāpat skaidro, ka nevērība jebkurā tās izpausmē ir uzskatāma par objektīvu personas rīcības novērtēšanu un tai nav nekāda sakara ar psihisko stāvokli vai tās izpausmes formu. Sk. **Robinson, P.H.** *Should the Criminal Law Abandon* (...), p. 187-189.

³⁶² Par krimināllikumu piemērošanu lietās par tīšām slepkavībām: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Plēnuma 1992.gada 24.februāra lēmums Nr.1. *Grām.:* Latvijas Republikas Augstākās tiesas plēnuma lēmumu krājums. Rīga : Latvijas Policijas akadēmija, 2002, 20.lpp.

Pazīmju iedalījums subjektīvās un objektīvās ir tieši saistīts ar noziedzīguma konstatēšanu katrā konkrētā lietā un šajā sakarā veicamo pazīmju analīzi, kā pamats Latvijas tiesību sistēmā ir nostiprināts KL 8.panta otrajā daļā, proti, tā ir nepieciešamība noskaidrot subjektīvo attieksmi pret visām noziedzīgā nodarījuma objektīvajām pazīmēm. Šis, autoresprāt, viens no būtiskākajiem mūsdienu krimināltiesību principiem, ir ietverts arī ASV krimināltiesībās. Saskaņā ar PKK §2.02(1) nepieciešams noskaidrot personas psihisko attieksmi pret visiem noziedzīga pārkāpuma materiālajiem elementiem,³⁶³ ko teorijā apzīmē kā “elementu analīzi” (*element analyze*).³⁶⁴ Minētā prasība tieši sakņojas apgaismības laika idejā, ka noziedzīgumu veido ne tikai tā ārējā izpausme jeb **ārējā vaina**, bet tikpat nozīmīgi ir konstatēt arī **iekšējo vainu**. Šajā gadījumā “vainas” jēdziens lietots procesuālā, paplašinātā nozīmē, proti, vaina kā pamatkategorija noziedzīgā nodarījuma (pārkāpuma) inkriminēšanai, atzīstot, ka nozīmīga ir ne tikai personas ārējā jeb objektīvā vaina (aktīva darbība, kā rezultātā iestājušās kaitīgās sekas), bet arī personas iekšējā jeb subjektīvā vaina (nodoms rīkoties prettiesiski, nodoms radīt kaitējumu, apzināta kaitējuma radīšana vai pieļaušana, vienaldzība u.tml.).

Vienlaikus prasība vērtēt personas psihisko attieksmi pret visiem objektīvajiem apstākļiem ir sarežģītusi kā vainas, tā noziedzīguma kopējo izpratni krimināltiesībās, jo personas saukšanai pie atbildības vairs nepietiek ar subjektīvās un objektīvās vainas konstatēšanu. Vispirms nepieciešams konstatēt noziedzīgumu kā tādu, un tikai pēc tam var analizēt konkrētās personas subjektīvo un objektīvo saistību ar noziedzīgo pārkāpumu, kas ir savstarpēji nošķirami procesi – kvalifikācija un inkriminēšana. Problēmas līdz šim sagādājusi gan terminoloģija, kas kopīga abiem procesiem, gan vienu un to pašu jēdzienu lietošana dažādās nozīmēs. Tāpat nereti procesuālas dabas jautājumi tiek sajaukti ar materiālas dabas jautājumiem, kas raksturīgs ASV un *vispārējo tiesību* saimes valstīs. Tomēr, autoresprāt, šī problēma ir risināma, ja tiek ievērots, ka inkriminēšana vienmēr būs saistīta ar konkrētā dzīves gadījuma pazīmju pierādīšanu, savukārt kvalifikācija – ar šo pazīmju atbilstības konstatēšanu tipiskajām sastāva pazīmēm.

Tādējādi KL 8.pantā ietvertā “noziedzīguma analīze”, tāpat kā ASV Paraugkriminālkodeksa “elementu analīze”, ir attiecināmas uz noziedzīga nodarījuma (pārkāpuma) sastāva elementu un to raksturojošo pazīmju savstarpējo mijiedarbību un sasaisti, kas dod pamatu konkrēto dzīves gadījumu kvalificēt kā noziedzīgu.³⁶⁵ Vienlaikus elementu analīze ir izmantojama

³⁶³ **Dubber, M.D.** *Model Penal Code*, 303.lpp.

³⁶⁴ Vispārējam ieskatam par elementu analīzi sk. **Singer, R.G., La Fond, J.Q.** *Criminal law*, 4th ed. New York : Aspen, 2007, p. 70-73. Elementu analīzes problemātikai savā pētījumā pievērsies arī Krievijas tiesību zinātnieks G.Jesakovs. **Есаков, Г.А.** *Mens Rea* (..), c. 308-309.

³⁶⁵ Atsevišķi mūsdienu ASV krimināltiesību zinātnieki nesaredz praktisku nepieciešamību nošķirt subjektīvos un objektīvos elementus, jo pārkāpumu nesaraucami veido kā viens, tā otrs. Tomēr arī šajā gadījumā tiek pamatota nepieciešamība noteikt pārkāpuma elementu savstarpējo attiecību: “*Persona, kura nerīkojas labprātīgi (voluntarily) (tā kā refleksa veidā vai spaidu rezultātā) gluži vienkārši nebūtu jāsoda. Līdzīgi persona, kurai nav vajadzīgais nodoma līmenis (piemēram, tāda, kura dēļ garīgas slimības neapzinās realitāti) pelna ārstēšanu, nevis sodu.*” **Seigel, M.L.** *Bringing Coherence to Mens Rea Analysis for Securities-related Offenses*, p. 1569.

arī no procesuālā viedokļa, jo tās atziņas par ārējo un iekšējo elementu mijiedarbību ir vērtējamas kā argumenti subjektīvās attieksmes pierādīšanā, kas vienlīdz atzīts gan Latvijas, gan ASV tiesu praksē un krimināltiesību teorijā.³⁶⁶ Tomēr šāda analīze vismaz teorētiski nonāk pretrunā ar prasību noskaidrot kopējo subjektīvās vainas formu, ko ASV krimināltiesībās apzīmē ar jēdzienu “pārkāpuma analīze” (*offense analyze*).³⁶⁷ Pret pārkāpuma analīzi iebilst elementu analīzes piekritēji, kuru viens no būtiskākajiem argumentiem ir atsauce uz saliktiem, komplicētiem noziedzīgiem pārkāpumiem, kur apvienoti dažādi apstākļi, iespējamās atšķirīgas sekas, un līdz ar to arī personas psihiskā attieksme pret katru no šiem elementiem var būt savādāka.³⁶⁸

Mūsdienu krimināltiesību viens no izaicinājumiem ir atrast kompromisu starp abām teorijām, jo pārkāpuma analīze līdz šim ignorē subjektīvo pazīmju dažādās variācijas un izpausmes iespējas noziedzīgā pārkāpumā, savukārt elementu analīze nespēj piedāvāt tādu noziedzīgu pārkāpumu klasifikāciju, kurā vienlīdz tiktu vērtēts gan tā objektīvais kaitējums, gan psihiskā attieksme pret to kopumā, ko iespējams sasniegt, nosakot vienotu “vainas formu” par visu konkrēto noziedzīgo pārkāpumu. Šāda kompromisa rašanai kā viens no priekšlikumiem ASV krimināltiesībās ir izvirzīta elementu analīzes attiecināšana uz noziedzīguma konstatēšanu un tā nostiprināšana krimināllikumos, savukārt kopējās vainojamības formu noteikšanu atstājot likumdevēja ziņā.³⁶⁹

Arī promocijas darba autore kopumā pievienojas viedoklim, ka **noziedzīguma konstatēšanas pamats var būt vienīgi tā elementu savstarpējās attiecības analīze, vērtējot personas psihiskās attieksmes un ārējo jeb objektīvo pazīmju mijiedarbību.** Vienotas psihiskās attieksmes pastāvēšana pret noziedzīga nodarījuma objektīvo pusi kopumā uzskatāma par fikciju, jo personas psihiskā attieksme ļoti reti izpaužas viendabīgi, it īpaši tajos gadījumos, kad noziedzīguma pamatā ir vairāku objektīvu apstākļu un dažādu seku summa, apdraudot arī dažādas tiesiski aizsargātās intereses.

Neskatoties uz minēto, autore uzskata par iespējamu nonākt pie secinājuma par to, vai Krimināllikuma Sevišķās daļas pantā formulējamais noziedzīgais nodarījums uzskatāms par izdarītu ar nodomu vai aiz neuzmanības, kam tad attiecīgi jābūt norādītam konkrētajā tiesību normā – par to

³⁶⁶ Par Latviju sk. 362.atsauci. Pierādīšanas atvieglošana līdzās noziedzīguma konstatēšanai kopumā tiek minēta kā viens no iemesliem, kāpēc elementu analīze tika padziļināti pētīta un nostiprināta Paraugkriminālkodeksā. Par elementu analīzi un kriminālatbildību sk. **Robinson, P.H., Grall, J.A.** Element Analysis in Defining Criminal Liability: The Model Penal Code and Beyond. *Stan. L. Rev.*, 1983. Vol. 35, p. 681-762.

³⁶⁷ Analizējot subjektīvās un objektīvās pazīmes kā savstarpēji nošķiramus *actus reus* un *mens rea*, tika izvirzīts par iespējamu noteikt vienotu, kopēju *mens rea* pret vienotu kopēju *actus reus*. Piemēram, *vispārējās tiesībās* noziedzīgi pārkāpumi tiek klasificēti atkarībā no to kopējās vainas formas: “(1) dažiem noziegumiem (kā lielākai daļai vispārējo tiesību noziegumu) tiek prasīta subjektīvā vaina – slikts nodoms vai kas tamlīdzīgs; (2) citiem tiek prasīta tikai objektīvā vaina – vaina, kas nav atkarīga no psihiskās attieksmes; un (3) citiem vispār netiek prasīta vaina.” **LaFave, W.R., Scott A.W., Jr.** *Criminal Law*. 2nd ed. St.Paul, Minn : West Publishing co., 1986, p. 213.

³⁶⁸ Profesors P.H.Robinsons kā piemēru min gadījumu, kad persona apzināti iznīcināja īpašumu, taču to izdarīja, jo kļūdaini uzskatīja, ka iznīcina savu īpašumu. **Robinson, P.H.** *Mens Rea*, p. 4, 5. Par vainas formu komplicētos, saliktos noziedzīgos pārkāpumos diskutēts arī Latvijas un Krievijas krimināltiesībās, par ko sīkāk sk. 5.nodaļu.

³⁶⁹ Kā norāda profesore D.W.Denno, vainojamības “formas atspoguļo (no augstākās uz zemāko) līmeni, kādā indivīds apzinās trīs galvenos *actus reus* elementus”. **Denno, D.W.** *Criminal Law in a Post-Freudian World*, p. 641. Ja pret kādu no objektīvajām pazīmēm netiek konstatēts vajadzīgais psihiskais stāvoklis, tad noziedzīgums tiek izslēgts.

rakstīts arī jaunākajā Latvijas krimināltiesību literatūrā.³⁷⁰ Pie šiem jautājumiem autore atgriezīsies arī turpmākajās promocijas darba nodaļās, tomēr jau šobrīd minams, ka konkrētu noziedzīgu nodarījumu raksturošana kā izdarītu ar nodomu vai aiz neuzmanības nav uzskatāma par likumdevēja prerogatīvu, jo to ierobežo vispārējie un speciālie tiesību principi.

3.3. Noziedzīgu nodarījumu (pārkāpumu) gradācija un klasifikācija

Kā jau tika norādīts nodaļas sākumā, nozieguma krimināltiesiskā izpratne kā Latvijā, tā ASV raksturojama caur savstarpēji nošķiramiem jēdzieniem: “noziegums” (*crime*); “pārkāpums” (*offense*); “noziedzīgs pārkāpums” (*criminal offense*), “noziedzīgs nodarījums”; “cits likumpārkāpums” (*violation*). Šo jēdzienu izpratne un savstarpējā salīdzināmība sākotnēji var likties apgrūtināša, tomēr to iespējams pārvarēt ar klasifikācijas starpniecību. Latvijas krimināltiesībās pamatā tiek izmantots jēdziens “noziedzīgs nodarījums”, savukārt jēdziens “noziegums” krimināltiesību teorijā ir jāsaprot šaurākā, juridiskā nozīmē, ko attiecīgi atklāj noziedzīgu nodarījumu iedalījums kriminālpārkāpumos jeb kvazi-noziegumos un īstenos noziegumos, par kuriem abos gadījumos paredzēta kriminālatbildība. Noziedzīgi nodarījumi tādējādi ir krimināla (noziedzīga) rakstura pārkāpumi, tos savukārt nošķirot no administratīviem pārkāpumiem, kas Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa³⁷¹ (turpmāk – Latvijas APK) 9.pantā definēti kā prettiesiska, vainojama rīcība, kas apdraud valsts vai sabiedrisko kārtību, īpašumu, pilsoņu tiesības un brīvības vai noteikto pārvaldes kārtību un par ko paredzēta administratīvā atbildība.³⁷² Tādējādi jēdzieni “noziedzīgs nodarījums” un “noziedzīgs pārkāpums” faktiski lietojami kā sinonīmi.³⁷³

Latvijas tiesību sistēmā nostiprināta duāla publiskā atbildība, kriminālatbildību paredzot vienīgi par pārkāpumiem, kas ir noziedzīgi savā iekšējā būtībā.³⁷⁴ Līdzīgi arī ASV krimināltiesību teorijā tiek pausts viedoklis, ka kriminālatbildība paredzama tikai par noziedzīgiem pārkāpumiem. Tomēr atšķirībā no Latvijas, kur krimināltiesības pēta vienīgi noziedzīgus nodarījumus, bet pārējie pārkāpumi publisko tiesību jomā ir pakārtoti administratīvajām tiesībām, ASV visi pārkāpumi tiek pētīti krimināltiesību zinātnes ietvaros. No pārkāpumiem – kā regulatīva rakstura (administratīviem), tā noziedzīgiem, – nošķirami arī disciplinārie pārkāpumi, kas saistīti ar amata

³⁷⁰ Piemēram, U.Krastiņš kā vienu no risinājumiem vienotas vainas formas noteikšanai noziedzīgiem nodarījumiem ar saliktu sastāvu piedāvā to iepriekš formulēt KL Sevišķās daļas pantā. **Krastiņš, U.** Vaina noziedzīgos nodarījumos ar saliktu sastāvu. *Jurista Vārds*, 2011. Nr. 29 (676).

³⁷¹ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss: LR likums. *Ziņotājs*, Nr.51, 1984. 20.decembris.

³⁷² Jēdziens “administratīvs” cēlies no latīņu *administrativus* – ar pārvaldi, pārvaldīšanu saistīts. *Tildes Vārdnīcu Pārlūks*. Šā darba ietvaros autore sīkāk neanalizēs jēdziena vēsturisko izcelsmi, tomēr minētajai pārkāpumu kategorijai ir ne tik daudz kopēju iezīmju ar pārvaldīšanu, cik tieši ar pārvaldes noteikto sabiedrisko kārtību un tās regulēšanu, nodrošinot tiesisko interešu aizsardzību tāpat kā noziedzīgu nodarījumu gadījumā.

³⁷³ Autoresprāt, diskutabla ir jēdziena “nodarījums” izmantošana šādā plašākā nozīmē, jo šaurākā nozīmē ar to apzīmējama pārkāpuma ārējā, objektīvā izpausme. Ja Latvijas tiesību sistēmā plaši tiek lietots jēdziens “pārkāpums”, tad arī krimināltiesībās konsekventi vajadzētu pieturēties pie šā termina izmantošanas un runāt par noziedzīgiem pārkāpumiem, nevis nodarījumiem, kas raksturo vienīgi noziedzīguma ārējo dabu.

³⁷⁴ Šajā sakarībā atzīmējams Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumu *Zolotuhina* lietā, kur tostarp tiesa argumentēja, ka arī administratīvi pārkāpumi uzskatāmi par noziedzīgu nodarījumu kategorijām, tādējādi iekļaujami kopējā pārkāpumu klasifikācijā. Sk. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2009.gada 10.februāra spriedums lietā Nr. 14939/03 Sergey Zolotukhin v. Russia.

pienākumu nepienācīgu pildīšanu vai nepildīšanu.³⁷⁵ Turpretī civiltiesību jomā drīzāk runājams par civiltiesiskiem aizskārumiem, nevis par pārkāpumiem.

Arī noziedzīgu nodarījumu (pārkāpumu) starpā ievērota gradācija, tos klasificējot pēc smaguma, kam ir būtiska praktiska nozīme, jo uz tās pamata ir “uzbūvēti” citi ar kriminālatbildību un sodu saistīti institūti, piemēram, nepabeigta nozieguma teorētiskās nostādnes, noilguma iestāšanās, nosacīta pirmstermiņa atbrīvošana, izlīgums u.c.³⁷⁶ Šāda sasaiste, autore sprāt, ir iespējama un pamatojama pie nosacījuma, ja klasifikācijas pamatā esošie kritēriji, pirmkārt, ļauj kvalitatīvi nošķirt noziedzīgus nodarījumus pēc to rakstura, otrkārt, klasifikācija ir saistīta ar atbildības institūtu, treškārt, ir saskatāma saikne starp teorētisko iedalījumu un konkrētajiem nodarījumiem, proti, likumdevējs, paredzot atbildību (sodu) par katru noziedzīgu nodarījumu, to novērtējis kopsakarā ar citiem noziedzīgiem nodarījumiem, ceturtkārt, noziedzīgiem nodarījumiem un to veidiem ir kvalitatīvi jāatšķiras no administratīviem pārkāpumiem.

KL 7.pantā ietvertā definīcija paredz četrus noziedzīgu nodarījumu veidus: **1)** kriminālpārkāpumi, par kuriem Krimināllikumā paredzētais maksimālais sods nepārsniedz brīvības atņemšanu uz diviem gadiem; **2)** mazāk smagi noziegumi – gan tīši nodarījumi, par kuriem Krimināllikumā paredzēta brīvības atņemšana uz laiku no diviem līdz pieciem gadiem, gan aiz neuzmanības izdarīti nodarījumi, par kuriem brīvības atņemšana paredzēta uz laiku no diviem līdz desmit gadiem; **3)** smagi noziegumi – tīši nodarījumi, par kuriem likumdevējs paredzējis iespēju piemērot brīvības atņemšanas sodu uz laiku no pieciem līdz desmit gadiem, kā arī aiz neuzmanības izdarīti nodarījumi, par ko piemērojama brīvības atņemšana uz laiku, ilgāku par desmit gadiem; **4)** sevišķi smagi noziegumi var būt tikai tīši nodarījumi, par kuriem brīvības atņemšanas sods pārsniedz desmit gadus vai piemērojams mūža ieslodzījums.

Ņemot vērā minēto iedalījumu, secināms, ka Latvijā kopumā publiskā kārtā sodāmi pārkāpumi nošķirami pēc **atbildības veida** (administratīvā vai kriminālā), **soda** (brīvības atņemšanas) **mēra** un **vainas formas** (nodoms vai neuzmanība), un iedalāmi administratīvos pārkāpumos, kriminālpārkāpumos, mazāk smagos noziegumos, smagos noziegumos un sevišķi smagos noziegumos. Izmantojot šo klasifikāciju, vismaz teorētiski pastāv iespēja sagrupēt visus Latvijas APK un KL Sevišķajā daļā minētos tipiskos pārkāpumu sastāvus, pēc kā attiecīgi iespējams spriest par to “smaguma” jeb rakstura politisko un sociālo novērtējumu.³⁷⁷ Tā kā šāds visaptverošs pētījums Latvijā līdz šim vai nu nav veikts, vai nav publiski pieejams, tad ir grūti izdarīt

³⁷⁵ Par disciplināriem pārkāpumiem un atbildību par tiem sk., piemēram, Tiesnešu disciplinārās atbildības likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr.132 (263), 1994. 10.novembris.

³⁷⁶ Par klasifikācijas krimināltiesisko un procesuālo nozīmi sk. **Krastiņš, U.** *Noziedzīgs nodarījums*, 15.-17.lpp; **Krastiņš, U., Liholaja V., Niedre, A.** *Krimināltiesības*, Visp. d. (2008), 73.-75.lpp; **Krastiņš, U., Liholaja, V., Niedre, A.** *Krimināllikuma zinātniski praktiskais komentārs*. 1. Visp. d. Rīga: Firma “AFS”, 2007, 37.-40.lpp.

³⁷⁷ Autore šajā ziņā pievienojas arī profesores V.Liholajas paustajam viedoklim, ka likumdevējam, nosakot sodu mēru par katru noziedzīgu nodarījumu, būtu jāizvērtē kaitīguma pakāpe, vēršoties pret tiesiski aizsargāto interešu apdraudējumu. **Liholaja, V.** *Kāda ir sodu politika Latvijā? Jurista Vārds*, 2004. Nr. 41 (346); **Liholaja, V.** *Soda noteikšanas principi: likums un prakse. Jurista Vārds*, 2006. Nr. 49 (452).

secinājumus, vai pārkāpumu klasifikācija tiek ņemta vērā, nosakot vai veicot labojumus soda mērā, proti, nav skaidri redzams, vai, kriminalizācijas un dekriminalizācijas procesā likumdevējs izvērtē noziedzīgu pārkāpumu “smagumu” kontekstā ar citiem pārkāpumiem. Latvijā līdz šim ir veikti vairāki pētījumi, kas skar sodu politiku atsevišķās jomās, un tajos iegūtie rezultāti liecina, ka pārkāpumu kvalitatīvajā nošķiršanā netiek ievērota konsekvence.³⁷⁸

Krimināllikumā ietvertā noziedzīgu nodarījumu klasifikācija ir kritizēta Sodū politikas koncepcijā, piedāvājot tajā ietvert “kaitējuma” un “svarīgu sabiedrības interešu” pazīmes kā pārkāpuma smagumu raksturojošas.³⁷⁹ Sīkāk neiedziļinoties piedāvāto grozījumu motivācijā un pamatojumā, tomēr jānorāda uz nekonsekvenci, kas saskatāma kaut vai piedāvātajā kriminālpārkāpuma definīcijā: “*Par kriminālpārkāpumu atzīstami nodarījumi, kuru kaitīgums nav liels un tādēļ par tiem nav paredzēts sods – brīvības atņemšana.*”³⁸⁰ Pirmkārt, koncepcijā jaukti jēdzieni “kaitīgums” un kaitējums”. Otrkārt, rodas jautājums, vai nodarījumi, kuru kaitīgums *per se* nav “liels”, vispār uzskatāmi par noziedzīgiem. Klasificējot tipiskos noziedzīgos nodarījumus, kaitīgumu kā vispārēju noziedzīguma pazīmi nedrīkst jaukt ar kaitējumu (rezultātu jeb sekām), kas novērtējams tikai katrā konkrētajā gadījumā. Kā tas pamatoti atzīts tiesību teorijā, abstrakti kaitīgums ir vērtējams saistībā ar nemainīgu vērtību – apdraudētā objekta raksturu, proti, ar krimināllikumu aizsargāto likumīgo interešu nozīmīgumu.³⁸¹

Izstrādes stadijā ir grozījumi Krimināllikumā, kur paredzētas izmaiņas arī noziedzīgu nodarījumu klasifikācijā.³⁸² Grozījumu projektā precizētā veidā ir ietverta arī Sodū politikas koncepcijā paustā ideja, proti, KL 7.panta pirmo daļu paredzēts papildināt ar noziedzīgu nodarījumu klasifikācijas pamatu, par to nosakot “personas vai sabiedrības interešu apdraudējuma raksturu” un “kaitīgumu”. Arī šeit norādāms uz nekonsekvenci, jo teorijā atzīts, ka ar Krimināllikumu tiek

³⁷⁸ Par pēdējo desmit gadu kriminālpolitikas tendencēm sk. **Liholaja, V.** Uz Krimināllikuma desmitgadi atskatoties, I un II. *Jurista Vārds*, 2009. Nr. 46 (589); 48 (591). Par likumdošanas politiku sk. arī **Reigase, A.** Krimināllikums un likumdošanas politika. *Jurista Vārds*, 2007. Nr. 11 (464); **Nikuļceva, I.** Likums un tā grozījumi. *Jurista Vārds*, 2008. Nr. 14 (518); **Vietnieks, V.** Likumu grozījumus diktē dzīve. *Jurista Vārds*, 2008. Nr. 14 (518); **Judins, A.** Kriminālās justīcijas jaunie vaibsti. *Jurista Vārds*, 2010. Nr. 16 (611).

³⁷⁹ Vēl pirms Sodū politikas koncepcijas tiesību literatūrā kritiski par noziedzīgu nodarījumu klasifikāciju izteicies J.Baumanis. Analizējot Krimināllikumā izvirzītos kritērijus, J.Baumanis tāpat nošķir soda mēru un vainas formu, kam vajadzētu raksturot noziedzīgā nodarījuma smagumu. “Smaguma” jēdziens tiek sasaistīts ar kaitīgumu un bīstamību. J.Baumanis vērtē dažādus klasifikācijas kritērijus, norādot uz soda mēru un vainas formu kā labākajiem iespējamiem, tomēr, atsaucoties arī uz Krievijas krimināltiesību zinātnieka A.Truhina viedokli, J.Baumanis iesaka daļēji ņemt vērā tiesas individualizētās sankcijas, it īpaši gadījumos, ja tiesu prakse ir vienveidīga un netiek paredzēts maksimālais iespējamais sods. **Baumanis, J.** Noziedzīgu nodarījumu klasifikācijas kritēriji. *Jurista Vārds*, 2006. Nr. 29 (432). A.Truhina pausto viedokli sk. **Трухин, А.** Тяжесть преступления как категория уголовного права. *Уголовное Право*, 2005. No. 2, c. 59-61. Promocijas darba autore iebilst šādam viedoklim, jo piedāvājumā iztrūkst noziedzīga nodarījuma un tā sastāva nošķiršana. Noziedzīgu nodarījumu klasifikācija lielā mērā ir saistīta ar to tipiskajiem sastāvjiem, pēc kā iespējams abstrakti spriest par noteikta pārkāpuma veida kopējo smagumu, apdraudēto tiesību un likumīgo interešu nozīmīgumu. Tiesai, nosakot sodu, ir jāņem vērā šāds kopējais attiecīgā veida noziedzīgu nodarījumu novērtējums, piederība noteiktai smaguma grupai, klasei.

³⁸⁰ *Kriminālsodu politikas koncepcija* : informatīvā daļa. Apstiprināta ar MK 09.01.2009. rīkojumu Nr. 6., 7.lpp.

³⁸¹ Piemēram, profesors U. Krastiņš min, ka nodarījuma kaitīguma smagums ir atkarīgs no apdraudētā objekta nozīmīguma. **Krastiņš, U.** *Noziedzīgs nodarījums*, 34.lpp.

³⁸² TMLik_280711_KL; Likumprojekts “Grozījumi Krimināllikumā”, 1.lpp. Projektā paredzētas izmaiņas arī soda mēra robežās kriminālpārkāpumam, mazāk smagam un smagam noziegumam, ko sīkāk autore neanalizēs šā darba ietvaros.

aizsargātas valsts, sabiedrības, atsevišķu cilvēku grupu un indivīdu likumīgās intereses, līdz ar to, vērtējot noziedzīgu nodarījumu savstarpējo gradāciju, vērā ņemams visu ar Krimināllikumu aizsargāto interešu raksturs un kaitīgums, ko attiecīgais noziedzīgais nodarījums, ja tas tiks realizēts, var radīt tiesiski aizsargātajām interesēm.³⁸³

Tiesību literatūrā un filozofijā ir plaši diskutēts par to, vai ar krimināltiesībām aizsargājamas intereses vai vērtības, vai kāda cita kategorija, atsaucoties gan uz morāli, gan reliģiju. Autore sprāt, **tiesiskā valstī apdraudējuma objekta nozīmīguma un rakstura izvērtēšanā galvenais kritērijs ir garantētās cilvēka pamattiesības un brīvības, kuru aizsardzību Latvija uzņēmusies ar starptautiskiem dokumentiem un kuras nostiprinātas arī Satversmē.**³⁸⁴ Sekojot līdzī krīminalizācijas un dekrīminalizācijas procesam, kā arī jaunākajām nostādņēm sodu politikas jomā, nereti rodas priekšstats, ka likumdevējs ir aizmīrsis, ka konstitucionālas garantijas paredzētas ne tikai personai, kas izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, bet arī cietušajam, citiem indivīdiem un sabiedrībai kopumā.³⁸⁵

Kā spilgts piemērs šajā sakarībā minama goda un cieņas aizsardzības dekrīminalizācija, kas nav samērojama ar Satversmes 95.pantā paredzēto valsts garantēto goda un cieņas aizsardzību. Autore kopumā pievienojas kā V.Liholajas, tā D.Hamkovas publikācijās paustajam viedoklim.³⁸⁶ Vērtējot krimināltiesību domas attīstību kopš senākajiem laikiem līdz mūsdienām, atzīstams, ka noziedzīguma izvērtēšana un noziedzīgu nodarījumu klasificēšana nav ekskluzīva likumdevēja prerogatīva un tas nevar nerēķināties ar vispārējiem tiesību principiem, konstitucionālajām garantijām un vēsturiskās attīstības īpatnībām. Tādējādi kā kaitīgāki raksturojami pārkāpumi, kas apdraud būtiskas, konstitucionāli aizsargātas valsts, sabiedrības, cilvēku grupu un indivīdu intereses un vērtības. Otrs kritērijs, ko iespējams izvirzīt pārkāpumu kaitīguma abstraktai izvērtēšanai, ir apdraudēto interešu apjoms, jo nereti ar vienu nodarījumu apdraudēti vairāki objekti.

Izvērtējot Kriminālsodu politikas koncepciju un Krimināllikuma grozījumu likumprojektu, secināms, ka tās nepiedāvā jaunu risinājumu un mēģinājums sasaistīt apdraudēto interešu raksturu un kaitīgumu ar noziedzīgu nodarījumu “smagumu” ir vērtējams tikai kā formalitāte. Neparedzot kritērijus, kas jāņem vērā likumdevējam, nosakot soda veidu un apmēru par katru noziedzīgu

³⁸³ Par objektu sk. **Krastiņš, U., Liholaja V., Niedre, A.** *Krimināltiesības*, Visp. d. (2008), 90.-92.lpp.

³⁸⁴ Latvijas Republikas Satversme: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr.43. 1993. 1.jūlijs.

³⁸⁵ Vērtējot Krimināllikuma Sevišķās daļas pantu sankcijas, alternatīvu paredzēšana no soda individualizācijas viedokļa ir pozitīvi vērtējama, tomēr šobrīd soda variācijas iespējas paredzētas tik plašas, ka pamatoti rodas šaubas gan par noziedzīgu nodarījumu klasifikācijas krimināltiesisko nozīmīgumu, gan par nepieciešamību noteikt minimālās robežas, ja reiz paredzētas plašas variēšanas iespējas ar sankcijas zemāko sliekšni, ko tiesas nekautrējas vēl vairāk paplašināt. Piemēram, 2009. un 2010.gadā veiktajā tiesu praksēs apkopojumā slepkavību lietās pausta atziņa, ka “Iemjot par soda mēru, apsūdzēto personību raksturojošām ziņām bieži vien piešķirta lielāka nozīme nekā faktiem, kas raksturo izdarīto noziegumu”. Tiesu prakse krimināllietās par slepkavībām : tiesu prakses apkopojums. Latvijas Republikas Augstākā tiesa, 2009/2010. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/info/summary/2010/> [skatīts 2011-06-15], 90.lpp. Pie šādām atziņām, analizējot virkni spriedumu slepkavību lietās, nonāca arī darba autore.

³⁸⁶ Sk. **Liholaja, V.** Rekvīems godam. *Jurista Vārds*, 2009. Nr. 8 (561); **Hamkova, D.** “Būt vai nebūt” goda un cieņas krimināltiesiskai aizsardzībai *Jurista Vārds*, 2009. Nr. 6 (559). Par Rumānijas praksi šajā jautājumā sk. **Geistarts, M.** Antikonstitucionāla goda un cieņas aizsardzības dekrīminalizācija. *Jurista Vārds*, 2010. Nr. 2 (649).

nodarījumu un tādējādi arī – tā piederību noteiktai klasei, šāda klasifikācija zaudē primāro jēgu un nesniedz reālu priekšstatu par noziedzīgo nodarījumu savstarpējo gradāciju un to kaitīguma novērtējumu. Šis katrā ziņā bija viens no apsvērumiem, kādēļ, piemēram, Anglijā 1967.gadā no noziedzīgu pārkāpumu klasifikācijas likumdevējs nolēma atteikties pavisam.³⁸⁷

Atšķirībā no mūsdienu Anglijas krimināltiesībām, ASV pārkāpumu klasifikācijai ir būtiska praktiska un teorētiska nozīme, un faktiski kriminālatbildība nav piemērojama savādāk kā caur klasifikāciju – noziedzīgu pārkāpumu definīcijās ir ietverts nevis soda veids un mērs, kas paredzams par šo pārkāpumu, bet tā piederība kādai no pārkāpumu grupām jeb klasēm.³⁸⁸ Kopumā jānorāda, ka ASV atbildības sistēma par publiskiem pārkāpumiem sastāv no daudzām dimensijām, tā nav vienota un atšķiras federālajā un štatu līmenī. Turklāt atšķirības novērojamas arī starp štatiem, kas skaidrojams gan ar vēsturisko attīstību, gan Paraugkriminālkodeksa ietekmi, gan ar attiecīgajam štatam tipisko tiesisko problēmu loku, jo par vienu no pārkāpumu klasifikācijas izvērtēšanas kritērijiem atzīts tā sociālais un politiskais novērtējums konkrētajā sabiedrībā. Tomēr pārkāpumu gradācijai ASV ir kopējas vēsturiskās saknes, proti, no *vispārējām tiesībām* pārņemtā pārkāpumu klasifikācija nodevībā (*treason*), *felonijās* (*felony*) un *misdiminoros* (*misdemeanor*).³⁸⁹

Līdzīgi Latvijai mūsdienu ASV krimināltiesībās par pamatu klasifikācijai jeb noziedzīgu pārkāpumu gradācijai ir ņemts tā iekšējais raksturs, smagums, kas saistīts arī ar pārkāpuma sociālo un politisko novērtējumu. Pēc pārkāpumu smaguma ASV krimināltiesībās, tāpat kā Latvijā, tiek nodalīti noziegumi un kvazi-noziegumi. Paraugkriminālkodeksā iestrādātais princips noziegumu nošķiršanai no pārējiem pārkāpumiem, ir īss un lakonisks, proti, saskaņā ar §1.04(1) noziegumu veido tie Paraugkriminālkodeksā vai jebkurā citā krimināltiesiskās attiecības regulējošā likumā noteiktie pārkāpumi, par ko paredzēts nāves sods vai brīvības atņemšana uz noteiktu laiku.³⁹⁰ Tādējādi, ņemot vērā šīs nodaļas sākumā iztirzāto pārkāpuma definīciju, secināms, ka noziegums ASV krimināltiesībās ir ar likumu aizliegta rīcība, kas neattaisnojami un neatvainojami rada vai var

³⁸⁷ Apvienotās Karalistes Krimināltiesību likums (attiecināms tikai uz Angliju un Velsu): Criminal Law Act 1967. Pieejams: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1967/58/contents> [skatīts 2011-06-14]. Saglabāta tika vienīgi nošķiršana starp nodevību un visiem pārējiem noziegumiem.

³⁸⁸ ASV krimināltiesībās tiek lietoti dažādi jēdzieni, lai apzīmētu noziedzīgu pārkāpumu kvalitatīvi nošķiramās grupas, starp kurām populārs ir jēdziens *class*, kas atvasināts no latīņu *classis* – klase, divīzija. **Harper, D.** *Online Etymology Dictionary*. Jēdzienu “klase” attiecinot uz noteiktu pārkāpumu grupu, tiek uzsvērta to zināma līdzības pakāpe uz viena vai vairāku kopēju kritēriju pamata.

³⁸⁹ Šo jēdzienu vēsturisko izcelsmi un attīstību Anglijas *vispārējās tiesībās* sīki analizējis Krievijas tiesību zinātnieks G.Jesakovs, kurš par pamatu ņēmis Dž.F.Stifena veikto pētījumu. **Есаков, Г.А.** *Англо-Американское уголовное право*, c. 120-134; **Stephen, J.F.** *A History of Criminal Law of England*, Vol. 2, p. 187-196. Termina *felony* saknes meklējamas gallo-romāņu *fellonia*, *fellonen*, kas 12.gs senfranču valodā nozīmēja ļaunums, noziegums, nežēlība, grēks, attiecinot to uz morāli nosodāmu rīcību (*wickedness*). Šis vārds atvasināts no latīņu *fel*, kas nozīmē nežēlīgs, cietsirdīgs, necilvēcīgs. Turpretī jēdziens *misdemeanor* sākot no aptuveni 15.gs tika izmantots, lai apzīmētu jebkuru citu noziegumu, kas nav *felonija* vai nodevība. Jēdziens cēlies, iespējams, no ģermāņu izcelsmes piedēkļa *mis-*, kas nozīmē nepareizs, slikts, un vārda *demeanor*, *demean*, ar ko 14.gs sāka apzīmēt rīcību, noteikta veida uzvedību, atvasinot to no franču *demener* (virzīt, uzvešanās, dzīvot), kam ir latīniska izcelsme: *de-* (pilnīgi) un *minare* (draudēt). **Harper, D.** *Online Etymology Dictionary*. Sk. arī **Budrick, W.L.** *Law of Crime*, Vol. 1. New York : M. Bender & co, Inc., 1946, p. 79. *Vispārējās tiesībās* par felonijām tika uzskatīti tādi noziegumi kā slepkavība (un pašnāvība), nonāvēšana, izvarošana, laupīšana, miesas bojājumu nodarīšana u.c. **Glueck, S., Hall, L.** *Criminal Law*, p. 11-14.

³⁹⁰ **Dubber, M. D.** *Model Penal Code*, p. 291.

radīt būtisku kaitējumu individuālajām vai publiskajām interesēm (pārkāpums) un par ko paredzēts brīvības atņemšanas vai nāves sods. Pārkāpumu un noziegumu nošķiršanas un to gradācijas pamatā tiek izmantoti divi kritēriji un to savstarpējā saistība, proti, potenciālā apdraudējuma (vispārējais kaitējums) un apdraudēto interešu raksturs.

Mūsdienu ASV krimināltiesību literatūrā nav īpaši analizēti klasifikācijas kritēriji, tomēr šis jautājums ASV bija aktuāls 20.gs vidū, kad tapa Paraugkriminālkodekss. Līdzīgi arī atsevišķos štatos klasifikācijai īpaša uzmanība tika pievērsta kodifikācijas procesā. Kopumā ASV krimināltiesībās nostiprinājies viedoklis, ka noziedzīgu pārkāpumu klasifikācija ir būtiska, jo tā sasaista noziedzīgumu ar sodu, tādējādi atspoguļojot arī katra tipiskā pārkāpuma novērtējumu pret citiem pārkāpumiem. Mūsdienu ASV krimināltiesībās gan klasifikācija kā tāda, gan tipisko pārkāpumu pieskaitīšana kādai no izvirzītajām grupām, ir likumdevēja prerogatīva. Likumdevēja darbība ir ierobežota gan ar vēsturisko attīstību (tai skaitā *vispārējām tiesībām*), gan ar profesionālu noteiktiem standartiem,³⁹¹ gan ar tiesu realizēto konstitucionālo kontroli.³⁹²

Analizējot ASV štatu kodeksus, secināms, ka saskatāmi vairāk nekā piecdesmit dažādi pārkāpumu klasifikācijas modeļi, tomēr kopēju ieskatu iespējams gūt no Paraugkriminālkodeksā ietvertās noziedzīgu pārkāpumu klasifikācijas.³⁹³ Noziedzīgu pārkāpumu klasifikācijas pamats ietverts PKK §1.02(1)(e) – kā krimināltiesību princips. Saskaņā ar to “*uz saprātīga pamata diferencēt smagus un mazāk smagus pārkāpumus*” ir viens no tipisko pārkāpuma definīciju pamatmērķiem, un, kā norāda profesors M.D.Dabbers, šis uzskatāms par pārkāpumu gradācijas pamatprincipu. Tādi jēdzieni kā “saprātīgs pamats” (*reasonable ground*), “smags” (*serious*) un “mazāks” (*minor*) vērtējami kopsakarā ar soda mērķiem, kas bija aktuāli Paraugkriminālkodeksa tapšanas laikā: sodīšanas (*retribution*), atturēšanas (*deterrence*), labošanas (*rehabilitation*).³⁹⁴

³⁹¹ ASV tiesību sistēmā krimināltiesību jomā kritēriju un standartu izstrādāšanā, kas domāti likumdevējam un tiesai, būtiska loma bijusi Amerikas tiesību jomas profesionāļu un speciālistu apvienībai (*American Bar Association, ABA*), kas ir lielākā šāda veida organizācija pasaulē, dibināta 1878.gadā un mūsdienās apvieno vairāk nekā 400 tūkstošu juristu. Par ABA darbību standartu izstrādāšanas jomā sk. **Marcus, M.** The Making of the ABA Criminal Justice Standards. Forty Years of Excellence. *Criminal Justice*, 2009. Vol. 23, No. 4, p. 10-15. Par ABA darbību sk. mājas lapā: http://www.americanbar.org/utility/about_aba.html [skatīts 2011-06-15]. Saistībā ar noziedzīgu pārkāpumu klasifikāciju 1967.gadā izdotajā standartu projektā norādīts, ka klasifikācija nepieciešama kriminālatbildības piemērošanai, tas ir, personu sodīšanai. Kategorijām jābūt nedaudz un tām būtiski jāatšķiras pēc svarīguma (*substantial difference in gravity*). Minētā mērķa sasniegšanai projektā ieteikts likumdevējiem revidēt kodeksus, kur šis pamatprincips nav ievērots. Sk. Standards relating to sentencing alternatives and procedures: tentative draft. American Bar Association. Standard 2.1. // Proposed Legislation (...). *U. Rich. L. Rev.*, 1975. Vol. 9, p. 416 (ref. 7).

³⁹² Piemēram, lietā *Gaynon v. Kreuger* (1966), 31 Wis.2d 609, 143 N.W.2d 437, Viskonsinas Augstākā tiesa noteica, ka Viskonsinas ienākumu nodokļu likuma pārkāpums drīzāk uzskatāms par *misdiminoru*, nevis *feloniju*, kā to bija paredzējis likumdevējs. Viskonsinā klasifikācijas tēmu aizskarta arī citos gadījumos, piemēram, lietā *State v. Postorino* (1972), 52 Wis. 2d 501, 190 N.W.2d 926, tiesa argumentējusi, kāpēc komerciālo azartspēļu noteikumu pārkāpšana atzīstama par *feloniju*. Sk. arī Viskonsinas Augstākās tiesas viedokli lietā *Law Enforcement Standards Board v. Village of Linden Station* (1981), 101 Wis. 2d 472, 490, 305 N.W.2d 89, kur viens no jautājumiem tika izvirzīts, vai likumdevēja noteiktā *felonija* patiesi uzskatāma par *feloniju*. Atšķirībā no iepriekšējām lietām, tiesa daudzkārt formālāk vērtēja, vai likumdevējs konsekventi ievērojis noteikumus un vairs nevērtēja pēc būtības, vai pārkāpumam patiesi jābūt *felonijai*. Par noziegumu klasifikāciju Viskonsinā sk. arī **Lipton, P.P.** The Classification of Crimes in Wisconsin. *Marq. L. Rev.*, 1967. Vol. 50, p. 346-364.

³⁹³ Sk. arī 2.pielikumā pievienoto salīdzinājumu starp ASV štatiem.

³⁹⁴ **Dubber, M. D.** *Model Penal Code*, p. 23-26, 288.

Noziedzīgu pārkāpumu klasifikācijas kodols ietverts PKK §1.04, kur no otrās līdz ceturtajai daļai norādīts uz šādiem noziegumu veidiem: *felonija*, *misdiminors* un mazāk smags *misdiminors*.³⁹⁵ Par *feloniju* atzīstams jebkurš pārkāpums, par ko iespējams piespriest cietumsodu, kas ilgāks par vienu gadu vai nāves sodu, savukārt par mazāk smagu *misdiminoru* – ja maksimālais brīvības atņemšanas sods nepārsniedz vienu gadu. *Misdiminors* saskaņā ar sesto daļu ir jebkurš cits pārkāpums, kas nav definēts kā *felonija* vai mazāk smags *misdiminors*, bet Paraugkriminālkodeksā vai citos likumos apzīmēts kā “noziegums”. PKK §1.04(5) definēts arī *violation* jeb parasts pārkāpums, uzsverot, ka šāds pārkāpums nav atzīstams par noziedzīgu pārkāpumu un tas neveido noziegumu, un tādēļ par to nedrīkst piemērot sodu, kas saistīts ar brīvības atņemšanu vai citiem būtiskiem tiesību ierobežojumiem, un par to paredzamais sods parasti ir naudas sods. Tādējādi ASV modernajās krimināltiesībās **par noziedzīgu pārkāpumu atzīts vienīgi noziegums**.

Sākotnēji šāda klasifikācija var radīt maldīgu priekšstatu, ka noziedzīgu pārkāpumu gradācija Latvijā un ASV ir balstīta uz līdzīgiem principiem, proti, pamatā ņemts soda mērs, vienīgi ASV starp pārkāpumiem nav noteiktas stingras robežas un netiek vērtēta psihiskā attieksme. Tomēr atšķirība starp abām tiesību sistēmām ir fundamentāla un pastāv domāšanas, uztveres līmenī. ASV krimināltiesībās pārkāpuma piederībai kādai no klasēm ir jābūt noteiktai pašā pārkāpuma definīcijā, un, atšķirībā no Latvijas, nevis pārkāpumu klasifikācija ir atkarīga no to definīcijās minētā soda mēra, bet soda mērs ir atkarīgs no noteiktās piederības kādai no klasēm. Iespējams, šāda pieeja pamatojama ar ievērojamā angļu tiesību zinātnieka Dž.F.Stifena viedokli, kurš jau 19.gs rakstīja, ka noziegumu klasifikācijai nebūtu jēga, ja no tās nav atkarīga vismaz sodu noteikšana, nevis otrādi.³⁹⁶ Šī ideja ietverta Paraugkriminālkodeksā, kur klasifikācija ietekmē citu pārkāpumu noziedzīguma konstatēšanu un ir saistīta ar piemērojamā minimālā vai maksimālā soda apmēru.

Piemēram, PKK §212.1 noteikts, ka nolaupīšana ir pirmās vai otrās pakāpes *felonija*.³⁹⁷ Vadlīnijas, kā autore minēja jau iepriekš, kas likumdevējam jāņem vērā nolaupīšanu klasificējot kā

³⁹⁵ Vēsturiski par *feloniju* tika piemērots nāves sods vai miesas sods, kas saistīts ar ķermeņa daļas zaudēšanu, piemēram, rokas nociršana. 20.gs vidū pirms Paraugkriminālkodeksa pieņemšanas ASV bija pieņemts iedalījums *statūtu tiesību* un *vispārējo tiesību felonijās*, kas savukārt tālāk dalījās “lielajās” un pārējās *felonijās* (*capital* un *non-capital*). Par galvenajām *felonijām* tika paredzēts nāves sods, bet par pārējām varēja piemērot arī vieglāku sodu. Savukārt jēdziens *misdiminors* tika izmantots, lai apzīmētu jebkuru citu noziegumu, kas nebija *felonija*. **Thomy, G.A.** Notes on Classification of Crimes as Felonies and Misdemeanors. *South Carolina Law Quarterly*, 1953. Vol. 5, p. 59-68. Par Paraugkriminālkodeksa ietekmi uz vēsturisko klasifikāciju sk., piemēram, **Eldred, J.S.** Notes on Classification and Degrees of Offenses – an Approach to Modernity. *Ky. L. J.*, 1969. Vol. 57, p. 491-507.

³⁹⁶ **Stephen, J.F.** *A History of Criminal Law of England*, Vol. 2, p. 193-196.

³⁹⁷ PKK §212.1 Nolaupīšana (*kidnapping*). Persona ir vainojama nolaupīšanā, ja tā prettiesiski pārvieto citu personu no apmešanās vai nodarbošanās vietas, vai būtiskā attālumā no atrašanās vietas, vai prettiesiski iesloga citu personu uz būtisku laika periodu izolētā vietā, ar jebkuru no turpmāk minētajiem mērķiem: (a) turēt izpirkšanas maksai vai atlīdzībai, vai kā aizsegu vai ķīlnieku; vai (b) atvieglot jebkuras citas *felonijas* izdarīšanu vai bēgšanu saistītu ar to; vai (c) lai nodarītu miesas bojājumus vai terorizētu upuri vai jebkuru citu personu; vai (d) traucētu jebkuras pārvaldes vai politiskās funkcijas veikšanu. Nolaupīšana ir pirmās pakāpes felonija, ja vien izdarītājs labprātīgi neatbrīvo upuri dzīvu un drošā vietā pirms tiesas procesa, kad tā būs otrās pakāpes felonija. Pārvietošana vai ieslodzīšana ir prettiesiska šā paragrāfa izpratnē, ja tā izdarīta ar varu, draudiem vai maldināšanu, vai pret personu, kas ir jaunāka par 14 gadiem vai tiesībnespējīga, ja tas izdarīts bez vecāku, aizbildņu vai citu personu piekrišanas, kas atbildīgi par to labklājības vispārējo uzraudzību.

feloniju, tātad smagu noziegumu, ir atrodamas *vispārējās tiesībās*, ABA noteiktajos standartos, kā arī tiesu praksē un doktrīnā, un faktiski šie kritēriji aptver ne tikai apdraudēto interešu rakstura novērtējumu, bet arī pārējo pārkāpuma elementu mijiedarbību, tai skaitā psihiskās attieksmes, apstākļu un iespējamā kaitējuma novērtējumu. Saskaņā ar šo Paraugkriminālkodeksā ietverto ideju, ASV likumdevējam nav “jālauza galva” par tipiskajam pārkāpumam nosakāmo soda mēru, bet jānosaka piederība pie attiecīgās klases. No otras puses, šo uzdevumu sarežģī nepieciešamība smalki un precīzi noregulēt soda noteikšanas principus un pamatnostādnes katrai attiecīgajai klasei, tādējādi sasniedzot ļoti augstu abstrakcijas pakāpi noziedzīguma un kriminālbildības novērtēšanā.

Noziegumu klasifikācija saistībā ar soda apmēru sīkāk ir regulēta PKK 6.paragrāfā “pieļaujamā rīcība ar pārkāpējiem” (*authorized disposition of offenders*). Līdzās jau minētajiem pārkāpumu veidiem, paragrāfā noteikts sīkāks *feloniju* iedalījums, proti, tiek nošķirta pirmās, otrās un trešās klases *felonija*. Lai kādu noziegumu uzskatītu par pirmās vai otrās klases *feloniju*, tas tieši jānosaka definīcijā, pretējā gadījumā noziegums uzskatāms par trešās klases *feloniju*. Turklāt PKK §6.01(2) noteikts ierobežojums, ka vienīgi ar Paraugkriminālkodeksu (štatos – attiecīgā štata kriminālkodeksu vai krimināllikumu) noziegumu var atzīt par pirmās vai otrās klases *feloniju*.³⁹⁸

Lai gan no štata uz štatu pārkāpumu un noziegumu klasifikācija atšķiras, principā ievērota minētā shēma – pārkāpumi tiek gradēti noziegumos un citos pārkāpumos. Noziegumi visbiežāk ir *felonijas* un *misdiminori*, *felonijās* tiek nošķirtas vairākas klases, savukārt līdzās *misdiminoriem* nereti tiek nošķirti mazāk smagi *misdiminori*. Tipiskā pārkāpuma piederība kādam no šiem veidiem ir jāparedz likumdevējam pārkāpuma definīcijā. Ja likumdevējs kriminālkodeksa definīcijā nav ietvēris šādu novērtējumu, tas ļoti bieži paredzēts kā vispārējs princips, ka konkrētais pārkāpums uzskatāms par *misdiminoru*. Kopumā vērtējot pārkāpumu klasifikāciju ASV secināms, ka **soda noteikšanu vienlīdz ietekmē, pirmkārt, nozieguma smagums jeb noziedzīgums kā tāds, otrkārt, krimināllikumā speciāli atrunātie nosacījumi, kas cieši saistīti ar personas, kas izdarījusi noziegumu, individuālajām īpatnībām.**

Papildus minams, ka ASV krimināltiesībās, tāpat kā Latvijā, ir sastopamas arī citas noziedzīgu pārkāpumu klasifikācijas. Piemēram, G.Jesakovs kopumā norāda uz četriem noziedzīgu pārkāpumu klasifikācijas paņēmieniem, kas sastopami *vispārējo tiesību* saimes valstīs: 1) pēc

³⁹⁸ Tā par galveno paragrāfu, kas reglamentē soda noteikšanas principus, atzīstams PKK §6.02. Paragrāfā paredzēts, ka par slepkavību piemērojams nāves sods vai brīvības atņemšanas sods. Par citiem noziegumiem un pārkāpumiem piemērojams: naudas sods, pārbaudes laiks (*probation*), brīvības atņemšana. Naudas sods ir kombinējams ar citiem, bet pārbaudes laiks nav kombinējams ar brīvības atņemšanu, izņemot gadījumus, kad persona notiesāta par *feloniju* vai *misdiminoru* uz noteiktu brīvības atņemšanas laiku, bet pārbaudes laiks nedrīkst pārsniegt 30 dienas. Tas neierobežo tiesu piemērot citas *civīlas* sankcijas: braukšanas tiesību anulēšana, atstādināšana no amata u.tml. Naudas soda maksimālā robeža ir noteikta atkarībā no nozieguma vai pārkāpuma veida kā fiksēta summa, tomēr pieļaujot, ka citos statūtos var noteikt augstāku summu. Īpaši nosacījumi paredzēti juridiskām personām un jauniešiem, kas iztiesāšanas laikā ir vecāki par 16 un jaunāki par 22 gadiem. Brīvības atņemšanas termiņi tāpat ir noteikti sarežģīti, veidojot shēmu, ka tiesa nosaka minimālo brīvības izciešanas laiku. Pirmās pakāpes *felonijas* minimālā robeža ir 1 līdz 10 gadi, bet maksimālā robeža ir mūža ieslodzījums. Otrās pakāpes *felonijai* minimālais sods var būt robežās no 1 līdz 3 gadiem, bet maksimālais – 10 gadi. Trešās pakāpes *felonijas* soda minimālais apmērs ir 1 līdz 2 gadi, bet maksimums – 5 gadi. Savukārt par *misdiminoru* ieslodzījums nedrīkst pārsniegt 1 gadu, bet par mazāk smagu *misdiminoru* – 30 dienas.

smaguma pakāpes: nodevība, *felonija*, *misdiminors*; 2) iedalījums *mala prohibita* un *malum in se*; 3) *vispārējo* un *statūtu tiesību* pārkāpumi; 4) atkarībā pēc tiesas, kurai pārkāpumi piekritīgi.³⁹⁹ Klasifikācijām *malum per se* un *mala prohibita* vai *vispārējo* un *statūtu tiesību* pārkāpumos ir vēsturiska nozīme un tās saistītas nevis ar noziedzīga pārkāpuma pazīmēm, bet noziedzīguma un kaitīguma problemātiku kā tādu, ko autore sīkāk analizēs darba 6.nodaļā. Savukārt iedalījumam atkarībā no piekritības tiesai nav nozīmes no materiālo krimināltiesību viedokļa, turklāt noziedzīgu pārkāpumu piekritība tiesām tieši tiek noteikta atkarībā no to krimināltiesiskās klasifikācijas. Būtiskāka bijusi diskusija par noziedzīgu pārkāpumu klasifikāciju atkarībā no apdraudēto interešu rakstura, kas ir gan Paraugkriminālkodeksa, gan atsevišķu štatu kodeksu, līdzīgi arī mūsu Krimināllikuma Sevišķās daļas uzbūves pamatā.⁴⁰⁰

Kopumā secināms, ka noziedzīga nodarījuma klasifikācija Latvijā vērtēta savādāk nekā pārkāpumu klasifikācija ASV, un katrai no tām ir savas priekšrocības un trūkumi. Autore neuzskata, ka Latvijā vajadzētu atteikties no līdzšinējās klasifikācijas, tomēr tā pilnveidojama.

Pirmkārt, jēdziena “noziedzīgs nodarījums” vietā izmantojams jēdziens “noziedzīgs pārkāpums”, kas precīzāk raksturotu publiskā kārtā sodāmu pārkāpumu kopējo gradāciju. Par pārkāpumu atzīstams nodarījums (darbība, bezdarbība, valdījums), kurš neattaisnojami apdraud ar likumu aizsargātas valsts, sabiedrības, personu grupu vai indivīdu intereses. Par noziedzīgu atzīstams Krimināllikumā paredzēts ar nodomu (tīši) vai aiz neuzmanības izdarīts pārkāpums, kurš būtiski apdraud ar likumu aizsargātas nozīmīgas valsts, sabiedrības, indivīdu vai personu grupu intereses un par kura izdarīšanu draud kriminālsods.

Otrkārt, klasificējot noziedzīgus pārkāpumus, ievērojami šādi nosacījumi:

1. tikai par noziedzīgiem pārkāpumiem piemērojama brīvības atņemšana;
2. nosakot brīvības atņemšanas soda nepieciešamību un ilgumu, vērtējams apdraudēto interešu nozīmīgums, apdraudējuma raksturs un apjoms, kā arī personas psihiskā attieksme pret apdraudējumu, tādējādi novērtējot arī noziedzīga nodarījuma smagumu;
3. klasificējot noziedzīgus nodarījumus, maksimālās un minimālās robežas jānosaka ne tikai brīvības atņemšanas, bet arī pārējiem soda veidiem;
4. Krimināllikuma 46.pants papildināms ar nosacījumu, ka, nosakot sodu vai sastādot priekšrakstu par sodu, ņem vērā izdarītā noziedzīgā nodarījuma raksturu un tā smagumu “*atbilstoši Krimināllikuma 7.pantā noteiktajai klasifikācijai*”.

³⁹⁹ **Есаков, Г.А.** *Англо-Американское уголовное право*, с. 120-134.

⁴⁰⁰ Līdz tam kodifikāciju pamatā *vispārējās tiesībās* tika ņemta pārkāpumu sarindošana alfabētiskā secībā. Par kodifikāciju un noziedzīgu nodarījumu klasifikācijas vēsturiskajiem apsvērumiem un teorijām pirms Paraugkriminālkodeksa sk., piemēram, **Mac Donald, J.W.** *The Classification of Crimes. Cornell L. Q.*, 1933. Vol. 18, p. 524-563, kur atspoguļota gan Ņujorkas štata pieredze, gan veikts visaptverošs salīdzinājums ar citu štatu kodeksiem. Par Paraugkriminālkodeksa struktūru un noziedzīgu pārkāpumu klasifikāciju sevišķajā daļā sk., piemēram, **Green, S.P.** *Prototype Theory and the Classification of Offenses in a Revised Model Penal Code: A General Approach to the Special Part. Buff. Crim. L. Rev.*, 2001. Vol. 4, p. 301-339.

4.nodaļa. Noziedzīga nodarījuma objektīvā puse: *actus reus*

4.1. Noziedzīga nodarījuma (pārkāpuma) ārējās izpausmes raksturojums

Tiesību literatūrā, kā Latvijas, tā ASV, noziedzīga nodarījuma (pārkāpuma) ārējās izpausmes raksturošanai izmantoti vairāki jēdzieni, kas ir gan nošķirami, gan atsevišķos gadījumos pārklājas, apgrūtinot tā kopējo izpratni. Profesors P.H.Robinsons saskata divus pamatcēloņus terminoloģiskai neskaidrībai, proti, jēdziena izmantošana, lai raksturotu doktrīnas dažādus aspektus, tos neidentificējot, un atšķirīgi viedokļi par to, kas aptverams ar attiecīgo jēdzienu.⁴⁰¹

Ņemot vērā līdz šim analizēto terminoloģijas problemātiku, autoresprāt, ir pamats norādīt arī uz citiem būtiskiem terminoloģijas neskaidrības cēloņiem. Pirmkārt, **vēsturiskā nostalgija**, proti, agrākie termini tiek kritizēti un aizstāti ar jauniem, tomēr ir tik dziļi iesakņojušies apziņā, ka tāpat tiek lietoti paralēli jaunajiem terminiem.⁴⁰² Otrkārt, **iekšējā sistēmas nesaskaņotība**, kad materiālās tiesības nerēķinās ar jēdzienu kriminālprocesuālo skaidrojumu un otrādi, piemēram, vainas jēdziens un tā izpratne. Tomēr problēmas saknes meklējamas arī valodas robežās un sinonīmu trūkumā. Treškārt, **vārdu plašākās un šaurākās nozīmes lietošana**, kas krimināltiesību teorijā ir jo sevišķi populāra – teju katram jēdzienam iespējams nošķirt vismaz vēl divas, pat trīs juridiskās nozīmes. Ceturtkārt, **neprecizitāte vārdu tulkošanā**. Šo problēmu savā laikā īpaši akcentēja vēsturiskās tiesību skolas, it īpaši jēdzienu jurisprudences pārstāvji, norādot uz kļūdām, kas rodas tulkošanas procesā. Arī mūsdienās tulkošana nereti rada jaunus, nepārdomātus jēdzienus vai piešķir jēdzieniem citu nozīmi.⁴⁰³

Kā jau autore minēja iepriekš, *vispārējās tiesībās* vēsturiski pārkāpuma ārējās izpausmes apzīmēšanai izmantots jēdziens *actus reus*, taču mūsdienu krimināltiesību teorijā tiek lietoti arī citi jēdzieni, piemēram, “pārkāpuma elementi” šaurākā nozīmē (*offense elements*), “materiālie elementi” (*material elements*), kas literatūrā dēvēti arī par “objektīvajiem elementiem” (*objective elements*), jēdzieni *conduct* un *act* dažādās nozīmēs. Savukārt Latvijas krimināltiesībās izmantots jēdziens “objektīvā puse”, par tā galvenajām pazīmēm izvirzot “nodarījumu” un “(..) *ar to saprotot vienīgi kaitīgas uzvedības ārējās izpausmes divus veidus – darbību un bezdarbību (bezdarbības aktu)*”,⁴⁰⁴ “sekas” un “cēloņsakarību”. Tiesību literatūrā izmantoti arī tādi jēdzieni kā “uzvedība”, “rīcība”, taču nav precīzi definēti, uz ko tie būtu attiecināmi un cik plaši interpretējami. Minētie jēdzieni tiek lietoti atšķirīgās nozīmēs, kas būtiski apgrūtina ne tikai krimināltiesību teorijas uztveri, bet arī dažādu tiesību sistēmu salīdzināšanas procesu.

⁴⁰¹ **Robinson, P.H.** *Should the Criminal Law Abandon* (..), p. 200.

⁴⁰² ASV krimināltiesībās *actus reus* un *mens rea* lietojums ir saistāms ar zināmu vēsturisko nostalgiju, līdzīgi vērtējami centieni Latvijā atdzīvināt “sabiedriskās bīstamības” jēdzienu.

⁴⁰³ Piemēram, mūsu Krimināllikuma tulkojumā uz angļu valodu vainas forma “neuzmanība” (*carelessness*) ir iztulkota kā *negligence* neskatoties uz to, ka angļu valodā ar šo jēdzienu tiek saprasta tikai nevērība, kas ir viens no neuzmanības izpausmes veidiem. Krimināllikuma tulkojums angļu valodā pieejams lejupielādei Valsts Valodas centra mājas lapā tulkojumu sadaļā: <http://www.vvc.gov.lv> [skatīts 2012-01-23].

⁴⁰⁴ **Krastiņš, U.** *Noziedzīgs nodarījums*, 50.lpp.

Vērtējot noziedzīga pārkāpuma ārējās puses apzīmējumu *vispārējās tiesībās*, profesors Dž.Dresslers (*Dressler*) precīzi izteicies, ka *actus reus* nav universālas, vienotas definīcijas – kā tiesas, tā tiesību zinātnieki to skaidrojuši atšķirīgos veidos. Profesors nošķir trīs interpretācijas iespējas, pats atbalstot pēdējo no tām: **1)** nodarījums vai rīcība; **2)** kaitējums; **3)** nodarījums un tā radītais kaitīgais rezultāts.⁴⁰⁵ *Actus reus* jēdzienu samērā precīzi raksturojis profesors A.Īsers (*Eser*): “*Actus reus* ir interpretējams kā visaptverošs priekšstats par darbību, kaitējumu un to savienojošo saikni, cēloņsakarību, kur *actus* izsaka apzinātu fizisku kustību kā rīcību un *reus* izsaka, ka šī rīcība izraisa konkrētu aizliegtu kaitējumu, citiem vārdiem sakot, ka tā cēloniski rada aizskārumu ar nozieguma [definīciju] aizsargātajām tiesiskajām interesēm.”⁴⁰⁶ Tā kā ASV krimināltiesībās rezultāts jeb sekas vienmēr analizētas kopsakarā ar kaitējumu (*harm*) tiesiski aizsargātajām interesēm, *actus reus* izpratne, salīdzinot to ar noziedzīga nodarījuma elementu izpratni Latvijā, kopumā aptver tā objektīvo izpausmi, proti, objektu un objektīvo pusi. Kā norāda Dž.Dresslers, kaitējumu “*iespējams definēt pietiekami plaši, lai juristi vismaz metaforiski varētu teikt, ka ikviens noziegums – pat rīcības noziegums – ietver kaitējumu citiem*”.⁴⁰⁷

Paraugkriminālkodekss neparedz jēdziena *actus reus* lietošanu, un, kā analizēts arī iepriekš, to aizstāj ar “elementu analīzi”, nošķirot noziedzīgā pārkāpumā ārējos jeb materiālos elementus. Paraugkriminālkodekss tomēr nav ieviesis kardinālas izmaiņas pārkāpuma elementu izpratnē, jo arī līdz tam *vispārējās tiesībās* jēdzienu *actus reus* pamatā lietoja šaurākā nozīmē, saistībā ar to analizējot vienīgi “nodarījumu” (*conduct*), bet doktrīnas, kas it kā teorētiski tika ietvertas *actus reus* plašākajā jēdzienā, proti, kaitējums un cēloņsakarība, tika pētītas atsevišķi.

Piemēram, P.H.Robinsons norāda uz četrām *actus reus* doktrīnām, kas mūsdienās analizējamās kopsakarā ar *conduct* jēdzienu: **1)** prasība pēc darbības (*act requirement*); **2)** darbības aizstāšana ar bezdarbību vai valdījumu; **3)** labprātības prasība (*voluntariness requirement*); **4)** pārkāpuma definīcijas objektīvie elementi: uzvedība, apstākļi un rezultāts.⁴⁰⁸ Kā precīzi norāda M.D.Dabbers un M.G.Kelmens, jēdziens *actus reus* plašākā nozīmē tika izmantots, to pretstatot

⁴⁰⁵ **Dressler, J.** *Cases and materials on Criminal Law*, 3rd ed. St. Paul : Thomson West, 1999, p. 121. Tiesību zinātniskajā literatūrā iespējams nošķirt arī citas pieejas *actus reus* doktrīnas interpretācijai atkarībā no tā, cik plaši traktēts rīcības jēdziens un vai ietverta cēloņsakarība. Piemēram, D.N.Huseks min, ka *actus reus* aptver rīcību un apstākļus, bet ne kaitējumu. **Husak, D.N.** *Philosophy of Criminal Law*. New York : Rowman & Littlefield, 1987, p. 124, 125. Vienlaikus ir pētnieki, kas *actus reus* izpratnē ietver visus ārējos elementus, izņemot cēloņsakarību. Sk. **Gorr, M.** *The Actus Reus Requirement: A Qualified Defense. Criminal Justice Ethics*, 1991. Vol. 10, p. 11-17. Savukārt H. Berners *actus reus* definē tikai kā fizisku darbību vai bezdarbību. **Barnes, H.** *Liability for Crime. The Cambridge Law Journal*, 1946. Vol. 9, No. 2, p. 212.

⁴⁰⁶ **Eser, A.** *The Principle of “Harm” in the Concept of Crime: A Comparative Analysis of the Criminally Protected Legal Interests. Duq. U. L Rev.*, 1966. Vol. 4, p. 386. A.Īsers analizē kaitējumu kā apdraudējuma objektu un vienu no noziedzīguma vispārējām pazīmēm. A.Īsers pētījums ir salīdzināmo krimināltiesību rezultāts, kopsakarā pētot *vispārējo* un Vācijas krimināltiesību doktrīnu. Sk. arī G.Marstona viedokli, kurš *actus reus* izpratnē ietver visas objektīvās pazīmes. **Marston, G.** *Contemporaneity of Act and Intention in Crime. L. Q. R.*, 1970. Vol. 86, p. 209-210.

⁴⁰⁷ **Dressler, J.** *Criminal Law*, p. 122.

⁴⁰⁸ **Robinson, P.H.** *Should the Criminal Law Abandon* (...), p. 188, 190-200. Sk. arī *Criminal Law*, 6th ed. Cook, J.G., Malone, L., Marcus, P., etc. New York (...) : LexisNexis, 2008, p. 133; *Criminal Law*, 3rd ed. Saltzburg, S.A., Diamond, J.L., Kinport, K., etc. New York (...) : LexisNexis, 2008, p. 56-61. Abu rokasgrāmatu autori, kaut arī norāda uz *actus reus* plašāko izpratni, kopumā to traktē šauri, pie *actus reus* analizējot tikai darbību, bezdarbību un valdījumu.

mens rea, raksturojot divus būtiskākos krimināltiesību pamatprincipus, proti, personas rīcību noziedzīgu padara tās prāts,⁴⁰⁹ vienlaikus prāts nav sodāms, kamēr persona nav rīkojusies.⁴¹⁰

Savukārt Latvijas krimināltiesībās jēdziens “nodarījums” lietots vismaz divās nozīmēs: plašākā – kā pārkāpums, aptverot visus tā elementus; un šaurākā – kā darbība vai bezdarbība. Turklāt “nodarījums” ir arī viena no vispārējām pazīmēm, kas raksturo noziedzīga nodarījuma abstrakto jēdzienu.⁴¹¹ Kā autore secināja jau iepriekšējās nodaļas noslēgumā, jēdziena “nodarījums” izmantošana šādā plašākā nozīmē nav nepieciešama, jo tā vietā ir izmantojams jēdziens “pārkāpums”. Tādējādi **vārdam “nodarījums” krimināltiesībās būtu saglabājama viena, tā loģiskā nozīme – personas darbība vai bezdarbība.**

ASV krimināltiesībās līdzīgi arī jēdziena, ar ko skaidrota personas uzvedība krimināltiesiskā nozīmē, proti, *conduct*, izmantošanā nav ievērota konsekvence, un kopumā tas lietots vismaz trīs nozīmēs. Pirmkārt, *conduct* iespējams tulkot kā “nodarījums”, kas attiecīgi aptver visus personas rīcības ārējos un iekšējos elementus: darbību vai bezdarbību vai to summu un personas psihisko attieksmi pret to.⁴¹² Otrkārt, minētais jēdziens nereti tiek attiecināts uz viesiem objektīvajiem un materiālajiem pārkāpuma elementiem, proti, Latvijā tiem pielīdzināmas objektīvās puses un objekta pazīmes, tādējādi ar šo jēdzienu aizstājot *actus reus* plašākajā nozīmē. Treškārt, *conduct* atsevišķos gadījumos tiek attiecināts ekskluzīvi tikai uz personas rīcību – darbību, bezdarbību vai valdījumu, tomēr teorijā šim nolūkam izmanto arī jēdzienu *act* plašākā nozīmē.

Autoresprāt, raksturojot pārkāpuma ārējo izpausmi un tās izpratnes salīdzināšanu ASV un Latvijā, kopumā izmantojami vairāki, savstarpēji nošķirami jēdzieni: **1)** “noziedzīga nodarījuma objektīvā puse” (*actus reus*), kas aptver objektu un objektīvo pusi; **2)** “pārkāpuma materiālie elementi” (*material elements of crime*), kas ASV krimināltiesībās attiecināms uz pārkāpuma definīcijā ietvertajām ārējām, noziedzīgumu nosakošajām pazīmēm: nodarījums, blakusapstākļi, kaitējums un cēloņsakarība;⁴¹³ **3)** “nodarījums” (*conduct*), ar ko jāsaprot darbība vai bezdarbība vai

⁴⁰⁹ Līdzīgi arī Anglijas krimināltiesībās norādīts uz *mens rea* un *actus reus* saistību, uzsvāru liekot uz to, ka nevis rīcība ir noziedzīga, bet gan personas prāts: “Frāze [*actus non facit reum, nisi mens sit rea*] nozīmē “darbība nepadara personu vainīgu noziegumā, ja vien arī tās prāts nav vainīgs”. Tas nav *actus* (rīcība), kas ir *reus* (noziedzīgs), bet gan persona savā prātā.” Sk. spriedumu lietā *Haughton v. Smith* (1975), AC 476, (1973) UKHL 4.

⁴¹⁰ **Dubber, M.D., Kelman, M.G.** *Criminal Law*, p. 198. Minētā atziņa sakņojas Anglijas vispārējās tiesībās: “*Mens rea* ir jāpastāv tieši saistībā ar *actus reus*”, proti, personas noziedzīgajam prātam jābūt saistītam ar tās rīcību. **Clarkson, C.M.V., Keating, H.M.** *Criminal Law: Text and Materials*, 5th ed. London : Sweet & Maxwell, 2003, p. 179.

⁴¹¹ Sk., piemēram, **Krastiņš, U., Liholaja V., Niedre, A.** *Krimināltiesības*, Visp. d. (2008), 61., 111.lpp.

⁴¹² PKK §1.13(5). **Dubber, M.D.** *Model Penal Code*, p. 301. Jēdzienam latviešu valodā piedāvāts tulkojums “uzvešanās”. *Tildes Vārdnīcu Pārliuks*. Jēdziena *conduct* saknes meklējamas latīņu *conductus*, ko 18.gs sākumā attiecināja uz noteikta veida uzvedību. **Harper, D.** *Online Etymology Dictionary*. Tomēr jāņem vērā tiesību zinātnē izteiktais viedoklis, ka krimināltiesībās uzvedība (*behaviour*) ir jāsaprot kā cilvēka rīcība kopumā – kā darbība, tā bezdarbība, kā apzinātas, tā neapzinātas ķermeņa kustības, un to nevar lietot kā sinonīmu jēdzienam *conduct*, kas aptver tieši personas apzinātu gribas manifestāciju. **Hall, J.** *General Principles of Criminal Law*, p. 177.

⁴¹³ Paraugkriminālkodekss paredz no objektīvajiem elementiem norobežot materiālos elementus, kas ir konkrēta pārkāpuma definīcijā (noziedzīga nodarījuma tipiskajā sastāvā) ietvertie attiecīgā pārkāpuma ārējie elementi (objektīvās pazīmes). Šāda norobežošana nepieciešama, jo subjektīvā puse ir jānoskaidro tikai pret konkrētā pārkāpuma materiālajiem elementiem, bet ne pret visiem objektīvajiem elementiem, piemēram, nav jānoskaidro personas psihiskā attieksme pret prettiesiskumu. **Dubber, M.D., Kelman, M.G.** *Criminal Law*, p. 207, 208.

to kopsomma (“rīcība”) un uz to attiecināmais psihiskās attieksmes stāvoklis; 4) “blakusapstākļi” (*attendant circumstances*), ar ko jāsaprot objektīvi, personas rīcību pavadoši fakti, situācija; 5) “kaitējums” (*harm*), ar ko jāsaprot gan apdraudējums, gan materiālās sekas; 6) “cēloņsakarība” (*causation*), ar ko jāsaprot saikne starp nodarījumu un kaitējumu kā starp cēloni un sekām.

Jānorāda arī uz būtisku aspektu, kas pieļauj zināmu atkāpi no personas ārējās un iekšējās darbības nošķirtas analīzes principa, proti, pati rīcība (darbība vai bezdarbība) faktiski nekad nebūs noziedzīga, tāpēc, lai varētu runāt par “noziedzīgu nodarījumu”, rīcība, pirmkārt, nav analizējama atrauti no atsevišķiem subjektīviem elementiem, otrkārt, tā analizējama kopsakarā ar blakusapstākļiem jeb noziedzīgo situāciju, treškārt, tā skatāma kopsakarā ar apdraudējuma tiesiski aizsargātajām interesēm (objektu), pret ko tā vērsta. Tajā pašā laikā materiālās pazīmes, kas novērojamas reālajā dzīvē, ir analizējamās kopsakarā ar cēloņsakarību, jo tikai objektīvas saiknes pastāvēšana ir vienīgais pamats kādu notikumu “pieskaitīt” personas rīcībai, gribai un apziņai. Pamatojoties uz šīm atziņām, ASV krimināltiesībās noziedzīguma elementi lielākoties tiek analizēti šādā vai līdzīgā secībā: 1) *actus reus* kā noziedzīgs nodarījums, vērtējot personas rīcību, tās iekšējo raksturu, izpausmi un kaitīgumu; 2) *mens rea* jeb personas psihi stāvokli darbības izdarīšanas laikā, pret apkārtējiem apstākļiem un sekām; 3) kaitējums un cēloņsakarība.⁴¹⁴

4.2. Personas darbības krimināltiesiskie aspekti

4.2.1. Labprātīgā darbība: *voluntary act*

Latvijas krimināltiesību doktrīnā darbības teorētiskie aspekti nav plaši pētīti, tomēr tās problemātika akcentēta gan saistībā ar subjektīvās attieksmes noskaidrošanu, gan pie atsevišķu Sevišķās daļas pantu analīzes.⁴¹⁵ Darbība un rīcība latviešu valodā tiek lietoti kā sinonīmi, un tie

⁴¹⁴ Kā norāda profesors M.D.Dabbers, vispirms noskaidrojams, vai persona ir iesaistījies nodarījumā, kam pamatā ir prasība noskaidrot apzinātās, labprātīgas rīcības, noziedzīgumu nosakošo apstākļu un personas psihiskās attieksmes pastāvēšanu. Otrs solis noziedzīguma konstatēšanā ir noskaidrot, vai tieši šis nodarījums rada apdraudējumu, kas ir cēloņsakarības jautājums. Trešais solis ir konstatēt, ka nodarījums reāli apdraud vai rada būtisku kaitējumu ar likumu aizsargātajām individuālām vai publiskām interesēm. **Dubber, M.D.** *Model Penal Code*, p. 32-186.

⁴¹⁵ Piemēram, rīcības apjoms un noziedzīga nodarījuma beigu momenta konstatēšana savulaik sagādāja problēmas mantas nolaupīšanas skaidrojumā. Augstākā tiesa savā laikā bija skaidrojusi, ka “*mantas nolaupīšana ir tīša, prettiesiska un bezatlīdzības svešas mantas paņemšana no juridisku vai fizisku personu īpašuma vai valdījuma ar nolūku to paturēt vai izmantot savā vai citas personas labā, vai citādi rīkoties ar to kā ar savu, kā rezultātā mantas īpašniekam vai valdītājam tiek nodarīts reāls materiāls zaudējums.*” Likuma piemērošana krimināllietās par svešas mantas nolaupīšanu: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Plēnuma 2001.gada 14.decembra lēmums Nr. 3. *Grām.: Latvijas Republikas Augstākās tiesas plēnuma lēmumu krājums*, 68.lpp.

Augstākās tiesas piedāvātā definīcija praksē tika interpretēta, būtiski un nepamatoti paplašinot darbības izpratni, aptverot ne tikai personas darbības, kas saistāmas ar jēdzienu “paņemšana”, bet arī tālāku rīcību ar jau paņemtu mantu, kam bija jāparādās pie iedzīvošanās mērķa, nevis nodarījuma izpratnes. Minētā problēma gan saistībā ar subjektīvo pusi, gan darbības izpratni plaši tika analizēta tiesību zinātnē. U.Krastiņš norādīja, ka šāds skaidrojums nepamatoti uzsver mērķi un akcentē subjektīvo ievirzi pret nodarījumu, nevis tā pazīmēm. Sīkāk sk. **Krastiņš, U.** Mantisks nodarījumu teorētiski praktiski kvalifikācijas jautājumi. *Jurista Vārds*, 2005. Nr. 44 (399) un 45 (400).

Tā kā tiesu praksē turpināja atsaukties uz Augstākās tiesas skaidrojumu un nolaupīšanas beigu momentu saistīt ar brīdi, kad personai radusies iespēja rīkoties ar mantu kā ar savu, 2008.gadā tika pieņemti grozījumi likumā “Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību”, papildinot to ar 19.¹pantu un tajā precīzi ietverot pašsaprotamo – personas tālāka rīcība vai iespēja rīkoties ar nolaupīto mantu neietekmē mantas nolaupīšanas beigu momentu. Grozījumi likumā “Par Krimināllikuma spēkā stāšanās laiku un piemērošanas kārtību”: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr.82 (3866), 2008. 28.maijs.

aptver kā aktivitātes, tā pasivitātes momentu, proti, no filozofiskā viedokļa arī bezdarbība jeb atturēšanās no rīcības ir uzskatāma par personas iekšējās darbības jeb gribas vienu no ārējām izpausmēm.⁴¹⁶ Terminoloģijas skaidrības nolūkā autore jēdzienu “darbība” turpmāk attiecinās uz tās aktīvo pusi, pretstatot to bezdarbībai, bet vārdu “rīcība” izmantos, lai apvienotu abus jēdzienus.

Kā norādījis U.Krastiņš, krimināltiesībās aktīva darbība nav jebkura personas aktīva uzvedība – tai jāpiemīt noteiktai “*kaitīguma pakāpei*”, jo “*tikai tādas darbības, kas būtiski apdraud ar likumu aizsargātas intereses, tiek atzītas par noziedzīgām un krimināli sodāmām*”.⁴¹⁷ Profesors norāda arī uz otru pazīmi, proti, darbības “prettiesiskumu”. Šīs pazīmes ir nesaraujami cieši saistītas, jo vienīgi krimināltiesiskās normas pastāvēšana dod tiesisku pamatu kādu faktisko pazīmi (šajā gadījumā – konkrētu darbību) atzīt par noziedzīgumu nosakošu pazīmi.

Latvijas tiesību teorijā līdz šim iztrūkst darbības nošķiršanas no citām objektīvām pazīmēm, proti, darbība tiek traktēta plaši, kas raksturīgs klasiskajai krimināltiesību izpratnei. Tā par darbību atzīta ne tikai cilvēka ķermeņa vai tā locekļu radītas kustības, bet arī atsevišķi, ar to cieši saistīti ārēji apstākļi, respektīvi, procesi, kurus cilvēks pats vada vai izmanto – tehniski, ķīmiski līdzekļi, citu cilvēku darbība, dabas spēki u.tml.⁴¹⁸ Uz plašu darbības izpratni norāda arī U.Krastiņa piedāvātā “apzinātas darbības” jēdziena interpretācija: “*Vainīgajam tā jāapzinās kā neatļauta, bet ārējā pasaulē šī apzināšanās izpaužas kā personas griba, kas vērsta uz noteikta darbības rezultāta sasniegšanu.*”⁴¹⁹ Prettiesiskuma apzināšanās gan nav būtiska noziedzīguma konstatēšanai un nošķirama no darbības apzināšanās – nav nozīmīgi, vai persona apzinājās, ka darbojas neatļauti, proti, ka pastāvējusi aizliegta norma, ko tā pārkāpj, bet ir būtiski noskaidrot tieši ārējo izpausmi, kas raksturo noteiktu darbību kā gribas procesa uz āru vērsto sastāvdaļu.

Kopumā darbība Latvijas krimināltiesību teorijā definēta kā “*personas apzināta, aktīva, kaitīga un prettiesiska uzvedība, ar ko tiek realizēta šīs personas griba, un tā rezultātā tiek izdarīts Krimināllikumā paredzēts ar likumu aizsargāto interešu apdraudējums*”.⁴²⁰ Salīdzinot šādu definīciju ar nodaļas sākumā iztirzātajiem ASV krimināltiesībās sastopamajiem jēdzieniem darbības apzīmēšanai, secināms, ka faktiski definēta nevis pati darbība, bet aprakstīts tās krimināltiesiskais novērtējums. Autoresprāt, darbības būtība nemainās atkarībā no situācijas, kurā tā norisinās, bet mainīga ir pati situācija. Piemēram, kad persona izvelk maku no savas somas vai no svešas somas, darbību abos gadījumos raksturo personas rokas kustība, rokas saliekšana, maka satveršana un maka izvilkšana no somas. Darbības definīcija Latvijas krimināltiesībās tādējādi nevis skaidro darbības jēdzienu, bet uzskaita nosacījumus, kas darbību padara par “nodarījumu”.

⁴¹⁶ Jēdzienam “darbība” latviešu valodā ir dažādas nozīmes. Vispārēji darbība raksturo kustību, pāreju no viena stāvokļa otrā. Ar to iespējams izteikt norisi, procesu, notikumu gaitu. “Rīcība” ir retāk lietots jēdziens un tam ir juridiska nozīme. “Rīcība” raksturo arī piederību, piemēram, lieta atrodas kādas personas rīcībā. *Tildes Vārdnīcu Pārliuks.*

⁴¹⁷ Krastiņš, U., Liholaja V., Niedre, A. *Krimināltiesības*, Visp. d. (2008), 115., 116.lpp.

⁴¹⁸ Turpat, 115., 117.lpp.

⁴¹⁹ Turpat, 116.lpp.

⁴²⁰ Turpat, 119.lpp.

ASV krimināltiesībās darbības tiesisko aspektu izpēte nav bijusi tik padziļināta kā psihiskās attieksmes vērtēšana, tomēr ir veikti vairāki pētījumi, analizējot gan filozofijā, gan mūsdienu medicīnā un psiholoģijā paustās atziņas un to ietekmi uz krimināltiesību normu attīstību.⁴²¹ “Darbība” jeb *act* kā personas ārējās uzvedības izpausmes veids kā *vispārējās*, tā ASV krimināltiesībās ir noziedzīguma analīzes sākumpunkts.⁴²² Uz tās nozīmīgo vietu krimināltiesību sistēmā norāda arī M.D.Dabbers un M.G.Kelmens, jo **minimālā prasība, lai personu sauktu pie atbildības, ir nodarījums, kuru pamatā veido cilvēka darbība.**⁴²³

Kā norāda profesors Dž.Hells (*Hall*), darbības kā aktīvas cilvēka rīcības izpētē būtisks bijis angļu filozofa Džona Ostina (*Austin*) ieguldījums, kura atziņas vēlāk plaši izmantotas arī darbības skaidrošanai civiltiesiskos pārkāpumos (*tort law*).⁴²⁴ Ostins skaidro darbību kā sagaidāmu kustību, kas tūlītēji seko vēlmei jeb gribai šādu kustību veikt, izsakot darbību kā labprātīgas, no brīvas gribas veiktas kustības aktu, norisi un gribas, kas ir iekšēja darbība, ārēju izpausmi. Labprātība izpaužas tādā veidā, ka nepastāv nekādi ārējās vides spēki, kas to ierobežo, proti, Ostina vārdiem izsakoties, ja mana roka ir brīva no važām, es to varu pacelt, kad un kā vien vēlos.⁴²⁵ Filozofs raksta: “*Viss, ko es varu atklāt, kad es gribu sava ķermeņa kustību, kopsummā veido: es gribu kustību.*”⁴²⁶ Kustība, kas veikta, piemēram, slimības ietekmē (epilepsijas krampji), nav labprātīga un tāpēc tā nav darbība. Labprātība, proti, brīva griba, padara kustību par darbību.

Ostins tāpat saskata problēmu tajā aspektā, ka lielākā daļa tā dēvēto darbību krimināltiesībās nav definētas kā darbības, jo tiek kombinētas ar sekām. Filozofs atsaucas uz “nonāvēšanas” (*killings*) formulējumu, kur ietverta ne tikai pati personas darbība, bet arī virkne dažādu apstākļu, kas to pavada, un sekas, kaut gan darbība sastāv vienīgi no personas ķermeņa kustībām, kad tā paceļ pistoli, nomērķē un nospiež gaili – tas ir “brīvi gribētais”. Pārējie procesi, kas raksturo ieroča darbības mehānismu, lodes saskarsmi ar cietušā ķermeni, ievainojumu un tam sekojošo nāvi, ir personas “brīvi gribētas darbības sekas”.⁴²⁷ Ostins tāpat nošķir gribu un nodomu (*intent*), norādot, ka griba raksturo vienīgi darbību, bet ne sekas vai apstākļus. Lai sasaistītu

⁴²¹ Paraugkriminālkodekss ir spilgts piemērs citu zinātņu ietekmei, jo ietver gan tā laika krimināltiesību zinātnes, gan tobrīd jaunākās kriminoloģijas atziņas. Kā argumentē M.D.Dabbers, Paraugkriminālkodeksa pamatu veido “ārstēšanas teorija” (*treatment theory*), kas ilgu gadu ir bijusi vadošā teorija britu-amerikāņu kriminoloģijas virzienā. Saskaņā ar šo teoriju 20.gu vidū visi noziedznieki tika iedalīti ārstējamos un neārstējamos, pēc kā veidots ne tikai Korekcijas kodekss, bet tam pakārtotas arī materiālās tiesības. **Dubber, M.D.** *Model Penal Code*, p. 11. Sīkāk par ārstēšanas teorijas saknēm socioloģijā un klasiskajā kriminoloģijā sk. **Gibbons, D.C., Garrity, D.L.** Some Suggestions for the Development of Etiological and Treatment Theory in Criminology. *Social Forces*, 1960. Vol. 38, p. 51-58. Par teorijas kritiku, neveiksmēm un mūsdienu izaicinājumiem sk. **Andrews, D.A. Zinger, I. Hoge, R.D. Bonta, J.** Does Correctional Treatment Work - A Clinically Relevant and Psychologically Informed Meta-Analysis. *Criminology*, 1990. Vol. 28, p. 369-404.

⁴²² Sk. arī **Есаков, Г.А.** *Англо-Американское уголовное право*, с. 151-168.

⁴²³ **Dubber, M.D., Kelman, M.G.** *Criminal Law*, p. 211.

⁴²⁴ Ostina teoriju civiltiesībās nostiprināja Dž.Holms (*Holmes*). **Hall, J.** *General Principles of Criminal Law*, p. 172, 176.

⁴²⁵ Filozofs izmanto terminu *volitions* un skaidro to kā iepriekšēju vēlmi, tieksmi, nošķirot to no gribas. Griba Ostinam ir cēlonis kā tieksmei, tā vēlākai darbībai. **Austin, J.** *Lectures on Jurisprudence : The Philosophy of Positive Law*. Vol. 1., 3rd ed. Ed. by R. Campbell. London : John Murray, 1869, p. 423, 424.

⁴²⁶ **Ibid.**, p. 424.

⁴²⁷ **Ibid.**, p. 428.

personas prātu ar apstākļiem un sekām, filozofs izmanto nodoma jēdzienu, tādējādi to nošķirot no gribas: “*Vēlēties rīcību ir to gribēt. Sagaidīt jebkādu tās rezultātu ir to nodomāt.*”⁴²⁸

Kā otru ievērojamu domātāju, kurš atstājis ietekmi uz darbības izpratni *vispārējās tiesībās*, Dž.Hells nosauc Dž.V.Salmondu (*Salmond*), kurš izmantojis ļoti plašu definīciju, darbībā ietverot: **1)**pārkāpēja ķermeņa kustību vai bezdarbību; **2)**blakusapstākļus; **3)**sekas. Griba ir attiecināma uz visiem šiem elementiem kopsakarā, jo tie veido vienotu gribas procesu, tādējādi arī nosakāma viena *mens rea* forma pret *actus reus*. Nodoms netiek minēts kā būtiska sastāvdaļa, pieļaujot atbildību par tādiem pārkāpumiem, kas notikuši bez nodoma klātbūtnes, proti, nevērība.⁴²⁹

Ja Ostina teorija ir kritizējama, jo tā neizskaidro, kāpēc atsevišķos gadījumos persona saucama pie atbildības arī par nevērību, tad Dž.V.Salmonda darbības teorija tiek kritizēta saistībā ar ārējo faktoru un dažādu blakus apstākļu, ko bieži vien neaptver personas griba, ietilpināšanu darbības saturā. Autoresprāt, Ostina mērķis visticamāk nebija izslēgt atbildību par nevērību vai bezdarbību, jo turpmāk pētījumā filozofs to mēģina sasaistīt ar gribas procesu. Šajā sakarībā jāņem vērā, ka darbības kā ķermeņa kustības izpratnei bija politiski ideoloģisks mērķis, proti, izslēgt atbildību par domām un nošķirt tiesības no morāles, kas ir viena no Ostina teorijas pamatnostādņēm.⁴³⁰ Neskatoties uz kritiku, tieši Ostina teorija veido pamatu darbības izpratnei *vispārējās tiesībās* un ASV mūsdienu krimināltiesību teorijā.⁴³¹

Ņemot vērā to, ka krimināltiesībās atbildība paredzēta nevis par darbību, bet tieši par nodarījumu,⁴³² autore piekrīt Dž.Hella izteiktajam viedoklim, ka pati darbība ir definējama šauri, tikai kā cilvēka ķermeņa kustība, kā to rakstīja jau Ostins. Lai kādu cilvēka uzvedības aspektu uzskatītu par darbību, ir jākonstatē noteiktas pakāpes piepūle (*effort*), proti, tai jābūt aktīvai, turklāt, lai darbību atzītu par nodarījumu, tā jānošķir no tādām ķermeņa kustībām, kuru cēlonis ir ārēji vai iekšēji, ārpus cilvēka apziņas kontroles esoši spēki.⁴³³ Tādējādi darbība krimināltiesībās definējama kā **apzināta, aktīva ķermeņa kustība**.

Atzīmējams ir arī profesora M.S.Mora (*Moore*) rakstītais, ka darbībai, lai personu sauktu pie atbildības, ir jābūt gribētai, un tai jānotiek tādos apstākļos, kā tas aprakstīts konkrētā normā.⁴³⁴

⁴²⁸ **Austin, J.** *Lectures on Jurisprudence*, p. 433.

⁴²⁹ **Salmond, J.W.** *Jurisprudence*, 7th ed., 1924 // **Hall, J.** *General Principles of Criminal Law*, p. 172, 173.

⁴³⁰ **Austin, J.** *Lectures on Jurisprudence*, p. 88-106.

⁴³¹ Piemēram, Ostinu kritizē H.L.A.Harts, norādot uz pārspīlēto saistību starp gribu un kustību, jo cilvēkam nemaz nav tik daudz laika, lai pārdomātu katru savu ķermeņa piepūli vai kustību. H.L.A.Harts pauž viedokli, ka “griba” attiecībā pret kustību ir tikai fikcija. Filozofs ierosina drīzāk formulēt to, kas nav labprātīgas kustības, pieņemot, ka pārējās ir labprātīgas. Darbības nav labprātīgas vien tad, kad tās neietilpst kopējā cilvēka rīcības plānā vai kad šāda plāna nav vispār. Turpretī bezdarbība nav labprātīga vien tad, kad personai nebija iespējas rīkoties, jo tā gulēja vai bija bezsamaņā. Spēju kontrolēt savu muskuļu darbību H.L.A.Harts izvirza par galveno labprātības kritēriju. **Hart, H.L.A.** *Acts of Will and Responsibility*. *Grām.: Hart, H.L.A. Punishment and Responsibility : Essays in the Philosophy of Law*. Oxford : Clarendon Press, 2008, p. 90-113.

⁴³² Līdzīgi arī ASV krimināltiesībās jēdziens *act*, attiecinot to uz darbību, tiek saistīts ar ķermeņa kustību (*bodily movement*), un tas tiek traktēts kā nodarījuma (*conduct*) sastāvdaļa.

⁴³³ **Hall, J.** *General Principles of Criminal Law*, p. 177.

⁴³⁴ **Moore, M.S.** *Acts and Crime : The Philosophy of Action and its Implications for Criminal Law*. Oxford : Clarendon Press, 1993, p. 170.

L.A.Zeiberts (*Zaibert*) to apzīmē kā morālo un politisko prasību, proti, morāli personu var vainot tikai par tādu darbību, kas bijusi tās apziņas rezultāts, savukārt politiski tā vainojama tikai tad, ja darbība iepriekš bija aizliegta ar likumu un notikusi likumā aprakstītajos apstākļos.⁴³⁵ Attiecībā uz politisko prasību kā Latvijas, tā ASV krimināltiesībās ir nostiprināts legalitātes princips, taču attiecībā uz morālo prasību, proti, gribas izpausmi, tiesību zinātnē vienota viedokļa nav.

Latvijas krimināltiesībās ir atzīts, ka darbībai visupirms jābūt **apzinātai**, lai to varētu pieskaitīt cilvēka rīcībai. Lai arī saistībā ar darbību tiesību teorijā nav skaidrots, kas saprotams ar “apzināšanos”, tomēr kopumā Latvijas krimināltiesībās ir atzīti trīs faktori, kas ietekmē personas spēju apzināties sava ķermeņa kustības: **1)** ja persona neatrodas pie apziņas vispār, piemēram, miegs, bezsamaņa; **2)** ja persona atrodas stāvoklī, kad tās spēju kontrolēt ķermeņa kustību ietekmē psiholoģiski aspekti, piemēram, fizioloģiskais afekts; **3)** ja persona atrodas slimīgā stāvoklī, kas tai liedz spēju vadīt savas ķermeņa kustības.⁴³⁶

Ja personai tomēr bijusi iespēja kontrolēt savu rīcību, krimināltiesībās atzīti atsevišķi faktori, kuru ietekmē ir apšaubāma darbības labprātība, proti “nepārvarams spēks” vai tāda “nepārvarama fiziska piespiešana”, kas pilnīgi pārvarējusi cilvēka gribu.⁴³⁷ Nepārvaramu spēku ietekme netiek sīkāk skaidrota, bet ar to saprotama jebkura nepārvarama vara, piemēram, ugunsdzēsēji nespēj laicīgi ierasties izsaukuma vietā, jo lietavās ir nogruvis ceļš. Piespiešana tiesību literatūrā ir pielīdzināta galējās nepieciešamības stāvoklim, proti, situācijas raksturam jābūt tādam, ka apdraudētās intereses ir vērtējamākas kā nozīmīgākas, nekā tās, kurām persona nodarīs kaitējumu. Savukārt, kā uzsver U.Krastiņš, “*ne fiziska, ne psihiska ietekmēšana, kas neizslēdz iespēju rīkoties pēc savas gribas, personu neatbrīvo no kriminālatbildības par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu.*”⁴³⁸ Tādējādi **vienīgi galējās nepieciešamības situācija ierobežo brīvas izvēles izdarīšanu**, jo persona ir “spiesta” nodarīt kaitējumu, lai tas netiktu nodarīts viņas pašas, kādas citas personas, valsts vai sabiedrības ar likumu aizsargātām interesēm.⁴³⁹

⁴³⁵ **Zaibert, L.A.** *Philosophical Analysis and the Criminal Law*, p. 119, 120.

⁴³⁶ Piebilstams, ka “nespēja saprast” attiecas nevis uz pašu darbību, bet apstākļiem, kādos tā notiek, vai arī tā raksturojama kā nespēja saprast objekta apdraudējumu, proti, iespējamo kaitējumu tam, tai skaitā iespējamās sekas. Darbības (bezdarbības) defektu rada nespēja to vadīt vai atteikties no tās. **Krastiņš, U., Liholaja V., Niedre, A.** *Krimināltiesības*, Visp. d. (2008), 142.lpp.

⁴³⁷ **Turpat**, 116.lpp.

⁴³⁸ **Turpat**. Šeit gan jānorāda, ka situāciju, kad personai ir jāizvēlas starp savas dzīvības vai sev tuva cilvēka dzīvības apdraudējumu un citas personas dzīvības apdraudējumu nav korekti pakļaut šādam interešu izvērtējumam, jo diez vai ir saprātīgi sagaidīt, ka persona izvēlēties atļaut vērsties pret sevi vai, piemēram, savu bērnu, lai aizsargātu kādas citas personas dzīvību un veselību. Līdz ar to nebūtu korekti teikt, ka personai šādā situācijā ir “brīva” iespēja izvēlēties, kaut arī izvēles iespēja pastāv.

⁴³⁹ Piemēram, sk. Gulbenes rajona tiesas 2004.gada 06.aprīļa notiesājošo spriedumu lietā Nr. 14-40/04/1 un Vidzemes apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2004.gada 04.novembra attaisnojošo spriedumu lietā Nr. KA 05-176/04-08. Lai gan kopumā apšaubāms ir pats fakts, ka divas reizes gada laikā persona vadījusi automašīnu alkohola ietekmē galējās nepieciešamības stāvoklī, tomēr ievēribas cienīgs ir tiesas mēģinājums analizēt darbību kopsakarā ar labprātības momentu, proti, pirmajā gadījumā personai bija jānovērš apdraudējums savai mantai, dzīvībai un veselībai, savukārt otrajā reizē – apdraudējums citu personu veselībai. Jānorāda, ka Augstākās tiesas senāts spriedumu atstāja negrozītu. Sk. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2005.gada 06.janvāra lēmumu lietā Nr. SKK-0016-05.

ASV krimināltiesībās, lai kādu darbību atzītu par sodāmu, tai jābūt gribētai, tātad – apzinātai un brīvprātīgai, ko aptver *voluntary act* jēdziens – “labprātīga darbība”.⁴⁴⁰ Taču, atšķirībā no Ostina, kurš tikai labprātīgu kustību atzina par darbību, Paraugkriminālkodeksa autori par darbību atzinuši jebkuru ķermeņa kustību: “*Darbība vai rīcība (action) nozīmē ķermeņa labprātīgu vai ne-labprātīgu kustību.*”⁴⁴¹ Iespējams, šāds formulējums ietverts, lai uzsvērtu, ka pret ķermeņa kustību personas griba var būt brīva vai defektīva, taču, kā tas nostiprināts PKK §2.01(1), tikai labprātīgi izdarīta darbība veido nodarījumu, kas ir kriminālatbildības minimums.

PKK §2.01(2), atšķirībā no mūsu Krimināllikuma, uzskaitīti arī tie gadījumi, kad darbība **nav** atzīstama par labprātības rezultātu: **1)**refleksi vai krampji; **2)**ķermeņa kustība bezsamaņas stāvoklī vai miegā; **3)**rīcība hipnozes ietekmē vai pamatojoties uz hipnotiskiem ieteikumiem; **4)**ķermeņa kustība, kas citu iemeslu dēļ nav personas piepūles vai apņemšanās iznākums, vienalga apzināts vai ieraduma.⁴⁴² Paraugkriminālkodeksa autoru mērķis tādējādi nav bijis atklāt, kas ir labprātīga rīcība, kā tā veidojas un kādi kritēriji ir tās pamatā, bet gan norādīt uz gadījumiem, kad darbība apriori nav labprātīga, un tādēļ nav sodāma: “*Likumi nevar cerēt atturēt kustības, kas nav labprātīgas, vai stimulēt tādu darbību veikšanu, ko fiziski nav iespējams veikt.*”⁴⁴³

Paugkriminālkodeksa komentārā norādīts, ka arī nelabprātīgas darbības var apdraudēt sabiedrības drošības, kārtības, veselības intereses, taču to sodīšana nesasniegta nevienu no kriminālsoda mērķiem – personas, kas šādi rīkojas, nav jāpāraudzina, bet ir jāārstē vai jāsniedz cita veida palīdzība.⁴⁴⁴ Tajā pašā laikā komentārā norādīts arī uz nepieciešamību izvērtēt, kā persona rīkojusies pirms izveidojās situācija, kurā tā zaudēja kontroli pār savas rīcības brīvību. Piemēram, ja persona zaudē samaņu, kamēr tā vada automašīnu, tad turpmākās darbības nevar tikt uzskatītas par

⁴⁴⁰ Vārds *voluntary* cēlies no latīņu *voluntarius*, kas nozīmē “no brīvas gribas”, kas savukārt atvasināts no vārda *velle*, kas nozīmē vēlēties. **Harper, D.** *Online Etymology Dictionary*. Jēdzienu iespējams tulkot gan kā apzināts, gan kā brīvprātīgs. Savukārt Latvijas krimināltiesībās lietots apzīmējums “labprātīgs”, kam ir līdzīga nozīme kā jēdzienam *voluntary* ASV krimināltiesībās. Paraugkriminālkodeksa autori savulaik noraidīja civiltiesību darbības jēdzienu, izvairoties no determinisma vai brīvas gribas jēdzienu ietveršanas kriminālatbildībā, tomēr tiesību zinātnē tiek apšaubīts, ka tas būtu veiksmīgi izdevies. Tādējādi minēto terminu iespējams tulkot, ņemot vērā tā latīniskās saknes kā labprātību, kas aptver kā apzināšanos, tā gribu. Sk. arī **Dubber, M.D., Kelman, M.G.** *Criminal Law*, p. 224.

Starp labprātību, apzināšanos un tīšu, nodomātu rīcību šajā gadījumā liekama vienādības zīme. Par labprātīgu rīcību kā personas psihisko attieksmi pret darbību vai bezdarbību sk. **Saunders, K.W.** *Voluntary Acts and the Criminal Law: Justifying Culpability based on the Existence of Volition*. *U. Pitt. L. Rev.*, 1988. Vol. 49, p. 433-476. Profesors K.V.Saunders analizē, vai prasība pēc labprātīgas rīcības izslēdz prasību noskaidrot personas psihisko attieksmi pret rīcību, kā arī argumentē, kāpēc labprātības prasība ir neatņemama rīcības sastāvdaļa.

⁴⁴¹ PKK §1.13(2). **Dubber, M.D.** *Model Penal Code*, p. 301. Par nelabprātīgu rīcību un kriminālatbildību sk. **Murphy, J.G.** *Involuntary Acts and Criminal Liability*. *Ethics*, 1971. Vol. 81, No. 4, p. 332-342. Rakstā kritizēta H.L.A.Harta pieeja, norādot, ka viņa izpratne par nelabprātību robežojas ar apgalvojumu, ka personas nav saucamas pie atbildības, jo “negribēja tā rīkoties”. Tāpēc profesors Dž.G.Mērifijs uzsver nepieciešamību norobežot citus apstākļus, sekas un mērķus no darbības, lai izprastu, kādos gadījumos personas rīcība atzīstama par ne-labprātīgu un tāpēc nesodāmu.

⁴⁴² **Dubber, M.D.** *Model Penal Code*, p. 302. Piemēram, lietā *State v. Tippets* (2002), 180 Ore. App. 350, 43 P.3d 455, apsūdzētais bija notiesāts par narkotisko vielu “kontrabandu”, proti, par to, ka pēc aizturēšanas viņš bija pārvietojis un ienesis ieslodzījuma vietā aizliegtas narkotiskās vielas. Oregonas Apelācijas tiesa norādīja, ka labprātīga rīcība prasa vairāk nekā tikai darbības apzināšanos, proti, ir jāpastāv izvēles iespējai – rīkoties vai atturēties no darbības. Tā kā persona tika arestēta un aizvesta uz cietumu, tai nebija iespējas izvēlēties – ienest vai neienest narkotiskās vielas ieslodzījuma vietā.

⁴⁴³ *Model Penal Code and Commentaries*. P. 1, Vol. 1. Philadelphia : The American Law Institute, 1985, p. 214, 215.

⁴⁴⁴ **Ibid**, p. 215.

labprātīgām. Taču, ja persona, vadot automašīnu, jutās slima vai nogurusi, tai pēc ceļu satiksmes noteikumiem bija pienākums pārtraukt savu darbību, bet, ja persona turpināja automašīnas vadīšanu šādā stāvoklī, tai atbildība pieskaitāma arī par darbībām, kas sekoja pēc samaņas zaudēšanas.⁴⁴⁵

Šeit gan jānorāda, ka PKK §2.01(2) definēti vienīgi tie gadījumi, kad darbība *per se* nebūs atzīstama par labprātīgu. ASV krimināltiesībās, tāpat kā Latvijā, papildus minētajiem apstākļiem jāvērtē arī citi noziedzīgumu izslēdzošie elementi, kurus persona, ASV gadījumā, var izvirzīt tiesā kā "aizstāvību". Līdz ar to darbības labprātība ir apšaubāma galējās nepieciešamības, piespiešanas, noziedzīgas pavēles, viltus, draudu u.tml. gadījumos, no kuriem liela daļa tiesiski reglamentēti arī Latvijā. Latvijas krimināltiesību teorijā ir samērā precīzi formulēti, kādi elementi veido noziedzīgu nodarījumu, un kādas ir obligātās prasības, lai konkrētās dzīves gadījumu atzītu par noziedzīgu, taču nereti iztrūkst noziedzīguma konstatēšanas sasaiste ar noziedzīgumu izslēdzošajiem apstākļiem, uz ko autore norādīja jau iepriekš darba 3.1.2.nodaļā.

Kopumā secināms, ka **cilvēka darbība, arī tad, ja tā bijusi apzināta, nenotiek izolētā vidē, un uz cilvēka izvēli nepārtraukti notiek dažādu ārēju (objektīvi notikumi) un iekšēju (morāle, vērtību sistēma, audzināšana) faktoru iedarbība, kas kvalitatīvi ietekmē gan personas apziņu, gan brīvas izvēles izdarīšanu.** Kā uz to norādījis ASV krimināltiesību zinātnieks profesors K.K.Ferzens (*Ferzan*): "*Neskatoties uz tā primāro lomu krimināltiesībās, noziedzīgais prāts nav pilnībā neatkarīgs no tā, ko mēs definējam kā sliktu rīcību. Drīzāk, atbilstoši tradicionālajam viedoklim, vainīguma saturs ir atkarīgs no tā, ko mēs nosakām par nepareizu.*"⁴⁴⁶ Cilvēka uzvedības un izvēles izdarīt pārkāpumu analīze ir kriminoloģijas zinātniskās pētniecības joma, kas, balstoties uz citu zinātņu atziņām, tostarp pēta arī gribas veidošanās mehānismu un uzvedību ietekmējošos apstākļus.⁴⁴⁷ Krimināltiesību kā juridiskas zinātnes uzdevums ir izvērtēt, kuri no šiem apstākļiem ietekmē, un, ja ietekmē, tad kādā veidā un apmērā noziedzīguma konstatēšanu un atbildības iestāšanos.

⁴⁴⁵ *Model Penal Code* : Tentative Draft. No. 4. Philadelphia : The American Law Institute, 1955, p. 120. Piemēram, lietā *People v. Decina* (1956), 2 N.Y.2d 133, 138 N.E.2d 799, 157 N.Y.S.2d 558, apsūdzētais, vadot automašīnu, bija ietriecies skolnieču grupā, kā rezultātā četras meitenes gāja bojā. Negadījums notika, jo apsūdzētajam sākās epilepsijas lēkme, kā dēļ viņš zaudēja vadību pār savu automašīnu. Tiesa argumentēja, ka apsūdzētais iepriekš zināja par savu slimību, kas saistīta ar kontroles zaudēšanu pār rīcību, turklāt pēdējā laikā viņam bija konstatētas vairākas lēkmes. Turklāt apsūdzētais zināja, ka automašīnas vadīšana pa lielceļu ir īpaši bīstama. Tādējādi apsūdzētais bija izdarījis brīvu izvēli vadīt automašīnu, neraugoties uz potenciāli iespējamām sekām, un tāpēc ir atbildīgs par savu izvēli, jo stāvoklis, kurā tika zaudēta kontrole pār rīcību, neradās pēkšņi. Līdzīgs lēmums tika pieņemts lietā *State v. Janklow* (2004), SD 36, P 2, 678 N.W.2d 189, 190.

⁴⁴⁶ **Ferzan, K.K.** Don't Abandon the Model Penal Code Yet! Thinking Through Simons's Rethinking. *Buff. Crim. L. Rev.*, 2003. Vol. 6, No. 1, p. 188.

⁴⁴⁷ Kriminoloģija, balstoties uz antropoloģijas, fizioloģijas, medicīnas, psiholoģijas un psihiatrijas, socioloģijas, kultūras u.c. pētījumiem kā vienu no prerogatīvām izvērta sniegt atbildi uz jautājumu, kur meklējama noziedzības sakne, un vai pastāv iespēja, pirmkārt, labot, resocializēt personas, kas izdarījušas noziedzīgus nodarījumus, un, otrkārt, ja šāda iespēja pastāv – kā to izdarīt. Tāpat kriminoloģijas zinātne meklē iespēju iedarboties uz personām pirms tās izdara noziedzīgus pārkāpumus. Teoriju šajā jomā ir neskaitāmi daudz un to atziņas krasi atšķiras, proti, sākot no tā, ka noziedzība ir iedzimta, un beidzot ar to, ka izvēle iesaistīties aizliegtā darbībā nekad nav "brīva", jo to nosaka bioloģisko un sociālo faktoru mijiedarbība, tāpēc cilvēks neizvēlas izdarīt noziedzīgu nodarījumu, bet ir spiests to izdarīt. Par kriminoloģijas teorijām sk. **Vold, G.B., Bernard, T.J., Snipes, J.B.** *Theoretical Criminology*, 4th ed. New York : Oxford University Press, 1998.

Kā precīzi norādījis P.E.Mīls (*Meehl*), juristu problēma ir slīgšana divās galējībās – vai nu pilnīga citu zinātņu atziņu ignorance, vai pārlietu liela kādas teorijas atzīšana, neskatoties uz iespējamām kļūdām. Viena no šādām sfērām, kur, no vienas puses, ir jāņem vērā citas zinātnes, bet, no otras, jāievēro piesardzība, ir cilvēka gribas process un tā manifestācija ārējā vidē. Juristiem, kā argumentē P.E.Mīls, būtu strikti jānorobežo, kur sākas un beidzas tiesību kompetence, kas līdz šim ne vienmēr tiek precīzi ievērots.⁴⁴⁸ Tā krimināltiesību kompetencē ir izšķirties, kādas darbības atzīstamas par noziedzīgām un kādi ārējie faktori vērtējami, lai noteiktu taisnīgu sodu, taču juridiskā zinātne nevar sniegt atziņas, vai personai ir psihiski traucējumi un kā tie ietekmē personas uztveri un spēju vadīt un kontrolēt savu rīcību. Līdzīgu viedokli par filozofijas atziņu ietekmi uz krimināltiesībām ir izteicis L.A.Zeiberts, minot, ka filozofija nevar atrisināt krimināltiesību problēmas, tomēr krimināltiesības nedrīkst ignorēt filozofiju kā disciplīnu, jo tā sniedz skaidrojumu tiesību jēgai, mērķiem un būtībai, ko nereti aizmirst praktizējoši juristi.⁴⁴⁹

4.2.2. Domas un statuss. Sistemātiskas darbības

Kaut arī sākotnēji varētu likties, ka jautājums par **domu** un **darbības** nošķiršanu savu aktualitāti ir zaudējis, jo tas ir vispāratzīts un nostiprināts princips, ka nevienu personu par domām nesoda, tomēr atsevišķas mūsdienu krimināltiesību tendences vedina domāt, ka domu un darbības nošķiršana nav bijusi pilnīga, ja vien vispār ir iespējama. Profesori M.D.Dabbers un M.G.Kelmens izvirza vairākus argumentus, kāpēc noziedzīguma pamatā ir tikai darbība: **1)** domas un fantāzija neatrodas cilvēka kontrolē un tāpēc tās nav iespējams apturēt vai atturēt; **2)** tikai darbība var nodarīt tādu kaitējumu citiem, no kā valsts var mēģināt pasargāt vai atturēt, kamēr “ķecerīgas” domas ir grūti nosaukt par reāli kaitīgām; **3)** iekšēju psihes stāvokļu kriminalizēšana ir iejaukšanās cilvēka privātās dzīves sfērā, tai skaitā konstitucionāli nostiprinātajās tiesībās uz apziņas brīvību.⁴⁵⁰

Šajā sakarībā ASV krimināltiesībās diskusijas izraisījusi lieta *State v. Dalton* (2003), kur Braiens Daltons tika tiesāts par to, ka viņa valdījumā atradās ar bērnu pornogrāfiju saistīti materiāli. Pie apsūdzētā tika atrasts personīgs žurnāls, kas saturēja viņa paša sarakstītus stāstus par bērnu vecumā no 10 līdz 11 gadiem nolaupīšanu, spīdzināšanu un seksuālu izvarošanu. B.Daltonam tika piespriests septiņu gadu cietumsods, tomēr spriedums vēlāk tika pārskatīts un tiesa atzina, ka šajā gadījumā nav saskatāma darbība – sarakstītie stāsti bija fantāzija, un tie nesaturēja atsauci uz kādu reālu notikumu vai personām.⁴⁵¹

⁴⁴⁸ **Meehl, P.E.** Psychology and the Criminal Law. *U. Rich. L. Rev.*, 1970. Vol. 5, No. 1, p. 1-30.

⁴⁴⁹ Sk. **Zaibert, L.A.** Philosophical Analysis and the Criminal Law. *Buff. Crim. L. Rev.*, 2000. Vol. 4, p. 101-138.

⁴⁵⁰ **Dubber, M.D., Kelman, M.G.** *American Criminal Law*, p. 212. Latvijas krimināltiesību teorijā paustais viedoklis par darbības sākuma momentu nesniedz skaidru atbildi uz jautājumu, kad beidzas domas un sākas darbība, proti, kad un vai valoda ir atzīstama par darbību, kad un vai personas veiktie fantāzijas un domu pieraksti ir darbība: “*Par darbības vai bezdarbības sākuma momentu uzskatāma cilvēka gribai atbilstoša aktīvas vai pasīvas uzvedības uzsākšana, izmantojot savas ķermeņa bioloģiskās iespējas vai citus apstākļus un procesus*”. **Krastiņš, U., Liholaja V., Niedre, A.** *Krimināltiesības*, Visp. d. (2008), 121.lpp.

⁴⁵¹ 153 Ohio App.3d 286, 2003-Ohio-3813. Sk. arī rakstu **Sostrin, M.** Private Writings and the First Amendment: The Case of Brian Dalton. *U.Ill. L. Rev.*, 2003. No. 3, p. 887-912.

Salīdzināšanai minams KL 166.pants, kur tostarp par noziedzīgu atzīta bērnu pornogrāfija. No Pornogrāfijas ierobežošanas likuma⁴⁵² 1.panta pirmās un otrās daļas nepārprotami izriet, ka par bērnu pornogrāfiju ir atzīstams sacerējums, kurā attēlots vai aprakstīts bērns. Tomēr nav viennozīmīgi vērtējams: **1)**vai pirmajā daļā ietvertā atruna par sabiedrību izglītojošu vai informējošu, zinātnisku vai māksliniecisku vērtību, attiecināma arī uz panta otro daļu; **2)**kas un pēc kādiem kritērijiem nosaka, vai sacerējumam šāda “vērtība” piemīt; **3)**ja vērtība nav konstatējama, kā vērtēt gadījumus, kad sacerējums nav balstīts uz reāliem notikumiem un kopumā atzīstams par **fantāzijas izpausmi**. Atbildi uz šiem jautājumiem nesniedz arī minēta panta otrajā daļā ietvertais paskaidrojums, ka bērnu pornogrāfija ir ne tikai pornogrāfiska rakstura materiāls, kurā attēlots bērns, bet arī jebkurš cits materiāls, kur tostarp attēlota vai aprakstīta persona bērna izskatā, kā arī “reālistiski” materiāli ar reāli neeksistējošu bērnu.

Promocijas darba autore ne mirkli nav šaubījusies, ka gan bērnu, gan jebkuru citu personu aizsardzībai no seksuālas izmantošanas un vardarbības jābūt ikvienas valsts prioritātei, tomēr nevienu **personu nedrīkstētu sodīt par tās fantāziju vien, lai cik reāla tā liktos, un šādas fantāzijas pierakstīšana pati par sevi nevar būt par pamatu kriminālatbildībai.**⁴⁵³ Pretējā gadījumā aizliedzama būtu jebkura cita rakstveida fantazēšana, tai skaitā par narkotiku vai citu aizliegtu vielu lietošanu, par nogalināšanu, spīdzināšanu un miesas bojājumu nodarīšanu, kā arī par citiem ar Krimināllikumu aizliegtiem nodarījumiem. Kamēr persona neizdara reālas darbības, kas vērstas pret tiesiski aizsargātām interesēm (šajā gadījumā tā ir tikumība un bērna normāla attīstība), tikmēr ar administratīviem līdzekļiem var ierobežot atsevišķu sacerējumu apriti, bet pati fantāzija nevar veidot noziedzīgumu, savukārt persona, kura kontrolē darbību, uz ko mudina tās nekontrolējamās tieksmes, ir jāatbalsta, nevis jānosoda.⁴⁵⁴

ASV Augstākā tiesa ir skatījusi vairākas šādas lietas kontekstā ar ASV Konstitūcijas Pirmo labojumu, kas garantē vārda brīvību. Pirmkārt, tiesa ir atzinusi, ka bērnu pornogrāfijas aprites un šādu materiālu atrašanās privātā valdījumā ierobežošana ir izņēmums tiesībām uz vārda brīvību, kas atzīstams par konstitucionālu, jo tam ir leģitīms mērķis.⁴⁵⁵ Otrkārt, ASV Augstākā tiesa principiāli

⁴⁵² Pornogrāfijas ierobežošanas likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr.83 (3659), 2007. 24.maijs.

⁴⁵³ Piemēram, savulaik Dānijā veiktā pētījumā tika atklāts, ka pēc pornogrāfisku materiālu aprites aizlieguma atcelšanas seksuālo noziegumu skaits samazinājās vismaz uz pusi. Dažādos citos pētījumos tāpat netika atklāta stabila saikne starp virtuālu bērnu pornogrāfijas materiālu radīšanu un reālu bērnu pornogrāfiju. Vienlaikus ir pētījumi pretējā virzienā, kas par tēzi izvirza, ka redzētais un lasītais ir teorija, ko pēc tam cilvēks vēlas izmēģināt praksē. Tomēr neviens no pētījumiem neatklāja reālu, tiešu un zinātniski pamatotu saikni, ka pornogrāfisku materiālu izplatīšana mudinātu uz reālu vardarbību. **Sostrin, M.** *Private Writings and the First Amendment*, p. 905-907.

⁴⁵⁴ Sk. arī **Scmidt-Sandwick, R.** *Constitutional Law - Freedom of Speech: Supreme Court Strikes down Two Provisions of the Child Pornography Prevention Act (CPPA), Leaving Virtual Child Pornography Virtually Unregulated.* *N.D. L. Rev.*, 2003. Vol. 79, p. 175-202.

⁴⁵⁵ Piemēram, lietā *Roth v. United States* (1957), 354 U.S. 476, tiesa norādīja, ka Konstitūcijas Pirmais labojums neaizsargā neķītrību, tomēr netika sniegts skaidrojums tam, kas saprotams ar vārdu “neķītrība”. Nedaudz vēlāk lietā *New York v. Ferber* (1982), 458 U.S. 747, tiesa atzina, ka bērnu pornogrāfijas aprites ierobežojam ir leģitīms mērķis, savukārt lietā *Osborne v. Ohio* (1990), 495 U.S. 103, tiesa argumentēja, ka arī privātu bērnu pornogrāfiju saturošu materiālu valdījuma aizliegumam ir saskatāms leģitīms mērķis, lai pilnībā izskaustu bērnu seksuālu izmantošanu šādu materiālu izgatavošanai.

ir paudusi viedokli, ka vārdi var būt sodāmi (tātad, vārdi var veidot nodarījumu), ja tie rada nepārprotamu un reālu bīstamību nodarīt ļaunumu tiesiski aizsargātām interesēm.⁴⁵⁶ Treškārt, Augstākā tiesa ir atzinusi par antikonstitucionālu virtuālu bērnu pornogrāfijas materiālu izgatavošanas, valdījuma un aprites kriminalizēšanu.⁴⁵⁷

ASV tiesu praksē risināts arī jautājums par nepieciešamību ierobežot un sodīt vai drīzāk palīdzēt. Tā lietā *Doe v. City of Lafayette, ind.* (2004)⁴⁵⁸ J.D. iesūdzēja tiesā pilsētu par to, ka pret viņu tika izdots aizliegums apmeklēt visus parkus neierobežotā laika periodā. J.D. bija agrāk sodīts par seksuālu uzmākšanos bērniem, taču viņš apmeklēja terapijas grupas, kā arī saņēma cita veida palīdzību. Kā vēlāk tiesā minēja pats J.D., viņš bija sajutis nepārvaramu tieksmi pēc seksuāla kontakta ar bērnu un bija aizgājis uz parku, kur novēroja jauniešus un iztēlojās dažādas seksuālas darbības ar viņiem, par ko pēc tam viņš izstāstīja gan uztraucošajam darbiniekam, gan ārstam, gan par to runāja terapijas grupā. J.D. nekādas reālas darbības nebija uzsācis un, kā konstatēja tiesa, aiziešana uz parku neveidoja pat sagatavošanos, tādējādi tika atzīts, ka pilsēta pārkāpusi J.D. tiesības uz apziņas brīvību. Tiesa tāpat norādīja, ka šādos gadījumos persona drīzāk ir jāatbalsta, jo J.D. bija spējis kontrolēt savu rīcību neskatoties uz viņam konstatētajiem psihes traucējumiem.

Tāpat kā jautājumam par domu un fantāzijas sodīšanu, arī jautājumam par **personas statusa** kriminalizēšanu ASV krimināltiesībās ir konstitucionāls raksturs. Lielākoties lietās, kur persona tikusi sodīta par tās statusu, proti, ka tā ir bezpajumtnieks, nelegāls imigrants, narkomāns vai alkoholiķis, spriedums atcelts un tiesa par antikonstitucionālu atzinusi arī to tiesību normu, uz kuras pamata persona saukta pie atbildības. Kā tas vairākkārt norādīts ASV Augstākās tiesas praksē, personas sodīšana par tās statusu ir pretrunā ar ASV Konstitūcijas Astoto un Četrpadsmito labojumu, kas aizliedz nežēlīgu un neparastu sodu.⁴⁵⁹ Tomēr ASV Augstākā tiesa vispārēji atzinusi, ka likumdevējs var kriminalizēt darbību, kas cieši saistīta ar personas statusu, ja šādas darbības kriminalizēšanai ir leģitīms mērķis.

Tā lietā *People v. Davis* (1973)⁴⁶⁰ Deivis, kurš bija atkarīgs no heroīna, tika notiesāts par bīstamu narkotisko vielu valdījumu. Apelācijas sūdzībā Deivis norādīja, ka viņš tādējādi ir notiesāts par statusu, jo narkotiskās vielas pie viņa atradās tikai saistībā ar atkarību no tām, ko viņš nevarēja kontrolēt un ko apstiprināja arī mediķu atzinums. Ņujorkas Apelācijas tiesa norādīja, ka narkotisko

⁴⁵⁶ Tā lietā *Abrams v. United States* (1919), 250 U.S. 616, tiesa apstiprināja spriedumu, ar ko grupa imigrantu tika notiesāta par materiālu izplatīšanu, ka viņiem Austrumeiropā ir amerikāņu karaspēks.

⁴⁵⁷ Lietā *Ashcroft v. Free Speech Coalition* (2002), 122 S. Ct. 1389, tiesa norādīja, ka ir jāpierāda reāla saistība starp virtuālu bērnu pornogrāfiju un kaitējumu reāliem bērniem.

⁴⁵⁸ 377 F.3d 757.

⁴⁵⁹ Tā lietā *Robinson v. California* (1962), 370 U.S. 660, 82 S.Ct. 1417, Robinsons tika notiesāts pēc Kalifornijas štata likumiem, kas par noziegumu atzina atkarību no narkotikām. Augstākā tiesa norādīja, ka atkarība ir slimība, un, atzīstot šādu statusu par noziegumu, Kalifornijas likumdevējs ir pārkāpis aizliegumu piemērot neparastu un nežēlīgu sodu. Tāpat tiesa norādīja, ka lietā nav konstatējams *actus reus*. Savukārt lietā *Powell v. Texas* (1968), 392 U.S. 514, 88 S.Ct. 2145, par antikonstitucionālu tika atzīta norma, kas paredzēja par atrašanos publiskā vietā alkohola reibumā sodīt hronisku alkoholiķi. Tiesa norādīja, ka hronisks alkoholisms ir slimība, tādējādi persona publiskā vietā reibumā neatrodas no savas brīvas gribas.

⁴⁶⁰ 33 N.Y.2d 221.

vielu aprīte, ņemot vērā acīmredzamo bīstamību, ka to lietotāji var iesaistīties citu noziegumu izdarīšanā, kā arī citus apsvērumus, ir aizliegta un šāds aizliegums ir konstitucionāls. Tāpēc nav antikonstitucionāli sodīt personas par šo vielu lietošanu arī tad, ja tā saistīta ar atkarību.⁴⁶¹

Salīdzinājumam minams, ka saskaņā ar KL 253.² pantu līdzīgi paredzēta atbildību par narkotisko vai psihotropo vielu lietošanu bez ārsta nozīmējuma, ja tas izdarīts atkārtoti gada laikā. 253.² pants pārdzīvoja konstitucionālo pārbaudi 2005.gadā, kad Satversmes tiesa atzina narkotisko un psihotropo vielu lietošanas kriminalizēšanu par konstitucionālu. Tāpat kā lietā *People v. Davis* (1973), par narkotisko vielu lietošanu atkārtoti gada laikā notiesātā I.D. atsaucās uz ASV Augstākās tiesas spriedumu lietā *Robinson v. California* (1962), tomēr minētā panta konstitucionalitāti I.D. saistīja nevis ar cietsirdīga soda aizliegumu, bet Satversmes 96.pantu, kas aizsargā privātās dzīves neaizskaramību. Satversmes tiesa pamatoti atzina, ka narkotisko vielu lietošanas ierobežošanai ir leģitīms mērķis.⁴⁶² Tomēr minētais spriedums ir diskutabls citā sakarībā, jo tas faktiski identificē narkomāniju kā slimību ar narkotisko vielu lietošanu, neiedziļinoties, kādā kontekstā tika izspriesta *Robinsona* lieta. *Robinsona* gadījumā Kalifornijas štats bija kriminalizējis tieši atkarības (narkomānijas) faktu, kā konstatēšanai pietika ar ārsta atzinumu, tādējādi pārkāpjot prasību nodarījumā konstatēt labprātīgu darbību. Satversmes tiesa neaizskāra arī citu problēmu, proti, ka narkotisko vielu lietošana kriminalizēta tikai tajos gadījumos, ja tā notikusi atkārtoti gada laikā, kas, autoresprāt, daļēji kriminalizē personas statusu, jo vienreiz konstatēta narkotisko un psihotropo vielu lietošana tiek atzīta par administratīvu pārkāpumu.⁴⁶³

Atkārtotība Latvijas krimināltiesībās ir daudzējādības veids, kas, kā tas noteikts KL 25.pantā, veidojas vienīgi likumā paredzētajos gadījumos, un to var veidot kā vienādi, tā līdzīgi vienas personas izdarīti divi vai vairāki noziedzīgi nodarījumi (speciālā atkārtotība).⁴⁶⁴ Atkārtotības institūts Latvijas krimināltiesībās līdz šim ir plaši izmantots gan kā noziedzīgumu nosakošs elements, kad kriminālatbildība iestājas vienīgi tajos gadījumos, kad fiksēti divi gada laikā izdarīti administratīvi pārkāpumi, gan kā noziedzīgumu pastiprinošs elements, kad atkārtoti izdarīts pārkāpums veido kvalificētu vai sevišķi kvalificētu sastāvu, kā tas ir, piemēram, slepkavības un zādzības gadījumā. Vispārējā atkārtotība ir noteikta kā pirmais no atbildību pastiprinošiem apstākļiem KL 48.pantā.

⁴⁶¹ Šajā gadījumā atšķirība no iepriekš 459.atsaucē minētās lietas *Powell v. Texas* (1968), ir meklējama tajā apstākļī, ka alkohola lietošana pretēji narkotiku lietošanai pati par sevi nav aizliegta. Tāpēc nosodīt hronisku alkoholiķi, kurš nevar atturēties no alkohola lietošanas, par atrašanos publiskā vietā alkohola reibumā nav tiesiska pamata, bet narkomāna sodīšana par narkotiku lietošanu ir attaisnojama. Vienlaikus tiesa norādīja, ka šis fakts ir apsverams pie soda noteikšanas, un persona var būt atbrīvota no atbildības vai soda, ja tā sniedz informāciju par narkotiku izplatītājiem vai piekrtt ārstēties.

⁴⁶² Sk. Satversmes tiesas spriedumu lietā Nr. 2004-17-01. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 16 (3174). 2005. 28.janvāris. Lietai *Katz v. United States*, 389 U. S. 347 (1967), uz kuru atsaucās sūdzības iesniedzēja, vispār nebija nekāda sakara ar narkotisko vielu aprīti, bet tā bija saistīta ar telefona sarunu noklausīšanos.

⁴⁶³ Kā precīzi norādījis profesors U.Krastiņš, šādā veidā persona drīzāk tiek sodīta par to raksturojošiem datiem, nevis sastāva objektīvās puses pazīmēm. **Krastiņš, U.** Noziedzīgu nodarījumu atkārtotības un kopības teorētiski praktiskie risinājumi. *Jurista Vārds*, 2010. Nr. 48 (643).

⁴⁶⁴ Sk. **Krastiņš, U., Liholaja V., Niedre, A.** *Krimināltiesības*, Visp. d. (2008), 287.-295.lpp.

Jaunākās Latvijas krimināltiesību atziņas vedina domāt, ka notiks atteikšanās no atkārtotības, kas kritizēta vairāku iemeslu dēļ:⁴⁶⁵ 1)tās regulējumā likumdevējs nav ievērojis konsekvenci, nosakot, ka atkārtotības veidošanās ir atkarīga no secības;⁴⁶⁶ 2)atkārtotība samazina taisnīga soda piemērošanu, jo visi atkārtotie “tādi paši” noziedzīgie nodarījumi kvalificējami pēc tās panta daļas, kur ietverta atkārtotības pazīme; 3)atkārtotība ir diskutabla tajos gadījumos, kad viens vai abi noziedzīgie nodarījumi nav bijuši pabeigti;⁴⁶⁷ 4)atkārtotības attiecināšana uz “viena veida” noziedzīgiem nodarījumiem nedod tiesai iespēju noteikt taisnīgu sodu par katru no kvalitatīvi atšķirīgajiem noziedzīgajiem nodarījumiem;⁴⁶⁸ 5)kriminālatbildības noteikšana par atkārtoti gada laikā izdarītiem diviem par sevi administratīviem pārkāpumiem ir pretrunā ar kriminālatbildības un administratīvās atbildības norobežošanu Latvijas tiesību sistēmā, turklāt pārkāpj *non bis idem* principu;⁴⁶⁹ 6)*non bis idem* principu pārkāpj arī atkārtotības attiecināšana uz recidīvu.⁴⁷⁰

Vienlaikus teorijā tiek diskutēts arī par negatīvajām sekām, ko radītu atteikšanās no atkārtotības, ja netiks veiktas citas izmaiņas normatīvajos tiesību aktos. Tā profesore V.Liholaja, vērtējot arī Krievijas pieredzi, kur atkārtotība tika izslēgta no Kriminālkodeksa, norāda uz būtisku kvalifikācijas problēmu, kas var izrādīties liels izaicinājums praksē. Piemēri nav tālu jāmeklē, jo tiesu praksē netrūkst lietas, kur persona saucama pie atbildības par vairākām, pat desmit, divdesmit zādzībām vai vairākām slepkavībām, kas attiecīgi katra būs jākvalificē atsevišķi.⁴⁷¹

Raugoties no noziedzīguma un pārkāpumu veidojošo elementu izpratnes viedokļa, arī darba autore uzskata, ka nav saskatāms taisnīgs pamats tam, kādēļ vienā gadījumā personas nodarījums atzīstams par administratīvu un sodāms administratīvā kārtā, bet gada laikā izdarīts tāds pats pārkāpums uzskatāms par noziedzīgu, savukārt tad, ja pagājis gads vai arī pirmais pārkāpums nav piefiksēts pienācīgā veidā, otrais pārkāpums atkal nav uzskatāms par noziedzīgu. Rodas priekšstats, ka Latvijas likumdevējs nav spējis izšķirties par minēto pārkāpumu noziedzīgumu, un kriminālatbildības iestāšanās kļūst atkarīga no tā, cik veiksmīgi vai mazāk veiksmīgi personai izdodas izvairīties no administratīvā soda vai tā oficiālas fiksēšanas. Administratīvais sods kļūst par noziedzīguma pazīmi, kas neatbilst noziedzīguma izpratnei un ir pretrunā ar taisnīgumu

⁴⁶⁵ Stkāk sk. **Krastiņš, U.** *Noziedzīgu nodarījumu atkārtotības un kopības teorētiski praktiskie risinājumi.*

⁴⁶⁶ Piemēram, KL 159.pants paredz, ka izvarošanas atkārtotību veido tikai divas notikušas izvarošanas, savukārt 160.pants paredz, ka dzimumtieksmes apmierināšana pretdabiskā veidā ir uzskatāma par atkārtotu arī tajos gadījumos, ja iepriekš izdarīta izvarošana.

⁴⁶⁷ Piemēram, slepkavības mēģinājums un slepkavība ir kvalificējama kā atkārtota slepkavība, neveidojot atsauci uz KL 15.panta ceturto daļu. Sk. **Liholaja, V.** *Noziedzīgu nodarījumu kvalifikācija*, 236.-240.lpp.

⁴⁶⁸ Tas vien, ka nodarījumi bijuši vērsti pret vienu objektu kā tas ir KL 181.panta gadījumā, nenozīmē, ka zādzības, krāpšanas un piesavināšanās noziedzīgums neatšķiras. Arī likumdevējs pats ir noteicis atšķirīgu brīvības atņemšanas soda maksimālo mēru par katru no nodarījumiem.

⁴⁶⁹ **Krastiņš, U.** *Noziedzīgu nodarījumu atkārtotības un kopības teorētiski praktiskie risinājumi.*

⁴⁷⁰ Tā persona ir saucama pie atbildības par atkārtotu zādzību gan tad, kad par pirmo tā ir notiesāta, gan tad, kad tiesas spriedums vēl nav bijis. Par Sodū politikas koncepcijā izvirzītajiem atkārtotības trūkumiem un apsvērumiem sk. *Sodu politikas koncepcija*, 28.-34.lpp.

⁴⁷¹ **Liholaja, V.** Kvalificējošo pazīmju izpratne noziedzīgos nodarījumos pret personu. *Grām.: Aktuālās tiesību realizācijas problēmas* : Latvijas Universitātes 69. Konferences rakstu krājums. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2011, 349.-358.lpp.

krimināltiesībās. Līdzīgu situāciju rada recidīva ietveršana sastāvā, pret ko iebilduši arī Latvijas tiesību zinātnieki un šajā jomā izteiktais viedoklis bijis samērā vienveidīgs.⁴⁷²

Autoresprāt, Latvijas tiesu prakse viennozīmīgi norāda arī uz to, ka tiesai acīmredzot būtu vieglāk izprast katra pārkāpuma noziedzīgumu, ja tai, vienas lietas ietvaros izskatot piecdesmit zādzības, par katru no tām sods būtu jānosaka atsevišķi. Taču atklāts paliek jautājums – vai Latvijas tiesas un sabiedrība šādam risinājumam ir gatavas un vai Latvijas sodu sistēma ir piemērota šādi paradigmas maiņai. Sodu politikas koncepcijā samērā bieži tiek pieminēta “ārvalstu prakse”, taču jāņem vērā, ka daudzās valstīs, tostarp autores pētītajā ASV, kur sods nosakāms par katru no noziedzīgiem pārkāpumiem atsevišķi, ir ne tikai atšķirīga sodu sistēma, bet domāšana un noziedzīguma un soda konceptu uztvere kopumā, proti, nav noteikti maksimālie brīvības izciešanas soda termiņi, tie nav ierobežoti laikā, ir pat pieļauti vairāki mūža ieslodzījumi u.tml.

Analizējot V.Liholajas ierosinājumu apsvērt adekvātu risinājumu tiem gadījumiem, kad iespējams konstatēt agrāk veiktas prettiesiskas darbības, piemēram, personas ilglaicīga, vairākkārtēja seksuāla izmantošana, bet tās nav precīzi uzskaitāmas,⁴⁷³ secināms, ka Krimināllikumā ir ietverta **sistemātisku darbību** izpratne, īpaši situācijām, kad nav iespējams konkrēti fiksēt katru darbību atsevišķi, piemēram, sistemātisks uzbrukums civiliedzīvotājiem (KL 71.²pants), sistemātiska pazemošana (KL 124.pants), sistemātiska sišana (KL 130.pants). Visos minētajos gadījumos ir jākonstatē sistemātisku darbību pastāvēšana, proti, darbības, kas notikušas vairāk nekā vienu reizi, bet nav atzīstamas par turpinātām. Atkārtotības lielākā problēma ir tās pārāk ciešā sasaiste ar vainīgā raksturojumu, jo katrā konkrētā gadījumā kaitējums ar likumu aizsargātajām interesēm nemainīsies atkarībā no tā, cik reizes noziedzīgs nodarījums izdarīts iepriekš. Tomēr jāņem vērā, ka **atsevišķos gadījumos kaitējuma nebūtu vispār vai arī tas būtu daudzkārt mazāks, ja noteiktas darbības netiktu izdarītas vairākkārtīgi vai sistemātiski**, piemēram, persona neizdarītu pašnāvību, ja tā netiktu sistemātiski pazemota.

Šajā gadījumā norobežojamas sistemātiskas, vairākkārtīgas darbības, kas veidotu tikai noziedzīga nodarījuma objektīvo pusi, no noziedzīga nodarījuma atkārtotības kopumā. Noteiktu darbību sistemātiskums, piemēram, seksuāla vai psiholoģiska vardarbība, būtiski samazina iespēju, ka cietušais atgriezīsies normālā dzīvē, tādējādi tas ir pat ieteicams šādu sistemātisku personas izmantošanu uzskatīt par kvalificējošu noziedzīguma pazīmi. **Atšķirībā no atkārtotības, sistemātiskums ir kvalitatīvs darbības raksturojums**, piemēram, izvarošanas gadījumā atkārtotība nozīmē vien to, ka persona divas reizes stājas dzimumsakaros ar citu personu pret viņas gribu, savukārt sistemātiskums norāda uz to, ka starp gadījumiem pastāv vienojoša saikne, piemēram, dzimumsakari notikuši pret vienas un tās pašas personas gribu vairākkārtīgi īsā vai

⁴⁷² Sk, **Liholaja, V.** *Kvalificējošo pazīmju izpratne noziedzīgos nodarījumos pret personu*, 354., 355.lpp; **Krastiņš, U.** *Noziedzīgu nodarījumu daudzējādības kvalifikācijas problēmas. Jurista Vārds*, 2007. Nr. 47 (500).

⁴⁷³ **Liholaja, V.** *Kvalificējošo pazīmju izpratne noziedzīgos nodarījumos pret personu*, 356.lpp.

ilgākā laika periodā.⁴⁷⁴ Sistemātiskām darbībām saskatāma līdzība ar turpinātu darbību, jo tām bieži ir vienojošs mērķis, taču jāņem vērā, ka atsevišķos gadījumos nav iespējams runāt par turpinātu darbību, jo nodarījums kopumā uzskatāms par pabeigtu ar vienas konkrētas darbības izdarīšanu, piemēram, personas ilglaicīga, sistemātiska seksuāla izmantošana nevar tikt uzskatīta par turpinātu izvarošanu, jo izvarošana ir pabeigta ar dzimumakta izdarīšanas brīdi (formāls sastāvs). Turpināta darbība vienmēr raksturo atsevišķu (vienotu) nodarījumu, kura beigu moments drīzāk saistāms ar konkrētām sekām, piemēram, naudas paņemšana no seifa vairākos piegājienos, un tā drīzāk iespējama noziedzīgos nodarījumos ar materiālu sastāvu.

Vispārējo tiesību sistēmas valstīs kopumā ir cits skatījums uz taisnīgumu, kaut arī tiek operēts ar vienām un tām pašām “rietumu vērtībām”. ASV tiek lietots jēdziens *repeat offender*, kas pēc Latvijas krimināltiesību teorijas izpratnes ir tulkojams kā recidīvists jeb persona, kas agrāk bijusi tiesāta par noziedzīga pārkāpuma izdarīšanu. Šādiem recidīvistiem lielākoties pastāv iespēja noteikt sodu, kas ir divas reizes lielāks, nekā sods, kas nosakāms, ja persona nodarījumu izdarījusi pirmo reizi.⁴⁷⁵ Lielākoties sods paaugstināms par tāda paša veida noziedzīgiem pārkāpumiem, kas izdarīti atkārtoti un par ko persona jau bijusi notiesāta. Tomēr arī ASV krimināltiesībās pausts viedoklis par nepieciešamību precizēt atsevišķas nostādnes, tostarp noziedzīgu pārkāpumu gradāciju jeb klasifikāciju, un atbildību par vairākiem pārkāpumiem (*multiple liability*), kas Paraugkriminālkodeksā ir tikai iestrādnes līmenī. Atbildība par vairākiem pārkāpumiem netiek saistīta ar kriminālatbildības piemērošanu kopumā, bet tā ekskluzīvi tiek attiecināta uz soda mēra noteikšanu, paredzot iespēju piemērot daudzkārt bargākus sodus.⁴⁷⁶

4.3. Bezdarbība: *omission*

Kā norāda profesors O.Kirheimers (*Kirchheimer*), atbildībai par bezdarbību saknes meklējamas jau romiešu principā *nullum crimen patitur is, qui non prohibet, quum prohibere non potest*,⁴⁷⁷ kas burtiskā tulkojumā nozīmē “kurš nenovērš to, ko nav varējis novērst, nav vainojams

⁴⁷⁴ Seksuāla vardarbība nav vienīgais gadījums, kur apsverams sistemātiskums kā kvalificējoša pazīme. Piemēram, KL 135.panta otrā daļa paredz atbildību par aborta izdarīšanu grūtniecei atkārtoti. Autore sprāt, no interešu apdraudēšanas viedokļa daudzkārt kaitīgāks ir fakts, ja persona sistemātiski izdara neatļautus abortus, no kuriem vismaz divi gadījumi ir konstatējami, bet pierādījumi (piemēram, pierakstu žurnāli) kopumā liecina, ka iepriekš persona ir veikusi arī citus šādus abortus, taču nav iespējams noskaidrot konkrētas cietušās personas. Tāpat, piemēram, KL 149.¹pantā paredzētais diskriminācijas aizlieguma pārkāpums ir vērtējams kā kaitīgāks, ja tam ir sistemātisks raksturs, kas kopumā vairo neiecietību un citas no tās izrietošās negatīvās sekas.

⁴⁷⁵ Piemēram, ASV Federālajā Kodeksā, kur jau tā paredzēti bargi sodi par seksuāliem noziegumiem, §4447 papildus noteikts, ka personai, kas agrāk tiesāta par seksuālu noziegumu, piespriežams divreiz lielāks sods, nekā paredzēts attiecīgajās normās. Pieejams lejupielādei: http://uscode.house.gov/download/title_18.shtml [skatīts 2012-03-06].

⁴⁷⁶ Līdz 2004.gadam neviens štats nebija izstrādājis detalizētu pieeju situācijām, kad persona saucama pie atbildības par vairākiem pārkāpumiem. Sīkāk par vairāku pārkāpumu, tai skaitā atkārtotu, bet iepriekš nesodītu pakāpumu problemātiku ASV krimināltiesībās sk. **Cahill, M.C.** *Offense Grading and Multiple Liability: New Challenges for a Model Penal Code Second.* *Ohio St. J. Crim. L.*, 2004. Vol. 1, p. 599-610.

Vēsturiskam ieskatam sk. arī **Remington, F.J., Joseph, A.J.** *Charging, Convicting, and Sentencing the Multiple Criminal Offender.* *Wis. L. Rev.*, 1961, p. 528-565. Kopumā jānorāda, ka no daudzējādības problemātikas ASV krimināltiesībās lielākoties tiek diskutēts par kopību (kā ideālo, tā reālo), aprakstot situācijas, bet tās neklasificējot. Tāpat tiek izvirzīts jautājums par normu konkurenci.

⁴⁷⁷ Justiniāna *Digestes* 50.grāmata, 17.109.

par noziegumu”.⁴⁷⁸ Šo principu, kā raksta profesors, vēlāk interpretējuši vācu romiešu tiesību pētnieki un secinājuši, ka atbildība par bezdarbību romiešu tiesībās vērtējama kā izņēmums. Vienlaikus atsevišķi pētnieki pauduši pretēju viedokli, ka par bezdarbību bijusi paredzēta tāda pati atbildība kā par darbību un vien izņēmuma gadījumos personas bija atbrīvojamas no atbildības.⁴⁷⁹ Pamatkritēriji bezdarbības izpratnei meklējami kanoniskajās tiesībās, kur tā traktēta kā dabisks grēks, jo atsevišķās situācijās cilvēkam ir morāls pienākums rīkoties.⁴⁸⁰ Tomēr par bezdarbības vispārējiem krimināltiesiskiem aspektiem padziļinātas diskusijas tiesību zinātnē parādījās vienīgi 19.gs beigās Vācijā, no kurienes attiecīgi tā ienāca arī cariskās Krievijas krimināltiesībās.⁴⁸¹

Mūsdienu krimināltiesību zinātnē nodarījumu veido ne tikai personas aktīva rīcība, bet arī tās pasīvā forma, proti, bezdarbība, taču to situāciju skaits, kad personas atturēšanās no darbības tai var draudēt ar kriminālatbildību, ir krietni mazāks nekā tad, ja persona iesaistās aktīvā uzvedībā, tādējādi pati ar savu rīcību radot apdraudējumu valsts, sabiedrības, personu grupu un indivīdu likumīgajām interesēm. Skaidrojot bezdarbības kaitīgumu, profesors U.Krastiņš paudis viedokli, ka tā “*rada apstākļus, kas paver iespēju darboties citiem kaitīgiem spēkiem, bet tie izraisa sekas, kuras vainīgais bieži vien pat nav apzināti pieļāvis*”.⁴⁸² Šajā ziņā nenoliedzami saskatāma līdzība starp bezdarbības definīciju un nevērības formulējumu, proti, personai bija jārīkojas un tā varēja rīkoties, taču izvēlējās atturēties no aktīvas darbības veikšanas. Tomēr, tāpat kā nošķiramas domas un rīcība, nošķirama arī bezdarbība un nevērība, ko autore sīkāk analizēs promocijas darba 5.2.5.nodaļā.

Bezdarbības, tāpat kā darbības un nodarījuma, legālā definīcija Krimināllikumā nav sniegta, un tās skaidrojums meklējams vienīgi tiesību zinātnē un tiesu praksē. Latvijas krimināltiesībās bezdarbībai ir izvirzīti divi noziedzīguma pamatkritēriji, pirmkārt, objektīvais – tiesību normas uzlikts pienākums aktīvi rīkoties, otrkārt, subjektīvais – “reāla” iespēja pienākumos paredzētās darbības veikt.⁴⁸³ Par pirmo kritēriju, ņemot vērā arī teorijā pausto viedokli un analizējot Krimināllikuma Sevišķās daļas normas, secināms, ka pienākums var būt saistīts ar: **1)**pašu personu, piemēram, KL 170.pantā paredzēta atbildība par vecāku pienākumu nepildīšanu; **2)**personas profesionālo nodarbošanos vai darba līgumu, piemēram, KL 138.pantā paredzēta atbildība par ārstniecības personas profesionālo pienākumu nepildīšanu; **3)**iesaistīšanos īpašās tiesiskās attiecībās, piemēram, transportlīdzekļu vadītājiem un īpašniekiem, kā arī turētājiem ir jāievēro

⁴⁷⁸ **Kirchheimer, O.** Criminal Omission. *Harv. L. Rev.*, 1942. Vol. 55, No. 4, p. 615. Kā piemēri bezdarbības tiesāšanai antīkajā Romā minama Digestes 25.grāmata, 3.4. ietvertā nomērdēšana, kā arī 1.grāmata, 18.6.7. aprakstītā medicīniskas operācijas neveikšana.

⁴⁷⁹ **Ibid.** Profesors O.Kirheimers atsaucas uz Momsena (*Momsen*) “*Römisches Strafrecht*” (1899) un min arī Honiga (*Honig*) pretēji izteikto viedokli darbā “*Zur Frage der Strafbarkeit der Unterlassung im römischen Recht*” (1930).

⁴⁸⁰ Sīkāk par bezdarbības skaidrojumu kanoniskajās tiesībās sk. **Ibid.**, p. 615-617.

⁴⁸¹ Sk., piemēram, **Таганцев, Н.С.** *Русское уголовное право*, с. 494.497. N.Tagancevs atziņas par darbību un bezdarbību balsta uz ievērojamāko vācu krimināltiesību zinātnieku atziņām. N.Taganceva viedoklis caur 1903.gada Sodu likumiem ienāk arī Latvijā. Arī turpmākā bezdarbības un darbības izpratne Latvijas teritorijā ir balstīta tieši uz Krievijas krimināltiesību zinātnieku pētījumiem. Kā piemērs šādai ietekmei minama A.Boiko monogrāfija. Sk. **Бойко, А.И.** *Преступное бездействие*. Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2003.

⁴⁸² **Krastiņš, U., Liholaja V., Niedre, A.** *Krimināltiesības*, Visp. d. (2008), 119.lpp.

⁴⁸³ Sk. **Liholaja, V.** *Noziedzīgu nodarījumu kvalifikācija*, 30.lpp.

virksne dažādu noteikumu, kuru neievērošana var veidot bezdarbību; 4) iepriekš veiktu darbību, kas izraisījusi kaitīgu sekju iestāšanās draudus, piemēram, KL 141.panta otrā daļa;⁴⁸⁴ 5) “morālu” pienākumu, piemēram, KL 141.panta pirmā daļa vai KL 315.pants, no kuriem pirmais paredz vispārēju pienākumu sniegt neatliekamo palīdzību, bet otrais uzliek pienākumu ziņot par iespējamu gatavotu vai izdarītu smagu vai sevišķi smagu noziegumu.

Lai gan sīkāk nav analizēts, kas saprotams ar “reālu” iespēju, tās robežas acīmredzot ir vērtējamas tāpat kā apzināšanās un labprātība aktīvas darbības gadījumā: “*Bezdarbība tāpat ir apzināta personas gribas izpausme, ja vien nepārprotami dabas spēki vai faktiskais spēks nav kavējis ar tiesību normu uzlikta pienākuma izpildi.*”⁴⁸⁵ Tādējādi bezdarbības gadījumā būtiski ir konstatēt vien to, vai personai bija iespēja rīkoties, vai tam nebija fiziski vai psihiski šķēršļi, respektīvi, vai personas bezdarbība bija apzināta un labprātīga.⁴⁸⁶

Diskutabls ir jautājums, vai noziedzīgumu ietekmē pienākuma pastāvēšanas fakts, jo arī tajos gadījumos, kad aktīvas rīcības pienākums ir saistīts ar profesionālo darbību vai līgumu, tas tomēr kopumā izriet no likuma, piemēram, ārsta pienākums sniegt palīdzību ir saistīts ar viņa profesiju, tomēr šāda pienākuma pastāvēšana ir paredzēta Ārstniecības likumā.⁴⁸⁷ Tāpēc šādos gadījumos noziedzīgumu varētu ietekmēt nevis savu pienākumu nezināšana, bet līgumattiecību vai darba tiesisko attiecību nepastāvēšana, piemēram, personu nevar saukt pie atbildības par ārstniecības personas pienākumu nepildīšanu, ja tā līdz šim bija tikai uzdevusies par ārstu. Savukārt tas, vai persona apzinājusies, ka konkrētajā situācijā tās palīdzība bija nepieciešama, piemēram, ka

⁴⁸⁴ Tiesvedība šādās lietās nav retums un tās lielākoties saistītas ar ceļu satiksmes negadījuma izraisīšanu, pēc kura iesaistītā persona atstāj notikuma vietu, nesniedzot cietušajiem palīdzību. KL 141.panta otrā daļa kriminalizē vienīgi pašu bezdarbības faktu un, ja persona vainojama arī par pirms tam veiktajām darbībām, atbildība iestājas atsevišķi. Sk., piemēram, Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2010.gada 28.decembra lēmumu lietā SKK – 616/2010, kurā A.P. notiesāts ar Vidzemes apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2010.gada 11.oktobra spriedumu saskaņā ar KL 260.panta otro daļu un 241.panta otro daļu.

⁴⁸⁵ **Krastiņš, U., Liholaja V., Niedre, A.** *Krimināltiesības*, Visp. d. (2008), 119.lpp.

⁴⁸⁶ Sk. 4.2.1.nodaļu par apzinātu un labprātīgu darbību un tās nosacījumiem. Latvijas krimināltiesībās nav bijuši mēģinājumi “apzināšanos” formulēt kā atsevišķu vainojamības formu. Tas rada grūtības, piemēram, nošķirt KL 117.panta 2.punktu vai 119.pantu no 141.panta otrās daļas, jo visos gadījumos nodarījumu iespējams izdarīt bezdarbības ceļā. Krimināllikuma komentārā analizēts tiesu prakses piemērs, kur M.R. tika notiesāta par jaundzimušā bērna atstāšanu bezpalīdzības stāvoklī. Šeit saskatāmas vairākas problēmas. Pirmkārt, māte bērnu dzemdēja pati (mājās virs spaiņa), kā rezultātā bērns, lai gan piedzima dzīvs, tomēr nevarēja izdzīvot. Otrkārt, ja tiesā tika konstatēts iepriekšējs nodoms no bērna atbrīvoties, tad rodas jautājums, vai šādā situācijā vispār ir nozīmīga mātes vēlākā bezdarbība, jo bērna nāve drīzāk bija saistīta ar mātes veiktajām darbībām pirms dzemdībām. Treškārt, ja tika konstatēts, ka māte atradās dzemdību izraisītā fizioloģiskā stāvoklī, tad rodas jautājums, cik ļoti šis stāvoklis ietekmēja mātes spēju vadīt savu rīcību un izvēlēties starp palīdzības sniegšanu vai nesniegšanu. Ceturtkārt, vai mātei bija tiešs nodoms no bērna atbrīvoties vai tā bija vienaldzīga pret to, kas notiks tālāk ar bērnu pēc dzemdībām? Piektkārt, vai vispār pēc loģikas var izdarīt 119.pantā minēto slepkavību, proti, vai var ieplānot iepriekš, ka tiks izdarīta slepkavība, atrodoties šādā stāvoklī. Sestkārt, konstatējot, ka persona atradusies šādā stāvoklī, ir ļoti smalki jāizvērtē katra darbība un personas spēja to vadīt, spēja apzināties, ka tā vēršas pret jaundzimušo bērnu, jo tie ir pamatjautājumi, lai noteiktu, vai persona ir atbildīga par savu rīcību un vai rīcība veido nodarījumu kā objektīvās puses minimālu prasību. Tā kā minētajā lietā faktisko apstākļu apraksts ir skops un daudznozīmīgs, tad var tikai spekulēt par kvalifikāciju, tomēr, tīri vadoties pēc taisnīguma, autore uzskata, ka M.R. jau sākotnēji veica darbības, lai bērns nevarētu izdzīvot, un bērna nāve tāpēc iestājas aktīvas rīcības rezultātā. Sk. komentārus pie KL 117., 119. un 141.panta **Krastiņš, U., Liholaja, V., Niedre, A.** *Krimināllikuma zinātniski praktiskais komentārs*. 2. Sevišķā daļa. Zin. red. U. Krastiņš. Rīga : Firma “AFS”, 2007., 190., 191., 212.-215., 281., 282.lpp. Sk. arī Latgales apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2006.gada 3.februāra spriedumu lietā Nr.K03-29/06.

⁴⁸⁷ Ārstniecības likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr.67/168 (882/883). 1997. 01.jūlijs.

persona slīka, atradās dzīvībai bīstamā stāvoklī, ka bija izcēlies ugunsgrēks, ka notika noziegums u.tml., ir attiecināms uz psihiskās attieksmes noskaidrošanu pret citiem objektīviem apstākļiem, kas vai nu padara bezdarbību par noziedzīgu (ja persona šādus apstākļus apzinājās un tomēr nerīkojās) vai arī tās noziedzīgumu izslēdz (ja persona neapzinājās, ka šāda situācija pastāv).

Salīdzinot bezdarbības krimināltiesisko regulējumu un teorētiskās atziņas ar ASV krimināltiesībās sastopamo *omission* doktrīnu, sakritība gan starp formulējumu, gan izvirzītajiem kritērijiem ir pietiekami nozīmīga, lai minēto jēdzienu tulkotu kā “bezdarbību”, kaut gan vārda tiešais tulkojums ir “nolaidība”.⁴⁸⁸ Kā tas redzams no atsevišķiem darbiem, arī ASV krimināltiesībās nav sveša Vācijas zinātnieku 19.gs pētnieciskā darbība saistībā ar bezdarbības institūtu.⁴⁸⁹ Mūsdienu ASV krimināltiesībās bezdarbība ir pēlta gan pati par sevi, gan lielākoties saistībā ar kādu no tās kritiskajiem momentiem, kur izpaužas atbildības par bezdarbību praktiskās un teorētiskās problēmas: **1)** kriminālatbildība par bezdarbību ir pretrunā ar atziņu, ka personas saukšanai pie atbildības ir jākonstatē darbība; **2)** to gadījumu loks, kad persona saucama pie atbildības par bezdarbību, nav stingri noteikts, tādējādi kriminālatbildību rada pats gadījums, nevis likums; **3)** pienākumi, par kuru nepildīšanu var iestāties kriminālatbildība, ir plaši definēti; **4)** cēloņsakarība starp bezdarbību un sekām; **5)** atbildība par bezdarbības mēģinājumu.⁴⁹⁰

ASV krimināltiesību teorijā skaidrots, ka kriminālatbildība var iestāties tad, ja bijis precīzi, skaidri formulēts pienākums veikt darbību. Kā tas noteikts PKK §2.01(3), šāds pienākums var būt formulēts divos veidos: **1)** likumā, kas definē pārkāpumu, tātad – tipiskajā pārkāpuma sastāvā; **2)** likumā, kas citādi uzliek pienākumu veikt darbību.⁴⁹¹ M.D.Dabbers, komentējot minēto paragrāfu, to klasificē kā **tiešo un netiešo** atbildību par bezdarbību.⁴⁹² Tiešā atbildība Paraugkriminālkodeksā paredzēti samērā reti, un tie ir gadījumi, kad pārkāpuma definīcijā norādīts, ka par kādas darbības neveikšanu persona ir sodāma. Visbiežāk sastopama ir netiešā atbildība, kad pienākumi paredzēti

⁴⁸⁸ Angļu-latviešu/Latviešu-angļu vārdnīca. Sast. Dz.Kalniņa. Rīga : Avots, 2003, 301.lpp. Bezdarbība nenoliedzami ir saistīta ar nolaidību, tomēr jēdziens “nolaidība” tiek lietots specifiskos Sevišķās daļas sastāvos, piemēram, dienesta nolaidība, līdz ar to tas asociējams ar noteiktu bezdarbības raksturojumu, kad pastāv profesionāls pienākums.

⁴⁸⁹ Piemēram, jau minētais O.Kirheimera pētījums norāda uz *vispārējo* un kontinentālās Eiropas tiesību sistēmas kopējām saknēm bezdarbības izpratnē. O.Kirheimers pētījumā izvirza savu bezdarbības teoriju, kas balstīta kā uz kontinentālās Eiropas, tā *vispārējo tiesību* pētnieku darbiem. **Kirchheimer, O. Criminal Omission**, p. 615-642.

⁴⁹⁰ Sk., piemēram, **Perkins, R.M.** Negative Acts in Criminal Law. *Iowa L. Rev.*, 1937. Vol. 22, p. 659-683. Profesors R.M.Perkins, teorētiski balstoties uz Dž.V.Salmonda bezdarbības izpratni, plaši analizē 19.gs un 20.gs sākuma ASV un Anglijas tiesu praksi. Galveno uzmanību R.M.Perkins velta tieši nonāvēšanas gadījumiem, jo visplašāk bezdarbība tiek interpretēta saistībā ar nāves sekām. Profesors izvirza bezdarbības iedalījumu atkarībā no tā, vai nāve iestājusies saistībā ar to, ka persona atturējusies no pienākuma veikšanas, kas saistīts ar personas dzīvības saglabāšanu, vai arī nonāvēšana bijusi saistīta ar bezdarbību saistībā ar citu pienākumu veikšanu.

Mūsdienu ASV krimināltiesību skatījumu uz nonāvēšanu aiz bezdarbības analizē V.Vilsons, sk. **Wilson, W.** Murder by Omission: Some Observations on a Mismatch between the General and Special Parts. *New Crim. L. Rev.*, 2010. Vol. 13, No. 1, p. 1-22. Profesors argumentē, kāpēc bezdarbības gadījumā atsevišķas nostājas par noziedzīgumu izslēdzošajiem apstākļiem ir vērtējamas plašāk. Piemēram, ja persona dzīvības draudu gadījumā nogalina citu personu, spaidi ļoti retos gadījumos varētu izslēgt noziedzīgumu, drīzāk – nekad. Savukārt situācijā, kad personai tiek draudēts, lai tā atturētos no kādas darbības, spaidi izmantojami kā aizstāvība daudzkārt plašāk.

⁴⁹¹ **Dubber, M.D.** *Model Penal Code*, p. 303.

⁴⁹² Zīmīgi, ka 20.gs vidū, pētot bezdarbības tiesiskos aspektus *vispārējās tiesībās*, O.Kirheimers secina, ka bezdarbība būtu dalāma tieši šādā veidā, atsaucoties uz Vācijas krimināltiesību zinātnes sasniegumiem. **Kirchheimer, O. Criminal Omission**, p. 620.

citos normatīvos tiesību aktos, tādējādi realitātē prasība pēc skaidri formulēta pienākuma tāpat kā Latvijā ir ļoti izplūdis jēdziens.

Visplašākā bezdarbības interpretācija iespējama tajos gadījumos, kad pārkāpuma definīcijā likumdevējs ietvēris sekas, kuras iespējams sasniegt kā ar darbību, tā bezdarbību. Kā piemērs šādai pārāk plašai bezdarbības izpratnei parasti tiek minēts “nonāvēšanas” formulējums.⁴⁹³ Nevarētu teikt, ka Latvijas krimināltiesības šajā ziņā būtu īpaši atšķirīgas, bet negatīvi vērtējams tas, ka likumdevējs Krimināllikumā vispār nav izvirzījis legālos kritērijus bezdarbības noziedzīgumam vai tā neesamībai, savukārt no Vispārīgās daļas normām redzams, ka personas atbildība par bezdarbību var būt plaša – teorētiski iespējams gan bezdarbības mēģinājums, gan līdzdalība bezdarbības formā, turklāt atbildība var būt paredzēta par bezdarbību kā tādu vai tās radītajām sekām.

ASV krimināltiesību zinātnē norādīts uz septiņām praksē atzītām situācijām, kad konstatējams rīcības pienākums: **1)īpašas attiecības starp personām; 2)likuma uzlikts pienākums palīdzēt; 3)iepriekš noslēgts līgums; 4)labprātīgi uzņemtas rūpes par kādu; 5)ar savu rīcību radītas briesmas; 6)pastāvot pienākumam kontrolēt citas personas; 7)zemes īpašnieka pienākums.**⁴⁹⁴ Praksē tāpat norādīts uz atsevišķiem īpašiem gadījumiem. Tā lietā *Kuntz v. State* (2000)⁴⁹⁵ apsūdzētā tika tiesāta par nonāvēšanu aiz nevērības un medicīniskās palīdzības nesniegšanu. Tiesā tika pierādīts, ka apsūdzētā savu piedzīvotāju bija nodūrusi kautiņa laikā pēc tam, kad viņš bija tai uzbrucis, turklāt nebija pārkāpusi nepieciešamās aizstāvēšanās robežas. Kā to traktēja Montanas Augstākā tiesa, tad palīdzības sniegšana situācijā, kad kaitējumu nodarījusi cietusī persona ar savu darbību, ir vērtējama savādāk nekā tad, ja briesmas radušās citu apstākļu ietekmē. Tiesnesis Trīvelers (*Triweiler*) puda viedokli, ka paš aizsardzība vispār nerada tiesisku pienākumu sniegt palīdzību uzbrucējam, jo šādā situācijā normāla persona nav spējīga intelektuāli saprast, ka tai būtu jāpalīdz uzbrucējam. Kopumā secināms, ka **pienākumam rīkoties ir jābūt skaidram, lai nevienai personai nevarētu būt radušās šaubas par to, ka šāds pienākums pastāv.**

Daļēji balsoties uz jau minētā iedalījuma tiešā un netiešā atbildībā, ASV krimināltiesību teorijā pienākumu veidi tiek iedalīti **tiesiskos** un **morālos**. Morālo pienākumu parasti saista ar samariešu kodeksu vai kādu citu goda kodeksu, tai skaitā ar kristīgajām vai citas reliģijas ētikas normām. Tas ir vispārēji atzīts princips, ka atbildība var iestāties vienīgi par tiesisku pienākumu, proti, ja konstatējams kāda no iepriekš uzskaitītajām septiņām situācijām. Par “morālo” pienākumu uzskatāms jebkurš, arī tiesību normā formulēts abstrakts rīcības pienākums, kas attiecināms uz visu

⁴⁹³ Tā lietā *Commonwealth v. Pestinikas* (1992), 421 Pa. Super. 371, 617 A.2d 1339, kāds pāris par samaksu uzņēmās gādāt par vecāku, bezpalīdzīgu vīru. Apsūdzētie paņēma naudu un pēc tam ievietoja veco vīru slēgtā verandā, atstājot nomirt. Apsūdzētos notiesāja par slepkavību aiz bezdarbības, ko apstiprināja arī Augstākā tiesa, minot, ka likumīgs pienākums ir arī tāds pienākums, kas rodas uz līguma pamata. Kaut arī autore piekrīt, ka pienākums var rasties uz līguma pamata, tomēr minētajā gadījumā nav viennozīmīgi nosakāms, vai slepkavība izdarīta darbības vai bezdarbības rezultātā, jo, kā redzams no lietas apstākļiem, pārim jau sākotnēji nebija nodoma rūpēties par veco vīru, jo viņi paņēma tā naudu, aizveda viņu uz savu lauku māju, kur ieslēdza verandā, kas kopumā vērtējamas kā aktīvas darbības.

⁴⁹⁴ **LaFave, W.R.** *Criminal Law*, 5th ed. St. Paul : Thomson Reuters, 2010, p. 329-355.

⁴⁹⁵ 298 Mont. 146, 995 P.2d 951.

sabiedrību kopumā.⁴⁹⁶ Tā pienākums jebkurai personai sniegt palīdzību citai personai briesmu situācijā ir uzskatāms par morālu pienākumu arī tad, ja tas ietverts likumā. Tāpat arī pienākums ziņot par notikušu vai gatavotu noziedzīgu nodarījumu, ja tas uzlikts sabiedrībai kopumā, drīzāk uzskatāms par morāla pienākuma kriminalizāciju un tāpēc šāds regulējums ir kritizējams.⁴⁹⁷

Morāla pienākuma neizpildīšanas kriminalizēšana ASV ir plaši kritizēta. Tā 20.gs vidū kritiku izpelnījās izmaiņas bezdarbības tiesiskajā reglamentācijā Vācijā,⁴⁹⁸ kas kā negatīvs piemērs minēts arī mūsdienās. Piemēram, ASV tiesību zinātnieks G.P.Flečers (*Fletcher*) kritizē bezdarbības pielīdzināšanu darbībai Vācijas Kriminālkodeksa 13.pagrāfā,⁴⁹⁹ un to kritizē arī M.D.Dabbers un M.G.Kelmens, papildus atsaucoties uz 323.c paragrāfu, kas kritiku piedzīvoja arī pašā Vācijā un drīzāk saistīts ar ideoloģiju, nevis tiesiskiem apsvērumiem. **Palīdzības sniegšana vispārējā briesmu situācijā ir morāls pienākums, tomēr ir jāreķinās ar katra cilvēka mentalitāti un personības īpatnībām.** Ja personai nav speciāls pienākums novērst apdraudējumu vai arī tā pati nav vainojama apdraudējuma radīšanā, nav pamata arī personas saukšanai pie atbildības.⁵⁰⁰

Atbildību par bezdarbību ASV krimināltiesību zinātnē iedala kā atbildību par pašu **bezdarbības faktu** vai par **kaitīgajām sekām**, kuras nereti iespējams sasniegt kā ar darbību, tā bezdarbību. Problēmas ASV tiesu praksē saistītas ne tikai ar legāla pienākuma plašo interpretāciju, bet tiesību teorijā tāpat tiek kritizēts veids, kādā tiesas nereti nošķir bezdarbību no “izdarīšanas” (*commission*). Kā precīzi norāda M.D.Dabbers un M.G.Kelmens: “*Kas izskatās pēc bezdarbības no*

⁴⁹⁶ Sk. **Ashworth, A.** The Scope of Criminal Liability for Omission. *L. Q. R.*, 1989. Vol. 105, p. 424-459. Profesors nošķir standarta (*conventional*) un sabiedriskās atbildības teoriju attiecībā uz bezdarbības kriminalizēšanu. Tās ir divas nesalīdzināmas lietas – rīkoties, paredzot savas darbības sekas, un atturēties no rīcības – nojaušot darbības sekas. Pirmajā gadījumā sekas vispār nebūtu iestājušās, ja persona nerīkotos, taču otrajā gadījumā sekas iestātos jebkurā gadījumā. Tāpēc personu par bezdarbību var saukt pie atbildības vienīgi tajos gadījumos, kad tās bezdarbība kaut kādā mērā ir saistīta ar draudošajām sekām. Tādējādi arī bezdarbībai vismaz kaut kādā mērā ir jābūt aktīvai. Kritisku šā viedokļa vērtējumu sk. **Williams, G.** Criminal Omission – The Conventional View. *L. Q. R.*, 1991. Vol. 107, p. 86-98.

⁴⁹⁷ Piemēram, kritizējams ir KL 315.pants, ar ko ikvienai personai par pienākumu uzlikts ziņot, *ja ir droši zināms, ka tiek gatavots vai izdarīts smags vai sevišķi smags noziegums*. Neziņošana uzskatāma par mazāk smagu noziegumu un krimināltiesību teorijā tiek dēvēta par piesaistību, tāpat kā iepriekš neapsolīta slēpšana, realizēšana u.tml. darbības. No citiem piesaistības veidiem neziņošana atšķiras tikai ar to, ka ir izdarāma vienīgi ar bezdarbību, proti, personai kļūst zināms, ka tiek gatavots vai noticis smags vai sevišķi smags noziegums, tomēr tā neziņo. Kritiku izpelnās, pirmkārt, personai uzliktais pienākums noteikt noziedzīga nodarījuma klasifikāciju, proti, ja persona tiktu saukta pie atbildības par šo nodarījumu, tas var nonākt pretrunā ar legalitātes principu – noziedzīgu nodarījumu klasifikācija ir tieši atkarīga no kvalifikācijas, bet to precīzi noteikt var tikai tiesa. Otrkārt, rodas šaubas, vai ir adekvāti šādu pienākumu uzlikt jau no četrpadsmit gadu vecuma.

KL 315. pants ir adresēts sabiedrībai, jo amatpersonas par neziņošanu atbild saskaņā ar KL 318.pantu. Ir saprotama gan vēlme aizsargāt jurisdikcijas intereses un tas visnotaļ ir pozitīvi vērtējams, ka sabiedrība tiek mudināta būt aktīva, iesaistīties noziedzības apkarošanā, tomēr tas vērtējams kā morāls pienākums, jo no malas ļoti reti kad ir iespējams novērtēt, kas tieši ir noticis, tāpēc atbildība par neziņošanu ir uzliekama vienīgi atbildīgajām amatpersonām. Pienākumu ziņot par aizdomām, ka varētu būt noticis noziedzīgs nodarījums, var uzlikt sociālajiem darbiniekiem, kuri apseko nelabvēlīgās ģimenes, šādu pienākumu var uzlikt ārstiem. Pienākums ziņot par iespējamiem koruptīviem darījumiem varētu būt paredzēts jebkurai amatpersonai. Sabiedrības aktivitāte noziedzības apkarošanā un atklāšanā ir jāveicina ar citiem līdzekļiem, kas saistīti ar tiesības aizsardzības iestāžu prestiža celšanu un uzticības vairošanu. Par minēto normu sk. **Krastiņš, U., Liholaja, V., Niedre, A.** *Krimināllikuma zinātniski praktiskais komentārs*. 3. Sevišķā daļa. Zin. red. U. Krastiņš. Rīga : Firma “AFS”, 2007, 409, 410.lpp.

⁴⁹⁸ **Vācijas KK** §13 un 323c. Pirmais – bezdarbību pielīdzina darbībai, otrais – palīdzības nesniegšana vispārējās briesmās. Sk. *Strafgesetzbuch*. Pieejams: <http://www.gesetze-im-internet.de/stgb/> [skatīts 2012-01-25].

⁴⁹⁹ **Fletcher, G.P.** Criminal Omissions: Some Perspectives. *Am. J. Comp. L.*, 1976. Vol. 24, No. 4, p. 703-717. Kā norāda profesors, tad bezdarbība nekad nav nostādāma vienā līmenī ar darbību, jo cēloņsakarība nekad nebūs tāda pati.

⁵⁰⁰ **Dubber, M.D., Kelman, M.G.** *Criminal Law*, p. 252, 253.

vienas perspektīvas, var izskatīties kā izdarīšana no citas.”⁵⁰¹ Tā lietā *Vacco v. Quill* (1997)⁵⁰² ASV Augstākā tiesa vērtēja, vai asistētās pašnāvības aizliegums un pacientam paredzētās tiesības atteikties no ārstēšanas neatrodas savstarpējā konfliktā. Šajā lietā tika novilkta strikta robeža starp “atļaušanu nomirt” (*letting to die*) un asistēto pašnāvību, kas viennozīmīgi vērtējama tikai kā aktīva darbība. Ne vienmēr robeža starp asistēto pašnāvību un atļaušanu nomirt, kas saistīta ar atteikšanos no ārstēšanas, ir strikti novelkama, jo gadījumos, kad persona ir pieslēgta pie mākslīgās uzturēšanas sistēmas, tās atteikšanās no ārstēšanas jebkurā gadījumā būs saistīta ar aktīvas darbības izdarīšanu, proti, ārstam, lai izpildītu pacienta vēlmi, pacients ir jāatslēdz no šādas sistēmas. Vērtējot minēto problemātiku Latvijas kontekstā, autoresprāt, pacientam saskaņā ar Pacientu tiesību aizsardzības likumu⁵⁰³ ir garantētas līdzīgas tiesības, kaut arī asistētā pašnāvība atsevišķi netiek reglamentēta.⁵⁰⁴

4.4. Valdījums: *possession*

ASV krimināltiesību teorijā no darbības un bezdarbības tiek nošķirta trešā *actus reus* izpausmes forma, proti, *possession*, kas tulkojama kā “valdījums”.⁵⁰⁵ Valdījuma nošķiršana no citiem “rīcības” noziegumiem tika atzīta jau Anglijas *vispārējās tiesībās*, piemēram, lietā *Regina v. Dugdale* (1853)⁵⁰⁶ norādīts, ka valdījums ir esamības forma, nevis rīcība – valdīt kādu lietu nozīmē būt par šīs lietas valdītāju. Anglijā *actus reus* prasība tiesu praksē tika apieta, nosakot, ka darbība obligāti konstatējama vienīgi *vispārējo tiesību* noziegumiem, salīdzinot to ar *mens rea* prasību, savukārt *statūtu tiesībās* tika pieļauta atkāpe kā no *actus reus* prasības (*possession* gadījumā),⁵⁰⁷ tā no prasības vienmēr konstatēt *mens rea* (*strict liability* gadījumā).⁵⁰⁸

⁵⁰¹ Dubber, M.D., Kelman, M.G. *Criminal Law*, p. 255.

⁵⁰² 521 U.S. 793, 117 S.Ct. 2293.

⁵⁰³ Pacientu tiesību aizsardzības likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr.205 (4191), 2009. 30.decembris. Pacientam ir tiesības atteikties no ārstēšanas saskaņā ar šā likuma 6. pantu. Šādas tiesības gan nav absolūtas, jo ārstēšana var būt obligāta, ja pacients slimo ar infekciju slimību, kas var apdraudēt citus iedzīvotājus un sabiedrības veselību kopumā, tomēr gadījumos, kad tas skar pašu pacientu, viņam ir tiesības prasīt, lai ārsts neturpina ārstēšanu un šīm tiesībām būtu jāietver arī tiesības prasīt tikt atslēgtam no dzīvības uzturēšanas sistēmas.

⁵⁰⁴ Šajā sakarībā sk. R.Poļaka viedokli. **Poļaks, R.** Kas ir asistētā pašnāvība? *Jurista Vārds*, 2011. Nr. 14 (661).

⁵⁰⁵ Vārds cēlies no latīņu *possessio*, un tiesību jomā kā jēdzienu, kas raksturo lietas vai priekšmeta atrašanos pie personas neatkarīgi no īpašuma tiesībām, minēto terminu lieto aptuveni no 15., 16.gs. **Harper, D.** *Online Etymology Dictionary*. Jēdziens *possession* tulkojams gan kā “īpašums”, gan “valdījums”. *Tildes Vārdnīcu Pārlūks*.

Latvijā valdījuma jēdziens dažādās nozīmēs ir izmantots civiltiesībās: **1)**kā pastāvīga, ārpus īpašuma attiecībām esoša vara pār lietu (Civillikuma 875.-926.pants); **2)**Civillikuma 909.pantā minēts prettiesisks valdījums; **3)**kā īpašuma tiesību izpausmes veids. Sk. *Juridisko terminu vārdnīca*. Autoru kol. Zin. red. U.Krastiņš un V.Šulcs. Rīga : Nordik, 283.lpp. Civillikuma 909.pants paredz, ka *prettiesīgs ir katrs valdījums, kas iegūts vardarbīgi, vai slepenībā no tās personas, no kuras varētu sagaidīt iebildumus*. Savukārt 929.pants nosaka, ka “*par īpašuma priekšmetu var būt viss tas, kas ar likumu nav noteikti izņemts no vispārējās apgrozības*”. Tā kā īpašuma tiesības var būt tikai tiesiskas, taču lietas atrašanās kādas citas personas rīcībā var būt gan tiesiska, gan prettiesiska, kas ir aktuāli no krimināltiesību viedokļa, tad valdījuma jēdziens uzskatāms par plašāku un piemērotāku jēdziena *possession* tulkojumu. Ar valdījumu krimināltiesībās tādējādi jāsaprot: **1)**vai nu prettiesisks valdījums, piemēram, zādzības gadījumā, **2)**vai arī personas vara pār lietu, kas izņemta no vispārējās apgrozības vai kuras apgrozība ir ierobežota. *Possession* izpratne ASV krimināltiesībās drīzāk attiecināma uz otro gadījumu.

⁵⁰⁶ 1 El. & Bl. 435, 439.

⁵⁰⁷ Tā lietā *Rex v. Lennard* (1772), 1 Leach 90, 168 E.R. 147, tiesa norādīja, ka uz valsts izdotajiem īpašumtiesību ierobežojošajiem likumiem un aizliegta valdījuma reglamentāciju neattiecas prasība pēc obligātas rīcības konstatēšanas personas saukšanai pie atbildības.

⁵⁰⁸ Par valdījuma izpratnes vēsturisko attīstību un nelikumīga valdījuma tiesisko reglamentāciju *vispārējās tiesībās* un tā atšķirībām no Vācijas, sk. **Homes, O.W., Jr.** *Possession*. *Am. L. Rev.*, 1877. Vol. 12, p. 688-720.

ASV krimināltiesībās valdījuma atzīšana par personas statusu un tā sodīšana nonāktu pretrunā ar zinātnē un praksē atzīto statusa tiesāšanas aizliegumu, tāpēc lielākā daļa krimināltiesību traktātu autori valdījumu analizē kā labprātīgas darbības paveidu.⁵⁰⁹ ASV krimināltiesību zinātnē ir izvirzīta arī diskusija, ka valdījums būtu pielīdzināms bezdarbībai, jo lielākajā daļā gadījumu likumdevējs ir uzlicis pienākumu atbrīvoties no valdījumā esošās lietas, kā aprīte ir aizliegta, tomēr šāds viedoklis nav izpelnījies atzinību. Tāpēc valdījums tiek traktēts kā personas rīcības izpausme pa vidu starp darbību un bezdarbību, kas vienlaikus nav tikai statuss.⁵¹⁰ Interesanti, ka PKK §2.01(4), definējot valdījumu, no vienas puses, tas aprakstīts kā darbība, bet, no otras – kā bezdarbība, proti, valdījums uzskatāms par nodarījumu, ja “*valdītājs apzināti ieguvīs vai saņēmis valdījumā esošo lietu vai viņam bija zināms, ka šāda lieta atrodas viņa kontrolē pietiekami ilgu laiku, lai būtu bijis iespējams savu valdījumu izbeigt*”.⁵¹¹ Tomēr Paraugkriminālkodekss neatklāj paša valdījuma definīciju, kā arī tajā nav uzskaitīti tā tiesiskuma kritēriji.

ASV krimināltiesībās valdījums definēts ar jēdzieniem **dominēšana** un **kontrolē** pār lietu, kas var izpausties **tieši (fiziski)**, kad personai ir fiziska kontrole pār pašu aizliegto priekšmetu vai vielu, vai **netieši (konstruktīvi)**, kad personai bijusi kontrole vai nu pār teritoriju, kurā aizliegtā viela vai priekšmets atradies, vai pār personu, pie kuras reāli priekšmets vai viela atradies.⁵¹² Piemēram, lietā *People v. Valton* (1971)⁵¹³ viesnīcas īpašnieks Veltons tika tiesāts par to, ka viņa valdījumā un kontrolē atradās narkotiskās vielas. Mičiganas Apelācijas tiesa secināja, ka narkotiskās vielas, kas atradās pie Veltona ilglaicīgajiem viesiem vienā no istabām, atradās arī viņa kontrolē, bet ne valdījumā. Šo viedokli kritizēja tiesnesis J.Levins (*Levin*), norādot, ka istabas izīrēšanas hipiju stila personām un īres maksas saņemšanas fakts nav pietiekams arguments, lai konstatētu kontroli vai valdījumu pār narkotikām, ko šīs personas istabā bija lietojušas, jo kopumā likums neaizliedz izīrēt istabu hipijiem.

Valdījumu ASV krimināltiesību teorijā mēdz iedalīt arī **vienkāršā** un **saliktā**, piemēram, narkotiku valdījuma gadījumā nošķirams vienkāršs valdījums no valdījuma ar nolūku tālāk izplatīt aizliegto vielu, līdzīgi nošķirams arī aizliegts ieroču valdījums no ieroču valdījuma ar nolūku tos vēlāk prettiesiski izmantot.⁵¹⁴

Valdījuma pārkāpumi tiesību zinātnē tiek kritizēti gan tāpēc, ka tajos nav saskatāma personas darbība, bet persona tiek sodīta par faktu, kā arī tā iemesla dēļ, ka valdījuma pārkāpumu skaitam ir tendences palielināties. Piemēram, M.D.Dabbers bija aprēķinājis, ka Ņujorkā 20.g.s noslēgumā likumos bija paredzēti 153 dažādi valdījuma pārkāpumi. Profesors norādīja, ka katrs

⁵⁰⁹ Piemēram, V.R.Lafeivs kaut arī norāda, ka valdījums atšķiras no darbības, tomēr analizē to kā darbības izpausmi. Sk. **LaFave, W.R.** *Criminal Law*, p. 326-328.

⁵¹⁰ **Dubber, M.D., Kelman, M.G.** *Criminal Law*, p. 257.

⁵¹¹ **Dubber, M.D.** *Model Penal Code*, p. 302.

⁵¹² **Dubber, M.D., Kelman, M.G.** *Criminal Law*, p. 263-272.

⁵¹³ 33 Mich.App. 49, 189 N.W.2d 873.

⁵¹⁴ **Dubber, M.D., Kelman, M.G.** *Criminal Law*, p. 260-263.

piektais tiesas spriedums bija saistīts ar valdījuma pārkāpumu, kamēr kopumā 1998.gadā Ņujorkā saistībā ar valdījuma pārkāpumiem bija veikti vairāk kā simts tūkstoši arestu.⁵¹⁵ Tam savukārt, pēc profesora viedokļa, galvenais iemesls ir salīdzinoši vieglā pierādīšana, jo personai, pie kuras tiek atrasta aizliegta viela vai priekšmets, ir mazākas aizstāvēšanās iespējas nekā personai, kuru apsūdz par darbības veikšanu vai bezdarbību. M.D.Dabbers izvirza tēzi, ka valdījums ir jāuztver kā netieša cita nozieguma vai pārkāpuma prezumpcija, piemēram, kriminalizējot narkotisko vielu valdījumu, likumdevējs patiesībā kriminalizē to iegādāšanos, pārvadāšanu, izgatavošanu, kā arī tālāku lietošanu, pārdošanu u.tml. Tādējādi valdījums patiesībā ir vērtējams kā kāda no iepriekš minēto darbību mēģinājums, tātad – nepabeigts noziegums.⁵¹⁶

Latvijas krimināltiesībās ārpus darbības un bezdarbības nav paredzēts kāds cits personas rīcības veids, tomēr funkcionāli saskatāma būtiska līdzība starp valdījuma pārkāpumiem un atbildību par aizliegtu vielu vai priekšmetu **glabāšanu**, kas paredzēta arī vairākos Krimināllikuma pantos. Tāpat kā ASV par valdījumu, arī Latvijā par aizliegtas vielas vai priekšmeta glabāšanu atkarībā no to veida atbildība var būt pat mūža ieslodzījums. Tā kopumā dažādu priekšmetu (šaujamočū, munīcijas, kontrabandas ceļā ievestu preču vai lietu u.c.) un vielu (narkotisko un psihotropo, stipras iedarbības u.c.) glabāšana ir aizliegta septiņpadsmit Krimināllikuma pantos,⁵¹⁷ no kuriem divos pantos (KL 220.¹ un 221.pants) aizliegta nevis glabāšana, bet uzglabāšana.⁵¹⁸ Iespējams, ka vārds “uzglabāšana” palicis no agrākās KL 221.panta redakcijas, kur bija noteikta atbildība par uzglabāšanas noteikumu pārkāpšanu.

Kopumā Krimināllikumā par dažādu uzglabāšanas noteikumu pārkāpšanu atbildība ir paredzēta sešos pantos.⁵¹⁹ No minētajiem ir jānošķir glabāšanas pienākums, kas paredzēts KL 200.pantā saistībā ar valsts noslēpumu un KL 329.pantā saistībā ar neizpaužamu informāciju, kā arī KL 236.pantā saistībā ar šaujamočū un to munīcijas glabāšanu. Specifisks atbildības veids ir telpu nodošana tālākai nelikumīgai glabāšanai. Tā KL 221.⁵pantā atbildība paredzēta par telpu nodošanu nelikumīgu alkoholisko dzērienu glabāšanai. No glabāšanas, saglabāšanas vai uzglabāšanas ir jānošķir apglabāšana KL 100.panta izpratnē, kas ir aktīva darbība, proti, bīstamu un neatļautu vielu apglabāšana ūdeņos. Visbeidzot KL 309.pantā paredzēta atbildība par vielu vai priekšmetu, kuru glabāšana ir aizliegta vai ierobežota, saņemšanu no ieslodzījuma vai īslaicīgās aizturēšanas vietās ievietotām personām.

⁵¹⁵ **Dubber, M.D.** Policing Possession: The War on Crime and the End of Criminal Law. *J. Crim. L. & Criminology*, 2002. Vol. 91, p. 915, 916. Profesors tāpat norāda, ka 115 no valdījuma pārkāpumiem ir *felonijas*, no kurām par 11 iespējams piemērot mūža ieslodzījumu.

⁵¹⁶ **Ibid.**, p. 907, 908. Balstoties uz atziņu, ka valdījums daļēji uzskatāms par nepabeigtu pārkāpumu, M.D.Dabbers nošķir valdījumu, kur vienmēr tiek prezumēts personas nodoms turpmāk veikt nelikumīgu darbību, piemēram, narkotiku valdījums, un vienkārši riskantu valdījumu, kas ir ierobežots, bet nav pilnībā aizliegts, piemēram, ieroču, arī dažādu ķīmikāliju aprīte, tāpat arī pornogrāfisku materiālu aprīte.

⁵¹⁷ Sk. KL 73., 111., 166., 191., 192., 193.¹, 220.¹, 221., 221.¹, 233., 244.p, 244.¹, 248, 253., 253.¹, 253.² un 255.pantu.

⁵¹⁸ KL 220.¹pantā noteikta atbildība par nelikumīgu naftas produktu uzglabāšanu, savukārt KL 221.pantā – par alkoholisko dzērienu un tabakas izstrādājumu nelikumīgu uzglabāšanu.

⁵¹⁹ Sk. KL 98., 99., 245., 249., 343. un 346.pantu.

Profesors U.Krastiņš “glabāšanu” definē kā priekšmetu atrašanos kādas personas faktiskā valdījumā, kas var izpausties kā to uzglabāšana pielāgotās telpās vai turēšana parastos apstākļos jebkurā vietā, kā arī klāt pie sevis.⁵²⁰ Glabāšanas jēdziens ir pazīstams arī civiltiesībās. Tā Civillikuma 1968.-2001.pants reglamentē glabājuma līgumu, kur tostarp noteikts, ka glabāšana neveido valdījumu, bet tikai turējumu. Tomēr minētais skaidrojums no krimināltiesību viedokļa varētu kļūt aktuāls vienīgi gadījumos, kad aizliegtā viela vai priekšmets nodots glabāšanā citai personai, kam objektīvu vai subjektīvu iemeslu dēļ vispār nerodas iespēja lietu valdīt, proti, to kontrolēt vai rīkoties pēc saviem ieskatiem. Savukārt glabāšanas definīcijā minētais faktiskais valdījums saskaņā ar Civillikuma 876.pantu ir pielīdzināms lietas turēšanai ar to norādi, ka faktiskais valdītājs par lietas īpašnieku atzīst kādu citu.⁵²¹ Arī šis skaidrojums nepalīdz atklāt krimināltiesiskā valdījuma saturu, jo no krimināltiesību viedokļa nav īpaši liela nozīme tam, vai lietas turētājs sevi uzskatīja par lietas tiesisku, prettiesisku, faktisku valdītāju vai pat īpašnieku, bet būtiski konstatēt, ka personai bijusi faktiskā vara pār lietu. Vienlaikus civiltiesiskā valdījuma izpratne tomēr ir noderīga, jo palīdz norobežot valdījuma faktu no lietas valdīšanas kā rīcības, kas var izpausties kā darbība vai bezdarbība. Visi iepriekš minētie Krimināllikuma panti ir īpaši ar to, ka tie **paredz kriminālatbildību ne tikai par faktisku varu pār lietu, bet arī citām darbībām, kas saistītas ar šīs varas realizāciju**, piemēram, iegādāšanos, pārvadāšanu u.tml.

Glabāšana krimināltiesību teorijā tiek pielīdzināta aktīvai darbībai. U.Krastiņš, komentējot KL 111.pantā paredzēto atbildību par elektrozevas ierīču nelikumīgu glabāšanu, min, ka tā var izpausties kā “*ierīces apzināta turēšana savā tuvumā vai citā sev zināmā vietā atklātā vai apslēptā veidā*”.⁵²² Stipri apšaubāms, ka ar turēšanu šeit būtu domāta personas muskuļu piepūle, kas izpaudusies kā lietas satveršana un turēšana. Drīzāk turēšana ir minētās ierīces reāla atrašanās pie personas mājās vai kādā citā vietā, kur personai tā bijusi pieejama un pār ko personai bijusi vara. Komentējot KL 166.pantu, kas saistīts ar pornogrāfiska un erotiska rakstura materiālu apriti, V.Liholaja glabāšanu skaidro kā attiecīgo materiālu atrašanos “*vainīgās personas faktiskajā valdījumā*”.⁵²³ No A.Niedres sniegtā KL 191. un 192.pantu komentāriem redzams, ka glabāšana var izpausties attiecīgi kā turēšana vai kā turēšana valdījumā.⁵²⁴ Arī no citu Krimināllikuma pantu komentāriem secināms, ka glabāšanu, no vienas puses, raksturo personas faktiskais valdījums, bet, no otras, turēšanas vieta. Tā kā kopumā norādīts, ka vieta var būt gan speciāli pielāgota, gan jebkura cita un turēšana var būt kā slepena, tā atklāta, tad **vienīgais būtiskais glabāšanu raksturojošais kritērijs ir valdījums, proti, personas vara rīkoties kā īpašniekam.**

⁵²⁰ *Juridisko terminu vārdnīca*, 75.lpp.

⁵²¹ Par valdījuma un glabāšanas institūtu civiltiesībās sīkāk sk. **Višņakova, G., Balodis K. Civillikuma komentāri.** Lietas; Valdījums; Tiesība uz svešu lietu. Rīga : Mans Īpašums, 1998, 32.-61.lpp; *Civillikuma komentāri.* 4.daļa. Saistību tiesības. Autoru kol., zin. red. K.Torgāns. Rīga : Mans Īpašums, 2000, 395.-407.lpp.

⁵²² **Krastiņš, U., Liholaja V., Niedre, A. Krimināllikuma zinātniski praktiskais komentārs**, 2, 139.lpp.

⁵²³ **Ibid.**, 365.lpp.

⁵²⁴ **Krastiņš, U., Liholaja V., Niedre, A. Krimināllikuma zinātniski praktiskais komentārs**, 3, 92., 94.lpp.

Latvijā, tāpat kā ASV, iespējams nošķirt fizisko jeb **tiešo** glabāšanu no **attālinātās** jeb netiešās, kad priekšmets vai viela fiziski neatrodas pie pašas personas.⁵²⁵ Tiešā glabāšana ietver arī lietas pārnēsāšanu, jo kaitīgumu pamatā rada pats lietas atrašanās valdījumā fakts. No pārnēsāšanas nošķirama pārvadāšana, kas lielākoties paredzēta kā atsevišķa darbība, jo aizliegto vielu vai priekšmetu pārvietošana ar transportu tiek uzskatīta par kaitīgāku nekā to vienkārša glabāšana. Par attālinātu glabāšanu piebilstams, Latvijas krimināltiesībās, atšķirībā no ASV, personas īpašumtiesības vai vietas valdījums netiek pārnests uz tur atrodošo vielu vai priekšmetu valdījumu, proti, netiek prezumēts, ka vietas īpašnieks vai valdītājs ir tur esošo vielu un priekšmetu valdītājs.

No minētā secināms, ka **glabāšana kā faktiskais valdījums ir nošķirama no darbības vai bezdarbības un veido īpašas tiesiskas attiecības**. Lietas valdījums rada tiesiskas attiecības, un faktiskais valdījums ir tiesības, taču valdījums, gluži tāpat kā īpašumtiesības, var būt ierobežots. Vielas un priekšmeti, kas izņemti no civiltiesiskās aprites, nevar atrasties personu īpašumā, taču tas nenozīmē, ka tie faktiski nevar atrasties pie personām un ka personas ar tām rīkotos kā īpašnieki – izgatavojot, pārdodot, pārvadājot u.tml. Tomēr autore nepiekrīt profesora M.D.Dabbera viedoklim, ka šādu vielu vai priekšmetu valdījums kvalitatīvi vērtējams kā nepabeigts nodarījums, jo tas var rasties gan pirms tālāku darbību veikšanas, piemēram, realizācijas, gan pēc aizliegtu darbību izdarīšanas, piemēram, izgatavošanas, iegādāšanās.

Valdījums ir **ilgstošas vai turpinātas tiesiskas attiecības**, kas iesākas ar brīdi, kad lieta nonāk pie personas un tai rodas reāla vara pār šo lietu, un beidzas ar brīdi, kad personai vara pār lietu zūd. Tādējādi prasība pēc nodarījuma ir izpildīta ar brīdi, kad personai radusies faktiska vara pār aizliegto vielu vai priekšmetu. Valdījumu noziedzīgu padara tas, ka konkrētās vielas vai priekšmeta aprīte bijusi ierobežota, tādējādi, noskaidrojot personas psihisko attieksmi pret valdījumu, ir svarīgi noskaidrot, vai persona apzinājās, ka tās faktiskā varā atradās konkrētā viela vai priekšmets, taču nav būtiski, vai persona zināja, ka šāds valdījums ir aizliegts, jo tas attiecināms uz prettiesiskuma apzināšanos.

Autore uzskata, ka valdījums pēc savām kvalitatīvajām īpašībām krimināltiesību teorijā ir nošķirams no darbības un bezdarbības un veido trešo nodarījuma izpausmes formu. Tomēr valdījums šādā nozīmē ir jāsaprot kā pats tiesisko attiecību fakts, nevis lietas vai priekšmeta valdīšana, kas ir varas realizācija un var izpausties kā darbība vai bezdarbība. **Tādējādi persona objektīvi noziedzīgu nodarījumu var izdarīt ar darbību, tiesisku pienākumu nepildīšanu jeb bezdarbību vai varu pār aizliegto vielu vai priekšmetu, kas noziedzīga nodarījuma struktūrā uzskatāmas par nodarījuma formām.**

---

⁵²⁵ Šajā sakarībā jānorāda, ka ASV tiesu praksē diskusijas izraisījis jautājums par narkotisko vielu atrašanos cilvēka ķermenī – asins sastāvā vai urīnā, un vai šāda fakta konstatēšana pati par sevi nerada pamatu personas saukšanai pie atbildības par aizliegto valdījumu. Sk., piemēram, lietu *State v. Schroeder* (2004), SD 21, P 1, 674 N.W.2d 827. Šajā lietā tiesa atzina, ka narkotisko vielu konstatēšana personas urīnā ir pietiekams fakts, lai personu sauktu pie atbildības par aizliegto vielu valdīšanu.

4.5. Nodarījuma kaitīgās sekas: *criminal harm*

4.5.1. Jēdzienu “kaitējums” un “kaitīgums” nošķiršanas teorētiskie aspekti

Latvijas krimināltiesībās viena no būtiskākajām noziedzīga nodarījuma objektīvās puses pazīmēm ir tā rezultāts jeb kaitīgās sekas, kas ASV krimināltiesībās attiecīgi tiek uzskatīts par patstāvīgu noziedzīga pārkāpuma elementu. Par sekām Latvijas krimināltiesību literatūrā tiek dēvētas noziedzīgā nodarījuma rezultātā reālajā pasaulē atstātās izmaiņas. Saskaņā ar U.Krastiņa pausto viedokli, “*tieši seku iestāšanās liecina par nodarījuma kaitīgumu*”.⁵²⁶

Nodarījuma **kaitīgums** ir viena no vispārējām noziedzīga nodarījuma pazīmēm, kas izpaužas kā indivīdu, to grupu, sabiedrības vai valsts legālo interešu tāda mēra apdraudējums, ka pret to rodas nepieciešamība vērsties ar krimināltiesību represijām.⁵²⁷ Tomēr, kaut arī kaitīgums liecina par **noziedzīgumu** un atzīstams par jebkura noziedzīga nodarījuma pamatīpašību, šie jēdzieni ir nošķirami.⁵²⁸ Kaitīgums ir plašāks jēdziens nekā noziedzīgums, kas atkarīgs ne tikai no objektīviem faktoriem, bet to lielā mērā ietekmē personas psihiskā attieksme un dažādi objektīvi un subjektīvi faktori, kas var izslēgt noziedzīgumu.

Vienlaikus šie apstākļi neizslēdz kaitīgumu kā objektīvi vērtējamu kritēriju – ar likumu aizsargātās intereses apdraud kā apzināta, brīvi gribēta un mērķtiecīgi virzīta personas rīcība, tā neapdomība un nevērība, kā arī tāda rīcība, ko persona nav varējusi vadīt un kontrolēt. Tāpēc arī tajos gadījumos, kad personas nodarījums psihisku traucējumu, mazgadības vai citu iemeslu dēļ netiks atzīts par noziedzīgu un neveidos noziedzīgu nodarījumu, to tomēr kopumā iespējams atzīt par kaitīgu un atsevišķos gadījumos par to piemērojami piespiedu līdzekļi, piemēram, personām, kas sirgst ar psihiskiem traucējumiem, var piemērot medicīniska rakstura piespiedu līdzekļus. Tāpat kaitīgums piemīt ne tikai noziedzīgiem nodarījumiem, bet jebkuram tiesiski aizsargāto interešu aizskārumam. Noziedzīgs kaitīgums, proti, noziedzīgums, rodas tajos gadījumos, kad apdraudētas tieši ar Krimināllikumu aizsargātas tiesiskās intereses, turklāt apdraudējums ir būtisks vai nu aizsargāto interešu nozīmīguma, vai apdraudējuma rakstura dēļ.

Jēdziens “kaitīgums” ir nošķirams no jēdziena “**kaitējums**”.⁵²⁹ Kā pazīme, īpašība kaitīgums var raksturot rīcību, notikumu, situāciju, personas nodomus un mērķus, iespējams izmaiņas realitātē, kas vēl nav iestājušās. Tādējādi jēdziens “kaitīgums” izmantojams, lai raksturotu

⁵²⁶ **Krastiņš, U., Liholaja V., Niedre, A.** *Krimināltiesības*, Visp. d. (2008), 123.lpp.

⁵²⁷ **Turpat**, 63.lpp.

⁵²⁸ Vārds “kaitīgums” atvasināts no vārda “kaitīgs”, ar ko apzīmējams tāds, kas bojā, nodara ļaunumu, postu. *Latviešu valodas vārdnīca*. Autoru kol., red. D.Guļevska, I.Rozenštrauha, D.Šnē. Rīga : Avots, 2006, 470.lpp. Padomju krimināltiesībās akcents tika likts uz sabiedrisko bīstamību, taču pēc neatkarības atjaunošanas tas tika kritizēts, kaut arī atsevišķi pētnieki aizstāvēja tā saglabāšanu. Minētajam jēdzienam ir ne vien subjektīva, bet arī sociālistiski ideoloģiska nokrāsa, proti, uz sabiedrisko bīstamību savulaik likts lielāks uzsvars nekā uz legalitāti. Turklāt padomju ideoloģijai raksturīgais jēdziens “sabiedriska” nonivelē to kaitīgumu, kāds rodas indivīdam noziedzīga pārkāpuma rezultātā. Sīkāk sk. **Krastiņš, U.** Krimināltiesību teorijas un prakses problēmas. *Jurista Vārds*, 2003. Nr. 35 (293). Pretēju viedokli tam sk. **Loskutovs, A., Judins, A.** Vai noziedzīgs nodarījums ir bīstams un cik tas bīstams. *Jurista Vārds*, 2001. Nr. 1 (194).

⁵²⁹ “Kaitējums” ir morāls vai materiāls zaudējums. Vārds atvasināts no vārda “kaitēt”, kam latviešu valodā ir trīs nozīmes: **1)**darīt ļaunu, būt kaitīgam; **2)**3.pers. Kait, arī kaiš, kas nozīmē sliktu pašsajūtu, nomāktību; **3)**karsēt, kvēlot. *Latviešu valodas vārdnīca*, 470.lpp.

potenciālu interešu apdraudējumu, kad kaitējuma nodarīšana interesēm ir tikai iespējama, bet kaitējums reāli vēl nav nodarīts. Kaitējums ir reālajā dzīvē radītas, notikušas izmaiņas aizsargājamās interesēs, kas atsevišķos gadījumos var būt kompensējamas, taču tās vairs nav novēršamas. Tāpēc jēdziens kaitīgums attiecināms uz noziedzīga nodarījuma abstrakto jēdzienu un raksturo rīcību, attieksmi, sekas atbilstoši potenciāli iespējamām izmaiņām interesēs.

Piemēram, automašīnas vadīšana reibumā ir kaitīga, jo var iet bojā cilvēki; mērķis iedzīvoties uz citu rēķina ir kaitīgs, jo rada apdraudējumu citu personu mantiskajām interesēm; pārdurtas automašīnas riepas ir kaitīgas sekas, jo kādai personai rodas materiāli zaudējumi. Pirmajā un otrajā gadījumā runa ir par rīcības un attieksmes kaitīgumu, kas nav saistīts ar izmaiņām reālajā dzīvē, savukārt otrajā gadījumā sekas ir iestājušās, taču kaitējums ar šādām sekām tiks nodarīts vienīgi tad, ja tiek aizskartas tiesiski aizsargātas intereses. Tāpēc par kaitējumu iespējams runāt tikai saistībā ar tiesiski aizsargātām interesēm.

Vērtējot saistību starp jēdzieniem “kaitējums” un “**sekas**”, krimināltiesību zinātnē otrais tiek skaidrots ar pirmo, proti, sekas ir kaitējums, kas rada izmaiņas ar Krimināllikumu aizsargātās interesēs, jo kaitējums netiek nodarīts priekšmetam, bet gan personas interesēm, kas rodas ar kādu lietu, priekšmetu, materiālu vai nemateriālu vērtību vai cita veida tiesiskajām attiecībām.⁵³⁰ Sekas, tāpat kā kaitējums, var būt materiālas vai nemateriālas un tās jānorobežo no apdraudējuma, kad reālas izmaiņas aizsargātajās interesēs vēl nav notikušas.

Sekām jeb kaitējumam kā noziedzīgumu raksturojošai pazīmei ir divējāda loma. **Formālos sastāvos**, kur akcents likts uz personas rīcības noziedzīgumu, konkrētās sekas var būt kvalificējoša vai atbildību pastiprinoša pazīme, taču to loma noziedzīguma konstatēšanā nav primāra. Noziedzīgums pamatā veidojas divējādi – to rada personas noziedzīgs nodarījums vai personas rīcības rezultātā radušās kaitīgas sekas. Pirmajā gadījumā uzsvars vienmēr ir uz personas nodomu, savukārt otrajā – uz rezultātu, ko radījis personas nodoms, neapdomība vai nevērība. Tādējādi **materiālos sastāvos** sekas ir nozīmīga noziedzīgumu raksturojoša pazīme, piemēram, apzināti pārkāpjot noteikumus un iesaistoties bīstamā rīcībā, persona uzņemas atbildības risku.⁵³¹ Lielākā skaitā gadījumu riskantā rīcība *per se* atzīstama par kaitīgu, taču kaitīgums nav tik būtisks, lai veidotos noziedzīgums. Sods (parasti nesaistīts ar brīvības atņemšanu) par šādiem pārkāpumiem kalpo kā brīdinājums personai un mudinājums rīkoties uzmanīgāk un piesardzīgāk. Ja šādas personas apzināta rīcība bijusi tik pavirša, ka radījusi ne tikai apdraudējumu, bet reālas izmaiņas ar likumu aizsargātām interesēm, tieši kaitīgās sekas pārkāpumam “piešķir” noziedzīgumu.⁵³²

⁵³⁰ Šis princips vienlīdz uzsvērta kā Latvijas, tā ASV krimināltiesību zinātnē. Sk., piemēram, **Kraštinš, U., Liholaja V., Niedre, A.** *Krimināltiesības*, Visp. d. (2008), 123.lpp; **Feinberg, J.** *Harm to Others*. Repr. ed. New York, etc. : Oxford University Press, 1986, p. 31.

⁵³¹ Par seku nozīmi kvalifikācija sk. arī **Liholaja, V.** *Noziedzīgu nodarījumu kvalifikācija*, 34.-40.lpp.

⁵³² Lielākā daļa pārkāpumu vides aizsardzības jomā, arī sabiedriskās kārtības nodrošināšanas jomā formulēti tā, ka pats nodarījums uzskatāms par administratīvu pārkāpumu, bet tajos gadījumos, kad iestājušās sekas, kas citādi varēja neiestāties, risināms jautājums par kriminālatbildību. Sk., piemēram, KL 96., 98., 99., 104. u.c. pantus.

Seku un kaitējuma veidi un izpausme var būt ļoti atšķirīga. Tā kā svarīgāk par sodīšanu būtu vērtējama iespēja novērst kaitējumu pirms tas radies, no krimināltiesību viedokļa tiek pētīts jebkāds kaitējums vai tā draudi tiesiski aizsargātām interesēm. Tajā pašā laikā precīza robeža starp apdraudējumu un kaitējumu nemaz nav novelkama, jo nav izslēgts, ka pats apdraudējums *per se* rada zināmu kaitējumu. Ņemot vērā šos apsvērumus Latvijā, tāpat kā Krievijas krimināltiesību teorijā, ir atzīts, ka katrs noziedzīgs nodarījums ir ne tikai kaitīgs, bet arī rada kaitējumu šā vārda plašākajā nozīmē, apdraudot ar Krimināllikumu aizsargātās intereses.⁵³³ Tomēr noziedzīgumu ietekmē tieši tās sekas jeb personas rīcības rezultāts, kas ietverts noziedzīga nodarījuma tipiskajā sastāvā. Atsevišķos gadījumos noziedzīgumu ietekmē ne tikai kaitējuma kā tāda iestāšanās, bet raksturs, iedaba un citas īpašības, kas atklāj tā saturu, piemēram, atbildība par miesas bojājumiem ir atkarīga no fiziskā kaitējuma rakstura un radītajiem veselības vai psiholoģiskiem traucējumiem. Tāpēc krimināltiesību teorijā kā noziedzīga nodarījuma materiālā sastāva pazīme tiek analizētas tieši “**kaitīgās sekas**” – izmaiņas tiesiski aizsargātajās interesēs, kas tām radījušas reālu kaitējumu.

Latvijas krimināltiesībās tāpat atzīts, ka noziedzīguma iestāšanās var būt atkarīga no seku **smaguma** vai, materiāla zaudējuma gadījumā, **apmēra**, proti, kaitējuma **būtiskuma**. Minētie jēdzieni krimināltiesību literatūrā dēvēti par “vērtējuma jēdzieniem”⁵³⁴ un to interpretācijas pamatkritēriji sniegti likumā “Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību”,⁵³⁵ kā arī analizēti tiesību zinātnē. Ņemot vērā izvirzīto kritēriju ciešo sasaisti ar tipisko noziedzīgo nodarījumu sastāvu analīzi, to problemātika analizējama Sevišķās daļas ietvaros, tāpēc autore sīkāk darbā nevērtēs katru no gadījumiem. Tomēr atzīmējams ir V.Liholaja un D.Hamkova pamatotais apgalvojums, ka “būtiska kaitējuma” jēdziens ietverts gandrīz katrā sestajā Krimināllikuma pantā.⁵³⁶ No tā savukārt secināms, ka samērā mazs ir to Krimināllikuma materiāla sastāva pantu skaits, kur kaitīgo seku izpausme būtu aprakstīta precīzi. Šāds tiesiskais regulējums skaidrojams ar to, ka kaitējums ar likumu aizsargātām interesēm var būt gan materiāls, gan nemateriāls, un ja pirmo atsevišķos gadījumos var izmērīt naudas izteiksmē, tad otro naudas izteiksmē ne tikai nevar, bet pat nav vēlams mērīt, tādējādi arī sekas katrā konkrētā gadījumā vērtējamās individuāli.

⁵³³ Sk., Кузнецова, Н.Ф. *Проблемы квалификации преступлений*, с. 158-175; Козлов, А. П. *Понятие преступления*, с. 271-299; Krastiņš, U., Liholaja V., Niedre, A. *Krimināltiesības*, Visp. d. (2008), 125.lpp.

⁵³⁴ Sk., piemēram, Krastiņš, U. Par vērtējuma jēdzieniem krimināltiesību normās. *Jurista Vārds*, 2002. Nr. 2 (235).

⁵³⁵ Piemēram, saskaņā ar likuma 20.pantu par “lielu apmēru” uzskatāms materiāls zaudējums 50 minimālo mēnešalgu apmērā, savukārt, saskaņā ar 22.pantu, par “nelielu apmēru” uzskatāms materiāls zaudējums līdz vienas mēnešalgas apmēram. Šāds formulējums atzīstams par veiksmīgu, jo nepiesaista zaudējuma apmēru nemainīgai naudas summai, bet gan mainīgam lielumam – mēnešalgai. Tajā pašā laikā to var kritizēt, jo zaudējums, kas vienam liekas neliels, citai personai var būt izdzīvošanas jautājums.

“Būtiska kaitējuma” jēdziens ir skaidrots likuma 23.pantā, norādot, ka šāda kaitējuma konstatēšanai jābūt nodarītam ne tikai ievērojamam mantiskam zaudējumam, bet arī jābūt apdraudētām citām ar likumu aizsargātām interesēm un tiesībām. Būtisks kaitējums var veidoties arī tajos gadījumos, kad šo tiesību un interešu apdraudējums pats par sevi ir ievērojams. “Smagu seku” jēdziens skaidrots likuma 24.pantā un ar to jāsaprot citas personas nāve, smagi miesas bojājumi vai psihiskas dabas traucējumi vismaz vienai personai, mazāk smagi miesas bojājumi vairākām personām, mantisks zaudējums lielā apmērā vai citas smagas sekas. Likuma pielikumos atrodami kritēriji, pēc kuriem atsevišķās lietās iespējams spriest par kaitējuma būtiskumu, apmēriem un smagumu.

⁵³⁶ Liholaja, V., Hamkova, D. Būtiska kaitējuma izpratne: likums, teorija, prakse. *Jurista Vārds*, 2012. Nr. 2 (701).

ASV krimināltiesību teorijā kaitējuma skaidrošanai izmanto jēdzienu *harm*, kas interpretējams plaši, proti, jebkurš kaitējums un jebkāda pakāpē ar likumu aizsargātām interesēm.⁵³⁷ Pats kaitējuma jēdziens (*harm*) Paraugkriminālkodeksā definēts netiek, lai gan tas ietverts starp krimināltiesiskā regulējuma vispārīgo noteikumu mērķiem §1.02(1)(a): “*Pārkāpumu definīcijas regulējošo noteikumu vispārējais mērķis ir aizliegt un nepieļaut rīcību, kas neattaisnojami un neatvainojami rada vai draud nodarīt būtisku kaitējumu individuālām vai publiskām interesēm.*”⁵³⁸ Šis princips ASV dēvēts arī par “kaitējuma principu” (*harm principle*) un salīdzināms ar noziedzīga nodarījuma kaitīguma analīzi Latvijas krimināltiesībās nevis tieši kaitīgajām sekām (kaitējumu) kā noziedzīga nodarījuma objektīvās puses pazīmi. Par to liecina arī “kaitējuma principa” uzsvars uz potenciālajiem draudiem, nevis reāli nodarīto, un vēl līdz 90-to gadu beigām tas tika uzskatīts par vienīgo krimināltiesiskā reglamentējuma attaisnojumu – tikai tāda personas rīcība ir pakļaujama ierobežojumiem, ja tā nodara vai var nodarīt kaitējumu citu personu likumīgajām interesēm.⁵³⁹ Turklāt, nošķirot civiltiesiskos un publisko tiesību aizskārumus, būtiski ir pamatot aizskārumu ne tikai citas personas, bet arī publiskām interesēm.

Tradicionāli *vispārējās tiesībās* galvenā loma noziedzīguma konstatēšanā bijusi *mens rea* un *actus reus* savstarpējās mijiedarbības analīzei. Tā kā nebija formulēta abstrakta nozieguma definīcija, izpalika arī visiem noziegumiem raksturīgo pazīmju teorētiska analīze. Tika atzīts, ka katrā noziegumā konstatējams *actus reus* un *mens rea*, kaitējumu (*harm*), kā autore minēja iepriekš, atsevišķos gadījumos iekļaujot *actus reus* analīzē vai vērtējot to saistībā ar cēloņsakarības doktrīnu vai nepabeigtu noziegumu kā konkrētu rezultātu (*result*).⁵⁴⁰

Kaitējuma kā interešu apdraudējuma lomu noziedzīga pārkāpuma jēdzienā uzsvēra tikai daži *vispārējo tiesību* pētnieki.⁵⁴¹ Tas skaidrojams ar pragmatisko pieeju, uz ko precīzi savā laikā norādīja arī A.Īsers. Profesors, salīdzinot kontinentālo un *vispārējo tiesību* pieeju kaitējuma izpratnē, pamatoti min, ka vienīgi kontinentālās Eiropas krimināltiesībās kaitējumam šā vārda plašākajā nozīmē ir būtiska loma noziedzīguma konstatēšanā, savukārt ASV tas vairāk raksturojams

⁵³⁷ Jēdziens *harm* cēlies no senangļu *hearm*, kas nozīmē ievainojums, sāpes, apvainojums, ļaunums, nelaime. **Harper, D.** *Online Etymology Dictionary*

⁵³⁸ **Dubber, M.D.** *Model Penal Code*, p. 288.

⁵³⁹ **Mill, J.S.** *On Liberty and other writings*. Ed. by S.Collini. Cambridge : Cambridge University Press, 1989, p. 13. Britu filozofa un ekonomista Džona Stjuarta Milla (*John Stuart Mill*; 1806-1873) brīvības koncepts ASV tiesību filozofijā 20.gs guva plašu popularitāti, un viņa izteikto domu par kaitējumu citu personu interesēm kā krimināltiesību limitu plaši izmantoja arī citi pētnieki. Tomēr tieši krimināltiesību teorijā kaitīgums kā nozieguma jēdziena materiāla pazīme un kaitējums ar likumu aizsargātām interesēm kā nozieguma objekts ievērtību izpelnījās vienīgi 20.gs otrajā pusē, kad arvien vairāk sākās diskusijas par morāles un tiesību sfēras norobežošanu. Par kaitējuma izpratni sk. arī amerikāņu filozofa Džoela Feinberga (*Joel Feinberg*; 1926-2004) darbus, kurš kaitējuma jēdzienu tieši pakārtoja krimināltiesību robežu izpratnei. Sk. **Feinberg, J.** *Harm to Others*; **Feinberg, J.** *Offense to Others*. Repr. ed. New York, etc. : Oxford University Press, 1988; **Feinberg, J.** *Harm to Self*. Repr. ed. New York, etc. : Oxford University Press, 1989; **Feinberg, J.** *Harmless Wrongdoing*. Repr. ed. New York, etc. : Oxford University Press, 1990.

⁵⁴⁰ Jēdziens *result* cēlies no latīņu vārda *resultare*, kas nozīmē virzīties uz priekšu, kas ietver arī rezultāta sasniegšanu. Tiek lietots kā sinonīms vārdam *effect* (sekas), tomēr krimināltiesību teorijā ierasts runāt tieši par sasniegto rezultātu. **Harper, D.** *Online Etymology Dictionary*, 2010

⁵⁴¹ Piemēram, kaitējuma nozīmi analizē Dž.Hells, uzsverot tā būtisko lomu noziedzīgu nodarījumu nošķiršanā no vienkārši amorālas rīcības. Sk. **Hell, J.** *General Principles of Criminal Law*, p. 212-222.

kā konstitucionāla prasība un ierobežojums likumdevējam.⁵⁴² Kaitējuma princips un legalitātes princips vērtējami kā savstarpēji viens otru papildinoši – nodarījumam, lai to atzītu par noziedzīgu, jābūt iepriekš formulētam likumā, bet, to formulējot, likumdevējam jāvērtē potenciālais interešu apdraudējums.⁵⁴³ A.Īsers, analizējot padomju krimināltiesības, norāda uz negatīvajām sekām, ko rada kaitējuma principa izvirzīšana kā pārāka par legalitātes principu.⁵⁴⁴

Kaitējuma princips mūsdienu ASV krimināltiesībās tiek kritizēts. Pirmkārt, pamatoti tiek pārņemta **pārāk plaša aizsargājamo interešu un potenciālo apdraudējumu interpretācija**, paplašināti tulkojot cēloņsakarību un balstoties uz nepierādītiem apgalvojumiem. Piemēram, pornogrāfijas aizliegšana, lai izvairītos no atsaucēs uz “morāli”, tika pamatota ar populāru apgalvojumu, ka tā veicina seksuālo vardarbību, lai gan pētījumi šajā jomā drīzāk liecināja par pretējo. Kā precīzi norāda profesors D.A.Drips (*Dripps*), likumdevējs veido tiesiskā regulējuma piramīdu un paredz arvien jaunus aizliegumus, pamatojoties uz tiesiski aizsargātu interešu apdraudējumu un iespējamu kaitējuma nodarīšanu tām, kaut gan šīs tiesiski aizsargātās intereses nemaz nebūtu pakļaujamās krimināltiesiskajai aizsardzībai, jo nepamatoti aizskar personu tiesības uz brīvību.⁵⁴⁵ Otrkārt, tiek pārņemta **nekonsekvence interešu un dažādu kaitējumu smaguma novērtēšanā**, kam jābūt atspoguļotam arī noziedzīgu pārkāpumu klasifikācijā. Piemēram, profesori A.Hiršs (*Hirsch*) un N.Jāreborgs (*Jareborg*) norāda uz zinātniski pamatotu kritēriju trūkumu un līdzšinējo vadīšanas “saskaņā ar intuīciju”, klasificējot noziedzīgus pārkāpumus.⁵⁴⁶ Treškārt, tiek kritizēta arī **kaitīgā rezultāta lomas palielināšana noziedzīguma analīzē**. Noziedzīguma sasaiste ar konkrētu seku rašanos tiek dēvēta par veiksmes vai neveiksmes atbildību, proti, vienā gadījumā persona riskē, bet tās rīcība sekas nerada, bet citā tādā pašā gadījumā personai “neveicas” un sekas tomēr iestājas. Teorijā pausts viedoklis, ka kaitējuma iestāšanās nemaina nodarījuma raksturu, tāpēc noziedzīgums nosakāms neatkarīgi no tā, vai pastāvējis apdraudējums vai iestājušās reālas sekas.⁵⁴⁷

⁵⁴² Eser, A. *The Principle of “Harm” in the Concept of Crime*, p. 352, 363.

⁵⁴³ Šajā sakarībā literatūrā un praksē norādīts uz tiesneša Holmsa (*Holmes*) populāro apgalvojumu: “*Likuma mērķis nav sodīt grēkus, bet gan novērst noteiktus ārējus rezultātus.*” *Commonwealth v. Kennedy* (1897), 170 Mass. 18, 20, 48 N.E. 770.

⁵⁴⁴ Eser, A. *The Principle of “Harm” in the Concept of Crime*, p. 345, 360.

⁵⁴⁵ Profesors asi kritizē paplašināto kaitējuma principa izpratni un norāda, ka, turpinot iesāktās tendences, būtu jāaizliedz arī peldēšanās publiskās pludmalēs, transportlīdzekļu vadīšana pa ceļiem, alkohola lietošana kā tāda, smēķēšana, individuālie un komandu sporta veidi u.c. bīstamas aktivitātes. Pastāvot viedokļu un uzskatu dažādībai, sabiedrības “morālās” intereses nevar prevalēt pār indivīdu brīvību, tāpēc morālais kaitējums un tā nodarīšana ir saistāma tikai ar konkrētu gadījumu un konkrētu personu. **Dripps, D.A.** *The Liberal Critique of the Harm Principle. Criminal Justice Ethics*, 1998. Vol. 17, p. 3-18. Par šo tēmu sk. arī **Harcourt, B.E.** *The Collapse of the Harm Principle. J. Crim. L. & Criminology*, 1999. Vol. 90, p. 109-184. Rakstā analizēta Čikāgas 30-to un 90-to gadu pieredze saistībā ar “sauso likumu” un šādu regulējumu sekām.

⁵⁴⁶ **Hirsch, A., von, Jareborg, N.** *Gauging Criminal Harm: A Living-Standard Analysis. Oxford J. Legal Stud.*, 1991. Vol. 11, p. 1-38. Profesori salīdzina ASV un Skandināvijas valstu pieredzi un piedāvā savu kritēriju modeli, kas balstīts uz “dzīves standartu” (*living-standard*) analīzes.

⁵⁴⁷ Sk. **Dubber, M.D., Kelman, M.G.** *American Criminal Law*, p. 388. Profesori kā piemēru izvirza četrus gadījumus, kad persona A šauj uz personu B ar mērķi nogalināt, bet no tās gribas neatkarīgu iemeslu dēļ sekas ir atšķirīgas: **1)** persona nomirst uz vietas; **2)** mediķiem laimīgas sagādīšanās dēļ izdodas izglābt personas dzīvību; **3)** persona nomirst, jo ātrā palīdzība pa ceļam uz slimnīcu izraisa avāriju, un nāves sekas drīzāk ir cēloņsakarībā ar avārijā gūtajām traumām; **4)** persona izšauj, bet netrāpa. Profesori tāpat akcentē arī daudzas citas problēmas, piemēram, mēģinājumu nonāvēt mirušu personu, nederīgus rīkus un līdzekļus.

Ņemot vērā minēto, autore pievienojas M.D.Dabbera un M.G.Kelmena paustajam viedoklim, ka ASV krimināltiesībās “*jautājums par kaitējuma nozīmīgumu neizbēgami paceļ jautājumu par krimināltiesību jēgu*”.⁵⁴⁸ Kā norāda profesors S.Dž.Šulhofers (*Schulhofer*), krimināltiesības kopumā piešķir lielu lomu un nozīmi personas rīcības rezultātā radītajam reālajam kaitējumam, nošķirot to no kaitējuma, ko persona vēlējusies vai riskējusi nodarīt. Profesors uzsver, ka rezultāta iestāšanās var būt atkarīga no daudziem faktoriem, piemēram, cik ātri ierodas policija, kaimiņu reakcijas, cietušā īpašībām un agrākajām slimībām, vainīgā veiksme vai neveiksme un citiem faktoriem. No tā savukārt secināms, ka **personas sodīšana par reāli radīto kaitējumu ir attaisnojama vien tad, ja sods kalpo par instrumentu publiskai atriebībai**.⁵⁴⁹ Kā pamatoti norāda profesors R.J.Ellens (*Allen*), atsakoties no atriebības kā soda principa, noziedzīguma pamatu var veidot vienīgi personas psihiskās attieksmes un rīcības mijiedarbība.⁵⁵⁰ Tādā gadījumā reāli radītās izmaiņas tiesiski aizsargātajās interesēs, ko neaptver personas tiešs nodoms, ir pamats morālai un materiālai kompensācijai, bet neietekmē noziedzīgumu un kvalifikāciju kopumā. Ja šādas izmaiņas krimināltiesību teorijā un tiesību aktos netiek veiktas, nav nekāda pamata apgalvot, ka notikusi atteikšanās no atriebības kā sodīšanas pamatmērķa.

Tomēr, neskatoties uz kritiku, kopumā ASV krimināltiesībās kaitējumam (gan kā apdraudējumam, gan kā reālam rezultātam) ir būtiska nozīme kā noziedzīguma konstatēšanā, tā soda noteikšanā. Kā norāda profesore K.Finkelšteina (*Finkelstein*), arī kaitējuma risks *per se* ir atzīstams par kaitējumu, jo, radot citai personai tā nodarīšanas draudus, tiek aizskartas šīs citas personas intereses. Tāpēc nošķirams **apdraudējuma radītais kaitējums un reālais kaitējums**.⁵⁵¹ Kā minēts iepriekš, šāds viedoklis nav svešs Latvijā un tas ir pamatots, jo interešu padraudējums *per se*, pirmkārt, nodara kaitējumu tiesiskumam, otrkārt, aizskar indivīdu un sabiedrības vērtības un nozīmīgas intereses, treškārt, var radīt citas sekas, piemēram, sliktu piemēru bērniem, baiļu un

⁵⁴⁸ **Dubber, M.D., Kelman, M.G.** *American Criminal Law*, p. 389. Profesori tāpat izvirza argumentu, ka sodīšanai par sekām drīzāk meklējams vēsturisks izskaidrojums, proti, ja personas riskantā rīcība nerada sekas, tas tiek piedots, bet tajā gadījumā, kad sekas tomēr iestājas, sabiedrība nevēlas piedot tādu pašu risku, tādējādi sods savā ziņā arvien ir atmaksa, atriebība.

⁵⁴⁹ Sk. sīkāk **Schulhofer, S.J.** *Harm and Punishment: A Critique of Emphasis on the Results of Conduct in the Criminal Law. U. Pa. L. Rev.*, 1974. Vol. 122. p. 1497-1500.

⁵⁵⁰ Sk. **Allen, R.J.** *Retribution in a Modern Penal Law: The Principle of Aggravated Harm. Buff. L. Rev.*, 1975, Vol. 25, p. 1-35. Profesors rakstā analizē seku sasaisti ar noziedzīgumu, atkarībā no seku smaguma. Salīdzinājumam var minēt KL 260.pantu Latvijā – ceļu satiksmes noteikumu pārkāpšana ir administratīvs pārkāpums, bet, ja šāda pārkāpuma rezultātā iestājas kāds no panta pirmajā vai otrajā daļā minētajām sekām, rodas noziedzīgums. Rīcība un attieksme nevienā no gadījumiem nemainās.

Piemēram, A nepamana ceļa zīmi “stop”, jo tajā brīdī paskatās uz otru pusi, un pārbrauc krustojumu, kas ir ceļu satiksmes noteikumu pārkāpums. Tajā pašā laikā gadījumā, ja notiks negadījums un sadursme ar citu automašīnu, kurai A bija jādod ceļš, A būs vainojams par objektīvajām sekām. Taču sekas un to smagumu var ietekmēt arī tādi faktori kā ceļa segums un kvalitāte, automašīnas marka un izmērs, cietušā veselības stāvoklis u.c. Ja otrs automašīnas vadītājs ies bojā, konstatējama formāla cēlonība: A neievēroja “stop” zīmi, nedeva ceļu, notika avārija, cita persona gāja bojā un tāpēc A ir vainojams nonāvēšanā. Tajā pašā laikā netiek vērtēti objektīvie faktori, piemēram, ja cita persona būtu gados jaunāka, nāves sekas varēja neiestāties; ja persona brauktu ar jaunāku mašīnu, nāves sekas varēja neiestāties; ja A pārbrauktu krustojumu minūti agrāk, nāves sekas varēja neiestāties. Šāda nodarījuma noziedzīgumu, piekrītot profesora R.J.Ellena viedoklim, attaisno tikai atriebības princips publiskajā atbildībā.

⁵⁵¹ **Finkelstein, C.** *Is Risk a Harm? U. Pa. L. Rev.*, 2003. Vol. 151, p. 963.

apdraudējuma sajūtu, materiālu zaudējumu, kas rodas dēļ papildus drošības pasākumiem u.tml. Minētais kopumā liecina par noziedzīgā nodarījuma (pārkāpuma) kaitīgumu.

Ņemot vērā iepriekš minēto, nav nepieciešamības “iznest” objektu ārpus objektīvās puses, jo tiesiski aizsargātās intereses ir neatņemama objektīvās puses analīzes sastāvdaļa, kas vērtējama kopsakarā ar potenciāli iespējamo kaitējumu jeb apdraudējumu noziedzīga nodarījuma izdarīšanas gadījumā, ko iespējams apzīmēt arī kā nodarījuma (personas rīcības) **vispārīgo kaitējumu**. Ja ar noziedzīgu nodarījumu pat teorētiski nav prognozējams kaitējums šā vārda visplašākajā nozīmē tiesiski aizsargātām būtiskām interesēm, nav pamata runāt par noziedzīgumu. Savukārt personas rīcības rezultāts ir iepriekš tipiskajā noziedzīga nodarījuma sastāvā paredzētās izmaiņas jeb kaitīgās sekas, proti, **speciālais kaitējums**. Speciālā kaitējuma izvirzīšana par noziedzīga nodarījuma (pārkāpuma) būtisku elementu ir attaisnojama, ja to kaut daļēji aptver personas nodoms vai arī tajos gadījumos, kad speciālā kaitējuma rašanās ir personas rīcības neizbēgams, gandrīz drošs rezultāts. Krimināltiesībās, kas neatzīst atbilstību kā soda pamatprincipu, nav vieta atbildībai par neveiksmi.⁵⁵²

4.5.2. Personas rīcības un kaitīgo seku cēloniskā saikne: *causation*

Lai pēc iespējas izvairītos no personas sodīšanas par nejaušību, krimināltiesībās izvirzīts jautājums par cēloņsakarību. Cēloņsakarība ir tas instruments, ar kura starpniecību reālās dzīves notikumus iespējams sarindot nosacītā loģikas virknē, kur viens notikums paskaidro citu, tādējādi vismaz teorētiski pastāv iespēja konstatēt, kuras izmaiņas reālajā dzīvē iestājušās personas rīcības rezultātā un tāpēc personai par tām būtu jāuzņemas atbildība un kuras bijušas drīzāk nejaušības vai citu personu rīcības rezultāts un tāpēc persona par tām nav saucama pie atbildības. Cēloņsakarības institūts tādējādi atklāj loģisko saikni starp personas rīcību un izmaiņām apkārtējā vidē, ļaujot izdarīt secinājumus par iespējamību ar kādu noteiktu rīcību sasniegt noteiktu rezultātu.

Cēloņsakarība Latvijas krimināltiesībās analizēta kā objektīvās puses obligāta pazīme materiāla sastāva noziedzīgos nodarījumos. Prasība noskaidrot tipiskajā sastāvā minētās sekas (speciālo kaitējumu) faktiski ir prasība noskaidrot cēloņsakarību starp personas rīcību un izmaiņām ar likumu aizsargātās interesēs. Cēloņsakarība, tāpat kā citi būtiski krimināltiesību jēdzieni, Krimināllikumā nav definēts, bet tā skaidrojums meklējams tiesību zinātnē. Krimināltiesību teorijā cēloņsakarību raksturojis U.Krastiņš, skaidrojot to kā likumsakarību starp divām parādībām, kas izpaužas tādējādi, ka pirmā nepieciešami rada otro. Tādā gadījumā pirmā parādība tiek dēvēta par

⁵⁵² Latvijā saskaņā ar KL 35.panta otro daļu, par vienu no soda mērķiem izvirzīta vainīgās personas sodīšana. Kā norāda A.Niedra, sodīšana saistāma ar vainīgās personas pakļaušanu ierobežojumiem, ciešanām. **Krastiņš, U., Liholaja V., Niedre, A.** *Krimināltiesības*, Visp. d. (2008), 338. lpp.

Saskaņā ar Kriminālsodu politikas koncepciju, kritizēts līdzšinējais soda mērķu uzskaitījums un akcentēti šādi soda mērķi: **1)**atjaunot taisnīgumu; **2)**speciālā prevencija; **3)**aizsargāt sabiedrisko drošību; **4)**vispārējā prevencija; **5)**resocializēt notiesāto personu. Visnotaļ pozitīvi vērtējama atsauksmās uz citu valstu pieredzi, taču jāņem vērā, ka sodu mērķi tiek definēti atbilstoši pamatprincipiem, vērtībām, kā arī jaunākajiem sasniegumiem citās zinātnēs, jo sevišķi – filozofijā, psiholoģijā, medicīnā. Tāpēc, pētot citu valstu tiesību aktus, jo sevišķi svarīgi pievērst uzmanību, kāda ir attiecīgās valsts politiskā iekārta, kad veikti pēdējie grozījumi, kāds ir regulējuma teorētiskais pamatojums. *Kriminālsodu politikas koncepcija*, 4., 5.lpp. Ja tiek mainīti sodu mērķi, ir jāvērtē, vai tas fundamentāli neietekmē arī citus svarīgus krimināltiesību institūtus.

cēloni, bet otrā – par sekām.⁵⁵³ Šo skaidrojumu attiecinot uz krimināltiesībām, cēloņsakarība izpaužas tādējādi, ka personas rīcība nepieciešami rada noziedzīga nodarījuma tipiskajā sastāvā minētās sekas, par kuru iestāšanos personu var saukt pie atbildības. Persona nav izraisījusi sekas, kuru iestāšanās nav cēloniskā sakarā ar tās rīcību – darbību vai bezdarbību.

Profesors U.Krastiņš norāda uz trim kritērijiem, kuru pastāvēšana ir obligāta cēloņsakarības konstatēšanai: **1)** laika faktors – tikai pirms sekām notikusi darbība var kalpot par tās cēloni, piemēram, persona nevar būt nonāvējusī personu, kas jau bija mirusi; **2)** tiešas saiknes pastāvēšanas faktors – sekas ir tiešs personas rīcības rezultāts, un rīcība ir bijusi šo seku galvenais faktors; **3)** neizbēgamība – noteiktajā vietā, laikā un apstākļos personas rīcība nenovēršami izraisījusi sekas, turklāt šī nepieciešamība izriet no parādības būtības, atšķirībā no nejaušības, kas ir nepieciešamības izpausmes ārējā forma un papildinājums.⁵⁵⁴ Praktiskas problēmas nerada vienīgi pirmais no minētajiem, loģiski pamatotais faktors. Savukārt tādi jēdzieni kā “tiešs”, “galvenais”, “neizbēgamais” ir vērtējuma jēdzieni, kuru konstatēšana praksē var sagādāt problēmas, jo ļoti retos gadījumos personas rīcība būs vienīgais seku iestāšanos nosakošais kritērijs – izmaiņas realitātē ietekmē gan cietušā īpašības, gan trešo personu rīcība, arī apkārtējās vides faktori u.tml. Turklāt par cēlonisko sakaru runāts kā darbības, tā bezdarbības gadījumā, kur seku iestāšanās vispār nav atkarīga no personas aktīvas rīcības, bet citiem sekas izraisošiem apstākļiem. Diemžēl Latvijas krimināltiesībās līdz šim cēloņsakarības problemātikas analīze bijusi skopa un lielākoties norādīts uz Krievijas krimināltiesību zinātnes atziņu akceptēšanu šajā jomā.⁵⁵⁵ Līdz ar to praksē cēloņsakarības jautājumi tiek risināti atšķirīgi – daļā lietu, kur nepieciešamas specifiskas zināšanas, vērtēti ekspertu un speciālistu atzinumi, bet daļā lietu cēloņsakarība netiek vērtēta vispār.⁵⁵⁶

Vispārējās tiesībās domstarpības nepastāv tikai jautājumā par cēloņsakarības noskaidrošanas nepieciešamību kā tādu, savukārt jautājumā, kas saprotams ar cēloņsakarību un kā tā nosakāma krimināltiesībās, viedokļi laika gaitā bijuši atšķirīgi. Piemēram, viduslaiku Anglijā, pamatojoties uz cēloņsakarības konstatēšanas problemātiku, praksē ieviesa “viena gada un vienas dienas principu” (*the year-and-a-day rule*). Saskaņā ar šo principu personu nevarēja vainot, ja sekas iestājās vienu gadu un vienu dienu pēc personas rīcības pat tad, ja rīcība sekas varēja izraisīt.⁵⁵⁷

⁵⁵³ Krastiņš, U., Liholaja V., Niedre, A. *Krimināltiesības*, Visp. d. (2008), 130.lpp.

⁵⁵⁴ Turpat, 130.-132.lpp.

⁵⁵⁵ Latvijā cēloņsakarības izpratni krimināltiesībās savā promocijas darbā padziļināti analizē E.Vīnkalna. Par cēloņsakarību Krievijas tiesību zinātnē sk. **Малинин, В.Б.** *Причинная связь в уголовном праве* : Теория и практика уголовного права и уголовного процесса. Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2000.

⁵⁵⁶ Par cēloņsakarības nozīmi kvalifikācijā sk. **Liholaja, V.** *Noziedzīgu nodarījumu kvalifikācija*, 40.-43.lpp.

⁵⁵⁷ Šis noteikums vēl ilgi tika saglabāts lietās, kas saistītas ar nonāvēšanu. **Stephen, J.F.** *A History of Criminal Law of England*, Vol. 3. London : Macmillan and co, 1883. Pret minēto principu ASV tiesu praksē sāka vērsties tikai 20.gs 70-to gadu beigās, piemēram, lietā *State v. Sandridge* (Ohio Ct. C.P. 1977), 365 N.E.2d 898, 899, tiesa norādīja, ka šis princips uzskatāms par arhaismu un mūsdienās iespējams konstatēt objektīvas cēloņsakarības pastāvēšanu. Tomēr tiesu praksē atteikšanās no minētā principa izrādījās problemātiska. Sk. Virdžīnijas štata krimināltiesību komisijas ziņojumu: *Year-and-a-Day-Rule* : Report of the Virginia State Crime Commission. Richmond : Commonwealth of Virginia, 2002. Pieejams: [http://leg2.state.va.us/dls/h&sdocs.nsf/fc86c2b17a1cf388852570f9006f1299/8b3110f558f1f8ef85256ebe006269ad/\\$FILE/RD45.PDF](http://leg2.state.va.us/dls/h&sdocs.nsf/fc86c2b17a1cf388852570f9006f1299/8b3110f558f1f8ef85256ebe006269ad/$FILE/RD45.PDF) [skatīts 2012-02-11].

Cēloņsakarības problemātika ASV analizēta un izraisījusi plašas diskusijas privāttiesību jomā,⁵⁵⁸ kamēr krimināltiesībās cēloņsakarības doktrīna uzmanību sāka izpelnīties tikai 20. gs otrajā pusē. Kopumā cēloņsakarības izpratnē iespējams nošķirt tradicionāli **zinātnisko** un mūsdienu **juridiski centrēto** pieeju. Ņemot vērā cēloņsakarības jautājuma specifiku, proti, tā ir ne tik daudz tiesiska, cik filozofiska kategorija, lielākā daļa tiesību speciālistu, jo sevišķi kontinentālās Eiropas saimei piederīgie, cēloņsakarības izpratni pamatojuši ar citās zinātņu nozarēs paustām atziņām. Parasti pie šādām zinātnēm, kas varētu definēt cēloņsakarību, tiek minētas dabaszinātnes, loģika un filozofija. Kā galvenais arguments par labu šādai pieejai minēts, ka tas nav juristu uzdevums – definēt cēloņsakarības jēdzienu, analizēt tās rašanos un ietekmējošos faktoros.⁵⁵⁹ Tikai zinātniskā veidā iespējams noskaidrot dabiskos faktoros, kas izraisījuši konkrētas sekas, kā arī noteikt, vai apsūdzētā rīcība bijusi noteicošā, lai sekas iestātos.⁵⁶⁰ Šāds viedoklis ir pamatots, jo juridiskā zinātne nevar izskaidrot cēloņsakarību gadījumos, kas saistīti ar fizikas, bioloģijas vai ķīmijas faktoriem. Tāpēc cēloņsakarības konstatēšanā bieži uzklaušams dažādu ekspertu un speciālistu viedoklis, kas attiecīgi arī jāvērtē tiesā – mediķu atzinums par nāves iestāšanos un miesas bojājumu veidošanos, tehniķu atzinums par automašīnu sadursmi u.c.

Tomēr zinātniskā pieeja ASV krimināltiesībās nav populāra un mūsdienās prevalē juridiski centrētā pieeja. Tās piekritēji uzskata, ka cēloņsakarība krimināltiesībās ir vērtējama savādāk nekā citās zinātnēs un to nav iespējams aprakstīt ar klasisko zinātņu pieeju. Kā viens no argumentiem par labu šai pieejai tiek minēta **atbildība par bezdarbību** un pienākumu nepildīšanu. Kā pamatoti norāda profesors P.K.Raiju (*Ryu*), viena no dabaszinātņu aksiomām ir, ka nekas nevar radīt kaut ko. Tajā pašā laikā, raugoties no sociālo zinātņu perspektīvas, bezdarbība ir vērtējama kā cēlonis.⁵⁶¹ Tāpat atzīmējams arguments, ka neviena cita zinātne nevar sniegt krimināltiesību teorijas vajadzībām atbilstošu atbildi par cēloņsakarības ietekmi uz noziedzīguma veidošanos.

Autoresprāt, cēloņsakarība krimināltiesībās ir vērtējama gan caur taisnīguma prizmu, gan paturot prātā visus tos mērķus, kāpēc vispār nepieciešamas krimināltiesības un kādi ir soda mērķi konkrētajā sabiedrībā. Tāpat jāņem vērā, ka cēloņsakarības skaidrojums dažādās zinātnēs var būt

⁵⁵⁸ Sk., piemēram, profesora R.V.Vraitā (*Wright*) plašo pētījumu par cēloņsakarības izpratni civiltiesisko aizskārtumos. Profesors detalizēti analizē populārākās cēloņsakarības izpratnes teorijas filozofijā (Hjūma, Milla) un to pielāgošanas iespējas tiesību zinātnē, kā arī vērtē V.S.Malones, H.L.A.Harta un T.Honorē, kā arī R.Epšteina (*Epstein*) izvirzīto cēloņsakarības teoriju plusus un mīnus. **Wright, R.W.** Causation in Tort Law. *Cal. L. Rev.*, 1985. Vol. 73, p. 1736-1828. Minētās teorijas tāpat tiek analizētas arī krimināltiesībās.

⁵⁵⁹ Piemēram, Vācijā šādu viedokli izvirzīja un argumentēja M.E.Meiers (*Mayer*), argumentējot, ka juridiskā cēloņsakarības problēma ir identiska loģiski filozofiskajai, tāpēc tā tiesību zinātnē nav analizējama savādāk. **Mayer, M.E.** *Der Causalzusammenhang zwischen Handlung und Erfolg im Strafrecht* : Eine rechtphilosophische Untersuchung. Strassburg : Heitz, 1899. Kontinentālajās tiesībās šis bijis vadošais viedoklis un uzskatāms arī par dominējošo Latvijā. Uz minēto norāda arī E. Vīnkalna pētījumā par cēloņsakarības izpratnes krimināltiesībās vēsturisko attīstību. **Vīnkalna, E.** Cēloņsakarības jēdziens krimināltiesībās saistībā ar tā vēsturisko attīstību. *Latvijas Universitātes raksti*, 2004. 667. sēj.: Juridiskā zinātne, 36.lpp.

⁵⁶⁰ **Green, L.** *Rationale of Proximate Cause*. Kansas : Vernon Law Book Company, 1927, p. 131.

⁵⁶¹ Sk. **Ryu, P.K.** Causation in Criminal Law. *U. Pa. L. Rev.*, 1958. Vol. 106, No. 6, p. 773-805. Kā skaidro profesors P.K.Raiju, juridiskā zinātne vērtējama kā aksioloģijas zinātne, tāpēc tās ietvaros iespējams risināt bezdarbības cēloņsakarības problemātiku.

atšķirīgs.⁵⁶² Piemēram, filozofijā arvien aktuāla ir diskusija, vai cēlonība uztverama kā apriori kategorija, par ko vispār nav iespējams runāt cēlonisko likumu terminos, vai tomēr pastāv šāda nosacīta iespēja analizēt cēloņsakarību.⁵⁶³ Tāpēc tiesību zinātnē vispirms nepieciešams pamatot, kurai no izvirzītajām cēloņsakarības interpretācijām dodama priekšroka. Līdz ar to pamatots ir juridiski centrētās pieejas pārstāvju arguments, ka **cēloņsakarībai tiesību zinātnē ir sava unikāla izpratne, kas būtiski atšķiras no cēloņsakarības izpratnes citās zinātnēs.**⁵⁶⁴

Analizējot cēloņsakarības izpratni tiesību zinātnē, viena daļa pētnieku nesaskata atšķirības cēloņsakarības izpratnē starp tiesību zinātnes nozarēm un uzskata, ka cēloņsakarība krimināltiesībās būtu vērtējama tāpat kā civiltiesiska kaitējuma gadījumā.⁵⁶⁵ Vienlaikus otra daļa pētnieku uzskata, ka cēloņsakarība tiesībās vērtējama ne tikai atšķirīgi no citām zinātnēm, bet katrā tiesību nozarē definējama atšķirīga pieeja cēloņsakarības izpratnei. Saskaņā ar šo viedokli, par krimināltiesību zinātnes uzdevumu tiek izvirzīts definēt cēloņsakarību un noteikt tās konstatēšanas kritērijus, kas ļautu izmaiņas apkārtējā vidē objektīvi “pieskaitīt” personas rīcībai.⁵⁶⁶

Atmetot filozofisko diskursu par cēloņsakarības kategorijas interpretāciju, tās pastāvēšana krimināltiesībās ASV tiek saistīta ar soda mērķi un nepieciešamību sodīt. Profesori R.G.Singers (*Singer*) un J.Q.LaFounds (*La Fond*) pamatoti norāda uz diviem savstarpēji konkurējošiem filozofiskiem novirzieniem, proti, utilitārismu un retributīvismu.⁵⁶⁷ Tā **utilitārisma** teorijas piekritēji uzskata, ka būtiska ir tieši psihiskā attieksme pret kaitējumu (subjektīva pieeja), bet kaitējuma izraisīšanai, tai skaitā arī cēloņsakarībai vispār nav jāpiešķir nozīme. Šāds viedoklis, kā autore norādīja iepriekšējā apakšnodalā, tiek pamatots ar seku iestāšanās pārāk lielo saistību ar veiksmi.⁵⁶⁸ Savukārt **retributīvisma** pārstāvji pauž viedokli, ka noziedzīguma konstatēšanā un

⁵⁶² Dažādas cēloņsakarības doktrīnas filozofijā un dabaszinātnē analizētas un apkopotas nesen izdotajā Oksfordas universitātes rakstu krājumā, kas veltīts šai tēmai. Analizētās teorijas bieži nonāk savstarpējās pretrunās un, autore sprāt, bijušas lielā atkarīgas gan no sabiedrības attīstības pakāpes, tāpat tās ietekmējušas reliģiski un morāles apsvērumi. Sk. *The Oxford Handbook of Causation*. Ed. by H.Beebe, C.Hitchcock, P.Menzies. Oxford : Oxford University Press, 2009.

⁵⁶³ Kants cēloņsakarību apraksta kā apriori kategoriju, proti, kā zinātniski empīriskās izpētes nepieciešamību. **Kant, I.** *Critique of practical reason and other writings in moral philosophy*. Transl. and ed. by L.W. Beck. Chicago : University of Chicago Press, 1949, p. 21, 61. Taču kā par Kanta, tā Hjūma un citu filozofu cēloņsakarības izpratni zinātnieki un pētnieki strīdas līdz pat mūsdienām. Analizējot vienus un tos pašus Hjūma darbus, teju katrs pētnieks (atkarībā no izmantotās pieejas un interpretācijas) nonācis pie saviem secinājumiem – ko tad Hjūms īsti domājis ar cēloņsakarību. Turklāt viedokļi ir pilnīgi pretēji – sākot no tā, ka Hjūms pamato cēloņsakarības pastāvēšanu, līdz tādiem, ka Hjūms cēloņsakarības kā cēloņa un seku saiknes pastāvēšanu ir noliedzis. Sk. **Beebe, H.** *Hume on Causation*. Oxon : Routledge, 2006; **Coventry, A.** *Hume's Theory on Causation*. London : Continuum International Publishing Group, 2006.

⁵⁶⁴ Atzīmējams ir vācu tiesību zinātnieka L.Trēgera (*Traeger*) viedoklis, kurš savā teorijā mēģina novilkt robežu starp cēloņsakarības izpratni dažādās zinātnēs, klasificējot to kā cēloņsakarību attiecīgi izziņas teorijā, dabas zinātnē un jurisprudencē. **Traeger, L.** *Der Kausalbegriff im Straf- und Zivilrecht : zugleich ein Beitrag zur Auslegung des B.G.B.* Marburg : Elwert, 1929.

⁵⁶⁵ Par juridisko cēloņsakarību *vispārējo tiesību izpratnē* sk. **Hart, H.L.A., Honoré, T.** *Causation in the Law*, 2nd ed. Oxford : Clarendon Press, 1985. Kā norāda profesori, cēlonis tiesībās izprotams kā kopīgi nepieciešamo nosacījumu summa.

⁵⁶⁶ Par cēloņsakarības izpratnes specifiku krimināltiesībās sk. **Ryu, P.K.** *Causation in Criminal Law*.

⁵⁶⁷ **Singer, R.G., La Fond, J.Q.** *Criminal law*, p. 142.

⁵⁶⁸ **Schulhofer, S.J.** *Harm and Punishment* (..), p. 1514-1516. Līdzīgu kritiku radītā kaitējuma un cēloņsakarības noskaidrošanas nepieciešamībai veltījis arī profesors L. Aleksanders, apzīmējot to kā “soda loteriju”. Sk. **Alexander, L.** *Crime and Culpability. J. Contemp. Legal Issues*, 1994. Vol. 5, p. 1-30.

personas saukšanā pie atbildības būtisks komponents ir tieši izraisītās sekas. Tādēļ personu drīkst sodīt tikai par tās nodarīto kaitējumu, galveno akcentu liekot uz cēloniskās sakarības pastāvēšanu.⁵⁶⁹

ASV krimināltiesībās cēloņsakarības apzīmēšanai izmantots jēdziens *causation*, kas nozīmē gan izraisīšanu, gan cēloņsakarību.⁵⁷⁰ Kā iepriekš minēts, cēloņsakarības izpratnē teju katrs tiesību pētnieks ir izvirzījis savu teoriju, līdz ar to viedokļu un argumentu klāsts ir ļoti bagāts. Vērtējot dažādos krimināltiesību literatūrā paustos uzskatus, autore pievienojas M.D.Dabbera un M.G.Kelmena teiktajam, ka tikai daži no tiem ir vērā ņemami, jo lielākā daļa pētnieku **jauc divas savstarpēji nošķiramas problēmas: 1) personas psihiskās attieksmes un nodarījuma savstarpējās saistības izvērtēšanu, kas nav cēloņsakarības jautājums; un 2) objektīvi konstatējamo saikni, kas vērtējama kā attiecība starp personas rīcību (veikto darbību vai atturēšanos no tās) un reālajā dzīvē konstatējamām izmaiņām.**⁵⁷¹

Neskatoties uz minētajām problēmām, kopumā teorijā ir atzīts, ka notikušās izmaiņas reālajā dzīvē personai pieskaitāmas ne tikai atkarībā no tā, cik ļoti persona tās vēlējusies sasniegt, apzinājusies to iestāšanos vai riskējusi, kas ir subjektīvās attieksmes noskaidrošanas jautājums, bet arī atkarībā no tā, vai vispār pastāv objektīva saikne starp personas rīcību un šīm izmaiņām, respektīvi, lai cik ļoti persona būtu vēlējusies kādu konkrētu seku iestāšanos, tā nav atbildīga par radušos kaitējumu, kamēr vēlamās sekas nav izraisījusi tieši ar savu rīcību. **Cēloņsakarība ir objektīva saikne starp personas rīcību un izmaiņām apkārtējā vidē, kam nav nekā kopīga ar personas psihisko attieksmi.**⁵⁷²

Cēloņsakarība definēta PKK §2.03 kā “cēloniskais sakars” (*causal relationship*) starp personas nodarījumu un rezultātu. Skaidrojot cēloņsakarību, Paraugkriminālkodeksa autori aktuālu atstājuši utilitārisma un retributīvisma konkurenci. Saskaņā ar paragrāfa pirmo daļu, nodarījums ir seku cēlonis, ja 1)tas ir priekšnoteikums, bez kura konkrētās sekas nebūtu iestājušās; un 2)attiecība

⁵⁶⁹ Šajā sakarībā ievēribas cienīgs ir profesora A.Krokera (*Crocker*) raksts, kurā analizēta cēloņsakarības izpratne atbilstoši retributīvisma teorijas atziņām. Profesors analizē *vispārējo tiesību* un paraugkriminālkodeksa pieeju un pamatoti norāda, ka personas sodīšana par kādām izmaiņām ir attaisnojama tikai tad, ja pastāv objektīva cēloņsakarība ar visiem tās legāliem priekšnosacījumiem. Sīkāk sk. **Crocker, A.** A Retributive Theory of Criminal Causation. *J. Contemp. Legal Issues*, 1994. Vol. 5, p. 65-100.

Padziļināti par cēloņsakarības lomu ASV krimināltiesībās noziedzīguma konstatēšanā un personas saukšanā pie kriminālatbildības sk. **Moore, M.S.** *Causation and Responsibility*. Oxford : Oxford University Press, 2009. Šis un profesora M.S.Mora agrākie raksti par cēloņsakarību un atbildību izpelnījušies plašas diskusijas, tai skaitā par atbildības robežām un tiesiskās un morālās atbildības nošķiršanu. Piemēram, R.Furston, analizējot M.Mora teoriju, aizrāda, ka tiesībās ne vienmēr atbildība, sods un atlīdzināšanas pienākums būtu saistāms ar morālo atbildību, proti – atsevišķām izmaiņām realitātē cēlonis ne vienmēr ir atrodams un tas neattaisno atbildības pārņemšanu “tuvākajam” cēlonim. **Furston, R.** Moore, Causation, Counterfactuals, and Responsibility. *San Diego L. Rev.*, 2003. Vol. 40, p. 1273-1282.

⁵⁷⁰ Jēdziens *causation* atvasināts no vārda *cause*, kas angļu valodā kā lietvārds nozīmē “cēlonis”, bet kā darbības vārds – “radīt, izraisīt”. Jēdziens *cause* cēlies no latīņu vārda *causa*, kas nozīmē cēlonis, iemesls, interese, arī tiesas process. **Harper, D.** *Online Etymology Dictionary*.

⁵⁷¹ **Dabber, M.D., Kelman, M.G.** *American Criminal Law*, p. 403.

⁵⁷² **Ibid.**, p. 403, 404. Uz šo problemātiku jaunākajā Latvijas krimināltiesību literatūrā norādījusi E.Vīnkalna, analizējot cēloņsakarības problemātiku nepabeigtos noziegumos. **Vīnkalna, E.** Cēloņsakarība un nepabeigti noziegumi. *Grām.: Aktuālās tiesību realizācijas problēmas* (..), 369.lpp. Uz nepieciešamību stingri norobežot subjektīvās attieksmes izvērtēšanu un cēloņsakarības kā objektīvas saiknes noskaidrošanu norādīts arī Krievijas tiesību zinātnē. **Малинин, В.Б.** *Причинная связь в уголовном праве*, с. 220.

starp nodarījumu un tā rezultātu atbilst visām citām Paraugkriminālkodeksā vai citā pakāpumu definējošā likumā izvirzītām papildus prasībām.⁵⁷³ Ar šo otro nosacījumu smaguma centrs noziedzīguma konstatēšanā faktiski pārnests no objektīvās uz subjektīvo pārkāpuma izpratni, jo par svarīgāko elementu izvirzīts personas nodoms. Tikai pēc tam, kad noskaidrots personas nodoms, pārbaudāma arī objektīvas saiknes pastāvēšana starp rīcību un izmaiņām realitātē (sekām).

Kopumā ASV krimināltiesībās par vadošo atzīstams viedoklis, ka, lai personu atzītu par vainīgu noziedzīgā pārkāpumā, kur viens no elementiem ir kaitīga rezultāta iestāšanās, nepieciešams, lai personas rīcība būt gan “faktiskais cēlonis” (*cause in fact*), gan “tuvākais cēlonis” (*proximate cause*). **Faktiskais cēlonis** tiek skaidrots kā ‘*ja ne*’ cēloņsakarība, piemēram – ja A nebūtu žņaudzis B, B nesāktos sirdslēkme un B nenomirtu no infarkta.⁵⁷⁴ Taču vienlaikus noskaidrojams, vai apsūdzētā rīcība patiesi bija tā, kas izraisīja notikumu ķēdi.⁵⁷⁵

Savukārt **tuvākais cēlonis** jānošķir no **tiešā cēloņa** (*direct cause*), kad personas rīcība ir vienīgā, kas izraisījusi sekas. Ja cēlonis ir tiešs, tas vienmēr būs arī tuvākais cēlonis, tomēr lielā daļā gadījumu rezultāta iestāšanās ir atkarīga no vairākiem apstākļiem. Tuvākā cēloņa doktrīna ASV tiek izmantota, izlemjot personas saukšanu pie atbildības, ja konstatējami **citi ietekmējoši cēloņi** (*intervening causes*), kas vienlīdz ar personas rīcību bijuši pamatā noteikta rezultāta izraisīšanai.

Saskaņā ar teorijā un praksē paustajām atziņām, tuvākais cēlonis pastāv, ja blakuscēlonis: **1)** bija plānots vai iepriekš saprātīgi paredzams (šeit redzama sasaiste ar subjektīvo cēloņsakarību);⁵⁷⁶ **2)** nav bijis pārāk attāls vai nejaušs, kā rezultātā personas saukšana pie atbildības būtu netaisnīga.⁵⁷⁷ Tā ir viena no būtiskākajām atšķirībām Latvijas un ASV pieejā cēloņsakarības izpratnē, jo Latvijas krimināltiesību teorijā atzīta tikai tieša cēloņsakarība. Tomēr atsevišķos ASV štatos tāpat tiek prasīta tiešas cēloņsakarības konstatēšana, jo tuvākie cēloņi var būt vairāki, turklāt tos nevar noskaidrot ar zinātniskām metodēm.

⁵⁷³ Dubber, M.D. *Model Penal Code*, p. 306.

⁵⁷⁴ Sk. lietu *Commonwealth v. Atencio* (1963), 345 Mass. 627, 198 N.E.2d 223, par “krievu ruleti”, ja tās rezultātā iestājušās letālas sekas. Lai gan S.B. pats bija izdarījis liktenīgo šāvienu, tiesa atzina divus citus “krievu ruletes” spēlē iesaistītos par vainīgiem netīšā nonāvēšanā (*involuntary manslaughter*). Kā pamatoja tiesa, apsūdzētajiem nebija pienākums apturēt S.B., taču viņiem bija pienākums neiesaistīties šādā “spēlē”, kas lielā mērā atkarīga no veiksmes un neveiksmes gadījumā nāves sekas ir neizbēgamas.

⁵⁷⁵ Piemēram, lietā *People v. Warner-Lambert Co.* (1980), 51 N.Y.2d 295, 414 N.E.2d 660, ekspertīze nevarēja nosaukt precīzi cēloni, kas izraisīja eksploziju rūpnīcā, un apsūdzētās korporācijas darbība bija tikai viens no vairākiem cēloņiem. Savukārt lietā *Thacker v. State* (1961), 103 Ga.App. 36, 117 S.E.2d 913, apsūdzētais no sākuma tika notiesāts par netīšu nonāvēšanu saistībā ar iesaistīšanos “dragreisa”, bet vēlāk attaisnots, jo tiesa uzskatīja par nepierādītu faktiskā cēloņa pastāvēšanu. Atšķirībā no “krievu ruletes”, “dragreisa” sacensībās iznākums ir atkarīgs no profesionālajām spējām vai to trūkuma, turklāt neveiksmes gadījumā nāves sekas nav raksturojamas kā obligātas vai neizbēgamas.

⁵⁷⁶ Piemēram, lietā *People v. Kevorkian* (1994), 447 Mich. 436, 527 N.W.2d 714, par līdzekļu un labvēlīgu apstākļu radīšanu, lai persona varētu izdarīt pašnāvību, tiesa tostarp argumentēja, ka gadījumos, kad personas rīcība neatrodas tiešā sakarībā ar nāvi, svarīgi noskaidrot, vai persona uzskatīja, ticēja (*believe*), ka tās rīcība būs dabisks un neizbēgams rezultāts tālākai notikumu ķēdei. Lietā *State v. Bauer* (1991), 471 N.W.2d 363, Dž.B. tika notiesāts par pašnāvības veicināšanu un embrija nonāvēšanu, proti, viņš norunāja ar draudzeni, kura bija stāvoklī, kopīgi izdarīt pašnāvību un šajā nolūkā iedeva viņai ieroci. Pamatojot cēloņsakarību starp embrija nāvi un Dž.B. rīcību, tiesa argumentēja, ka embrija nāve bija iepriekš paredzamas sekas mātes pašnāvībai.

⁵⁷⁷ **Singer, R.G., La Fond, J.Q.** *Criminal law*, p. 145. Par otru kritēriju, sk. iepriekš minēto lietu *Thacker v. State* (1961). Šāds iedalījums atrodams arī tiesu praksē. Piemēram, sk. lietu *Wooley v. State* (1999), 716 N.E.2d 919.

Teorijā būtiska nozīme piešķirta citu ietekmējošo cēloņu klasifikācijai, kas nereti dēvēti arī par traucējošajiem apstākļiem vai blakuscēloņiem, un to nošķiršanai no tādiem cēloņiem, kas neizbēgami pārtrauc cēloņsakarības ķēdi (*superceding causes*). R.G.Singers un J.Q.LaFounds izvirza šādu iedalījumu: **1) atkarīgi** (*dependent*) traucējošie cēloņi un **2) neatkarīgi** (*independent*) traucējošie cēloņi. Atkarīgie ir saistīti ar plānotajiem jeb saprātīgi paredzamajiem blakuscēloņiem, piemēram, ja A piespiež B iesēties mašīnā un piedraud viņu izvarot, tad A atbildēs par visām tām sekām, kas iestāsies, ja B, bēgot no A, izlēks no braucošas mašīnas. Savukārt neatkarīgie vairāk ir saistīti ar gadījumiem, kad notikumu ķēdē iejaucas kāds cits ārējs faktors vai persona no malas.⁵⁷⁸ Līdzīgu dalījumu piedāvā arī M.D.Dabbers un M.G.Kelmens, tuvākā cēloņa analīzē īpašu uzmanību veltot cietušajam, tā rīcībai un īpašiem stāvokļiem, piemēram, vārgums vai slimība.⁵⁷⁹

Blakuscēloņi ne vienmēr ietekmē noziedzīguma iestāšanos, turklāt tie gandrīz nekad nav analizējami abstrakti, bet tikai kontekstā ar konkrēto lietu. Tādējādi ietekmējošie cēloņi ASV krimināltiesībās raksturojami kā **vērtējuma jēdziens**. Šajā sakarībā minama lieta *People v. Arzon* (N.Y.Sup.Ct 1978),⁵⁸⁰ kur apsūdzētais bija aizdedzinājis kādas ēkas piekto stāvu. Ar minimālu laika starpību ugunsgrēks bija izcēlies arī ēkas otrajā stāvā, ko savukārt izraisīja kāda cita persona. Šajā gadījumā bojā gāja ugunsdzēsējs – kā to konstatēja ekspertīze, nāves cēlonis bija nosmakšana no dūmiem, ugunsdzēsējam atrodoties starp otro un piekto stāvu. Analizējot visus apstākļus, kas noveda pie ugunsdzēsēja nāves, Ņujorkas Augstākā tiesa apsūdzēto atzina par vainīgu nonāvēšanā un norādīja, ka tieši viņš iesāka to notikumu ķēdi (“ja ne” cēlonis), kas izraisīja ugunsdzēsēja nāvi, kaut gan, ja nebūtu izcēlies vēl viens ugunsgrēks (blakus cēlonis), pastāvēja varbūtība, ka ugunsdzēsējs būtu palicis dzīvs.

Tā kā identificēt gadījumus, kad blakus apstākļi pārtrauc un kad nepārtrauc cēloņsakarību, praksē ir ļoti sarežģīti un var novest pie taisnīguma principa pārkāpšanas, proti, līdzīgās lietās var tikt pieņemti atšķirīgi nolēmumi, *vispārējās tiesībās*, kā uz to norāda R.G.Singers un J.Q.LaFounds, laika gaitā tiesas ir izstrādājušas aptuvenā aprēķina noteikumus (*judicial rules of thumb*).⁵⁸¹ Profesori nošķir četrus gadījumus, kad ietekmējošie cēloņi atzīstami par “atkarīgiem” un tāpēc nepārtrauc cēloņsakarības ķēdi.

Pirmkārt, **iecerētā vai “riskētā” kaitējuma iestāšanās veidā, kas neatbilst sākotnēji plānotajam vai riskētajam veidam**. Piemēram, lietā *People v. Kibbe* (1974)⁵⁸² apsūdzētie Kibbe un Krells bija aplaupījuši alkohola reibumā esošo G.S. un atstājuši viņu lielceļa malā ziemas vidū –

⁵⁷⁸ Sk. **Singer, R.G., La Fond, J.Q.** *Criminal law*, p. 145-147.

⁵⁷⁹ **Dubber M.D., Kelman M.G.** *American Criminal Law*, p. 411-427. Profesori izšķir šādus gadījumus: 1) tīša un apzināta pašnāvība; 2) cietušā risks; 3) iepriekšēja ievainojamība, vārgums.

⁵⁸⁰ 92 Misc.2d 739, 401 N.Y.S. 156.

⁵⁸¹ Sk. **Singer, R.G., La Fond, J.Q.** *Criminal law*, p. 147-152. Profesori īpaši uzsver, ka šie noteikumi izstrādāti *vispārējās tiesībās* un ir nošķirami no Paraugkriminālkodeksa pieejas cēloņsakarības reglamentācijā. Tajā pašā laikā Paraugkriminālkodeksa cēloņsakarības analīze neievieš skaidrību tuvākā cēloņa noteikšanā, tāpēc praksē no gadījuma uz gadījumu tiesas, analizējot cēloņsakarības problemātiku, atsauca uz minētajiem kritērijiem.

⁵⁸² 35 N.Y.2d 407. Līdzīgi vērtējama arī tiesas argumentācija lietā *People v. Arzon* (1978), N.Y.Sup.Ct 1978.

daļēji izģērbtu un bez brillēm. G.S., nespēdams tikt tālāk, jo bez brillēm gandrīz vispār neredzēja, apsēdās lielceļa vidū, kur viņu notrieca smagās mašīnas vadītājs M.B., kurš savukārt pārsniedza ātrumu. Kā argumentēja tiesa, Kibbem un Krellam bija jāparedz, ka vienā vai otrā veidā G.S. ies bojā, un tāpēc ne G.S., ne vadītāja M.B. rīcība nepārtrauc notikumu ķēdi, ko iesāka apsūdzētie. Tikai tad, ja G.S. būtu nomiris neparedzamā veidā, piemēram, tajā vietā būtu nokritis lidmašīna, to uzskatītu par pārtraucošu cēloni.

Otrkārt, **iepriekš pastāvoši nosacījumi un nevērīga medicīniska aprūpe**. Piemēram, lietā *People v. Stamp* (1969)⁵⁸³ Stemps bija aplaupījis banku, bet laupīšanas laikā saistībā ar pārdzīvoto C.H. iestājās sirdstrieka, kā rezultātā viņš mira. Tiesa atzina, ka Stempa rīcība bija tuvākais cēlonis C.H. nāvei, neskatoties uz to, ka C.H. bija liekais svars un jau agrāku sirds slimību vēsture. Šāda tuvākās cēloņsakarības analīze attiecināma arī uz tiem gadījumiem, kad sekas daļēji iestājas saistībā ar nevērīgu medicīnisko aprūpi.⁵⁸⁴

Treškārt, **iepriekš paredzama cilvēka rīcība**. Tas attiecas uz gadījumiem, kad, piemēram, persona cenšas aizbēgt no uzbrucēja un bēgšanas laikā iet bojā,⁵⁸⁵ vai, piemēram, policija noziedznieka aizturēšanas laikā nodara kādu kaitējumu trešajām personām – apsūdzētais vēlāk atbildēs par visu radīto kaitējumu. Izņēmums varētu būt tāda policijas rīcība, kas bijusi vismaz neapdomīga (*reckless*).⁵⁸⁶

Ceturtkārt, **personas rīcība kā veicinošais cēlonis**. Minētais kritērijs apsverams gadījumos, kad jau pastāv iepriekšējs cēlonis, kas viens pats būtu izraisījis noteikta rezultāta iestāšanos, un persona ar savu rīcību tikai veicinājusi attiecīgā rezultāta iestāšanos. Piemēram, tas attiecināms uz gadījumi, kad persona vērsas pret jau nāvējoši ievainotu vai mirstošu citu personu, kas šādā stāvoklī nonākusi citu iemeslu dēļ. Kā norāda R.G.Singers un J.Q.LaFounds, *vispārējās tiesībās* šādos gadījumos lielākā daļa tiesu abus cēloņus atzīs par seku izraisītājiem, taču neļaus personai tāpēc izvairīties no atbildības. Šādi gadījumi daļēji raksturojami kā “konkurējoša cēloņsakarība” (*concurrent causation*), taču konkurējoša cēloņa pastāvēšana lielākoties nav uzskatāma par noziedzīgumu izslēdzošu.⁵⁸⁷

Profesori R.G.Singers un J.Q.LaFounds līdzīgi nošķir piecas tipiskas situācijas, kad ietekmējošie cēloņi atzīstami par “neatkarīgiem” un tāpēc pārtrauc cēloņsakarības ķēdi.⁵⁸⁸

⁵⁸³ 2 Cal. App. 3d 203 [82 Cal. Rptr. 598].

⁵⁸⁴ Kā lietā *Williams v. State* (2003), 782 N.E.2d 1039, norādīja tiesa, lai medicīniska nevērība pārtrauktu cēloņsakarības ķēdi, tai jābūt tik īpašai un neparedzamai, ka tas būtu netaisnīgi apsūdzēto vainot par turpmākajām sekām.

⁵⁸⁵ Sk. lietu *People v. Kern* (1989), 149 A.D.2d 187, 545 N.Y.S.2d 4, kur cēloņsakarība starp personu rīcību un nāves sekām tika konstatēta neskatoties uz to, ka cietušais gāja bojā avārijā, kad viņš, bēgot no uzbrucējiem, uzskrēja uz lielceļa, kur viņu notrieca ar lietu nesaisītās personas vadītā automašīna.

⁵⁸⁶ Šajā sakarībā atzīmējams ir spriedums lietā *People v. Acosta* (1991), 284 Cal. Rptr. 117, kur sākumā Akosta tika notiesāts, bet vēlāk attaisnots policijas helikoptera pilotu nonāvēšanā pakalīdzīšanās laikā. Kā argumentēja tiesa, Akosta būtu vainojams par jebkuru avāriju, kas notiktu uz lielceļa, taču, kaut gan iespējama helikoptera avārija bija iepriekš paredzams notikums, tomēr Akosta, vadot automašīnu, nekādā veidā nevarēja to ietekmēt.

⁵⁸⁷ Sk. sīkāk *Singer, R.G., La Fond, J.Q. Criminal law*, p. 149, 144, 145.

⁵⁸⁸ *Ibid*, p. 150-152.

Pirmkārt, **rupji nevērīga vai neapdomīga medicīniskā aprūpe**. Šādā gadījumā medicīnas aprūpes trūkumam vai pašai aprūpei par sevi jābūt neparastam ietekmējošam cēlonim, turklāt nepieciešams konstatēt, ka personas rīcība pati par sevi nebija tāda, kas nepieciešami būtu izraisījusi kaitīgās sekas. Piemēram, lietā *People v. Stewart* (1976),⁵⁸⁹ tiesa norādīja uz nepieciešamību konstatēt cēloņsakarību, lai personu sauktu pie atbildības par nonāvēšanu, arī aiz neuzmanības, proti, personas rīcībai jābūt tādai, kas izraisījusi nāves sekas. Tiesa tāpēc pārkvalificēja Stjuarta apsūdzību no pirmās pakāpes nonāvēšanas (*manslaughter*) uz pirmās pakāpes uzbrukumu (*assault*), jo nebija iespējams konstatēt, ka notikumu ķēdi, kas noveda pie D.S. nāves, izraisīja tieši naža dūriens, jo pastāvēja iespēja, ka galvenais un noteicošais nāves cēlonis bija rupja ārstu nevērība.

Otrkārt, **citas personas brīva izvēle**. Piemēram, jau minētajā lietā *People v. Kevorkian* (1994),⁵⁹⁰ tiesa tomēr attaisnoja ārstu Kevorkinu, kurš saviem pacientiem iedeva “pulti” tā dēvētajai “nāves mašīnai”, dodot iespēju izlemt – vai to iedarbināt vai nē. Kā atzina tiesa, Kevorkins nav vainojams slepkavībā, jo pacientiem bija dota brīva griba. Pēc Kevorkina lietas atsevišķos štatos tika pieņemti likumi, paredzot atbildību par pašnāvības atbalstīšanu. Tomēr šāds regulējums tiesību zinātnē plaši kritizēts, jo personu nevar saukt pie atbildības par atbalstīšanu, tātad – līdzdalību, ja pamatnodarījums neveido noziedzīgu pārkāpumu, bet pašnāvība mūsdienās netiek uzskatīta par noziegumu vai pārkāpumu vispār.

Treškārt, **personas neparedzama rīcība** pretstatā iepriekš raksturotajai paredzamajai rīcībai. Cietušā rīcībai jābūt neparastai, proti, tādai, kas ir pretēja loģikas vai kādiem citiem standartiem un tāpēc iepriekš nebūtu sagaidāma. R.G.Singers un J.Q.LaFounds kā piemēru izvirza gadījumu, kad cietušais izdara pašnāvību pēc tam, kad no viņa izkrāpti ieguldījumi. Profesori argumentē, ka personu, kas naudu izkrāpusi, nevarētu vainot nonāvēšanā, jo lielākoties krāpšanas upuri, kaut arī cieš materiālus un morālus zaudējumus, tomēr neizdara pašnāvību.⁵⁹¹

Ceturtkārt, **specifiska cēloņsakarības mehānisma neesamība**. Piemēram, jau minētajā lietā *People v. Warner-Lambert Co.* (1980)⁵⁹² nonāvēšanā apsūdzēts tika uzņēmums, kas nodarbojās ar bīstamu eksplozīvo vielu jaukšanu un bija informēts par iespējamiem riskiem, ko attiecīgi neņēma vērā. Ražotnes telpās notika sprādziens, kā rezultātā gāja bojā vairāki uzņēmuma darbinieki. Taču šajā lietā bija iespējams konstatēt vienīgi iepriekš pastāvošus bīstamus apstākļus, taču nebija iespēja noteikt, kādā veidā šie apstākļi būtu varējuši veidot cēloniskās sakarības ķēdi, kas noveda pie eksplozijas. Tiesa atzina, ka apsūdzētais nav saucams pie atbildības, ja netiek konstatēts cēloņsakarības mehānisms.

⁵⁸⁹ 40 N.Y.2d 692, 358, N.E.2d 487, 389 N.Y.S.2d 804.

⁵⁹⁰ Sk. iepriekš 576.atsauci.

⁵⁹¹ **Singer, R.G., La Fond, J.Q.** *Criminal law*, p. 151. Piemēram, jau minētajā lietā *People v. Kern* (1989), sk. 585.atsauci, automašīnas vadītājs B., kura vadītā automašīna notrieca cietušo, nevarēja būt vainojams nonāvēšanā. Kā to pamatoja arī tiesa, B., braucot pa lielceļu, kurš abām pusēm norobežots ar žogu, nevarēja iepriekš paredzēt, ka pēkšņi uz ceļa izskries persona.

⁵⁹² Sk. iepriekš 575.atsauci.

Piektkārt, **cietušā sekmējoša nevērība**. Lielākoties krimināltiesībās, atšķirībā no civiltiesībām, cietušā nevērība netiek apsvērta kā neatkarīgs apstāklis un lielākoties tiek atzīts, ka cietušā rīcība un uzvedība neietekmē cēloņsakarības ķēdi. Tajā pašā laikā cietušā rupja nevērība vai, kā to nosauc M.D.Dabbers un M.G.Kelmens, riska uzņemšanās (*risk-taking*), atsevišķos gadījumos var tikt vērtēta kā neatkarīgs cēlonis, kas pārtrauc vai izjauc cēloņsakarības ķēdi.⁵⁹³

Šie *vispārējo tiesību* apsvērumi ASV tiesu praksē joprojām tiek ņemti vērā, pieturoties pie tradicionālās pieejas, jo, kā tas uzsvērts ASV krimināltiesību zinātnē, Paraugkriminālkodeksa autori nav konsekventi ievērojuši objektīvo un subjektīvo elementu analīzi un objektīvās cēloņsakarības noskaidrošanu jauc ar personas psihiskās attieksmes noskaidrošanu.⁵⁹⁴ Paraugkriminālkodeksa autori veiksmīgi skaidro psihiskās attieksmes, vēlmju sasaisti ar noteiktu rezultātu, šā rezultāta iespējamību vai iepriekšēju neiespējamību, taču tajā iztrūkst objektīvās saiknes starp personas rīcību un sekām konstatēšanas kritēriji. Minētajā PKK §2.03 ietvertā definīcija faktiski norāda vien uz to, ka cēloņsakarība nav konstatējama, ja sekas vispār nebūtu radušās bez vainīgās personas rīcības.

Ja vainīgās personas rīcība kaut attālināti ir saistāma ar sekām, papildus analīze ir nepieciešama vienīgi gadījumos, kad reālais rezultāts atšķiras no ielānotā. Kā norāda R.G.Singers un J.Q.LaFounds, Paraugkriminālkodeksa autori cēloņsakarības analīzi ir aizstājuši ar *vispārējo tiesību* “pārnestā nodoma” (*transferred intent*) doktrīnu, respektīvi, **personas mērķis sasniegt rezultātu tiek pārnests uz rezultāta iestāšanos**, tāpēc apsūdzībai objektīvas saiknes pastāvēšana nemaz nav jāpierāda.⁵⁹⁵ Tādos gadījumos personai savai aizstāvībai tomēr ir iespēja atsaukties uz iepriekš minētajiem neatkarīgajiem cēloņiem, lai pamatotu, ka tās rīcība nevarēja izraisīt sekas.

Ņemot vērā izklāstīto, secināms, ka *vispārējo tiesību* un ASV mūsdienu krimināltiesību pieeja cēloņsakarības interpretācijā ir balstīta uz tiesiskiem apsvērumiem un citu zinātņu atziņas tiek vērtētas tikai gadījumos, kad lietās nepieciešams tehniķu vai mediķu slēdziens, piemēram, lai konstatētu nāves cēloni vai avārijas mehānismu. Taču šāds slēdziens nav noteicošais, analizējot saikni starp personas rīcību un izmaiņām apkārtējā vidē. Paraugkriminālkodeksa doktrīna, kur dominē subjektīvā teorija, cēloņsakarībai kā objektīvai saiknei būtiska nozīme piešķirta tikai gadījumos, kad personai nav bijis mērķis sasniegt noteiktu rezultātu. Tomēr arī šādos gadījumos cēloņsakarība tiek interpretēta plaši, galveno uzmanību pievēršot personas psihiskajai attieksmei. Kā tas paredzēts arī Paraugkriminālkodeksā, **tiesai ir jābalstās uz taisnīguma apsvērumiem, jo sevišķi gadījumos, kad seku iestāšanās bijusi atkarīga no vairākiem cēloņiem**.

⁵⁹³ **Dubber, M.D., Kelman, M.G.** *American Criminal Law*, p. 418-423. Tomēr arī šādi gadījumi netiek vērtēti viennozīmīgi. Piemēram, lietā *Commonwealth v. Root* (1961), 403 Pa. 571, 170 A.2d 310, apsūdzētais, kurš bija piedalījies “dragreisā”, sākumā tika notiesāts par netīšu nonāvēšanu, bet vēlāk attaisnots. Tomēr tiesnesis Īgens (*Eagen*) argumentēja pretējo viedokli, norādot, ka šādā gadījumā kaitējums tomēr tiek nodarīts sabiedrībai, tāpēc persona būtu vainojama netīšā nonāvēšanā.

⁵⁹⁴ R.G.Singers un J.Q.LaFounds pamatoti norāda, ka Paraugkriminālkodekss cēloņsakarības lomu noziedzīguma konstatēšanā pārvērš no objektīvas uz subjektīvu, sasaistot to ar vainojamības doktrīnu, proti, personas psihisko attieksmi. **Singer, R.G., La Fond, J.Q.** *Criminal law*, p. 152.

⁵⁹⁵ **Ibid.**

4.5.3. Cēloņsakarības īpatnības, vērtējot objektīvo saikni starp bezdarbību un sekām

Kā autore minēja iepriekš, viens no iemesliem, kāpēc ASV krimināltiesībās tika aizsākta diskusija par cēloņsakarības izpratni kā nošķirtu no citām zinātnēm, bija bezdarbības pārkāpumu specifika, proti, pamatojoties uz atziņu, ka nekas nevar rasties no nekā, ASV krimināltiesībās, atšķirībā no Latvijas, dominē viedoklis, ka tikai personas aktīva rīcība var radīt, izraisīt sekas.⁵⁹⁶ Savukārt bezdarbība vērtējama kā seku iestāšanās pieļaušana (*causing harm pret letting harm happen*). Latvijas krimināltiesību literatūrā līdz šim nav atrodami mēģinājumi nošķirt cēloņsakarības īpatnības atkarībā no personas rīcības formas un kritēriji izvirzīti un attiecināmi kā uz darbības, tā bezdarbības rezultātā radītām izmaiņām apkārtējā vidē.

ASV krimināltiesībās bezdarbības, pienākumu nepildīšanas un cēloņsakarības problemātika ir plaši analizēta. Kopumā minētās problēmas risināšanai nošķiramas divas pieejas. Pirmkārt, izvirzīts viedoklis, ka **bezdarbība cēloņsakarību nerada** un persona tiek sodīta par pienākumu nepildīšanu, ja tās var “sasaistīt” ar sekām.⁵⁹⁷ Šajā sakarībā profesors A.Līvens (*Leavens*) norāda uz nepieciešamību nošķirt bezdarbību, kas cēloniski izraisa sekas, no bezdarbības, kas nekādā veidā sekas neizraisa. Kā piemēru profesors min zīdaiņa barošanu. Tā kā zīdāinim nav nekādas iespējas par sevi parūpēties un viņš ir absolūti atkarīgs no vecākiem, tad gadījumā, kad vecāki nebaro zīdāini, viņu rīcība izraisa (pastāv cēloņsakarība) nāvi. Šādos gadījumos bezdarbība ir pielīdzināma izdarīšanai, tas ir, darbībai, un tāpēc iespējams apgalvot, ka bezdarbība (zīdāiņa nebarošana) bija impulss, kas iesāka turpmāko notikumu ķēdi, kā rezultātā zīdāinis gāja bojā. Ja personas rīcība (vienalga aktīva vai pasīva) nav vērtējama kā noteicošais impulss notikumu ķēdē, nav arī pamata runāt par cēloņsakarību. Par bezdarbību iespējams runāt tikai tajos gadījumos, kad personas rīcībai vispār nav nekāda saikne ar notikumiem, kas vienkārši rit savu gaitu, ar to *status quo*. Kad kaitējums rodas, jo persona neiejaucas notikumu *status quo*, objektīvo saikni starp personas rīcību un kaitējumu nerada cēloņsakarība, bet gan legāla pienākuma pastāvēšana.⁵⁹⁸

⁵⁹⁶ Piemēram, ja personai pastāv reāla un viegla iespēja izglābt citu personu no nāves, tomēr persona to neizdara, no vienas puses, personu varētu vainot citas personas nāvē. No otras puses, pat ja personai bija pienākums cietušo glābt, bezdarbība tik un tā neveidos tiešu cēloņsakarību ar sekām, kādas tās saprotamas dabas zinātnēs, proti, persona ies bojā citu iemeslu dēļ – noslīks, sadegs ugunsgrēkā, nosmaks u.tml. Tādējādi cēloņsakarība bezdarbības gadījumā nevar tikt vērtēta līdzvērtīgi cēloņsakarībai, kad persona aktīvi rīkojas. Sk., piemēram, **Mack, E.** Bad Samaritanism and the Causation of Harm. *Philosophy & Public Affairs*, 1980. Vol. 9, No. 3, p. 230-259.

⁵⁹⁷ Piemēram, šādu viedokli aizstāv M.Mors, R.Epšteins, M.J.Rizo (*Rizzo*), J.Tomsone (*Thomson*). **Smith, P.** Legal Liability and Criminal Omissions. *Buff. Crim. L. Rev.*, 2002. Vol. 5, p. 77.

⁵⁹⁸ Profesors A.Līvens cēloņsakarību raksturo kā tādu attiecību starp cēloni un “efektu”, kas aizsāk cēlonisko ķēdi un noved pie noteikta rezultāta. Jo garāka ir ķēde starp iniciējošo spēku un noteiktu rezultātu, jo vairāk nosacījumu var atstāt ietekmi uz rezultāta sasniegšanu. Kā piemēru profesors analizē biljarda spēli, kur bumbiņas kustību aizsāk spēlētājs ar savu kustību, taču tālākos notikumus ietekmē gan spēks, gan bumbiņas forma, svars, gan, tīri subjektīvi, spēlētāja prasme. Neskatoties uz nosacījumiem, personas rīcība tomēr ir noteicošā pie rezultāta sasniegšanas (ja vien neiejaucas kāds cits spēks, kas kļūst par noteicošo cēloni). A.Līvens gan aizrāda, ka cēloņsakarība dabaszinātnēs tomēr nav pārnesama uz cilvēku attiecībām, jo fiziskus faktorus bieži vien nomaina sociāli faktori, ko nevar izskaidrot ar precīzu zinātņu starpniecību. Tomēr personas aktīvas rīcības gadījumā iespējams saskatīt cēloņsakarību, kamēr tā iztrūkst bezdarbības gadījumā. Bezdarbības gadījumā notikumi rit savu gaitu un persona, neiejaucoties lietu *status quo*, atļaut notikt tam, kam būtu jānotiek. Sk. **Leavens, A.** A Causation Approach to Criminal Omissions. *Cal. L. Rev.*, 1988. Vol. 76, No. 3, p. 547-591.

Otrkārt, tā kā ASV vadošais ir viedoklis, ka tiesību zinātnē pieeja cēloņsakarībai ir unikāla un nošķirama no citām zinātnēm, tad prevalē uzskats, ka **arī bezdarbības gadījumā iespējams runāt par cēloņsakarību.**⁵⁹⁹ Attīstot šo viedokli, atsevišķi ASV krimināltiesību pētnieki arvien vairāk nosliecas par labu idejai, ka “cēloņsakarība”, iespējams, nemaz nav tas labākais jēdziens, lai raksturotu objektīvo saikni starp personas rīcību un kaitējuma vai apdraudējuma radīšanu tiesiski aizsargātajām interesēm. Piemēram, profesors P.Smits (*Smith*) argumentē, ka, kaut arī “**pieļaušana**” ir jānošķir no “**izraisīšanas**”, taču kā vienā, tā otrā gadījumā tiek izpildīta galvenā šo jēdzienu funkcija, proti, abi darbības vārdi raksturo objektīvas saiknes pastāvēšanu starp personas rīcību un izmaiņām apkārtējā vidē. Kā min profesors, nav iespējams kaut kam atļaut notikt, ja vien tas nenotiek, tādējādi “pieļaut” kaut ko, tāpat kā “izraisīt”, ir pietiekami, lai izmaiņas iestātos. Vienlaikus nav iespējams runāt, ka kaut kas tiek pieļauts, ja vien nav bijusi iespēja to novērst, bet tajā gadījumā, ja pastāv iespēja novērst, var apgalvot, ka bija nepieciešama neiejaukšanās, lai kaut kas notiktu.⁶⁰⁰ Jēdziens “pieļaušana” tādējādi bezdarbības gadījumā aizstāj “cēloņsakarības” jēdzienu un raksturo objektīvo saikni starp bezdarbību un izmaiņām apkārtējā vidē.

Vienlaikus P.Smits pamatoti aizrāda, ka robeža starp kaut kā izraisīšanu un kaut kā pieļaušanu ir trausla, ilustrējot vairākus piemērus, kad arī par darbību tiesību literatūrā un praksē ierasts teikt, ka persona pieļauj rezultātu, piemēram, ārsts pieļauj pacienta nāvi, atslēdzot ierīci, kas uztur pacientu pie dzīvības. Šajā sakarībā profesors piedāvā “kontroles” testu – cēloņsakarībā kontrole ir nosacīta, proti, persona iesāk notikumu gaitu kādā noteiktā virzienā, taču tā nav obligāta prasība, lai persona arī regulētu notikumu gaitu. Savukārt pieļaušanas gadījumā persona neiesāk cēloņsakarības ķēdi, taču tā it kā pārņem vadību savās rokās, regulē tās virzību.⁶⁰¹

Autoresprāt, analizējot objektīvo saikni starp personas rīcību un sekām, vajadzētu paturēt prātā tos mērķus, kāpēc krimināltiesību regulējums vispār nepieciešams, proti, pamatmērķis ir aizsargāt svarīgas intereses, **nepieļaujot kaitējuma nodarīšanu** tām. No tā savukārt secināms, ka no personas ir sagaidāma noteikta veida rīcība: **1) pamatā personai ir pienākums atturēties no darbībām, kas varētu radīt kaitējumu; 2) atsevišķos gadījumos personai var būt pienākums veikt darbības, lai kaitējums nerastos.** Lai varētu teikt, ka persona ir aizskārusi tiesiski aizsargātās intereses un nodarījusi tām jebkāda veida kaitējumu, **jāpastāv objektīvai saiknei starp personas rīcību un kaitīgām sekām.** Cēloņsakarība šajā gadījumā ir tikai viens no instrumentiem, kas var palīdzēt noskaidrot objektīvas saiknes pastāvēšanu, un tās izpratne tiesību zinātnē nav jāpaplašina vai jāinterpretē savādāk, kā to atļauj loģika un citu zinātņu skaidrojums.

No krimināltiesību perspektīvas daudzkārt būtiskāk ir noskaidrot, cik liela bijusi personas **kontrole** pār notikumu gaitu, apdraudējuma un kaitīga rezultāta iestāšanos. Tāpat būtisks aspekts ir

⁵⁹⁹ Sk. **Ryu, P.K.** *Causation in Criminal Law.*

⁶⁰⁰ **Smith, P.** *Legal Liability and Criminal Omissions. Buff. Crim. L. Rev., 2002. Vol. 5, p. 87.*

⁶⁰¹ **Ibid.**, p. 90, 91.

nepieciešamība, proti, vai personas rīcība bijusi **noteicošā** pie kaitējuma rašanās. Tāpēc, piemēram, līdzdalībnieka atbildība nav vērtējama tāpat kā izpildītāja, jo līdzdalībniekam ir daudzkārt mazāka kontrole un noteikšana pār rezultāta iestāšanos. Šā iemesla dēļ nav sagaidāms, ka jebkura persona bez īpašām prasmēm un zināšanām iesaistīsies noziegumu novēršanā un cilvēku glābšanā, jo tai ir mazākas iespējas pārņemt notikumu gaitas kontroli savās rokās un novērst kaitējumu.

4.6. Nodarījuma blakusapstākļi: *attendant circumstances*

Ja darbība atbilstoši Ostina ieteikumam tiek traktēta šauri, atklāts paliek jautājums, kā vērtējama virkne ārēju apstākļu, kas minēti noziedzīgu nodarījumu (pārkāpumu) tipiskajos sastāvos (definīcijās), taču nav vērtējami kā personas ķermeņa kustības vai to rezultātā nodarīts kaitējums. Citu noziedzīga nodarījuma objektīvu pazīmju pastāvēšana, kas netiek aptverta ar nodarījuma, seku vai cēloņsakarības institūtu, ir atzīta kā Latvijas, tā ASV krimināltiesībās. Latvijā šādas pazīmes tiek dēvētas par **objektīvās puses papildpazīmēm**, pie tām pieskaitot vietu, laiku, veidu, apstākļus, situāciju, rīkus, līdzekļus un priekšmetus, citus ārējās pasaules procesus, kuri tiek izmantoti noziedzīga nodarījuma izdarīšanai, kā arī cietušo. Citiem vārdiem sakot, par objektīvās puses papildpazīmi uzskatāms jebkurš objektīvs fakts, kas pavada noziedzīgu nodarījumu, ja tas iepriekš paredzēts likumā. Tādējādi teorijā kopumā atzīts, ka šādas objektīvas pazīmes ietekmē kvalifikāciju tikai tajos gadījumos, kad tās norādītas tipiskā noziedzīgā nodarījuma sastāvā.⁶⁰²

ASV krimināltiesībās lietots jēdziens *attendant circumstances*, proti – tādi apstākļi, kas “pavada”, aptver noziedzīgu nodarījumu, ir tam klātesoši, respektīvi, **blakusapstākļi**.⁶⁰³ Saistībā ar to minams, ka, atšķirībā no Latvijas krimināltiesību teorijas, ASV blakusapstākļi tiek uzskatīti par obligātu noziedzīga pārkāpuma struktūras elementu. Kā skaidro M.D.Dabbers, noziedzīguma konstatēšana, proti, atbilde uz jautājumu, vai izdarītais nodarījums (*conduct*) bijis noziedzīgs (*criminal*), saskaņā ar Paraugkriminālkodeksu ietver nodarījuma, blakusapstākļu un seku novērtēšanu, kā arī personas psihiskās attieksmes noskaidrošanu pret katru no šiem elementiem.⁶⁰⁴ M.D.Dabbers gan raksta, ka atsevišķos gadījumos noziedzīgu pārkāpumu definīcijās ietverts vienīgi nodarījuma elements un sekas vai blakusapstākļi var nebūt paredzēti, tomēr profesors norāda uz nepieciešamību pārkāpuma definīcijai saturēt visus elementus, pretējā gadījumā tiktu pārkāpts neskaidra krimināltiesiskā regulējuma aizliegums.⁶⁰⁵

Prasība likumdevējam noziedzīga pārkāpuma definīcijā ietvert pēc iespējas vairāk tipizējošo pazīmju, ASV tiek vērtēta kā konstitucionāla prasība. Šāds noteikums, autoresprāt, ir

⁶⁰² Papildus par objektīvajām papildpazīmēm sk. U.Krastiņa viedokli **Krastiņš, U., Liholaja V., Niedre, A. Krimināltiesības**, Visp. d. (2008), 134.-137.lpp. Par objektīvo papildpazīmju ietekmi uz kvalifikāciju sk. V.Liholajas viedokli **Liholaja, V. Noziedzīgu nodarījumu kvalifikācija**, 44.-46.lpp.

⁶⁰³ **Reid, S.T. Criminal Law**, p. 40.

⁶⁰⁴ **Dubber, M.D. Model Penal Code**, p. 32.

⁶⁰⁵ **Dubber, M.D. Model Penal Code**, p. 43, 44. Profesors par piemēru min darbību “braukšana” (*driving*), kas minēta daudzos tiesību aktos, taču *per se* nav noziedzīga, ja vien likumā nav ietverta norāde uz citiem apstākļiem. Tā regulējumā “braukšana, atrodoties alkohola ietekmē” (*driving under influence of alcohol*), darbība izteikta kā braukšana, savukārt “atrodoties alkohola ietekmē” ir blakusapstākļis, ka braukšanu padara par noziedzīgu nodarījumu *prima facie*.

loģiski pamatots, jo jēdziens “noziedzīgs pārkāpums”, tāpat kā jēdziens “noziedzīgs nodarījums”, *per se* ietver nepieciešamību papildus “nodarījumam” paredzēt to, kas šo nodarījumu padara par “noziedzīgu”. Lai personas darbība, bezdarbība vai valdījums tiktu atzīts par noziedzīgu, nepietiek konstatēt, ka pastāv iepriekš tiesību normā noteikts uzvedības aizliegums, jo ir būtiski konstatēt, ka faktiskā situācija pēc tās pazīmēm atbilst tiesiskajam regulējumam.

Jāatzīst, ka nepieciešamība konstatēt blakusapstākļu pastāvēšanu Latvijas krimināltiesību teorijā ir vērtēta samērā viennozīmīgi. Strīdus nerada tie gadījumi, kad specifiska objektīva pazīme tieši ietverta sastāvā. Piemēram, KL 110.panta pirmajā daļā paredzēta atbildība par patvaļīgu zvejošanu un ūdensdzīvnieku iegūšanu, kur norādīts gan uz vietu, gan laiku, gan citām pazīmēm, kas kopumā veido zvejošanas darbības noziedzīgumu. Nedaudz problemātiskāki praksē ir gadījumi, kad visi blakusapstākļi nav uzskaitīti Krimināllikuma Sevišķās daļas pantā. Krimināllikumā bieži ietverts jēdziens “nelikumīgs” vai “prettiesisks”, kas norāda uz blanketas normas pastāvēšanu un nepieciešamību meklēt papildus tiesisko regulējumu. Piemēram, KL 260.pantā ietvertā atsauce uz Ceļu satiksmes noteikumu⁶⁰⁶ pārkāpšanu faktiski nodarījuma sastāvā ietver arī šajos noteikumos minētās pazīmes, un to konstatēšana ir obligāta, lai konkrētu dzīves gadījumu atzītu par noziedzīgu. Balstoties uz minēto, autoresprāt, nodarījuma blakusapstākļi iedalāmi **tiešos** un **netiešos**, un kopumā atzīstami par noziedzīga nodarījuma struktūras patstāvīgu elementu.

Kā secināms no Latvijas un ASV krimināltiesību literatūras, kopumā nav šaubas par nepieciešamību konstatēt visus nodarījuma blakusapstākļus (kā tiešos, tā netiešos), taču nav vienotas nostājas jautājumā, cik lielā mērā tie ietekmē noziedzīguma noteikšanu un kā tie vērtējami kopsakarā ar **prasību noskaidrot personas psihisko attieksmi pret visām objektīvās puses pazīmēm**, kas paredzēta kā Latvijas, tā ASV krimināltiesībās, ko autore analizēja jau darba 3.2.nodaļā. Kā uz to precīzi norādījis profesors H.L.Parkers: “*Nodarījums ir noziedzīgs tikai tad, ja persona apzinās* (autore izcēlums) *faktus, kas to par tādu padara.*”⁶⁰⁷ Personas psihiskās attieksmes vērtēšanu pret objektīvās puses pazīmēm autore sīkāk analizēs darba 5.2.nodaļā.

Tāpat jāņem vērā, ka katrā konkrētā situācijā iespējama arī citu objektīvu apstākļu pastāvēšana, kas atstājuši ietekmi uz notikuma attīstību, taču nav uzskatāmi par tiešajiem vai netiešajiem blakusapstākļiem. Šajā ziņā lieku reizi atgādināms, ka nodarījuma objektīvās pazīmes jeb blakusapstākļi ir **nošķirami no reālās dzīves gadījuma faktiskajām pazīmēm**, jo noziedzīguma noteikšanā nozīme ir tikai tādām faktiskajām pazīmēm, kas iepriekš tieši vai netieši ietvertas tipiskajā sastāvā. Tas neizslēdz citu faktisko pazīmju vērtēšanu, piemērojot kriminālatbildību vai nosakot sodu, kā arī vērtējot noziedzīgumu izslēdzošu pazīmju pastāvēšanu.

⁶⁰⁶ Ceļu satiksmes noteikumi; Ministru kabineta 2004.gada 29.jūnija noteikumi Nr.571. *Latvijas Vēstnesis*, Nr.103 (3051), 2004. 01.jūlijs.

⁶⁰⁷ **Packer, H.L.** Mens rea and the Supreme Court. *Sup. Ct. Rev.*, 1962, p. 108. Nodarījuma “apzināšanās” ir vērtējama savādāk nekā blakusapstākļu “apzināšanās”, kas saistāma ar “zināšanu”. Piemēram, narkotiku valdījums noteiktos apstākļos var būt noziedzīgs. Jautājums ir – vai persona zina, ka viela, kas atrodas tās valdījumā, ir narkotikas.

Rezumējot nodaļā izklāstīto, noziedzīga nodarījuma (pārkāpuma) ārējā puse raksturojama kā personas rīcība (darbība, bezdarbība) objektīvajā realitātē vai vara pār lietu (valdījums), pastāvot apstākļiem, kas šo rīcību vai valdījumu padara kaitīgu ar likumu pamatoti aizsargātajām valsts, sabiedrības, personu grupu vai indivīdu būtiskām interesēm.

Objektīvās puses pamatelements ir nodarījums, kas var izpausties trīs formās kā labprātīga darbība, bezdarbība vai valdījums. Nodarījumam piemīt kaitīgums, ja ar to tiek apdraudētas ar likumu aizsargātas intereses. Nodarījuma kaitīgums ar likumu aizsargātajām interesēm var rasties gan saistībā ar situāciju, kurā tas notiek (blakusapstākļiem), gan saistībā ar izmaiņām realitātē, ko tas rada (sekām). Nodarījuma kaitīgums tāpat var veidoties saistībā ar personas prettiesisku mērķi (psihisko attieksmi), kas tiks analizēta nākamajā darba nodaļā.

Noziedzīgi nodarījumi, kuru kodolu veido personas kaitīga rīcība vai valdījums, pamatoti dēvēti par formāliem, jo materiāla kaitējuma nodarīšana šādos ir tikai potenciāla iespēja. Tomēr ar jebkuru noziedzīgu nodarījumu tiek nodarīts kaitējums ar likumu aizsargātajām interesēm, jo interešu apdraudējums *per se* rada kaitējumu. Lai gan krimināltiesību literatūrā noziedzīguma sasaiste ar konkrētu sekū (speciālā kaitējuma) iestāšanos, proti, materiālu sastāvu formulēšana, tiek kritizēta, tomēr tā ir attaisnojama, ja sekas aptver personas vainojama psihiskā attieksme.

Izmaiņas realitātē (sekas) un to saistību ar personas rīcību iespējams izvērtēt tikai katrā konkrētā gadījumā, tāpēc krimināltiesībās ir attaisnojama vērtējuma jēdzienu izmantošana. Tomēr jāievēro, ka konkrētas sekas pašas par sevi vērtējamas kā kaitīgas tikai tad, ja ar tām reāli radītas izmaiņas ar likumu pamatoti aizsargātās interesēs. Lai maksimāli izvairītos no neveiksmes kriminalizēšanas, izmaiņas realitātē “pieskaitāmas” personas rīcībai, ja pastāv objektīva saikne starp rīcību un izmaiņām, kas katrā konkrētā gadījumā vērtējama individuāli. Cēloņsakarība ir tikai viens no kritērijiem, kas ļauj izvērtēt objektīvas saiknes pastāvēšanu starp diviem gadījumiem vai gadījumu ķēdi, jo tikpat būtiska nozīme ir arī citiem faktoriem, piemēram, personai uzliktiem pienākumiem, iespējai kontrolēt vai vadīt notikumu gaitu. Šie citi faktori īpaši jāievēro, analizējot personas bezdarbības objektīvo saikni ar noteikta veida sekām.

5.nodaļa. Noziedzīga nodarījuma subjektīvā puse: *mens rea*

5.1. Noziedzīga nodarījuma (pārkāpuma) iekšējās izpausmes raksturojums

5.1.1. Subjektīvās puses un *mens rea* jēdziens

Tāpat kā noziedzīgu nodarījumu (pārkāpumu) ārējās puses izpausmes terminu raksturojumā un to satura atklāšanā tiesību teorijā nav vienota viedokļa, arī tā iekšējā puse jeb personas psihiskā attieksme krimināltiesību zinātnē nav viennozīmīgi vērtēta. Turklāt pierādīšanas smaguma dēļ tā nereti dēvēta par vienu no sarežģītākajiem krimināltiesību zinātnes institūtiem. Kā savā laikā izteicies ievērojamais ASV krimināltiesību zinātnieks F.B.Sayre (*Sayre*): “*Neviena cita krimināltiesību problēma nav tik fundamentāli būtiska vai radījusi lielākas grūtības gadsimtu laikā kā noziegumam nepieciešamā precīza psihiskā elementa jeb mens rea noteikšana.*”⁶⁰⁸

Vispārējās tiesībās personas psihiskā attieksme, no vienas puses, izteikta ar vienotu jēdzienu *mens rea*, bet, no otras puses, pausts viedoklis, ka vienotu apzīmējumu psihiskajai attieksmei nemaz nevar izvirzīt. Kā autore uzsvēra arī iepriekš, vispirms personas psihiskā attieksme kā noziedzīga nodarījuma sastāva elements, ko Latvijas krimināltiesībās apzīmē ar jēdzieniem “subjektīvā puse” un “vaina”, jānošķir no “vainas” jēdziena kriminālprocesuālā izpratnē, kas raksturo inkriminācijas procesu. ASV krimināltiesībās šajā jautājumā, atšķirībā no Latvijas, “vainas” materiālā un procesuālā nošķiršana nav problemātiska, jo tās apzīmēšanai tiek izmantoti atšķirīgi jēdzieni – jau minētais *mens rea*, kā arī *culpability*, *guilt*, *fault*, *blame*, *mental state*, *subjective element* un citi. Tomēr arī tik daudzu līdzīgu jēdzienu izmantošana apgrūtina noziedzīga nodarījuma (pārkāpuma) subjektīvās izpausmes izpratni un analīzi.

*Mens rea*⁶⁰⁹ ir ne tikai *vispārējo tiesību* jēdziens psihiskās attieksmes apzīmēšanai, bet doktrīna vai pat vairākas doktrīnas apvienošs apzīmējums.⁶¹⁰ Tādēļ arī krimināltiesību teorijā *mens rea* izpētei vienmēr bijusi atvēlēta īpaša loma.⁶¹¹ *Mens rea* tāpat ir uzskatāma par morālu kategoriju, kurā apvienoti ne tikai tiesiskie, bet arī kanoniskajās tiesībās meklējamie cilvēka prāta noziedzīguma morālie kritēriji. Tā savulaik ASV tiesību zinātnieks Dž.P.Bišops par *mens rea* teicis: “*Nevar būt neviens noziegums, ne lielāks, ne mazāks, bez ļauna prāta. Citiem vārdiem sakot, sods ir ļaunprātības sekas. Nedz psiholoģiskās spekulācijās, nedz reliģiozā vai morālā sentimentā neviens*

⁶⁰⁸ Sayre, F.B. *Mens Rea*. *Harv. L. Rev.*, 1932. Vol. 45, p. 974

⁶⁰⁹ Tulkojumā no latīņu valodas uz angļu valodu *mens rea* nozīmē “*guilty state of mind*”, “*guilty mind*”, kas latviski saprotams kā noziedzīgais prāts, noziedzīgs nodoms, rīcības noziedzīguma apzināšanās. *Legal Dictionaries*. Pieejams: <http://jurist.law.pitt.edu/dictionary.htm> [skatīts 2012-01-25]; *Tildes Vārdnīcu Pārlūks*. Par jēdziena vēsturisko izcelšanos sk. darba 2.3.1.nodaļu.

⁶¹⁰ Piemēram, P.H.Robinsons norāda uz četrām *mens rea* doktrīnām: 1) personas psihiskā attieksme pret klātesošajiem apstākļiem; 2) attieksme pret nākotnes rezultātu; 3) attieksme pret rīcību; 4) attieksme pret nākotnes rīcību. **Robinson, P.H.** *Should the Criminal Law Abandon* (...), p. 202-205.

⁶¹¹ Piemēram, ASV krimināltiesību zinātnieks Dž.Hells savā grāmatā “Krimināltiesību vispārējie principi” noziedzīga pārkāpuma uzbūvi skata tieši caur *mens rea* doktrīnas prizmu, vispirms analizējot *mens rea* objektīvo nozīmi un vēsturisko attīstību, pēc tam – *mens rea* formas un paradigmas maiņas personas psihiskās attieksmes vērtēšanā, bet noziedzīgo nodarījumu Dž.Hells analizē kā *mens rea* manifestāciju ārpusaulē. **Hall, J.** *General Principles of Criminal Law*, p. 70-211.

cilvēks jebkurā vecumā nepieļautu, ka persona tiktu atzīta par vainīgu, ja tās prāts tāds nebūtu. Tieši tādēļ tas ir mūsu juridiskās sistēmas princips, gluži tāpat kā, iespējams, jebkuras citas, ka pārkāpuma būtība ir nepatīss nodoms, bez kura tas nevar pastāvēt.”⁶¹²

Mens rea institūts kalpojās arī par vienu no galvenajiem kritērijiem, lai norobežotu dažāda rakstura un kategorijas pārkāpumus. Tā lietā *Morrisette v. United States* (1952)⁶¹³ ASV Augstākā tiesa norādīja, ka civiltiesības, atšķirībā no krimināltiesībām, izņemot retus gadījumus, neprasa noskaidrot vainīgā zināšanu, nodomus, motīvus, kļūdas vai labo ticību, tādējādi tieši personas iekšējās attieksmes vērtēšana ļauj nošķirt civiltiesiskus un krimināltiesiskus pārkāpumus. Šāds viedoklis apstiprinājumu guvis arī tiesību zinātnē.⁶¹⁴

Tomēr nedz federālajos, nedz štatu tiesību aktos nav iekļauta *mens rea* definīcija un no tā lietošanas izvairījušies arī Paraugkriminālkodeksa autori, meklējot iespēju attiekties no vēsturiski dažādi traktētā un neviennozīmīgi vērtētā personas vainīgā prāta tiesiski ētiskā apzīmējuma. Gadsimtu laikā, kā to savulaik uzsvēra jau profesors F.B.Saire, tiesas un pētnieki ir bijuši bezcerīgās nesaskaņas par *mens rea* precīzo nozīmi. Profesors precīzi norāda uz dažādajiem formulējumiem: “*Blestouns izvirza prasību pierādīt ‘vicious will’*⁶¹⁵, bet šo frāzi atstāj nedefinētu. *Bišops mens rea piešķir nozīmi vēlēties izdarīt ko tādu, kas ir morāli nepareizs. Bovjērs (Bouvier)*⁶¹⁶ to definē kā ‘*nodomu izdarīt noziegumu*’. *Vertons atrod to kā ‘jebkuras pretlikumīgas darbības, kas izdarīta ar sliktu nodomu, bez kļūdas vai tiesiska pamata nodarīt citai personai kaitējumu’, sastāvdaļu.*”⁶¹⁷

Kā skaidro F.B.Saire, šāda saraustīta un neviennozīmīga *mens rea* jēdziena izpratne daudzus tiesību speciālistus noveda pie secinājuma, ka “*mens rea* nozīmē jebko vai neko”.⁶¹⁸ Konkrētu *mens rea* definīciju nepiedāvā arī pats F.B.Saire, norādot, ka ar to iespējams apzīmēt atsevišķu konkrētu personas psihes stāvokli, kura konstatēšana kā noziedzīguma priekšnosacījums ir minēta pārkāpuma definīcijā. F.B.Saires vārdiem: “*Mens rea* tāpat kā *hameleons* var iegūt dažādas nokrāsas dažādās situācijās.”⁶¹⁹

⁶¹² **Bishop, J.P.** Criminal Law (9th ed. 1923), sec. 287 // **Cowan, T.A.** Towards an Experimental Definition of Criminal Mind. *Grām.: Philosophical Essays In Honor of Edgar Arthur Singer, Jr.* Ed. by F.P.Clarke, M.C.Nahm. Freeport, New York : Books For Library Press, 1969, p. 166.

⁶¹³ 342 U.S. 246. Piemēram, cita īpašuma paņemšana pat bez ļauna nodoma personu nepasargā no civilatbildības, bet tas var būtiski ietekmēt personas saukšanu pie kriminālatbildības.

⁶¹⁴ Piemēram, T.A.Kovans argumentē, ka civiltiesībās atbildība ir saistīta vienīgi ar objektīviem standartiem un atbildību tikai retos gadījumos ietekmē personas psihiskā attieksme, piemēram, apzināti ļaunprātīga rīcība var pastiprināt atbildību. **Cowan, T.A.** *Towards an Experimental Definition of Criminal Mind*, p. 163. Savukārt P.H.Robinsons norāda, ka krimināltiesībās nepietiek ar objektīvu ļaunumu, bet ir jānoskaidro arī personas psihiskā attieksme pret nodarīto ļaunumu vai aizskārumu. **Robinson, P.H.** *Mens Rea*, p. 1.

⁶¹⁵ Netikumīga, izvirtusi griba (angļu val.).

⁶¹⁶ *John Bouvier* (1787-1851) – franču izcelsmes jurists un tiesību zinātnieks ASV. Dž.Bovjērs ievērojamākais darbs ir juridiskā vārdnīca (*Law Dictionary*; 1839), kurā viņš risina savam laikam aktuālas tiesību problēmas, tai skaitā cenšas definēt neskaidros terminus. Sīkāk sk. **Mason, A.F.** *John Bouvier and His Dictionary: 1839-1914. Am. L. Sch. Rev.*, 1914. Vol. 3, No. 10, p. 546-549.

⁶¹⁷ **Sayre, F.B.** The Present Signification of Mens Rea in Criminal Law. *Grām.: Harvard Legal Essays.* Repr. ed. Freeport, New York : Books For Libraries Press, Inc., 1967, p. 399.

⁶¹⁸ **Ibid.**

⁶¹⁹ **Sayre, F.B.** *The Present Signification of Mens Rea in Criminal Law*, 402.lpp.

Mens rea doktrīna ASV krimināltiesību literatūrā ir plaši pētīta kā agrāk, tā mūsdienās.⁶²⁰

Teorijā sniegts neskaitāmi daudz definīciju, kā tas redzams arī citātā no F.B.Saires raksta, un piedāvātās definīcijas tāpat ir neskaitāmi daudz reizes kritizētas. P.H.Robinsons skaidro, ka *mens rea* neviennozīmīgās izpratnes pamatā ir tie paši iemesli, kas apgrūtinājuši *actus reus* doktrīnas uztveri, proti, šaurākā un plašākā nozīme, kādā minētais jēdziens lietots. Profesors argumentē, ka plašākajā nozīmē *mens rea* jēdziens izmantots, lai apzīmētu visas krimināltiesībās sastopamās doktrīnas, kas skaidro noziedzīgā pārkāpuma iekšējo, subjektīvo izpausmi, proti, “pārkāpuma psihes stāvokļa prasības, tai skaitā, atvainojošu aizsardzību (*excuse defence*) kā nepieskaitāmība, brieduma trūkums, spaidi u.c.”.⁶²¹ *Mens rea* jēdziena plašākā nozīme izmantota *vispārējās tiesībās*, kā arī nejuridiskās zinātnēs, piemēram, psiholoģijā un filozofijā. Mūsdienās ASV krimināltiesībās lietota šaurākā nozīme, ar *mens rea* apzīmējot vienīgi psihiskās attieksmes stāvokli noziedzīga pārkāpuma izdarīšanas laikā. Lai atvieglotu šaurākā jēdziena nošķiršanu no plašākā, Paraugkriminālkodeksā tiek lietots jēdziens *culpability*.⁶²²

Latvijas krimināltiesību teorijā psihiskās attieksmes jeb iekšējās darbības apzīmēšanai noziedzīga nodarījuma tipiskajā sastāvā izmantots jēdziens “subjektīvā puse”. U.Krastiņš sniedzis subjektīvās puses satura skaidrojumu, to definējot kā personas psihisko attieksmi pret izdarīto darbību vai bezdarbību un to izraisītajām sekām.⁶²³ Tiesību teorijā īpaši uzsvērts, ka vaina nav cilvēka psihes stāvoklis vai īpašība, bet drīzāk objektīvi pastāvošs faktors tikai saistībā ar personas

⁶²⁰ ASV krimināltiesību zinātnē īpašu ievērību izpelnījies jau minētais F.B.Saires pētījums, taču izceļami arī citi. Par *mens rea* doktrīnu *vispārējās tiesībās* sk. **Muller, G.O.W.** On Common Law Mens Rea. *Minn. L. Rev.*, 1958. Vol. 42, No. 6, p. 1042-1104. Pētījumā analizēta noziedzīga pārkāpuma struktūras vēsturiskās izpratnes attīstība, *mens rea* doktrīnas vieta tajā un 20.gs aktuālākās prakses un teorijas problēmas, tai skaitā Paraugkriminālkodeksa tapšana un sākotnējās ieceres. Sk. arī **Perkins, R.M.** A Rationale of Mens Rea. *Harv. L. Rev.*, 1939. Vol. 52, No. 6, p. 905-928. Rakstā apkopota *mens rea* doktrīnai veltītā kritika *vispārējās tiesībās* un pamatota tās nepieciešamība krimināltiesībās. No salīdzināmo krimināltiesību perspektīvas par *mens rea* izpratni Anglijas *vispārējās tiesībās* un Vācijas krimināltiesībās sk. **Mannheim, H.** Mens Rea in German and English Criminal Law – I, II, III. *J. Comp. Legis. & Int'l L.*, 1935. Vol. 17, No. 1, p. 82-101; No. 4, p. 236.-250; vol. 18, No. 1, p. 78-93. 1479-5949.

Par ASV Augstākās tiesas *mens rea* traktējumu sk. **Packer, H.L.** *Mens rea and the Supreme Court*, p. 107-152. Profesors analizē *mens rea* kā konstitucionālu prasību un kritizē tiesas interpretāciju tajos gadījumos, kad likumā nav ietverta *mens rea* tieša prasība. Rakstā tiek analizēta arī noziedzīguma apzināšanās problemātika, kas var rasties saistībā ar specifiskiem noteikumiem un ir aktuāla problēma federālā valstī ar daudzām tiesību sistēmām kā ASV. Profesors tāpat daļēji aizskar tobrīd vēl tikai iepļānoto Paraugkriminālkodeksu un tā atteikšanos no *mens rea* analīzes. Par *mens rea* kā konstitucionālu doktrīnu sk. **Hippard, J.J., Sr.** Unconstitutionality of Criminal Liability Without Fault: An Argument for a Constitutional Doctrine of Mens Rea. *Hous. L. Rev.*, 1973. Vol. 10, No. 5, p. 1039-1058. Rakstā analizēta *mens rea* doktrīna caur dabisko tiesību prizmu, iebilstot pret stingri noteikto atbildību krimināltiesībās. Sk. arī **Singer, R.G., Husak, D.** Of Innocence and Innocents: The Supreme Court and Mens Rea Since Herbert Packer. *Buff. Crim. L. Rev.*, 1999. Vol. 2, No. 2, p. 859-944.

Mūsdienīgāku redzējumu uz *mens rea* problemātiku no krimināltiesību ekonomiskās analīzes perspektīvas sk. **Parker, J.S.** The Economics of Mens Rea. *Va. L. Rev.*, 1993. Vol. 79, No. 4, p. 741-812. Rakstā analizēta gan *mens rea* vēsturiskā un modernā izpratne, gan optimālā tiesību piemērošanas teorija, un pamatots, ka *mens rea* prasība nevis padara krimināltiesības neefektīvas, bet, gluži otrādi, šādai prasībai ir ekonomisks pamats.

Par mūsdienu problemātiku sk. **Singer, R.G.** The Resurgence of Mens Rea: I – Provocation, Emotional Disturbance, and the Model Penal Code. *B.C. L. Rev.*, 1986. Vol. 27, No. 2, p. 243-324; **Singer, R.G.** The Resurgence of Mens Rea: II – Honest but Unreasonable Mistake of Fact in Self Defense. *B.C. L. Rev.*, 1987. Vol. 28, No. 3, p. 459-522; **Singer, R.G.** The Resurgence of Mens Rea: III – The Rise and Fall of Strict Criminal Liability. *B.C. L. Rev.*, 1989. Vol. 30, No. 2, p. 337-410. Rakstos analizētas *mens rea* doktrīnas kā spaidi, kļūda, stingri noteiktā atbildība.

⁶²¹ **Robinson, P.H.** *Mens Rea*, p. 1.

⁶²² Tulkojumā uz latviešu valodu nozīmē vaina, vainīgums; vainas stāvoklis. *Tildes Vārdnīcu Pārlūks*.

⁶²³ **Krastiņš, U., Liholaja V., Niedre, A.** *Krimināltiesības*, Visp. d. (2008), 151.lpp.

izdarīto noziedzīgo nodarījumu.⁶²⁴ Šajā sakarībā minams, ka ASV izmantotais jēdziens *mental state*, lai gan tulkojams kā psihiskais jeb prāta stāvoklis, tomēr nav domāts kā psihies īpašība, bet tas ir konkrētais psihiskais stāvoklis pret konkrēto pārkāpumu un tā elementiem.

Kā skaidro U.Krastiņš, subjektīvā puse atklāj subjekta (vainīgās personas) psihisko attieksmi (darbību) saistībā ar izdarīto (objektu un objektīvo pusi), un “*tā apvieno vienotā veselā psihiskās darbības intelektuālos un gribas procesus*”.⁶²⁵ Tāpat kā objektīvā puse, arī jēdziens “subjektīvā puse” pamatā pilda strukturējošu funkciju, un tas nav padziļināti pētīts vai analizēts, jo gan teorijā, gan praksē izmantoti citi ar to saistīti jēdzieni.⁶²⁶ Darba 3.nodaļā daļēji jau tika aizskarta sastāva un tā elementu izpratnes terminoloģiskā problemātika Latvijas krimināltiesībās un jāatzīst, ka arī saistībā ar subjektīvo pusi un tās izpratni lietotie jēdzieni nereti pārklājās. Turklāt jēdzieni izmantoti, skaidrojot cits citu, tādējādi definīcijām iespējams pārņemt tautoloģijas iezīmes – tās neatklāj jēdzienu īsteno saturu, bet paskaidro viena otru. Tā Krimināllikumā personas psihiskā attieksme tiek identificēta ar “vainas” jēdzienu, taču “vainas” legālā definīcija netiek piedāvāta. Kopumā gan subjektīvā puse, gan vaina tiek definēta kā psihiskā attieksme, savukārt psihiskā attieksme tiek skaidrota ar vainas formu starpniecību, proti, nodoms vai neuzmanība.

Šajā ziņā skaidrību nerada arī Krievijas zinātnieku atziņas, uz ko ierasti atsaucas Latvijas krimināltiesību teorijā. Profesors A.Rarogs (*Рапог*) raksta, ka ar noziedzīga nodarījuma subjektīvo pusi krimināltiesību zinātnē tiek saprasta personas psihiskā darbība, kas nesaraujami saistīta ar noziedzīga nodarījuma izdarīšanu.⁶²⁷ Vienlaikus profesors norāda, ka subjektīvā puse, tās saistība un nošķiršana no vainas Krievijas krimināltiesību zinātnē ir neatrisināts jautājums. A.Rarogs kopumā norāda uz trim teorijā pastāvošiem viedokļiem, kas skaidro vainas un subjektīvās puses jēdzienu savstarpējo sakarību: **1)** jēdzieni subjektīvā puse un vaina ir identificējami, jo intelektuāli gribēta personas darbība ir nesaraujami saistīta ar motivāciju un emocionālo darbību (šo viedokli visvairāk pārstāv P.Dageļs (*Дажель*));⁶²⁸ **2)** vaina ir plašāks jēdziens nekā subjektīvā puse, jo tā izpaužas arī objektīvajā pusē (šīs idejas viens no aktīvākajiem pārstāvjiem ir J.Demidovs (*Демидов*), saskaņā ar kura teikto, vainu jāaplūko divējādi, proti, kā personas saistība ar noziedzīgu

⁶²⁴ Krastiņš, U., Liholaja V., Niedre, A. *Krimināltiesības*, Visp. d. (2008), 155.lpp.

⁶²⁵ Krastiņš, U. *Noziedzīgs nodarījums*, 88.lpp.

⁶²⁶ Nevarētu apgalvot, ka tiesu praksē vispār netiktu izmantots sastāva vai tā elementu jēdziens. Lai gan Latvijas tiesu praksē nav atrodami mēģinājumi atklāt šo jēdzienu saturu, tomēr tie izmantoti, lai savstarpēji norobežotu pārkāpuma objektīvo jeb ārējo un subjektīvo jeb iekšējo izpausmi. Sk. Jūrmalas pilsētas tiesas 2007.gada 18.maija spriedumu lietā Nr. 7-0003-07; Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2007.gada 08.marta lēmumu lietā Nr. SKK –13/2007.

⁶²⁷ Рапог, А.И. *Квалификация преступлений по субъективным признакам*. Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2003, с. 52.

⁶²⁸ P.Dageļs un D.Kotovs savā laikā ierosināja attiekties no jēdziena “subjektīvā puse”, to aizstājot ar “psiholoģisko sastāvu”. Pateicoties šim psiholoģiskajam sastāvam cilvēka darbība vai bezdarbības atrodas viņa apziņas un gribas kontrolē un to veido: **1)** spēja apzināties faktisko raksturu un sabiedrisko nozīmi iecerētajai darbībai vai gluži pretēji – šādas apzināšanās trūkums; **2)** spēja saskatīt darbības kaitīgās sekas; **3)** motīvs, kas pavada personu, izdarot nodarījumu; **4)** mērķis, ko persona sev sākotnēji uzstādījusi; **5)** emocijas, kas tiek izjustas nodarījuma gaitā. Дажель, П.С., Котов, Д.П. *Субъективная сторона преступления и её установление*. Воронеж : Издательство Воронежского университета, 1974 с. 40.

nodarījumu un kā psihisko attieksme pret to); 3)vaina ir subjektīvās puses sastāvdaļa līdzās tādām pazīmēm kā motīvs, mērķis un emocijas. Pēdējo viedokli pārstāv pats A.Rarogs, uzverot subjektīvās puses kā patstāvīga jēdziena nozīmi, jo kā sastāva elements tā ir kriminālatbildības pamatā, kā arī tā palīdz norobežot atsevišķus noziedzīgus nodarījumus, respektīvi, tai ir nozīme pie kvalifikācijas.⁶²⁹

Savukārt profesors A.Kozlovs argumentē, ka jēdziens “subjektīvā puse” norobežo parastu cilvēka attieksmi no noziedzīgas attieksmes. Tā A.Kozlovs skaidro, ka pārkāpuma subjektīvā puse “pārstāv cilvēka ikdienišķās spējas novērtēt savu uzvedību un to vadīt, virzīt to noliedzošai attieksmei pret vienu vai otru sabiedrībā eksistējošu dzīves pusi, izpratne par to, ka viņš rīkojas pretstatā vispārpieņemtām sabiedrības interesēm. Tieši pēdējā norāde pārvērš parastu cilvēka attieksmi pret savu rīcību subjektīvajā pusē.”⁶³⁰ Šāds viedoklis ir kritizējams, jo neaptver nevērības ietveršanu subjektīvajā pusē, kas principā neraksturo psihisko attieksmi, bet drīzāk tās trūkumu, tādējādi nevērībai pašai par sevi nepiemīt noziedzīgums, kamēr nav iestājušās kaitīgas sekas.

Subjektīvās puses jēdziena izmantošanu iespējams kritizēt, jo, atšķirībā no objektīvās puses, kas aptver vairākus savstarpēji nošķiramus noziedzīga nodarījuma elementus, tā aptver tikai vienu, proti, personas psihisko attieksmi. Motīva, mērķa un emociju nošķiršana ir fikcija, jo teorijā kopumā atzīts, ka tie raksturo vienīgi tiešu nodomu, kas tiks pamatots arī turpmāk darbā. Tomēr subjektīvās puses jēdziena izmantošana ir attaisnojama, ja tiek pētīti personas psihiskā attieksmes veidi un to attiecība ar objektīvās puses elementiem un pazīmēm, proti, nodalot psihisko attieksmi pret nodarījumu, blakusapstākļiem un sekām. Tādējādi subjektīvā puse, tāpat kā objektīvā, vērtējama kā **noziedzīga nodarījuma pamatelements un tā apvieno personas psihiskās attieksmes izpausmes veidus un raksturo to mijiedarbību ar objektīvajām pazīmēm.**

5.1.2. Vaina, vainojamība: *culpa, culpability*

ASV krimināltiesību literatūrā mūsdienās *mens rea* jēdziens pamatā lietots plašākā nozīmē, lai uzsvērtu vainīgumu kā noziedzīguma vispārējo pazīmi, kas ir arī konstitucionāla prasība – rīcība personai jāpieskaita ne tikai objektīvi, bet arī subjektīvi. *Mens rea* jēdziens tādējādi vairāk saistīts ar kriminālprocesu, pierādīšanu un nevainīguma prezumpciju. Šajā sakarībā tiek izmantoti arī tādi jēdzieni kā *fault, guilt, blame*, kuri saturiski daļēji pārklājas, tomēr ir nošķirami, kaut gan latviešu valodā visi tulkojami kā “vaina”.⁶³¹ Šaurākā *mens rea* nozīme mūsdienu krimināltiesību literatūrā

⁶²⁹ Sīkāk sk. Rarog, A.I. *Квалификация преступлений по субъективным признакам*, c. 52-62.

⁶³⁰ Козлов А.П. *Понятие преступления*, c. 511. A.Kozlovs, tāpat kā A.Rarogs, uzskata, ka vaina, motīvs, mērķis un emocijas ir subjektīvo pusi veidojoši elementi, jo tie raksturo personas psihi un norises tajā. Sīkāk sk. *Ibid*, c. 511-520.

⁶³¹ Jēdziens *fault* angļu valodā cēlies no franču *faute* un 13.gs lieots, apzīmējot “trūkumu”. Vārda izcelsme meklējama latīņu *falsus*, kas nozīmē maldinošs, neīsts, viltots. Savu nozīmi kā fizisks defekts vārds ieguva 14.gs sākumā, bet kopš 14.gs beigām angļu valodā ar to apzīmē morālu vainojamību. Tādēļ nereti tiesību zinātnē *fault* lietots kā sinonīms *mens rea*, piemēram, *strict liability* pārkāpumi definēti kā pārkāpumi bez *mens rea* jeb bez *fault*. Savukārt jēdziens *guilt* cēlies no senangļu *gylt*, kas nozīmē noziegums, grēks, vaina, arī soda nauda. Tā izcelsme valodniekiem precīzi nav zināma. Krimināltiesību teorijā jēdziens *guilt* lietots procesuālā nozīmē, lai pateiktu, vai persona ir vai nav vainīga konkrētā noziedzīgā pārkāpuma izdarīšanā. Jēdziens *blame* angļu valodā ienācis 13.gs no franču *blâmer* (pārmest, izteikt rājienu, nosodīt, kritizēt), kas savukārt cēlies no latīņu *blasphemare* – zāķāt, pārmest, nopelt. Jēdziena saknes meklējamas grieķu *blasphemos*, kas nozīmē runāt ļaunu. Harper, D. *Online Etymology Dictionary*.

lietota reti, jo to aizstāj ar *culpability* jeb **vainojamības** jēdzienu.⁶³² Saturiski vainojamības doktrīna aptver to pašu problēmu loku, kas Latvijā analizētas saistībā ar subjektīvo pusi, tomēr jāņem vērā, ka ASV ārpus personas psihiskās attieksmes vainojamiem stāvokļiem nekādi citi elementi netiek izvirzīti. Paraugkriminālkodekss šajā ziņā iemieso ASV krimināltiesībām raksturīgo noziedzīga pārkāpuma uzbūves izpratni – **noziedzīguma pamatā ir pārkāpuma elementi (materiālie, objektīvie) un personas psihiskā attieksme pret katru no tiem jeb vainojamība**. Kaut arī Latvijas krimināltiesībās “vaina” ir vienīgā subjektīvās puses pamatpazīme, tomēr kā patstāvīgas papildpazīmes nošķirts motīvs, mērķis un emocijas, tās analizējot atsevišķi no vainas.

Mens rea modernizācija ASV krimināltiesībās izraisīja plašas diskusijas par psihiskās attieksmes un vainas izpratni, par morālo un tiesisko vainu, par noziedzīgo prātu, kā arī mudināja tiesību zinātniekus risināt praksē sasāpējušās problēmas. Kā norāda P.H.Robinsons, nepieciešamība modernizēt *mens rea* izpratni attīstījās pakāpeniski, ņemot vērā problēmas, ar ko saskārās tiesu prakse. Kā būtiskāko no tām profesors min neskaidrību, kā izprast un formulēt *mens rea* un kā to būtu jāvērtē katrā konkrētā lietā.⁶³³ Līdzīgu viedokli pauž arī profesors G.Binders (*Binder*), rakstot, ka Paraugkriminālkodeksā iekļautā vainojamu psihiskās attieksmes stāvokļu shēma “*rada un definē psihiskos stāvokļus un saista šos psihiskos stāvokļus ar konkrētu rīcību, apstākļiem un rezultāta elementiem pārkāpumā un aizstāvībā*”.⁶³⁴ Tādējādi vismaz teorētiski šai psihisko stāvokļu shēmai vajadzēja padarīt skaidrāku pārkāpuma ārējo un iekšējo elementu attiecību un to saistību ar noziedzīgu izslēdzošajiem elementiem. Paraugkriminālkodekss ieviesa jaunu pieeju psihiskās attieksmes izpratnei, kā arī definēja tās saistību ar ārējiem jeb objektīvajiem elementiem.

Tomēr jēdziena *culpability* ieviešana ASV krimināltiesībās neatviegloja, bet drīzāk sarežģīja personas psihiskās attieksmes vērtēšanu noziedzīgā pārkāpumā. Kā viens no iemesliem šādai situācijai minams, ka Paraugkriminālkodeksā *culpability* jēdziens tā arī netika definēts.⁶³⁵ Kā

⁶³² Jēdziens *culpability* cēlies no latīņu *culpabilis*, kas nozīmē *worthy of blame*, proti, tāds, kuru ir vērts vainot. Šis termins savukārt atvasināts no vārda *culpa*, kas nozīmē noziegums, vaina (*guilt, fault, blame*), kļūda. **Harper, D.** *Online Etymology Dictionary*. Latviešu valodā tādējādi vārds skaidrojams kā spēja uzņemt vainu jeb vainojamība.

⁶³³ **Robinson, P.H.** *Mens Rea*, p. 4, 5. Piemēram, 1948.gada ASV Federālā Kodeksa 18.daļā, kas veltīta materiālajām un procesuālajām krimināltiesībām, pārkāpumu definīcijās izmantoti dažādi *mens rea* izpausmes veidi. §1111 definēta slepkavība kā pretlikumīga personas nonāvēšana ar iepriekšēju ļaunprātīgu nodomu (*malice aforethought*), savukārt §1112 definēta slepkavība bez iepriekšēja nodoma (*manslaughter*) kā pretlikumīga personas nonāvēšana bez iepriekšēja ļaunprātīga nodoma.

⁶³⁴ **Binder, G.** *Felony Murder and Mens Rea Default Rules: A Study in Statutory Interpretation*. *Buff. Crim L. Rev.*, 2001. Vol. 4, No. 1, p. 400.

⁶³⁵ Jēdziens *culpability* ietverts PKK §2.02, tomēr tā legālā definīcija nav sniegta. Paragrāfa pirmajā daļā norādīts uz vainojamību kā obligātu prasību noziedzīguma konstatēšanai, savukārt tālāk skaidrotas vainojamības formas. **Dubber, M.D.** *Model Penal Code*, p. 303-306.

Līdzīgi arī mūsu Krimināllikumā nav sniegta vainas definīcija, bet 8.pantā uzskaitītas tās formas, kas skaidrotas 9. un 10.pantā. Arī iepriekš 1961.gada Latvijas PSR Kriminālkodeksā nebija iekļauta vainas definīcija, savukārt vainas formas tika skaidrotas 2.nodaļā “Noziegums” 8. un 9.pantā. Sk. *Latvijas PSR Kriminālkodeksa komentāri*, 45.-55.lpp.

Strukturāli savādāks šajā ziņā bija 1933.gada Sodū likums, kur vainas jautājumiem bija veltīts atsevišķs piektais nodalījums “Vainīguma veidi”. Tomēr arī Sodū likumā nebija sniegta vainas definīcija, bet tikai skaidrotas vainas formas (46.pantā). Pārējie pieci šā nodalījuma panti risināja stadiju, līdzdalības un juridiskas personas atbildības jautājumus. Sk. *Sodū likums* (1936.g. izd.) ar komentāriem : izvilcums no Senāta Kriminālā kasācijas departamenta (...). P.Mınca un J.Lauvas red., 2. izd. Rīga : Valsts tipogrāfija, 1938, 28.lpp.

skaidro P.H.Robinsons, arī jēdzienu *culpability*, tāpat kā *mens rea*, ar laiku sāka lietot plašākā un šaurākā nozīmē. Plašākā nozīmē ar vainojamības jēdzienu sāka aizstāt *vispārējo tiesību jēdzienu blameworthiness*, kas tulkojams kā “vainojams stāvoklis”, kamēr šaurākā nozīmē vainojamības jēdziens izmantots pārkāpuma psihiskās attieksmes elementu kopuma apzīmēšanai.⁶³⁶

Kā redzams profesora Dž.Š.Vileja (*Wiley*) piedāvātajā jēdziena *blameworthy* skaidrojumā, šis “vainojamais stāvoklis” rodas objektīvi, proti, persona ir nosodāma un atbildīga (*blameworthy*), ja tās rīcība pārkāpj juridisku normu, ko tā zināja vai tai bija jāzina.⁶³⁷ Tādējādi minētais jēdziens saistīts ar noziedzīga pārkāpuma legalitātes pazīmi, nevis tā struktūras elementiem. Nepastāvot juridiskam aizliegumam, persona ir morāli nosodāma, taču tam nevar būt krimināltiesiskas sekas.⁶³⁸ Līdzīgi Latvijā prasība noskaidrot vainu (subjektīvo attieksmi) noziedzīgā nodarījumā nereti tiek jaukta ar prettiesiskuma (noziedzīguma) apzināšanos, proti, personas psihisko attieksmi pret tiesiska aizlieguma pastāvēšanu.⁶³⁹ Kā pamatoti norāda U.Krastiņš, prettiesiskums noziedzīga nodarījuma izpratnē nozīmē darbības vai bezdarbības normatīvu aizliegumu.⁶⁴⁰ Šajā sakarībā profesors paudis atbalstāmu nostāju, ka “*prettiesiskums nav noziedzīga nodarījuma sastāva objektīvās puses pazīme, tāpēc nav pamata to ietvert noziedzīga nodarījuma sastāvā*”.⁶⁴¹

Skaidrojot jēdziena *culpability* kā psihiska elementa saturu, profesore V.F.Nourse (*Nourse*) raksta, ka modernajās krimināltiesībās ar to apzīmēta **individuālā riska izzināšanas iespēja, psihiskā saprašana jeb apzināšanās un cēloņsakarības paredzēšana**.⁶⁴² Profesore tālāk paskaidro, ka “vainojamība” nebūt neaptver tos aspektus, ko *mens rea* jēdziens, jo sašaurina tā tulkojumu no “noziedzīgs prāts” uz “vienkārši prāts”. Lai gan Paraugkriminālkodeksa autori izvirzīja pretenziju apkopot un sistematizēt esošās *mens rea* doktrīnas, faktiski ar *culpability* jēdziena ieviešanu notikusi paradigmu maiņa ASV krimināltiesībās. Kā pamatoti argumentē V.F.Nourse, *mens rea* skaidrojumā uzsvars tika likts uz tādiem jēdzieniem kā sirds, kaislība un izvirtība, savukārt modernajā doktrīnā tie aizstāti ar jēdzieniem risks, zināšana, mērķis.⁶⁴³

⁶³⁶ **Robinson, P.H.** *Mens Rea*, p. 2.

⁶³⁷ **Wiley, J.S.** Not Guilty by Reason of Blamelessness: Culpability in Federal Criminal Interpretation. *Va. L. Rev.*, 1999. Vol. 85, p. 1026.

⁶³⁸ **Ibid.**

⁶³⁹ M.Leja pauž viedokli, ka atsevišķos gadījumos prettiesiskums var būt ietverts kā noziedzīga nodarījuma objektīva pazīme. Sk. **Leja, M.** Noziedzīga nodarījuma izdarīšana ar nodomu. *Jurista Vārds*, 2010. Nr.15 (610).

⁶⁴⁰ **Krastiņš, U.** *Vaina noziedzīgos nodarījumos ar saliktu sastāvu*.

⁶⁴¹ **Krastiņš, U.** Vaina komplicētos noziedzīgos nodarījumos. *Jurista Vārds*, 2010. Nr. 19 (614). U.Krastiņš vairākkārtīgi norādījis uz neprecizitātēm praksē, kad netiek skaidrota psihiskā attieksmi pret noteikumus pārkāpjošo darbību (bezdarbību), bet gan attieksme pret pašiem noteikumiem Sk. arī **Krastiņš, U.** Konceptuāli par vainu administratīvajās tiesībās. *Jurista Vārds*, 2007. Nr. 23 (476); **Krastiņš, U.** *Vaina noziedzīgos nodarījumos ar saliktu sastāvu*.

⁶⁴² **Nourse, V.F.** Hearts and Minds: Understanding the New Culpability. *Buff. Crim. L. Rev.*, 2002. Vol. 6, No. 1, p. 361, 362.

⁶⁴³ Tā G.Jesakovs kopumā nošķir četrus būtiskus jaunievedumus, ko *mens rea* teorijas pilnveidošanā ir devis Paraugkriminālkodekss: **1)**notiek pilnīga atteikšanās no morāli vērtējošas vainas sistēmas, pārejot uz psiholoģiskiem terminiem kā apzināts mērķis, apzināta ignorēšana un citi; **2)**ja līdz tam *vispārējās tiesībās* tika lietoti neskaitāmi daudz dažādi vainas apzīmējumi, tad ar Paraugkriminālkodeksa izdošanu ASV krimināltiesībās tiek nostiprinātas četras konkrētas vainas formas un tiek sniegtas to definīcijas; **3)**starp vainas elementiem tika ieviesta hierarhiska struktūra ar iespēju tos savstarpēji aizstāt, kas formulēta PKK §2.02(5); **4)**līdz šim *vispārējās tiesībās* pastāvošā “pārkāpuma analīze” tika aizstāta ar “elementu analīzi”. **Есаков, Г.А.** *Mens rea*, c. 303-309.

Tomēr kopš Paraugkriminālkodeksa pieņemšanas pagājis pusgadsimts un, tāpat kā citur pasaulē, arī ASV diskutē gan par jauna kodeksa nepieciešamību, gan par izmaiņām vainojamības teorijā kā tādā. Profesors K.V.Saimons (*Simon*) ir viens no tiem ASV krimināltiesību teorētiķiem, kas uzsver nepieciešamību mainīt līdzšinējo personas psihiskās attieksmes izpratni. Profesors pauž viedokli, ka *mens rea* teorijā daudz lielāka uzmanība pievēršama tādiem personas psihi raksturojošiem elementiem kā motīvs, emocijas un dziņas. Saskaņā ar K.V.Saimona viedokli, ar četrām vainojamības formām ir par maz, lai pilnībā aprakstītu visus tos procesus, kas notiek personas prātā saistībā ar tās izdarītajām darbībām vai bezdarbību, kā arī kaitīgo rezultātu vai dažādiem klātesošiem apstākļiem. Profesors piedāvā savu koncepciju, vainojamību definējot ne tikai kā personas izziņas stāvokli, bet arī kā vēlmju stāvokli, aizrādot, ka Paraugkriminālkodeksā iekļautā vainojamības teorija ir nevis pārāk sarežģīta, bet – pārāk vienkārša.⁶⁴⁴

K.V.Saimona izteiktajam viedoklim vairākos rakstos oponentē profesors K.K.Ferzens (*Ferzan*), kurš savukārt aizstāv Paraugkriminālkodeksā izklāstīto vainojamības teoriju, salīdzinoši asi kritizējot K.V.Saimona nostāju un norādot, ka tās ir viņa personīgās iegribas bez racionāla pamata. K.K.Ferzens uzsver, ka Paraugkriminālkodekss vainīgumu saista nevis ar psihē notiekošajiem procesiem, ko precīzi izziņāt nav iespējams, bet personas spēju novērtēt ļaundarību, proti, izvērtēt situāciju un izdarīt izvēli, ko atspoguļo četras vainojamības formas.⁶⁴⁵

Neiedziļinoties sīkāk abu profesoru diskusijā, jānorāda, ka vainojamības koncepcijai racionālu kritiku izteikusi profesore D.V.Denno. Kā skaidro profesore, *mens rea* interpretācija Paraugkriminālkodeksā bija tam laikam vismodernākais un visiem zinātnes atklājumiem atbilstošs, taču tas ir novecojis un pilnībā neatspoguļo visas jaunākās mūsdienu zinātnes tendences. Tāpat jāņem vērā, ka Paraugkriminālkodeksa pamatā bija Zigmunda Freida (*Sigmund Freud*; 1856-1939) psihoanalīzes idejas, kas ASV bija populāras 20.gs 50/60-tajos gados, bet mūsdienās uzskatāmas par novecojušām. D.V.Denno uzsvāru liek uz nepieciešamību sekot līdzī mūsdienu medicīnas zinātņu attīstībai, jo krimināltiesībās nevar tikt formulēti principi, kas nav zinātniski pamatoti.⁶⁴⁶ Tomēr, neskatoties uz kritiku, līdz šim neviens no ASV krimināltiesību zinātniekiem nav spējis piedāvāt labāku personas psihiskās attieksmes analīzi par to, kas iekļauta Paraugkriminālkodeksā.

Kopumā salīdzinot *culpability* jēdzienu ASV un “vainu” kā subjektīvās puses pamatsastāvdaļu Latvijas krimināltiesībās, secināms, ka līdzīga ir ne tikai to vēsturiskā izpratne un funkcionālā nozīme, bet arī praksē un teorijā sastopamās problēmas. Vaina skaidrota kā personas psihiskā attieksme, turklāt šim jēdzienam tāpat ir vairākas dimensijas, jo iespējams runāt par dažādiem psihiskās attieksmes izpausmes veidiem pret objektīvās puses pazīmēm. Vainas jēdzienam tāpat ir plašākā un šaurākā nozīme, uz ko precīzi norāda arī D.Krauss un J.K.Pastile:

⁶⁴⁴ Sk. **Simons, K.W.** Should the Model Penal Code's Mens Rea Provisions be Amended? *Ohio St. J. Crim. L.*, 2003. Vol. 1, No. 1, p. 179-205.

⁶⁴⁵ Sīkāk sk. **Ferzan, K.K.** *Don't Abandon the Model Penal Code Yet*, p. 185-217.

⁶⁴⁶ **Denno, D.W.** *Criminal Law in a Post-Freudian World*, p. 613-616.

“Vainai piemīt divkārša funkcija: vispirms tiek aprakstīta vaina, kas subjektīvi var tikt pieskaitīta likumpārkāpumiem; vienlaicīgi tas ir spriedums par vainu, kurā likumpārkāpējam tā tiek inkriminēta.”⁶⁴⁷ Šādu viedokli aizstāv arī profesors U.Krastiņš.⁶⁴⁸

Ar līdzīgām problēmām vainas definēšanā un izpratnē saskārušies arī Krievijas krimināltiesību speciālisti. Kaut gan Krievijas Federācijas KK ir iekļauta atsevišķa šai tēmai veltīta sadaļa “Vaina”, tomēr vainas jēdziena legālā definīcija netiek sniegta.⁶⁴⁹ Krievijas krimināltiesību zinātnē aktuālas ir divas vainas koncepcijas – novērtēšanas un psiholoģiskā. Noteicošā, kā to pamato profesors A.Naumovs (Наумов), ir psiholoģiskā teorija, saskaņā ar kuru vaina ir “*personas psihiskā attieksme (психическое отношение) pret pastrādāto sabiedriski bīstamo darbību un tās sekām nodoma vai neuzmanības formā*”.⁶⁵⁰ Šī definīcija no Latvijas krimināltiesībās sniegtā vainas skaidrojuma atšķiras vienīgi tajā ziņā, ka Latvijā “sabiedriskās bīstamības” vietā lietots jēdziens “kaitīgums”. Jānorāda, ka Krievijā ne tikai subjektīvās puses jēdziens, bet arī vaina tiek uzskatīta par abstraktu jēdzienu, ko izmanto, lai apzīmētu personas psihē notiekošos subjektīvos procesus pārkāpuma izdarīšanas brīdī.⁶⁵¹

Balstoties uz padomju un mūsdienu Krievijas krimināltiesību zinātnē paustajām atziņām, D.Podprigora vainu skaidro kā personas “apziņas stāvokli” noziedzīga pārkāpuma izdarīšanas laikā, kas “(..) nepieciešams un pietiekams personas saukšanai pie kriminālatbildības un kas izpaužas darbības brīvā izvēlē un noteiktā attieksmē pret nodarījumu, tā izdarīšanas gaitā pastāvošām realitātes parādībām un to savienojuma rezultātā izraisītām kaitīgām sekām”.⁶⁵² Šāds personas psihiskās attieksmes skaidrojums ir daudzkārt pilnīgāks nekā līdz šim Latvijas tiesību teorijā izvirzītais jau tādēļ vien, ka vismaz daļēji ņemta vērā personas psihiskā attieksme pret blakusapstākļiem, ko D.Podprigora apzīmējis ar “realitātes parādībām”. D.Podprigora arī aicina attiekties no jēdziena “psihiskā” lietošanas, norādot, ka “*vainas būtība ir personas apziņas stāvoklis jeb konkrēta attieksme pret viņas nodarījumu*”,⁶⁵³ tādējādi uzsverot, ka vainas procesi notiek personas apziņā, kas ir tikai psihies daļa.

⁶⁴⁷ Krauss, D., Pastile, K. *Krimināltiesību pamatjautājumi Latvijā un Vācijā*, 77.lpp.

⁶⁴⁸ “Vainas nozīme noziedzīgā nodarījumā ir ļoti būtiska, jo tā likta kriminālatbildības pamatā, kā arī vaina ir ietverta noziedzīga nodarījuma formulējumā.” Krastiņš U. Vainas ietekme uz noziedzīga nodarījuma kvalifikāciju. *Jurista Vārds*, 2003. Nr.21 (279).

⁶⁴⁹ Krievijas Federācijas KK 24.pantā sniegts vainas formu uzskaitījums, kuras attiecīgi skaidrotas 25., 26. un 27.pantā, bet 28.pantā formulēta kaitējuma nodarīšana bez vainas.

⁶⁵⁰ Наумов, А.В. *Российское уголовное право. Общая часть: Курс лекций*. 2-е изд., переработанное и дополненное. Москва : Издательство БЕК, с. 223.

⁶⁵¹ Šādu viedokli, piemēram, paudis S.V.Skļarovs (Склярлов), argumentējot, ka līdz tam laikam vainas saturu tiesību teorijā nevienam nav izdevies atklāt. Kā norādījis S.V.Skļarovs, vainu formulēt ir tikpat grūti, cik to grūti ir pierādīt. Склярлов, С.В. *Вина и мотивы преступного поведения*. Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2004, с. 11. Līdzīgi rakstījis A.Rarogs: “Vainas būtība ir ietverta tajā, ka persona ir pakļauta kriminālatbildībai tikai par tādām sabiedriski bīstamām darbībām (bezdarbību) un sabiedriski bīstamām sekām, attiecībā pret kurām tiek konstatēta tās vaina (..). Vaina ir atzīta par juridisku pamatpazīmi, kas raksturo jebkura likumpārkāpuma psiholoģisko saturu”. Папог, А.И. *Квалификация преступлений по субъективным признакам*, с. 63.

⁶⁵² Podprigora, D. *Vainas noteikšana krimināltiesībās*. Rīga : Turība, 2006, 24.lpp.

⁶⁵³ Turpat, 20.lpp.

Autoresprāt, nebūtu korekti vainu identificēt ar “apziņas stāvokli”, kas primāri asociējams ar personas atrašanos tādā stāvoklī, kurā tā uztver un saprot realitātes norises.⁶⁵⁴ Psihiskā attieksme nenoliedzami ir saistīta ar apziņu, taču apziņas stāvoklī psihiskā attieksme var ieņemt dažādas formas – pret katru realitātes norisi tā var būt atšķirīga. Jēdziens “attieksme” ietver uzskatu, vērtējumu, izturēšanos, arī nostāju pret kaut ko – lietām, vidi, notikumiem, cilvēkiem u.tml. Iespējams runāt par personas apziņas attieksmi pret esamību, taču tas nav identificējams ar jēdzienu “apziņas stāvoklis”, jo attieksme ir kvalitatīvs personas apziņas stāvokļa darbības raksturojums.⁶⁵⁵

Apziņas (*consciousness*) un vainojamības savstarpējā saistība analizēta arī ASV krimināltiesību doktrīnā. Tā profesors Ā.Kandebs (*Candeub*) kritizē vainojamības formulējumu Paraugkriminālkodeksā, norādot, ka tajā iztrūkst psihiskās attieksmes sasaiste ar personas atrašanos apziņas stāvoklī. Vainojamība tādējādi raksturojama nevis kā personai piemītoša attieksme vai rīkošanās ar kādu psihiskās attieksmes stāvokli, bet gan kā psihiskās attieksmes apzināšanās.⁶⁵⁶ Tomēr autore uzskata, ka jēdziena “apziņa” ietveršana subjektīvās puses vai vainas definīcijā ir lieka, jo “apzināšanās” kā intelektuālais moments jau šobrīd atzīts par vainas pazīmi, turklāt apziņas trūkums drīzāk vērtējams kā noziedzīgumu izslēdzošs apstāklis. Jēdziens “psihisks” līdzšinējā vainas skaidrojumā lietots kā sinonīms vārdam “iekšējs”, proti, “personas prātā notiekošs”, kas pretstatāms “ārējam”, “objektīvajā realitātē pastāvošam”, tādēļ atteikšanās no tā nebūtu pamatota.

Būtu lietderīgi atteikties no vainas kā subjektīvās puses pamatpazīmes skaidrojuma, un dalījuma pamatpazīmēs un papildpazīmēs, kā autore minēja darba 3.nodaļā. Faktiski situācija, kad personas psihiskā attieksme tiek apzīmēta kā ar vainas, tā ar subjektīvās puses jēdzienu rodas tāpēc, ka līdzās vainai teorijā nošķirtas tādas pazīmes kā motīvs, mērķis un emocijas. Nepieciešamību šīs pazīmes ietvert kopējā subjektīvās attieksmes izpratnē padomju krimināltiesībās argumentēja S.Dageļs un D.Kotovs (*Котов*), norādot, ka subjektīvā puse nav nekas cits kā vaina, un definēja to kā subjekta psihisko attieksmi pret izdarīto nodarījumu un tā sastāva pazīmēm, ietverot personas reālu nodomu vai neuzmanību. Saskaņā ar zinātnieku izteikto viedokli, personas reāls nodoms vai neuzmanība rodas tieši atkarībā no kāda noteikta motīva un tiek iekļauts darbībā, kas virzīta uz noteiktu mērķi. Tādējādi motīvs, mērķis un emocijas ir psihiskās attieksmes nepieciešami komponenti, kas veido vainu un tāpēc nav atsevišķi nošķirami, bet analizējami visos gadījumos.⁶⁵⁷

⁶⁵⁴ Jēdzienam “apziņa” latviešu valodā pieejami divi skaidrojumu. Pirmkārt, ar to saprotama cilvēka smadzeņu funkcija – objektīvās realitātes ideāla atspoguļošanas spēja. Otrkārt, apziņa raksturota arī kā izpratne un ar to saistīta attieksme pret kaut ko, piemēram, vainas apziņa. Savukārt “stāvoklis” šajā kontekstā raksturojams kā nemainīgu attiecību kopums laikposmā, relatīvi noturīgs kopums, kas nosaka, ietekmē funkcionēšanu, spējas, izturēšanos u.tml. *Latviešu valodas vārdnīca*, 90., 1042.lpp. Tādējādi “apziņas stāvoklis” drīzāk skaidrojams kā noturīga, nemainīga laikposmā personas spēja atspoguļot objektīvo realitāti.

⁶⁵⁵ *Latviešu valodas vārdnīca*, 134.lpp.

⁶⁵⁶ **Candeub, A.** Consciousness & Culpability. *Ala. L. Rev.*, 2002. Vol. 54, No. 1, p. 113-145. Ā.Kanbeba raksta mērķis ir pamatot, kāpēc vainojamības konstatēšanas viena no pamatprasībām ir personas atrašanās apziņas stāvoklī, proti, ka apziņa pati par sevi ir priekšnosacījums, lai analizētu vainu. Tādējādi “apziņa” raksturojama kā vainojamības nepieciešams komponents.

⁶⁵⁷ **Дажель, П.С., Котов, Д.П.** *Субъективная сторона преступления и её установление*, с. 40.-42.lpp.

Kaut arī S.Dageļa un D.Kotova izvirzītā teorija ir kritizējama, jo ne vienmēr minētās pazīmes ietekmē noziedzīguma noteikšanu, turklāt motīvam piešķirtā loma ir pārspīlēta, tajā pašā laikā atsevišķi argumenti ir apsverami arī no mūsdienu krimināltiesību viedokļa. Tā sagaidāms, ka pieskaitāmas personas rīcība ir gan motivēta, gan mērķtiecīga. Taču mērķis, ar kādu persona rīkojusies, var izrādīties atšķirīgs no sasniegtā rezultāta. Tieši tādēļ personas mērķi ir jāanalizē vienmēr, jo tikai tādā veidā iespējams secināt, vai personai bijis tiešs nodoms pret sasniegto rezultātu un vai tās nodoms ir realizēts pilnībā vai tikai daļēji.

ASV krimināltiesībās mērķis tiek uzskatīts par neatņemama tieša nodoma sastāvdaļu, tāpēc tas nav analizējams atsevišķi. Mērķis raksturo personas vēlmes: kādēļ tā rīkojas un ievēro vai neievēro apkārtējos apstākļus, kādēļ tā pārtrauc vai turpina savu rīcību. Turpretim motīvam un emocijām netiek atvēlēta būtiska loma noziedzīguma konstatēšanā, jo tie raksturo pārkāpēja personību, bet, tāpat kā persona nav sodāma par domām, tā nebūtu sodāma arī par to, ka ir mantkārīga, alkatīga vai atriebīga. Nenoliedzami motīvs palīdz izskaidrot personas rīcību un tā izziņāšana ir svarīga pie soda noteikšanas, tomēr noziedzīgumu ietekmē tieši personas mērķi, kuru sasniegšanai tā izvēlas aizliegtus, prettiesiskus līdzekļus. Piemēram, mantkārīga persona var izvēlēties gūt legālus papildus ienākumus, iesaistoties riskantos, bet ne aizliegtos darījumos, kā arī var izvēlēties veikt zādzību, prettiesiski iedzīvojoties uz citu personu rēķina.⁶⁵⁸

Līdz ar to secināms, ka noziedzīga nodarījuma iekšējās izpausmes raksturošanai jēdziens “subjektīvā puse” ir piemērots un noziedzīga nodarījuma uzbūvē pretstatāms tā sastāva otram pamatelementam – “objektīvajai pusei”. Subjektīvā puse definējama kā personas **apziņas un gribas izpausme (psihiskā attieksme) pret objektīvo realitāti**. Subjektīvo pusi veido kvalitatīvi atšķirīgi psihiskās attieksmes izpausmes veidi, kas rodas mijiedarbībā ar objektīvās realitātes pazīmēm.

Savukārt “vaina” raksturo personas objektīvo un subjektīvo saistību ar konkrētu noziedzīgu nodarījumu un aptver: **1) prettiesiskuma pastāvēšanu** – noziedzīgs nodarījums iepriekš bijis aizliegts ar Krimināllikumu; **2) objektīvās puses pastāvēšanu** – persona apzināti izdarījusi nodarījumu, pastāvot visām tiesību normā minētajām objektīvajām pazīmēm (formāla sastāva gadījumā), un tā rezultātā iestājušās kaitīgas sekas (materiālos sastāvos); **3) subjektīvās puses pastāvēšanu** – personas psihiskā attieksme pret nodarījuma blakusapstākļiem (formālos sastāvos) un kaitīgajām sekām (materiālos sastāvos) atbilst vainojamības minimumam (nodoms vai, izņēmuma gadījumos, neuzmanība); **4) noziedzīgumu izslēdzošo apstākļu neesamību**. Tādējādi par vainas formām atzīstamas “subjektīvā” vai “objektīvā”. Subjektīvā puse noziedzīga nodarījuma struktūrā ir

⁶⁵⁸ Teorijā ir atzīts, ka motīvs un mērķis kvalifikāciju ietekmē tikai kā tieša nodoma komponents. Netieša nodoma un neuzmanības gadījumā persona nevēlas kaitīgo seku iestāšanos, tāpēc arī tās darbība netiek virzīta uz noziedzīgu mērķi. Sk., piemēram, **Krastiņš, U., Liholaja, V., Niedre, A. Krimināllikuma zinātniski-praktiskais komentārs**. 1. Vispārīgā daļa. Zin. red. U. Krastiņš. Rīga : Firma “AFS”, 2003, 50., 51.lpp.

Taču, lai konstatētu, ka persona nav vēlējusies rezultāta sasniegšanu, tāpat nepieciešams noskaidrot, ko tieši tā ir vēlējusies ar savu rīcību panākt. Līdz ar to iespējams apgalvot, ka, lai arī netiešā veidā, mērķa noskaidrošana tomēr ir būtiska pie noziedzīguma konstatēšanas.

iekšējais elements, kas pretstatāms tā ārējai izpausmei un sakārto atšķirīgus psihiskās izpausmes veidus divās subjektīvās puses formās – nodomā vai neuzmanībā. Noskaidrot subjektīvo vainu nozīmē konstatēt kādu no formām, tāpēc tās var dēvēt arī par vainojamības formām.

5.1.3. Vainojamības vispārējie principi

Atšķirībā no Latvijas, kur par personas psihiskās attieksmes principiem nosacīti runāts vienīgi tiesību doktrīnā, ASV būtiskākie vainojamības principi iekļauti PKK §2.02 tūdaļ aiz tās formu definīcijām. Šie principi lielākā vai mazākā mērā ir iestrādāti arī vairākumā štatu kriminālkodeksu. Autoresprāt, visus Paraugkriminālkodeksā uzskaitītos principus nosacīti var iedalīt vispārējos un speciālos, no kuriem vispārējie attiecas uz personas psihiskās attieksmes lomu pārkāpumā kopumā (§2.02(3), (4), (5), (9), (10)), kamēr speciālie principi attiecas vienīgi uz kādu konkrēta psihiskās attieksmes stāvokļa raksturojumu (§2.02(6), (7), (8)). Ņemot vērā minēto, speciālo principu analīzei autore pievērsīsies darba 5.2.nodaļā, raksturojot vainojamības formu izpratni, bet šīs apakšnodaļa veltīta vispārējo principu analīzei.

Neapdomība kā minimālā prasība. PKK §2.02(3) regulē tos gadījumus, kad likumdevējs dažādu apsvērumu dēļ pārkāpuma definīcijā pret kādu no objektīvās puses pazīmēm nav norādījis minimālo nepieciešamo vainojamības formu. Šādos gadījumos saskaņā ar minēto paragrāfu konstatējama vismaz neapdomība. Latvijas krimināltiesībās šāds princips nav sastopams, kaut gan tieša norāde uz nepieciešamo vainas formu ietverta tikai atsevišķos noziedzīgu nodarījumu sastāvos vai pat tikai to nosaukumos, uz ko norāda arī V.Liholaja.⁶⁵⁹ Visos pārējos gadījumos vainas forma izsecināma no noziedzīga pārkāpuma definīcijas, kas lielākoties izdarīts Krimināllikuma komentārā, tāpat – doktrīnā. Tomēr arī komentārā pie katra panta, tā daļas vai punkta ne vienmēr ir dota skaidra norāde uz psihiskās attieksmes izpausmes veidu pret katru no objektīvās puses pazīmēm. Turklāt jāņem vērā, ka Krimināllikums samērā bieži tiek grozīts, atstājot personas psihiskās attieksmes izpratni tiesas interpretācijai.⁶⁶⁰

Paraugkriminālkodeksa autori ir centušies rādīt piemēru un lielākoties pārkāpumu definīcijās ir iekļāvuši arī tiešu norādi uz noziedzīguma konstatēšanai nepieciešamo “psihes stāvokli”, tai skaitā arī pret dažādiem objektīvajiem elementiem. Šādai pieejai ir savi trūkumi, jo tas padara neiespējamu īsu un lakonisku noziedzīgu pārkāpumu definējumu. Tādējādi gan Paraugkriminālkodeksa, gan lielākoties arī štatu kriminālkodeksu Sevišķās daļas panti ir gari un pēc savas uzbūves vairāk atgādina krimināltiesību mācību grāmatu, nevis likumu.⁶⁶¹ Tas apgrūtina tiesas darbu, jo vispirms jānoskaidro visi noziedzīguma elementi, izpildot pārkāpuma definīcijas

⁶⁵⁹ Liholaja, V. *Kvalifikācija*, 54., 55.lpp.

⁶⁶⁰ Tas, ka personas psihiskā attieksme ne vienmēr pašsaprotami izriet no nodarījuma rakstura, novērojams arī tiesu praksē, piemēram, neviennozīmīgi tiek interpretēta KL 309.panta trešā daļa, par ko sk. 718.atsauci.

⁶⁶¹ Piemēram, zādzībai (PKK §223) un tās gadījumiem atvēlēti desmit apakšparagrāfi, kur §223.0 ietvertas jēdzienu “atņemt” (*deprive*); “finanšu institūcija”; “administrācija”; “kustams īpašums” (*movable property*); “iegūt” (*obtain*); “īpašums”; “citas personas īpašums” definīcijas, un §223.1 veltīts tādiem vispārīgiem jautājumiem kā zādzības pārkāpumu apvienošana, gradācija (klasifikācija) u.tml.

minimālo prasību, bet pēc tam atbilstoši jāanalizē visi konkrētā pārkāpuma aspekti, izpildot soda individualizācijas prasību. Vienlaikus šāda pieeja attaisnojama no taisnīguma viedokļa – legalitātes princips *nullum crimen sine lege* vismaz teorētiski paredz, ka visām pazīmēm, pēc kurām konkrēto dzīves gadījumu iespējams definēt kā noziedzīgu pārkāpumu, iepriekš jābūt paredzētām likumā.

No minētā principa izriet arī kāds cits, ASV krimināltiesībās ļoti būtisks vainojamības princips, proti, **par nevērību persona saucama pie atbildības vienīgi tad, ja tas konkrēti norādīts noziedzīgu pārkāpumu definējošajā likumā.**

Ja pārkāpuma definīcijā ietverti vairāki materiālie elementi, bet personas psihiskā attieksme pret katru no tiem nav īpaši norādīta, **norādītā kopējā vainojamības forma attiecināma uz visiem materiālajiem elementiem.** Šis princips iekļauts PKK §2.02(4), un tas raksturojams kā papildinājums “elementu analīzes” prasībai psihisko attieksmi noskaidrot pret katru materiālo elementu. Šāds vispārējs princips acīmredzot bijis nepieciešams, jo daudzas noziedzīgu pārkāpumu definīcijas sakņojas vēl Anglijas *vispārējās tiesībās* un tajās labākajā gadījumā ietverta vienīgi vispārīga norāde uz kādu no *mens rea* izpausmes veidiem, ierasti – pret konkrētām sekām.

G.Jesakovs šajā sakarībā paudis viedokli, ka ar šo principu Paraugkriminālkodeksa autori faktiski atkāpušies no iepriekš formulētās “elementu analīzes” un atgriežas pie “pārkāpuma analīzes”.⁶⁶² Šādam viedoklim pilnībā nevar piekrist, jo, pirmkārt, ir pārkāpumi, kuros pret visām objektīvajām pazīmēm konstatējama viena un tā pati vainojamības forma. Tā būtu lieka atkārtotā pārkāpuma definīcijā norādīt, ka, piemēram, nosakāms personas nolūks pret nodarījumu (darbību vai bezdarbību), nolūks pret katru no blakusapstākļiem un nolūks pret sekām. Otrkārt, šāda principa ietveršana nenozīmē, ka tiesas drīkstētu atkāpties no “elementu analīzes” prasības noskaidrot psihisko attieksmi pret visiem materiālajiem elementiem.

Līdzīgi arī mūsu Krimināllikumā ir tādi panti, kur nav konkretizēta personas psihiskā attieksme pret objektīvās puses pazīmēm, kaut gan faktiski ir iespējama atšķirīga attieksme pret katru no tām. Arī šādos gadījumos skaidrojums ir meklējams doktrīnā, lielākoties – krimināllikuma komentāros, kur pārsvarā ievērots princips, ka konstatējama tā vainojamības forma, kas ietverta vai secināma no noziedzīga pārkāpuma definīcijas, ja vien likumdevējs īpaši nav norādījis atšķirīgu pieeju personas psihiskās attieksmes vērtēšanā.⁶⁶³

⁶⁶² Есаков, Г.А. *Mens rea*, c. 314, 315.

⁶⁶³ Piemēram, KL 159.panta otrā un trešā daļa paredz atbildību attiecīgi par nepilngadīgā un mazgadīgā izvarošanu. Kopumā krimināltiesību teorijā pausts viedoklis, ka izvarošanu var izdarīt tikai ar tiešu nodomu, tomēr pret apstākli – cietušā vecumu – būtu pietiekami konstatēt arī netiešu nodomu. Krastiņš, U., Liholaja, V., Niedre, A. *Krimināllikuma zinātniski praktiskais komentārs*, 2, 338.-344.lpp. Vienlaikus likums pilngadīgām personām aizliedz dzimumattieci ar personu, kas nav sasniegusi 16 gadu vecumu (sk. KL 161., 162.¹ pants), tādējādi pilngadīgajam ir legāls pienākums noskaidrot potenciālā dzimumpartnera vai dzimumpartneres vecumu pirms jebkādu seksuālu darbību izdarīšanas. Ņemot vērā minēto, arī KL 159.pantu iespējams interpretēt, ka persona saucama pie atbildības arī gadījumos, kad pret apstākli – cietušā vecumu – tā bijusi nevērīga.

Salīdzināšanai minams, ka ASV krimināltiesībās pret cietušā vecumu izvarošanā pietiek ar nevērīgas attieksmes konstatēšanu, bet atsevišķos gadījumos pret šo faktu paredzēta stingri noteiktā atbildība, proti, personas psihiskā attieksme nav jāvērtē vispār. Robinson, P.H. *Mens Rea*, p. 21.

Vainojamības formu hierarhija jeb savstarpējās aizstājamības princips formulēts PKK §2.02(5). Šis princips ietverts arī vairākos ASV štatu kriminālkodeksos.⁶⁶⁴ Saskaņā ar hierarhijas principu, ja pārkāpuma definīcijā ir ietverta prasība noskaidrot vismaz nevērību, tad šāda prasība ir izpildīta, ja persona ir rīkojusies neapdomīgi, apzināti vai mērķtiecīgi. Savukārt prasība pēc neapdomības ir izpildīta arī tad, ja persona rīkojusies apzināti vai mērķtiecīgi, bet prasība pēc mērķtiecības – ja persona ir rīkojusies apzināti. Minētais attiecināms uz tiem gadījumiem, kad augstākas pakāpes vainojamības forma nerada citu noziedzīgu pārkāpumu. Līdzīgs princips, autoresprāt, darbojas arī Latvijas krimināltiesībās. Piemēram, gadījumos, kad Krimināllikuma Sevišķās daļas pantā norādīts, ka pārkāpums izdarāms ar nodomu, tas ietver kā tiešu, tā netiešu nodomu. Savukārt gadījumos, kad vainas forma veido citu pakāpumu vai ir vērtējama kā kvalificējoša pazīme, šāda aizstāšana vairs nav iespējama, jo veidojas normu konkurence.⁶⁶⁵

Personas psihiskā attieksme pret tiesību normu pastāvēšanu neietekmē noziedzīguma konstatēšanu. Faktiski šis PKK §2.02(9) ietvertais princips lieku reizi uzsver, ka prettiesiskuma apzināšanās nav jāvērtē, noskaidrojot psihisko attieksmi pret objektīvajām pazīmēm, citiem vārdiem sakot, krimināltiesisks aizliegums veido kriminālatbildības pamatu, taču tas nav noziedzīga pārkāpuma definīcijas elements un tāpēc nav svarīgi, vai persona zinājusi par aizlieguma pastāvēšanu. ASV krimināltiesībās no šī principa tomēr pastāv izņēmums, jo praksē iespējamas situācijas, kad juridiskā kļūda atstāj ietekmi uz kriminālatbildību, taču tas pieļaujams vienīgi likumā noteiktos īpašos gadījumos. Šeit būtu jāņem vērā ASV kā federālas valsts īpatnība, proti, katrā štatā un pilsētā tiesiskais reglamentējums var būtiski atšķirties, turklāt nereti administratīvajā regulējumā rodas kļūdas vai nepilnības tā izsludināšanā, kas attiecīgi ietekmē šo tiesību normu spēku. Mūsdienās šādu izņēmumu kļūst arvien mazāk, jo informācijas tehnoloģiju attīstība garantē ātru un efektīvu tiesību normu izsludināšanu, kā arī to pieejamību plašam sabiedrības lokam ne tikai konkrētajā valstī, bet jebkur citur pasaulē.⁶⁶⁶

Latvijas krimināltiesībās stingri noteikts, ka juridiskā kļūda neatbrīvo no atbildības un no šī principa nav pieļaujami izņēmumi. Tomēr, autoresprāt, arī Latvijā vismaz teorētiski iedomājami gadījumi, kad persona varētu atsaukties ne tik daudz uz likuma nezināšanu (juridisko kļūdu), cik uz trūkumiem konkrētajā tiesību aktā vai tā pieņemšanas un izsludināšanas kārtībā. Tas gan nebūtu attiecināms uz noziedzīga nodarījuma sastāvu, bet tā tiesiskā pamata konstatēšanu atbilstoši principam *nullum crimen nulla poena sine lege*. Kaut gan kopumā atzīts, ka noziedzīgam

⁶⁶⁴ Piemēram, **Vašingtonas KK** §9A.08.010(2), **Jūtas KK** §76-2-104.

⁶⁶⁵ Piemēram, personu nevar saukt pie atbildības par meža dedzināšanu aiz neuzmanības (KL 108.pants), ja tas izdarīts ar nodomu, jo par tīšu meža dedzināšanu atbildība paredzēta citā Krimināllikuma pantā (KL 107.pants).

⁶⁶⁶ Atzīmējams ir ASV Augstākās tiesas spriedums lietā *Lambert v. California* (1957), 355 U.S. 225, kur apsūdzētā tika tiesāta par nepieteikšanos policijā. Kalifornijā bija izdots noteikums, ar kuru tiesātām personām, ierodoties pilsētā, par pienākumu bija uzlikts reģistrēties policijā, bet neregistrēšanās tika uzskatīta par misdiminoru. Apsūdzētai šis pienākums nebija zināms un viņai izdevās pamatot, ka pilsēta minēto noteikumu nebija pienācīgā kārtā izsludinājusi. Tiesa tāpat norādīja, ka pienākumiem jābūt skaidri formulētiem un pienācīgā kārtā pieņemtiem un izsludinātiem, lai personu varētu saukt pie atbildības par bezdarbību.

nodarījumam jābūt noteiktam Krimināllikumā, tomēr, kā tas uzsvērts arī iepriekš, Krimināllikums satur lielu skaitu blakusnormu, atsaucoties uz dažādiem citiem tiesību aktiem (likumiem, noteikumiem u.tml.). Nereti noteikumi, uz kuriem Krimināllikumā ietverta atsauce, nav vēl pieņemti vai publicēti, vai ir spēkā neesoši kāda cita iemesla dēļ. Šādos gadījumos vispār nav pamata runāt par noziedzīga nodarījuma sastāva konstatēšanu, jo, iztrūkstot tā pilnīgai definīcijai likumā, nav arī pamata personas saukšanai pie kriminālatbildības.⁶⁶⁷

Pārkāpumā nosakāma vienota vainojamības kategorija, neskatoties uz atšķirīgu psihisko attieksmi pret dažādām pazīmēm. Tāpat kā Latvijas krimināltiesībās nosakāma kopēja “vainas forma” pret tās izdarīto noziedzīgo nodarījumu, proti, vai tas izdarīts tīši vai aiz neuzmanības, arī ASV jānosaka vienotu *mens rea*, kas raksturotu pārkāpumu kopumā. Vienotas subjektīvās attieksmes konstatēšanai tradicionāli atvēlēta būtiska loma, jo tā ietekmē noziedzīgu nodarījumu klasifikāciju, soda noteikšanu u.tml. Turklāt subjektīvajai pusei, ar kādu izdarīts noziedzīgais nodarījums, iespējamās arī tālākas juridiskas sekas vainīgās personas dzīvē, piemēram, karjeras izvēlē, dažādu tiesisku statusu iegūšanā u.c. gadījumos.⁶⁶⁸ Atzīstot, ka vienota psihiskā attieksme pārkāpumā nav konstatējama, līdzšinējā sistēma tiktu sagrauta. Tāpēc PKK §2.02(10) paredzēta daļēja atteikšanās no “elementu analīzes”, nosakot, ka noziedzīga pārkāpuma kopējā vainojamības forma konstatējama atbilstoši tā definīcijā paredzētajai zemākajai vainojamības formai pret jebkuru no materiālajiem elementiem. Piemēram, ja pret blakusapstākļiem konstatējams nodoms, bet pret sekām – neuzmanība, kopumā uzskatāms, ka pārkāpums izdarīts aiz neuzmanības.

Latvijas krimināltiesībās turpretī pārkāpuma kopējā subjektīvā “vaina” nosakāma atkarībā no sastāva un teorijā tiek izvirzīti šādi kritēriji: **1)**formālos sastāvos kopējā vainas forma nosakāma atkarībā no personas psihiskās attieksmes pret kaitīgo darbību vai bezdarbību; **2)**materiālos sastāvos – pēc personas psihiskās attieksmes pret sekām; **3)**ja pamatsastāvs ir konstruēts kā formāls tīšs noziedzīgs nodarījums, personas psihiskā attieksme pret sekām kā tā kvalificējoša pazīme neietekmē noziedzīga pārkāpuma atzīšanu par izdarītu ar nodomu, jo šajā gadījumā noteicošā ir personas psihiskā attieksme pret pašu nodarījumu.⁶⁶⁹

Izvirzītie kritēriji tādējādi ir pakārtoti Krimināllikuma uzbūvei un atsevišķos gadījumos nav viennozīmīgi interpretējami. Piemēram, automašīnas vadīšana alkohola vai citu preibinošu

⁶⁶⁷ Piemēram, KL 166.pants tostarp paredz atbildību par pornogrāfijas un erotikas apriti ierobežojošo noteikumu pārkāpšanu. Kad iepriekšējie noteikumi tika atcelti, ilgāku laiku vispār nebija tiesiska regulējuma, kamēr netika pieņemts likums, tomēr arī Pornogrāfijas ierobežošanas likums nesniedz pilnvērtīgas atbildes par visiem noziedzīguma kritērijiem. Par šo jautājumu sk. arī **Hamkova, D.** Vai bērnu pornogrāfija Latvijā nav sodāma. *Jurista Vārds*, 2007. Nr. 13 (466).

⁶⁶⁸ Piemēram, saskaņā ar Latvijas tiesību aktiem personai nav piešķirama speciālā pielaide pieejai valsts noslēpumam, ja tā bijusi tiesāta par tīšu noziedzīgu nodarījumu, kā rezultātā personai ir liegts ieņemt virkni valstiski nozīmīgu amatu. Par Valsts noslēpumu: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr.181 (666). 1996. 29.oktobris.

⁶⁶⁹ Sk. **Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A.** *Krimināltiesības*, Visp. d. (2008), 157.-160; **Krastiņš, U.** *Vainas ietekme uz noziedzīga nodarījuma kvalifikāciju*; **Liholaja, V.** *Noziedzīgu nodarījumu kvalifikācija*, 57.-59.lpp. Profesors U.Krastiņš jaunākajā no publikācijām par šo tēmu ierosina konceptuāli atbalstāmu priekšlikumu Krimināllikumā tieši paredzēt tos gadījumus, kad persona saucama pie atbildības par neuzmanību. Visos citos gadījumos būtu prezumējams, ka attiecīgo noziedzīgo nodarījumu nav iespējams izdarīt savādāk, kā ar nodomu. Sk. **Krastiņš, U.** *Vaina noziedzīgos nodarījumos ar saliktu sastāvu*. Minētajai problēmai autore pievērsīsies arī turpmākajās darba nodaļās.

vielu ietekmē ir administratīvs pārkāpums, bet, ja tas izdarīts atkārtoti gada laikā, uzskatāms par noziedzīgu nodarījumu saskaņā ar KL 262.pantu, kas ir formāls nodarījums. Vienlaikus KL 260.pantā paredzēta atbildība par ceļu satiksmes noteikumu vai transportlīdzekļu ekspluatācijas noteikumu pārkāpšanu, ja tā rezultātā nodarīti miesas bojājumi vai iestājušās smagas sekas, ja tas izdarīts alkohola ietekmē. Tas, vai 262.pants uzskatāms par 260.panta trešās daļas pamatsastāvu, Latvijas tiesību teorijā un praksē līdz šim ir neatrisināta problēma. Risinājumam gan ir būtiska nozīme, jo no tā atkarīga pārkāpuma subjektīvās vainas noteikšanu atbilstoši teorijā izvirzītajiem kritērijiem, proti, ja 260.panta trešās daļas pamatsastāvs ir 262.pants, tad pirmais uzskatāms par izdarītu “tīši”. Tomēr arī šāds apgalvojums nav korekts, jo nevarētu būt situācija, kad vienā gadījumā pamatsastāvs ir noziedzīgs nodarījums, bet citā – administratīvs pārkāpums.⁶⁷⁰

5.2. Psihiskās attieksmes izpausmes veidi un vainojamības formas

5.2.1. Pastāvošo īpatnību un jēdzienu raksturojums

Latvijas krimināltiesībās, atkarībā no intelektuālā un gribas momenta dažādām izpausmēm personas psihē pret reālajā dzīvē notikušo, kopumā tiek nošķirtas četras vainojamas psihiskās attieksmes izpausmes kombinācijas, kas Krimināllikumā un tiesību zinātnē apzīmētas kā “vainas formas”. Pašas vainas formas ir divas, proti, nodoms (KL 9.pants), kas var būt kā tiešs, tā netiešs, un neuzmanība (KL 10.pants), kas attiecīgi var izpausties kā noziedzīga pašpaļāvība vai nevērība.

Salīdzināšanai minams, ka, piemēram, 1933.gada Sodu likums (46.pants) tāpat paredzēja līdzīgas vainas pamatformas: tīšu jeb nodomātu un neuzmanību.⁶⁷¹ Faktiski tīša vainas forma ietvēra kā tiešu, tā netiešu nodomu, taču Latvijas Republikas starpkaru perioda krimināltiesību teorijā psihiskās attieksmes izpausmes kombinācijas vēl nebija nošķirtas tādā pakāpē, kādā tas ir mūsdienās. Turpretī neuzmanību, līdzīgi mūsdienu Latvijas krimināltiesību teorijai, jau starpkaru periodā raksturoja divas, savstarpēji nošķiramas vainas formas, proti, nolaidība, kam atbilst mūsdienās lietotais nevērības jēdziens, un pārgalvība, ko mūsdienās apzīmē kā noziedzīgu pašpaļāvību.⁶⁷² Tie jēdzieni, kādus atzīst mūsdienu Latvijas krimināltiesību zinātne un kas nostiprināti arī Krimināllikumā, tika noformulēti padomju krimināltiesību zinātnē 20.gs otrajā pusē.⁶⁷³ Līdz šim Latvijas krimināltiesību teorijā nav bijuši vērā ņemami mēģinājumi apšaubīt

⁶⁷⁰ Latvijas krimināltiesību zinātnē KL 262.panta un 260.panta formulējums ir ilggadējs strīdus ābols – galvenokārt saistībā ar *non bis in idem* principa iespējamo pārkāpšanu, par ko sk. darba 4.2.1.nodaļu. Šā darba ietvaros autore sīkāk nerisinās minēto pantu kvalifikācijas problēmas, tomēr jānorāda, ka no izteiktajiem viedokļiem autore drīzāk pievienojas profesoram U.Krastiņam. Sk., piemēram, **Krastiņš, U.** *Noziedzīgu nodarījumu atkārtotības un kopības teorētiski praktiskie risinājumi*.

⁶⁷¹ *Sodu likums* (1936. g. izd.) *ar komentāriem* (..), 28.lpp.

⁶⁷² **Mincs, P.** *Krimināltiesību kurss*, Visp. d., 108.-120.lpp.

⁶⁷³ Tā 1961.gada Latvijas PSR KK 8.pants noteica noziegumu izdarīšanu ar nodomu (tīši), savukārt 9.pants – nozieguma izdarīšanu aiz neuzmanības. Kā norādīts kodeksa komentārā, nodomam ir divi veidi: tiešs un netiešs (eventuāls). Līdzīgi arī neuzmanībā nošķirami divi veidi: noziedzīga pašpaļāvība un noziedzīga nevērība. *Latvijas PSR Kriminālkodeksa komentāri*, 45.-55.lpp. Līdzīgi psihiskā attieksme skaidrota arī mūsdienu Krievijas Federācijas KK, proti, 24.pantā noteikts, ka noziedzīgu nodarījumu var izdarīt ar nodomu vai aiz neuzmanības, savukārt nodoms var izpausties kā tiešs vai netiešs (25.pants), bet neuzmanība – kā pašpaļāvība vai nevērība (26.pants).

pastāvošo personas psihiskās attieksmes vērtēšanu, un kopumā arī darba autore uzskata, ka **subjektīvajā pusē ir nošķiramas divas pamatformas, proti, nodoms un neuzmanība**, kas rodas psihiskajai attieksmei dažādās kombinācijās mijiedarbojoties ar objektīvo realitāti.

Pamatojoties uz jaunākajām tendencēm Krievijas kriminālteisībā, arī Latvijas tiesību literatūrā diskusijas izraisīja iespējama nepieciešamība pēc jaunas, tā dēvētās “dubultās vainas formas” ieviešanas.⁶⁷⁴ “Dubultā vainas forma” pēc ilglaicīgiem teorētiskiem strīdiem doktrīnā, Krievijā tika nostiprināta Kriminālkodeksā (27.pants). Tomēr, kā uz to precīzi norāda profesors U.Krastiņš, ir maldīgi domāt, ka dubultā vainas forma paredzētu kādu kvalitatīvi jaunu personas psihiskās attieksmes veidu, jo tā drīzāk risina vienotas subjektīvās vainas noteikšanas problemātiku komplicētos noziedzīgos nodarījumos, kad personas psihiskā attieksme pret tās nodarījumu (darbību vai bezdarbību) atšķiras no attieksmes pret sekām.⁶⁷⁵ Autoresprāt, krimināltiesību teorijā nebūtu korekti runāt par “dubultu vainu”, jo, kaut arī vainā iespējams nošķirt objektīvo un subjektīvo pieskaitāmību, tomēr konceptuāli vaina noziedzīgā nodarījumā ir vienots, nedalāms jēdziens. Vienlaikus, kā autore to argumentē jau iepriekš, atšķirīga var būt personas psihiskā attieksme pret dažādām objektīvās puses pazīmēm, taču tas neizslēdz iespēju kopumā noziedzīgo nodarījumu novērtēt kā izdarītu ar nodomu vai aiz neuzmanības, kam jau iepriekš jābūt paredzētam katrā tipiskā noziedzīgā nodarījuma sastāvā.

Pavisam savādāka bijusi personas psihiskās attieksmes un vainojamības izpratnes attīstība *vispārējo tiesību* valstīs, kur to būtiski ietekmēja 19.gs notikusī paradigmu maiņa praksē, kad tiesas faktiski atteicās no *mens rea* teorijas, to aizstājot ar *mentes reae* teoriju. Tas savā veidā raksturojams kā atgriešanās pie kazuistiska krimināltiesību regulējuma vismaz attiecībā uz noziedzīgā pārkāpuma iekšējās darbības izpausmi.⁶⁷⁶ Šo 19.gs “īpatnību” tiesnesis Džeksons (*Jackson*) jau iepriekš minētajā lietā *Morissette* (1952) raksturoja kā neizprotamu haosu pārkāpuma psihiskā elementa piemērošanā. Kā norāda profesors P.H.Robinsons, *mentes reae* teorijas ieviešanas rezultātā līdz pat Paraugkriminālkodeksa izstrādāšanai 20.gs vidū *vispārējās tiesībās* bija iespējams saskaitīt aptuveni astoņdesmit dažādus ar personas psihisko attieksmi saistītus terminus, kuri tika lietoti, lai to apzīmētu no gadījuma uz gadījumu.

Tādējādi Paraugkriminālkodeksa viens no galvenajiem uzdevumiem bija sistematizēt atšķirīgos psihiskās attieksmes stāvokļus dažāda veida pārkāpumos. Noziedzīga pārkāpuma kopējās struktūras labākai izpratnei tika izvirzītas **četras savstarpēji nošķiramas vainojamības formas**: mērķtiecīgi (*purposely*), apzināti (*knowingly*), neapdomīgi (*recklessly*) un nevēriģi (*negligently*).

⁶⁷⁴ Minētās vainas formas apzīmēšanai izmantoti arī jēdzieni divkāršā, saliktā, jauktā. Sīkāk par diskusiju Latvijā sk. **Krastiņš, U.** *Vainas ietekme uz noziedzīga nodarījuma kvalifikāciju*; **Judins, A.** Kriminālatbildība par transportlīdzekļu vadīšanu reibumā. *Jurista Vārds*, 2009. Nr. 33 (576); **Krastiņš, U.** *Vaina komplicētos noziedzīgos nodarījumos*; u.c.

⁶⁷⁵ Vispārējam ieskatam par dubulto vainas formu Krievijas krimināltiesībās sk. *Курс уголовного права*. Общая часть. Том 1: Учение о преступлении. Ред. Н.Ф.Кузнецова, И.М. Тяжкова. Москва : Зерцало-М, с. 332.

⁶⁷⁶ Sk. iepriekš 2.3.2.nodaļu.

Nebūtu korekti apgalvot, ka minētās formas būtu oriģināls izgudrojums, jo arī pirms tam *vispārējās tiesībās* tās bija noteiktas kā *mens rea* pamatformas, tomēr vienīgi līdz ar Paraugkriminālkodeksa pieņemšanu tika sniegtas detalizētas definīcijas. Vainojamības formu vēsturisko attīstību P.H.Robinsons iedala piecos posmos, kas tostarp ataino, kā kodeksa izstrādātāji 20.gs otrajā pusē nonāca līdz kodeksā ietvertajai personas psihiskās attieksmes izpratnei.⁶⁷⁷ Mūsdienās tikai atsevišķos štatos, piemēram, Kalifornijā un Oklahomā, ir saglabāti agrākie *mentes reae* teorijas apzīmējumi, kas nereti ir pat arhaiski angļu valodas termini.⁶⁷⁸

Salīdzināšanai minams, ka arī mūsdienu Anglijas krimināltiesībās vairs netiek runāts par neskaitāmi daudz *mens rea* formām, bet pamatā izvirzītas trīs: nodoms (*intention*), neapdomība (*recklessness*), nevērība (*negligence*). Atšķirībā no ASV, Anglijā tikai atsevišķi tiesību zinātnieki izdala tādu formu kā zināšanu (*knowledge*).⁶⁷⁹ Tāpat kā ASV, arī mūsdienu Anglijas krimināltiesībās tās apzīmētas kā vainojamības (*culpability*), nevis *mens rea* formas.⁶⁸⁰ *Mens rea* jēdzienam tomēr arvien ir saglabājusies liela nozīme Anglijas tiesu praksē, turklāt tiesību teorijā joprojām ir aktuāls viedoklis, ka katrā pārkāpumā nepieciešams noskaidrot atšķirīgu personas psihisko attieksmi, nevis kādu abstraktu formu: “*Tas, kāda mens rea forma tiek prasīta, ir atkarīgs no konkrētā pārkāpuma.*”⁶⁸¹

Atšķirīga ir arī Paraugkriminālkodeksa un Anglijas *vispārējo tiesību* pieeja vainojamības jeb *mens rea* formu gradācijai. Lai gan tiek lietoti līdzīgi jēdzieni, tomēr to saturs ir atšķirīgs. No PKK §2.05(2) secināms, ka “smagākā” vainojamības forma ir mērķtiecība, kam seko apzināšanās, tad neapdomība un visbeidzot noziedzīga nevērība. Šāda nostāja ietverta arī tajos štatu kodeksos, kas izstrādāti pēc Paraugkriminālkodeksa parauga.⁶⁸² Savukārt profesors J.Herrings (*Herring*)

⁶⁷⁷ Sk. shēmu 3.pielikumā. Tā pirmajā posmā atbildība bija paredzēta, neņemot vērā personas vainojamu psihisko stāvokli. Otrajā posmā sāka nošķirt “tīšu” (*willful*), no “netīšs, nejaušs” (*accidental*). Trešajā posmā no “netīšs, nejaušs” jau tika nošķirta trešā forma, proti, “nevainojams, bez vainas” (*faultless*). Tādējādi vainojamība tika dalīta: “tīša” (*willful*), “neuzmanīga” (*careless*) un “bez vainas” (*faultless*). Ceturtajā posmā “neuzmanībā” (*carelessness*) tika nošķirtas formas “neapdomīgs” (*reckless*) un “nevērīgs” (*negligent*). Piektajā attīstības posmā “nodomā” (*intentional*) tika nošķirtas tādas formas kā “mērķtiecīgi, ar nolūku” (*purposely*) un “apzināti” (*knowingly*). **Robinson, P.H.** *A Brief History of Distinctions in Criminal Culpability*, p. 821, 822.

⁶⁷⁸ **Ibid.**, p. 815. Piemēram, līdz Paraugkriminālkodeksa izstrādei *vispārējās tiesībās* tika lietoti tādi termini kā *wantonly* (nepamatoti), *heedlessly* (nepiesardzīgi, nevērīgi), *maliciously* (ļauņprātīgi, ar ļaunu nodomu) un daudzi citi. **Robinson, P.H.** *Mens Rea*, p. 10.

⁶⁷⁹ Vispārējam ieskatam par *mens rea* izpratnes attīstību mūsdienu Anglijas krimināltiesībās sk. **Simester, A.P., Sullivan, G.R.** *Criminal Law: Theory and Doctrine*, 2nd ed. Oxford : Hart Publishing, 2003, p. 125-156; **Reed, A., Seago, P. A.** *Textbook of Criminal Law*, 2nd ed. London : Sweet & Maxwell, 2002, p. 61-87; **Card, R., Cross, R., Jones, P.A.** *Criminal law*, 17th ed. Ed. by R. Card. Oxford : Oxford University Press, 2006, p. 89-114.; **Herring, J.** *Criminal Law: Text, Cases, and Materials*. 2nd ed. Oxford : Oxford University Press, 2006, p. 147-175.

⁶⁸⁰ **Reed, A., Seago, P. A.** *Textbook of Criminal Law*, p. 59.

⁶⁸¹ **Herring, J.** *Criminal Law*, p. 146. Profesors uzsver, ka *mens rea* forma un tās saturs ir atkarīgs gan no pārkāpuma veida, gan no dažādiem *actus reus* aspektiem. Tādējādi papildus četrām pamatformām tiek izdalīti citi *mens rea* stāvokļi. Piemēram, tiek minēta tāda forma kā “*nekrietni*” (*dishonestly*), kas pārsvarā parādās pārkāpumos pret īpašumu. Cits *vispārējo tiesību* termins ir “ļauņprātīgs nodoms” (*malice*), kas arvien tiek plaši lietots Anglijas krimināltiesībās. Sk. arī **Simester, A.P., Sullivan, G.R.** *Criminal Law*, p. 156, 157.

⁶⁸² Piemēram, **Teksasas KK** §6.02(d) noteikts, ka sodāms psihiskās attieksmes stāvoklis (vainojamības formas) ir klasificēts atkarībā no tā attiecīgās pakāpes no augstākās uz zemāko: **1)**nodomāts; **2)**apzināts; **3)**neapdomīgs; **4)**noziedzīga nevērība.

norāda, ka Anglijas krimināltiesībās, tāpat kā ASV, par smagāko *mens rea* formu pieņemts uzskatīt nolūku, taču tālāk gradācija mainās – otra smagākā forma Anglijā ir neapdomība, tai seko nevērība.⁶⁸³ Zināšana (arī apzināšanās) vērtēta kā psihiskās attieksmes veids un padziļināti analizēta tikai atsevišķos gadījumos. Arī *vispārējās tiesībās* tā netika atzīta par *mens rea* pamatformu.

Neskatoties uz to, ka daudzi ASV krimināltiesību speciālisti izteikušies kritizējuši Paraugkriminālkodeksa pieeju vainojamības formām un bijuši pret atteikšanos no *mens rea* vērtēšanu tikai konkrētajā noziedzīgajā pārkāpumā, lielākoties izmaiņas uzskatītas par nozīmīgu atskaites punktu ASV krimināltiesību attīstībā. Paraugkriminālkodeksa komentārā norādīts, ka jaunais dalījums tika ieviests ar mērķi radīt skaidrību terminoloģijas lietojumā un pilnveidot visu *mens rea* formu definīcijas. Ja līdz 1962. gadam tiesu spriedumos un doktrīnā tika atzīmēts, ka *mens rea* ir iracionāls un neskaidrības radošs noziedzīga pārkāpuma elements, tad, kā tas atzīts ASV krimināltiesību teorijā, pēc Paraugkriminālkodeksa pieņemšanas psihiskās attieksmes izpratne tika racionalizēta un padarīta vieglāk piemērojama.⁶⁸⁴

Tādējādi, atšķirībā no *vispārējo tiesību attīstības* Anglijā, ASV krimināltiesības sasnējušas daudzkārt lielāku sistematizācijas un abstrakcijas pakāpi. Vai tā atzīstama par pozitīvu, vai negatīvu tendenci, ir subjektīvs spriedums, kas atstājams ASV krimināltiesības zinātnieku izvērtēšanai, tomēr kopumā tā uzskatāma par būtisku atšķirību starp abām tiesību sistēmām.

Rezumējot teikto, autore secina, ka personas psihiskās attieksmes dažādu izpausmes formu nošķiršanai visās analizētajās tiesību sistēmās, gan vēsturiski raugoties, gan mūsdienās, bijis viens mērķis – panākt pēc iespējas taisnīgāku krimināltiesisko attiecību noregulējumu. Šim nolūkam vērtēta ne tikai noziedzīga nodarījuma (pārkāpuma) ārējā izpausme, bet arī tā izdarītāja iekšējā, subjektīvā attieksme pret noziedzīgo nodarījumu (pārkāpumu) kopumā un pret katru no tā objektīvajām pazīmēm. Lai gan pastāv būtiskas atšķirības terminoloģijā un izmantoto jēdzienu saturā, tomēr kopumā iespējams nošķirt četras psihiskās attieksmes pamatkombinācijas, kas raksturo noziedzīga nodarījuma subjektīvo vainojamību.

Personas psihiskā attieksme pret katru no noziedzīgā nodarījuma (pārkāpuma) objektīvajām pazīmēm var izpausties atšķirīgi, kas ietekmē gan noziedzīguma pastāvēšanu un kvalifikāciju, gan tiek vērtēta pie soda noteikšanas. Tāpēc tas ir viens no mūsdienu krimināltiesību izaicinājumiem – **noziedzīga nodarījuma subjektīvās puses formas aprakstīt pēc iespējas tā, lai to definīcijas būtu noderīgas psihiskās attieksmes izvērtēšanai pret visām objektīvās puses pazīmēm**, ko autore sīkāk analizēs turpmākajos četros nodaļas apakšpunktos.

⁶⁸³ Herring, J. *Criminal Law*, p. 147.

⁶⁸⁴ Robinson, P.H. *Mens Rea*, p. 11. Sk. arī Brody, D.C., Acker, J.R., Logan, W.A. *Criminal Law*. Gaithersburg, Maryland : Aspen Publishers, 2001, p. 177-183. ASV pieeja personas psihiskās attieksmes izpratnē pēta un analizēta arī Krievijā. Sk. Лясс, Н.В. *Проблемы вины и уголовной ответственности в современных буржуазных теориях*. Санкт-Петербург : Издательство Ленинградского университета, 1977, с. 100-105; Козочкин, И.Д. *Уголовное право США: Успехи и проблемы реформирования*. Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2007, с. 117-135.

5.2.2. Mērķis jeb nolūks: *purpose*. Motīvs

Atšķirībā no *vispārējo tiesību* saimes valstīm, Latvijas krimināltiesību teorijā, vērtējot personas psihisko attieksmi noziedzīgā nodarījumā, nav nācies skaidrot tādas jēdzienus kā ļaunprātība, zemiskums, cinisms vai kādu citu vairāk morālu nekā tiesisku kategoriju. Vainas teorija, kuras saknes meklējamas apgaismības filozofijā, pēdējā pusgadsimta gaitā būtiskas izmaiņas nav piedzīvojusi un arī pret izmaiņām “vainas formu” izpratnē Latvijas likumdevējs ievērojis pietāti. Kopš neatkarības atjaunošanas vienīgi pēdējo gadu laikā, ņemot vērā tiesību literatūrā izteikto kritiku, grozījumu projektos skarti arī tie Krimināllikuma panti, kuros nostiprināta subjektīvās vainas izpratne un tās formu definīcijas.⁶⁸⁵

Kā tas paredzēts spēkā esošajā Krimināllikuma redakcijā, par “smagāko” un līdz ar to arī kaitīgāko no psihiskās attieksmes izpausmes veidiem pret sekām atzīstams personas “tiešs nodoms”, kas raksturots kā vainas formas – nodoma – veids. Saskaņā ar KL 9.pantu noziedzīgs nodarījums uzskatāms par izdarītu ar tiešu nodomu, ja persona paredzējusi nodarījuma sekas un vēlējies to iestāšanos. Šāds formulējums ir īss un lakonisks, par ko tas kritizēts tiesību zinātnē. Minētajā definīcijā skaidrota vienīgi psihiskā attieksmi pret sekām, bet citas objektīvās puses pazīmes palikušas bez ievēribas.⁶⁸⁶ Krimināltiesību teorijā U.Krastiņš sniedzis plašāku tieša nodoma skaidrojumu, argumentējot, ka tiešs nodoms izpaužas kā darbības vai bezdarbības kaitīguma apzināšanās, šīs darbības vai bezdarbības kaitīgo seku paredzēšana un vēlēšanās, lai šādas sekas iestājas. Kaitīguma apzināšanās savukārt nozīmē to, ka noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas laikā persona ir “*sapratusi faktiskos apstākļus un izdarītā kaitīgumu ar likumu aizsargātajām citu personu interesēm*”.⁶⁸⁷ Kaitīgo seku apzināšanos profesors sasaista ar objektīvās pasaules izmaiņām nākotnē, proti, tā ir arī cēloņsakarības apzināšanās, jo tieša nodoma gadījumā persona ar savu rīcību vēlas sasniegt kādu konkrētu rezultātu.⁶⁸⁸ No minētā izriet, ka personas psihiskā attieksme pret blakusapstākļiem jeb citām objektīvās puses pazīmēm tiek saistīta ar “kaitīguma apzināšanos”, kas, kā autore to pamatoja iepriekš, nošķirama no “prettiesiskuma apzināšanās”.

Vērtējot šo tieša nodoma skaidrojumu kontekstā ar atziņu, ka personas psihisko attieksmi veido griba un apziņa, secināms, ka personas psihiskā attieksme pilnībā izpaužas vienīgi pret sekām, kamēr pret nodarījumu (darbību vai bezdarbību), kaitīgumu (tai skaitā blakusapstākļiem) un

⁶⁸⁵ Sk. TMLik_280711_KL; Likumprojekts “Grozījumi Krimināllikumā”.

⁶⁸⁶ Visasāko kritiku Krimināllikumā ietvertajam formulējumam izteicis profesors U.Krastiņš. Sk. **Krastiņš, U.** *Vaina kā obligāts kriminālatbildības nosacījums*; **Krastiņš, U.** *Vaina komplicētos noziedzīgos nodarījumos*; **Krastiņš, U.** *Vaina noziedzīgos nodarījumos ar saliktu sastāvu*. Tieši profesora izteiktie ierosinājumi ir pamatā plānotajām izmaiņām KL 9. un 10.pantā. U.Krastiņš izvirza priekšlikumu veikt izmaiņas KL 9.pantā, norādot, ka noziedzīgs pārkāpums izdarīts ar tiešu nodomu, “*ja persona apzinājusies viņas izdarītā noziedzīgā nodarījuma kaitīgumu un apzināti šo nodarījumu veikusi, vai apzinājusies sava nodarījuma kaitīgumu, paredzējusi tā kaitīgās sekas un vēlējies to iestāšanos*”. **Krastiņš, U.** *Vaina kā obligāts kriminālatbildības nosacījums*.

⁶⁸⁷ **Krastiņš, U., Liholaja V., Niedre, A.** *Krimināltiesības*, Visp. d (2008), 161.lpp. Kaitīguma apzināšanās tāpat tiek saistīta ar personas dzīves pieredzi, izglītību un citiem faktoriem. Šā iemesla dēļ vecums, no kura var iestāties kriminālatbildība, ir daudzkārt augstāks nekā, piemēram, civilatbildības gadījumā.

⁶⁸⁸ **Turpat.**

cēloņsakarību psihisko attieksmi raksturo vienīgi tās intelektuālais (apziņas) moments. Minētais daļēji sasaucas arī ar iepriekš 4.2.1.nodaļā analizēto Dž.V.Salmonda viedokli, kurš kritizēja darbības šauru izpratni un argumentēja, ka persona savu rīcību vienmēr virza uz kāda rezultāta sasniegšanu, veidojot vienotu gribas procesu. Kā raksta U.Krastiņš, vainīgā vēlēšanās norāda uz tā gribu sasniegt kaitīgu rezultātu, citiem vārdiem sakot – vēlamās sekas ir personas nolūks.⁶⁸⁹ Tādējādi, autoresprāt, nebūtu aplami apzināšanos, kas raksturo psihisko attieksmi pret rīcību, apkārtējiem faktiem, tai skaitā cēloņsakarību, nošķirt kā patstāvīgu psihiskās attieksmes izpausmes veidu. Šāda pieeja nodarījuma un blakusapstākļu vērtēšanā attīstījusies Anglijas krimināltiesībās, kur vainojamības formas lielākoties saistītas ar psihisko attieksmi pret rezultātu.

ASV modernajā vainojamības izpratnē par kaitīgāko vainojamības formu atzīta **mērķtiecība** (*purposely*) pret jebkuru no materiālajiem konkrētā noziedzīgā pārkāpuma elementiem. Mērķtiecības jēdziena izmantošana vainojamības formas apzīmēšanai ir Paraugkriminālkodeksa jaunievedums, kas neguva atbalstu krimināltiesību kodifikācijas procesā. Tradicionāli *vispārējās tiesībās* izmantots jēdziens *intention* vai *intentionally*, kas tulkojams kā “nolūks”.⁶⁹⁰ Mērķtiecības definīcija pret katru no pārkāpuma materiālajiem elementiem sniegta PKK §2.02(2)(a). Pirmkārt, persona rīkojas mērķtiecīgi **pret nodarījumu** (darbību, bezdarbību vai valdījumu), ja tas ir šīs personas apzināts mērķis (*conscious object*) iesaistīties tāda rakstura uzvedībā, kāda prasīta pārkāpuma noziedzīguma konstatēšanai. Otrkārt, mērķtiecība **pret blakusapstākļiem** nozīmē to, ka personai ir zināms (*is aware of*) par šādu apstākļu esamību vai arī tā tic (*believe*) vai cer (*hope*), ka šādi apstākļi eksistē. Treškārt, personas mērķtiecība **pret sekām** izpaužas kā apzināts mērķis sasniegt pārkāpuma definīcijā norādīto rezultātu. Tādējādi, atšķirībā no Latvijas krimināltiesībām, kur tiešs nodoms skaidrots, izmantojot jēdzienus “paredz”, “vēlas”, “apzinās”, ASV akcentēti jēdzieni “zina”, “cer”, “tic”, “apzināts mērķis”.

Lielākā daļa ASV štatu centušies sekot Paraugkriminālkodeksa piemēram un “nolūks” skaidrots līdzīgi “mērķtiecībai”. Šajā sakarībā gan jānorāda, ka štatu kodeksos pamatā pārņemts mērķtiecības skaidrojums pret nodarījumu kopumā vai tikai personas veikto kaitīgo rīcību, kā arī pret rezultātu (nodarīto kaitējumu), bet personas psihiskā attieksme pret blakusapstākļiem īpaši netiek nošķirta un līdz ar to netiek skaidrota arī tās vieta kopējā vainojamības izpratnē.⁶⁹¹

⁶⁸⁹ Sīkāk sk. Krastiņš, U., Liholaja V., Niedre, A. *Krimināltiesības*, Visp. d (2008), 162., 163.lpp.

⁶⁹⁰ Jēdziens *purposely* atvasināts no vārda *purpose*, kas pārņemts no senfranču vārda *porpos* – mērķis, nolūks. Savukārt vārds *intention* aizgūts no senfranču vārda *entencion* (griba, nodoms), kā saknes meklējamas latīņu terminā *intendere*, kas nozīmē pievērst uzmanību, sasprindzināties. Mūsdienu angļu valodā abi jēdzieni tiek lietoti kā sinonīmi. Harper, D. *Online Etymology Dictionary*.

⁶⁹¹ Tā **Nujorkas KK** §15.05(1) īsi un lakoniski paredzēts, ka “*persona rīkojas ar nolūku pret rezultātu vai savu rīcību* (..), *kad šāda rezultāta iestāšanās vai šāda rīcība ir tās apzināts mērķis*”. Savukārt **Jūtas KK** §76-2-103(1) un **Teksasas KK** §6.03(a) skaidrots, ka persona iesaistās nodarījumā “*tīšuprāt vai ar nolūku, vai gribēti attiecībā uz savas rīcības dabu vai savas rīcības rezultātu, kad tas ir šīs personas apzināts mērķis vai vēlme izpausties šādā rīcībā vai sasniegt konkrēto rezultātu*”. Turpretī **Vašingtonas KK** §9A.08.010, tāpat kā mūsu Krimināllikumā, skaidrota vienīgi personas psihiskā attieksme pret sekām: “*Persona rīkojas ar nolūku vai tīšuprāt, kad tā rīkojas ar mērķi vai nodomu panākt rezultātu, kas veido noziegumu.*”

Atsevišķos ASV štatos tomēr saglabāta *vispārējo tiesību* pieeja⁶⁹² vai arī vispār nav sniegtas personas psihiskās attieksmes veidu vai vainojamības formu definīcijas.⁶⁹³

Mērķtiecības definīcija ASV tiesību zinātnē kritizēta no dažādiem aspektiem. Profesore D.V.Denno argumentē, ka Paraugkriminālkodeksa autori jēdzienus “zināšana”, “cerība” un “ticība” faktiski izmantojuši kā sinonīmus. Kā min profesore, cerība un ticība nav pierādāmi elementi un šā iemesla dēļ tiesas tos nevar praktiski piemērot.⁶⁹⁴ Savukārt M.D.Dabbers un M.G.Kelmens izvirza šaubas, vai krimināltiesībās nepieciešams nošķirt personas psihisko attieksmi pret tās rīcību, proti, darbību, bezdarbību vai valdījumu, ja pret to jau izvirzīta labprātības prasība (prasība pēc *voluntary act*), kas tiek uzskatīta par neatņemamu *conduct* jeb nodarījuma izpratnes sastāvdaļu.⁶⁹⁵

Kopumā krimināltiesību teorijā atzīts, ka prasība pēc apzinātas, labprātīgas rīcības aizstāj prasību noskaidrot personas psihisko attieksmi pret nodarījumu, kas analizēts iepriekš promocijas darba 4.nodaļā. Kā skaidro P.H.Robinsons: “*Ja vien nav konstatējami nopietni traucējumi, persona rīkojas tikai tad, ja tā vēlas rīkoties, proti, rīcība ir tās apzināts mērķis.*”⁶⁹⁶ Šā iemesla dēļ tādās vainojamības formās kā neapdomība vai nevērība ASV krimināltiesībās netiek ietverts personas psihiskās attieksmes pret rīcību vērtējums, jo tikai apzināta un labprātīga rīcība var veidot noziedzīgumu. Tomēr kopumā psihiskās attieksmes noskaidrošana pret rīcību ir plašāks jēdziens nekā *voluntary act*, jo apzināšanās un labprātība ir attiecināma tikai uz notikušu rīcību, bet ne nākotnē ieplānotu, kam ir būtiska nozīme gadījumos, kad persona nodarījumu nav realizējusi līdz galam vai sasniegtais neatbilst sākotnēji iecerētajam. Noziedzīga pārkāpuma materiālie elementi ietver tikai reāli notikušā novērtēšanu, taču psihiskā attieksme ir noskaidrojama kā pret izdarīto, tā pret nākotnē plānoto. Ņemot vērā minēto, P.H.Robinsons pamatoti norāda uz nepieciešamību nošķirt personas psihisko attieksmi **pret izdarīto un pret plānoto** rīcību.⁶⁹⁷

⁶⁹² Piemēram, **Oklahomas KK** §21-92 paredz, ka jēdziens *willfully*, kad tas tiek attiecināts uz nolūku, ar kuru kāda darbība ir vai nav izdarīta, ietver vienkārši mērķi vai gatavību izdarīt darbību vai atturēties no tās. Tas neietver sevī nekādu nolūku pārkāpt likumu vai kādu aizskart, vai gūt kādu labumu, savukārt *malice* vai *maliciously* nozīmē vēlmi satraukt, traucēt vai aizvainot citu personu, kas noteikts vai nu ar pierādījumiem vai likuma prezumpciju (§21-95).

Šie termini identiski skaidroti **Kalifornijas KK** 7.parágrāfa 1. un 4.puntā. Jēdziens *willfully* apzīmē nodomu kā tādu un aptver tikai gribas momentu, proti – persona vēlas kaut ko izdarīt, tās darbības (vai bezdarbība) ir gribētas. Tomēr šis jēdziens neietver intelektuālo momentu, proti, ka persona apzināti savu gribu virzītu uz kādu noziedzīgu mērķi. Savukārt *malice* ir specifisks nolūka veids ar konkretizētu mērķi.

⁶⁹³ Piemēram, nedz nodoma, nedz citu vainas formu definīcijas nav iekļautas **Džordžijas KK**. Džordžijas KK 2.nodaļa “Kriminālatbildība” satur apakšnodaļu “*Culpability*”, taču nevienā no paragrāfiem nav skaidrotas vainojamības formas. §16-2-1 definē noziegumu, norādot uz tādu vainojamības formu kā nolūks un noziedzīga nevērība, kā arī nosacīti skaidro nevērību. §16-2-2 regulē neveiksmes vai nejaušības ietekmi uz vainu. Savukārt §16-2-3 satur pieskaitāmības un rīcības brīvības prezumpciju. §16-2-4 ir ietverta prezumpcija, ka pieskaitāma persona rīkojas apzināti. §16-2-5 ietver prezumpciju, ka pieskaitāma persona vēlas savas rīcības dabiskās un paredzamās sekas. Visbeidzot §16-2-6 noliedz iespēju prezumēt, ka persona ir rīkojusies ar noziedzīgu nolūku, bet tiesnesis šādu nolūku var konstatēt, izvērtējot personas vārdus, nodarījumu, uzvešanos, motīvu un citus apstākļus.

Turpretī, piemēram, **Merilendas KK** un **Mičiganas KK** vispār nav atsauces uz vainu vai tās formām. Šajos kodeksos pārkāpumu definīcijās visbiežāk tiek izmantotas *vispārējās tiesībās* sastopamās un gadsimtiem tiesu praksē skaidrotās vainas formas.

⁶⁹⁴ Denno, D.W. *Criminal Law in a Post-Freudian World*, p. 641, 642.

⁶⁹⁵ Dubber, M.D., Kelman, M.G. *American Criminal Law*, p. 281.

⁶⁹⁶ Robinson, P.H. *Should the Criminal Law Abandon* (.), p. 204.

⁶⁹⁷ *Ibid.*, 204, 205.

Salīdzināšanai minams, ka mūsdienu Anglijas krimināltiesību zinātnē, tāpat kā tas ir lielākajā daļā ASV štatu kodeksu, lietots jēdziens *intention*. Kā norāda profesors J.Herrings, Anglijas krimināltiesībās šā termina nozīme ir “nolūks” jeb “mērķis” un tas ir visvairāk vainojamais personas psihiskais stāvoklis.⁶⁹⁸ Tomēr Anglijas krimināltiesībās tieši šī personas psihiskā stāvokļa forma sagādā ļoti lielas grūtības un Lordu palātai ne vienu reizi vien ir izvirzīta prasība definēt, ko juridiski nozīmē nolūka jēdziens. Kā lietā *R v. Moloney* (1985)⁶⁹⁹ norādījis lords Bridžs (*Lord Bridge*), tiesnesim vajadzētu žūrijai ļaut pašai izlemt, vai konkrētajā gadījumā persona ir rīkojusies ar prasīto mērķi tā ikdienišķajā nozīmē, ja vien nav kādi īpaši fakti, kas prasītu sīkāk izskaidrot šā mērķa juridisko nozīmi. Tādējādi Anglijā tas ir atstāts žūrijas ziņā – izlemt, vai konkrētajos apstākļos personai bija mērķis izdarīt noziegumu, kurā to apsūdz. Tikai retos gadījumos tiesnesim ir atļauts žūrijai dot sīkākus norādījumus par nolūka izpratni. Tiesu praksē nav dots skaidrojums tam, kas ir šā termina “ikdienišķā nozīme”, jo pastāv uzskats, ka tā ir acīmredzama.⁷⁰⁰

Neskatoties uz to, ka ASV krimināltiesībās mērķtiecība kā vainojamības forma jau ietver atsauci uz personas mērķi, tas tomēr raksturojams kā **vispārīgais mērķis**, un noziedzīga pārkāpuma definīcijā atsevišķos gadījumos nošķirams **speciālais mērķis** (*special intention/purpose*). Piemēram, speciālais mērķis tradicionāli prasīts zādzības konstatēšanai, tas ir, mērķis iedzīvoties uz citas personas rēķina. Šāda speciālā mērķa konstatēšana ir obligāta prasība, lai konkrētu dzīves gadījumu kvalificētu kā zādzību. Speciālā mērķa minimālās prasības paredzētas PKK §2.02(6), kas uzskatāms par vienu no vainojamības speciālajiem principiem.

Saskaņā ar šo paragrāfu, prasība pēc speciālā mērķis ir izpildīta arī tad, ja, pastāvot alternatīvam jeb **nosacītam** mērķim, vismaz viens no nosacījumiem aptver pārkāpuma definīcijā minēto speciālo mērķi. Piemēram, zādzības gadījumā iedzīvošanās mērķis ir konstatējams ne tikai tajos gadījumos, kad persona paņem mantu, lai ar to rīkotos kā ar savu, bet arī tajos gadījumos, kad persona paņem mantu ar mērķi to paturēt ar nosacījumu, ka mantu izdosies realizēt vai kā citādi gūt no tās labumu.⁷⁰¹ PKK §2.02(6) ietverts arī izņēmums, proti, speciālo mērķi var aizstāt ar nosacīto tikai tajos gadījumos, kad nosacījums *per se* neizslēdz noziedzīgumu. Tā par zādzību nevarētu runāt gadījumos, kad persona paņem svešu mantu, apzinoties, ka manta ir sveša, taču mantu paņem ar nosacījumu to nodot atrasto mantu glabātavā vai kā citādi atdot īpašniekam.

⁶⁹⁸ **Herring, J.** *Criminal Law*, p. 147.

⁶⁹⁹ AC 905. Monolejs tika notiesāts par sava audzētāva slepkavību, proti, viņiem bija strīds par to, kurš ātrāk var pielādēt un izšaut ar šaujameroci, kā rezultātā audzētāvs tika nošauts. Lordu palāta grozīja spriedumu un Monoleju notiesāja par *manslaughter* (nonāvēšanu bez iepriekšēja nodoma), atzīstot, ka Monolejs varēja paredzēt šādas sekas, bet slepkavībai ar nodomu būtu nepieciešams, lai persona rīkotos pēc iepriekš izvirzīta mērķa.

⁷⁰⁰ Kā īpašus robežgadījumus Anglijas krimināltiesībās izdala tādas lietas, kur personas rīcības sekas ir šīs rīcības nepieciešams un iepriekš paredzams rezultāts, tomēr personai nav bijis mērķis šādu rezultātu sasniegt. **Herring, J.** *Criminal Law*, p. 150-155. Faktiski šādi gadījumi uzskatāmi par netieša nodoma gadījumiem, taču jāņem vērā, ka Anglijas krimināltiesībās šāda forma īpaši netiek nodalīta.

⁷⁰¹ Piemēram, paņemot maku vai somu zaglis iepriekš nevar droši zināt, ka tajā būs nauda vai citas vērtības, līdz ar to mērķis ir nosacījuma – paturēt maku vai somu, ja iegūtajam būs vērtība. Prasība pēc speciālā mērķa zādzības konstatēšanai ir izpildīta abos no minētajiem gadījumiem.

Kaut gan mūsu Krimināllikumā īpaši netiek nošķirts vispārīgais un speciālais mērķis, tomēr tā pastāvēšana izriet gan no tieša nodoma definīcijas, gan no KL Sevišķajā daļā formulēto tipisko noziedzīgo nodarījumu sastāvu analīzes. Tieša nodoma definīcijā ietvertā prasība konstatēt skaidri determinētu gribas virzību, kas apzīmēta kā personas “vēlēšanās”, autoresprāt, nav nekas cits kā prasība konstatēt nolūku, precīzāk, vispārīgu mērķi iesaistīties darbībā, lai sasniegtu aizliegto, kaitīgo rezultātu.⁷⁰² Tieši personas apzināta rīcība, zinot apstākļus, kas to padara par kaitīgu, tomēr ignorējot tos, kā arī apzināta rīcība ar mērķi sasniegt rezultātu, kas var radīt vai rada kaitējumu ar likumu aizsargātām interesēm, padara šādu personas psihisko attieksmi pret objektīvo realitāti par īpaši kaitīgu un tāpēc īpaši nosodāmu. Ņemot vērā minēto, vispārīga mērķa pastāvēšana ir tieša nodoma neatņemama sastāvdaļa.⁷⁰³ Papildus vispārīgam mērķim noziedzīgos nodarījumos, jo sevišķi formāla sastāva nodarījumos, likumdevējs var un daudzos gadījumos arī ir ietvēris prasību noskaidrot speciālo jeb konkretizēto mērķi (nolūku), piemēram, KL 184.pantā minēts “izspiešanas nolūks”, KL 192.pantā minēts “izplatīšanas nolūks”. Turklāt speciālā mērķa konstatēšana ir arī obligāta prasība personas saukšanai pie atbildības par sagatavošanos vai mēģinājumu, jo šajā gadījumā noziedzīgumu nosaka personas nolūks iesaistīties konkrētā rīcībā, ko tā sākusi realizēt, bet nav novedusi līdz galam no gribas neatkarīgu iemeslu dēļ.

Šajā sakarībā atzīmējama nodoma definīcija Kolorado štatā, kur mēģināts apvienot Paraugkriminālkodeksa teoriju ar *vispārējo tiesību* pārkāpumu dalījumu **vispārīga** un **speciāla nodoma pārkāpumos**. Kolorado KK §18-1-501(5) noteikts, ka visi kodeksā definētie pārkāpumi, kuros ietverta prasība konstatēt personas psihisko attieksmi “nodomāti” vai “ar nolūku”, atzīstami par speciālā nodoma pārkāpumiem, savukārt “*persona rīkojas “nodomāti” vai “ar nolūku”, kad konkrēta rezultāta sasniegšana, (..) ir tās apzināts mērķis*”. Minētajā paragrāfā tāpat norādīts, ka speciālā nodoma pārkāpumos ir mazsvarīgi, vai rezultāts realitātē ir sasniegts, jo pietiek konstatēt, ka personai bijis mērķis to sasniegt. Minētais vēlreiz apstiprina, ka noziedzīguma pamatā ir ne tik daudz iestājušās kaitīgās sekas, cik personas speciālais mērķis šādas sekas sasniegt, uzsverot mērķtiecīgi izdarītu noziedzīgu nodarījumu (pārkāpumu) īpašo kaitīgumu.⁷⁰⁴

⁷⁰² Arī no valodniecības viedokļa “ar nolūku” nozīmē to pašu, ko “ar nodomu” jeb “tīši”. *Tildes Vārdnīcu Pārlūks*.

⁷⁰³ Piemēram, Krievijas tiesību zinātnē A.Rarogs pamatoti norādījis, ka mērķis ir “*ideālais (vēlamais, iedomātais) nākotnē iecerētā rezultāta modelis, uz kura sasniegšanu tiecas likumpārkāpējs, izdarot noziedzīgu nodarījumu*”. **Papor, A.И.** *Квалификация преступлений по субъективным признакам*, с. 149.

⁷⁰⁴ Minētais sagādājis grūtības Latvijas tiesu praksē. Kā norāda profesore V.Liholaja un šādam viedoklim pievienojas darba autore, nevienveidīga tiesu prakse saistībā ar nodarījuma pabeigšanas momentu visbiežāk rodas situācijās, kad tiek veikts operatīvais eksperiments, kas raksturīgs ar cilvēku tirdzniecību un narkotisko un psihotropo vielu realizāciju saistītām lietām, jāatzīmē – arī ar kukuļošanu. Viena no problēmām minēto kategoriju lietās ir prasība noteikt speciālo mērķi, kas ļauj nodarījumu kvalificēt kā pabeigtu arī tad, ja, piemēram, objektīvi narkotikas nav realizētas vai persona nav nosūtīta uz ārvālsīm, vai kukulis nav nodots vai saņemts. **Liholaja, V.** *Komentāri par Latvijas tiesu praksi krimināllietās*. Rīga : Tiesu namu aģentūra, 2006, 20.-26.lpp.

Līdzīgi, lai konstatētu, ka nodarījums izdarīts iedzīvošanās nolūkā, proti, ar mērķi nākotnē gūt jebkādu materiālu labumu, nav nepieciešams konstatēt, ka persona vēlāk šo labumu ir reāli guvusi un, kā to pamatoti argumentē V.Liholaja, “*nav pamata neatzīt to par kvalificējošu pazīmi tāpēc vien, ka mērķis nav sasniegts vai tā īstenošana nav pierādīta*”. **Liholaja, V.** *Cilvēku tirdzniecības noziegumi: būtība un prakse. Jurista Vārds*, 2006. Nr. 13 (416).

Saistībā ar mērķtiecību ASV krimināltiesībās analizēta arī tāda psihisko attieksmi raksturojoša pazīme kā **motīvs**. Kā pamatoti norāda P.H.Robinsons, “*prasība pēc mērķtiecības katrā ziņā ir arī prasība, lai personai būtu bijis kāds noteikts rīcības motīvs, kam jābūt konkrēti definētam motīvam*”.⁷⁰⁵ Arī Latvijas krimināltiesībās pausts līdzīgs viedoklis. Tā profesors U.Krastiņš argumentē, ka tīša noziedzīga nodarījuma motīvu vajag noskaidrot vienmēr, jo no tā var būt atkarīgs vainīgajam nosakāmais sods.⁷⁰⁶ Kaut arī ir vairāki tiesību zinātnieki kā, piemēram, K.V.Saimons, kuri īpaši uzsver motīva lomu personas psihiskās attieksmes izpratnē un norāda uz nepieciešamību to biežāk ietvert pārkāpumu definīcijās, tomēr kopumā noziedzīguma pastāvēšanu kā motīvs, tā emocijas ietekmē reti, turklāt šai ietekmei laika gaitā bijusi tendence samazināties.⁷⁰⁷

Nav šaubu par to, ka personas mērķtiecīga rīcība vairākus gadījumus ir arī motivēta, turklāt motīviem ir būtiska loma personas gribas procesa veidošanā un vēlmju, mērķu formulēšanā. Tas ietverts jēdziena “motīvs” skaidrojumā – vārds cēlies no latīņu *moveo (motum)* – dzinulis, dzinējs, dzenulis, arī – tas, kas iekustina, ievada kustībā. Motīva pētniecībai īpaša loma bijusi atvēlēta padomju krimināltiesībās. Tā S.Tararuhins (*Тарарухин*) savā laikā rakstīja, ka motīvs ir kategorija, “*pateicoties kurai atklājas cilvēka rīcības iekšējā daba, tās būtība*”.⁷⁰⁸ Raugoties no šāda viedokļa, dzīvē vispār nekas nenotiek bez motivācijas. Tieši tādēļ jebkurai darbībai vai bezdarbībai no personas puses vienmēr pirmsākumā būs vismaz viens motīvs, ko pašai personai nemaz obligāti nav jāapzinās un jāaptver, jo, kā to uzsvēris arī B.Viktorovs (*Викторов*), “*motīvu var izšķirt kā atbildi uz jautājumu: kāpēc cilvēks pie konkrētajiem apstākļiem rīkojās tā un ne citādi; kādēļ, pastāvot tādiem vai citādiem mērķiem, viņš izvēlas vienu vai otru ceļu?*”⁷⁰⁹

Autoresprāt, padomju krimināltiesību zinātnieku centieni ielūkoties cilvēka prātā, tā motivācijas procesā un uz to iedarboties ar krimināltiesiskām sankcijām sasauca ar kristīgās baznīcas centieniem analizēt un nosodīt grēcīgo prātu. Tie atbilst arī kopējam laika garam, kad noziedzīgs nodarījums tāpēc vien tika uzskatīts par kaitīgāku, ja to izdarījis recidīvis. Modernajā krimināltiesību teorijā, kā autore to uzsvēra iepriekš, šajā ziņā notikusi paradigmu maiņa un atzīts, ka personības raksturojums nevar ietekmēt noziedzīguma kvalitatīvo vērtējumu un tāpēc tam nav vieta noziedzīga nodarījuma sastāvā, arvien vairāk palielinot personības raksturojuma nozīmi pie

⁷⁰⁵ **Robinson, P.H.** *Mens Rea*, p. 11. Kā skaidro bijušais Federālā izmeklēšanas biroja izmeklētājs S.Zands (Zandt): “*Motīvs nav tāds nozieguma elements, kas obligāti jāpierāda tiesā. Bet daži noziegumi ir tik neizdibināmi, piemēram, laulātā vai bērna slepkavība, ka žūrijai būs grūti noticēt, ka jebkurš varētu pastrādāt ko tādu. Tādēļ prokuroram jāuzrāda motīvs, subjekta iemesls izdarīt neiedomājamo*”. **Zandt, C.V.** *Criminals' Motives are Exclusive to Investigators*, 2006. Pieejams: <http://www.msnbc.msn.com/id/11481546> [skatīts 2012-01-18]. Līdzīgu viedokli pāudis B.Volkovs. **Волков, Б.С.** *Мотив и квалификация преступлений*. Казань : Издательство Казанского университета, 1968, с. 6.

⁷⁰⁶ **Krastiņš, U.** *Noziedzīgs nodarījums*, 112.lpp.

⁷⁰⁷ Minētais nav attiecināms uz tādu motīvu kā “mantkārtība”, jo tās loma noziedzīguma pastāvēšanā laika gaitā ir tikai palielinājusies. Tas secināms, salīdzinot krimināllikumus, kas bijuši spēkā Latvijas teritorijā 20.gs. Ja agrāk izmantoti jēdzieni kā “zemiskas tieksmes”, “personīgas tieksmes”, arī “huligāniskas tieksmes”, tad Krimināllikumā dominē mantkārtības motīvs.

⁷⁰⁸ **Тарарухин, С.А.** *Установление мотива и квалификация преступлений*, с. 6.

⁷⁰⁹ **Викторов, Б.А.** *Цель и мотив в тяжких преступлениях*, с. 15.

soda noteikšanas, izpildot soda individualizācijas prasību. Ja mērķis, kā autore to pamatoja iepriekš, raksturo gribas procesa virzību uz noteikta rezultāta sasniegšanu un personas izvēli, tad motīvi drīzāk attiecināmi uz personības raksturojumu, ko savulaik argumentējis arī šā procesa pētnieks B.Volkovs (Волков): “*Cilvēks parasti tiecas izvēlēties tādu uzvedības modeli, kas pēc iespējas vairāk atbilst kaislībām un tieksmēm, kas aizņem nozīmīgu vietu viņa personības struktūrā.*”⁷¹⁰ Ņemot vērā minēto, **nav šaubu, ka personas rīcības motīvi ir noskaidrojami, taču to ietekmei būtu jāaprobežojas ar soda noteikšanu.**

Neviennozīmīgi vērtēta arī **emociju** loma noziedzīguma konstatēšanā, kas ASV krimināltiesībās vispār netiek saistītas ar noziedzīgumu nosakošajām pazīmēm un nav uzskatāmas par noziedzīga pārkāpuma elementu. Latvijas krimināltiesību teorijā, tāpat kā savulaik padomju krimināltiesībās, nav vienota viedokļa par emociju vietu noziedzīga nodarījuma sastāvā. Daļa pētnieku šim jautājumam vispār nav veltījuši uzmanību, daļa uzskata, ka emocijas ir personību raksturojošs elements, bet citi – ka emocijas ir subjektīvās puses papildpazīme. Kā savulaik pamatoti norādījis U.Krastiņš, noziedzīgi nodarījumi samērā bieži var būt saistīti ar emocijām, jo tās tāpat kā motīvi uzskatāmas par psihiskās darbības produktu, tomēr profesors tāpat uzsvēris, ka “*emociju nozīme psihiskajā darbībā aprobežojas ar to, ka tās ietekmē nozieguma tieksmju veidošanos un tāpēc palīdz atklāt un dziļāk izpētīt nozieguma izdarīšanas motīvus.*”⁷¹¹

Turpretī V.Liholaja argumentē, ka pie noziedzīga nodarījuma subjektīvās puses papildpazīmēm pieskaitāms tieši “emocionālais stāvoklis”, nevis emocijas kā tādas.⁷¹² “Emocionālais stāvoklis” parasti tiek saistīts ar fizioloģisko afektu, kurā, atšķirībā no patoloģiskā afekta, persona spēj apzināties un saprast savas darbības un kaitīgās sekas, tomēr nespēj pilnībā kontrolēt savas jūtas, tādēļ arī parasti emocijas, personai atrodoties šādā stāvoklī, būs privileģējoša pazīme. Fizioloģiskā afekta stāvoklī personas spējas vadīt un kontrolēt savu rīcību ir ierobežotas, taču ne pilnībā zudušas – pretējā gadījumā vispār nevarētu runāt par noziedzīgumu. Emocijas, autoresprāt, nav vērtējamās kā noziedzīgumu nosakoša pazīme, jo pašas par sevi raksturo personību, savukārt **personas atrašanās īpašā emocionālā stāvoklī drīzāk vērtējama kā noziedzīgumu izslēdzoša vai atbildību mīkstinoša pazīme**, kas jāvērtē kontekstā ar personas spēju apzināties savu rīcību, bet nekādā ziņā nav uzskatāma par noziedzīgumu nosakošu pazīmi.

⁷¹⁰ Волков, Б.С. *Мотив преступлений*. Казань : Издательство Казанского университета, 1982, с. 6. Tas sasaucas arī ar cariskās Krievijas zinātnieka М.Čubinskija (Чубинский) rakstīto, ka motīvs ir tikai iekšējs spēks, kas rada un virza uz priekšu gribas procesu, taču tas atstāj personai iespēju izvēlēties mērķus, ar kādiem sasniegt vēlamu. Чубинский, М.П. *Мотив преступной деятельности и его значение в уголовном праве*. Ярославль : Типо-литография Э.Т.Фальк, 1900, с. 25.

⁷¹¹ Krastiņš, U. *Mācība par nozieguma sastāvu*. Rīga: Zvaigzne ABC, [b.g.], 61.lpp.

⁷¹² “Emocionālais stāvoklis” tiek saistīts ar KL 120. un 127.pantu, kur paredzēta atbildība attiecīgi par slepkavību vai miesas bojājumu nodarīšanu, ja tas izdarīts piepeša stipra psihiska uzbudinājuma stāvoklī, ko izraisījusi paša cietušā prettiesiska rīcība, kā arī ar KL 119.pantu, kur ietverta atsauce uz dzemdību izraisīta psihiska vai fizioloģiska stāvokļa ietekmi. Liholaja, V. *Noziedzīgu nodarījumu kvalifikācija*, 71.-73.lpp. Kā V.Liholaja skaidro krimināllikuma komentārā, visos gadījumos šāda stāvokļa konstatēšana uzskatāma par mīkstinošu apstākli. Turklāt visos gadījumos nepieciešamas speciālista zināšanas (jāveic tiesu psiholoģiskā vai kompleksā psiholoģiskā-psihiatriskā ekspertīze). Krastiņš, U., Liholaja, V., Niedre, A. *Krimināllikuma zinātniski praktiskais komentārs*, 2, 212.-219.; 246.-248.lpp.

5.2.3. Apzināšanās: *knowledge*

Kā norāda P.H.Robinsons, tad “*pretstatā nolūkam, kas prasa personas apzinātu mērķi sasniegt rezultātu, persona rīkojas apzināti (knowingly), kad tā necer uz rezultātu, bet ir faktiski pārlicināta, ka tās rīcība to radīs*”.⁷¹³ Šāda vainojamības forma veidojas gadījumos, kad personai rezultāts ir vai nu **vienaldzīgs**, vai arī persona šī rezultāta iestāšanos **ignorē**, kas lielā mērā līdzinās KL 9.pantā ietvertajai **netieša nodoma** definīcijai, proti, persona sekas nav vēlējusies, tomēr apzināti pieļāvusi to iestāšanos. Jānorāda, ka arī netieša nodoma definīcija ir kritizējama, jo, tāpat kā tieša nodoma gadījumā, neizskaidro, kā un vai netiešs nodoms izpaužas pret personas rīcību un nodarījuma blakusapstākļiem.

Skaidrojot netieša nodoma jēdziena saturu, U.Krastiņš norāda uz tā būtisku līdzību ar tiešu nodomu, jo sakrīt atsevišķi intelektuālie momenti, proti, darbības vai bezdarbības kaitīguma apzināšanās un kaitīgo seku paredzēšana. Tieša un netieša nodoma nošķiršanas pamatā tādējādi ir psihiskās attieksmes izvērtēšana pret sekām, jo tieša nodoma gadījumā persona vēlas, tai ir mērķis sasniegt noteiktu rezultātu, kamēr otrajā gadījumā kaitīgo seku sasniegšana nav personas mērķis, tomēr to iestāšanās tiek **apzināti pieļauta** vai arī persona ir **vienaldzīga** pret kaitīgo seku iestāšanās iespējamību.⁷¹⁴ No minētā savukārt secināts, ka noziedzīgos nodarījumos ar formālu sastāvu personas psihiskā attieksme var izpausties tikai kā tiešs nodoms, un šis princips, balstoties uz U.Krastiņa ierosinājumu, iestrādāts arī topošajā Krimināllikuma grozījumu projektā.⁷¹⁵

Kaut gan Paraugkriminālkodeksā mērķtiecība un apzināšanās nošķirtas kā patstāvīgas vainojamības formas, tomēr līdzīgi Latvijai arī ASV tiesību literatūrā norādīts uz šo formu ciešo saistību, jo kā mērķtiecība, tā apzināšanās **raksturo personas nodomu**. Šāda saistība ir vēsturiski pamatota, turklāt PKK §2.02(8) paredzēts, ka tajos gadījumos, kad konkrēta pārkāpuma definīcijā izvirzīta prasība noskaidrot personas nodomu, šī prasība ir izpildīta, ja persona rīkojusies apzināti, ja vien no pārkāpuma būtības nav secināms, ka noskaidrojama tieši mērķtiecība.⁷¹⁶ Šajā sakarībā atzīmējams arī Paraugkriminālkodeksā sniegtais *mens rea* formas “gribēti” (*willfully*) skaidrojums, proti, tas definēts kā vainojamības forma, kas aptver kā mērķtiecību jeb nolūku, tā apzināšanos.⁷¹⁷

PKK §2.02(2)(b) apzinātu personas psihisko attieksmi, tāpat kā mērķtiecību, definē trīs savstarpēji nošķiramās līmeņos. Pirmkārt, persona rīkojas apzināti **pret nodarījuma raksturu**, ja tā apzinās, ka viņas uzvedībai piemīt šāds raksturs. Otrkārt, persona rīkojas apzināti **pret blakusapstākļiem**, ja tā apzinās, ka šādi apstākļi eksistē. Savukārt saskaņā ar PKK §2.02(7)

⁷¹³ Robinson, P.H. *Mens Rea*, p. 12.

⁷¹⁴ Krastiņš, U., Liholaja V., Niedre, A. *Krimināltiesības*, Visp. d. (2008), 163.lpp.

⁷¹⁵ Sk. Krastiņš, U. *Vaina kā obligāts kriminālatbildības nosacījums*; TMLik_280711_KL; Likumprojekts “Grozījumi Krimināllikumā”. Netieša nodoma definīciju plānots papildināt ar personas psihiskās attieksmes izpausmi pret nodarījumu, kas, tāpat kā tieša nodoma gadījumā, formulēta kā darbības vai pieļautās bezdarbības kaitīguma apzināšanās. Viedoklis, ka noziedzīgi nodarījumi ar formālu sastāvu izdarāmi tikai ar tiešu nodomu, izteikts arī Krievijas tiesību zinātnē. Sk. **Haymov, A.B.** *Российское уголовное право*, 234.-235.lpp.

⁷¹⁶ **Dubber, M.D.** *Model Penal Code*, 306.lpp.

⁷¹⁷ *Willfully*, no vārda *willful*, skaidrots kā apzināts mērķis vai nodoms. *Tildes Vārdnīcu Pārļūks*.

noteikto, fakts atzīstams par zinātu arī tad, ja personai bijusi augsta iespējamība zināt par tā pastāvēšanu, ja vien persona patiesi nav ticējusi, ka šādu apstākļu nav. Kā norāda P.H.Robinsons, *vispārējās tiesībās* bija prezumējams, ka persona, kas ignorē faktus, ko tā varēja zināt, rīkojas apzināti.⁷¹⁸ Treškārt, persona rīkojas apzināti **pret rezultātu**, ja tā apzinās, ka viņas uzvedība praktiski droši novedīs pie tā. No minētā secināms, ka ASV krimināltiesībās mērķtiecības un apzināšanās nošķiršanas būtība ir saistīta ar pozitīvas dziņas esamību radīt noteiktu rezultātu pretstatā zināšanai par rezultāta drošu iestāšanos.⁷¹⁹ Mērķis un motīvs ir tikai mērķtiecības jeb nolūka sastāvdaļas, savukārt, rīkojoties apzināti, psihiskā attieksme pret rīcības noziedzīgo raksturu, tai skaitā blakusapstākļu pastāvēšanu un rezultāta sasniegšanu, ir salīdzinoši vienaldzīga.

Analizējot ASV štatu krimināllikumus, secināms, ka lielākajā daļā no tiem ir iekļauta Paraugkriminālkodeksā izvirzītā vainojamības forma "apzināti" jeb *knowingly*. Turklāt, atšķirībā no mērķtiecības, tā štatu krimināllikumos definēta līdzīgi vai tāpat kā Paraugkriminālkodeksā.⁷²⁰ Tomēr dažos štatos ir novērojamas atsevišķas īpatnības, kas skaidrojamas ar *vispārējo tiesību* ietekmi. Piemēram, Ņujorkas KK §15.05(2), tāpat kā Anglijā, definēta personas apzināta attieksme pret rīcību un blakusapstākļiem, savukārt nav definēta personas apzināta attieksme pret sekām. Savdabīga ir arī Oklahomas KK §21-96 ietvertā definīcija: "“*Apzināti*” (..) *nozīmē vienīgi zināšanu, ka eksistē tādi fakti, kas noved pie šā kodeksa noteikumu ietvaros aprakstītas darbības vai bezdarbības.*” Savukārt Kalifornijas KK §7.5 papildus noteikts, ka jēdziens "apzināti" neietver nepieciešamību noskaidrot pretlikumības apzināšanos.

⁷¹⁸ Piemēram, persona, kura savā mašīnā slepeni pārvadā iepakojumu, apzinoties, ka tajā varētu būt aizliegtas vielas, bet to apzināti ignorē un turpina savu rīcību, apzināti pārvadā aizliegtas vielas. **Robinson, P.H.** *Mens Rea*, p. 12.

Psihiskā attieksme pret to, vai sūtijumā bijusi aizliegtā viela, neviennozīmīgi vērtēta Latvijas tiesu praksē. Salīdzinājumam autore analizējusi aptuveni 30 materiālus un spriedumus krimināllietās pēc KL 309.panta trešās daļas, kas paredz atbildību par dažādu aizliegtu vielu un priekšmetu nodošanu personām, kuras ievietotas aizturēto turēšanas, iepriekšējā apcietinājuma vai ieslodzījuma vietās, vai saņemšanu no šādām personām. Nozieguma definīcijā vispār nav ietverta norāde uz psihisko attieksmi. Secināms, ka noziegums ir formāls, jo atbildība paredzēta par darbību – nodošanu. Problēmas radītājs gan pabeigšanas moments, gan psihiskās attieksmes izzināšana, proti, vai personai bija tieši jāzina, kādu aizliegtu lietu tā nodod, vai arī pietiktu, ka tā apzināti pieļāvusi aizliegtu vielu vai priekšmetu nodošanu. Savukārt, ja persona parakstījusies, ka tā nenodod neko aizliegtu, rodas jautājums, vai personai bija legāls pienākums pārliecināties, ka sūtijumā nav nekā aizliegta. Ja persona to nedara, tā apzināti ignorē iespēju, ka tā varētu nodot aizliegtas vielas ieslodzījumā esošām personām, līdz ar to – rīkojas apzināti. Šādā situācijā tikai objektīvi apstākļi varētu attaisnot nezināšanu. Minētā nozieguma subjektīvā puse nav skaidrota arī komentārā. Sk. **Krastiņš, U., Liholaja, V., Niedre, A.** *Krimināllikuma zinātniski praktiskais komentārs*, 3, 397.-400.lpp.

Latvijas tiesu praksē gadījumos, kad persona vainu atzīst, tā tiek notiesāta un nodoma forma īpaši netiek analizēta, bet gadījumos, kad persona vainu neatzīst, norādot, ka nav zinājusi, kas atrodas iepakojumā, persona tiek vai nu notiesāta, par pamatu ņemot faktu, ka tā ir brīdināta par atbildību, vai attaisnota, jo nav konstatēta subjektīvā puse. Piemēram, sk. spriedumus lietās: Rīgas apgabaltiesas Kriminālietu tiesas kolēģijas 2006.gada 02.novembra spriedums lietā Nr.K04-421-06/5; Rīgas apgabaltiesas Kriminālietu tiesas kolēģijas 2006.gada 22.jūnija spriedums lietā Nr.K04-215-06/3; Rīgas apgabaltiesas Kriminālietu tiesas kolēģijas 2006.gada 03.aprīļa spriedums lietā Nr.K/04-277/06-4; Rīgas apgabaltiesas kriminālietu tiesas kolēģijas 2005.gada 07.septembra spriedums lietā Nr.11094103604/K 04-359-05/7, Nr.11088045505/K 04-492-05/7; Latvijas Republikas Augstākās tiesas Kriminālietu tiesu palātas 2006.gada 31.maija spriedums lietā Nr.PAK-203; Rīgas apgabaltiesas Kriminālietu tiesas kolēģijas 2005.gada 23.augusta spriedums lietā Nr.K 04-417-05/23.

⁷¹⁹ **Robinson, P.H.** *A Brief History of Distinctions in Criminal Culpability*, p. 818, 819.

⁷²⁰ Piemēram, **Jūtas** KK §76-2-103(2), noteikts, ka "persona iesaistās nodarījumā apzināti vai ar zināšanu, attiecībā pret savu rīcību vai apstākļiem, kas aptver nodarījumu, kad tā zina par savas rīcības dabu vai šo apstākļu esamību. Persona rīkojas apzināti vai ar zināšanu, attiecībā pret savas rīcības rezultātu, kad persona zina, ka tās rīcība pašsaprotami droši radīs šādu rezultātu".

Ņemot vērā to, ka “zināšanas” jēdziens saistīts tieši ar blakusapstākļu zināšanu vai nezināšanu, Vašingtonas KK §9A.08.010(1)(b), definējot “apzināšanos”, psihiskajai attieksmei pret faktiem tiek pievērta īpaša uzmanība. Tā Kodeksā noteikts, ka persona zina vai rīkojas apzināti vai ar zināšanu, kad, pirmkārt, tai ir zināms par faktu, faktiem, apstākļiem, vai rezultātu, kas aprakstīts pakāpuma definīcijā, kā arī, otrkārt, tai ir informācija, kas **saprātīgu cilvēku** tādā pašā situācijā novestu pie pārliecības, ka eksistē tādi fakti, kas minēti pakāpuma definīcijā. Vašingtonas KK ietvertā norāde uz “saprātīgu cilvēku” nav uzskatāma par izņēmumu, jo ASV krimināltiesībās samērā bieži izmantoti tādi jēdzieni kā “saprātīga persona”, “vidusmēra persona” u.tml.⁷²¹

Salīdzinot tieša un netieša nodoma formulējumu Latvijas krimināltiesībās ar mērķtiecības un apzināšanās izpratni ASV, neskatoties uz vairākām līdzībām šo jēdzienu satura skaidrošanā, kopumā saskatāma nozīmīga atšķirība subjektīvās puses vērtēšanā kā tādā, it īpaši formālos noziedzīgos nodarījumos. Gan Latvijā, gan ASV atzīts, ka **noziedzīgumu veido tikai apzināta personas rīcība, kas raksturo personas nodomu**. Tomēr Latvijā, atšķirībā no ASV, netiek nošķirti gadījumi, kad persona mērķtiecīgi iesaistās nodarījumā un īpaši vēlas tā kaitīgumu. Piemēram, personas, kas speciāli meklē mazgadīgas personas, lai nosūtītu uz ārvalstīm seksuālai izmantošanai, psihiskā attieksme pret tās kaitīgo rīcību Latvijā vērtējama identiski kā tādas personas psihiskā attieksme, kas apzinājusies, ka uz ārvalstīm seksuālai izmantošanai nosūta mazgadīgo, bet tas nav bijis šīs personas speciāls mērķis. Kā vienā, tā otrā gadījumā subjektīvā puse vērtējama kā tiešs nodoms – abu personu rīcība bijusi apzināta, bet atšķirīga bijusi vienīgi attieksmē pret blakusapstākli – vecumu. **Latvijā psihiskā attieksme pret kaitīgumu vainas formas veidu ietekmē tikai materiālos sastāvos**, diferencējot kaitīgo seku apzināšanās pakāpi (to vēlēšanās vai apzināta pieļaušana), jo formālos sastāvos psihiskā attieksme pret nodarījuma kaitīgumu diferencēta netiek un blakusapstākļu apzināšanās pakāpe (to vēlēšanās, zināšana, pieļaušana) netiek vērtēta.

Ierosinātajos Krimināllikuma grozījumos vainas formu definēšanā tāpat ir nepilnības, jo “apzināšanās”, kas materiālos sastāvos raksturo netiešu nodomu (kaitīgo seku apzināta pieļaušana), formālos sastāvos tiek pārnesta uz tieša nodoma izpratni. Tādējādi apzināšanās, kas uzskatāma par patstāvīgu personas psihiskās attieksmes izpausmes veidu, formālos sastāvos nevis raksturo vainojamības formu (nodomu), bet tiek identificēta ar citu psihiskās attieksmes izpausmes veidu (tiešu nodomu), ar ko tradicionāli aptver mērķtiecību un nolūku: “*Noziedzīgs nodarījums atzīstams par izdarītu ar tiešu nodomu, ja persona (..) to apzināti veikusi. (..) Noziedzīgs nodarījums atzīstams par izdarītu ar netiešu nodomu, ja persona (..) apzināti pieļāvusi to [seku] iestāšanos.*”⁷²²

Ņemot vērā minēto, apgalvojums, ka formālu noziedzīgu nodarījumu iespējams izdarīt tikai ar tiešu nodomu, faktiski to pielīdzinot personas mērķtiecīgai vēlmei sasniegt kaitīgu rezultātu

⁷²¹ Līdzīgas definīcijas ietvertas arī **Teksasas KK** §6.03(c) un **Kolorado KK** §18-1-501(6).

⁷²² TMLik_280711_KL; Likumprojekts “Grozījumi Krimināllikumā”. Sk. arī **Krastiņš, U.** *Vaina kā obligāts kriminālatbildības nosacījums*.

noziedzīgos nodarījumos ar materiālu sastāvu, ko persona veikusi apzināti, nevis ar nolūku, nav taisnīgs. Tāpat nav taisnīgi šos gadījumus attiecināt uz apzināti pieļautu bezdarbību.⁷²³ Autoresprāt, **ir būtiski nošķirt vainas (subjektīvās puses) formas (nodoms un neuzmanība) no psihiskās attieksmes izpausmes veidiem.** Tāpēc apgalvojums, ka formālus noziedzīgus nodarījumus var izdarīt tikai ar tiešu nodomu, ir neprecīzs, jo psihiskās attieksmes izpausmes veids tiek identificēts ar “vainas formu”. Turklāt jāņem vērā, ka kaitīguma apzināšanās arī formālos noziedzīgos nodarījumos var saturēt tieša un netieša nodoma iezīmes, proti, psihiskā attieksme pret blakusapstākļiem var izpausties gan kā to zināšana un kaitīguma vēlēšanās, gan kā šo apstākļu (tātad – arī kaitīguma) apzināta pieļaušana vai vienaldzība pret blakusapstākļu pastāvēšanu.⁷²⁴

Anglijas krimināltiesībās, tāpat kā Latvijā, seku apzināta pieļaušana vai vienaldzība pret to iestāšanos netiek nošķirta kā patstāvīga vainojamības forma, bet paredzēta kā viens no nolūku raksturojošiem psihiskās attieksmes izpausmes veidiem. Tiesību teorijā īpaši nošķirts un analizēts psihiskās attieksmes izpausmes veids *knowledge* jeb **zināšana**, kas ekskluzīvi attiecināms uz personas psihiskās attieksmes vērtēšanu pret tās nodarījuma kaitīgumu: “*Kad pārkāpuma definīcija satur konkrētus apstākļus, prokuroram vajadzētu pierādīt, ka apsūdzētais zināja par šo apstākļu esamību vai bija apzināti aklus (willfully blind) pret apstākļu esamību, vai arī viņam vajadzēja zināt par to eksistenci.*”⁷²⁵

Profesori A.Rīds (*Reed*) un P.Siego (*Seago*) izšķir **faktisko (actual)** zināšanu, **neapdomību** pret apstākļu pastāvēšanu un **netiešo (constructive)** zināšanu. Līdzīgu skaidrojumu piedāvā arī profesori A.P.Simesters un G.R.Sullivans, kuri *knowledge* jēdzienu skaidro kopā ar citām *mens rea* pamatformām: “*Kur pārkāpums ir formulēts tā, ka tas prasītu, lai apsūdzētais būtu rīkojies “zinot”, ka atsevišķi apstākļi eksistē, tas prasa pozitīvu (..) pārliecību (belief) no apsūdzētā puses, ka būtiski apstākļi patiesi eksistē.*”⁷²⁶

5.2.4. Neapdomība: *recklessness*

Darba autore kā jēdziena *recklessness* tulkojumu, kas pēc iespējas tuvāk skaidrotu tā pamatnozīmi un jēgu, ierosina lietot jēdzienu “neapdomība”.⁷²⁷ *Recklessness* jēdziens definēts PKK §2.02(2)(c) un pieeja tā skaidrojumā būtiski atšķiras no iepriekš analizētajām nodoma formu definīcijām. Minētajā paragrāfā netiek nošķirta personas psihiskā attieksme atkarībā no materiāla elementa veida, bet noteikts, ka persona rīkojas neapdomīgi **pret jebkuru pārkāpuma materiālo**

⁷²³ Par personas psihiskās attieksmes īpatnībām noziedzīgos nodarījumos aiz bezdarbības sk. nākamo apakšpunktu, kā arī promocijas darba 6.nodaļu.

⁷²⁴ Personas psihiskā attieksmē pret blakusapstākļiem jau šobrīd Latvijas krimināltiesībās ir nošķirtas divas izpausmes, proti, zināšana un apzināta pieļaušana. Kā vienā gadījumā, tā otrā konstatējams nodoms, taču pirmajā tas ir tiešs, bet otrajā – netiešs. Sk., piemēram, komentāru KL 159.pantam. **Krastiņš, U., Liholaja V., Niedre, A.** *Krimināllikuma zinātniski praktiskais komentārs*, 2, 342.lpp. Kaut arī izvarošanas sastāvs šobrīd ir būtiski mainīts, proti, par cietušo var būt kā sieviete, tā vīrietis, domājams tas nemaina konstatējamo attieksmi pret cietušā vecumu.

⁷²⁵ **Reed A., Seago P.** *A Textbook of Criminal Law*, p. 83, 84.

⁷²⁶ **Simester, A.P., Sullivan, G.R.** *Criminal Law*, p. 145.

⁷²⁷ Neapdomīgs ir tāds cilvēks, kas rīkojas pārsteidzīgi, nedomājot par savas rīcības sekām; pati rīcība būs neapdomīga, ja tajā izpaudīsies šāda īpašība. *Tildes Vārdnīcu Pārliuks.*

elementu divos gadījumos. Pirmkārt, ja persona apzināti⁷²⁸ ignorē reālu un neattaisnojamu risku, ka šāds materiālais elements pastāv. Minētais visticamāk būtu attiecināms uz neapdomību pret blakusapstākļiem. Otrkārt, ja persona apzināti ignorē reālu un neattaisnojamu risku, ka šis materiālais elements radīsies tās rīcības rezultātā. Šis gadījums visdrīzāk būtu attiecināms uz neapdomīgu attieksmi pret sekām. Tādējādi atbilstoši teorijā paustajam viedoklim, ka noziedzīgs ir tikai tāds pārkāpums, kas ir apzināts un labprātīgs, netiek pieļauta situācija, ka personas psihiskā attieksme pret pašu rīcību varētu izpausties neapdomības veidā.

Paraugkriminālkodeksā par risku norādīts, ka tam “*jābūt tāda rakstura un pakāpes, ka, ņemot vērā nodarījuma raksturu un izdarītāja mērķi un viņam zināmos apstākļus, tā ignorēšana ietver rupju atkāpšanos no uzvedības standarta, ko likumpaklausīga persona ievērotu šādā situācijā*”.⁷²⁹ Kā to skaidro P.H.Robinsons, pretstatā zināšanai, persona rīkojas neapdomīgi, ja tai ir zināms tikai par rezultāta iestāšanās “reālu risku”. Apzināšanās un neapdomība tādējādi nošķiramas vienīgi pēc riska pakāpes – apzināšanas gadījumā tas ir “faktiski droši”, ka pārkāpuma materiālais elements pastāv vai radīsies, savukārt neapdomības gadījumā ir “reāls risks”, ka konkrētais pārkāpuma definīcijā izvirzītais materiālais elements pastāv vai radīsies tā nodarījuma rezultātā.⁷³⁰

Personas psihiskā attieksme pret seku iestāšanās vai blakusapstākļu pastāvēšanas iespējamību vērtējama tikai gadījumos, kad netiek konstatēta mērķtiecība. Ja persona vēlas sasniegt rezultātu, bet tā iestāšanās risks ir minimāls, šī persona tik un tā rīkojas ar nolūku. P.H.Robinsons argumentē, ka “*mērķis radīt ļaunumu, pat ja tas neiestājas, ir daudz bīstamāks par darbošanos ar cerību, ka sekas neiestāsies*”.⁷³¹ Vērtējot psihisko attieksmi un tās ietekmi uz pārkāpuma noziedzīgumu, šis uzskatāms par universālu principu, un tādēļ arī nepabeigts noziegums ir kaitīgs un krimināli sodāms, jo tas veikts ar nolūku. Padziļinātu personas subjektīvās attieksmes vērtēšana, tai skaitā nosakot personas motīvus, ASV krimināltiesībās prasīta vienīgi mērķtiecīgas psihiskās attieksmes konstatēšanai. Visos pārējos gadījumos vainojamības formas vērtējamas kā tikai nosacīti subjektīvas, jo to pamatā izvirzīts “uzmanības standarts”, ko no saprātīgas personas varētu sagaidīt citi indivīdi, sabiedrība un valsts, kuru intereses tad arī apdraud personas riskanta rīcība.

Latvijas krimināltiesībās neuzmanības legālā definīcija sniegta KL 10.pantā, kur tostarp skaidrots viens no neuzmanības veidiem, proti, **noziedzīga pašpaļāvība**, ko raksturo tāda personas psihiskā attieksme, kad tā **paredz** savas rīcības seku iestāšanās **iespēju**, tomēr tā **vieglprātīgi paļaujas**, ka šīs sekas novērsīs. Citiem vārdiem sakot – persona riskē, taču šādam riskam pēc konkrētās situācijas un personas reālajām spējām nav bijis tiesisks pamats. No Krimināllikumā ietvertās definīcijas nav viennozīmīgi skaidrs, cik subjektīvai vai objektīvai jābūt tiesas pieejai, vērtējot seku iestāšanās iespēju, proti, vai noziedzīguma pamatā ir personas viedoklis par seku

⁷²⁸ Tiek lietots termins *is aware of*, kas nozīmē apzināšanos, nojaušanu, ka personai ir nojausma par kaut ko.

⁷²⁹ **Dubber, M.D.** *Model Penal Code*, p. 304.

⁷³⁰ **Robinson, P.H.** *A Brief History of Distinctions in Criminal Culpability*, p. 819.

⁷³¹ **Robinson, P.H.** *Mens Rea*, p. 13.

iestāšanās iespēju vai objektīva iespējamība, ka sekas varēja iestāties. Krimināllikumā tāpat netiek definēti kritēriji, kā objektīvi izvērtējama seku iestāšanās iespējamība, proti, netiek lietoti tādi jēdzieni kā “rūpības standarts” vai “vidusmēra persona”. Tomēr, domājams, personas neuzmanība, tai skaitā pašpaļāvība, saistīta ar normatīvajos aktos noteikto **nepieciešamās rūpības** standartu, kā to precīzi skaidro arī M.Leja.⁷³² Līdz ar to vērtējams ne tikai tas, cik reāli vai abstrakti persona paredzēja seku iestāšanos, bet arī objektīvi seku iestāšanās iespējamība, vērtējot arī personas rīcību konkrētajā situācijā. Saskaņā ar Krimināllikumā ietverto neuzmanības formulējumu, tā iespējama vienīgi materiālos sastāvos, jo, kā tas minēts iepriekš, personas psihiskā attieksme pret blakusapstākļiem Latvijā neietekmē vainas (subjektīvās puses) formas.

Krimināltiesību teorijā norādīts, ka neuzmanība ir konstatējama vienīgi tad, ja personai ir bijis **pienākums** rīkoties atbilstoši rūpības **noteikumiem**, bet persona nav šādi rīkojusies, kā rezultātā iestājušās kaitīgas sekas. Tāpat nepieciešams konstatēt, ka personai ir bijusi iespēja rīkoties atbilstoši noteikumos formulētajam rūpības standartam. Pašpaļāvība parasti saistīta ar **apzinātu** tādu drošības noteikumu pārkāpšanu, “*kas paredzēti, lai kaitīgās sekas neiestātos*”.⁷³³ Apzināšanās tādējādi ir saistāma ar konkrētās situācijas izvērtēšanu, proti, vai nu pati situācija un apstākļi bija tādi, ka tos nevarēja neievērot, vai kādu citu iemeslu dēļ persona nerēķinās ar tās rīcības iespējamo kaitīgumu, **cerot**, ka sekas tomēr neiestāsies, tādējādi tās attieksme pret sekām nav vienaldzīga un kopumā persona seku iestāšanos nevēlas un nepieļauj.

Vērtējot paļāvību, jāņem vērā, kāds varēja būt personas paļāvības pamats – profesionālās spējas, spēks, veiklība, pieredze, citu personu darbība vai palīdzība, arī dabas spēki, un citi iespējami faktori.⁷³⁴ Paļaušanās ir noziedzīga, ja personas cerībai novērst sekas nav pamata, proti, vai nu tai nav spējas vai iemaņas, uz ko tā paļaujas, vai arī seku iestāšanās iespēja ir tik liela, ka šādas spējas vai iemaņas to tik un tā nenovērstu.⁷³⁵ Tomēr katrā situācijā ir ļoti būtiski arī tīri objektīvi izvērtēt, cik liela bijusi iespējamība, ka personas rīcība varētu izraisīt kaitīgas sekas. **Ja seku iestāšanās konkrētajā gadījumā vērtējama kā faktiski neizbēgama, personas psihiskā attieksme ir raksturojama nevis kā pašpaļāvība, bet drīzāk kā netiešs nodoms.**

Atgriežoties pie neapdomības izpratnes ASV krimināltiesībās, minams Ņujorkas KK §15.05(3), saskaņā ar kuru personas rīcība pret pārkāpuma definīcijā ietvertajiem apstākļiem vai sekām ir vērtējama kā neapdomība, ja persona apzinās, tomēr ļaunprātīgi ignorē reālu un

⁷³² Sīkāk sk. **Leja, M.** Noziedzīga nodarījuma izdarīšana aiz neuzmanības. *Jurista Vārds*, 2011. Nr. 24 (671). Rakstā analizētā Latvijas tiesu neuzmanības interpretāciju salīdzinājumā ar Vācijas tiesību doktrīnas un tiesu prakses atziņām.

⁷³³ **Kraštinš, U., Liholaja V., Niedre, A.** *Krimināltiesības*, Visp. d. (2008), 172.lpp.

⁷³⁴ **Turpat**, 173.lpp.

⁷³⁵ Piemēram, persona, kas agresīvi vada automašīnu, lielā mērā paļaujas gan uz savu braukšanas meistarību, gan uz citu autovadītāju meistarību un reakciju, taču tiesīgi tā varētu paļauties tikai uz to, ka citi autovadītāji ievēros ceļu satiksmes noteikumus. Izvēloties agresīvu braukšanas stilu, pārsniedzot atļauto ātrumu, pārkāpjot ceļu satiksmes noteikumus, persona to dara uz “sava riska”. Automašīnas kā paaugstinātas bīstamības objekta vadīšana, arī ievērojot noteikumus, pati par sevi uzskatāma par riskantu darbību, tāpēc, personai ir jārēķinās, ka nevis seku iestāšanās vērtējama kā neveiksme, bet drīzāk to neiestāšanās uzskatāma par veiksmi.

neattaisnojamu risku, ka šāds rezultāts var iestāties vai šādi apstākļi pastāv. Tādējādi Ņujorkas KK ir izvirzīta prasība vērtēt arī personas subjektīvo attieksmi pret konkrēto situāciju un iespējamajām sekām. Tāpat kā Paraugkriminālkodeksā, Ņujorkas KK riskam izvirzīta arī objektīva prasība, proti, tam jābūt tādas pakāpes un rakstura, ka šāda riska ignorēšana rada rupju atkāpšanos no uzvedības standarta, ko saprātīga persona būtu ievērojusi konkrētajā situācijā.⁷³⁶ Uzsvars tādējādi vienlīdz likts kā uz konkrēto objektīvo situāciju, tā uz personas rīcību, kas attiecīgi atspoguļo tās attieksmi.

Tāpēc, autoresprāt, apriori nav paredzams, ka visi tie gadījumi, kad persona pārkāpj noteikumus, it kā nevēloties seku iestāšanos, vērtējami kā noziedzīga pašpaļāvība Latvijas krimināltiesībās vai neapdomība ASV. Tajos gadījumos, **kad situācija un personas rīcība acīmredzami norāda uz to, ka nebija nekāds, pat ne abstrakts pamats paļauties, ka sekas varētu neiestāties, proti, seku iespēja ir tik liela, ka faktiski persona tās apzināti pieļāvusi, konstatējama nevis neuzmanība, bet nodoms.** Tā situācijā, kad persona ar cirvi cērt otrai personai galvā, paļaušanās uz cilvēka dzīvības sīkstumu nav uzskatāma par vērā ņemamu. Tāpat gadījumos, kad persona vada automašīnu, atrodoties tādā alkohola vai citu apreibinošu vielu ietekmē, ka tai zūd spēja kontrolēt transportlīdzekli, turklāt rupji pārkāpj arī citus ceļu satiksmes noteikumus, psihiskā attieksme drīzāk vērtējama kā vienaldzība pret augsto seku iestāšanās iespējamību, un tāpēc atzīstams, ka sekas apzināti pieļautas, kas raksturīgs netiešam nodomam.

Salīdzinošam ieskatam piebilstams, ka arī Anglijas krimināltiesībās definēta tāda *mens rea* forma kā neapdomība. Kā norāda J.Herrings, “*ja mērķis ir nolūka kodols, tad riska uzņemšanās ir neapdomības kodols*”.⁷³⁷ Ilgu laiku Anglijas krimināltiesībās pastāvēja divas neapdomības definīcijas – *Kunninghema* un *Keldvela*, taču mūsdienās Lordu palāta atzīst vienīgi pirmo no tām. *Kunninghema*⁷³⁸ neapdomība sastāv no diviem elementiem: **1)**apsūdzētais apzinājās pastāvošu risku, ka tā nodarījums radīs kādu noteiktu rezultātu un **2)**tas, ka apsūdzētais šo risku neņēma vērā, no viņa puses bija nepamatoti.⁷³⁹ *Kunninghema* lietā Dž.Bjorns (*Byrne*) izvirzīja šādu neapdomības definīciju: “*Apsūdzētais paredz, ka kāds noteikts aizskāruma veids var tikt nodarīts, un tomēr turpina rīkoties, uzņemoties šādu risku.*” Tādējādi uzsvars likts uz apzinātu riska uzņemšanos.

⁷³⁶ Savukārt, piemēram, **Vašingtonas KK** §9A.08.010(c) noteikts, ka “*persona ir neapdomīga vai rīkojas neapdomīgi, ja tā zina un ignorē reālu risku, ka var rasties likumu pārkāpjoša rīcība un šāda reāla riska ignorēšana ir sevišķa novirze no rīcības, ko saprātīgs cilvēks ievērotu šādā pat situācijā.*” Līdzīgs formulējums ietverts arī **Jūtas KK**, kur §76-2-103(3) noteikts, ka “*persona rīkojas neapdomīgi attiecībā pret apstākļiem, kas aptver tās rīcību vai šīs rīcības rezultātu, kad tā zina, bet apzināti ignorē būtisku un neattaisnojamu risku, ka šādi apstākļi eksistē vai rezultāts iestāsies. Riskam ir jābūt tādas dabas un pakāpes, ka tā ignorēšana rada rupju atkāpi no rūpības standarta, ko, raugoties no izdarītāja redzespunkta, pie tādiem pašiem apstākļiem ievērotu ikdienišķa (vidusmēra) persona*”. **Teksasas KK** §6.03(c) neapdomība definēta identiski Jūtas KK, tomēr saprātīgas personas (*a reasonable person*) vietā runāts par vidusmēra jeb ikdienišķu personu (*an ordinary person*). **Kolorado KK** §18-1-501(8) turpretī nekas netiek teikts par risku, vienīgi norādīts, ka “*persona rīkojas neapdomīgi, kad tā apzināti ignorē reālu un neattaisnojamu risku, ka rezultāts iestāsies vai ka eksistē kādi noteikti apstākļi*”.

⁷³⁷ **Herring, J. Criminal Law**, p. 156.

⁷³⁸ *Cunningham Recklessness* tika definēta lietā *Regina v. Cunningham* (1957), 2 Q.B. 396, un tā dēvēta par subjektīvo neapdomības definīciju. *Cunninghems* pagrabā no sienas un caurulēm atrāva gāzes skaitītāju, nozogot no tā naudu. Gāze, kas izplūda pa starpsienu no pagraba dzīvojamā istabā, noindēja savu sievasmāti, kura tur gulēja.

⁷³⁹ **Herring, J. Criminal Law**, p. 156.

Vēlāk šī definīcija tika precizēta, nosakot, ka tas ir risks, ko saprātīga persona apzinātos un ka apzināšanās var tikt tulkota paplašināti.⁷⁴⁰ Anglijas krimināltiesībās, atšķirībā no ASV, riska pakāpe abstrakti skaidrota netiek, bet ir izvērtējama katrā konkrētajā gadījumā.

Līdzīgi arī *Keldvela*⁷⁴¹ neapdomības definīcija ietvēra divus elementus, tomēr tie atšķīrās no *Kunninghema* nevērības skaidrojuma: 1) persona apzinās risku vai 2) pastāv acīmredzams un būtisks risks, bet persona par tā pastāvēšanu apsvērumus neizdara.⁷⁴² Šī neapdomības izpratne ir attiecināma arī uz personām, kuras neapzinās acīmredzamu risku, bet saprātīgs cilvēks šādā situācijā risku būtu pamanījis. Diskusijas izraisīja tieši “saprātīga cilvēka” jēdziens – vai vērtējams vidējais saprātīgais cilvēks vai jēdziens papildāms kontekstā ar konkrēto lietu. Spriedums lietā *R v. G and R* (2003) daļēji problēma tika atrisināta, atzīstot *Keldvela* neapdomību par nepareizu. Tomēr Anglijas krimināltiesību zinātnieku vidū pastāv viedoklis, ka būtu nepieciešama pavisam jauna neapdomības izpratne, kā vidusceļš starp objektīvo un subjektīvo neapdomības traktējumu.⁷⁴³

Kopumā secināms, ka, neskatoties uz atšķirībām jēdzienu lietojumā un to satura skaidrojumā, gan noziedzīgas pašpaļāvības, gan neapdomības pamatmērķis ir mudināt cilvēkus būt uzmanīgus, novērtēt apkārtējos apstākļus un situāciju pirms iesaistīšanās noteikta veida rīcībā, paredzot, ka noziedzīgums veidosies tajos gadījumos, kad paļaušanās uz iespējamo seku novēršanu nebūs pamatota, proti, seku iestāšanās risks vērtējams kā augsts, un sekas reāli iestāsies. Tādējādi **neuzmanība kā subjektīvās puses forma jau apriori ietver saliktu psihiskās attieksmes izpausmes vērtējumu**, proti, riska paredzēšanu (apzināšanos), seku nevēlēšanos, paļaušanos u.tml. Taču tieši risks jeb seku iestāšanās iespējamības pakāpe tad arī ir vērtējams kā pašpaļāvības jeb neapdomības noziedzīgumu raksturojošais kritērijs.

5.2.5. Nevērība: *negligence*

Tāpat kā atsevišķos gadījumos pieļaujama personas saukšana pie atbildības par bezdarbību, proti, kad tā izvēlas nerīkoties, lai gan varēja un tai vajadzēja rīkoties, tiek pieļauts, ka persona saucama pie atbildības par tādām sekām, ko tā nebija paredzējusi, bet tai bija pienākums un tā varēja šādas sekas paredzēt. Ja atbildība par bezdarbību ir uzskatāma par izņēmumu prasībai pēc personas aktīvas rīcības, tad atbildība par nevērību ir uzskatāma par sava veida izņēmumu prasībai noskaidrot personas psihisko attieksmi. Atšķirība ir tā, ka pirmā paredz atbildību par nedarīšanu, bet otrā – par nedomāšanu. Lai gan kritēriji un definīcijas ir samērā līdzīgas, tomēr šie abi institūti krimināltiesībās tiek nošķirti un analizēti atsevišķi. Ņemot vērā to, ka pastāv prasība pēc apzinātas

⁷⁴⁰ **Herring, J.** *Criminal Law*, p. 157, 158.

⁷⁴¹ *Caldwell/Lawrence Recklessness* jeb objektīvā neapdomība tika definēta lietās *MPC v Caldwell* (1982), AC 341 (HL), un *R v Lawrence* (1982), AC 510, kas tika izspriestas tajā pašā dienā. Keldvels aizdedzināja viesnīcu, kurā viņš strādāja, bet bija tik piedzēries, ka nepamanīja tur esošos cilvēkus. Šāda acīmredzama riska nepamanīšana tika atzīta par neapdomību. Keldvela neapdomības izmantošana tika ierobežota ar sprieduma lietā *R v. G and R* (2003) UKHL 50, nosakot, ka Keldvela lietā dotais formulējums ir nepareizs. Šajā lietā tika noteikts, ka personai ir jāapzinās risks, lai varētu runāt par neapdomību.

⁷⁴² **Herring, J.** *Criminal Law*, p. 159, 160.

⁷⁴³ **Ibid.**, p. 157, 168.

un labprātīgas rīcības, arī bezdarbības gadījumā personas psihiskajai attieksmei jābūt apzinātai. Savukārt pret sekām, kas iestājušās apzinātas bezdarbības rezultātā, tāpat kā darbības gadījumā, personas psihiskā attieksme var izpausties gan kā nodoms, gan kā neuzmanība.

Latvijas krimināltiesībās nevērība tiek definēta kā neuzmanības veids līdzās noziedzīgai pašpaļāvībai, lai gan tā kvalitatīvi būtiski atšķiras no jebkuras citas personas psihiskās attieksmes izpausmes, proti, kā tas paredzēts KL 10.pantā, persona rīkojas nevērīgi, ja tā vispār **neparedz** seku iestāšanās iespējamību, bet tai **vajadzēja** un tā **varēja** šādu seku iestāšanos paredzēt. Tādējādi nevērībā, atšķirībā no noziedzīgas pašpaļāvības, nav saskatāma psihiskās attieksmes pastāvēšana (tā raksturojama kā psihiskā jeb subjektīvā bezdarbība), turklāt nevērība ekskluzīvi saistīta tikai ar vienu no nodarījuma kaitīguma izpausmēm, proti, seku iestāšanos. Kā minēts iepriekš, gadījumi, kad persona ir **“nevērīga” pret tādu blakusapstākļu pastāvēšanu, ko tai bija tiesisks pienākums noskaidrot, Latvijā pielīdzināti bezdarbībai**. Līdz ar to, līdzīgi *strict liability* pārkāpumiem *vispārējās tiesībās*, netiek nošķirts, vai persona vēlējās blakusapstākļu pastāvēšanu, apzināti pielāva to pastāvēšanu vai bija nevērīga pret to pastāvēšanu, ko autore sīkāk vērtēs nākamajā darba nodaļā.

Nevērība īpaša arī ar to, ka nodarījuma noziedzīgumu veido tikai “noziedzīga” nevērība. Nevērības gadījumā faktiski nav konstatējama psihiskā attieksme, bet noziedzīgums drīzāk saistīts ar šādas attieksmes trūkumu. Kā skaidro U.Krastiņš, lai nevērība tiktu atzīta par noziedzīgu, jāpastāv diviem nosacījumiem, proti, persona neparedz kaut ko tādu, ko tai vajadzēja (objektīvais) un tā varēja (subjektīvais) paredzēt.⁷⁴⁴ Spēja paredzēt seku iestāšanās iespēju vērtējama individuāli, ņemot vērā ne tikai objektīvus, bet, kā argumentē profesors, arī subjektīvus kritērijus. Līdz ar to nevērība lielā mērā saistīta ar personības īpatnībām un **noziedzīgums kļūst atkarīgs no konkrētas personas individuālajām īpatnībām**, kas vērtējama kā negatīva tendence.

Krimināllikumā nav sniegts pienākuma pastāvēšanas skaidrojums, taču teorijā U.Krastiņš minējis, ka personai katrā ziņā jāievēro piesardzība, ko tai uzliek ne tikai tiesību, bet arī sadzīves un morāles normas.⁷⁴⁵ Autore gan uzskata, ka par noziedzīgumu iespējams runāt vienīgi tajos gadījumos, kad pienākums bijis tiesisks un tam izvirzāmi līdzīgi kritēriji kā bezdarbības gadījumā. Absolūtā vairumā gadījumā pienākums paredzēt seku iestāšanos ir saistīts ar personas nodarbošanos vai profesiju. Tas ir vispārējs princips, ka persona netiek sodīta par domām, taču atsevišķu profesiju pārstāvjiem, uzņēmējiem, darbiniekiem vai personām, kas iesaistās īpaša riska tiesiskās attiecībās, piemēram, medības, automašīnas vadīšana, domāšana, proti, rīcības izvērtēšana un visu iespējamo seku paredzēšana var būt **profesionāla rakstura intelektuāls pienākums**.

Atšķirībā no Latvijas krimināltiesībām, PKK §2.02(b) definēta personas nevērīga attieksme gan **pret apstākļiem**, gan **pret sekām**. Nevērības definīcija formulēta līdzīgi

⁷⁴⁴ Krastiņš, U., Liholaja V., Niedre, A. *Krimināltiesības*, Visp. d. (2008), 174.lpp.

⁷⁴⁵ Sk. Krastiņš, U. *Noziedzīgs nodarījums*, 107.lpp; Krastiņš, U., Liholaja V., Niedre, A. *Krimināltiesības*, Visp. d. (2008), 174.lpp.

neapdomībai, taču saturiski tajā akcents likts uz citiem kritērijiem, proti, personai vajadzēja un tā varēja **1)apzināties** reālo un neattaisnojamo risku, ka pastāv pārkāpuma definīcijā minētie apstākļi, vai **2)paredzēt** reālo un neattaisnojamo risku, ka iestāties sekas, taču persona to neapzinājās un neparedzēja. Par risku minētajā paragrāfā norādīts, ka tam jābūt “*tāda rakstura un pakāpes, ka, ņemot vērā izdarītāja nespēju to paredzēt, ņemot vērā uzvedības raksturu un mērķi un viņam zināmos apstākļus, tā ignorēšana ietver rupju atkāpšanos no uzvedības standarta, ko šādā situācijā ievērotu saprātīga persona*”.⁷⁴⁶

Ja persona rīkojas mērķtiecīgi, zinoši vai neapdomīgi gadījumā, kad tai ir zināmi apstākļi (persona šos apstākļus aptver un apzinās), kas padara tās uzvedību noziedzīgu, un tā vēlas, cer, tic vai kā savādāk paredz seku iestāšanās iespējamību, tad nevērības gadījumā persona neapzinās, tā var pat nenojaust par tādiem apstākļiem, kas tās rīcību konkrētajā situācijā padara noziedzīgu, un tā neparedz, var pat nenojaust seku iestāšanās iespēju. Kritēriji “vajadzēja” un “varēja” ASV krimināltiesībās ir vērtējami objektīvi, ņemot vērā konkrēto situāciju un pienākuma pastāvēšanu. Šā iemesla dēļ ASV plaši un, autoresprāt, pamatoti diskutēts par to, vai nevērība vispār atzīstama par vainojamības formu, jo pēc būtības **tā neatspoguļo nevienu vainojamu psihiskās attieksmes stāvokli, bet atzīst personas rīcību par vainojamu, balstoties uz objektīviem kritērijiem.**⁷⁴⁷ Tāpat pastāv diskusijas, vai šāda vainojamības forma ir vajadzīga krimināltiesībās.⁷⁴⁸

Tāpat kā neapdomības gadījumā, arī nevērībai tiek prasīts, lai persona būtu ievērojusi to uzmanības standartu, ko šādā situācijā ievērotu saprātīgs (vai ikdienišķs, vai vidusmēra) cilvēks. Arī Latvijas krimināltiesībās U.Krastiņš, atsaucoties uz Krievijas tiesību zinātnes pieredzi, norādījis uz “vidēji attīstīta cilvēka” kritēriju, taču to noraidījis, jo tas nav attiecināms uz konkrētu personu.⁷⁴⁹ ASV krimināltiesībās ietvertais “saprātīgais cilvēks” un Krievijas tiesību zinātnē minētais “vidēji attīstītais cilvēks”, autoresprāt, ir nošķirami jēdzieni.

Kā norāda P.H.Robinsons, žūrija var nonākt pie slēdziena par personas psihisko stāvokli tikai pēc tam, kad tā noskaidro, kas konkrētajā gadījumā ir saprātīgs cilvēks (likuma objektīvs standarts) un kā šis saprātīgais cilvēks rīkotos konkrētā pārkāpuma apstākļos. Šis standarts saskaņā ar Paraugkriminālkodeksa autoru viedokli katrā lietā jānosaka atsevišķi un vērā jāņem tieši tā situācija, kādā atradies apsūdzētais, nevis tikai apsūdzētajam bija zināmi, un tikai tad – vērtējami ne tikai apkārtējie apstākļi, bet arī fakti, kas apsūdzētajam bija zināmi, un tikai tad – apsūdzētā personiskās īpašības. Pēc tam iespējams salīdzināt saprātīga cilvēka rīcību ar apsūdzētā

⁷⁴⁶ Dubber, M.D. *Model Penal Code*, p. 304.

⁷⁴⁷ Pretēju viedokli Latvijas tiesību teorijā paudis U.Krastiņš, proti, profesors raksta, ka personas psihiskā attieksme nevērībā pastāv īpašā veidā, jo persona, kurai ir reāla iespēja paredzēt kaitīgo seku iestāšanos, tomēr nenodarbina savus garīgos spēkus tādā pakāpē, lai nepieļautu seku iestāšanos. Krastiņš, U., Liholaja V., Niedre, A. *Krimināltiesības*, Visp. d. (2008), 174.lpp.

⁷⁴⁸ Robinson, P.H. *Mens Rea*, p. 15.

⁷⁴⁹ Krastiņš, U., Liholaja V., Niedre, A. *Krimināltiesības*, Visp. d. (2008), 174.lpp. Sk. arī *Курс уголовного права*. Общая часть, с. 329.

rīcību. Līdz Paraugkriminālkodeksa pieņemšanai *vispārējās tiesībās* nepastāvēja šāda individualizēta pieeja saprātīgā cilvēka izpratnei un netika ņemtas vērā tādas īpašības kā izglītības līmenis, vecums, intelīģence u.c., kas arvien sagādā problēmas Anglijas krimināltiesībās.⁷⁵⁰

Vērtējot atsevišķu ASV štatu likumdevēju pieeju nevērības definēšanā, jāatzīst, ka pamatā saglabātas Paraugkriminālkodeksa nostādnes,⁷⁵¹ tomēr saskatāmas īpatnības. Piemēram, Oklahomas KK §21-93 un Kalifornijas KK §7.2 skaidrots, ka pārkāpuma definīcijā ietverti “*jēdzieni “izturēties nevērīgi”, “nevērība”, “nevērīgs” un “nevērīgā veidā”, nozīmē nepieciešamību pievērst uzmanību apstākļu raksturam vai darbības vai bezdarbības iespējamām sekām, kā to būtu darījis piesardzīgs cilvēks, parasti darbojoties pats savās interesēs*”. Šāda definīcija drīzāk uzskatāma par instrukciju tiesai, neatklājot nevērības jēdziena saturu. Šīm īpatnībām Oklahomas un Kalifornijas krimināltiesībās ir racionāls izskaidrojums, proti, minētajos štatos *vispārējo tiesību* doktrīnas ir uzskatāmas par kriminālkodeksu vispārīgo daļu papildinājumu, tāpēc likumdevējs kodeksā ietvēris vienīgi to, ko uzskatījis par būtisku vai atšķirīgi regulējamu, nekā tas bijis *vispārējās tiesībās*.

Anglijas krimināltiesību doktrīnā par nevērību uzskata tādus gadījumus, kad persona rīkojas veidā, kādā saprātīgas personas parasti nerīkojas. Kā norāda A.P.Simesters un G.R.Sullivan, atšķirībā no citām *mens rea* formām, “*nevērība no apsūdzētā puses neprasa nekāda psihiskās attieksmes stāvokļa pastāvēšanu*”.⁷⁵² Tādējādi persona vainojama dēļ rūpības standarta neievērošanas, proti, psihisku apsvērumu neveikšanas, pastāvot pienākumam tos veikt. Kā skaidro J.Herrings, Anglijā nevērība ir plaši izplatīta, taču lielākoties – regulatīvos (administratīvos) pārkāpumos. Tā kā nevērība ir objektīvi pārbaudāma un neprasa, lai persona būtu kaut nojautusi par zināma riska iespējamību, Anglijas krimināltiesībās, tāpat kā ASV, izteiktas pamatotas šaubas, vai tā atzīstama par *mens rea* formu, jo praktiski **nesatur prasību ielūkoties personas psihiskajā attieksmē**. Atsevišķos gadījumos Anglijas krimināltiesībās nošķir arī rupju nevērību. Šāda *mens rea* forma ir jākonstatē nonāvēšanā bez iepriekšēja nodoma, proti, nevērībai jābūt nozīmīgai, lai personu sauktu pie atbildības par citas personas nonāvēšanu. Nonāvēšana ir vienīgais nozieguma veids, kur izvirzīta rupjas nevērības prasība.⁷⁵³ ASV, līdzīgi arī Latvijas krimināltiesībās, netiek īpaši nošķirtas nevērības kaitīguma pakāpes, proti, tās neietekmē noziedzīguma konstatēšanu.

⁷⁵⁰ **Robinson P.H.** *Mens Rea*, p. 15, 16.

⁷⁵¹ Tā **Ņujorkas KK** §15.05(4) noteikts, ka “*persona rīkojas ar noziedzīgu nevērību attiecībā pret rezultātu vai apstākļiem, kas noteikti likumā, kad tā neapzinās reāla un neattaisnojama riska pastāvēšanu, ka šāds rezultāts radīsies vai ka šādi apstākļi eksistē. Riskam ir jābūt tāda rakstura un pakāpes, ka tā neapzināšanās rada rupju atkāpi no rūpības standarta, ko saprātīga persona ievērotu šādā situācijā*”. Savukārt **Jūtas KK** §76-2-103(4) paragrāfā un **Teksasas KK** §6.03(d) kodeksos ietvertas teju identiskas definīcijas. Arī šajos kodeksos galvenais akcents tiek likts uz riska apzināšanos, ka pastāv noteikti apstākļi vai ka iestāsies kaitīgs rezultāts. Atšķirībā no Ņujorkas, riska apzināšanās vērtējama nevis no vidusmēra, bet parastas, ikdienišķas personas redzespunkta. Turpretī **Vašingtonas KK** §9A.08.010(1)(d) noteikts, ka “*persona ir noziedzīgi nevērīga vai rīkojas ar noziedzīgu nevērību, kad tā nezina par reālu risku, ka tās darbība var būt likumpārkāpjoša, un tās nezināšana par šādu reālu risku veido sevišķu novirzi no standarta rūpības, ko saprātīgs cilvēks ievērotu šādā pat situācijā*.” Līdzīga definīcija ietverta arī **Kolorado KK** §18-1-501(3), kur riska skaidrojums paredzēts nevis atsevišķi, bet ietverts pašā nevērības definīcijā.

⁷⁵² **Simester, A.P., Sullivan, G.R.** *Criminal Law*, p. 149.

⁷⁵³ **Herring, J.** *Criminal Law*, p. 169.

5.3. Kļūda: *mistake*

Kļūda Latvijas krimināltiesībās analizēta saistībā ar noziedzīga nodarījuma subjektīvo pusi, jo personas nepareizs priekšstats par objektīvo realitāti un norisēm apkārtējā vidē var atstāt būtisku ietekmi uz psihiskās attieksmes veidošanos. Kā skaidro U.Krastiņš, “*kļūda ir personas nepareizs priekšstats par izdarītā noziedzīgā nodarījuma (darbības vai bezdarbības), kaitīgo seku, kā arī cēloņsakarības faktiskajām un juridiskajām pazīmēm*”.⁷⁵⁴ No tā secināms, ka persona nepareizi var uztvert ne tikai faktiskās, bet arī tiesiskās pazīmes, turklāt šāds nepareizs viedoklis var veidoties gan pret rīcības raksturu, gan pret sekām, ko tā varētu izraisīt. Tādējādi kļūdas institūtam ir būtiska nozīme, noskaidrojot personas psihisko attieksmi pret tām objektīvās puses sastāvdaļām, kas nav tieši ietvertas nevienā no vainas formu definīcijām, proti, cēloņsakarību un blakusapstākļiem. Respektīvi, “kļūda” vērtējama kā papildinājums personas psihiskās attieksmes izpausmes formu raksturojumam un ir izsakāma apgalvojumā: **psihiskā attieksme pret objektīvās realitātes pazīmēm (blakusapstākļiem un cēloņsakarību) vērtējama vismaz kā šo pazīmju apzināta pieļaušana, ja vien persona nav kļūdījusies to pastāvēšanā un kļūda ir saprātīga.**

ASV krimināltiesībās, tāpat kā Latvijā, “kļūda” (*mistake*) vienmēr saistīta ar psihisko attieksmi un *vispārējās tiesībās* tā analizēta kā patstāvīga *mens rea* doktrīna. P.H.Robinsons norāda, ka jebkurā lietā ir jānoskaidro, vai persona pārkāpumu nav izdarījusi aiz “nevainīguma” vai nenosodāmas nejaušības, proti – kļūdas. Kā skaidro profesors, kļūda sasaistāma ar “*prasību prokuroram pierādīt vainojamības formas esamību – mērķtiecību, apzināšanos, neapdomību (vai laiku pa laikam nevērību) – attiecībā pret ikvienu pārkāpuma elementu*”.⁷⁵⁵ Šā iemesla dēļ ASV krimināltiesībās tradicionāli kļūda tiek saprasta kā viens no aizstāvības veidiem, jo atsevišķos gadījumos tā **izslēdz personas psihiskās attieksmes noziedzīgumu.**⁷⁵⁶

Kļūdas iedalījums palicis nemainīgs jau kopš romiešu tiesībām, un gan Latvija, gan ASV tradicionāli nošķirti divi kļūdas veidi, proti, **juridiskā** (*error juris; mistake of law*) un **faktiskā** (*error facti; mistake of fact*). Viens no tipiskiem juridiskās kļūdas gadījumiem ir tā dēvētā **juridiskā neiespējamība**, kad persona vēlas izdarīt un arī uzskata, ka izdara noziedzīgu nodarījumu (pārkāpumu), taču īstenībā nepastāv tāda tiesiska norma, kas aizliegtu konkrēto personas rīcību.⁷⁵⁷ Šādos gadījumos Latvijā līdzīgi ASV persona netiek saukta pie kriminālatbildības. Otrs Latvijas krimināltiesībās atzīts juridiskās kļūdas gadījums ir **likuma nezināšana**, kas neatbrīvo no atbildības un, kā tas pamatoti norādīts krimināltiesību teorijā, neietekmē arī kvalifikāciju.⁷⁵⁸ Līdzīgi PKK §2.02(9) paredz, ka likuma nezināšana neveido aizstāvību un neatbrīvo no atbildības.

⁷⁵⁴ Krastiņš, U. *Noziedzīgs nodarījums*, 112.lpp.

⁷⁵⁵ Robinson, P.H., Darley, J.M. *Justice, Liability and Blame : Community Views and Criminal Law*. Boulder, Oxford : Westview Press, Inc., 1995, p. 83.

⁷⁵⁶ Par aizstāvību (*defense*) izpratni ASV krimināltiesībās sk. iepriekš 341.atsauci.

⁷⁵⁷ Krastiņš, U. *Noziedzīgs nodarījums*, 113.lpp.

⁷⁵⁸ Skatīt Liholaja, V. *Noziedzīgu nodarījumu kvalifikācija*, 73.lpp. Par prettiesiskuma apzināšanu sk. arī iepriekš.

ASV krimināltiesībās tomēr tiek nošķirti atsevišķi gadījumi, kad juridiskā kļūda varētu būt vērtējama kā noziedzīgumu izslēdzoša, bet tas vairāk tiek saistīts nevis ar personas psihisko attieksmi, bet ar **defektiem pienākumus vai aizliegumus uzliekošajās tiesību normās**, proti, principu *nullum crimen sine lege*. Atbilstoši PKK §2.04(3), juridiskā “kļūda” izņēmuma kārtā var radīt aizstāvību, ja persona uzskata, ka neizdara pārkāpumu un, ja: **1)**tā paļaujas uz oficiālu, bet kļūdainu likuma regulējumu; **2)**likums vēl nav publicēts; **3)**persona paļaujas uz oficiālu, bet kļūdainu tiesību normu interpretāciju; vai arī **4)**tā paļaujas uz kļūdainu tiesas spriedumu. Turklāt saskaņā ar PKK §2.04(1) juridiskā vai faktiskā kļūda var būt aizstāvība tikai tad, ja tā “*noliedz mērķi, zināšanu, pārliecību (believe), neapdomību vai nevērību, kas nepieciešami, lai konstatētu pārkāpuma materiālo elementu*”.⁷⁵⁹ Tas ir vispāratzīts princips, ka kļūdai (kā juridiskai, tā faktiskai), lai tā ietekmētu psihiskās attieksmes vērtēšanu, ir jābūt saprātīgai (*reasonable*).⁷⁶⁰

Savukārt **faktiskā kļūda**, kā tas atzīts gan Latvijas, gan ASV krimināltiesības, rodas pastāvot **nepareizam priekšstatam par faktiskajām objektīvajām pazīmēm**, kas raksturo izdarīto noziedzīgo nodarījumu (pārkāpumu).⁷⁶¹ U.Krastiņš nošķir šādus kļūdas veidus: **1)**kļūda **objektā**, kad neprecīzi novērtēts interešu raksturs un kļūdas dēļ persona apdraudējusi citas intereses vai vispār nav apdraudējusi tiesiski aizsargātas intereses; **2)**kļūda **faktiskajos apstākļos**, proti, darbības vai bezdarbības raksturā, iespējamās sekās vai cēloniskajā sakarā; **3)**kļūda **cēloņsakarībā**; **4)**kļūda nodarījuma **pastiprinošo apstākļu** faktiskajā esamībā.⁷⁶² Vērtējot gan analizētos piemērus tiesību teorijā, gan minēto kļūdas veidu raksturu, secināms, ka daži no tiem pārklājas.

Tā, skaidrojot kļūdu objektā, U.Krastiņš min piemēru, ka persona vēlējusies noslepkavot citu personu sakarā ar to, ka viņa izpildījusi dienesta pienākumu (KL 118.panta 1.punkts), bet tā vietā nogalinājusi citu personu.⁷⁶³ “Cita persona” uzskatāma par noziedzīga nodarījuma objektīvo pazīmi jeb blakusapstākli, tādējādi tā drīzāk uzskatāma par kļūdu faktiskajos apstākļos. Savukārt kļūda iespējamās sekās identificējama ar kļūdu cēloņsakarībā, jo persona nevar kļūdīties tajā, kas vēl nav iestājies, bet tai var būt kļūdainais priekšstats par cēloņsakarību, ko izraisīs rīcība. Tādējādi, autoresprāt, faktiskā kļūda veidojas gadījumos, kad persona neadekvāti, neprecīzi vai neatbilstoši īstenībai un reālajai situācijai uztvērusi noziedzīga nodarījuma objektīvo pusi raksturojošās faktiskās pazīmes kā nodarījuma **blakusapstākļus un cēloņsakarību**.

Atšķirībā no juridiskās neiespējamības, faktiskās kļūdas gadījumā vienmēr objektīvi pastāv ar likumu aizsargātas intereses, kuras, kā norāda A.Dafs (*Duff*), “*persona vēlējās aizskart*”.⁷⁶⁴

⁷⁵⁹ Dubber, M.D. *Model Penal Code*, p. 307, 308.

⁷⁶⁰ Sīkāk skatīt Diamond, J.L. *An Ideological Approach to Excuse in Criminal Law*, p. 6.

⁷⁶¹ Sk. Liholaja, V. *Noziedzīgu nodarījumu kvalifikācija*, 73.-78.lpp; Krastiņš, U., Liholaja V., Niedre, A. *Krimināltiesības*, Visp. d. (2008), 181.-188.lpp; Dubber M.D., Kelman M.G. *American Criminal Law*, p. 350-380; Diamond, J.L. *An Ideological Approach to Excuse in Criminal Law*, p. 4-8.

⁷⁶² Krastiņš, U., Liholaja V., Niedre, A. *Krimināltiesības*, Visp. d. (2008), 181.-188.lpp.

⁷⁶³ Turpat, 182.lpp.

⁷⁶⁴ Duff, A. *Criminal Attempts*. Oxford : Clarendon Press, 1996, p. 158.

Persona var kļūdīties arī tad, ja tā nevēlas aizskart ar likumu aizsargātas intereses, bet interešu aizskārums tieši rodas saistībā ar kļūdu. Ņemot vērā minēto, iespējams nošķirt divas atšķirīgas kļūdas izpausmes: 1) kļūda blakusapstākļos vai cēloņsakarībā, kā rezultātā persona neizdara noziedzīgu nodarījumu (pārkāpumu), ko tā vēlas izdarīt; un 2) kļūda blakusapstākļos vai cēloņsakarībā, kā rezultātā persona izdara noziedzīgu nodarījumu, kaut arī to nav vēlējies. Pirmajā gadījumā kļūda rada pamatu personas saukšanai pie atbildības par mēģinājumu, ja vien nav vērtējama kā neiespējamība (*impossibility*). Savukārt otrā gadījumā faktiskā kļūda var izslēgt rīcības noziedzīgumu, bet ar nosacījumu, ka tā izslēdz vainojamību.⁷⁶⁵

Kā raksta profesors J.L.Daimonds (*Diamond*), kļūda vienmēr tiek skatīta saistībā ar personas nodomu un faktiskā kļūda ir jāvērtē atkarībā no nodoma veida. *Vispārējās tiesībās*, kur nosacīti tika nodalīti vispārējā un speciālā nodoma pārkāpumi, speciālā nodoma pārkāpumi vienmēr bija komplicētākas *mens rea* prasības nekā vispārējā nodoma pārkāpumiem.⁷⁶⁶ Tādējādi pat nepamatota kļūda speciālā nodoma pārkāpumos varēja būt aizstāvība. Kā piemēru profesors min gadījumu, kad persona paņēma no muzeja gleznu, kļūdaini domājot, ka tā ir viņas glezna, kas pirms kāda laika nozagta. Šinī gadījumā persona var atsaukties uz kļūdu, jo tā noliegs speciālā nodoma – paņemt svešu mantu – esamību. Savukārt vispārējā nodoma pārkāpumu gadījumā kļūdai bija jābūt pamatotai jeb saprātīgai, lai persona uz to varētu atsaukties kā attaisnojošu aizsardzību.⁷⁶⁷

Atšķirīgs šajā ziņā ir Paraugkriminālkodeksā ietvertais regulējums. Kā norāda P.H.Robinsons, kodeksa autori, apzinoties ciešo saistību starp kļūdas aizstāvību un prasību noskaidrot personas psihisko attieksmi, īpaši necentās definēt kļūdu un tās izpausmes. Līdzīgi Latvijā kļūdas institūts analizēts teorijā, bet Krimināllikumā netiek sniegta tās legālā definīcija. Kā pamatoti norāda P.H.Robinsons, skaidrojot kļūdas doktrīnu: “*Pateikt, ka nevērība ir nepieciešamā vainojamības forma “staturory rape” gadījumā, ir tas pats, kas pateikt, ka vienīgi saprātīga kļūda pret personas vecumu radīs aizstāvību. Pateikt, ka neapdomība ir nepieciešama attiecībā pret “citas personas īpašuma” elementu zādzībā, ir tas pats, kas pateikt, ka tikai saprātīga vai nevērīga kļūda radīs aizstāvību.*”⁷⁶⁸ Iespēja atsaukties uz kļūdu savai aizstāvībai un prasība noziedzīguma konstatēšanai noskaidrot personas psihisko attieksmi pret blakusapstākļiem (un cēloņsakarību) savā ziņā ir identificējamas un aizstāj viena otra. Šī atziņa nostiprināta PKK §2.04(1)(a), kas paredz personai iespēju aizstāvībai atsaukties uz kļūdu, ja šī kļūda izslēdz pārkāpuma vainīguma formas prasības. Tādējādi atsevišķos gadījumos kļūdu apzīmē kā “loģiskās sakarības likumu”, jo tā ietekmē noziedzīgumu vienīgi tad, ja kļūdas esamība noliedz vainojamību *per se*.⁷⁶⁹

⁷⁶⁵ **Diamond, J.L.** *An Ideological Approach to Excuse in Criminal Law*, p. 4, 5.

⁷⁶⁶ *Vispārējām tiesībām* raksturīgais noziedzīgu pārkāpumu dalījums vispārējā (*general*) un speciālā (*special*) nodoma pārkāpumos pielīdzināms dalījumam noziedzīgos nodarījumos ar vispārējo mērķi un speciālo mērķi Latvijas krimināltiesībās. Sk. arī iepriekš 5.2.2.nodaļu

⁷⁶⁷ **Diamond, J.L.** *An Ideological Approach to Excuse in Criminal Law*, p. 5, 6.

⁷⁶⁸ **Robinson, P.H.** *Mens Rea*, p. 6.

⁷⁶⁹ **Ibid.**

Līdzīgi arī Latvijas krimināltiesību doktrīnā kļūda saistīta tieši ar personas psihisko attieksmi pret objektīviem faktiem un to uztveri vai zināšanu. No krimināltiesību viedokļa persona var kļūdīties vienīgi objektīvās realitātes pazīmēs (blakusapstākļos un cēloņsakarībā), piemēram, tā var kļūdīties kādā aizlieguma zīmē, mantas piederībā, personas vecumā, lietu un priekšmetu īpašībās, citu personu identitātē u.tml. Ja šādas kļūdas rezultātā iestājas kaitīgas sekas, izvērtējams ir gan kļūdas, gan objektīvo apstākļu, kuros kļūda pieļauta, raksturs, piemēram, vai objektīvais apstākļis nav vērtējams kā vispārzināms (tas jo sevišķi svarīgi cēloņsakarības vērtējumam), vai personai nav bijis stingri uzlikts pienākums šādus apstākļus ievērot un uzzināt, jo sevišķi gadījumos, kad persona parakstās, ka ir brīdināta par kriminālatbildību.

No minētā secināmi divi principi, kas ietekmē psihiskās attieksmes vērtēšanu pret citām noziedzīga nodarījuma objektīvās puses pazīmēm jeb blakusapstākļiem. Pirmkārt, personas rīcība var veidot noziedzīgu nodarījumu, ja tā zinājusi vai apzināti pieļāvusi tipiskā noziedzīgā nodarījuma sastāvā minēto faktisko blakusapstākļu pastāvēšanu. Otrkārt, ja personai ir uzlikts pienākums zināt vai noskaidrot tipiskā noziedzīga nodarījuma sastāvā minētos faktiskos blakusapstākļus, uzskatāms, ka persona tos apzinājusies arī tad, ja pret šādu blakusapstākļu pastāvēšanu pieļāvusi nevērību. Pirmajā gadījumā kļūda izslēgs subjektīvo vainojamību, ja persona pret apstākļiem pieļāvusi neuzmanību, savukārt otrajā gadījumā vainojamība tiks izslēgta, ja prasītos apstākļus personai nebija iespējams noskaidrot (*casus*).⁷⁷⁰ Neskatoties uz minēto, Latvijas krimināltiesību teorijā pausta nostāja, ka noziedzīgi nodarījumi ar formālu sastāvu abos gadījumos kopumā vērtējami kā izdarīti ar tiešu nodomu. Turpretī noziedzīgos nodarījumos ar materiālu sastāvu persona saucama pie atbildības arī gadījumos, kad tās kļūda vērtējama kā noziedzīga pašpaļāvība, taču kopumā šādi noziedzīgi nodarījumi tad atzīstami par izdarītiem aiz neuzmanības.⁷⁷¹

Rezumējot minēto un ņemot vērā 4.nodaļā secināto, kopumā process, kura ietvaros rodas būtisks kaitīgums tiesiski aizsargātajām interesēm, proti, noziedzīgums, Latvijā un ASV raksturots līdzīgi, tajā izdalot vairākus objektīvus un subjektīvus momentus. Pirmkārt, personas rīcība un valdījums var veidot nodarījumu tikai tad, ja tas bijusi labprātīgs. Otrkārt, nodarījumu noziedzīgu var padarīt faktiskie blakusapstākļi (objektīvā situācija), tādēļ atsevišķu faktu zināšana, apzināšanās, apstākļu un situācijas rakstura saprašana, tiesisku pienākumu nepildīšana vai tiesisku aizliegumu nepamatota neievērošana tieši ietekmē noziedzīguma pastāvēšanu. Treškārt, nodarījumu noziedzīgu var padarīt iestājušās sekas, ja vien tās objektīvi un subjektīvi sasaistāmas ar personas rīcību. Ceturtkārt, noziedzīgums var piemist ne tikai notikušam, bet arī iesāktam un nepabeigtam nodarījumam – mērķis vērsties pret tiesiski aizsargātajām būtiskām interesēm *per se* rada noziedzīgumu, ja persona pieliek pūles tā realizēšanai. Kaitīgums un noziedzīgums tādējādi ir

⁷⁷⁰ Piemēram, persona pārkāpa atļauto ātrumu, jo bija nogāzta vai aizsnigusi ātrumu ierobežojoša zīme.

⁷⁷¹ Sk. **Liholaja, V.** *Noziedzīgu nodarījumu kvalifikācija*, 73.-78.lpp; **Krastiņš, U.** *Noziedzīgs nodarījums*, 112.-121.lpp.

savstarpēji viena otru papildinošas noziedzīga nodarījuma (pārkāpuma) vispārējās pazīmes, no kurām kaitīgums ir tā objektīva īpašība, bet noziedzīgums rodas kaitīgumam mijiedarbojoties ar personas vairojamu psihisko attieksmi.

Nosakot kāda dzīves gadījuma noziedzīgumu, psihiskajai attieksmei ir divējāda loma. Pirmkārt, konstatējams, kāda kopumā bijusi noziedzīga nodarījuma (pārkāpuma) subjektīvā puse, kas saistīta ar vairojamības noteikšanu un novērtēšanu. Otrkārt, psihiskā attieksme jānoskaidro pret katru noziedzīgā nodarījuma (pārkāpuma) faktisko objektīvo pazīmi (materiālo elementu), kas tieši saistīts ar noziedzīguma pastāvēšanu. Latvijā paredzētās vainas formas risina ar pirmo prasību saistīto problemātiku, savukārt ASV krimināltiesībās psihiskās attieksmes stāvokļi risina ar otro prasību saistīto problemātiku, bet kopējas vairojamības formas noteikšanai izmantojami vispārējie un speciālie vairojamības principi. Līdz ar to kopumā **psihiskās attieksmes vērtēšana noziedzīgā nodarījumā (pārkāpumā) Latvijas un ASV krimināltiesības būtiski atšķiras domāšanas līmenī un savstarpēji salīdzināmu jēdzienu izpratnē.**

Psihiskajai attieksmei pret dažādām objektīvās realitātes pazīmēm var būt kvalitatīvi atšķirīgs raksturs. Tāpēc psihiskā attieksme pret savu veikto rīcību un tās radīto kaitējumu (gan vispārīgo, gan speciālo) vērtējama individuāli – dažādi var izpausties gan psihi intelektuālais, gan gribas moments. Ņemot vērā minēto, *vispārējo tiesību* teorijā analizētas ne tikai vairojamības formas, bet atsevišķi tipiskie psihiskās attieksmes izpausmes veidi, paredzot: pirmkārt, kas ir apzināta rīcība un kā vērtējama personas vēlme iesaistīties noziedzīgā rīcībā (nepabeigta nozieguma gadījumā); otrkārt, kā vērtējama rīcības kaitīguma (vispārīgā kaitējuma) apzināšanās, kas ASV apzīmēta kā psihiskā attieksme pret faktiskajiem blakusapstākļiem un raksturota kā to vēlēšanās, zināšana, apzināta vai nevēlēta pieļaušana; treškārt, kādos gadījumos personas rīcības izraisītais vai pieļautais speciālais kaitējums (tās rezultāts, sekas) subjektīvi “pieskaitāms” personai, kas ietver gan psihisko attieksmi pret pašu rezultātu, gan cēloņsakarības apzināšanās vērtēšanu.

Pamatojoties uz minēto, secināms, ka noziedzīgā nodarījumā (pārkāpumā) psihiskās attieksmes vērtēšanai ir gan **noziedzīgumu konstatējoša** (noziedzīga psihiskā attieksme *per se*), gan to **izslēdzoša** loma (kļūda, *casus*). Šim iedalījumam ir būtiska kriminālprocesuālā nozīme, jo prezumpcijas un pierādījumu nastas pārņemšana pieļaujama tikai tajos gadījumos, kad psihiskās attieksmes vērtēšanai ir noziedzīgumu izslēdzoša loma, tas ir, pret nodarījumu un pret faktiskajiem blakusapstākļiem, ja netiek pildīti tiesiski pamatoti pienākumi vai tiek pārkāpti tiesiski pamatoti aizliegumi. Tajā pašā laikā nav pieļaujama noziedzīgas psihiskās attieksmes *per se*, proti, tieša nodoma jeb mērķtiecības, prezumpcija nedz pret rīcības kaitīgumu, nedz pret sekām.

Apkopojot ASV krimināltiesību teorijā un praksē paustās atziņas par psihiskās attieksmes izpausmes viediem noziedzīgos pārkāpumos un analizējot tās kopsakarā ar līdzšinējo vainas formu izpratni Latvijas krimināltiesībās, secināms:

1. Psihiskās attieksmes noskaidrošana pret nodarījumu ietver prasību pēc **labprātīgas** (apzinātas un brīvprātīgas) **rīcības** (arī valdījuma), kā tas analizēts iepriekš promocijas darba 4.2.nodaļā. Rīcība ir brīvprātīga, ja nepastāv objektīvi vai subjektīvi apstākļi, kas apriori izslēdz noziedzīgumu. Par šādiem subjektīviem apstākļiem uzskatāma nepieskaitāmība vai mazgadība, bet no objektīvās puses tie var būt gan dažādi fiziski šķēršļi, gan citu personu rīcība un citi apstākļi, kas būtiski ietekmējuši personas spēju vadīt un kontrolēt sava ķermeņa kustības. Rīcība ir apzināta, ja persona atradies pie apziņas, proti, tā nav bijusi miega vai bezsamaņas stāvoklī. Personas psihiskās attieksmes noskaidrošana pret rīcību ir nozīmīga tikai nepabeigtos noziegumos, kad nepieciešams konstatēt tiešu nodomu.
2. Tā kā nodarījuma noziedzīgums var būt tieši atkarīgs no **faktiskajiem blakusapstākļiem**, nepieciešams, lai persona tos būtu **zinājusi** vai vismaz kaut kādā mērā **pieļāvusi** to pastāvēšanu. Psihiskā attieksme pret blakusapstākļiem var izpausties dažādi: persona var vēlēties to pastāvēšanu, būt vienaldzīga pret tiem, kā arī tā var zināt vai nezināt par šādu apstākļu pastāvēšanu. Vērtējot, vai persona zinājusi faktisku apstākļu pastāvēšanu noskaidrojams šo apstākļu raksturs. Gadījumā, ja personai bijis tiesisks pienākums apstākļus zināt, konstatējama personas bezdarbība un līdz ar to arī attieksme vērtējama nevis kā pret faktiem, bet kā pret bezdarbību. Ja persona nav noskaidrojusi iepriekš noziedzīga nodarījuma sastāvā paredzētus blakusapstākļus, ko ir pienākums noskaidrot, atzīstams, ka persona tos apzināti pieļāvusi, tātad – rīkojusies ar nodomu, ja vien apstākļu noskaidrošana vispār bija iespējama. Tomēr, lai apgalvotu, ka personai bijis tiešs nodoms, nepieciešams pierādīt zināšanu.
3. Psihiskā attieksme pret sekām var izpausties kā to **vēlēšanās**, **apzināta pieļaušana** vai **neapdomīga pieļaušana**. Attieksme pret sekām arī tad, ja tās tieši gribētas, nevar izpausties kā droša zināšana, jo sasniedzamo rezultātu var ietekmēt no personas gribas neatkarīgi apstākļi. Tāpēc psihiskā attieksme vērtējama kā **mērķis** jeb **nolūks** sasniegt kādu noteiktu rezultātu. Noziedzīga mērķa pastāvēšana atzīstama par noziedzīgu psihisko attieksmi *per se*. Abos pārējos gadījumos **persona nevēlas seku iestāšanos**, proti, tās rīcībai ir citi mērķi, bet sekas rodas kā blakusrezultāts īstajām iecerēm. Ja seku iestāšanās ir neizbēgama vai praktiski droša un persona pret to iestāšanos bijusi **vienaldzīga**, atzīstams, ka sekas apzināti pieļautas. Sekas vērtējamās kā praktiski drošas arī tad, ja tās neiestātos tikai laimīgas sagādīšanās vai nejaušības rezultātā.
4. Atšķirībā no citām vainojamības formām, **nevērība** rada noziedzīgumu, ja personas rīcība izraisa sekas, ko tai bija **iespēja paredzēt** un novērst, kā arī bija šāds **pienākums**. Nevērība tādējādi vērtējama kā psihiska bezdarbība un, atšķirībā no fiziskas bezdarbības, tā rodas gadījumos, kad personai ir tiesisks pienākums izvērtēt apstākļus un seku iestāšanās iespējamību (cēloņsakarību), pretēji bezdarbībai, kad personai ir pienākums noskaidrot, pārliecināties, pārbaudīt (veikt darbības).

Ņemot vērā minēto, subjektīvās puses (vainojamības) formas ir atšķirīgu psihiskās attieksmes izpausmes veidu mijiedarbības ar objektīvās realitātes pazīmēm tiesisks novērtējums. Nošķirama vainojama psihiskā darbība, kas var izpausties nodoma vai neuzmanības formā, un vainojama psihiskā bezdarbība jeb nevērība. Nodoms attiecīgi veidojas, ja persona, rīkojoties labprātīgi, vēlas (tiešs nodoms) vai apzināti pieļauj (netiešs nodoms) blakusapstākļu pastāvēšanu vai rezultāta iestāšanos, kā arī gadījumos, kad personai ir pienākums un iespēja noskaidrot blakusapstākļus, bet persona to neizdara. Neuzmanība rodas, ja persona neapdomīgi pieļauj blakusapstākļu pastāvēšanas vai rezultāta iestāšanās reālu iespēju. Latvijā, atšķirībā no ASV, atbildība paredzēta tikai par rezultāta iestāšanās pieļaušanu (noziedzīgu pašpaļāvību), ja personas paļaušanās to novērst bijusi nepamatota. Nevērība rodas vienīgi saistībā ar rezultātu, ja personai iepriekš ir pienākums un iespēja paredzēt un izvērtēt tā iestāšanās iespējamību.

6.nodaļa. Stingri noteiktā atbildība: *strict liability*

6.1. Stingri noteiktās atbildības izpratne *vispārējo tiesību saimes valstīs*

6.1.1. Jēdziens un doktrīnas ģenēze

Latvijas Zinātņu akadēmijas Tulkošanas komisija⁷⁷² jēdzienu *strict liability* tulkojusi kā “atbildība neatkarīgi no vainas”, tomēr šāds tulkojums var radīt priekšstatu, ka persona sodāma par nodarījumu, kurā tā vispār nav “vainojama”, jo primāri vainas jēdziens vienmēr tiks asociēts ar tās inkrimināciju kriminālprocesuālā nozīmē, nevis ar personas psihiskās attieksmes izpausmes veidiem. Kā to autore pamatoja darba 4.nodaļā, lai personas rīcību atzītu par nodarījumu, izvirzīta labprātības un apzināšanās prasība. Tāpat paredzētas vairākas aizstāvības, uz ko persona vienmēr var atsaukties kā noziedzīgumu izslēdzošām. Tulkojot minēto jēdzienu kā “atbildība neatkarīgi no vainas”, faktiski tajā ietver apgalvojumu, ka *strict liability* paredz atteikšanos no jebkādas psihiskās attieksmes izpausmes vērtēšanas noziedzīgā pārkāpumā un persona saucama pie atbildības, neskatoties uz saprātīgu kļūdu vai kādiem citiem subjektīviem, uz vainu attiecināmiem apstākļiem, piemēram, nepieskaitāmību, noziedzīgas pavēles izpildi, piespiešanu u.tml. Lai gan *strict liability* gadījumā psihiskās attieksmes loma noziedzīguma konstatēšanā ir samazināta, tomēr arī šajā gadījumā, lai personu sauktu pie atbildības, vaina ir jākonstatē un jāpierāda. Tādējādi *strict liability* ir jānošķir no vēsturiskā *absolute liability* institūta, ar ko tā nereti nepamatoti tiek jaukta.⁷⁷³

Tāpat kritizējams ir tiesību zinātnē sastopamais jēdziena tiešais tulkojums “stingrā atbildība”, jo tas varētu radīt pārpratumus, ka šādos gadījumos personai atbildība (piemērojamais sods) ir stingrāka nekā citos, tādējādi jaucot to ar soda noteikšanas principiem. Nedz soda smagums, nedz tādu personu saukšana pie atbildības, kas nav vainīgas, nav šīs doktrīnas elementi. *Vispārējās tiesībās* sastopamo *strict liability* jeb stingri noteiktās atbildības pārkāpumu būtība ir panākt personas pakļaušanos tiesību normām un likuma pavēlēm (piemēram, ievērot atļauto braukšanas ātrumu ceļu satiksmē, pārbaudīt personas vecumu pirms alkoholisko dzērienu pārdošanas), nosakot, ka **personai šādās lietās ir īpašs rūpības pienākums un pārkāpuma gadījumā tā nevarēs**

⁷⁷² Latvijas Zinātņu akadēmijas Tulkošanas komisija 2005.gada 17.oktobrī ir apstiprinājusi, ka *strict liability* ir “atbildība neatkarīgi no vainas”. Pieejams: <http://termini.lza.lv/article.php?id=195> [skatīts 2012-01-28].

⁷⁷³ Stingri noteikto atbildību nevajadzētu jaukt ar absolūto atbildību. Piemēram, Kanādas tiesību zinātnieki skaidro, ka stingri noteiktā atbildība ir pa vidu starp personas psihiskās attieksmes vērtēšanu un absolūto atbildību, kad vispār netiek vērtēta personas psihiskā attieksme pret tās nodarījumu. **Roach, K., Healy, P., Trotter, G.T.** *Criminal Law and Procedure: Cases and Materials*. 9th ed. Toronto : Emond Montgomery Publication, 2004, p. 373, 381, 382.

Savukārt angļu tiesību zinātnieks M.Džefersons norāda, ka pagātnē stingri noteiktā atbildība tika dēvēta par absolūto atbildību, un dažreiz šo terminu izmanto mūsdienās. Tomēr stingri noteiktās atbildības gadījumā atbildība varbūt ir striktāk noteikta nekā parasti, bet tā nav absolūta. Absolūtā atbildība nozīmē, ka apsūdzētais ir vainīgs, nevērtējot *mens rea*, vienalga, vai runa ir par vispārējām vai statūtu tiesībām, kā arī neatkarīgi no atbildību izslēdzošiem apstākļiem, ko tā citādi var izmantot aizstāvībai. Stingri noteiktās atbildības gadījumā parādās personas psihiskās attieksmes kaut minimāls novērtējums, kā arī ir pieejamas visas aizstāvības. **Jefferson, M.** *Criminal Law*. 8th ed. Harlow : Pearson Education, 2007, p. 134-136.

Pavisam skaidri šī nošķiršana ir iezīmēta **Austrālijas KK**, kur atsevišķi reglamentēta kā stingri noteiktā atbildība (23.pants), tā absolūtā atbildība (24.pants), un abi atbildības veidi ir piemērojami krimināltiesībās. Absolūtās atbildības gadījumā persona uz kļūdu nevar atsaukties. Criminal Code 2002. No. A2002-51. Pieejams: <http://www.legislation.act.gov.au/a/2002-51/current/pdf/2002-51.pdf> [skatīts 2012-03-12]. Sk. arī **Lanham., D., Bartal, B.F., Evans, R., Wood, D.** *Criminal Laws in Australia*. Sydney : The Federal Press, 2006, p. 380-426.

atsaukties uz nezināšanu vai nespēju noskaidrot kādu no objektīvajiem blakusapstākļiem. Kā norāda P.H.Robinsons, reizēm šis krimināltiesību institūts tiek pārprasts un neprecīzi formulēts, ka stingri noteiktā atbildība ir atbildība bez vainas, jo lielākajā daļā praksē sastopamo lietu faktiski varētu konstatēt vismaz personas nevērīgu attieksmi.⁷⁷⁴ Atbildība tiek “noteikta stingri”, jo persona tiks sodīta arī tad, ja kāds fakts tai nebija zināms vai tika uzverts kļūdaini, nevērtējot, vai šo faktu persona varēja noskaidrot, kā tas būtu nevērības gadījumā.

Lai pilnīgāk izprastu stingri noteiktās atbildības funkcionālo nozīmi krimināltiesībās (tai skaitā arī administratīvajās tiesībās), jānorāda, ka tā savā ziņā vērtējama kā **pretimnākšana apsūdzībai, atzīstot, ka atsevišķas personas aktivitātes *per se* ir pietiekami kaitīgas, lai personas psihiskajai attieksmei pret rīcību, faktiskajiem blakusapstākļiem, retāk arī pret sekām, nepievērstu nekādu uzmanību.** Piemēram, ātruma pārsniegšana tradicionāli tiek uzskatīta par stingri noteiktās atbildības gadījumu, jo personai ir ne vien pienākums pārliecināties par faktisko braukšanas ātrumu, zināt un ievērot ceļazīmes, bet arī nodrošināt, lai to būtu tehniski iespējams noskaidrot (spidometrs uzrādītu atbilstošo braukšanas ātrumu). Tas savukārt nozīmē, ka apsūdzība šādās lietās ir atbrīvota no pienākuma pierādīt personas psihisko attieksmi pret jebkuru no attiecīgā pārkāpuma faktiskajām objektīvajām pazīmēm.

Salīdzināšanai minams, ka Latvijā atbildība, nevērtējot personas psihisko attieksmi, nav svešs jēdziens, taču tas līdz šim diskusijas izraisījis civiltiesībās.⁷⁷⁵ Krimināltiesību teorijā stingri noteiktās atbildības institūts tiešā veidā nav sastopams, kaut gan saskatāma līdzība ar KPL 125.pantā ietverto “legālo fakta prezumpciju”, saskaņā ar kuru bez īpašas vērtēšanas par pierādītiem ir atzīti pantā uzskaitītie fakti, kā arī zināma līdzība ar stingri noteikto atbildību ir šā likuma 355.panta otrajai daļai, kas saistīta ar mantas atzīšanu par noziedzīgi iegūtu.⁷⁷⁶ Tāpat par stingri noteiktās atbildības iezīmēm Latvijā liecina iepriekšējās darba nodaļās analizētās tendences saistībā ar vainas formu konstatēšanu formālos noziedzīgos nodarījumos.

*Vispārējo tiesību saimes valstu krimināltiesību zinātniskajā literatūrā nav viennozīmīga uzskata par stingri noteiktās atbildības vēsturisko izcelšanos, tomēr kopumā šīs doktrīnas rašanās tiek saistīts ar statūtu tiesību attīstību. Zīmīgi, ka Anglijā un ASV stingri noteiktā atbildība gājusi atšķirīgu attīstības ceļu – ASV tiesas vismaz sākotnēji savos spriedumos neatsaucās uz Anglijas tiesu praksi. Tāpat stingri noteiktās atbildības doktrīna krimināltiesībās nav saistāms ar šā institūta ienākšanu civiltiesībās, kas notika relatīvi vēlāk – Anglijā par pirmo lietu, kur piemērota stingri noteiktā civiltiesiskā atbildība, uzskatāms 1868.gada spriedums lietā *Rylands v. Fletcher*.⁷⁷⁷*

⁷⁷⁴ Robinson, P.H. *Mens Rea*, p. 21-22.

⁷⁷⁵ Piemēram, Civillikuma 1635.pants paredz, ka persona, kurai kaitējusi neatļauta darbība, ir tiesīga prasīt apmierinājumu no aizskārēja, ciktāl viņa darbība nav attaisnojama; savukārt līgumos to mēdz dēvēt par atbildību par uzņemto risku.

⁷⁷⁶ Sk. arī Meikališa, Ā., Strada-Rozenberga, K. Pārmaiņu laiks kriminālprocesā. IV. Pierādīšana un izmeklēšanas darbības. *Jurista Vārds*, 2006. Nr. 23 (426). Likuma prezumpciju saistība ar stingri noteikto atbildību tiks analizēta šīs nodaļas noslēgumā.

⁷⁷⁷ L.R. 3 H.L. 330.

Vēsturiski par stingri noteiktās kriminālatbildības izcelšanās laiku kā ASV, tā Anglijas tiesībās uzskata 19.gs vidu,⁷⁷⁸ taču šīs doktrīnas saknes meklējamas jau gadsimta sākumā.⁷⁷⁹ Kā autore to argumentēja promocijas darba pirmajās divās nodaļās, 18.-19.gs apgaismības un dabisko tiesību ideju iespaidā visā pasaulē krimināltiesībās kā obligāta nostiprināta prasība vērtēt psihisko attieksmi pret izdarīto noziedzīgo pārkāpumu. *Vispārējo tiesību* valstīs tā izpaudās kā prasība pēc *mens rea* noskaidrošanas pret visām *actus reus* pazīmēm, ko tiesas attiecīgi arī ievēroja.

Tā kā iepriekš šādas *mens rea* prasības nepastāvēja un atbildība bija absolūta, nebija arī nepieciešamības pēc stingri noteiktās atbildības doktrīnas. 19.gs tāpat saistīts arī ar *statūtu tiesību* strauju attīstību *vispārējo tiesību* saimes valstīs, jo modernā dzīve zinātniski tehniskās revolūcijas iespaidā prasīja jaunu regulāciju, ko *vispārējās tiesības* nespēja operatīvi nodrošināt (Anglijā – tieši saistībā ar darba drošības noteikumu parādīšanos rūpnīcās). Šādas regulācijas mērķis primāri bija sakārtot dinamiski pieaugošo tiesisko attiecību kopumu un novērst kaitējumu, tādēļ attiecīgā regulējuma pārkāpuma fakts tika uzskatīts par pietiekamu, lai iestātos atbildība, bet **iemesliem, kas personu mudinājuši noteikumus pārkāpt, bija otršķirīga nozīme.**⁷⁸⁰ Kā uz to norādīja arī tiesību zinātnieks F.B.Saire, tā dēvētajos *public welfare* jeb sabiedriskā labuma pārkāpumos likumdevējs nemaz neparedzēja *mens rea* un tāpēc tiesas to arī necentās noskaidrot.⁷⁸¹

Turpretī ASV stingri noteiktās atbildības institūta parādīšanās vairāk tiek saistīta ar seksuāla rakstura pārkāpumiem, turklāt šis institūts sākotnēji tika attiecināts uz atsevišķiem pārkāpuma elementiem, nevis visu pārkāpumu kopumā, piemēram, divlaulības gadījumā,⁷⁸² kā arī tā dēvētās *statutory rape*⁷⁸³ lietās. Otra lietu kategorija, kurās ASV ienāca stingri noteiktās atbildības elements, bija nepilngadīgo aizsardzība, piemēram, pārdodot alkoholu personai, kas nav sasniegusi atļauto vecumu, pieļaujot šīm personām piedalīties azartspēlēs un līdzīgos gadījumos, kur netika vērtēts fakts, vai apsūdzētajam bija zināms personas vecums.⁷⁸⁴

Tāpat jāņem vērā, ka 20.gs pirmajā pusē stingri noteiktās atbildības institūts piedzīvoja savus ziedu laikus, lielākoties pateicoties utilitārisma un solidaritātes idejām, kā rezultātā indivīds, kas 19.gs pirmajā pusē atradās pasaules centrā, bija spiests piekāpties **sabiedrības un kopējās**

⁷⁷⁸ Par pirmo tiek uzskatīts spriedums lietā *R v. Woodrow* (1846), 15 M. & W. 404. Apsūdzētais tika atzīts par vainīgu, jo viņa valdījumā atradās viltota tabaka, kas bija pretrunā ar 1842.gada Tabakas likumu, lai gan viņam nebija zināms par viltojumu.

⁷⁷⁹ Stingri noteiktās atbildības saknes meklējamas tā dēvētajā pārnestās atbildības (*vicarious liability*) institūtā, paredzot, ka saimnieks (īpašnieks) ir atbildīgs par sava kalpotāja (strādnieks) rīcību pat tad, ja tā viņam nav bijusi zināma, ja vien izdarītais ir saimnieka labā un darba pienākumu ietvaros. Sk. sīkāk **Manchester, C.** *The Origins of Strict Criminal Liability.* *Anglo-Am. L. Rev.*, 1977, p. 277-283. Piemēram, lietā *R v. Walter* (1799), 3 Esp. 21, *The Times* avīzes īpašnieks tika atzīts par vainīgu noziedzīga apmelojuma publicēšanā, lai gan reāli avīzi tobrīd vadīja viņa dēls.

⁷⁸⁰ **Wilson, W.** *Criminal Law: Doctrine and Theory.* 2nd ed. Harlow (UK) : Pearson Education, 2003, p. 170, 171.

⁷⁸¹ **Sayre, F.B.** *Public Welfare Offenses.* *Colum. L. Rev.*, 1933. Vol. 33, No. 1, p. 55-88.

⁷⁸² Par pirmo lietu ASV stingri noteiktās atbildības jomā tiek uzskatīts spriedums lietā *Commonwealth v. Mash* (1844), 48 Mass. (7Metc.) 472. Apsūdzētā tika notiesāta par divlaulību, lai gan nezināja, ka viņas pirmais vīrs, kurš atradās ilgā prombūtnē, joprojām bija dzīvs.

⁷⁸³ *Statutory rape* – likumā reglamentēta izvarošana, proti, tā ir stāšanās dzimumattiecībās ar meiteni, kura nav sasniegusi atļauto vecumu, neatkarīgi no tā, vai apsūdzētajam šis fakts par vecumu bija zināms.

⁷⁸⁴ **Singer, R.G., La Fond, J.Q.** *Criminal law*, p. 118-119.

labklājības priekšā. Stingri noteiktā atbildība krimināltiesībās bija izteikts šo izmaiņu rezultāts, kriminalizējot rīcību, kas citādāk nebūtu atzīstama par nepareizu, bet bija aizliedzama tieši sabiedriskā labuma vārdā.⁷⁸⁵

Autoresprāt, stingri noteiktās atbildības institūta izcelšanos *vispārējo tiesību* saimes valstīs pamatā izskaidro divi faktori: **1)** krimināltiesisko un regulatīvo jeb policejisko (Latvijā – administratīvo) pārkāpumu vienotā sistēma valstīs, līdz ar to stingri noteiktās atbildības institūts ienāk tieši krimināltiesībās, lai gan primāri ir saistīts ar regulatīva rakstura pārkāpumiem; **2)** kriminālprocesuālais nosacījums, jo pierādījumu vērtēšanu *vispārējo tiesību* saimes valstīs veic “žūrija” (zvērīnāto tiesa), nevis profesionāls tiesnesis. *Mens rea* pierādīšanas grūtības un atsevišķos gadījumos – nelietderība (īpaši regulatīvos pārkāpumos), bija viens no vadošajiem tā laika attaisnojumiem, lai tiktu ieviesta stingri noteiktā atbildība.

Pēc ienākšanas krimināltiesību sfērā ASV zinātniskajā literatūrā stingri noteiktās atbildības doktrīna tika plaši kritizēta. Tomēr būtiska loma doktrīnas attīstībā bija ASV Augstākajai tiesai, kas pirmo reizi lietā *Shevlin-Carpenter Co v. Minnesota* (1910) skaidroja: “*Sabiedriskais labums var prasīt, ka atsevišķu darbību aizliegumā vai sodā varētu būt paredzēts, ka tie, kas to izdarījuši, to ir izdarījuši paši uz sava riska un savai aizstāvībai viņi nevarēs atsaukties uz nezināšanu vai labiem nodomiem.*”⁷⁸⁶ Līdzīgu nostāju Augstākā tiesa pauda arī lietā *Chicago, B. & Q.R. co v. U.S.* (1911).⁷⁸⁷ Tas savukārt deva zaļo gaismu sabiedriskā labuma pārkāpumu regulācijai stingri noteiktās atbildības kontekstā. 1922.gadā lietā *U.S. v. Balint* (1922),⁷⁸⁸ atsaucoties uz 1910.gada spriedumu, ASV Augstākā tiesa jau konkrētāk noformulēja savu pozīciju, ka atsevišķos gadījumos sabiedrības intereses ir būtiskākas par prasību pēc *mens rea*. Tomēr par nozīmīgāko tiek uzskatīts 1943.gada spriedums lietā *U.S. v. Dotterweich* (1943),⁷⁸⁹ kur tiesa atsaucās uz “pastāvošo praksi”, atspoguļojot ASV Augstākās tiesas nostāju pret stingri noteiktās atbildības gadījumiem, lai gan nevienā no iepriekš minētajiem spriedumiem jēdziens *strict liability* netika iekļauts. Saņemot konstitucionālo svētību, šī doktrīna plaši attīstījās visā ASV teritorijā. *Mens rea* doktrīnai turpmāk nācās iet tādu attīstības ceļu, kas akceptētu stingri noteikto atbildību.⁷⁹⁰

6.1.2. Stingri noteiktās atbildības veidi

ASV līdzīgi Anglijas krimināltiesībām tiek nošķirti vairāki stingri noteiktās atbildības gadījumi, kurus krimināltiesību zinātnieki ir mēģinājuši klasificēt, par pamatu samērā bieži izmantojot pārkāpumu klasifikāciju *vispārējās tiesībās* kopumā, kas raksturots iepriekš darba 3.nodaļā. Tāpēc, analizējot stingri noteiktās atbildības veidus, jāpatur prātā tie kritēriji, kas

⁷⁸⁵ **Diamond, J.L.** The Myth of Morality and Fault in Criminal Law Doctrine. *Am. Crim. L. Rev.*, 1996. Vol. 34, p. 114.

⁷⁸⁶ *Shevlin-Carpenter Co v. Minnesota* (1910), 218 U.S. 57.

⁷⁸⁷ 220 U.S. 559.

⁷⁸⁸ 258 U.S. 250.

⁷⁸⁹ 320 U.S. 277.

⁷⁹⁰ **Есаков, Г.А.** *Mens rea* (...), c. 289.

vispārējās tiesībās izmantoti, lai gradētu dažāda smaguma un kaitīguma pakāpes pārkāpumus. Otrs būtisks moments, kas ņemams vērā stingri noteiktās atbildības izpētē, ir psihiskās attieksmes izpausmes veidu un vainojamības formu kopējā izpratne, kas tika analizēts darba 5.nodaļā, proti, prasība noskaidrot personas psihisko attieksmi pret visiem pārkāpuma materiālajiem elementiem. Autore pievienojas *vispārējo tiesību* krimināltiesību zinātnieku izteiktajam viedoklim, ka kritiku ir pelnījuši tieši atsevišķi stingri noteiktās atbildības veidi, nevis pati doktrīna kopumā.

Stingri noteiktā atbildība pārkāpumos un noziegumos. Stingri noteiktās atbildības doktrīnu nebūtu interesanti analizēt no Latvijas krimināltiesību zinātnes skatupunkta, ja tā piemērošana aprobežotos ar regulatīviem pārkāpumiem, par ko Latvijā paredzēta administratīvā atbildība. Diskusiju par stingri noteiktās atbildības nozīmi krimināltiesībās rada šīs doktrīnas attiecināšana arī uz tā dēvētajiem “īstenajiem noziegumiem”. Turklāt, ņemot vērā arī citviet pasaulē augošās tendences par atsevišķiem regulatīvu pārkāpumu veidiem noteikt arvien bargākus sodus, rodas iespēja diskutēt arī par stingri noteiktās atbildības vietu krimināltiesībās.

Lai gan Paraugkriminālkodekss aizliedz iespēju paredzēt stingri noteikto atbildību citos nodarījumos kā vienīgi sīkos pārkāpumos (*violation*),⁷⁹¹ ASV krimināltiesībās ir atrodami arī noziegumi ar stingri noteiktās atbildības iezīmēm. Tie varētu būt gan pieminētie narkotiku apriti regulējošo tiesību aktu pārkāpumi un *statutory rape*, gan *felony murder*⁷⁹² regulējums, ko zinātnieki, kas citādi kritizē stingri noteikto atbildību, respektē un atzīst par pārmantotu no *vispārējām tiesībām* kā stingri noteiktās atbildības krimināltiesību doktrīnu.⁷⁹³ Uz to norāda arī P.H.Robinsons, ka modernie kodeksi stingri noteikto atbildību izmanto divos gadījumos. Kā piemēru pirmajam gadījumam profesors min maznozīmīgus pārkāpumus, kur sods noteikts par pašu pārkāpuma faktu, bet kā piemēru otrajam gadījumam viņš norāda uz stingri noteiktās atbildības doktrīnu īstajos noziegumos, kad nav jānoskaidro personas psihiskā attieksme pret kādu no nozieguma materiālajiem elementiem.⁷⁹⁴

Tīrā un sajauktā stingri noteiktā atbildība ir cieši saistīta ar pārkāpumu klasifikāciju regulatīvos pārkāpumos un īstenos noziegumos. Kā argumentē profesors K.V.Saimons, pastāv iespēja nošķirt *pure* (tīrs, nesajaukts) un *impure* (atšķaidīts, sajaukts) stingri noteikto atbildību. Pirmajā gadījumā personas psihiskā attieksme nav jānoskaidro vispār – ne pret vienu no pārkāpuma elementiem, kas attiecīgi vairāk raksturīgs maznozīmīgiem pārkāpumiem. Otrajā gadījumā personas psihiskā attieksme ir jānoskaidro vismaz pret vienu no pārkāpuma materiālajiem elementiem, bet

⁷⁹¹ **Wasserstrom, R.A.** Strict Liability in the Criminal Law. *Grām.: Freedom and Responsibility*. Ed. by H.Morris. Stanford : Stanford University Press, 1961, p. 273.

⁷⁹² Par *felony murder* pie atbildības tiek saukta persona, kura ar nodomu izdarījusi citu *feloniju* (smags noziegums), ja tā rezultātā iestājusies cilvēka nāve. Šajā gadījumā netiek vērtēta psihiskā attieksme pret nāves faktu. *Felony murder* ietverta arī Paraugkriminālkodeksā, sniedzot izslēdzošu *feloniju* uzskaitījumu, kā arī neparedzot stingri noteiktu atbildību. Tomēr lielākajā daļā štatu arvien tiek piemērota *vispārējo tiesību* pieeja. **Binder, G.** Felony Murder and Mens Rea Default Rules: A Study in Statutory Interpretation. *Buff. Crim. L. Rev.*, 2001. Vol. 4. No. 1, p. 399-485.

⁷⁹³ **Singer, R.G., La Fond, J.Q.** *Criminal law*, p. 117, 174.

⁷⁹⁴ **Robinson P.H.** *Mens Rea*, p. 21.

vismaz pret vienu elementu tā nav jānoskaidro, kas iespējams arī īstenajiem noziegumiem. Kā tūrās stingri noteiktās atbildības gadījumu profesors min atsevišķus vides tiesību pārkāpumus, kur pietiek konstatēt, ka persona radījusi kādu no definētajiem riskiem vai kaitējumu apkārtējai videi, piemēram, sabiedrības pakļaušanu piesārņojošu vielu vai toksīnu iedarbībai. Turpretī sajauktās stingri noteiktās atbildības pastāvēšana iespējama arī tad, ja pārkāpumā kopumā ir noteikta prasība pēc personas psihiskās attieksmes vērtēšanas.⁷⁹⁵

Gadījumā, kad stingri noteiktā atbildība ir attiecināma tikai uz vienu vai vairākiem pārkāpuma elementiem, to var iedalīt kā stingri noteiktajā atbildībā: **1)pret nodarījumu** – šajā gadījumā pietiek ar rīcības (darbības vai bezdarbības) konstatēšanu un netiek prasīts noskaidrot psihisko attieksmi; **2)pret sekām**, piemēram, *felony murder*, kad netiek vērtēta attieksme pret nāves faktu, kas iestājas cita smaga nozieguma izdarīšanas rezultātā; **3)pret blakusapstākļiem**, piemēram, *statutory rape*, kur pietiek konstatēt, ka cietušās vecums bija zem atļautā.

Tādējādi stingri noteiktā atbildība ietver gan atbildību par nejausību (attiecībā pret sekām), gan atbildību par nezināšanu (attiecībā pret atsevišķiem materiāliem apstākļiem), kas ir strīdīgākie šā institūta gadījumi.⁷⁹⁶ Komentējot stingri noteikto atbildību pret nodarījumu, jānorāda, ka kopējā izpratne par personas psihiskās attieksmes vērtēšanu pret tās rīcību pati par sevi pielīdzināma stingri noteiktajai atbildībai. Prasība noskaidrot attieksmi pret personas rīcību ietver apzināšanās un labprātības momentu, kas vienlaikus ir rīcības noziedzīguma (t.i., formāla sastāva) pamats. Šo prasību stingri noteiktā atbildība neizslēdz, jo personai tāpat ir iespēja izmantot noziedzīgumu izslēdzošās aizstāvības. Stingri noteiktās atbildības attiecināšana uz personas rīcību tādējādi drīzāk tiek saistīta ar inkriminēšanu, proti, ja persona bijusi pieskaitāma, parasti papildus nekāda attieksme nav jānoskaidro. Taču teorijā ir izteikts viedoklis, ka stingri noteiktās atbildības gadījumā nav nepieciešams noskaidrot, vai personas darbība bijusi labprātība, kā arī personai vēlāk nav iespējas izmantot nevienu no tradicionālajām aizstāvībām, piemēram, atsaukties uz kļūdu, spaidiem u.tml. Šāds viedoklis raksturīgs klasiskajai stingri noteiktās atbildības doktrīnai.

Kriminalizējošā un kvalificējošā. K.V.Saimons piedāvā stingri noteikto atbildību iedalīt arī pēc tā, vai tā kalpo kā kriminalizējošs, tātad – noziedzīgumu nosakošs, vai kā atbildības pakāpi pastiprinošs elements. Pirmajā gadījumā stingri noteiktās atbildības rezultātā par noziedzīgu tiek atzīta personas rīcība, kas nav ietverta kādā citā noziedzīga pārkāpuma definīcijā, piemēram, vides apdraudējumi, satiksmes noteikumu pārkāpumi un citi. Otrajā gadījumā tā vienīgi pastiprina pārkāpuma pakāpi, proti, “kvalificē” to, piemēram, *felony murder*, kas pati par sevi ir noziegums. Parasti kriminalizējošie ir tā dēvētie tīrie stingri noteiktās atbildības gadījumi, bet kvalificējošie – sajauktie stingri noteiktās atbildības gadījumi.⁷⁹⁷

⁷⁹⁵ **Simons, K.W.** When Is Strict Criminal Liability Just? *J. Crim. L. & Criminology*, 1997. Vol. 87, p. 1076-1078.

⁷⁹⁶ **Ibid.**, p. 1076-1078.

⁷⁹⁷ **Ibid.**, p. 1077-1079.

6.2. Stingri noteiktās atbildības tiesiskuma un taisnīguma apsvērumi

6.2.1. Pieļaujamības robežas

Kā minēts iepriekš, stingri noteiktā atbildība un tās pastāvēšana krimināltiesībās netiek noraidīta pilnībā, tomēr tā plaši kritizēta tiesiskās reglamentācijas un teorētiskās analīzes trūkuma dēļ. Kā to atzīst vairāki ASV krimināltiesību zinātnieki, stingri noteiktā atbildība pastāv, bet teorētiskā bāze, kas to attaisnotu, ir nepietiekama, tāpat neviens nevar precīzi noteikt, kuros gadījumos un balstoties uz kādiem kritērijiem tā veidojas.⁷⁹⁸ Arī Anglijā tiek diskutēts par šā institūta sakārtošanu, jo nedz zinātnē, nedz tiesu praksē nav vienotas pieejas jautājumā, pie kādiem apstākļiem krimināltiesībās būtu pieļaujama stingri noteikta atbildība.⁷⁹⁹ Šajā sakarībā krimināltiesību zinātnē, ņemot vērā dažādos stingri noteiktās atbildības veidus, izstrādātas vairākas teorijas par šīs doktrīnas pieļaujamību.

Public welfare offenses. Teoriju par stingri noteiktās atbildības regulējumu publiskās jeb sabiedriskās labklājības pārkāpumos savulaik izstrādāja F.B.Saire, kurš šo jēdzienu ieviesa.⁸⁰⁰ Pēc F.B.Saires ieskata, publiskās labklājības pārkāpumi ir tie, kas rada izņēmumu no vispārpieņemtā principa, ka kriminālatbildība ir balstīta uz *mens rea* analīzi tikpat, cik uz *actus reus*. Tiesību zinātnieks gan atzina, ka nav viegli iepriekš pateikt, kuros gadījumos nepieciešams *mens rea* un kuros bez tā var iztikt, nošķiršanai izvirzot divus principus. Pirmkārt, **atkarībā no pārkāpuma rakstura**. Krimināltiesiskais regulējums kalpo vienam no mērķiem – brīdināt par ļaunprātīgu rīcību ar mērķi to sodīt vai koriģēt un regulēt sociālo kārtību. Noziegumos, kas formulēti ļaundarības konstatēšanai ar mērķi sodīt, jāpastāv prasībai pēc *mens rea* pierādīšanas tiesā, jo tiek sodīta “ļaunprātība”. Regulatīvie pārkāpumi, kas adresēti sabiedriskās kārtības nodrošināšanai, ir piemērojami bez psihiskās attieksmes vērtēšanas, jo tie nesoda prātu, bet rīcību. Otrkārt, **atkarībā no iespējamā soda**. Ja sods ir smags (ietver brīvības atņemšanu), apsūdzētā individuālās intereses ir pārāk būtiskas, lai pieļautu sodu bez *mens rea* noskaidrošanas un subjektīvās vainas pierādīšanas.

Vēlāk literatūrā šī teorija ir izpelnījusi plašu kritiku. Saskaņā ar sabiedriskās labklājības garanta teoriju stingri noteiktā atbildība ir piemērojama gadījumos, kad it kā apdraudēts liels skaits indivīdu, kas nevar sevi pienācīgi pasargāt. Tomēr kritiķi argumentē, ka jebkurš cits noziegums apdraud ikdienu pat vēl vairāk nekā regulatīvie jeb tā dēvētie sabiedriskās labklājības pārkāpumi, un indivīds, personu grupas vai sabiedrība kopumā nevar būt pasargāti arī no nejauša uzbrukuma vai nejauši raidītas lodes. Kā aizrāda liela daļa ASV krimināltiesību zinātnieku, arī gadījumi, kad tiesas praksē atsaukušās uz F.B.Saires teoriju, ne vienmēr atbilst jēdzienam “sabiedrības apdraudējums”,

⁷⁹⁸ Singer, R.G., La Fond, J.Q. *Criminal law*, p. 117.lpp. Sk. arī Cane, P. Responsibility and Fault: a Relational and Functional Approach to Responsibility. *Grām.: Relating to Responsibility* (..).Oxford : Hart Publishing, 2001, p. 81-110; Carpenter, C.L. On Statutory Rape, Strict Liability, and the Public Welfare Offense Model. *Am. U. L. Rev.*, 2003. Vol. 53, No. 2, p. 313-391; Singer, R.G. *The Resurgence of Mens Rea: III*, p. 337-408; Singer, R.G., Husak, D. *Of Innocence and Innocents* (..), p. 861-945.

⁷⁹⁹ Reid, K. Strict Liability: Some Principles for Parliament. *Statute L. Rev.*, 2008. Vol. 29, No. 3, p. 173-194.

⁸⁰⁰ Sayre, F.B. *Public Welfare Offenses*, p. 55-88.

piemēram, lietās par migrējošu vai apdraudētu sugu putnu nogalināšanu vai kultūras pieminekļu apgānīšanu.⁸⁰¹ Tas pats, autoresprāt, attiecināms arī uz citiem vides tiesību pārkāpumiem, kas tieši apdraud ekoloģiju, bet apdraudējums sabiedrībai, kaut gan ir nozīmīgs, tomēr ir pakārtots.

Mala in se un mala prohibita. Pārkāpumu iedalīšana *mala in se* un *mala prohibita* jeb “īstenos” un “neīstos” (*kvazi*) noziegumos gan ASV, gan it īpaši Anglijas krimināltiesību literatūrā minēts kā galvenais stingri noteiktās atbildības gadījumu nošķiršanas paņēmieni, kas attīstīties tiesu praksē. Saskaņā ar šo teoriju, stingri noteiktā atbildība attiecināma vienīgi uz *mala prohibita* jeb kvazi-noziegumiem (Latvijā – administratīvie pārkāpumi), bet to nekādā ziņā nevarētu ieviest krimināltiesībās, kas regulē īstenos noziegumus. *Vispārējo tiesību* saimes valstīs par īstajiem noziegumiem tiek uzskatīti visi tie noziegumi, kas gadsimtu gaitā par tādiem atzīti un definēti jau *vispārējās tiesībās*, savukārt neīstie ir vēlāk *statūtu tiesībās* ietvertie regulatīvie pārkāpumi.

Tomēr arī šis nošķiršanas veids ir kritizējams, jo mūsdienās robeža vairs nav skaidri novelkama. Piemēram, narkotiku un psihotropo vielu aprites ierobežojums, kas sākotnēji attīstījās kā regulatīvs pārkāpums (tātad kvazi-noziegums), ietvēra stingri noteiktās atbildības elementus, kas atsevišķos gadījumos saglabāts arī mūsdienās. Vienlaikus gan pēc sankcijas, gan pēc pārkāpumu iedabas ar narkotisko un psihotropo vielu apriti saistītie nodarījumi mūsdienās tiek raksturoti kā īstie noziegumi. Arī citi regulatīvie pārkāpumi uzskatāmi par būtiskiem, jo tāpat adresēti sabiedrisko un individuālo interešu apdraudējumiem, tādēļ atzīstami par “īstiem pārkāpumiem”.

Mūsdienās šīs teorijas atbalstītāji argumentē, ka nošķiršanas pamatā ir regulatīvie pārkāpumi, neizmantojot latīniskos jēdzienus vai vārdus “sabiedriskais labums”. Stingri noteiktā atbildība būtu piemērojama regulatīvajiem pārkāpumiem, jo: **1)** tie nav īstie noziegumi; **2)** par tiem nav piemērojams bargs sods; **3)** to lielā skaita dēļ⁸⁰² tiesas tiktu paralizētas, ja šie pārkāpumi būtu jāizskata tādā pašā kārtībā, kā pārējie noziegumi. Tomēr šajā gadījumā piemērojama jau iepriekš izteiktā kritika, jo arī regulatīva rakstura pārkāpumos jābūt attaisnojamam mērķim, kāpēc pieļaujama pilnīga vai daļēja atteikšanās ne tikai no psihiskās atbildības pierādīšanas, bet no tās noskaidrošanas vispār. Turklāt šī teorija neizskaidro, kādēļ arī tā dēvētajos īstajos noziegumos, piemēram, *statutory rape* vai *felony murder*, pieļauta stingri noteiktā atbildība.⁸⁰³

Sods kā kritērijs. Kā viens no būtiskākajiem kritērijiem, lai nošķirtu stingri noteiktās atbildības gadījumus, ir par pārkāpuma izdarīšanu paredzētās atbildības veids. Šajā ziņā gan pastāv atšķirības starp dažādām *vispārējo tiesību* saimes valstīm, kā arī šo valstu iekšienē. Tā Paraugkriminālkodeksā noteikts, ka par stingri noteiktās atbildība pārkāpumiem nav piemērojams brīvības atņemšanas sods. Tas gan nenozīmē, ka praksē šis princips vienmēr tiek ievērots, jo štatu

⁸⁰¹ Singer, R.G., La Fond, J.Q. *Criminal law*, p. 121, 122.

⁸⁰² Piemēram, tiek minēts, ka Kanādā 1983.gadā bija ap 97 000 pārkāpumu veidu un mūsdienās šis skaitlis teju dubultojies. Roach, K., Healy, P., Trotter, G.T. *Criminal Law and Procedure*, p. 383. Līdzīgi tiek norādīts, ka Lielbritānijā esot no 8 līdz 11 tūkstoši šādu regulatīvu pārkāpumu. Jefferson, M. *Criminal Law*, p. 134.

⁸⁰³ Simons, K.W. *When Is Strict Criminal Liability Just*, p. 1076, 1077.

kodeksos regulējums var atšķirties.⁸⁰⁴ Turpretī, piemēram, Kanādā par soda smagumu nav pausta šāda nostāja un atsevišķos gadījumos tas uzskatīts par iespējamu, ka stingri noteiktā atbildība tiek piemērota arī tādos pārkāpumos, kur sankcija paredz brīvības atņemšanu.⁸⁰⁵

Salīdzināšanai minams, ka mūsdienās Lielbritānijā arvien lielāka uzmanība tiek pievērsta tam, lai stingri noteiktā atbildība netiktu piemērota lietās, kur iespējamais soda veids ir brīvības atņemšana. Tas pamatā ir saistīts ar Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumu lietā *Salabiaku v. France* (1988),⁸⁰⁶ kur tiesa nolēma, ka valstis pie noteiktiem apstākļiem **var kriminalizēt parastu vai objektīvu faktu**, tomēr šajā gadījumā ir būtiski, lai **par pārkāpumu paredzētais sods būtu minimāls**, parasti – naudas sods.

Costly ignorance – tiesību teorijā A.Hamdani ierosinājis stingri noteiktās atbildības gadījumus nošķirt, balstoties uz ekonomiskiem apsvērumiem, norādot, ka tā ir vēlama gadījumos, kad personai nezināšana būtu materiāli izdevīga. Kā piemēru A.Hamdani min alkohola tirdzniecību personām, kas nav sasniegušas atļauto vecumu. Šajā gadījumā pārdevējam **izdevīgāk būtu nezināt**, ka persona vēl nav atļautajā vecumā, jo viņa interese ir pārdot alkoholiskos dzērienus pēc iespējas plašākam klientu lokam. Turklāt nezināšana pārdevējam neko neizmaksātu, jo pierādīt šā fakta zināšanu atbilstoši *mens rea* prasībām būtu neiespējami. Tādēļ ir pieļaujams, ka pret šo faktu tiek piemērota stingri noteiktā atbildība, jo tas pamudinātu pārdevēju būt piesardzīgākam un veikt nepieciešamos pasākumus, pārliecinoties par klienta patieso vecumu.⁸⁰⁷

Tomēr arī šī nošķiršanas teorija ir diskutabla, jo nezināšana ir izdevīga arī daudzos citos smagos un sevišķi smagos noziegumos, kur stingri noteiktā atbildība nav piemērojama. A. Hamdani teorija drīzāk izskaidro nepieciešamību pēc šīs doktrīnas individuālos gadījumos, bet tā neizskaidro stingri noteiktās atbildības pieļaujamības robežas kopumā.

Skaidra atbilde uz jautājumu, kā konstatējami tie gadījumi, kad krimināltiesībās būtu pieļaujams nevērtēt personas psihisko attieksmi, nav sniegta arī mūsdienās. Gan Anglijas, gan ASV krimināltiesību teorijā un tiesu praksē priekšplānā izvirzīts viedoklis, ka šādai **atkāpei jābūt konkrēti noteiktai attiecīgā regulējuma (regulatīvo noteikumu vai krimināllikuma panta) pieņemšanas brīdī, ja tam ir legītims mērķis**. Ņemot vērā to, ka *vispārējo tiesību* saimes valstīs minētā prasība vēsturiskās attīstības īpatnību dēļ nav ievērota, tiesas praksē mēģinājušas izstrādāt noteikumus attaisnojamu stingri noteiktās atbildības gadījumu identificēšanai.

⁸⁰⁴ Dubber, M.D. *Model Penal Code*, p. 55-59.

⁸⁰⁵ Roach, K., Healy, P., Trotter, G.T. *Criminal Law and Procedure*, p. 390-410.

⁸⁰⁶ Kontinentālajā Eiropā stingri noteiktā atbildība (Francijā *infraction purement matérielle*) drīzāk tiek izprasta kā *fakta prezumpcija*, ko par pieļaujamu ir atzinusi arī Eiropas Cilvēktiesību tiesa ne tikai 1988.gada 07.oktobra spriedumā lietā Nr. 10519/83 *Salabiaku v. France*, bet arī, piemēram, arī salīdzinoši nesena 2006.gada 20.marta spriedumā lietā Nr. 33501/96 *Telfner v. Austria*. Galvenais nosacījums, ko izvirzījusi Eiropas Cilvēktiesību tiesa – šādas prezumpcijas nedrīkst pāraugt vainas prezumpcijās, proti, valstij ir jāpierāda, ka nodarījumu izdarījusi attiecīgā persona un tas atbilst visām likumā noteiktajām prasībām.

⁸⁰⁷ Hamdani, A. *Costly Ignorance and Strict Liability in Criminal Law*. *The Third annual conference of Hebrew University*, working paper, 2004. Pieejams: <http://portal.idc.ac.il/en/ilea/PreviousMeetings/Documents/hamdani.pdf> [skatīts 2009-11-30].

Anglijā par vienu no veiksmīgākajām šajā jomā uzskata *Gammon*⁸⁰⁸ lietu, kurā Lords Skermens (*Scarman*) izvirzīja šādus kritērijus: **1)** ir likuma prezumpcija, ka personas atzīšanai par vainīgu noziegumā nepieciešams konstatēt *mens rea*; **2)** minētā prezumpcija ir īpaši stipra gadījumos, kad pārkāpums pēc savām raksturīgajām īpašībām ir īstēni noziedzīgs; **3)** prezumpcija ir attiecināma arī uz noteikumu pārkāpumiem un tās aizstāšana iespējama vienīgi tad, ja tas saistīts ar noteikumu efektivitāti; **4)** prezumpcija var tikt aizstāta vienīgi gadījumos, kad noteikumi saistīti ar sabiedrības labklājības problēmām, sabiedrisko drošību un līdzīgiem jautājumiem; **5)** pat tad, ja noteikumi regulē ceturtajā kritērijā minētos jautājumus, *mens rea* prezumpcija apgāzama tikai tad, ja pamatota stingri noteiktās atbildības ieviešanas efektivitāte noteikumu mērķu sasniegšanai, veicinot lielāku piesardzību aizliegtā nodarījuma izdarīšanas novēršanai.

Turpretī ASV nav atrodams spriedums, kurā būtu konkrēti uzskaitītas visas vadlīnijas, kā praksē atpazīt stingri noteiktās atbildības gadījumus, bet šādas vadlīnijas kopumā meklējamas tiesību zinātnē, kur apkopotas tiesu praksē un zinātnē paustās atziņas. Piemēram, profesori R.G.Singers un J.Q.LaFonds izvirzījuši šādus kritērijus.⁸⁰⁹

1. Pirmais un noteicošais: ja likumā ir norādīts uz *mens rea*, tad pieņemts, ka tas attiecas uz visiem pārkāpuma elementiem. Šī atziņa saskatāma *X-Citement Video*⁸¹⁰ lietā.
2. Ja norādes uz *mens rea* pārkāpuma definīcijā nav, tad:
  - a. ja noziegums, ko aizliedz likums, raksturojams kā *vispārējo tiesību noziegums*, visticamāk stingri noteiktā atbildība tajā nav paredzēta. Šī atziņa lasāma lietā *Morissette v. U.S.*⁸¹¹
  - b. ja likums paredz bargu sodu (parasti vairāk par vienu gadu ieslodzījumā), visticamāk nevar būt piemērojama stingri noteiktā atbildība;
  - c. ja likums ietver kompleksu regulatīvo shēmu, varētu būt piemērojama stingri noteiktā atbildība, ja vien nepiepildās (a) un (b) nosacījumi. Tomēr atsevišķos gadījumos ir iespējama stingri noteiktā atbildība, neskatoties uz (a) un (b) nosacījumiem.
  - d. Saskaņā ar “smagākā nozieguma” (*the greater crime*) teoriju, ja persona iesaistās noziedzīgā rīcībā, tad tā uzņemas risku, ka ar savu darbību varētu izdarīt smagāku noziegumu nekā plānots. Piemēram, persona glabā kokaīnu, bet neapzinās tā daudzumu. Situācijā, kad atbildība tiek gradēta atkarībā no vielas daudzuma, tas nešķiet netaisni, ja personu sauc pie atbildības pat tad, ja tā uzskatīja, ka viņa īpašumā ir mazāks daudzums aizliegtās vielas.⁸¹²

⁸⁰⁸ *Gammon Limited v. Attorney-General of Hong Kong* (1984), 2 All ER 503.

⁸⁰⁹ Sk. **Singer, R.G., La Fond, J.Q.** *Criminal law*, p. 133, 134.

⁸¹⁰ Lietā *US v. X-Citement Video* (1994), 513 U.S. 64, apsūdzība bija izvirzīta par bērnu pornogrāfiju. Tiesa atzina, ka vainas forma “apzināti”, kas bija minēta statūtā, atteicās uz viesim elementiem, tai skaitā apstākli, ka pornogrāfijā iesaistītā persona ir nepilngadīga.

⁸¹¹ Sk. iepriekš 613.atsauci. *Morissette* tika tiesāts par 84,- USD vērtā federālā īpašuma piesavināšanos, pārdodot metāllūžņos lietotas bumbas apvalku, kuru bija atradis izmēģinājumu poligonā. Augstākā tiesa šajā gadījumā saskatīja nepieciešamību pēc nodoma, jo tas neatbilda definīcijai “publiskās labklājības pārkāpums”. Tā vietā tiesa uzskatīja, ka šāds regulējums pēc savas būtības atbilst vispārējās tiesībās formulētajai zādzībai, tādēļ nepieciešams, lai tiktu pierādīts personas *mens rea*.

⁸¹² Salīdzināšanai: KL 253.pantā paredzēta atbildība par nelikumīgām darbībām ar narkotiskajām un psihotropām vielām, kur otrajā daļā paredzēta kvalificējoša pazīme – lieli apmēri. Lielie apmēri ir noteikti likuma “Par Krimināllikuma spēkā stāšanās laiku un piemērošanas kārtību” 2.pielikumā. Komentārā par attiecīgo pantu ir teikts, ka no subjektīvās puses minētais nodarījums uzskatāms par tīšu nodarījumu, ko raksturo tiešs nodoms. Līdzīgs ir KL 253.²pants, kur minēti *nelieli apmēri*. **Krastiņš, U., Liholaja, V., Niedre, A.** *Krimināllikuma zinātniski praktiskais komentārs*, 3, 277.-285.lpp. Praksē personas psihiskā attieksme pret apstākli “apmērs” parasti gan netiek vērtēta.

6.2.2. Doktrīnas priekšrocības

Neskatoties uz doktrīnas neskaidro reglamentāciju, krimināltiesību teorijā minēta arī virkne vērā ņemamu gan pamatotu, gan nepamatotu argumentu, lai attaisnotu stingri noteiktās atbildības pastāvēšanu *vispārējās tiesībās*. Lielākā daļa argumentu ir procesuāla un praktiska rakstura, nereti “apejot” un reizēm pat pilnībā ignorējot ar taisnīgumu un krimināltiesību reglamentācijas mērķi saistītos apsvērumus. Pamatojot stingri noteiktās atbildības pastāvēšanu, priekšplānā izvirzīti **tiesiskuma apsvērumi**, kuru dēļ tā likusies pievilcīga arī citviet pasaulē.

Kā viens no galvenajiem argumentiem minēts **personas vainojama psihiska stāvokļa pastāvēšanas jeb *mens rea* pierādīšanas smagums**, it īpaši gadījumos, kad tas attiecas uz kāda fakta zināšanu vai nezināšanu. Pierādīšanas problemātika visvairāk diskutēta tiesu praksē, piemēram, iepriekš minētajā lietā *X-Citement Video* tiesa norādīja uz acīmredzamām grūtībām pierādīt, ka persona, kas specializējusies bērnu pornogrāfijā, kā arī pircējs, kas šo “biznesu” atbalsta, ir zinājis vai apzinājies “aktiera” faktisko vecumu.

Saistībā ar pierādīšanu parasti tiek minētas divas būtiskas priekšrocības, kas padara stingri noteikto atbildību pievilcīgu. Pirmkārt, tā ir **administratīvo izmaksu samazināšana**. Pierādīšanas smagums bieži vien tiek saistīts ar papildus administrācijas izmaksām, ko veido izmeklēšanas, apsūdzības un iztiesāšanas ilgums. Stingri noteiktās atbildības gadījumā apsūdzībai nav jāuzrāda pierādījumi, kas attiektos uz personas psihiskās attieksmes novērtēšanu pret visiem vai atsevišķu pārkāpuma materiālo (objektīvo) elementu, kas attiecīgi atvieglo kriminālprocesu un samazina tā izmaksas. Ja katrs sīkākais regulatīvais pārkāpums būtu jāizskata tiesā atbilstoši *mens rea* prasībām, tiesu sistēma gluži vienkārši “uzkārtos”.⁸¹³

Otrkārt, kvalifikācijas **klūdas iespējas samazināšana**. Personas psihiskās attieksmes subjektīvā daba, kombinēta ar pierādīšanas standartu kriminālprocesā, būtiski palielina klūdas iespēju par labu apsūdzētajam. Piemēram, profesori M.Smits (*Smith*) un A.Pīrsons (*Pearson*) sniedza pārskatu par pētījumu, kurā aptaujāti britu speciālisti pārtikas un farmācijas nozarē. Tiesību piemērotāji, kā to atklāja pētījums, uzskatīja, ka apsūdzētajiem viegli izdotos maldināt tiesu, ja šajās lietās nebūtu stingri noteiktās atbildības.⁸¹⁴ Tas novestu pie tā, ka sods par konkrēto izdarīto pārkāpumu un atbildības iespējamība šādās lietās kopumā būtu tik minimāla, ka tas daļēji vai pat pilnībā likvidētu krimināltiesību vispārējo un speciālo preventīvo funkciju. Savukārt stingri noteiktās atbildības gadījumā sistemātiska klūdīšanās iespēja ir daudzkārt mazāka.⁸¹⁵

Indivīdu rūpības sekmēšana. Tiesību zinātnē pausts viedoklis, ka stingri noteiktā atbildība varētu pasargāt sabiedrību no indivīdu iesaistīšanās bīstamās un riskantās darbībās,

⁸¹³ Sk., piemēram, **Wasserstrom, R.A.** *Strict Liability in the Criminal Law*, p. 273, 275, 276; **Wiley, J.S., Jr.** *Not Guilty by Reason of Blamelessness*, p. 1077-1109.; **Elliot, C., Quinn, F.** *Criminal Law*, 7th ed. Harlow : Pearson Education, 2008, p. 39; **Singer, R.G., La Fond, J.Q.** *Criminal law*, p. 127, 128; **Sayre, F.B.** *Public Welfare Offenses*, p. 55-88.

⁸¹⁴ **Smith, M., Pearson, A.** The Value of Strict Liability. *Criminal Law Review*, 1969. Vol. 5. p. 12.

⁸¹⁵ **Elliot, C., Quinn, F.** *Criminal Law*, p. 39.

pamudinot tos veikt īpašus piesardzības pasākumus. Sociālo zinātņu pētniece B.Vūtone (*Wootton*) savulaik bija viena no aktīvākajām stingri noteiktās atbildības aizstāvēm, norādot, ka krimināltiesību mērķis ir novērst sociāli bīstamu rīcību. Pēc B.Vūtones ieskata, būtu nepareizi atstāt bez ievērības personas, kuras rada kaitējumu sociālām vērtībām, esot pārāk neuzmanīgas vai nevērīgas. Tāpat būtu jāmēģina kontrolēt tos, kuri kaitējumu nodara nejaušības ietekmē.⁸¹⁶

Šis arguments izmantots arī tiesu praksē. Tā lietā *Dotterweich*,⁸¹⁷ kur apsūdzētā vadītā korporācija nebija nodrošinājusi pareizu zāļu marķēšanu, tiesa norādīja, ka tajos gadījumos, kad persona uzskata, ka nevar nodrošināt zāļu korektu marķēšanu, tai vispār nevajadzētu iesaistīties attiecīgajā biznesā. Ar to tiek pamatots viedoklis, ka stingri noteiktās atbildības ieviešana veicina indivīdu īpašu rūpību savu pienākumu izpildē un piesardzību ikvienā dzīves situācijā, izvērtējot, vai ar savu ieplānoto rīcību tie neapdraudēs citus indivīdus vai sabiedrību kopumā.⁸¹⁸

Stingri noteiktā atbildība kā iebiedēšanas līdzeklis. Tiesību teorijā tāpat izvirzīts arguments, ka stingri noteiktai atbildībai piemīt “iebidēšanas” spēja, kas ir sevišķi būtiska regulatīvos pārkāpumos, kuru galvenais mērķis nav sodīt, bet gan novērst un atturēt. Šādās lietās persona jau iepriekš zina, ka gadījumā, ja tā iesaistīsies aizliegtajā darbībā (vai bezdarbībā), vai nenoskaidros faktu, kas tai jānoskaidro (piemēram, nepārbaudīs personas vecumu pirms alkohola pārdošanas) gandrīz pavisam noteikti iestāsies atbildība un vēlāk nebūs iespējas atsaukties uz nezināšanu vai citiem subjektīviem apsvērumiem.⁸¹⁹ Turklāt stingri noteiktā atbildība varētu atturēt personas, kuras nav pārliecinātas par savu kompetenci, no iesaistīšanās attiecīgajā darbības jomā.⁸²⁰

Kā vienīgais arguments, ar kuru tiesību zinātnē cenšas atspēkot stingri noteiktās atbildības taisnīguma apsvērumus, tiek izvirzīts fakts, ka tā šķietami **nerada draudus individuālajai brīvībai**, tāpēc nemaz nebūtu vērtējama konstitucionālo tiesību kontekstā un kopumā nevarētu būt atzīta par antikonstitucionāla. Tomēr šāds arguments būtu pamatots un vērā ņemams tikai tad, ja stingri noteiktā atbildība patiesi būtu raksturīga vienīgi tā dēvētajiem regulatīvajiem pārkāpumiem, turklāt tos viegli varētu nošķirt no “īstenajiem” noziegumiem. Vairākos štatos stingri noteiktā atbildība pieļauta ne tikai parastos pārkāpumos, bet *misdiminoros*, kas ir īsteni noziegumi. Tādējādi sods ne vienmēr ir minimāls vai nesaistīts ar brīvības atņemšanu.

Stingri noteiktā atbildība gadījumos, kad nezināšana ir izdevīga. Tā A.Hamdani paudis viedokli, ka subjektīvisms krimināltiesībās, kas ietver *mens rea* prasību noziedzīguma konstatēšanai, faktiski mazinājis indivīdu vēlmi noskaidrot un vērtēt sociāli nozīmīgu informāciju, ja konkrētajā gadījumā viņam ekonomiski izdevīgāk ir palikt nezinošam. Tādējādi *mens rea*

⁸¹⁶ **Smith, J.C.** *Responsibility in Criminal Law. Grām.*: Barbara Wootton : Social Science and Public Policy : Essays in Her Honour. Cambridge : Routledge, 1986, p. 141.-155.

⁸¹⁷ *U.S. v. Dotterweich* (1943), 320 U.S. 277.

⁸¹⁸ **Wilson, W.** *Criminal Law: Doctrine and Theory*, p. 171.

⁸¹⁹ **Elliot, C., Quinn, F.** *Criminal Law*, p. 39.

⁸²⁰ Sk. **Brady, J.B.** *Strict Liability Offenses: A Justification. Crim. L. Bull.*, 1972. Vol. 8, p. 222-224; **Wasserstrom, R.A.** *Strict Liability in the Criminal Law*, p. 275, 276.

prasības attiecināšana uz regulatīviem pārkāpumiem mazinātu sabiedrības interešu aizstāvības iespēju. A.Hamdani argumentē, ka stingri noteiktā atbildība radītu pretējo efektu, ar nosacījumu, ka informācijas iegūšana šajos gadījumos būtu salīdzinoši vienkārša un lēta. Piemēram, situācijā, kad jānoskaidro personas vecums pirms alkohola pārdošanas, stingri noteiktā atbildība ir vienīgais efektīvais veids, kā pamudināt personu ievērot tiesiski noteikto kārtību.⁸²¹

6.2.2. Trūkumi un izteiktā kritika

Kritikas un iepriekš izklāstīto argumentu atspēkošanas krimināltiesību literatūrā netrūkst un gandrīz katrs autors, kurš pieskaras personas psihiskās attieksmes vai *mens rea* vērtēšanas tēmai, izteicis savu viedokli, kāpēc stingri noteiktā atbildība ir netaisnīga un izslēdzama no publiskās atbildības sfēras. Apkopojot dažādu speciālistu viedokļus, iespējams uzskaitīt virkni problēmu, kas saistītas ar stingri noteiktās atbildības reglamentēšanu un piemērošanu.

Visplašāk stingri noteiktā atbildība kritizēta tiesību filozofijā, norādot gan uz tās **nesavienojamību ar krimināltiesību mērķiem, gan uz acīmredzamu netaisnību**. Kā argumentēts tiesību literatūrā, tas nav un nekad nebūs taisnīgi tiesāt personu, kas izdarījusi visu, lai novērstu pārkāpumu, tai skaitā ievērojusi saprātīgu rūpību, bet nevarēja novērst notikušo. Pat ja lielākajā daļā gadījumu personai būtu konstatējama subjektīvā attieksme, stingri noteiktās atbildības piemērošana nevar novērst tādu personu notiesāšanu, kuras morāli nav vainojamas notikušajā. It īpaši aktuāli tas ir gadījumos, kad notikušais vērtējams drīzāk kā nejauša sagādīšanās, kā arī gadījumos, kad persona iepriekš ieguvusi visu iespējamo informāciju, bet ar to bijis par maz, lai novērstu pārkāpumu.⁸²² Tas savukārt ir pret principu, ka krimināltiesības soda “vainu” (*fault*).⁸²³ Līdz ar to stingri noteikto atbildību kritizē, jo tā pārāk lielā mērā ir saistīta ar veiksmi, proti, “*atbildību būtiski ietekmē faktori, ko atbildīgā persona nevar kontrolēt*”.⁸²⁴

No taisnīguma viedokļa kritizēts arguments, ka stingri noteikto atbildību vajadzētu piemērot grūtību dēļ, ko rada precīza *mens rea* pierādīšana, proti, nav pieļaujams atgriezties laikā, kad, paziņojot, ka pat sātanam nav iespējams noskaidrot *mens rea*, varēja atteikties no psihiskās attieksmes vērtēšanas kā tādas. Nenoliedzami ir sarežģīti pierādīt, ka tirgotājs vai ražotājs zināja, ka piens ir par 1% mazāk trekns nekā norādīts uz iepakojuma, bet nebūt nav vieglāk pierādīt, ka persona vēlējās otras personas nāvi slepkavības gadījumā.⁸²⁵

⁸²¹ Sīkāk sk. **Hamdani, A.** *Costly Ignorance and Strict Liability in Criminal Law*.

⁸²² Sk., piemēram, **Hart, H.M., Jr.** *The Aims of the Criminal Law*. *Law & Contemp. Probs.*, 1958. Vol. 23, No. 3, p. 422; **Packer, H.L.** *Mens Rea and the Supreme Court*, p. 107-109; **Wasserstrom, R.A.** *Strict Liability in the Criminal Law*, p. 275, 276; **Dubin, G.V.** *Mens Rea Reconsidered: A Plea for a Due Process Concept of Criminal Responsibility*. *Stan. L. Rev.*, 1966. Vol. 18, p. 322-395; **Michaels, A.C.** *Constitutional Innocence*. *Harv. L. Rev.*, 1999. Vol. 112, p. 828-902; **Simons, K.W.** *Rethinking Mental States*. *B.U. L. Rev.*, 1992. Vol. 72, p. 463-554.

⁸²³ **Elliot, C., Quinn, F.** *Criminal Law*, p. 41.

⁸²⁴ **Keating, G.C.** *Strict Liability and the Mitigation of Moral Luck*. *USC Center in Law, Economics and Organization*. Research Paper No.C06-12, p. 3. Pieejams: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=923574 [skatīts 2009-11-18].

⁸²⁵ **Singer, R.G., La Fond, J.Q.** *Criminal law*, p. 127, 128.

Kā nepamatots tiesību teorijā tiek noraidīts arguments, ka sods stingri noteiktās atbildības pārkāpumos ir neliels un nav saistīts ar nopietnām sekām, tai skaitā neierobežo brīvību. Publiskās atbildības sfērā ir jāņem vērā, ka sodu gandrīz vienmēr pavada sociāla “stigma”, it īpaši krimināla rakstura sodu – arī tad, ja tas paredzēts par regulatīvu pārkāpumu. Personu, kas ievērojusi visu rūpību, ir netaisnīgi saukt pie kriminālatbildības, aizbildinoties ar “sabiedrisko labumu” vai kādu citu apsvērumu. Netaisnīga tiesību piemērošana veicina tiesiskā nihilisma attīstību.

Kā acīmredzama netaisnība tiek vērtēts arī fakts, ka *vispārējo tiesību* saimei piederīgajās valstīs nav skaidri definēti tie gadījumi, kad būtu piemērojama stingri noteiktā atbildība. Tādējādi pretrunīga un neviendabīga ir arī tiesu prakse un pastāv iespēja, ka līdzīgās lietās tiek pieņemti atšķirīgi nolēmumi, kas ir pretrunā ar taisnīga procesa izpratni.

Līdzās taisnīguma apsvērumiem teorijā vērtēta arī stingri noteiktās atbildības lietderība, norādot uz to kā **neefektīvu**, proti – **netiek izpildīta atturošā un brīdinošā funkcija**, kas tai piedēvēta.⁸²⁶ Autoresprāt, par pamatotu atzīstams viedoklis, ka klasiskās stingri noteiktās atbildības atturēšanas funkcija ir pārspīlēta. Ja nevērības gadījumā persona tiek saukta pie atbildības, kad tā nav paredzējusi apstākļus vai sekas, ko bija iespējams paredzēt, tad stingri noteiktā atbildība var iestāties arī tādā situācijā, ko persona varbūt nemaz nevarēja iedomāties.

Tāpēc kritiku neiztur arguments, ka stingri noteiktās atbildības izmantošana cilvēkiem liks rīkoties daudz uzmanīgāk. Šādu iespēju pilnībā izslēgt nevar, tajā pašā laikā, piemēram, P.H.Robinsons uzdod jautājumu, vai nevērības institūts jau nenodrošina pietiekami uzmanīgu rīcību, tādējādi veicot preventīvu funkciju. Profesors pauž viedokli, ka, sodot par nevērīgu rīcību, tiek nodrošināts, lai personas pievērstu lielāku uzmanību savai uzvedībai un tās sekām. No personas nevar sagaidīt vairāk kā rīcības, seku un apstākļu analizēšanu, kad tas ir iespējams un paredzams. **Personas saukšana pie atbildības nevar būt saistīta ar veiksmi.** P.H.Robinsons norāda arī uz to, ka stingri noteiktās atbildības gadījumi visbiežāk ir tie, kur galvenais atturēšanas faktors ir nevis notiesāšana, bet personas notveršana un tiesāšana kā tāda.⁸²⁷

Ņemot vērā iepriekš izvirzītos tiesiskuma un lietderības argumentus, tiesību literatūrā atspēkoti arī stingri noteiktās atbildības piemērošanas praktiskie apsvērumi. Tā argumentēts, ka lietās, kur paredzēts salīdzinoši neliels sods, stingri noteiktā atbildība faktu noskaidrošanas pienākumu varētu pārvērstu par **kārtējo nodokli**, kuru samaksājot būtu iespējams turpināt pārkāpt vai nepildīt tiesiskos pienākumus vai pārkāpt aizliegumus.⁸²⁸ Krimināltiesību galvenais mērķis nav par katru cenu notiesāt visas personas, kuras kaut kādā ziņā izdarījušas atkāpi no standarta, bet drīzāk vispirms jau atturēt personas no pārkāpuma izdarīšanas. Tajā pašā laikā soda pārvēršana kārtējā nodoklī, kas spilgti izpaužas tā dēvētajos “radaru sodos”, to nevar nodrošināt.

⁸²⁶ Elliot, C., Quinn, F. *Criminal Law*, p. 40, 41.

⁸²⁷ Robinson, P.H. *Mens Rea*, 24.lpp.

⁸²⁸ Elliot, C., Quinn, F. *Criminal Law*, 41, 42.

Tāpat argumentēts, ka stingri noteiktā atbildība nodrošina **tikai nelielu administrācijas priekšrocību**. Proti, katrā gadījumā, kad lieta nonāk tiesā, tāpat ir jānoskaidro visi apstākļi, turklāt nav tādu īpašu pierādījumu, kas ekskluzīvi attiecināmi tikai uz psihisko attieksmi. Psihiskās attieksmes atklāšana notiek tieši saistībā ar visiem lietā esošajiem pierādījumiem, tai skaitā ar pašām objektīvās puses pazīmēm. Pēc daudzu pētnieku ieskata, izdevumi, kas rodas saistībā ar attiecīgo spriedumu pārsūdzēšanu un debatēm par to konstitucionalitāti un atbilstību cilvēktiesībām, pārsniedz to labumu, ko nosacīti rada stingri noteiktās atbildības piemērošana.

Kopumā vērtējot gan izteikto kritiku, gan minētās priekšrocības, tiesību speciālisti norādījuši uz nepieciešamību ieviest tādu **alternatīvu stingri noteiktai atbildībai**, kas būtu mazāk netaisnīga un vairāk efektīva, brīdinot potenciālos pārkāpējus un novēršot iespējamo kaitējumu pamatoti tiesiski aizsargātajām interesēm. Lielākā daļa piedāvāto alternatīvu bijušas saistītas nevis ar jaunas doktrīnas izvirzīšanu, bet stingri noteiktās atbildības modifikāciju un modernizāciju, cenšoties novērst tās teorētiskos un praktiskos trūkumus, kā rezultātā notikusi stingri noteiktās atbildības daļēja saplūšana ar nevērības institūtu. Kā vienīgā reālā alternatīva stingri noteiktās atbildības piemērošanai minēta tās aizstāšana ar tādiem procesuāla rakstura instrumentiem kā pierādījuma nastas pārņemšana un legālā prezumpcija, kas popularitāti guvuši kontinentālajā Eiropā.

6.3. Stingri noteiktās atbildības nošķiršana no fakta prezumpcija

Izvērtējot argumentus, kas minēti par un pret stingri noteiktās atbildības institūtu tā klasiskā izpausmē, nākas secināt, ka kritika lielākoties ir objektīva un pamatota. Tomēr uzskaitītie trūkumi ir novēršami. Piemēram, salīdzinoši viegli ir novēršama *vispārējo tiesību* saimes valstīs sastopamā stingri noteiktās atbildības gadījumu identificēšanas problēma, jo šajās valstīs likumdevējs tos nav skaidri formulējis.⁸²⁹ Tāpat novēršami ir tie gadījumi, kad stingri noteiktā atbildība pāraug absolūtā atbildībā, tiesību aktos precīzi un skaidri paredzot iespēju personai atsaukties uz objektīviem apstākļiem, kas ietekmējuši tās rīcību vai atsevišķu faktu noskaidrošanu.

Ņemot vērā nepieciešamību pēc objektīvas atbildības bez psihiskās attieksmes vērtēšanas publiskajās tiesībās (piemēram, juridisku personu atbildība), kā arī nepieciešamību noteikt atbildību par objektīvu faktu (piemēram, vides vai satiksmes drošības apdraudējums, personas rīcība neatļautās situācijās), kura ievērošana, zināšana vai noskaidrošana citādi personai nebūtu izdevīga, **stingri noteiktās atbildības institūtam publiskās atbildības sfērā ir būtiska loma un, pareizi reglamentēts, tas labāk un taisnīgāk risinātu atbildību par noteikumu pārkāpšanu un pienākumu nepildīšanu, nekā šobrīd neskaidrais bezdarbības un nevērības regulējums.**

Viens no stingri noteiktās atbildības trūkumiem, par ko tā visvairāk kritizēta, ir risks notiesāt personu, kas morāli nav vainojama, proti, ka tā var izvērsties par atbildību bez vainas. Lai no šādām situācijām izvairītos, ir jāparedz, ka stingri noteikto atbildību var piemērot tikai pret

⁸²⁹ Sk. Reid, K. *Strict Liability: Some Principles for Parliament*, p. 173-194; Jefferson, M. *Criminal Law*, p. 164.

atsevišķiem nodarījuma faktiskajiem blakusapstākļiem, kas noveduši, piemēram, pie noteikumu pārkāpuma. Tomēr tā nevar būt atteikšanās no vainas vērtēšanas kā tādas, kas būtu pretrunā ar nevainīguma prezumpciju. Psihiskā attieksme pret darbību jau šobrīd nosakāma objektīvi, kas nav saistīta ar stingri noteikto atbildību, bet loģisku likumsakarību, izvērtējot, kā rodas darbība un vai persona domā par to, ka veic kādu kustību. Prasība vērtēt, vai persona vēlējās pacelt roku vai to pacēla aiz nevērības novestu tiesību piemērošanu absurdā situācijā, jo personas kustības analizējamas kopsakarā ar rezultāta mērķiem. Tādēļ nodarījuma konstatēšanai būtiski izvērtēt vien to, vai personas kustības bijušas apzinātas un brīvprātīgas. Kā minēts arī iepriekš, **pieņēmums, ka personas rīcība ir labprātīga, pieļaujams kā procesuāla rakstura prezumpcija, to sasaistot ar pierādīšanas nastas pārnesanu.**

Stingri noteiktā atbildība ir attiecināma uz tādu rīcību, kas saistīta ar tiesiski pamatotu pienākumu pildīšanu un apriori ietver šīs rīcības faktiskos apstākļus un paredzamo notikumu gaitas attīstību, proti, blakusapstākļus un cēloņsakarības zināšanu.⁸³⁰ Kā tas secināms no nodaļas sākumā izklāstītās doktrīnas vēsturiskās attīstības, stingri noteiktās atbildības sākotnējais mērķis bija paredzēt atbildību par sabiedrisko drošību un kārtību regulējošu noteikumu (darba drošība, pulcēšanās un sapulču rīkošanas noteikumi u.tml.) pārkāpšanu. Princips “nezināšana neatbrīvo no atbildības” no tiesību sfēras tika pārnests uz objektīvo realitāti – ne tikai tiesisku, bet arī faktisku apstākļu nenoskaidrošana var novest pie atbildības, kas kopumā bija atzīts jau romiešu tiesībās un pārņemts civiltiesisko aizskārumu reglamentācijas sfērā.

Tomēr arī šādos gadījumos būtiski iepriekš paredzēt kritērijus, ko persona vēlāk var izmantot kā attaisnojumu un saskaņā ar kuriem objektīvi izvērtējama kā faktiskā situācija kopumā, tā personas spēja tajā rīkoties. Kā to skaidro R.G.Singers un J.Q.LaFounds, pierādot pienācīgu centību un uzmanību, tiek dota iespēja izvairīties no administratīvās vai kriminālatbildības.⁸³¹ Piemēram, Austrālijā ieviesta tā dēvētā “visas iespējamās rūpības aizstāvība”. Saskaņā ar šo aizstāvību, stingri noteiktās atbildības lietās apsūdzētais var izvairīties no atbildības, pierādot, ka ir ievērojis visu iespējamo rūpību, lai tiktu izpildītas ar likumu noteiktās prasības.⁸³²

Ņemot vērā minēto, jānorāda uz stingri noteiktās atbildības ciešo saistību ar faktiskām un legālām prezumpcijām, no kurām dažas sastopamas arī Latvijas krimināltiesībās. Stingri noteiktā atbildība, tāpat kā fakta prezumpcija, paredz iespēju piemērot atbildību par faktisku pazīmi, nevērtējot personas psihisko attieksmi pret to. Tomēr gan prezumpcija, gan klasiskā un modernā stingri noteiktā atbildība ir savstarpēji nošķiramas. Kā minēts arī iepriekš, atsevišķos ASV štatos reglamentēta tā dēvētā “nodoma prezumpcija”, pieņemot, ka persona, kas izdara nodarījumu, ir ne vien garīgi vesela, bet arī apzinās savu rīcību un to labprātīgi un mērķtiecīgi virza uz konkrētu

⁸³⁰ Par faktiskajiem blakusapstākļiem un psihiskās attieksmes vērtēšanas īpatnībām sk. arī promocijas darba 4.6. un 5.3.nodaļu.

⁸³¹ Singer, R.G., La Fond, J.Q. *Criminal law*, p. 129.

⁸³² Elliot, C., Quinn, F. *Criminal Law*, p. 45, 46.

rezultātu, kas nav stingri noteiktā atbildība. Stingri noteiktās atbildības doktrīna paredz personu sodīt, ja pastāvējuši faktiski apstākļi, kuros personas rīcība kļuvusi noziedzīga, ne tikai nenoskaidrojot psihisko attieksmi, bet **neatkarīgi no personas psihiskās attieksmes** pret šo apstākļu pastāvēšanu. Šādā situācijā vienīgi citi objektīvi apstākļi (piemēram, *force majeure*) var būt iemesls, lai personu nesauktu pie atbildības. Klasiskā stingri noteiktā atbildība šādus objektīvus iemeslus vispār nenosauc, taču tos paredz doktrīnas modernā izpratnē.⁸³³

Tādējādi secināms, ka prezumpcijas pamatfunkcija ir atsevišķos gadījumos atvieglot apsūdzībai uzlikto pierādīšanas nastu, turpretī stingri noteiktā atbildība papildus paredz noteikt arī **rūpības standartu**, kas jāievēro ikvienai personai pret sabiedrību (tāpat kā civiltiesībās – personai pret personu). Administratīvajās tiesībās, paredzot atbildību arī juridiskām personām, piemērojamāks ir modernās stingri noteiktās atbildības modelis, ievērojot Eiropas Cilvēktiesību tiesas noteikto, ka šāda atbildība nedrīkst pārvērsties par vainas prezumpciju. Tāpēc parasti stingri noteiktās atbildības izmantošana tiek attaisnota sīkos pārkāpumos ar formālu sastāvu, pieļaujot nevērtēt personas psihisko attieksmi pret atsevišķiem faktiskajiem apstākļiem, kas bijuši pamatā noteikumu pārkāpšanai. Vienlaikus **personai vienmēr ir jānodrošina procesuāla iespēja atsaukties uz objektīviem apstākļiem, kas ietekmējuši ne tikai tās rīcības labprātību, bet arī iespēju konkrētajā situācijā apzināties un noskaidrot tiesiski noteiktos faktiskos apstākļus.**

Piemēram, par braukšanas ātruma stingri noteikta administratīva atbildība krimināltiesībās nozīmē, ka arī tajā gadījumā, ja konkrētā lietā tieši saistībā ar ātruma pārsniegšanu iestāsies smagas sekas, psihiskās attieksmes pret faktisko ātrumu (tā apzināšanās) noskaidrošanai nav nozīmes, jo personai ir pienākums pārliecināties par ātrumu. Turpretī fakta prezumpcija šādā gadījumā nozīmē apgalvot, ka persona ir zinājusi attiecīgo faktu, pamatojoties uz to, ka viņai bija pienākums faktu noskaidrot. Autoresprāt, stingri noteiktā atbildība ir taisnīgāka vismaz tajā ziņā, ka netiek prezumēts tiešs nodoms. Jebkurā gadījumā personai jābūt procesuālai iespējai attaisnot savu rīcību. Prezumpcijas “apgāšanas” gadījumā neizmainās kopējā pieeja psihiskās attieksmes vērtēšanā. Savukārt stingri noteiktās atbildības doktrīna paredz personai iespēju atsaukties tikai uz objektīviem kritērijiem, kas varēja attaisnot nezināšanu. Tomēr kā vienā tā otrā gadījumā tas ir procesuālas dabas jautājums, kas saistīts ar pierādīšanas standartu un pierādīšanas nastas pārņemšanu, proti, personai jārada saprātīgas šaubas.⁸³⁴

Tomēr atsevišķi speciālisti norāda uz nepieciešamību pilnībā atteikties no stingri noteiktās atbildības un fakta prezumpcijām, to aizstājot ar **likumam pielīdzināmas nevērības** (*rule-like negligence*) doktrīnu. Šādā gadījumā likumdevējam būtu jānodrošina smalks regulējums, paredzot aizliegtās darbības un nosakot pienākumus, kas izpildāmi rūpības ievērošanai. Konstatējot precīzi

⁸³³ Salīdzinājumam sk. tabulu 4.pielikumā.

⁸³⁴ Sīkāk par fakta prezumpcijas legālo nostiprināšanu KPL un pierādīšanu Latvijā sk. **Meikališa, Ā., Strada-Rozenberga, K.** *Pārmaiņu laiks kriminālprocesā*, IV.

likumā noteikto prasību neievērošanu, automātiski iestātos atbildība kā par nevērīgu pārkāpumu. Šī stratēģija būtu efektīva, ja mēs *ex ante* varētu paredzēt visas situācijas un tādējādi arī piedāvāt tām tiesisku risinājumu. Diemžēl vai par laimi šāda iespēja nepastāv un tādēļ pārāk sīkumaina katras dzīves situācijas regulācija nav uzskatāma par efektīvu.⁸³⁵ Tāpēc stingri noteiktā atbildība, kombinēta ar objektīviem aizstāvības kritērijiem un procesuālām garantijām, ir gan efektīvāka, gan taisnīgāka, jo, pirmkārt, neprasa sīkumainu reglamentāciju, otrkārt, nenotiek nodoma prezumpcija.

6.4. Stingri noteiktā atbildība un Latvijas tiesību sistēma

Administratīvo sodu likumprojekta koncepcijā izteikts priekšlikums paradigmu maiņai atbildības vērtēšanā administratīvos pārkāpumos, tai skaitā atteikšanos no “subjektīvās vainas”, jo tā neatbilst mūsdienu administratīvo tiesību teorijai, kā arī nav savienojama ar juridisko personu atbildību. Likumprojekta koncepcijā kā viens no piedāvātajiem risinājumiem izteikts – paredzēt, ka “*administratīvais pārkāpums ir bīstams (kaitīgs) nodarījums, par kuru ir noteikta administratīvā atbildība administratīvo sodu likumā*”,⁸³⁶ atsakoties no subjekta un vainas jēdziena ietveršanas definīcijā. No koncepcijā minētā secināms, ka faktiski jautājums ir par stingri noteiktās atbildības (ar šādu vai savādāku nosaukumu) ieviešanu administratīvās atbildības sfērā, bet, neparedzot atbilstošu teorētisko pamatojumu, tas varētu novest pie jau iepriekš analizētās kritikas. Lai arī piedāvātā versija, autoresprāt, ir kritizējama no dažādām pozīcijām, tomēr kopumā mēģinājums sakārtot administratīvās atbildības un kriminālatbildības problēmas, proti, atbildība par parastiem un noziedzīgiem pārkāpumiem norobežošanu, ir pozitīvi vērtējama tendence.

Plānotās izmaiņas vismaz teorētiski skar līdzšinējo “vainas teoriju” jeb psihiskās attieksmes vērtēšanu, tāpēc jo sevišķi svarīgi ir noskaidrot, vai tās atbilst Latvijas tiesību sistēmai, un, ja neatbilst, vai tās ir attaisnojama citu iemeslu dēļ. Tāpat ir vērtējama izmaiņu ietekme uz krimināltiesībām, kas ir neizbēgama, jo, kā tas argumentēts arī iepriekš, administratīvie pārkāpumi un noziedzīgie nodarījumi nav absolūti norobežojami viens no otra – tie veido publiskās atbildības vienotu sistēmu.⁸³⁷ Tāpat arī autores veiktā tiesu prakses izpēte lietās, kas saistītas ar ceļu satiksmes noteikumu pārkāpšanu, norāda uz risināmām problēmām.⁸³⁸ Tāpēc turpmāk autore centīsies rast

⁸³⁵ Dubber M.D., Kelman M.G. *American Criminal Law*, p. 329.-342.

⁸³⁶ *Administratīvo sodu likumprojekta koncepcija* : informatīvā daļa. Apstiprināta ar MK 28.07.2006 rīkojumu Nr. 568, 29.lpp. Pieejama: <http://polsis.mk.gov.lv/LoadAtt/file44189.doc> [skatīts 2009-11-12]. Sk. arī Krastiņš, U. Vai Krimināllikumā ir vajadzīgas antikonstitucionālas normas. Par juridisko personu kriminālatbildību, *Jurista vārds*, 2004. Nr. 11 (316).

⁸³⁷ Sk. iepriekš 3.3.nodaļu, 374.atsauci par Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumu *Zolotuhina* lietā. Par vainas problemātiku administratīvajās tiesībās sk. arī profesora U.Krastiņa rakstu Krastiņš, U. *Konceptuāli par vainu administratīvajās tiesībās*.

⁸³⁸ Autore analīzei izvēlējās pēdējo desmit gadu nolēmumus ar Ceļu satiksmes noteikumu pārkāpšanu saistītās lietās, kur ASV parasti sastopami stingri noteiktās atbildības elementi. Izvērstā analīze liecina, ka Latvijā tiesu praksē novērojamas problēmas daudz neatšķiras no, piemēram, ASV. Ievērošanas cīņās šķiet fakts, ka, piemēram, ASV aktīvi protestē pret stingri noteikto atbildību attiecībā uz faktu – alkohola promiles asinīs. Sk. Kuligowski, M. Rethinking DUI Law in Virginia. *U. Rich. L. Rev.*, 2007. Vol. 42, p. 107-121. Latvijā, kur stingri noteiktā atbildība it kā nav paredzēta, šis apstāklis (ar reti izņēmumiem) īpaši netiek apspriests, proti, ja tiek konstatēts attiecīgais promiņu daudzums, persona tiek saukta pie atbildības, nevērtējot tās attieksmi pret minēto faktu.

atbildi uz diviem jautājumiem, proti, kāpēc stingri noteiktā atbildība nav ieviešama administratīvajās tiesībās, neieviešot to arī krimināltiesībās, un, būtiskākais, uz ko tad būtu attiecināms šis institūts Latvijas tiesību sistēmas kontekstā un vai šobrīd faktiski tas jau nepastāv.

Kā jau tika noskaidrots iepriekš, stingri noteiktā atbildība nereti kritizēta tikai krimināltiesībās, bet tās pastāvēšana regulatīva rakstura pārkāpumos tiek attaisnota. Sākotnēji varētu likties, ka šā institūta ieviešana Latvijā administratīvajās tiesībās būtu relatīvi vienkārša, jo administratīvās un krimināltiesības ir nošķirtas, turklāt kā viena no iespējām tiek izteikta atteikšanās arī no administratīvā aresta, līdz ar to atbildība nebūtu saistīta arī ar brīvības atņemšanu.⁸³⁹ Tomēr šāda nošķiršana nav absolūta. Jāņem vērā arī pašreizējais regulējums, kad atsevišķos gadījumos paredzēta kriminālatbildība par gada laikā izdarītu atkārtotu citādi administratīvu pārkāpumu, par ko rakstīts darba 4.2.2.nodaļā. Tas iespējams, jo Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā un Krimināllikumā noteikts identisks personas subjektīvās attieksmes vērtēšanas standarts. Latvijas APK 9.panta pirmā daļa paredz, ka *par administratīvo pārkāpumu atzīstama prettiesiska, vainojama (ar nodomu vai aiz neuzmanības izdarīta) darbība vai bezdarbība*, turklāt nodoms (10.pants) un neuzmanība (11.pants) ir formulēti tieši tāpat kā Krimināllikumā. Tajā pašā laikā jau šobrīd Latvijas APK 9.panta trešajā daļā pieļauta iespēja, ka paaugstinātas bīstamības avota īpašnieka vai valdītāja administratīvās atbildības īpatnības var noteikt citos likumos.⁸⁴⁰

Likumprojekta koncepcijas autori gan bijuši tālredzīgi, jo vienlaikus ar minētajām izmaiņām plānots arī atteikties no kriminālatbildības par gada laikā atkārtoti izdarītu administratīvu pārkāpumu.⁸⁴¹ Tomēr ir maldīgi domāt, ka tas pilnībā norobežotu administratīvo un kriminālatbildību, jo Krimināllikumā tāpat paredzēta virkne tādu nodarījumu, kad citādi par administratīvu atzīstams pārkāpums ir izraisījis smagas sekas un tādēļ par to piemērojama kriminālatbildība. Piemēram, Latvijas APK 149.¹⁵ pantā paredzēta atbildība par transportlīdzekļa vadīšanu alkohola vai narkotisko vielu ietekmē, savukārt, ja šādu darbību rezultātā personai nodarīti miesas bojājumi vai izraisīta nāve, atbildība iestājas saskaņā ar KL 260.panta trešo daļu. Līdz ar to, pieņemot, ka personu par braukšanu dzērumā administratīvi sodītu pēc stingri noteiktās atbildības principiem, atklāts paliktu jautājums, kā vērtējama psihiskā attieksme pret nodarījuma apstākļiem (galvenokārt, domājams, alkohola ietekmi, kas vērtēta promilēs), ja iestājušās KL 260.pantā minētās sekas, kas attiecīgi būtu pamats kriminālatbildības piemērošanai. Tas pats attiecināms uz jebkuru citu noteikumu pārkāpšanas faktu, kā noziedzīgums tieši atkarīgs no izraisītām smagām sekām, un šādu sastāvu Krimināllikumā netrūkst, jo sevišķi nodaļā par noziedzīgiem nodarījumiem pret dabas

⁸³⁹ Sk. *Administratīvo sodu likumprojekta koncepcija*, 29.lpp, kur 3.4.punktā par administratīvo sodu sistēmu 1.variantā netiek minēts administratīvais arests. Tomēr šāda soda veida saglabāšanu administratīvajās tiesībās paredz projekta 2. un 3.variants.

⁸⁴⁰ Piemēram, Vides aizsardzības likuma 25.panta ceturtajā daļā paredzēta operatora *atbildība neatkarīgi no vainas*. Vides aizsardzības likums: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr.183 (33551), 2006. 15.novembris.

⁸⁴¹ Sk. Tieslietu Ministrijas anotāciju plānotajiem Krimināllikuma grozījumiem Nr. TMAnot_191009_KL. Pieejams: http://www.mk.gov.lv/doc/2005/TMAnot_191009_KL.1521.doc [skatīts 2009-11-12].

vidi. Tāpēc, atbildot uz pirmo jautājumu, jānorāda, ka **stingri noteiktās atbildības elementu ieviešana administratīvajā atbildībā atstātu tiešu ietekmi uz krimināltiesībām.**

Vērtējot doktrīnas piemērojamību, jāpiekrīt šā institūta klasiskās izpratnes kritikai, jo stingri noteiktās atbildības attiecināšana uz visiem nodarījuma objektīvajiem elementiem to pielīdzina objektīvai pieskaitāmībai. Pieļaujams būtu stingri noteikto atbildību **attiecināt tikai uz atsevišķiem objektīviem faktiem**, tādējādi nosakot arī **augstāku rūpības un piesardzības standartu ikvienam indivīdam vienam pret otru un sabiedrību kopumā** – tātad jābūt leģitīmam mērķim. Leģitīms mērķis personas rīcības ierobežošanai ir situācijās, kad tā var būtiski apdraudēt citu personu dzīvību un veselību, kā tas ir ceļu satiksmes pārkāpumu gadījumā, vai dabas vidi un ekoloģiju, kā tas ir vides aizsardzības pārkāpumu gadījumā, kā arī citos līdzvērtīgos gadījumos.

Tajā pašā laikā, salīdzinot *vispārējās tiesībās* par stingri noteiktās atbildības gadījumiem dēvēto pārkāpumu regulējumu ASV un Latvijā, kā arī vērtējot Latvijas tiesu praksi šāda veida lietās, saskatāmas vairākas īpatnības, kas liecina ne tikai par fakta prezumpciju, bet arī par stingri noteiktās atbildības elementu faktisko pastāvēšanu arī Latvijas tiesību sistēmā. Ja praksē vairāk vai mazāk saskatāmi centieni noskaidrot psihisko attieksmi pret sekām,⁸⁴² tad attieksme pret faktiem, ko personai ir tiesisks pienākums noskaidrot, vērtēta netiek.⁸⁴³ Turklāt tas nav pretrunā ar jaunākajām teorētiskajām atziņām,⁸⁴⁴ jo, kā secināts iepriekš darbā, šādi gadījumi pielīdzināti personas bezdarbībai, pieļaujot tieša nodoma prezumpciju noziedzīgos nodarījumos ar formālu sastāvu.⁸⁴⁵ Kā tas secināms no nodaļas sākumā izklāstītās doktrīnas izcelšanās un ģenēzes, **apgalvojums, ka fakta zināšana ir pienākums un tāpēc psihiskā attieksme nav vērtējama, ir stingri noteiktās atbildības apgalvojums.**

⁸⁴² Piemēram, Valkas rajona tiesas 2003.gada 07.februāra spriedums lietā Nr.K38-3/03, kur J.M. tika notiesāts saskaņā ar KL 260.panta otro daļu un 141.panta otro daļu par to, ka viņš notrieca gājēju S.G., kura no gūtajām traumām mira, kā arī atstāja viņu bezpalīdzības stāvoklī, aizbraucot no notikuma vietas un nesniedzot palīdzību. Sprieduma 10.lappusē tiek izvērstā pārkāpto Ceļu satiksmes noteikumu analīze, taču netiek vērtēta psihiskā attieksme pret faktiskajiem apstākļiem, proti, tiek vērtēta attieksme pret tiesiskajām, nevis faktiskajām pazīmēm.

⁸⁴³ Šajā sakarībā ievērtības cienīgs ir Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2006.gada 30.maija spriedums lietā Nr.KA 04-12-06/16, ar kur A.D. tika atzīts par vainīgu saskaņā ar KL 260.panta otro daļu, proti, ka viņš, vadot transportlīdzekli, kuram bija neatbilstošas riepas, braucot ar ātrumu > 120 km/h, nebūdam piesprādzējies un pārvadājot pasažieri A.G., kurš nebija piesprādzējies, ietriecās kokā, kā rezultātā A.G. guva smagus miesas bojājumus, no kuriem mira. Galvenais strīds bija par to, vai A.D. atradās pie stūres, ko Jūrmalas pilsētas tiesa, izskatot lietu pirmajā instancē, uzskatīja to par nepierādītu. Tiesa šajā lietā korekti ir analizējusi un pierādījusi, kāpēc tā uzskata, ka A.D. atradās pie stūres. Konstatējot šo faktu, tiesa aptuveni piecās rindkopās norāda uz pārkāptajiem noteikumiem, pamato to cēloņsakarību ar sekām, taču neviens vārds nav minēts par subjektīvo pusi – nav izvērtēta A.D. psihiskā attieksme ne pret apstākļiem, kādos notika pārkāpums, ne pret sekām, turklāt tas nav vērtēts arī pie soda noteikšanas.

⁸⁴⁴ Piemēram, sk. **Krastiņš, U.** *Vaina noziedzīgos nodarījumos ar saliktu sastāvu.*

⁸⁴⁵ Sk. arī Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas 2005.gada 07.februāra spriedumu lietā Nr.K30-61/05 (KA04-0019/07-25, SKK01-221/07). Pirmajā instancē V.J. tika attaisnota, bet ar Apgabaltiesas spriedumu, ko Senāts atstāja spēkā, notiesāta par to, ka viņa, pārkāpjot ceļu satiksmes noteikumus, nobrauca gājēju G.V. Spriedumā vērtēts, vai J.V. varēja izvairīties no uzbraukuma, bet, tā kā uzbraukums notika uz gājēju pārejas, par ko arī bija galvenais strīds, tiesa uzskatīja, ka J.V. varēja un viņai vajadzēja paspēt nobremzēt. Tajā pašā laikā citi faktiskie apstākļi, kas varēja ietekmēt J.V. rīcību, netika vērtēti. Šis gadījums tika pārrunāts arī ar autotehnisko ekspertu, kurš atzina, ka vēl līdz nesēnai pagātnei praksē, kas saistīta ar Ceļu satiksmes noteikumu pārkāpumiem, bijis iespējams saskatīt dažādas praktiski neapgāzamas prezumpcijas, piemēram, autovadītāja vainas faktiskā prezumpcija, ja uzbraukums gājējam notiek uz gājēju pārejas vai pilsētā, kā arī tad, ja vadītājs braucis atpakaļgaitā.

Objektīvās realitātes fakti ļoti bieži ir cieši saistīti un tie kompleksi var atstāt ietekmi uz personas iespēju zināt citus faktus, kuru noskaidrošana savukārt personai ir tiesisks pienākums. Tāpēc kopumā psihisko attieksmi pret faktiskajiem apstākļiem, kā tas secināts jau darba 5.nodaļā, nevar vērtēt savādāk kā šo faktu zināšana (vai nezināšana).⁸⁴⁶ Lai gan alkohola lietošana un automašīnas vadīšana ir darbības, kas lielā vairumā gadījumu atsevišķi pašas par sevi nav aizliegtas, tomēr tās var būt aizliegtas kombinētas viena ar otru, līdz ar to atklāts paliek jautājums, kā vērtēt psihisko attieksmi pret ikdienas apstākļos grūti noskaidrojamu objektīvu faktu – alkohola koncentrāciju asinīs, kas ir tā ietekmes konstatēšanas tiesiskais pamatkritērijs.

No sabiedrības interešu aizstāvības viedokļa nav nozīmes, vai persona apzinājās, ka atrodas pie stūres alkohola ietekmē, vai uzskatīja, ka izdzertais alkohola daudzums neietekmēs uzmanību, jo sevišķi tad, ja personas rīcības rezultātā iestājušās smagas sekas. ASV krimināltiesībās šis ir viens no tipiskiem stingri noteiktās atbildības gadījumiem, un, autoresprāt, tas ir gan tiesiski, gan taisnīgi šāda veida gadījumos noteikt personai augstu atbildības standartu. Stingri noteiktā atbildība tādējādi ir uzskatāma par institūtu, kas noziedzīguma konstatēšanu aizstāj ar noziedzīguma izslēgšanu, proti, tā vietā, lai, piemēram, pateiktu “pārkāpums ir, ja persona brauc alkohola ietekmē”, drīzāk tiek pateikts “pārkāpuma nav, ja persona alkohola ietekmē braukusi galējās nepieciešamības stāvoklī”. Vienlaikus secināms, ka atbildība noteikta stingri par pašu faktu, proti, transportlīdzekļa vadīšanu alkohola ietekmē, un tā nav pārnesama uz izraisītajām sekām.

Līdzīgi arī soda noteikšanai un individualizācijai, izlemjot jautājumu par soda veidu un apmēru, psihiskās attieksmes noskaidrošanai ir būtiska nozīme. Stingri noteiktās atbildības paredzēšana pret faktiskajiem apstākļiem apriori ietver personas saukšanu pie atbildības neatkarīgi no tās psihiskās attieksmes pret tiem – vēlēšanos, zināšanu, apzinātu vai neapzinātu pieļaušanu, vai pat nezināšanu, tai skaitā iemesliem, kāpēc persona šos faktus nav noskaidrojusi. Taču, **nosakot sodu, netiek izslēgta prasība vērtēt personas psihisko attieksmi jebkurā tās izpausmē pret jebkuru objektīvu apstākli, nevis tikai pret sekām.**⁸⁴⁷ Lai sods sasniegtu mērķi, ja vien tā mērķis nav sodīšana kā tāda vai atriebība, tas nosakāms ne tikai par objektīvi konstatējamu nodarījumu, bet tieši konkrētajai personai par tās psihisko attieksmi, kas novedusi pie pārkāpuma izdarīšanas. Vērtējot psihisko attieksmi pret faktiem, kas noveduši pie pārkāpuma izdarīšanas, subjektīvie

⁸⁴⁶ Piemēram, nav vienota viedokļa, kā vērtēt psihisko attieksmi pret grūtniecības faktu. KL 117.panta 1.punktā skaidri norādīts uz to, ka personai jāpazinās grūtniecības fakts, lai to atzītu par slepkavību kvalificējošu apstākli. Persona, kas nogalinājusi grūtnieci, to nezinot, nevar tikt saukta pie atbildības saskaņā ar šo panta. Taču, ja persona ar nodomu (tiešu vai netiešu) nodarījusi miesas bojājumus grūtniecei, kā rezultātā grūtniecība pārtraukta, saskaņā ar KL 125.pantu tā atbildēs par smagu miesas bojājumu nodarīšanu pat tad, ja par grūtniecību neko nezināja un varbūt pat būtu atturējusies no šādas noziedzīgas rīcības, ja šis fakts tai būtu bijis zināms.

⁸⁴⁷ Jāatzīst gan, ka praksē, kā pamatoti norāda arī profesore V.Liholaja, tā vietā, lai vērtētu personas psihisko (tāpat – subjektīvo) attieksmi pret faktiskajām pazīmēm, drīzāk tiek vērtēta attieksme pret tiesiskajām pazīmēm (noteikumu zināšanu) vai pārkāpto noteikumu raksturu, vai vispār notiek norobežošanās no psihiskās attieksmes vērtēšanas problemātikas. **Liholaja, V. Pētījums par atsevišķu Krimināllikuma pantu piemērošanas problēmām** (noziedzīgi nodarījumi pret satiksmes drošību), 2008-2009. Pieejams: <http://www.tm.gov.lv/lv/ministrija/imateriali/petijumi.html> [skatīts 2009-12-04].

kritēriji “vēlējās”, “zināja”, “apzināti pieļāva”, “neapzināti pieļāva” ir aizstājami ar objektīviem kritērijiem, proti, “saprātīga persona”, “šādā situācijā”, “rupja atkāpe no normas” u.tml., kas dod iespēju noteikumu pārkāpumu novērtēt kā rupju vai maznozīmīgu nevērību.

Tāpat minams, ka stingri noteiktā atbildība ne vienmēr saistīta ar nelabvēlīgākām sekām pārkāpējam. Ir jārūpējas gan par to, lai personas, kuras patiesi nav vainīgas, varētu atsaukties uz attaisnojošiem objektīviem faktiem, gan par to, lai tiktu pastiprināta to personu atbildība, kas “ļauņprātīgi” pārkāpj noteikumus. Ļauņprātība var izpausties, piemēram, acīmredzamā necieņā pret cilvēka dzīvību, sabiedrības mieru un kārtību vai citām atzītām vērtībām demokrātiskā sabiedrībā, kas ir vērtējuma jēdzieni. Šādus apstākļus varētu uzskatīt par atbildību pastiprinošiem, kas attiecīgi jāņem vērā, nosakot sodu par pārkāpumu vai noziedzīga nodarījuma izdarīšanu.

Apkopojot nodaļā minēto, “stingri noteiktā atbildība” Latvijas krimināltiesībās ir jauns jēdziens un šāda veida institūts līdz šim nav vērtēts. Tajā pašā laikā, analizējot citus krimināltiesību institūtus, piemēram, bezdarbību kā rīcības veidu, psihisko attieksmi pret tiesisku pienākumu pildīšanu un aizliegumu faktisko pārkāpšanu, paustas līdzīgas atziņas tām, kas *vispārējās tiesībās* vērtētas saistībā ar stingri noteikto atbildību. Turklāt tipisko stingri noteiktās atbildības gadījumu salīdzinājums ar līdzvērtīgiem gadījumiem Latvijas tiesu praksē un to tiesisko reglamentāciju **liecina par stingri noteiktās atbildības apsvērumiem arī Latvijā.**

Kopumā vērtējot kā praksē, tā teorijā paustās atziņas, secināms, ka stingri noteiktā atbildība *vispārējās tiesībās* primāri adresēta **formāla rakstura pārkāpumiem**, kas attiecīgi ietver pamatotu tiesisku aizliegumu neievērošanu (tātad – darbību) vai pamatotu tiesisku pienākumu nepildīšanu (tātad – bezdarbību), tai skaitā objektīvu faktu zināšanu (apzināšanos). Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir akceptējusi gadījumus, kad tiek noteikta atbildība par objektīvu faktu vai rīcību. Latvijā šāda rakstura problemātika analizēta saistībā ar **kaitīguma apzināšanās** prasību formālos noziedzīgos nodarījumos.

Atzīstams, ka **problēmas nesagādā stingri noteiktās atbildības paredzēšana par noteikumu pārkāpšanu**, ja vien par tiem piemērojamais sods nav saistīts ar brīvības atņemšanu. Taču arī šādos gadījumos personai nevar liegt iespēju atsaukties uz objektīviem apstākļiem, kas varēja ietekmēt tās rīcības labprātību vai kādu apstākļu noskaidrošanu. Lai izslēgtu personas saukšanu pie atbildības par neveiksmi vai nejaušību un individualizētu atbildību, paredzami arī objektīvi kritēriji un vērtējuma jēdzieni kā “saprātīgas rūpības standarts”, “vidusmēra persona”, “nepamatots risks” un citi, kas nodrošina galveno stingri noteiktās atbildības funkciju – **subjektīvās attieksmes vērtēšanu pēc objektīviem kritērijiem**. Šajā ziņā stingri noteiktā atbildība nošķirama no “fakta prezumpcijas”, kas nerada izmaiņas psihiskās attieksmes pastāvēšanas nepieciešamībā, bet saistītas ar tās pierādīšanu, atsevišķos gadījumos pārnesot pierādīšanas nastu.

Stingri noteiktās atbildības piemērošana krimināltiesībās zinātnē ir noraidīta, tomēr tā turpina faktiski pastāvēt gan tiesību normās, gan praksē, jo pilnīga regulatīvu (administratīvu) un noziedzīgu pārkāpumu nošķiršana nav iespējama. Tas skaidrojams ar noziedzīguma pastāvēšanas divējādo dabu, proti, no vienas puses, noziedzīgums rodas saistībā ar “noziedzīgo prātu” (*mens rea*), proti, nodomu, un, no otras puses, tas var rasties saistībā ar personas kaitīgas rīcības (*actus reus*) izraisītām sekām (*criminal harm*). Šāda noziedzīguma izpratne tā dēvētajā “Vakareiopā” vēsturiski attīstījies, mijiedarbojoties kristīgajai reliģijai, apgaismības filozofijai un retributīvisma un utalitārisma teorijai.

Nepieciešamība pēc stingri noteiktās atbildības doktrīnas *vispārējās tiesībās* parādījās vienīgi pēc tam, kad *mens rea* prasība tika noteikta kā obligāta noziedzīguma pastāvēšanai, jo līdz tam kaitīguma (apdraudējuma), objektīvas cēloņsakarības un seku konstatēšana bija pietiekami kritēriji noziedzīgumam un psihiskā attieksme tika saistīta vienīgi ar personas saukšanu pie atbildības, tai skaitā par nepabeigtiem noziegumiem, kad tai bija atvēlēta īpaša loma. Latvijas krimināltiesībās stingri noteiktās atbildības iezīmju parādīšanās saistāma ar neatkarības atjaunošanu, kad legāli tika nostiprināta prasība vienlīdz pēc nodarījuma un “vainas” (nodoma vai neuzmanības) konstatēšanas noziedzīguma pastāvēšanai. Tie ir gadījumi, kad personas rīcību reglamentē administratīva rakstura aizliegums vai pienākums, bet kriminālatbildība paredzēta par sekām (parasti – būtisku kaitējumu vai smagām sekām), kas attiecīgi radušās tieši saistībā ar aizlieguma pārkāpumu vai pienākuma nepildīšanu. Tā kā šādos gadījumos būtiski mainās psihiskās attieksmes un cēloņsakarības vērtēšana, ir pamatota arī to atšķirīga teorētiskā analīze un pierādīšana.

Atšķirībā no *vispārējām tiesībām*, Latvijas krimināltiesībās nav saskatāmas stingri noteiktās atbildības iezīmes “īstenajos” jeb “nodoma” noziegumos kā slepkavība, laupīšana, zādzība, izvarošana, nolaupīšana u.tml. Tomēr neskaidrības var rasties gadījumos, kad kāda fakta zināšana, no vienas puses, ir pienākums, bet, no otras, šādu nodarījumu kvalificējoša pazīme, piemēram, personas vecums. Psihiskās attieksmes vērtēšana šādos gadījumos būtu pieļaujama tāpat kā nevērība, nevis kā stingri noteiktā atbildība, proti, pierādāms, ka personai bija pienākums un iespēja attiecīgo faktus noskaidrot.

Taču jebkurā gadījumā **nav pieļaujama personas tieša nodoma prezumpcija** tādēļ vien, ka pastāvējis uz to attiecināms tiesisks pienākums vai aizliegums. Tiešs nodoms ir ļaunprātība, kas nav konstatējams bez tādu psihiskās attieksmes izpausmes veidu kā “vēlēšanās”, “mērķtiecība” vai “tieša zināšana” noskaidrošanas.

Kopsavilkums

Pētījuma rezultātā autore izvirza aizstāvēšanai šādus secinājumus un priekšlikumus:

I. Par nozieguma krimināltiesiskās izpratnes ģenēzi salīdzināmo tiesību un vēstures kontekstā

1. Veiktā teorētiskā analīze un tiesiskās domas vēsturiskās attīstības izpēte apliecina, ka salīdzināmās tiesības ir uzskatāmas par patstāvīgu juridiskās zinātnes apakšnozari. Salīdzināmo tiesību pamatmērķi ir zinātniskais, praktiskais un izglītojošais. Tiem pakārtotas salīdzināmo tiesību teorētiskās un praktiskās funkcijas kā padziļināta savas nacionālās tiesību sistēmas un tās nozaru izpratne, tiesību institūtu analīze globālā un reģionālā līmenī, tiesību sistēmas pilnveidošana, tiesību recepcijas priekšnoteikumu izstrāde, likumdošanas reforma.

2. Salīdzināmo tiesību zinātne sastāv no vispārīgās un sevišķās daļas. Vispārīgā daļa ietver salīdzināmo tiesību jēdziena, vēstures un metodoloģijas izpēti, kā arī mācību par tiesību saimēm, savukārt sevišķā daļa aptver tiesību salīdzinošo izpēti juridiskās zinātnes apakšnozarēs, nošķirot publiskās un privātās salīdzināmās tiesības. Vispārīgās un sevišķās daļas nošķiršanai ir teorētiska un praktiska nozīme. Salīdzināmo tiesību zinātne nodarbojas ar vispārīgiem jautājumiem, kuru izpratnei nepieciešamas padziļinātas zināšanas tiesību teorijas, filozofijas un metodoloģijas jomā. Turpretī salīdzinošā pētniecība ir neatņemama ikvienas juridiskās zinātnes apakšnozares sastāvdaļa, jo izpētes veikšanai nepieciešamas padziļinātas zināšanas attiecīgās apakšnozares institūtos, to vēsturiskajā attīstībā un izpratnē.

Līdz ar to salīdzināmās krimināltiesības, no vienas puses, ietilpst salīdzināmo tiesību sevišķajā daļā, bet, no otras puses, ir krimināltiesību zinātnes apakšnozare. Salīdzināmo tiesību zinātnes uzdevums ir risināt salīdzināmo krimināltiesību teorētiskās un praktiskās problēmas un izmantot salīdzināmo krimināltiesību atziņas tiesību saimju izpētei, tiesību sistēmu tipoloģizācijai, kā arī citās salīdzināmo tiesību izpētes jomās.

3. Pētījumam salīdzināmajās tiesībās, tai skaitā arī krimināltiesību jomā, ir nošķirami vairāki posmi, kuru ietvaros izmantojamas dažādas zinātniskas metodes ar mērķi atklāt visas salīdzināmo valstu tiesību sistēmu īpatnības un skaidrot to cēloņus.

a) Pirmais jeb sagatavošanās posms aptver salīdzināmo valstu un to tiesību sistēmu padziļinātu izpēti. Šajā posmā izmantojamas visas zinātniski atzītās metodes, ar kuru palīdzību iespējams izsekot tiesību sistēmas kopumā vai tās atsevišķu institūtu ģenēzei un noskaidrot attīstību ietekmējošos faktoros, tai skaitā latentos.

b) Otrajā posmā veicama tiesību sistēmu savstarpēja salīdzināšana, izvēloties objektīvas, nemainīgas kategorijas vai pirmajā pētniecības posmā noskaidrotus faktoros (latīniski apzīmē ar jēdzienu *tertium comparationis*), pret kuriem salīdzināmas pētāmo valstu tiesību doktrīnas, institūti un normas. Iegūtie rezultāti ir klasificējami un kvalificējami atbilstoši noskaidrotajām līdzībām, atšķirībām un individuālajām īpatnībām.

c) Trešā posma ietvaros veicams iegūto rezultātu kvalitatīvs novērtējums, izdarot spriedumu par pakāpi, kādā salīdzināmajām tiesību sistēmām piemīt līdzības un atšķirības, un vai noskaidrotās īpatnības raksturojamas kā unikāla kādas tiesību sistēmas parādība. Balstoties uz izdarītajiem secinājumiem, izsakāmi pieņēmumi par ārvalstu tiesību institūtu un atziņu izmantojamību reformai un šādas reformas iespējamām pozitīvajām un negatīvajām sekām.

4. “Nozieguma” kā parādības juridiskā izpratne vēsturiski attīstījusies globālā, nevis nacionālā līmenī. Tāpēc, analizējot mūsdienu “noziedzīga nodarījuma” jēdzienu, kas ir viens no centrālajiem krimināltiesību institūtiem, jāievēro ne tikai krimināltiesību zinātnes, bet arī salīdzināmo tiesību zinātnes atziņas un tiesību salīdzināšanas vēsturiskos un mūsdienu aspektus. Secināms, ka diskusijās par vienotu Eiropas Savienības krimināltiesību principu izstrādi netiek ievērotas vairākas mūsdienu salīdzināmo tiesību atziņas. Vērtējot harmonizācijas iespējamību krimināltiesību teorētiskajos jautājumos, līdz šim izmantota pieeja “no augšas uz leju”, par atskaites punktu izvēloties Eiropas Savienības tiesības un harmonizācijas mērķus, taču netiek kopsakarā analizēta konkrētu problēmjaudājumu attīstība un specifika visās dalībvalstīs.

Krimināltiesībās ir iespējams nonākt pie kopējiem principiem un risinājumiem, taču tas izdarāms caur katras dalībvalsts tiesību sistēmas prizmu, ievērojot individuālās īpatnības, skaidrojot to cēloņus un saskaņojot un precizējot jēdzienu lietojumu un nozīmi. Vienotam Eiropas Savienības “Paraugkriminālkodeksam” būtu nozīmīga loma nacionālo valstu krimināltiesību attīstībā un tas kalpotu par būtisku atbalstu pārrobežu un starptautiskās noziedzības problēmu risināšanai.

5. Pētot nozieguma izpratnes ģenēzi, secināms, ka tas sākotnēji nav nošķirams no citiem sabiedrības interešu aizskārumiem. Līdz ar to vēsturiski nozieguma izpratne apskatāma kopsakarā ar citiem prettiesiskiem pārkāpumiem. Pārkāpuma, tai skaitā nozieguma, izpratne kādā noteiktā sabiedrībā ir konstatējama, ja tajā pastāv uzvedības regulējums, kuram pakļauti visi sabiedrības locekļi, un atsevišķi aizskārumu veidi tiek uzskatīti par tādiem, kas apdraud visas sabiedrības intereses un vērtības, turklāt sodam par šādiem aizskārumiem piemīt publisks raksturs.

Nozieguma jēdziena vēsturiskajā attīstībā nošķirama tā struktūras jeb uzbūves un satura izpratnes ģenēze. Nozieguma materiālā izpratnes visos laikos bijusi atkarīga no sabiedrisko attiecību regulēšanas formas, vadošās ideoloģijas un reliģijas, sabiedrības attīstības pakāpes, kā arī atsevišķu indivīdu paustajām atziņām. Nozieguma uzbūves formālā izpratne sāka veidoties tikai kopš 19.gs, turklāt to vienlīdz ietekmēja kā apgaismības laika filozofija, tā juridiskais pozitīvisms un vēsturiskā tiesību skola, kam bija pārnacionāls raksturs. Noziedzīga nodarījuma abstraktais jeb vispārējais jēdziens tika nostiprināts formālās nozieguma izpratnes ģenēzes ietvaros.

6. Salīdzināmo tiesību un nozieguma jēdziena ģenēzes izpētes rezultātu analīze norāda uz vairākām kopsakarībām nozieguma teorētiskās izpratnes attīstībā viduslaiku periodā kontinentālajā Eiropā un Britu salās (tā dēvētajā “Vakareiropā”):

- materiālo krimināltiesību pamatā bija ģermāņu tautu paražas;
- nebija saskatāma civiltiesisko aizskārumu un krimināltiesisko pārkāpumu nošķiršana – tās kopumā raksturojamas kā sodu tiesības;
- paražu tiesības tika apkopotas likumu krājumos ar mērķi paātrināt pāreju no atreibības un savstarpējās izrēķināšanās uz kompensāciju sistēmu;
- pārkāpuma vai nozieguma jēdziena teorētiskā izpratne bija tikai aizmetņu stadijā un definīcijas vēl nebija izstrādātas – aizskārumi tika aprakstīti deskriptīvi, ņemot vērā aktuālās problēmas sabiedrībā;
- liela nozīme krimināltiesību un nozieguma izpratnes ģenēzē joprojām bija baznīcai, par vienojošu jēdzienu pārkāpumiem izvirzot “grēka” institūtu;
- romiešu tiesību ietekme saistāma ar komentatoru un glosatoru darbību, kuri tās pārrakstīja un komentēja, lai pielāgotu baznīcas vajadzībām;
- parādījās pirmie laicīgās varas izdotie tiesību akti, kuros kazuistiski kā noziegumi formulēti pārkāpumi pret karali un baznīcu;
- galvenā pazīme, kas raksturoja visus pārkāpumus, bija “miers” (valsts, karaļa, baznīcas, sabiedrības, indivīda) – persona ir jāsoda, lai neturpinātos atreibība, lai atjaunotu mieru;
- tiesu sistēma bija sadrumstalota, nepastāvēja vienota prakse, turklāt kazuistiski formulētie pārkāpumi veicināja analogijas piemērošanu;
- pārkāpums tika uztverts kā ārējas rīcības (darbības, arī bezdarbības) akts, savukārt personas psihiskā attieksme tikai atsevišķos gadījumos atstāja ietekmi uz atbildības piemērošanu;
- kanonisko tiesību ietekmē arvien vairāk tika formulēti pārkāpumi, kuros nebija saskatāma ārēja rīcība, bet sodu paredzēja par personas domām, mērķiem un “ļauņiem” nolūkiem.

Tādējādi viduslaiku periodā, vismaz cik tālu tas attiecināms uz krimināltiesiskās domas ģenēzi un noziedzīgu pārkāpumu izpratni, iespējams runāt par kanoniskajām-ģermāņu tiesībām, kas attīstījās kā tiesību salīdzināšanas rezultāts. Uzskaitītās kopsakarības attiecināmas uz nozieguma materiālo izpratni, un tās arī laika posmā līdz apgaismības laikmetam un juridiskā pozitīvisma uzplaukumam bija noteicošās visā Vakareiropā.

7. Noslēdzoties viduslaikiem, Britu salās (pamatā tas attiecināms uz Angliju un Velsu) nostiprinājās no kontinentālās Eiropas valstīm atšķirīga tiesību sistēma, kas zinātnē precīzi apzīmēta ar jēdzienu “vispārējo tiesību (*common law*) sistēma”. Tam nosaucami vairāki iemesli, no kuriem būtiskākais ir vēsturiskā apstākļu sakritība, kā rezultātā Anglijas tiesu prakse bija nesaraujami saistīta ar zinātni, kamēr lielākajā daļā kontinentālās Eiropas tiesību zinātne attīstījās nošķirti no tiesību piemērošanas. Nozieguma izpratnei raksturīgs, ka *vispārējo tiesību* saimes valstīs, atšķirībā no kontinentālas Eiropas, netika padziļināti pētīti nozieguma kā abstraktas kategorijas uzbūves un formālās izpratnes jautājumi, bet uzmanības centrā bija tipiskās noziegumu definīcijas.

8. Latvijā nozieguma teorētiskā izpratne attīstījās līdzīgi citām kontinentālās Eiropas tiesību saimes valstīm. Tomēr gan Latvijas ģeogrāfiskais izvietojums, gan vēsturiskā attīstība būtiski ietekmēja krimināltiesiskās domas ģenēzi, nosakot tās diferenciālo dabu.

a) Nozieguma materiālās izpratnes saknes meklējamas:

- apgaismības filozofijā, kas izvirzīja nepieciešamību krimināltiesības norobežot no citām jomām un noziegumus no citiem aizskārumu veidiem;
- klasiskajā krimināltiesību skolā, kas noziegumu vērtēja kā valsts, sabiedrības un indivīda tiesiski aizsargātu interešu aizskārumu;
- dabiskajā tiesību skolā, kas izvirzīja ideju par nozieguma *per se* pastāvēšanu.

b) Nozieguma jēdziena izpratne un noziedzīga nodarījuma definīcijas saknes meklējamas juridiskajā pozitīvismā, kas priekšplānā izvirzīja legalitātes principu.

c) Noziedzīga nodarījuma sastāva un to veidojošo elementu izpratnes saknes meklējamas Krievijas impērijas krimināltiesību teorijā, kas 19.gs attīstījās kontinentālās Eiropas tiesību saimes ietvaros un bija balstīta uz ģermāņu-kanoniskajām tiesībām.

d) Konkrētu noziedzīgu nodarījumu sastāvu izpratnes saknes meklējamas senslāvu sodu tiesībās, kas 19.gs nomainīja līdz tam Latvijas teritorijā spēkā esošās baltu-ģermāņu paražas.

Noziedzīga nodarījuma izpratne kopumā un atsevišķu noziedzīgu nodarījumu sastāvi abstrakcijas augstāko pakāpi sasniedz padomju krimināltiesībās, un ir pamats arī mūsu Krimināllikumam. Kaut gan Krimināllikuma izstrādē vērtēta arī citu valstu pieredze un starptautisko tiesību attīstība, tā pieņemšana neieviesa jaunu tiesību sistēmu, jo centrālo krimināltiesību institūtu izpratnē tika saglabāta pēctecība. Secināms, ka Latvijas krimināltiesības arvien atrodas transformācijas procesā un ir piederīgas “postsociālo tiesību sistēmu” grupai.

9. ASV, tāpat kā Latvijā, nozieguma krimināltiesiskās izpratnes ģenēze ir komplicēta, kas pamatojams ar vēsturiskās attīstības un ģeogrāfiskajām īpatnībām. ASV dibināšana neradīja jaunu tiesību sistēmu, jo štati kā federācijas sastāvdaļas bija veidoti pēc teritoriāla, nevis nacionāla principa, un pēc neatkarības iegūšanas tie netiecās apliecināt savu identitāti. Sākotnēji oficiāli tika atstātas spēkā Anglijas *vispārējās tiesības*, kuras ietvēra arī līdz ASV dibināšanai pieņemtos Anglijas tiesību aktus un jaunākās tiesu prakses atziņas. No Anglijas patstāvīga tiesību sistēma ASV pakāpeniski sāka veidoties tikai 19.gs, un to ietekmēja vairāki faktori:

- strauji attīstījās juridiskā izglītība;
- pieauga periodiskās tiesību zinātniskās literatūras apjoms;
- paplašinājās sadarbība ar kontinentālās Eiropas valstīm un līdz ar to arī mijiedarbība ar citām tiesību sistēmām;
- atsevišķu tiesību zinātnieku individuālais veikums.

Krimināltiesību jomā šajā laikā nostiprinājās ne tikai no Anglijas tiesību sistēmas patstāvīga, bet daudzos jautājumos arī atšķirīga izpratne, ko ietekmēja gan minētie faktori, gan apgaismības filozofijas un juridiskā pozitīvisma doktrīnas uzplaukums. Būtiska loma bija ASV konstitūcijā nostiprinātajam varas dalīšanas principam, tiesību jaunradi nododot likumdevēja rokās, kas jo īpaši aktuāli bija krimināltiesībās.

10. ASV krimināltiesību jomā no Anglijas atšķirīga tiesību sistēma pilnībā izveidojās un tika nostiprināta 20.gs vidū, kad ASV Tiesību institūts izstrādāja un 1962.gadā pieņēma

Paraugkriminālkodeksu – Amerikas krimināltiesību sistēmas paraugmodeli. Amerikas krimināltiesību sistēmas izveidošanos noteica vairāki faktori:

- principa *nullum crimen, nulla poena sine lege poenalnullum crimen sine lege* nostiprināšana un atzīšana par vienu no svarīgākajiem krimināltiesību principiem;
- zinātniskā potenciāla pieplūdums no kontinentālās Eiropas 20.gs trīsdesmitajos gados;
- salīdzināmo tiesību uzplaukums pēc Otrā pasaules kara un ASV salīdzināmo tiesību skolas attīstība;
- praktiska nepieciešamība sakārtot krimināltiesisko reglamentāciju, lai tā atbilstu ASV Konstitūcijas prasībām un vispārējiem tiesību principiem.

11. Mūsdienās ASV krimināltiesībās nošķiramas vismaz piecdesmit trīs tiesību sistēmas, tai skaitā federālā un štatu un apgabalu tiesību sistēmas, kas kopumā klasificējas kā piederīgas Anglijas *vispārējo tiesību*, Amerikas vai jauktajai Anglijas-Amerikas tiesību sistēmu grupai. Vienotas tiesību sistēmas izveidi ASV apgrūtina gan valsts teritoriālā specifika, gan vēsturiskās attīstības īpatnības. Kā tiesu praksē, tā zinātnē pamatā izmantots jauktais modelis, proti, 1962.gada Paraugkriminālkodeksā nostiprinātā Amerikas krimināltiesību sistēma tiek pētīta un analizēta vēsturiskās attīstības kontekstā, akcentējot arī *vispārējo tiesību* teoriju Anglijā un tās attīstības īpatnības ASV teritorijā.

12. Viena no salīdzināmo krimināltiesību problēmām, kas būtiski ietekmē un apgrūtina ārvalstu tiesību izmantošanu nacionālo tiesību pilnveidošanai, ir terminoloģijas tulkošana, tai skaitā jēdzienu salīdzināmības pakāpes noteikšana. Šai problēmai ir vairāki cēloņi:

- vēsturiskā nostalgija;
- iekšējā sistēmas nesaskaņotība;
- vārdu plašākās un šaurākās nozīmes lietošana;
- neprecizitātes vārdu tulkošanā.

Tāpēc salīdzināmo tiesību pētījuma neatņemama sastāvdaļa ir problemātisko jēdzienu skaidrojoša vārdnīca. Krimināltiesībās tāpat kā citās tiesību zinātnēs ar vienu jēdzienu iespējams izteikt veselu doktrīnu, tāpēc vārdi primāri tulkojami atbilstoši teorijas vajadzībām, nevis to gramatiskajai pamatnozīmei. Promocijas darbam pievienots autores izstrādātais problemātisko angļu valodas krimināltiesību jēdzienu, kas saistīti ar noziedzīga nodarījuma izpratni, skaidrojums.

13. Ievērojot nozieguma krimināltiesiskās izpratnes ģenēzes pārnacionālo raksturu, atzīstams, ka jebkuru tiesību sistēmu salīdzināšanas rezultāti ir izmantojami krimināltiesību attīstībai nacionālo valstu robežās. Būtiska nozīme ir atšķirīgu tiesību sistēmu izpētei, jo tā palīdz identificēt neatklātas problēmas un līdzīgas problēmas ļauj aplūkot no cita skatupunkta, piedāvājot jaunus risinājumus. Vēsturiskā izpēte pierāda, ka tieši šādā ceļā tapušas pasaules ievērojamākās krimināltiesību kodifikācijas un krimināllikumi. Pamatojoties uz minēto, secināms, ka ASV krimināltiesību izpētes rezultāti ir izmantojami gan Latvijas krimināltiesību zinātnes, gan normatīvā regulējuma pilnveidei un praktiska rakstura problēmu risināšanai.

II. Par noziedzīga nodarījuma jeb noziedzīga pārkāpuma mūsdienu izpratni Latvijā un ASV

1. Latvijā un ASV vienlīdz atzīts, ka noziedzīga nodarījuma jeb pārkāpuma jēdziens attiecināms uz reālajā dzīvē notikušu gadījumu, savukārt tā juridiskais novērtējums apzīmēts kā “noziedzīga nodarījuma sastāvs” vai “noziedzīga pārkāpuma definīcija”. Sastāva (definīcijas) jēdziens izmantots tipisko pārkāpumu un noziegumu veidu formulēšanai, atsakoties no kazuistiska regulējuma. Attīstoties krimināltiesību zinātnei un tai sasniedzot augstu abstrakcijas pakāpi, definēts arī vispārējais noziedzīga nodarījuma sastāvs jeb tā abstraktais jēdziens ar mērķi atvieglot teorētisko analīzi un strukturēt pazīmes, kas raksturīgas pilnīgi visiem noziedzīgiem nodarījumiem. Nozieguma krimināltiesiskajā analīzē Latvijā un ASV nošķirami šādi jēdzieni:

- konkrētais noziedzīgais nodarījums jeb pārkāpums (*criminal offense, crime*);
- tā tipiskais sastāvs jeb definīcija likumā (*definition*); un
- tā abstraktais jeb vispārējais jēdziens teorijā (*crime concept*).

2. Abstraktais jeb vispārējais jēdziens mūsu Krimināllikumā, tāpat kā pilnīgi visos ASV štatu krimināllikumos, kuros tas ietverts, ir definēts formāli, uzsvaru liekot uz legalitātes principu un sodāmības pazīmi. Vērtējot noziedzīga pārkāpuma definēšanas problemātiku ASV, saskatāmas vairākas īpatnības un atšķirības no Latvijas krimināltiesību teorijas:

- pragmatisku apsvērumu dēļ ASV krimināltiesībām nav raksturīgas plašas diskusijas par jēdziena definīcijas formālo vai materiālo dabu, vai tās nepieciešamību krimināltiesībās;
- jēdzieni kā pārkāpuma “struktūra” vai “uzbūve” izmantoti, lai nosauktu elementu kopumu, kas veido noziedzīgu pārkāpumu, un elementu kopumu, kas noziedzīgumu izslēdz;
- mūsdienu krimināltiesību teorijā noziedzīga pārkāpuma vispārējo jēdzienu mēģināts definēt materiāli, apvienojot noziedzīgumu nosakošos un izslēdzošos elementus.

3. Krimināllikumā ietvertais “kriminālatbildību izslēdzošo apstākļu” jēdziens ir neprecīzs. Ietverot subjektīvo vainojamību noziedzīga nodarījuma abstraktajā jēdzienā kā obligātu pazīmi, liela daļa kriminālatbildību izslēdzošo apstākļu kļūst par noziedzīgumu izslēdzošiem, jo, noliedzot vainojamību, tie noliedz arī noziedzīgumu. Autore ierosina precizēt Krimināllikumā lietoto terminoloģiju un 3.nodaļā minētos apstākļus pārdēvēt par noziedzīgumu izslēdzošiem.

ASV noziedzīgumu konstituējošo un noziedzīgumu izslēdzošo apstākļu nošķiršanai ir būtiska procesuāla nozīme. Apsūdzības pienākums ir konstatēt un pierādīt noziedzīguma pastāvēšanu, bet norādīt uz apstākļiem, kas noziedzīgumu izslēdz, ir aizstāvības pienākums. Noziedzīga nodarījuma pazīmju iedalīšana noziedzīgumu konstituējošās vai izslēdzošās vērtējama arī kā pierādīšanas nastas pārņemšanas tiesiskais pamats kriminālprocesā – pierādījumu nastas pārņemšana pieļaujama tikai saistībā ar izslēdzošo pazīmju konstatēšanu un pierādīšanu.

4. Noziedzīga nodarījuma analīzē Latvijas krimināltiesībās “elements” kā struktūru raksturojošs jēdziens ir nošķirams no pazīmēm, kas raksturo kādas parādības saturu kopumā un tās elementus atsevišķi. Šādam iedalījumam ir praktiska nozīme, jo tas palīdz sakārtot pazīmju kopumu un atvieglo to konstatēšanu, novērtēšanu un pierādīšanu. ASV krimināltiesībās šim nolūkam

izmantots jēdziens “elements”, kas lietots dažādās nozīmēs. *Vispārējās tiesībās* noziedzīga pārkāpuma struktūrā nošķir divus komponentus – *actus reus* un *mens rea* – tā ārējo jeb objektīvo un iekšējo jeb subjektīvo pusi. Latvijā līdzās noziedzīga nodarījuma objektīvajai un subjektīvajai pusei kā patstāvīgi elementi tiek nošķirti objekts un subjekts. Secināms, ka *actus reus* jēdziens aptver lielāko daļu objekta un objektīvās puses pazīmju, savukārt *mens rea* – subjekta un subjektīvās puses pazīmju. Darbā veiktā analīze pierāda, ka objekta un subjekta “iznešana” ārpus objektīvās un subjektīvās puses ir nepamatota un pārkāpj loģikas prasības. Tāpēc autore ierosina noziedzīga nodarījuma sastāvā nošķirt tikai divus tā loģiskus komponentus – objektīvo un subjektīvo pusi.

5. Mūsdienu ASV krimināltiesību teorijā atrodami atšķirīgi viedokļi par noziedzīga pārkāpuma elementu iedalījumu. Krimināltiesību literatūrā nošķirti un analizēti šādi noziedzīga pārkāpuma elementi un to formas:

- *conduct* jeb nodarījums, kas var izpausties kā darbība, bezdarbība vai valdījums;
- *attendant circumstances* jeb blakusapstākļi;
- *harm* jeb kaitējums, kas var būt vispārīgs vai speciāls, materiāls vai nemateriāls;
- *culpability* jeb vainojamība, kas var būt objektīva vai subjektīva un var izpausties kā nolūks (mērķtiecība), apzināšanās, neapdomība, nevērība vai stingri noteiktā atbildība.

Minētie elementi pēctecīgi atvasināti no *actus reus* un *mens rea* doktrīnām, tās papildinot ar 20.gs krimināltiesību zinātnes sasniegumiem un atziņām.

6. Latvijas krimināltiesībās, atšķirībā no ASV, sastāva elementiem sīkākas apakš kategorijas netiek nodalītas, bet nosauktas attiecīgo elementu pazīmes. Pazīmēm noziedzīga nodarījuma izpratnē ir divējāda loma, proti, no vienas puses, kā pazīmes tās raksturo noziedzīga nodarījuma vispārējo jēdzienu, un, no otras puses, formāli tās aptver noteiktu pazīmju grupu, tāpēc uzskatāmas arī par noziedzīga nodarījuma sastāva elementiem. Autore izvirza šādus noziedzīga nodarījuma elementus, kas vienlaikus raksturo tā vispārējo jēdzienu:

- nodarījums – apvieno personas rīcību raksturojošās pazīmes un varu pār lietu;
- intereses – apvieno pazīmes, kas raksturo noziedzīga nodarījuma objektu;
- apdraudējums – apvieno pazīmes, kas raksturo vispārējo un speciālo kaitējumu;
- blakusapstākļi – citas objektīvās pazīmes apvienojošs jēdziens;
- vainojamība – apvieno pazīmes, kas raksturo personas psihisko attieksmi.

Subjektīvās puses elements ir vainojamība, savukārt visi pārējie elementi ir objektīvās puses sastāvdaļas. Daļai elementu iespējami vairāki veidi vai formas, kas tipiskā noziedzīga nodarījuma sastāvā tiek paredzēti atšķirīgā apjomā.

7. Latvijas krimināltiesību teorijā noziedzīga nodarījuma pazīmes klasificētas atkarībā no sastopamības tipiskajos noziedzīga nodarījuma sastāvos kā pamatpazīmes un papildpazīmes. Pamatpazīmes konstatējamas katrā noziedzīgā nodarījumā, savukārt papildpazīmes – tikai tajos gadījumos, kad tās ietvertas tipiskā noziedzīgā nodarījuma sastāvā. Šāds iedalījums nav raksturīgs

ASV krimināltiesībām, jo tam nav pragmatiska pamata – visas pazīmes, kas ietvertas noziedzīga pārkāpuma definīcijā, ir obligātas noziedzīguma konstatēšanai. Kā papildpazīmes vērtējamas tādas pazīmes, kas nav ietvertas noziedzīga pārkāpuma definīcijā, bet papildina, palīdz konstatēt un pierādīt pamatpazīmes. Autore ierosina atteikties no elementu vai pazīmju klasificēšanas pamata un papildus, jo tas rada maldīgu priekšstatu par šo pazīmju nozīmi.

8. Latvijas un ASV tiesību zinātnē nav viennozīmīgi nosauktas un skaidrotas vispārējās pazīmes, kas ļauj konkrētu dzīves gadījumu kvalificēt kā noziedzīgu. Minētā problēma skaidrojama ar to, ka bez noziedzīga nodarījuma elementiem tā vispārējo jēdzienu raksturo arī citas pazīmes, kas neietilpst noziedzīga nodarījuma sastāvā. Promocijas darbā veiktās izpētes rezultātā autore izvirza vairākas vispārējas, uz noziedzīga nodarījuma saturu attiecināmas pazīmes, kas ļauj abstrakti runāt par kāda dzīves gadījuma noziedzīgumu. Tās ir legalitāte, interešu aizsardzība, apdraudējums, nodarījums, vainojamība un sodāmība.

9. ASV, tāpat kā Latvijā, atzīts, ka bez noziegumiem pastāv arī citi sodāmi ar likumu aizsargāto interešu aizskārumi un apdraudējumi, uz ko norāda arī izvēlētais jēdziens – “noziedzīgs pārkāpums” (*criminal offense*). Jēdziens “noziedzīgs pārkāpums” līdzīgi jēdzienam “noziedzīgs nodarījums” pilda divas pamatfunkcijas. Pirmkārt, ļauj teorētiski nošķirt noziedzīgus pārkāpumus no citiem apdraudējumiem. Otrkārt, norāda uz nozieguma krimināltiesisko izpratni, nošķirot to no citiem aspektiem, piemēram, teoloģiskā vai socioloģiskā. Jēdziens “noziegums” Latvijas krimināltiesību teorijā ir jāsaprot šaurākā, juridiskā nozīmē, ko attiecīgi atklāj noziedzīgu nodarījumu iedalījums kriminālpārkāpumos jeb kvazi-noziegumos un īstenos noziegumos, par kuriem abos gadījumos paredzēta kriminālatbildība. Savukārt ASV jēdzienu “noziegums” un “noziedzīgs pārkāpums” nošķiršana uzskatāma par formalitāti, jo vairācumā štatu citi noziedzīgi pārkāpumi, izņemot noziegumus, nav atzīti.

10. Noziedzīgus nodarījumus, ņemot vērā to kvalitatīvi atšķirīgās īpašības, iespējams grupēt jeb klasificēt pēc smaguma pakāpes. Šādai klasifikācijai gan Latvijā, gan ASV ir būtiska praktiska nozīme, jo uz tās pamata “uzbūvēti” citi ar kriminālatbildību un sodu saistīti institūti. Tomēr citu tiesību institūtu pakārtošana noziedzīgu nodarījumu klasifikācijai atzīstama par pamatotu ar nosacījumu, ka klasifikācija balstīta uz kritērijiem, kas:

- ļauj kvalitatīvi nošķirt noziedzīgus nodarījumus pēc to rakstura un tiesiskā novērtējuma;
- klasifikāciju sasaista ar atbildības institūtu;
- nodrošina reālu saikni starp teorētisko noziedzīgu nodarījumu klasifikāciju un tipisko noziedzīgo nodarījumu piederību kādai no “klasēm”;
- garantē iespēju kvalitatīvi nošķirt noziedzīgus nodarījumus no citiem pārkāpumiem.

11. Salīdzinot ASV Paraugkriminālkodeksā un štatu kodeksos nostiprināto pieeju pārkāpumu, tai skaitā noziegumu, klasifikācijai ar Latvijas modeli, saskatāmas vairākas vērā nemamas kopsakarības, īpatnības un atšķirības.

- a) Latvijā noziedzīgi nodarījumi ir stingri nošķirti no administratīviem pārkāpumiem, ieviešot tā dēvēto duālo atbildību, savukārt ASV visi pārkāpumi tiek pētīti krimināltiesību zinātnes ietvaros. Ņemot vērā Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksi, duāla publiskā atbildība atzīstama par teorētisku fikciju, un secināms, ka visi pārkāpumi veido vienotu publiskās atbildības sistēmu.
- b) ASV noziedzīgi pārkāpumi jeb noziegumi var būt felonijas (*felony*) vai misdiminori (*misdemeanor*). Paraugkriminālkodeksā un vairākos štatos paredzēta arī trešā noziegumu klase, proti, mazāk smagi misdiminori (*petty misdemeanor*). Salīdzinot paredzētās brīvības atņemšanas robežas, secināms, ka šo iedalījumu nav korekti pielīdzināt Latvijā sastopamajam noziegumu iedalījumam sevišķi smagos, smagos un mazāk smagos noziegumos, jo felonijas vairāk atbilst noziegumu kategorijai, savukārt misdiminori – kriminālpārkāpumu klasei.
- c) Latvijas un ASV krimināltiesību teorijā un tiesību aktos saskatāmi līdzīgi kritēriji, kas izmantoti noziedzīgu nodarījumu nošķiršanai no parastiem pārkāpumiem, proti, apdraudēto interešu raksturs, apdraudējuma raksturs un tiesiskās reglamentācijas mērķis.
- d) ASV, atšķirībā no Latvijas, nevis klasifikācija ir atkarīga no tipisko noziedzīgu pārkāpumu definīcijās minētā soda mēra, bet soda mērs ir atkarīgs no iepriekš noteiktās noziedzīgā pārkāpuma piederības kādai no klasēm.

12. Autore pauž viedokli, ka noziedzīgu nodarījumu klasifikācija Latvijā ir pilnveidojama, ievērojot vairākus nosacījumus.

- a) Noziedzīguma izvērtēšana un noziedzīgu nodarījumu klasificēšana nav ekskluzīva likumdevēja prerogatīva, jo ievērojami vispārējie tiesību principi, konstitucionālās garantijās un vēsturiskās attīstības īpatnības.
- b) Nosakot brīvības atņemšanas soda nepieciešamību un ilgumu, vērtējams apdraudēto interešu nozīmīgums, apdraudējuma raksturs un apjoms, kā arī personas psihiskā attieksme pret apdraudējumu, tādējādi novērtējot arī noziedzīga nodarījuma smagumu:
  - apdraudējuma objekta nozīmīguma un rakstura izvērtēšanā galvenais kritērijs ir cilvēka pamattiesības un brīvības;
  - otrs kritērijs, ko iespējams izvirzīt pārkāpumu kaitīguma abstraktai izvērtēšanai, ir apdraudēto interešu apjoms, jo nereti ar vienu nodarījumu apdraudēti vairāki objekti.
- c) Jēdziens “noziedzīgs nodarījums” aizstājams ar jēdzienu “noziedzīgs pārkāpums”, kas precīzāk raksturo publiskā kārtā sodāmu pārkāpumu kopējo gradāciju. Par pārkāpumu atzīstams nodarījums (darbība, bezdarbība, valdījums), kurš neattaisnojami apdraud ar likumu aizsargātas valsts, sabiedrības, personu grupu vai indivīdu intereses. Par noziedzīgu atzīstams Krimināllikumā paredzēts ar nodomu (tīši) vai aiz neuzmanības izdarīts pārkāpums, kurš būtiski apdraud ar likumu aizsargātas nozīmīgas valsts, sabiedrības, indivīdu vai personu grupu intereses un par kura izdarīšanu draud kriminālsods.
- d) Tikai par noziedzīgiem pārkāpumiem piemērojams ar brīvības atņemšanu saistīts sods.

- e) Klasificējot noziedzīgus nodarījumus, maksimālās un minimālās robežas jānosaka ne tikai brīvības atņemšanas, bet arī pārējo sodu veidiem.
- f) Krimināllikuma 46.pants papildināms ar nosacījumu, ka, nosakot sodu vai sastādot priekšrakstu par sodu, ņem vērā izdarītā noziedzīgā nodarījuma raksturu un tā smagumu “(..) *atbilstoši Krimināllikuma 7.pantā noteiktajai klasifikācijai*”.

13. ASV, atšķirībā no Latvijas, vairumā štatu krimināllikumos ietverti atbildības pamatprincipi gan par noziegumiem, gan pārējiem pārkāpumiem – parasti “atbildības minimālās prasības”. Minimālā prasība, lai personu sauktu pie atbildības par jebkuru pārkāpumu, ir nodarījums, savukārt personas psihiskās attieksmes padziļināta vērtēšana lielākoties tiek saistīta ar noziedzīguma konstatēšanu. Latvijas tiesību aktos pārkāpumiem un noziedzīgiem nodarījumiem izvirzītās prasības būtiski neatšķiras.

ASV krimināltiesībās nodarījums tiek analizēts saistībā ar labprātīguma pazīmi, kas attiecināma arī uz nodarījuma izpausmes formām (darbību, bezdarbību, valdījumu) un ietver gan intelektuālo, gan gribas momentu. Labprātīguma prasība uzskatāma par vainojamības minimālo prasību ikvienā pārkāpumā. Kaut arī Latvijā īpaši netiek uzsvērta prasība vērtēt nodarījuma labprātīgumu, tā saistāma ar noziedzīgumu izslēdzošo apstākļu vērtēšanu un to ietekmi uz noziedzīga nodarījuma sastāva konstatēšanu.

14. Par nodarījuma pamatformu uzskatāma darbība, kas krimināltiesībās definējama šauri – kā aktīva, apzināta ķermeņa kustība, kas ir fiziskas piepūles rezultāts. Darbība krimināltiesībās ir nošķirama no domām un statusa:

- domas ir personas psihiskās darbības rezultāts, tāpat kā idejas, mērķi, fantāzija, viedokļi, kā arī to manifestācija;
- statuss ir personas stāvoklis, ko tā ieņem saskaņā ar tiesību aktiem, sadzīves normām u.tml.

Personas sodīšana par domām un statusu ir antikonstitucionāla, taču domu manifestācijas rezultāta izplatīšana un ar statusu cieši saistīta rīcība ir ierobežojama, ja tiek apdraudētas konkrētas, reālas ar likumu aizsargātas nozīmīgas intereses un ierobežojumam ir leģitīms mērķis.

15. Latvijas krimināltiesībās, atšķirībā no ASV, darbības apzināšanās atzīta par pamatpazīmi, lai to varētu pieskaitīt cilvēka rīcībai. ASV Paraugkriminālkodeksā par darbību atzīta arī neapzināta ķermeņa kustība, taču vienlaikus norādīts, ka šādai darbībai nav krimināltiesiskas nozīmes, un atzīts, ka tikai apzināta darbība veido nodarījumu. Pazīmes, kas liecina par apziņas trūkumu, ir refleksi, krampji, bezsamaņa vai miegs. ASV krimināltiesībās papildus norādīts uz rīcību hipnozes ietekmē vai pamatojoties uz hipnotiskiem ieteikumiem, kā arī tādām kustībām, kas jebkura cita iemesla dēļ nav atzīstamas par personas piepūles rezultātu.

Autore pauž atbalstu viedoklim, ka gadījumiem, kad darbība nav uzskatāma par apzinātu, jābūt noteiktiem tiesību normās. Savukārt gadījumi, kad darbība nav uzskatāma par brīvprātīgu, vērtējama atbilstoši noziedzīgumu izslēdzošiem apstākļiem. Apzināta un brīvprātīga personas rīcība

kopumā vērtējama kā labprātīga. Darbības labprātīgums ir prezumējams, tāpēc tas nav īpaši jāpierāda. Tomēr šādai prezumpcijai jābūt apgāžamai. ASV pieņēmums, ka kriminālatbildības vecumu sasniegušas personas ir pieskaitāmas un to rīcība ir apzināta un brīvprātīga, lielākoties nostiprināts kā procesuāla prezumpcija, un ir saistīts ar pierādījumu nastas pārņemšanu.

16. Konkrēta noziedzīga nodarījuma raksturu neietekmē, vai iepriekš izdarīts cits tāds pats vai līdzīgs noziedzīgs nodarījums. Tomēr apdraudējums ir ievērojami būtiskāks, ja noziedzīgs nodarījums ir turpināts, ilglaicīgs un darbības, kas apdraud ar likumu aizsargātās intereses, tiek veikta vairākkārtīgi, sistemātiski. Darbību ilglaicīgums, sistemātiskums vai to veikšana vairākkārtīgi būtiski samazina iespēju atjaunot aizskartās ar likumu aizsargātās intereses, tāpēc šādas pazīmes var un ir vēlams iekļaut tipisko noziedzīgu nodarījumu sastāvos kā kvalificējošas.

17. Par nodarījuma formu līdzās darbībai atzīta arī personas bezdarbība, kas definējama kā apzināta un labprātīga pasīva reakcija uz izmaiņām realitātē.

a) ASV un Latvijā atšķirīgi risināts jautājums par bezdarbības definīcijas robežām. Tas saistīts ar bezdarbības kā personas rīcības veida un bezdarbības kā nodarījuma formas nošķiršanas problemātiku. Bezdarbība uzskatāma tikai par rīcības formu gadījumos, kad atturēšanās no darbības ir pārkāpuma izdarīšanas viens no paņēmieniem, ko citādi iespējams izdarīt arī ar aktīvu personas rīcību. Šādos gadījumos bezdarbība ir pielīdzināma darbībai. Bezdarbība atzīstama par nodarījuma veidu tikai gadījumos, kad pārkāpums nav izdarāms savādāk, kā aiz bezdarbības. Tikai otrajā gadījumā atbildībai par bezdarbību izvirzāmas īpašas prasības.

b) Pārkāpumos, kur nodarījumu veido bezdarbība, objektīvi nepieciešams konstatēt iepriekš tiesiski formulētu pienākumu veikt darbību, un atbildība iestājas tieši par pienākuma nepildīšanu. Pienākumam veikt darbību ir jābūt skaidri formulētam, lai nevienai personai nevarētu rasties šaubas par to, ka šāds pienākums patiešām pastāv. ASV krimināltiesībās pienākumi klasificēti kā tiesiski vai morāli-ētiski. Tiesiskie pienākumi var rasties:

- ar normatīvu tiesību aktu;
- personai pašai labprātīgi iesaistoties noteikta veida tiesiskajās, tai skaitā profesionālās (darba) attiecībās;
- kad persona ar savu rīcību, vienalga tiesisku vai prettiesisku, rada apdraudējumu.

Par morāli-ētiskiem atzīstami pienākumi, kuri uzlikti sabiedrībai kopumā, arī tad, ja tie nostiprināti tiesību aktā. Autore atbalsta viedokli, ka morālu pienākumu nepildīšanas kriminalizēšana padara atbildību atkarīgu no tādu apstākļu sakritības, ko iespējams izvērtēt tikai pēc attiecīgā gadījuma iestāšanās, tādējādi nonākot pretrunā arī ar legalitātes principu.

c) Pārkāpumos, kur nodarījumu veido bezdarbība, nepieciešams konstatēt, ka personai par pienākumu uzliktā darbība bija fiziski, reāli izdarāma. Darbības izdarīšanas iespējamība ir saistīta ar nodarījuma labprātīguma pazīmi – bezdarbībai jābūt apzinātai, turklāt jāvērtē objektīvu vai subjektīvu šķēršļu pastāvēšanas ietekme.

18. ASV no darbības un bezdarbības tiek nošķirts valdījums (*possession*). Lai gan Latvijas krimināltiesību teorijā valdījuma analīze netiek īpaši akcentēta, tomēr Krimināllikuma Sevišķajā daļā ir paredzēta atbildība par aizliegtu vai ierobežotas aprites lietu (parasti vielu vai priekšmetu) glabāšanu. Vienīgā būtiskā glabāšanu raksturojošā pazīme ir valdījums.

Salīdzinošās izpētes rezultātā secināms, ka prettiesisks valdījums ir personas reāla vara pār lietu, kas izņemta no vispārējās apgrozības vai aizliegta, vai kuras apgrozība ir ierobežota ar spēkā esošiem tiesību aktiem. Reāla vara pār lietu var izpausties gan kā tās tieša, faktiskā atrašanās personas rīcībā, gan kā lietas attālināta dominēšana vai kontrole. Nodarījums ir pabeigts ar brīdi, kad personai rodas faktiskā vara pār aizliegtu lietu, ja vien pastāv iespēja prettiesisko valdījumu izbeigt. Valdījumam, tāpat kā darbībai un bezdarbībai, ir jābūt labprātīgam.

Prettiesiska valdījuma vieta noziedzīga nodarījuma struktūrā nav viennozīmīgi vērtēta. Autore uzskata, ka valdījums pēc savām kvalitatīvajām īpašībām krimināltiesību teorijā ir nošķirams no darbības un bezdarbības un veido trešo nodarījuma formu. Tomēr valdījums šādā nozīmē ir jāsaprot kā pats tiesisko attiecību fakts, nevis lietas vai priekšmeta valdīšana, kas ir varas realizēšana un var izpausties kā darbība vai bezdarbība. Tādējādi persona objektīvi noziedzīgu nodarījumu var izdarīt ar darbību, tiesisku pienākumu nepildīšanu jeb bezdarbību vai varu pār aizliegtu lietu, kas noziedzīga nodarījuma struktūrā uzskatāmas par nodarījuma formām.

19. ASV par noziedzīgu pārkāpumu elementu izvirzīts “kaitējums” (*harm*). Kaitējuma raksturs līdzīgi psihiskajai attieksmei kvalitatīvi nošķir noziedzīgus pārkāpumus no citiem pārkāpumu veidiem. Kaitējuma jēdzienam ir vismaz divas nozīmes, proti, no vienas puses, tas ir potenciāli iespējamais kaitējums plašākā nozīmē (kaitīgums), un, no otras puses, tas ir noziedzīga nodarījuma rezultāts šaurākā nozīmē (sekas). Salīdzinot kaitīguma, kaitējuma un seku izpratni Latvijas un ASV krimināltiesībās, secināms, ka:

- vispārējais kaitējums piemīt ikvienam noziedzīgam nodarījumam;
- vispārējais kaitējums ir objektīvās puses elements un kā pazīme raksturo noziedzīga nodarījuma vispārējo jēdzienu;
- vispārējais kaitējums parasti ir nemateriāls;
- ja ar nodarījuma izdarīšanu pat teorētiski nav prognozējams kaitējums šā vārda visplašākajā nozīmē, nav arī pamata runāt par noziedzīgumu;
- speciālais kaitējums ir personas rīcības rezultātā radītās izmaiņas realitātē jeb kaitīgās sekas;
- ar speciālo kaitējumu tiek radītas fiziskas, materiālas izmaiņas tiesiski aizsargātās interesēs;
- speciālais kaitējums ir obligāts elements noziedzīgos nodarījumos ar materiālu sastāvu;
- lai izvairītos no neveiksmes kriminalizēšana, nepieciešams konstatēt objektīvu saikni starp personas rīcību un izmaiņām realitātē, tāpēc speciālais kaitējums vienmēr apskatāms kopsakarā ar cēloņsakarības institūtu;
- atbildība par sekām ir attaisnojama, ja tās aptver personas vainojama psihiskā attieksme.

20. Lai pēc iespējas izvairītos no personas sodīšanas par neveiksmi vai nejaušību, krimināltiesībās izvirzīts jautājums par cēloņsakarību. Nošķiramas divas pieejas:

- tradicionāli zinātniskā, saskaņā ar kuru juridiskā zinātne nevar izskaidrot cēloņsakarību, tāpēc tā nav tiesiska kategorija un tās jēdziena definēšana un analīze nav juristu uzdevums;
- mūsdienu juridiski centrētā, kas uzsver nepieciešamību cēloņsakarību krimināltiesībās vērtēt savādāk nekā citās zinātnēs.

Abos gadījumos krimināltiesībās cēloņsakarība tiek izprasta kā objektīva saikne starp diviem notikumiem, no kuriem pirmais (cēlonis) izraisa otro (sekas). Kā cēlonis uzlūkota personas rīcība, bet kā sekas – izmaiņas realitātē. Atšķirība starp zinātnisko un juridiski centrēto pieeju meklējama divos aspektos. Pirmkārt, juridiski centrētā pieeja interpretē cēlonību, balstoties uz tiesiskiem apsvērumiem, tāpēc tā ir plašāka un ietver vairākus aspektus, kamēr zinātniskās pieejas pārstāvji atzīst tikai tiešu, fizisku cēlonību. Otrkārt, juridiski centrētās pieejas pārstāvji neatzīst cēloņsakarības pastāvēšanu starp bezdarbību un sekām, jo nekas nevar radīt kaut ko.

21. ASV krimināltiesībās cēloņsakarības noteikšanai izmantoti dažādi paņēmieni, kamēr Latvijā tradicionāli dominē tiešas, fiziskas cēloņsakarības izpratne. Secināms, ka tieša cēloņsakarība pastāv reti, un rezultāta iestāšanos objektīvajā realitātē gandrīz vienmēr ietekmē vairāki cēloņi. Tāpēc par pamatotu atzīstama ASV Paraugkriminālkodeksā nostiprinātā cēloņsakarības teorija, saskaņā ar kuru personas rīcībai jābūt seku “faktiskajam” un tiešam vai “tuvākajam” cēlonim.

- a) Faktiskais cēlonis (*cause in fact*) ir tāds faktors, kas iesāk notikumu ķēdi, kuras attīstības rezultātā iestājas noteikts rezultāts, tāpēc vienmēr nepieciešams pārliecināties, ka tieši personas rīcība iniciējusi notikumu ķēdi. Teorijā to apzīmē arī kā “ja ne” cēlonību.
- b) Tiešs cēlonis ir tāds faktors, kas vienīgais izraisa notikumu ķēdi, un tas vienmēr būs arī tuvākais cēlonis. Tuvākā cēloņa (*proximate cause*) doktrīna ASV tiek izmantota, izlemjot personas saukšanu pie atbildības, ja konstatējami citi ietekmējoši cēloņi (*intervening causes*), kas vienlīdz ar personas rīcību bijuši pamatā noteikta rezultāta izraisīšanai. Tuvākais cēlonis pastāv, ja blakuscēlonis bija plānots vai iepriekš saprātīgi paredzams un tas nav bijis pārāk attāls vai nejaušs, kā rezultātā personas saukšana pie atbildības būtu netaisnīga.

22. Autore aizstāv viedokli, ka par cēloņsakarību kā noziedzīga nodarījuma elementu iespējams runāt tikai tad, ja cēloņsakarība tiesību zinātnē tiek definēta atšķirīgi no klasiskajām zinātnēm. Tādā gadījumā cēloņsakarībā nošķir “izraisīšanu” un “pieļaušanu” (*causing harm* pret *letting harm happen*). Izraisīšana raksturo objektīvas saiknes pastāvēšanu starp darbību un sekām, savukārt pieļaušana raksturo objektīvu saikni starp bezdarbību un sekām. No krimināltiesību viedokļa ir būtiski noskaidrot, cik liela bijusi personas kontrole pār notikumu gaitu, un iespēja ietekmēt kaitīga rezultāta iestāšanos. Tāpat būtisks aspekts ir nepieciešamība, proti, vai personas rīcība bijusi noteicošā pie kaitējuma rašanās.

23. Vienlīdz Latvijas un ASV krimināltiesībās ir atzīta citu objektīvu pazīmju pastāvēšana noziedzīgā nodarījumā, kas netiek aptvertas ar nodarījuma, seku vai cēloņsakarības institūtu un ko autore ierosina dēvēt par “blakusapstākļiem” (ASV krimināltiesībās izmantots jēdziens *attendant circumstances*). Blakusapstākļiem ir nozīmīga loma noziedzīguma konstatēšanā un tie atzīstami par patstāvīgu noziedzīga nodarījuma elementu. Blakusapstākļi iedalāmi tādos, kas tieši ietverti noziedzīga nodarījuma sastāvā, un tādos, kas izsecināmi no noziedzīga nodarījuma sastāva būtības jeb latentos. Latentie blakusapstākļi visbiežāk sastopami tipisko noziedzīgo nodarījumu sastāvos, kuros ietverta atsauce uz “noteikumu” pārkāpšanu.

24. Viens no komplicētākajiem krimināltiesību jautājumiem ir norises personas psihē pirms nodarījuma un tā izdarīšanas laikā, to konstatēšanas nepieciešamība un loma pārkāpumos, tai skaitā noziegumos. *Vispārējās tiesībās* vēsturiski nozieguma iekšējā puse apzīmēta ar latīnisko jēdzienu *mens rea*, kas veido maksimas “*actus facit reum, nisi mens sit rea*” kodolu – darbība nepadara personu vainīgu noziegumā, ja vien arī tās prāts nav vainīgs. ASV Paraugkriminālkodekss ieviesa jaunu pieeju psihiskās attieksmes vērtēšanai, *mens rea* jēdzienu aizstājot ar *culpability* jeb vainojamības izpratni, tomēr tas nav mazinājis *mens rea* jēdziena nozīmi teorijā un praksē.

Salīdzinot ASV mūsdienu krimināltiesību zinātnē un praksē izstrādāto noziedzīga pārkāpuma psihes elementa izpratni ar subjektīvās puses analīzi Latvijā, konstatējamas vairākas būtiskas atšķirības un ASV raksturīgas īpatnības:

- personas psihiskās attieksmes konstatēšanas nepieciešamība vērtējama kā viena no būtiskākajām noziedzīguma pazīmēm, kas ļauj nošķirt noziegumus no citiem pārkāpumiem;
- kā tas pārmantots no *vispārējām tiesībām*, pārkāpumos psihiskā attieksme vai nu nav jānoskaidro, vai prasības tās noskaidrošanai ir zemākas nekā noziedzīguma konstatēšanai;
- noziedzīgums veidojas tikai tad, ja nodarījums izdarīts ar vainojamu psihisko stāvokli;
- vairākumā štatu kriminālprocesa likumu vai krimināllikumu ir nostiprināta “rīcības nodoma prezumpcija”;
- vairākos štatos psihiskās attieksmes vērtēšana joprojām tiek saistīta ar kriminālatbildības piemērošanu, nevis ar noziedzīguma konstatēšanu;
- vainojamība atzīta par vienīgo noziedzīga pārkāpuma subjektīvo elementu, savukārt tādas psihisko attieksmi raksturojošas pazīmes kā motīvi un emocijas vai nu analizēti kopsakarā ar vainojamības formu, vai – noziedzīgumu izslēdzošiem apstākļiem;
- vainojamības institūts Paraugkriminālkodeksā tika ieviests ar mērķi sakārtot haotisko *mens rea* izpratni;
- vainojamības institūta primārā loma ir klasificēt personas dažādos psihiskās attieksmes stāvokļus un to iespējamās izpausmes pret noziedzīga pārkāpuma materiālajiem elementiem;
- tiek nošķirtas četras vainojamības formas – mērķtiecība, apzināšanās, neapdomība un noziedzīga nevērība;
- ja personas psihiskā attieksme izpaudusies atšķirīgi pret viena noziedzīga pārkāpuma dažādiem materiālajiem elementiem, tad kopēja vainojamības forma nosakāma atbilstoši iepriekš reglamentētiem vainojamības vispārējiem principiem.

25. Personas psihiskajai attieksmei atkarībā no objektīvās puses elementa, pret ko tā izpaužas, var būt atšķirīgs raksturs un katrā gadījumā tā var savādāk ietekmēt objektīvo pazīmju pastāvēšanu. Tāpēc ASV krimināltiesību teorijā analizētas ne tikai vainojamības formas kopumā, bet atsevišķi tipiskie psihiskās attieksmes izpausmes veidi, nosakot:

- kas ir apzināta un brīvprātīga rīcība vai vara pār lietu un kāda nozīme ir personas tiešai gribai iesaistīties noziedzīgā rīcībā vai iegūt varu pār aizliegtu vai ierobežotas aprites lietu;
- kā vērtējama rīcības kaitīguma (vispārīgā kaitējuma) apzināšanās, kas apzīmēta kā psihiskā attieksme pret blakusapstākļiem un raksturota kā to vēlēšanās, zināšana, apzināta vai neapdomīga pieļaušana;
- kādos gadījumos personas rīcības izraisītais vai pieļautais speciālais kaitējums (tās rezultāts, sekas) subjektīvi “pieskaitāms” personai, kas ietver gan psihisko attieksmi pret pašu rezultātu, gan cēloņsakarības apzināšanās vērtēšanu.

26. Psihiskās attieksmes noskaidrošana pret nodarījumu nozīmē labprātīgas (apzinātas un brīvprātīgas) rīcības konstatēšanu. Lai konstatētu bezdarbības noziedzīgumu, papildus jānoskaidro, vai ar likumu noteiktā pienākuma izpilde bija iespējama. Izvērtējot pienākuma izpildes iespējamību, jāņem vērā pienākuma un situācijas raksturs, kā arī vērtējama rūpība, ko šādā situācijā ievērotu jebkura saprātīga persona. Līdz ar to secināms, ka personas psihiskās attieksmes noskaidrošana pret rīcību ir nozīmīga tikai nepabeigtos noziegumos, kad nepieciešams konstatēt tiešu nodomu.

27. Nodarījuma noziedzīgums ir tieši atkarīgs no situācijas, kurā tas norisinās, tāpēc nepieciešams, lai persona būtu zinājusi vai atsevišķos gadījumos pieļāvusi blakusapstākļu pastāvēšanu. Psihiskā attieksme pret blakusapstākļiem var izpausties dažādi. Persona var:

- vēlēties, ticēt, cerēt, ka blakusapstākļi pastāv, vai, pretēji, nevēlēties to pastāvēšanu;
- zināt vai nezināt par blakusapstākļu pastāvēšanu;
- būt vienaldzīga;
- apzināti vai neapdomīgi pieļaut blakusapstākļu pastāvēšanu.

Vērtējot personas psihisko attieksmi pret blakusapstākļiem, vispirms jānoskaidro, vai tie ir reglamentēti tiesību aktos. Pastāvot tiesiskam pienākumam zināt vai uzzināt noteiktus faktus, kas noziedzīga nodarījuma sastāvā vērtējami kā blakusapstākļi, psihiskā attieksme noskaidrojama nevis pret šiem faktiem, bet pret bezdarbību. Tāpēc nodoms konstatējams arī tad, ja persona blakusapstākļus nav zinājusi un nav pat pieļāvusi to pastāvēšanu, ja vien pienākums bija skaidri saprotams un blakusapstākļu noskaidrošana – reāli iespējama. Tomēr, lai apgalvotu, ka personai bijis tiešs nodoms, nepieciešams pierādīt zināšanu.

28. Personas psihiskā attieksme noziedzīgos nodarījumos ar materiālu sastāvu, kas ASV dēvēti par “rezultāta noziegumiem”, vērtējama ne tik daudz pret sekām, cik pret to izraisīšanu vai pieļaušanu. Persona var:

- vēlēties, ticēt, cerēt, ka iestāsies noteiktas sekas, vai, pretēji, nevēlēties to iestāšanos;
- apzināties, ka sekas noteikti iestāsies, vai, pretēji, neapzināties to iestāšanās iespējamību;

- būt vienaldzīga;
- cerēt vai ticēt, ka sekas neiestāsies.

Attieksme pret sekām arī tad, ja tās tieši gribētas, nevar izpausties kā droša zināšana, jo sasniedzamo rezultātu var ietekmēt no personas gribas neatkarīgi apstākļi. Tāpēc psihiskā attieksme šādos gadījumos vērtējama kā mērķis jeb nolūks. Noziedzīga mērķa pastāvēšana atzīstama par noziedzīgu psihisko attieksmi *per se*, un tās konstatēšana nedrīkst būt automātiska. Vērtējot personas psihisko attieksmi pret sekām, ko tā nav vēlējies sasniegt vai kuru iestāšanos tā nav apzinājusies, būtiska loma ir cēloņsakarības raksturam un psihiskajai attieksmei pret to. Ja seku iestāšanās ir neizbēgama un persona pret to iestāšanos bijusi vienaldzīga, atzīstams, ka sekas apzināti pieļautas. Seku iestāšanās ir neizbēgama arī tad, ja sekas neiestātos tikai laimīgas sagādīšanās vai nejaušības dēļ. Ja sekas nav neizbēgamas, tomēr to iestāšanās risks ir būtisks, vērtējams, vai personai bijis pamats cerēt un paļauties, ka tās rīcības rezultātā sekas neiestāsies. Savukārt gadījumos, kad personai ir tiesisks pienākums paredzēt un nepieļaut vai novērst seku iestāšanos, psihiskā attieksme ir vērtējama tāpat kā pret bezdarbību.

29. Subjektīvās puses formas, kas Latvijā dēvētas par vainas formām, bet ASV precīzāk apzīmētas kā vainojamības formas, ir atšķirīgu psihiskās attieksmes izpausmes veidu mijiedarbības ar objektīvās realitātes pazīmēm tiesisks novērtējums. Vainojamības formas noskaidrošana ir nozīmīga, jo tā ļauj spriest par noziedzīga nodarījuma raksturu. Vainojama psihiskā darbība, kas ir nodoms vai neuzmanība, ir nošķirama no vainojamas psihiskās bezdarbības – nevērības.

- a) Persona rīkojas ar nodomu, ja tās rīcība ir labprātīga, tā vēlas vai apzināti pieļauj blakusapstākļu pastāvēšanu vai rezultāta iestāšanos, kā arī gadījumos, kad personai ir pienākums un iespēja noskaidrot vai nepieļaut noteiktu blakusapstākļu pastāvēšanu, bet persona tos nepamatoti pieļauj vai nenoskaidro.
- b) Persona rīkojas neuzmanīgi, ja sekas iestājas tās riskantas rīcības rezultātā un personas paļāvība sekas novērst bijusi nepamatota.
- c) Nevērība, kas ir psihiskā bezdarbība, rada noziedzīgumu, ja personas nevēlas un neapzinās seku iestāšanās iespējamību, tomēr tās iestājas personas rīcības rezultātā, ja vien bija tiesisks pienākums un reāla iespēja paredzēt un novērst seku iestāšanos.

Ņemot vērā neuzmanības un nevērības ciešo saistību ar tiesiska pienākuma pastāvēšanu, tā rada noziedzīgumu tikai tajos gadījumos, kad īpaši reglamentēta tiesību aktos.

30. ASV krimināltiesībās vainojamības prasībai pretstatīta stingri noteiktā atbildība, kas salīdzināmo tiesību kontekstā vērtējama kā *vispārējo tiesību* īpatnība. Stingri noteiktā atbildība paredz, ka tiesību aktos īpaši noteiktos gadījumos persona saucama pie atbildības par pārkāpuma izdarīšanu neatkarīgi no tā, vai personai bijis vainojams psihiskās attieksmes stāvoklis. Analizējot stingri noteiktās atbildības vēsturisko attīstību un izpratni, saskatāmas vairākas likumsakarības:

- stingri noteiktā atbildība attīstījās 19.gs beigās utilitārisma un solidaritātes ideju ietekmē kā atbilde subjektīvismam krimināltiesībās;
- tā radās kā nepieciešamība sakārtot dinamiski pieaugošo tiesisko attiecību kopumu un novērst kaitējumu sabiedrības interesēm;
- tiesiskā regulējuma, kas pieņemts sabiedrības labklājības interesēs, pārkāpuma fakts, tika uzskatīts par pietiekamu pamatu personas saukšanai pie atbildības;
- stingri noteiktā atbildība sākotnēji tika piemērota par pārkāpumiem, nevis par īsteniem noziegumiem;
- *vispārējo tiesību* institūti, kas paredzēja automātisku, objektīvu atbildību noziegumos, sākotnēji netika vērtēti kā stingri noteiktās atbildības gadījumi;
- par *vispārējo tiesību* tipiskiem stingri noteiktās atbildības institūtiem, kas saglabājušies līdz mūsdienām, atzīti visi pārnestā un prezumētā nodoma noziegumi;
- stingri noteiktā atbildība vērtējama kā pretimnākšana apsūdzībai, par galveno attaisnojumu izvirzot subjektīvās puses pierādīšanas smagumu;
- netiek vērtēti psihiskās attieksmes stāvokļi, bet vainojamība tiek noskaidrota objektīvi;
- stingri noteiktā atbildība nevar būt absolūta un tai vienmēr jābūt atspēkojamai;
- lai izslēgtu personas saukšanu pie atbildības par neveiksmi un individualizētu atbildību, tiesību aktos paredzēti objektīvi kritēriji (saglabāta iespēja atsaukties uz noziedzīgumu izslēdzošiem apstākļiem) un vērtējuma jēdzieni kā “saprātīgas rūpības standarts”, “vidusmēra persona”, “nepamatots risks” u.c.;
- stingri noteiktā atbildība ir nošķirama no procesuālām prezumpcijām, kas rada izmaiņas vienīgi pierādīšanas apjomā un atsevišķu faktu pierādīšanas nepieciešamībā;
- stingri noteiktā atbildība tiek kombinēta ar dažādām procesuālām prezumpcijām.

Kopumā vērtējot kā praksē, tā teorijā paustās atziņas, secināms, ka mūsdienās stingri noteiktā atbildība piemērojama parastiem pārkāpumiem, kas attiecīgi ietver tiesisku aizliegumu neievērošanu (tātad – darbību) vai tiesisku pienākumu nepildīšanu (tātad – bezdarbību), tai skaitā objektīvu faktu zināšanu (apzināšanos). Kontinentālās Eiropas valstīs stingri noteiktā atbildība tiek dēvēta kā “atbildību par faktu”, un to ir akceptējusi Eiropas Cilvēktiesību tiesa, ja sods par šādiem pārkāpumiem ir minimāls un nav saistīts ar brīvības atņemšanu.

31. Lai gan Latvijas krimināltiesībās “stingri noteiktā atbildība” ir jauns jēdziens, tomēr praksē un teorijā saskatāmas līdzīgas atziņas tām, kas *vispārējās tiesībās* piedēvētas stingri noteiktajai atbildībai. Minētais attiecināms uz gadījumiem, kad kriminālatbildība tiek saistīta ar tiesiska pienākuma nepildīšanu vai tiesiska aizlieguma pārkāpšanu. Tā kā psihiskās attieksmes vērtēšana pret blakusapstākļiem nav ietverta vainas formu raksturojumā, kaitīguma apzināšanās gadījumos, kad personas rīcību reglamentē tiesību normas, tiek prezumēta – faktiskās pazīmes inkriminēšanai pietiek ar fakta noskaidrošanas vai zināšanas pienākuma pastāvēšanu. Autore uzskata, ka šāda pieeja nav attaisnojama, kamēr stingri noteiktā atbildība nav regulēta tiesību aktos.

Anotācija

Atslēgvārdi: *salīdzināmās krimināltiesības, ASV krimināltiesības, noziedzīgs nodarījums, subjektīvā puse, objektīvā puse*

Promocijas darbs “Noziedzīga nodarījuma izpratne Latvijas un Amerikas Savienoto Valstu tiesībās” ir visaptverošs pētījums par noziedzīga nodarījuma jēdziena ģenēzi un tā izpratnes īpatnībām Latvijas un anglo-amerikāņu krimināltiesībās.

Darbā apkopots un analizēts ievērojams klāsts plaši atzītas literatūras, kā arī salīdzināti Latvijas un ASV normatīvie tiesību akti un tiesu prakses materiāli ar mērķi padziļināt noziedzīga nodarījuma elementu un pazīmju izpratni Latvijas krimināltiesību zinātnē.

Noziedzīga nodarījuma jēdziens, tā elementi un pazīmes analizētas no trim dažādām perspektīvām – salīdzināmo tiesību, tiesību vēstures un mūsdienu krimināltiesību zinātnes. Īpaša uzmanība veltīta tiem krimināltiesību institūtiem, kuru izpratne Latvijā un ASV būtiski atšķiras, piemēram, valdījumam un stingri noteiktajai atbildībai.

Noslēgumā apkopotī autores secinājumi un priekšlikumi zinātnes pilnveidei un tiesību jaunrades procesa uzlabošanai.

Annotation

Keywords: *comparative criminal law, American Criminal law, criminal offense, mens rea, actus reus*

The doctoral thesis “Understanding the Concept of Crime in Latvian and American Criminal Law” is a comprehensive research on the genesis of crime concept and specifics of its understanding in Latvian and Anglo-American criminal law doctrine.

With the aim to deepen the knowledge on the elements constituting a criminal offense, a significant range of widely recognized literature, as well as legislation and case law materials of Latvia and the USA, are summarized and analyzed in the thesis.

The concept of crime, its elements and characteristics are analyzed from three different perspectives – the comparative law, the legal history and the theory of contemporary criminal law. The doctoral thesis highlights differences between the criminal law doctrines in Latvia and the USA, for example, possession and strict liability.

The author’s conclusions and proposals to improve the criminal law theory and legislation process are outlined at the end of the thesis.

Zusammenfassung

Stichwörter: *vergleichendes Strafrecht, US-amerikanisches Strafrecht, Straftat, subjektive Seite, objektive Seite*

Die Promotionsarbeit "Verständnis des Begriffes der Straftat im lettischen und im amerikanischen Strafrecht" ist eine komplexe und allumfassende Recherche über die Genese des Begriffes der Straftat und die Besonderheiten des Verständnisses dieses Begriffes im lettischen und anglo-amerikanischen Strafrecht.

In der Arbeit sind ein bedeutender Umfang weithin anerkannter Literatur, sowie Rechtsvorschriften und Rechtsprechung der Vergleichsländer zusammengefasst und analysiert, mit dem Ziel das Verständnis der Elemente der Straftat in der lettischen Strafrechtswissenschaft zu vertiefen.

Der Begriff der Straftat, sowie deren Elemente und Merkmale sind von drei verschiedenen Perspektiven – Rechtsvergleichung, Rechtsgeschichte und gegenwärtige Strafrechtswissenschaft – analysiert. Einen besonderen Schwerpunkt der Promotionsarbeit bilden strafrechtliche Institute, deren Verständnis in Lettland und in den USA offensichtlich unterschiedlich ist, zum Beispiel, Besitz und verschuldensunabhängige Haftung.

Zum Abschluss sind Schlussfolgerungen und Vorschläge der Autorin für den Fortschritt der Strafrechtswissenschaft und für die Verbesserung des Gesetzgebungsprozesses zusammengefasst.

Izmantotās literatūras, juridisko aktu un juridiskās prakses materiālu saraksts

Izmantotā literatūra

1. *Administratīvo sodu likumprojekta koncepcija* : informatīvā daļa. Apstiprināta ar MK 28.07.2006 rīkojumu Nr. 568. Pieejama: <http://polsis.mk.gov.lv/LoadAtt/file44189.doc> [skatīts 2009-11-12].
2. **Baumanis, J.** Noziedzīgu nodarījumu klasifikācijas kritēriji. *Jurista Vārds*, 2006. Nr. 29 (432). ISSN: 1691-2462.
3. **Blūma, M.** *Apstākļi, kas izslēdz nodarījuma sabiedrisko bīstamību un prettiesiskumu*. Rīga : P.Stučkas Latvijas Valsts universitāte, 1976.
4. **Blūma, M.** *Mācība par Padomju krimināllikumu*. Rīga : Pētera Stučkas LVU Redakcijas un izdevniecības daļa, 1972.
5. **Blūma, M.** *Nozieguma jēdziens un tā pazīmes Padomju krimināltiesībās*. Rīga : Pētera Stučkas LVU Redakcijas un izdevniecības daļa, 1972.
6. **Blūma, M.** *Padomju krimināltiesības* : vispārīgā daļa : mācību līdzeklis. Rīga : Stučkas Latvijas Valsts universitāte, 1977.
7. **Blūma, M., Reigase, A.** *Latvijas PSR Kriminālkodekss un tā attīstība*. Rīga : Pētera Stučkas LVU Redakcijas un izdevniecības daļa, 1972.
8. **Blūma, V., Zemītis, G., Osipova, S.** *Ārvalstu tiesību vēstures avoti* : no vissenākajiem laikiem līdz 1689.gadam. Rīga : Turība, 2007. ISBN: 978-9984-766-86-7.
9. *Civillikuma komentāri*. 4.daļa. Saistību tiesības. Autoru kol., zin. red. K.Torgāns. Rīga : Mans Īpašums, 2000. ISBN: 9984-574-12-1.
10. **Dombrovskis, R.** Dažas krimināltiesisko zinātņu teorētiskās problēmas. *Jurista Vārds*, 2008. Nr. 6 (510). ISSN: 1691-2462.
11. **Geistarts, M.** Antikonstitucionāla goda un cieņas aizsardzības dekriminalizācija. *Jurista Vārds*, 2010. Nr. 2 (649). ISSN: 1691-2462.
12. **Hamkova, D.** "Būt vai nebūt" goda un cieņas krimināltiesiskai aizsardzībai. *Jurista Vārds*, 2009. Nr. 6 (559). ISSN: 1691-2462.
13. **Hamkova, D.** Vai bērnu pornogrāfija Latvijā nav sodāma. *Jurista Vārds*, 2007. Nr. 13 (466). ISSN: 1691-2462.
14. **Judins, A.** *Apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību*. Rīga : Turība, 2006. ISBN: 9984-766-80-2.
15. **Judins, A.** Kriminālatbildība par transportlīdzekļu vadīšanu reibumā. *Jurista Vārds*, 2009. Nr. 33 (576). ISSN: 1691-2462.
16. **Judins, A.** Kriminālās justīcijas jaunie vaibsti. *Jurista Vārds*, 2010. Nr. 16 (611). ISSN: 1691-2462.
17. **Judins, A.** *Krimināltiesību terminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga : Raka, 1999. ISBN: 9984-15-180-8.
18. *Juridisko terminu vārdnīca*. Autoru kol. Zin. red. U.Krastiņš un V.Šulcs. Rīga : Nordik, 1998. ISBN: 9984-510-45-X.
19. **Krauss, D., Pastile, K.** *Krimināltiesību pamatjautājumi Latvijā un Vācijā*. Tulk. V.Rudziša. Rīga : Latvijas Vēstnesis, 2002. ISBN: 9984-7310-9-X.
20. **Krastiņš, U., Liholaja, V., Niedre, A.** *Krimināllikuma komentāri*. 1. Vispārīgā daļa. Zin. red. U.Krastiņš. Rīga : Firma "AFS", 1999. ISBN: 9984-658-27-9.
21. **Krastiņš, U., Liholaja, V., Niedre, A.** *Krimināllikuma zinātniski-praktiskais komentārs*. 1. Vispārīgā daļa. Zin. red. U.Krastiņš. Rīga : Firma "AFS", 2003. ISBN: 9984-658-66-X.
22. **Krastiņš, U., Liholaja, V., Niedre, A.** *Krimināllikuma zinātniski praktiskais komentārs*. 1. Vispārīgā daļa. Zin. red. U.Krastiņš. Rīga : Firma "AFS", 2007. ISBN: 978-9984-787-29-9.
23. **Krastiņš, U., Liholaja, V., Niedre, A.** *Krimināllikuma zinātniski praktiskais komentārs*. 2. Sevišķā daļa. Zin. red. U.Krastiņš. Rīga : Firma "AFS", 2007. ISBN: 987-9984-787-30-5.
24. **Krastiņš, U., Liholaja, V., Niedre, A.** *Krimināllikuma zinātniski praktiskais komentārs*. 3. Sevišķā daļa. Zin. red. U.Krastiņš. Rīga : Firma "AFS", 2007. ISBN: 987-9984-787-33-6.
25. **Krastiņš, U., Liholaja V., Niedre, A.** *Krimināltiesības* : Vispārējā un Sevišķā daļa : Juridiskā mācību un izglītojošā literatūra. Zin. red. U.Krastiņš. Rīga : Tiesu namu aģentūra, 1999. ISBN: 9984-9309-7-1.
26. **Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A.** *Krimināltiesības*. Papild. izd. Zin. red. U.Krastiņš. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2001. ISBN: 9984-671-27-5.
27. **Krastiņš, U., Liholaja V., Niedre, A.** *Krimināltiesības*. Vispārīgā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Zin. red. U.Krastiņš. Rīga : Tiesu namu aģentūra, 2008. ISBN: 978-9984-790-54-1.
28. **Krastiņš, U., Liholaja V., Niedre, A.** *Krimināltiesības*. Sevišķā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Zin. red. U.Krastiņš. Rīga : Tiesu namu aģentūra, 2009. ISBN: 978-9984-790-57-2.

29. **Krastiņš, U.** Konceptuāli par vainu administratīvajās tiesībās. *Jurista Vārds*, 2007. Nr. 23 (476). ISSN: 1691-2462.
30. **Krastiņš, U.** Mantisko nodarījumu teorētiski praktiskie kvalifikācijas jautājumi. *Jurista Vārds*, 2005. Nr. 44 (399); Nr. 45 (400). ISSN: 1691-2462.
31. **Krastiņš, U.** Noziedzīga nodarījuma subjekts un vainīgums krimināltiesībās. *Jurista Vārds*, 2009. Nr. 18 (561). ISSN: 1691-2462.
32. **Krastiņš, U.** *Noziedzīgs nodarījums* : Juridiskā mācību un izglītojošā literatūra. Rīga : Tiesu namu aģentūra, 2000. ISBN: 9984-671-05-4.
33. **Krastiņš, U.** Krimināltiesību teorijas un prakses problēmas. *Jurista Vārds*, 2003. Nr. 34 (292) un 35 (293). ISSN: 1691-2462.
34. **Krastiņš, U.** *Mācība par nozieguma sastāvu*. Rīga: Zvaigzne ABC, [b.g.].
35. **Krastiņš, U.** Noziedzīgu nodarījumu atkārtotības un kopības teorētiski praktiskie risinājumi. *Jurista Vārds*, 2010. Nr. 48 (643). ISSN: 1691-2462.
36. **Krastiņš, U.** Noziedzīgu nodarījumu daudzējādības kvalifikācijas problēmas. *Jurista Vārds*, 2007. Nr. 47 (500). ISSN: 1691-2462.
37. **Krastiņš, U.** Vai Krimināllikumā ir vajadzīgas antikonstitucionālas normas. Par juridisko personu kriminālatbildību. *Jurista vārds*, 2004. Nr. 11 (316).
38. **Krastiņš, U.** Vaina kā obligāts kriminālatbildības nosacījums. *Jurista Vārds*, 2008. Nr. 45 (540). ISSN: 1691-2462.
39. **Krastiņš, U.** Vaina komplicētos noziedzīgos nodarījumos. *Jurista Vārds*, 2010. Nr. 19 (614). ISSN: 1691-2462.
40. **Krastiņš, U.** Vaina noziedzīgos nodarījumos ar saliktu sastāvu. *Jurista Vārds*, 2011. Nr. 29 (676). ISSN: 1691-2462.
41. **Krastiņš, U.** Vainas ietekme uz noziedzīga nodarījuma kvalifikāciju. *Jurista Vārds*, 2003. Nr. 21 (279). ISSN: 1691-2462.
42. **Krastiņš, U.** Par vērtējuma jēdzieniem krimināltiesību normās. *Jurista Vārds*, 2002. Nr. 2 (235). ISSN: 1691-2462.
43. *Kriminālsodu politikas koncepcija* : informatīvā daļa. Apstiprināta ar MK 09.01.2009. rīkojumu Nr. 6. Pieejama lejupielādei: polsis.mk.gov.lv/LoadAtt/file36425.doc [skatīts 2012-02-26].
44. *Latvijas PSR Kriminālkodeksa komentāri*. J.Dzenīša un A.Niedres vispārīgā redakcijā. Rīga : Avots, 1982.
45. *Latvijas tiesību vēsture (1914–2000)* : Mācību grāmata juridiskajām augstskolām un fakultātēm. Autoru kol. Red. D.A.Lēbers. Rīga : Latvijas Universitātes žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds, 2000. ISBN: 9984-643-14-X.
46. **Lazdiņš, J., Blūzma, V., Osipova, S.** *Latvijas tiesību avoti*: teksti un komentāri : Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10.gs.-16.gs. 1. sēj. Red. E.Meļķis. Rīga : LU žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds, 1998. ISBN: 9984-643-01-8.
47. **Leja, M.** Noziedzīga nodarījuma izdarīšana aiz neuzmanības. *Jurista Vārds*, 2011. Nr. 24 (671). ISSN: 1691-2462.
48. **Leja, M.** Noziedzīga nodarījuma izdarīšana ar nodomu. *Jurista Vārds*, 2010. Nr.15 (610). ISSN: 1691-2462.
49. **Liholaja, V.** Cilvēku tirdzniecības noziegumi: būtība un prakse. *Jurista Vārds*, 2006. Nr. 13 (416). ISSN: 1691-2462.
50. **Liholaja, V.** Kāda ir sodu politika Latvijā. *Jurista Vārds*, 2004. Nr. 41 (346). ISSN: 1691-2462.
51. **Liholaja, V.** *Komentāri par Latvijas tiesu praksi krimināllietās*. Rīga : Tiesu namu aģentūra, 2006. ISBN: 9984-790-07-X.
52. **Liholaja, V.** Kvalificējošo pazīmju izpratne noziedzīgos nodarījumos pret personu. *Grām.: Aktuālās tiesību realizācijas problēmas* : Latvijas Universitātes 69. Konferences rakstu krājums. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2011, 349.-358.lpp. ISBN 978-9984-45-354-5.
53. **Liholaja, V.** Noziegums. *Latvijas Universitātes raksti* : Juridiskā zinātne, 2006. 703.sēj., 44.-62.lpp. ISSN: 1407-2157.
54. **Liholaja, V.** *Noziedzīgu nodarījumu kvalifikācija*: Likums. Teorija. Prakse. Otrais papildinātais izdevums. Rīga : Tiesu namu aģentūra, 2007. ISBN:9984-790-16-9.
55. **Liholaja, V.** *Pētījums par atsevišķu Krimināllikuma pantu piemērošanas problēmām* (noziedzīgi nodarījumi pret satiksmes drošību), 2008-2009. Pieejams: <http://www.tm.gov.lv/lv/ministrija/imateriali/petijumi.html> [skatīts 2009-12-04].
56. **Liholaja, V.** Rekvīems godam. *Jurista Vārds*, 2009. Nr. 8 (561). ISSN: 1407-2157.
57. **Liholaja, V.** Soda noteikšanas principi: likums un prakse. *Jurista Vārds*, 2006. Nr. 49 (452). ISSN: 1407-2157.
58. **Liholaja, V.** Uz Krimināllikuma desmitgadi atskatoties, I; II. *Jurista Vārds*, 2009. Nr. 46 (589); 48 (591). ISSN: 1407-2157.
59. **Liholaja, V., Hamkova, D.** Būtiska kaitējuma izpratne: likums, teorija, prakse. *Jurista Vārds*, 2012. Nr. 2 (701). ISSN: 1407-2157.
60. **Loskutovs, A., Judins, A.** Vai noziedzīgs nodarījums ir bīstams un cik tas bīstams. *Jurista Vārds*, 2001. Nr. 1 (194). ISSN: 1407-2157.

61. *Mateja evaņģēlijs*. Pieejams: <http://www.bibelesbiedriba.lv/latviesu-bibele/matejaevangelijis/Matejaevangelija01.htm> [skatīts 2010-02-02].
62. **Meikališa, Ā., Strada-Rozenberga, K.** Pārmaiņu laiks kriminālprocesā. IV. Pierādīšana un izmeklēšanas darbības. *Jurista Vārds*, 2006. Nr. 23 (426).
63. **Mincs, P.** *Krimināltiesību kurss* : Vispārējā daļa. Ar U.Krastiņa komentāriem. Rīga : Tiesu namu aģentūra, 2005. ISBN: 9984-671-91-7.
64. **Mincs, P.** *Krimināltiesības*. Sevišķā daļa. Ar V.Liholajas komentāriem. Rīga : Tiesu namu aģentūra, 2005. ISBN: 9984-671-90-9.
65. **Nikuļceva, I.** Likums un tā grozījumi. *Jurista Vārds*, 2008. Nr. 14 (518). ISSN: 1407-2157.
66. **Osipova, S.** *Viduslaiku tiesību spogulis*. Rīga : Tiesu namu aģentūra, 2004. ISBN: 9984-671-74-7.
67. **Podprigora, D.** *Vainas noteikšana krimināltiesībās*. Rīga : Turība, 2006. ISBN: 9984-766-85-3.
68. **Pojaks, R.** Kas ir asistētā pašnāvība? *Jurista Vārds*, 2011. Nr. 14 (661). ISSN: 1407-2157.
69. **Reigase, A.** Krimināllikums un likumdošanas politika. *Jurista Vārds*, 2007. Nr. 11 (464). ISSN: 1407-2157.
70. *Sodu likums (1936. g. izd.) ar komentāriem* : izvilks no Senāta Kriminālā kasācijas departamenta spriedumiem un ar alfabētisko un salīdzināmiem rādītājiem. P. Minca un J. Lauvas red., 2. izd. Rīga : Valsts tipogrāfija, 1938.
71. *Valsts un tiesību vēsture*. Sast. P. Valters. 2. izd. Rīga : Divergens, 2001. ISBN: 9984-929-61-2.
72. **Vietnieks, V.** Likumu grozījumus diktē dzīve. *Jurista Vārds*, 2008. Nr. 14 (518). ISSN: 1407-2157.
73. **Višņakova, G., Balodis K.** *Civillikuma komentāri*. Lietas; Valdījums; Tiesība uz svešu lietu. Rīga : Mans Īpašums, 1998. ISBN: 9984-574-13-X.
74. **Vīnkalna, E.** Cēloņsakarība un nepabeigti noziegumi. *Grām.: Aktuālās tiesību realizācijas problēmas* : Latvijas Universitātes 69.konferences rakstu krājums. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2011, 368.-375.lpp. ISBN 978-9984-45-354-5.
75. **Vīnkalna, E.** Cēloņsakarības jēdziens krimināltiesībās saistībā ar tā vēsturisko attīstību. *Latvijas Universitātes raksti*, 2004. 667.sēj.: Juridiskā zinātne, 36.-43.lpp. ISSN: 1407-2157.
76. *Sodu likums (1936. g. izd.) ar komentāriem* : izvilks no Senāta Kriminālā kasācijas departamenta spriedumiem un ar alfabētisko un salīdzināmiem rādītājiem. 2.izd. Red. P.Mincs un J.Lauva. Rīga : Valsts tipogrāfija, 1938.
77. **Švābe, A.** *Vecās zemnieku tiesības*. Rīga : Skolotāju savienība, 1927.
78. **Alexander, L.** Crime and Culpability. *J. Contemp. Legal Issues*, 1994. Vol. 5, p. 1-30. ISSN: 1360-1326.
79. **Alexander, L., Kessler, K.D.** Mens Rea and Inchoate Crimes. *J. Crim. L. & Criminology*, 1997. Vol. 87, Nr. 4, p. 1138-1191. ISSN: 0091-4169.
80. **Allen, R.J.** Retribution in a Modern Penal Law: The Principle of Aggravated Harm. *Buff. L. Rev.*, 1975, Vol. 25, p. 1-35. ISSN: 1093-3514.
81. **Ancel, M.** Some Reflections on the Value and Scope of Studies in Comparative Criminal Law. Transl. by E.M. Wise. *Grām.: Studies in Comparative Criminal Law*. Ed. by E.M.Wise, G.O.W.Mueller. Springfield : Charles C Thomas, 1975. ISBN: 0-398-03168-1.
82. *Ancient Laws and Institutes of England* (...). Vol. 1. Ed. by R.Price, B.Thorpe. [B.v.] : [b.i.], 1840.
83. *Ancient Laws and Institutes of England* (...). Vol. 2. Ed. by B.Thorpe. [B.v.] : G. E. Eyre and A. Spottiswoode, 1840.
84. **Andrews, D.A., Zinger, I., Hoge, R.D., Bonta, J.** Does Correctional Treatment Work – A Clinically Relevant and Psychologically Informed Meta-Analysis. *Criminology*, 1990. Vol. 28, issue 3, p. 369-404. ISSN: 1745-9125.
85. **Arenson, K.J.** The Pitfalls in the Law of Attempt: A New Perspective. *The Journal of Criminal law*, 2005. Vol. 69, p. 146-167. ISSN: 0022-0183.
86. **Arnold, T.W.** Criminal Attempts – the Rise and Fall of an Abstraction. *Yale L. J.*, 1930. Vol. 40, No. 1, p. 53-80. ISSN: 0044-0094.
87. **Ashworth, A.** The Scope of Criminal Liability for Omission. *L. Q. R.*, 1989. Vol. 105, p. 424-459. ISSN: 0023-933X.
88. **Assimakopoulou, K.** Comparative Law in the History of Greek Law. *Rev. Hell. Dr. Int.*, 1986. Vol. 38/39, p. 323-333. ISSN: 0035-3256.
89. **Atkinson, C.M.** *Jeremy Bentham : His Life and Work*. New York : Augustus M.Kelley, 1969.
90. **Austin, J.** *Lectures on Jurisprudence* : The Philosophy of Positive Law. Vol. 1., 3rd ed. Ed. by R.Campbell. London : John Murray, 1869.

91. **Bar, C.L., von.** *History of Continental Criminal Law* : The Continental Legal History Series, Vol. 6. Transl. by T.Bell. Rep. ed. New Jersey : Rothman Reprints, Inc., 1968.
92. **Barnes, T. G.** The Making of English Criminal Law (2) : Star Chamber and the Sophistication of the Criminal Law. *The Criminal Law Review*. London : Sweet and Maxwell, 1977, p. 316-326.
93. **Bauman, R.A.** *Crime and Punishment in Ancient Rome*. London, New York : Routledge, 1996. ISBN: 0-415-11375-X.
94. **Bailey, G.** Blackstone in America. *The Early American Law Review*, 1997. Vol. 1, No. 4. Pieejams: <http://www.earlyamerica.com/review/spring97/blackstone.html> [skafīts 2012-01-17]. ISSN: 1090-4247.
95. **Barnes, H.** Liability for Crime. *The Cambridge Law Journal*, 1946. Vol. 9, No. 2, p. 210-238. ISSN: 0008-1973.
96. **Beal, J.P., Coriden, J.A., Green, T.J.** *New commentary on the Code of Canon Law*. New York : Paulist Press, 2002. ISBN: 0-8091-4066-7.
97. **Beale, J.H., Jr.** Criminal Attempts. *Harv. L. Rev.*, 1903. Vol. 16, p. 491-507. ISSN: 0017-811X.
98. **Beccaria, C.** On Crimes and Punishments. *Grām.: Criminal Justice Masterworks* : A History of Ideas about Crime, Law, Police and Corrections. Ed. by R.Panzarella, D.Vona. Durham : Carolina Academic Press, 2006, p. 15-29. ISBN: 1-59460-229-8
99. **Beccaria, C.** *An Essay on Crimes and Punishments*. Transl. by M.D.Voltaire, E.D.Ingraham. 2nd ed. Philadelphia : Philip H.Nicklin, 1819.
100. **Beebee, H.** *Hume on Causation*. Oxon : Routledge, 2006. ISBN: 978-0-415-24339-1.
101. **Binder, G.** Felony Murder and Mens Rea Default Rules: A Study in Statutory Interpretation. *Buff. Crim. L. Rev.*, 2001. Vol. 4. No. 1, p. 399-485. ISSN: 1093-3514.
102. **Bishop, J.P.** *Commentaries on the Criminal Law*. Vol. 1, 2nd ed. Boston : Little, Brown and Company, 1858.
103. **Blackburn, J.B.** Solicitation to Crime. *W. Va. L. Q.*, 1934, Vol. 40, p. 135-150. ISSN: 0043-3268.
104. **Blackstone, W.** *Commentaries on the Laws of England* (Books 1, 2, 3, 4; 1765-1769). Pieejams: <http://www.lonang.com/exlibris/blackstone/> [skafīts 2011-08-21].
105. **Brand, O.** Conceptual Comparison: Towards a Coherent Methodology of Comparative Legal Studies. *Brook. J. Int'l L.*, 2007. Vol. 32, p. 405-466. ISSN: 0740-4824.
106. **Brady, J.B.** Strict Liability Offenses: A Justification. *Crim. L. Bull.*, 1972. Vol. 8, p. 217-226. ISSN: 0011-1317.
107. **Brodie, K.S.** The Obviously Impossible Attempt: A Proposed Revision to the Model Penal Code. *N. Ill. U. L. R.*, 1995. Vol. 15, p. 237-256. ISSN: 0734-1490.
108. **Brody, D.C., Acker, J.R., Logan, W.A.** *Criminal Law*. Gaithersburg, Maryland : Aspen Publishers, 2001. ISBN: 0-8342-1083-5.
109. **Bronitt, S.** Towards a Universal Theory of Criminal Law : Rethinking the Comparative and International Project. *Criminal Justice Ethics*, 2008. Vol. 27, p. 53-66. ISSN: 0731-129X.
110. **Bown, A.R.** *The Normans and the Norman Conquest*, 2nd ed. Suffolk : Boydell Brewer Ltd, 2000. ISBN: 978-0-85115-367-4.
111. **Budrick, W.L.** *Law of Crime*. Vol. 1. New York : M. Bender & co, Inc., 1946.
112. **Cahill, M.C.** Offense Grading and Multiple Liability: New Challenges for a Model Penal Code Second. *Ohio St. J. Crim. L.*, 2004. Vol. 1, p. 599-610. ISSN: 1546-7619.
113. **Cairns, J.W.** Development of Comparative Law in Great Britain. *Grām.: The Oxford Handbook of Comparative Law*. Ed. by M. Reimann, R. Zimmermann. Oxford, New York : Oxford University Press, 2006, p. 131-173. ISBN: 978-0-19-929606-4.
114. **Calhoun, G.M.** *The Growth of Criminal Law in Ancient Greece*. Berkeley [California] : University of California Press, 1927.
115. **Cammeo, F.** The Present Values of Comparative Jurisprudence. *A.B.A. J.*, 1918. Vol. 4, p. 645-655. ISSN: 0002-7596.
116. **Candeub, A.** Consciousness & Culpability. *Ala. L. Rev.*, 2002. Vol. 54, No. 1, p. 113-145. ISSN: 0002-4279.
117. **Cane, P.** Responsibility and Fault: a Relational and Functional Approach to Responsibility. *Grām.: Relating to Responsibility* : Essays for Tony Honoré on His Eightieth Birthday. Oxford : Hart Publishing, 2001, p. 81-110. ISBN: 1-84113-210-1.
118. **Carbonnier, J.** *Droit civil* : Introduction : Themis droit prive, 27e éd. Paris : Presses Universitaires de France, 2002. ISBN: 2130530516.

119. **Card, R., Cross, R., Jones, P.A.** *Criminal law*, 17th ed. Ed. by R.Card. Oxford : Oxford University Press, 2006. ISBN: 0-19-928666-3.
120. **Carpenter, C.L.** On Statutory Rape, Strict Liability, and the Public Welfare Offense Model. *Am. U. L. Rev.*, 2003. Vol. 53, No. 2, p. 313-391. ISSN: 0003-1453.
121. **Cherry, R.R.** *Lectures on the Growth of Criminal Law in Ancient Communities*. London, New York : Macmillan and Co, 1890.
122. **Chodosh, H.E.** Comparing Comparisons: In Search of Methodology. *Iowa L. Rev.*, 1999. Vol. 84. p. 1052-1132. ISSN: 0021-0552.
123. **Clark, D.S.** American Participation in the Development of the International Academy of Comparative Law and Its First Two Hague Congresses. *Am. J. Comp. L.*, 2006. Vol. 54 (supplement), p. 1-21. ISSN: 0002-919X.
124. **Clark, D.S.** Development of Comparative Law in the United States. *Grām.: The Oxford Handbook of Comparative Law*. Ed. by M.Reimann, R.Zimmermann. Oxford, New York : Oxford University Press, 2006, p. 175-213. ISBN: 978-0-19-929606-4.
125. **Clark, D.S.** Establishing Comparative Law in the USA. *Wash. U. Global Stud. L. Rev.*, 2005. Vol. 4, p. 583-593. ISSN: 1546-6981.
126. **Clark, D.S.** Nothing New in 2000? Comparative Law in 1900 and Today. *Tul. L. Rev.*, 2001. Vol. 75, p. 871-912. ISSN: 0041-3992.
127. **Clarkson, C.M.V., Keating, H.M.** *Criminal Law: Text and Materials*, 5th ed. London : Sweet & Maxwell, 2003. ISBN: 0-421-78420-2.
128. *Cobbett's Complete Collection of State Trials* (..), Vol. 2, London : T.C. Hansard, 1809.
129. **Coke, E., Milite, J.C.** *The Third Part of the Institutes of the Laws of England* (..). London: W.Clarke, and sons, Law-Booksellers, 1809.
130. **Constantinesco, L.-J.** *Rechtsvergleichung : B. 2 : Die Rechtsvergleichende Methode*. Köln : Heymann, 1972. ISBN: 3-452-17255-4.
131. **Corstens, G.J.M., Pradel, J.** *European criminal law*. Hague : Kluwer Law International, 2002. ISBN: 90-411-1362-2.
132. **Coventry, A.** *Hume's Theory on Causation : A Quasi Realistic Interpretation: Continuum studies in British philosophy*. London : Continuum International Publishing Group, 2006. ISBN: 0-8264-8635-5.
133. **Cowan, T.A.** Towards an Experimental Definition of Criminal Mind. *Grām.: Philosophical Essays In Honor of Edgar Arthur Singer, Jr.* Ed. by F.P.Clarke, M.C.Nahm. Freeport, New York : Books For Library Press, 1969, p. 163-190. ISBN: 0836910621.
134. *Criminal Law*, 6th ed. Cook, J.G., Malone, L., Marcus., P., etc. New York (..) : LexisNexis, 2008. ISBN: 978-1-4224-2176-5.
135. *Criminal Law*, 3rd ed. Saltzburg, S.A., Diamond, J.L., Kinport, K., etc. New York (..) : LexisNexis, 2008. ISBN: 978-0-8205-7081-5.
136. **Crocker, A.** A Retributive Theory of Criminal Causation. *J. Contemp. Legal Issues*, 1994. Vol. 5, p. 65-100. ISSN: 1360-1326.
137. **Cromartie, A.** *Sir Matthew Hale (1609-1676) : Law, Religion and Natural Philosophy*. Cambridge : University Press, 1995. ISBN: 0-521-45043-8.
138. **Curran, J.W.** Criminal and Non Criminal Attempts. Parts I; II. *Geo. L. J.*, 1931. Vol. 19, p. 185-202; 316-337. ISSN: 0016-8092.
139. **Curran, J.W.** Solicitation: A Substantive Crime. *Minn. L. Rev.*, 1933. Vol. 17, p. 499-512. ISSN: 0026-5535.
140. **Damaška, M.R.** *The Faces of Justice and State Authority : A Comparative Approach to the Legal Process*. New Haven, London : Yale University Press, 1986. ISBN: 0-300-03567-5.
141. **Dannemann, G.** Comparative Law: Study of Similarities or Differences? *Grām.: The Oxford Handbook of Comparative Law*. Ed. by M.Reimann, R.Zimmermann. Oxford, New York : Oxford University Press, 2006, p. 383-419. ISBN: 978-0-19-929606-4.
142. **Denno, D.W.** Criminal Law in a Post-Freudian World. *U. Ill. L. Rev.*, 2005. Vol. 3, p. 601.-774. ISSN: 0276-9948.
143. **Diamond, J.L.** An Ideological Approach to Excuse in Criminal Law. *New Eng. J. on Crim. & Civ. Confinement*, 1999. Vol. 25, p. 1-19. ISSN: 0740-8994.
144. **Diamond, J.L.** The Myth of Morality and Fault in Criminal Law Doctrine. *Am. Crim. L. Rev.*, 1996. Vol. 34, p. 111-132. ISSN: 0164-0364.

145. **Donahue, C.** Comparative Law before the Code Napaléon. *Grām.: The Oxford Handbook of Comparative Law*. Ed. by M.Reimann, R.Zimmermann. Oxford, New York : Oxford University Press, 2006, p. 4-31. ISBN: 978-0-19-929606-4.
146. **Doyle, J.A.** *History of the United States* (1876). Rep. ed. Michigan : University of Michigan Library, 2005. ISBN: 978-1425548278.
147. **Dressler, J.** *Cases and materials on Criminal Law* : American Casebook Series, 3rd ed. St. Paul : Thomson West, 1999. ISBN: 0-314-14560-5.
148. **Dripps, D.A.** The Liberal Critique of the Harm Principle. *Criminal Justice Ethics*, 1998. Vol. 17, p. 3-18. ISSN: 0731-129X.
149. **Dubber, M.D.** Comparative Criminal Law. *Grām.: The Oxford Handbook of Comparative Law*. Ed. by M.Reimann, R.Zimmermann. Oxford, New York : Oxford University Press, 2006, p. 1288-1325. ISBN: 978-0-19-929606-4.
150. **Dubber, M. D.** *Model Penal Code* : Turning Point Series. New York : Foundation Press, 2002. ISBN: 1-58778-178-6.
151. **Dubber, M.D.** Policing Possession: The War on Crime and the End of Criminal Law. *J. Crim. L. & Criminology*, 2002. Vol. 91, No. 4, p. 829-896. ISSN: 0091-4169.
152. **Dubber, M.D.** Toward a Constitutional Law of Crime and Punishment. *Hastings L. J.*, 2003. Vol. 55, issue 3, p. 509-572. ISSN: 0017-8322.
153. **Dubber M.D., Kelman M.G.** *American Criminal Law: Cases, Statuettes, and Comments*. University Casebook series. New York : Foundation Press, 2005. ISBN: 1-58778-726-1.
154. **Dubin, G.V.** Mens Rea Reconsidered: A Plea for a Due Process Concept of Criminal Responsibility. *Stan. L. Rev.*, 1966. Vol. 18, p. 322-395. ISSN: 0038-9765.
155. **Duff, A.** *Criminal Attempts*. Oxford : Clarendon Press, 1996. ISBN: 0-19-826268-X.
156. **Ehrenberg, V.** *From Solon to Socrates: Greek History and Civilization During the 6th and 5th Centuries BC*. 3rd ed. Oxon : Routledge, 2011. ISBN: 0-415-58487-6.
157. **Eldred, J.S.** Notes on Classification and Degrees of Offenses – an Approach to Modernity. *Ky. L. J.*, 1969. Vol. 57, p. 491-507. ISSN: 0198-8549.
158. **Elkind, J.B.** Impossibility in Criminal Attempts: A Theorist's Headache. *Va. L. Rev.*, 1968, Vol. 54, p. 20-36. ISSN: 0042-6601.
159. **Elliot, C., Quinn, F.** *Criminal Law*, 7th ed. Harlow : Pearson Education, 2008. ISBN: 978-1-4058-5871-7.
160. **Elson, H.W.** *History of the USA*. New York : The MacMillan Company, 1904. Pieejams: <http://www.usahistory.info/skatfits> 2011-05-18].
161. **Enker, A.N.** Impossibility in Criminal Attempts – Legality and the Legal Process. *Minn. L. Rev.*, 1969. Vol. 53, p. 665-710. ISSN: 0026-5535.
162. **Enker, A.N.** Mens Rea and Criminal Attempt. *Am. B. Found. Res. J.*, 1977. No. 4, p. 845- 879. ISSN: 0361-9486.
163. **Eser, A.** Justification and Excuse. *Am. J. Comp. L.*, 1976. Vol. 24, p. 621-637. ISSN: 0002-919X.
164. **Eser, A.** The Principle of “Harm” in the Concept of Crime: A Comparative Analysis of the Criminally Protected Legal Interests. *Duq. U. L Rev.*, 1966. Vol. 4, p. 345-418. ISSN: 0012-7213.
165. **Fauvarque-Cosson, B.** Development of Comparative Law in France. *Grām.: The Oxford Handbook of Comparative Law*. Ed. by M.Reimann, R.Zimmermann. Oxford, New York : Oxford University Press, 2006, p. 35-67. ISBN: 978-0-19-929606-4.
166. **Feinberg, J.** Harm to Others : The Moral Limits of the Criminal Law. Vol. 1. Repr. ed. New York, etc. : Oxford University Press, 1986. ISBN: 0-19-504664-1.
167. **Feinberg, J.** *Offense to Others* : The Moral Limits of the Criminal Law. Vol. 2. Repr. ed. New York, etc. : Oxford University Press, 1988. ISBN: 0-19-505215-3.
168. **Feinberg, J.** *Harm to Self* : The Moral Limits of the Criminal Law. Vol. 3. Repr. ed. New York, etc. : Oxford University Press, 1989. ISBN: 0-19-503746-4.
169. **Feinberg, J.** *Harmless Wrongdoing* : The Moral Limits of the Criminal Law. Vol. 4. Repr. ed. New York, etc. : Oxford University Press, 1990.
170. **Ferzan, K.K.** Don't Abandon the Model Penal Code Yet! Thinking Through Simons's Rethinking. *Buff. Crim. L. Rev.*, 2003. Vol. 6, No. 1, p. 185-217. ISSN: 1093-3514.
171. **Feuerbach, P.J.A., von.** *Kleine Schriften Vermischten Inhalts*. Rürnberg : J.A.Stein (T.Otto), 1833.
172. **Finkelstein, C.** Is Risk a Harm? *U. Pa. L. Rev.*, 2003. Vol. 151, p. 963-1002. ISSN: 0041-9907.

173. **Fletcher, G.P.** Criminal Omissions: Some Perspectives. *Am. J. Comp. L.*, 1976. Vol. 24, No. 4, p. 703-717. ISSN: 0002-919X.
174. **Fletcher, G.P.** Domination in the Theory of Justification and Excuse. *U. Pitt. L. Rev.*, 1996. Vol. 57, p. 553-578. ISSN: 0041-9915.
175. **Fletcher, G.P.** *Rethinking Criminal Law*, 2nd ed. New York : Oxford University Press, 2000. ISBN: 0-19-513695-0.
176. **Fletcher, M., Löff, R., Gilmore, B.** *EU Criminal Law and Justice*. Cheltenham (UK), Northampton (USA) : Edward Elgar, 2008. ISBN: 978-1-84542-697-2.
177. **France, E.R.** Influence of European Community Law on the Criminal Law of the Member States. *Eur. J. Crime Crim. L. & Crim Just.*, 1994. Vol. 2, p. 324-358. ISSN: 0928-9569.
178. **Frankenberg, G.** Critical Comparisons: Re-thinking Comparative Law. *Harv. Int'l. L. J.*, 1985. Vol. 26, p. 411-456. ISSN: 0017-8063.
179. **Fumerton, R.** Moore, Causation, Counterfactuals, and Responsibility. *San Diego L. Rev.*, 2003. Vol. 40, 1273-1282. ISSN: 0036-4037.
180. **Gaius.** Institutes of Roman Law (C. 160), 4th ed. Transl. by E. Poste. The Online Library of Liberty, 2005. Pieejams: http://oll.libertyfund.org/EBooks/Gaius_0533.pdf [skatīts 2011-03-09].
181. **Gibbons, D.C., Garrity, D.L.** Some Suggestions for the Development of Etiological and Treatment Theory in Criminology. *Soc. F.*, 1960. Vol. 38, p. 51-58. ISSN: 0037-7732.
182. **Gilles Phillips, J.K., Woodman, R.** The Insanity of the Mens Rea Model: Due Process and the Abolition of the Insanity Defense. *Pace L. Rev.*, 2008. Vol. 28, issue 3, p. 455-494. ISSN: 0272-2410.
183. **Glueck, S., Hall, L.** *Cases on Criminal Law and its Enforcement* : American Casebook Series, 2nd ed. E.N.Grishwold. St. Paul : West Publishing Co., 1958.
184. **Gordon, T.F.** *History of America*, Vol. 1, 2. Philadelphia : Carey & Lea, 1831.
185. **Gorny, S.S.** American Criminal Law as it is Thought in Russia: A Translation from a Soviet Textbook. *A.B.A. J.*, 1950. Vol. 36, p. 542-545. ISSN: 0002-7596.
186. **Gorr, M.** The Actus Reus Requirement: A Qualified Defense. *Criminal Justice Ethics*, 1991. Vol. 10, p. 11-17. ISSN: 0731-129X.
187. **Green, S.P.** Prototype Theory and the Classification of Offenses in a Revised Model Penal Code: A General Approach to the Special Part. *Buff. Crim. L. Rev.*, 2001. Vol. 4, p. 301-339. ISSN: 1093-3514.
188. **Green, L.** *Rationale of Proximate Cause*. Kansas : Vernon Law Book Company, 1927.
189. **Greenawalt, K.** Perplexing Borders of Justification and Excuse. *Colum. L. Rev.*, 1984. Vol. 84, No. 8, p. 1897-1927. ISSN: 0010-1958.
190. **Gutteridge, H.C.** *Comparative Law* : an Introduction to the Comparative Method of Legal Study & Research. 2nd ed. Cambridge (U.K.) : The University Press, 1949.
191. **Hamdani, A.** Costly Ignorance and Strict Liability in Criminal Law. *The Third annual conference of Hebrew University*, working paper, 2004. Pieejams: <http://portal.idc.ac.il/en/ilea/PreviousMeetings/Documents/hamdani.pdf> [skatīts 2009-11-30].
192. **Hale, M. Hale, M.** *The History of the Pleas of the Crown*, Vol. 1, rep. ed. Red. G.Wilson, T.Dogherty. London : Payne, 1800.
193. **Hall, J.** Criminal Attempt – a Study of Foundations of Criminal Liability. *Yale L. J.*, 1940. Vol. 49, No. 5, p. 797-805. ISSN: 0044-0094.
194. **Hall, J.** *General Principles of Criminal Law*, 2nd ed. Indianapolis, New York : the Bobbs-Merrill co, inc., 1960.
195. **Harcourt, B.E.** The Collapse of the Harm Principle. *J. Crim. L. & Criminology*, 1999. Vol. 90, p. 109-184. ISSN: 0091-4169.
196. **Harding, A.** The Origins of Crime of Conspiracy. *T. of the Royal Historical Soc.*, Fifth Series, 1983. Vol. 33, p. 89-108. ISSN: 0080-4401.
197. **Harno, A.J.** Intent in Criminal Conspiracy. *U. Pa. L. Rev.*, 1941. Vol. 89, p. 624-647. ISSN: 0041-9907.
198. **Harries, J.** *Law and Crime in the Roman World* : Key themes in ancient History. Cambridge : Cambridge University Press, 2007. ISBN: 978-0-521-53532-8.
199. **Harrison, D.** *Conspiracy as a crime and as a tort in English Law*. London: Sweet Maxwell, 1924.

200. **Hart, H.L.A.** Acts of Will and Responsibility. *Grām.*: **Hart, H.L.A.** *Punishment and Responsibility* : Essays in the Philosophy of Law. Oxford : Clarendon Press, 2008. p. 90-113. ISBN: 978-0-19-953478-4.
201. **Hart, H.L.A., Honoré, T.** *Causation in the Law*, 2nd ed. Oxford : Clarendon Press, 1985. ISBN: 0-19-825474-1.
202. **Hart, H.M., Jr.** The Aims of the Criminal Law. *Law & Contemp. Probs.*, 1958. Vol. 23, No. 3, p. 401-441. ISSN: 0023-9186.
203. **Henry, R.D.D.** *The History of Great Britain*. Vol. 1, 5th ed. London : Cadell and Davies, 1814.
204. **Herodotus.** *The Histories* : 557-479 BC. Transl. by G.C.Macaulay. New York : Barnes & Noble Classics, 2005. ISBN: 1-59308-102-2.
205. **Herlin-Karnell, E.** Recent Developments in the Area of European Criminal Law. *Maastricht J. Eur. & Comp. L.*, 2007. Vol. 14, p. 15-37. ISSN: 1023-263X.
206. **Herring, J.** *Criminal Law: Text, Cases, and Materials*. 2nd ed. Oxford : Oxford University Press, 2006. ISBN: 978-0-19-928935-6.
207. **Hippard, J.J., Sr.** Unconstitutionality of Criminal Liability Without Fault: An Argument for a Constitutional Doctrine of Mens Rea. *Hous. L. Rev.*, 1973. Vol. 10, No. 5, p. 1039-1058. ISSN: 0018-6694.
208. **Hirsch, A., von, Jareborg, N.** Gauging Criminal Harm: A Living-Standard Analysis. *Oxford J. Legal Stud.*, 1991. Vol. 11, p. 1-38. ISSN: 0143-6503.
209. **Hitchler, W.H.** Criminal Attempts. *Dick. L. Rev.*, 1939. Vol. 43, No. 4, p. 211-223. ISSN: 0012-2459.
210. **Hobbes, T.** *Leviathan*. London : Printed for Andrew Crooke, 1651. Pieejams: <http://oregonstate.edu/instruct/phl302/texts/hobbes/leviathan-c.html#CHAPTERXXVII> [skatīts 2010-02-02].
211. **Hoerber, P.R.** The Abandonment Defense to Criminal Attempt. *Cal. L. Rev.*, 1986. Vol. 74, p. 377-427. ISSN: 0088-122.
212. **Holmes, O.W., Jr.** Possession. *Am. L. Rev.*, 1877. Vol. 12, p. 688-720. ISSN: 8755-481X.
213. **Holmes, O.W., Holmes, O.W., Jr.** *The Common Law*. [London] : Kessinger Publishing, 2005. ISBN: 1-4209-2646-2.
214. **Hug, W.** The History of Comparative Law. *Harv. L. Rev.*, 1932. Vol. 45, p. 1027-1070. ISSN: 0017-811X.
215. **Hunt, C.H.** *Life of Edward Livingstone*. New York : D. Appleton and Company, 1864.
216. **Husak, D.N.** *Philosophy of Criminal Law*. New York : Rowman & Littlefield, 1987. ISBN: 978-0-8476-7550-0.
217. **Hruschka, J.** Imputation. *BYU L. Rev.*, 1986. Vol. 3, p. 669-709. ISSN: 0360-151X.
218. **Jansen, N.** Comparative Law and Comparative Knowledge. *Grām.*: *The Oxford Handbook of Comparative Law*. Ed. by M.Reimann, R.Zimmermann. Oxford, New York : Oxford University Press, 2006, p. 305-338. ISBN: 978-0-19-929606-4.
219. **Jefferson, M.** *Criminal Law*. 8th ed. Harlow : Pearson Education, 2007. ISBN: 978-1-4058-4681-3.
220. **Kahn-Freund, O.** On Uses and Misuses of Comparative Law. *Mod. L. Rev.*, 1974. Vol. 37, p. 1-27. ISSN: 1468-2230.
221. **Kamba, W.J.** Comparative Law : A Theoretical Framework. *Int'l & Comp. L. Q.*, 1974. Vol. 23, p. 485-519. ISSN: 0020-5893.
222. **Kant, I.** *Metaphysical Elements of Justice* : part I of The metaphysics of morals. 2nd ed., transl. by J. Ladd. Indianapolis : Hackett Publishing Company, 1999. ISBN: 0-87220-419-7.
223. **Kant, I.** *Critique of practical reason and other writings in moral philosophy*. Transl. and ed. by L.W.Beck. Chicago : University of Chicago Press, 1949.
224. **Kaye, J.M.** The Making of English Criminal Law (1) : The Beginnings – A general Survey of Criminal Law and Justice down to 1500. *The Criminal Law Review*. London : Sweet and Maxwell, 1977, p. 4-13.
225. **Keating, G.C.** Strict Liability and the Mitigation of Moral Luck. *USC Center in Law, Economics and Organization*. Research Paper No.C06-12. Pieejams: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=923574 [skatīts 2009-11-18].
226. **Keedy, E.R.** Criminal Attempts at Common Law. *U. Pa. L. Rev.*, 1954. Vol. 102, p. 464-489. ISSN: 0041-9907.
227. **Kennedy, D.** Three Globalizations of Law & Legal Thought: 1850-2000. *Grām.*: *The New Law and Economic Development* : A Critical Appraisal. Ed. by D.M.Trubek, A.Santos. Cambridge : University Press, 2006. ISBN: 978-0-521-86021-5.
228. **Kennedy, D.** Two Globalizations of Law & Legal Thought: 1850-1968. *Staffolk U. L. Rev.*, 2003. Vol. 36, p. 631-679. ISSN: 0039-4696.
229. **Kitagawa, Z.** Development of Comparative Law in East Asia. *Grām.*: *The Oxford Handbook of Comparative Law*. Ed. by M.Reimann, R.Zimmermann. Oxford, New York : Oxford University Press, 2006, p. 237-260. ISBN: 978-0-19-929606-4.

230. **Kirchheimer, O.** Criminal Omission. *Harv. L. Rev.*, 1942. Vol. 55, No. 4, p. 615-642. ISSN: 0017-811X.
231. **Kleinheisterkamp, J.** Development of Comparative Law in Latin America. *Grām.: The Oxford Handbook of Comparative Law*. Ed. by M.Reimann, R.Zimmermann. Oxford, New York : Oxford University Press, 2006, p. 261-301. ISBN: 978-0-19-929606-4.
232. **Klip, A.** *European Criminal Law : An Integrative Approach* (Ius Communitatis) series. Vol. 2. Cambridge : Intersentia, 2009. ISBN: 978-9-05095-772-4.
233. **Kuligowski, M.** Rethinking DUI Law in Virginia. *U. Rich. L. Rev.*, 2007. Vol. 42, p. 107-121. ISSN: 0566-2389.
234. **Kühn, Z.** Development of Comparative Law in Central and Eastern Europe. *Grām.: The Oxford Handbook of Comparative Law*. Ed. by M.Reimann, R.Zimmermann. Oxford, New York : Oxford University Press, 2006, p. 215-236. ISBN: 978-0-19-929606-4.
235. **Labayle, H., Weyembergh, A.** *Code of Criminal Law of the European Union*. Bruxelles : Bruylant, 2005. ISBN: 978-2-8027-1931-1.
236. **LaFave, W.R.** *Criminal Law*, 5th ed. St. Paul : Thomson Reuters, 2010. ISBN: 978-0-314-91268-8.
237. **LaFave, W.R., Scott A.W., Jr.** *Criminal Law*. 2nd ed. St. Paul, Minn : West Publishing co., 1986. ISBN: 978-0-314-26045-1.
238. **Lanham, D, Bartal, B.F., Evans, R., Wood, D.** *Criminal Laws in Australia*. Sydney : The Federal Press, 2006. ISBN: 978-1-86287-558-6.
239. **Leavens, A.** A Causation Approach to Criminal Omissions. *Cal. L. Rev.*, 1988. Vol. 76, No. 3, p. 547-591. ISSN: 0088-122.
240. **Legrand, P.** *Fragments on law-as-culture*. Ad. author Schoordijk Institute. Deventer : W.E.J.Tjeenk Willink, 1999. ISBN: 90-271-5146-6.
241. **Legrand, P.** The Impossibility of 'Legal Transplants'. *Maastricht J. Eur. & Comp. L.*, 1997. Vol. 4, p. 111-124. ISSN: 1023-263X.
242. **Leonard, G.** Towards a Legal History of American Criminal Theory: Culture and Doctrine from Blackstone to the Model Penal Code. *Buff. Crim. L. Rev.*, 2004. Vol. 6, No. 2, p. 691-832. ISSN: 1093-3514.
243. **Lippman, M.** *Contemporary Criminal Law : Concepts, Cases, and Controversies*. 2nd ed. Los Angeles, etc. : Sage, 2010. ISBN: 978-1-4129-8129-3.
244. **Lipton, P.P.** The Classification of Crimes in Wisconsin. *Marq. L. Rev.*, 1967. Vol. 50, p. 346-364. ISSN: 0025-3987.
245. **Livingston, E.** *Project of a new penal code for the state of Louisiana*. London : Baldwin, Cradock, and Joy, 1824.
246. **Livingston, E.** *A System of Penal Law for the United States of America*. Washington : Gales & Seaton, 1828.
247. **Linforth, I.M.** *Solon the Athenian*. [b.v] : Johnson Reprint, 1919.
248. **Mack, E.** Bad Samaritanism and the Causation of Harm. *Philosophy & Public Affairs*, 1980. Vol. 9, No. 3, p. 230-259. ISSN: 0048-3915.
249. **Mac Donald, J.W.** The Classification of Crimes. *Cornell L. Q.*, 1933. Vol. 18, p. 524-563. ISSN: 0010-8847.
250. **Madison, J.H.** *A Lynching in the Heartland : race and memory in America*. New York : Plagrove Macmillan, 2003. ISBN: 14039-6121-2.
251. **Mahner, M., Bunge, M.** Function and Functionalism: A Synthetic Perspective. *Philosophy of Science*, 2001. Vol. 68, No. 1, p. 75-94. ISSN: 0031-8248.
252. **Maine, H.S.** *Ancient Laws*, 4th ed. London : J. Murray, 1870.
253. **Maitland, F.W., Montague, F.C.** *A Sketch of English Legal History* (1915). [London] : Adamant Media Corporation, 2001. Ed. by J.F.Colby. Rep. ed. ISBN: 978-1-4021-6615-0.
254. **Manchester, C.** The Origins of Strict Criminal Liability. *Anglo-Am. L. Rev.*, 1977. p. 277-283. ISSN: 0308-6569.
255. **Marcus, M.** The Making of the ABA Criminal Justice Standards. Forty Years of Excellence. *Criminal Justice*, 2009. Vol. 23, No. 4, p. 10-15. ISSN: 0887-7785.
256. **Marston, G.** Contemporaneity of Act and Intention in Crime. *L. Q. R.*, 1970. Vol. 86, p. 208-238. ISSN: 0023-933X.
257. **Mason, A.F.** John Bouvier and His Dictionary: 1839-1914 : [notes]. *Am. L. Sch. Rev.*, 1914. Vol. 3, No. 10, p. 546-549. ISSN: 9004-8180.
258. **Mattei, U.** *Comparative Law and Economics*. Michigan : University of Michigan Press, 1997. ISBN: 0-472-06649-8.

259. **Mayer, M.E.** *Der Causalzusammenhang zwischen Handlung und Erfolg im Strafrecht* : Eine rechtphilosophische Untersuchung. Strassburg : Heitz, 1899.
260. **Meehl, P.E.** Psychology and the Criminal Law. *U. Rich. L. Rev.*, 1970. Vol. 5, No. 1, p. 1-30. ISSN: 0566-2389.
261. **Michaels, A.C.** Constitutional Innocence. *Harv. L. Rev.*, 1999. Vol. 112, p. 828-902. ISSN: 0017-811X.
262. **Michaels, R.** The Functional Method of Comparative Law. *Grām.: The Oxford Handbook of Comparative Law*. Ed. by M.Reimann, R.Zimmermann. Oxford, New York : Oxford University Press, 2006, p. 339-382. ISBN: 978-0-19-929606-4.
263. **Milhizer, E.R.** Justification and Excuse: What They Were, What They Are, and What They Ought To Be. *St. John's L. Rev.*, 2004. Vol. 78, p. 725-896. ISSN: 0036-2905.
264. **Mill, J.S.** *On Liberty and other writings* : Cambridge texts in the history of political thought. Ed. by S.Collini. Cambridge : Cambridge University Press, 1989. ISBN: 0-521-37015-9.
265. **Misner, R.L.** The New Attempt Laws: Unsuspected Threat to the Fourth Amendment. *Stan. L. Rev.*, 1981. Vol. 33, p. 201-230. ISSN: 0038-9765.
266. **Monachesi, E.** Pioneers in Criminology: IX. Cesare Beccaria (1738-1794). *J. Crim. L. Criminology & Police Sci.*, 1955. Vol. 46, p. 439-449. ISSN :0022-0205.
267. **Mannheim, H.** Mens Rea in German and English Criminal Law – I, II, III. *J. Comp. Legis. & Int'l L.*, 1935. Vol. 17, No. 1, p. 82-101; No. 4, p. 236.-250; vol. 18, No. 1, p. 78-93. 1479-5949.
268. Model Penal Code: Official Draft as adopted at the 1962 Annual Meeting of The American Law Institute. *Grām.: Dubber, M. D. Model Penal Code*. New York : Foundation Press, 2002, p. 287-458.
269. *Model Penal Code and Commentaries*. P. 1, Vol. 1. Philadelphia : The American Law Institute, 1985.
270. *Model Penal Code* : Tentative Draft No. 4. Philadelphia : The American Law Institute, 1955.
271. **Montesquieu.** *The Spirit of Laws*, 1748. Transl. by T.Nugent, 1952. Kitchener (Canada) : Batoche Books, 2001. Pieejams: <http://socserv.mcmaster.ca/~econ/ugcm/3ll3/montesquieu/spiritoflaws.pdf> [skafīts 2011-08-22].
272. **Moore, M.S.** *Acts and Crime* : The Philosophy of Action and its Implications for Criminal Law. Oxford : Clarendon Press, 1993. ISBN: 0-19-825791-0.
273. **Moore, M.S.** *Causation adn Responsibility* : An Essay in Law, Morals, and Metaphysics. Oxford : Oxford Univeristy Press, 2009. ISBN: 978-0-19-925686-0.
274. **Muller, G.O.W.** On Common Law Mens Rea. *Minn. L. Rev.*, 1958. Vol. 42, No. 6, p. 1042-1104. ISSN: 0026-5535.
275. **Murphy, J.G.** Involuntary Acts and Criminal Liability. *Ethics*, 1971. Vol. 81, No. 4, p. 332-342. ISSN: 0014-1704.
276. **Müthel, J. L.** *Handbuch der livländischen Criminalrechtslehre*. Dorpat : G.F. von Bunge, 1827.
277. **Nourse, V.F.** Hearts and Minds: Understanding the New Culpability. *Buff. Crim. L. Rev.*, 2002. Vol. 6, No. 1, p. 361-388. ISSN: 1093-3514.
278. **Packer, H.L.** Mens Rea and the Supreme Court. *Sup. Ct. Rev.*, 1962. p. 107-152. ISSN: 0081-9557.
279. **Parker, J.S.** The Economics of Mens Rea. *Va. L. Rev.*, 1993. Vol. 79, No. 4, p. 741-812. ISSN: 0042-6601.
280. **Perkins, R.M.** A Rationale of Mens Rea. *Harv. L. Rev.*, 1939. Vol. 52, No. 6, p. 905-928. ISSN: 0017-811X.
281. **Perkins, R.M.** Criminal Attempts and Related Problems. *UCLA L. Rev.*, 1955. Vol. 2, p. 319-355. ISSN: 0041-5650.
282. **Perkins, R.M.** Negative Acts in Criminal Law. *Iowa L. Rev.*, 1937. Vol. 22, p. 659-683. ISSN: 0021-0552.
283. **Plato.** *The Laws*. Transl. by T.J. Saunders. Harmondsworth : Penguin Books, 1970.
284. **Plutarch.** *On Sparta*. Transl. by R.J.A.Talbert. London : Penguin Books, 1988. ISBN: 0-14-044463-7.
285. **Pollack, B.F.** Common Law Conspiracy. *Geo. L. J.*, 1947. Vol. 35, p. 328-352. ISSN: 0016-8092.
286. **Pollock, B.F.** The History of Comparative Jurisprudence. *Journal of the Society of Comparative Legislation*, 1903. Vol. 5, No. 1, p. 74-89. ISSN: 1479-5973.
287. **Pollock, F., Maitland, F.W.** *The History of English Law before the Time of Edward I* (1898). Vol. 1, 2nd rep. ed. New Jersey: The Lawbook Exchange Ltd, 2008. ISBN: 1-58477-718-4.
288. Proposed Legislation of Title 18.1 – Designation of Punishment and Capital Punishment. Senate Bill No. 56. *U. Rich. L. Rev.*, 1975. Vol. 9, p. 415.-426. ISSN: 0566-2389.
289. **Pufendorf, S.** *Of the Law of Nature and Nations* : Eight books. 4th ed., transl. by B.Kenneth. New Jersey : The Lawbook Exchange, 2005. ISBN: 978-1-58477-394-8.

290. **Radbruch, G.** *Paul Johann Anselm Feuerbach : ein juristenleben.* Wien : J. Springer, 1934.
291. **Raymond, P.E.** The Origin and Rise of Moral Liability in Anglo-Saxon Criminal Law. *Or. L. Rev.*, 1936. Vo. 15, No. 2, p. 93-117. ISSN: 0196-2043.
292. **Reed, A., Seago, P. A.** *Textbook of Criminal Law*, 2nd ed. London : Sweet & Maxwell, 2002. ISBN: 0-421-76870-3.
293. **Reimann, M.** Stepping out of the European Shadow: Why Comparative Law in the United States Must Develop Its Own Agenda. *Am. J. Comp. L.*, 1998. Vol. 46, p. 637-664. ISSN: 0002-919X.
294. **Reid, K.** Strict Liability: Some Principles for Parliament. *Statute L. Rev.*, 2008. Vol. 29, No. 3, p. 173-194. ISSN: 0144-3593.
295. **Reid, S.T.** *Criminal Law*, 8th ed. Oxford, New York : Oxford University Press, 2010. ISBN: 978-0-19-538903-6.
296. **Reitz, J.** How to do Comparative Law? *Am. J. Comp. L.*, 1998. Vol. 46, p. 617-636. ISSN: 0002-919X.
297. **Remington, F.J., Joseph, A.J.** Charging, Convicting, and Sentencing the Multiple Criminal Offender. *Wis. L. Rev.*, 1961. p. 528-565. ISSN: 0043-650X.
298. *Reports of Cases : Relative to Duty and Office of a Justice of the Peace, from 1776 to 1785.* Ed. by T.Caldecott. London : A. Strahan, 1800.
299. **Rhodes, P.J.** *A commentary on the Aristotelian "Athēnaiōn politeia"*, 2nd ed. Oxford : University Press, 1993. ISBN: 0-19-814942-5.
300. **Roach, K., Healy, P., Trotter, G.T.** *Criminal Law and Procedure: Cases and Materials.* 9th ed. Toronto : Emond Montgomery Publication, 2004. ISBN: 1-55239-118-3.
301. **Robertson, W. D.D.** *History of America*, Vol. 1; 2. Pieejamas: <http://www.forgottenbooks.org> [skafīts 2011-05-18].
302. **Robinson, P.H.** A Brief History of Distinctions in Criminal Culpability. *Hastings L. J.*, 1980. Vol. 31, No. 4, p. 815-853. ISSN: 0017-8322.
303. **Robinson P.H.** *Criminal Law : Textbook Treatise Series.* New York : Aspen, 1997. ISBN: 978-1-56706-495-7.
304. **Robinson, P.H.** *Fundamentals of Criminal Law*, 2nd ed. Boston, etc. : Little, Brown and Company, 1995. ISBN: 0-316-75111-1.
305. **Robinson, P.H.** *Mens Rea.* University of Pennsylvania Law School : Scholarship at Penn Law, Working paper No. 35, 1999. Pieejamas: <http://ssrn.com/abstract=661161> [skafīts 2008-12-11].
306. **Robinson, P.H.** Should the Criminal Law Abandon the Actus Reus-Mens Rea Distinction? *Grām.: Action and Value in Criminal Law.* Ed. by S.Shute, J.Gardner, J.Horder. Oxford : Clarendon Press, 1993, p. 187-211. ISBN: 0-19-825806-2.
307. **Robinson, P.H., Darley, J.M.** *Justice, Liability and Blame : Community Views and Criminal Law.* Boulder, Oxford : Westview Press, Inc., 1995. ISBN: 0-8133-2450-5.
308. **Robinson, P.H., Grall, J.A.** Element Analysis in Defining Criminal Liability: The Model Penal Code and Beyond. *Stan. L. Rev.*, 1983. Vol. 35, p. 681-762. ISSN: 0038-9765.
309. **Ryu, P.K.** Causation in Criminal Law. *U. Pa. L. Rev.*, 1958. Vol. 106, No. 6, p. 773-805. ISSN: 0041-9907.
310. **Sacco, R.** Legal Formants: A Dynamic Approach to Comparative Law : I; II. *Am. J. Comp. L.*, 1991. Vol. 39, p. 1-34; 343-401. ISSN: 0002-919X.
311. **Sacco, R.** One Hundred Years of Comparative Law. *Tul. L. Rev.*, 2000-2001. Vol. 75, p. 1159-1176. ISSN: 0041-3992.
312. **Saunders, K.W.** Voluntary Acts and the Criminal Law: Justifying Culpability based on the Existence of Volition. *U. Pitt. L. Rev.*, 1988. Vol. 49, p. 433-476. ISSN: 0041-9915.
313. **Sayre, F.B.** Criminal Attempts. *Harv. L. Rev.*, 1928. Vol. 41, No. 7, p. 822-827. ISSN: 0017-811X.
314. **Sayre, F.B.** Criminal Conspiracy. *Harv. L. Rev.*, 1922. Vol. 35, p. 393-427. ISSN: 0017-811X.
315. **Sayre, F.B.** Mens Rea. *Harv. L. Rev.*, 1932. Vol. 45, p. 974-1026. ISSN: 0017-811X.
316. **Sayre, F.B.** Public Welfare Offenses. *Colum. L. Rev.*, 1933. Vol. 33, No. 1, p. 55-88. ISSN: 0010-1958.
317. **Sayre, F.B.** The Present Signification of Mens Rea in Criminal Law. *Grām.: Harvard Legal Essays : Written in Honor of, and Presented to Joseph Henry Beale and Samuel Williston (1934).* Repr. ed. Freeport, New York : Books For Libraries Press, Inc., 1967, p. 399-417.
318. **Schopp, R.F.** *Justification Defenses and Just Conviction.* Cambridge (USA) : University Press, 1998. ISBN: 0-521-62211-5.
319. **Schwenzer, I.** Development of Comparative Law in Germany, Switzerland, and Austria. *Grām.: The Oxford Handbook of Comparative Law.* Ed. by M.Reimann, R.Zimmermann. Oxford, New York : Oxford University Press, 2006, p. 69-106. ISBN: 978-0-19-929606-4.

320. **Scmidt-Sandwick, R.** Constitutional Law – Freedom of Speech: Supreme Court Strikes down Two Provisions of the Child Pornography Prevention Act (CPPA), Leaving Virtual Child Pornography Virtually Unregulated. *N.D. L. Rev.*, 2003. Vol. 79, p. 175-202. ISSN: 0029-2745.
321. **Schulhofer, S.J.** Harm and Punishment: A Critique of Emphasis on the Results of Conduct in the Criminal Law. *U. Pa. L. Rev.*, 1974. Vol. 122, issue 6, p. 1497-1607. ISSN: 0041-9907.
322. **Schulhofer, S.J., Kadish, S.H.** *Criminal Law and its Processes* : Cases and Materials, 7th ed. New York : Aspen, 2001. ISBN: 0-7355-1990-0.
323. **Schultz, D.A.** *Encyclopedia of American law*. New York : Infobase Publishing, 2002. ISBN: 0-8160-4329-9.
324. **Seigel, M.L.** Bringing Coherence to Mens Rea Analysis for Securities-related Offenses. *Wis. L. Rev.*, 2006. No. 6, p. 1563-1624. ISSN: 0043-650X.
325. **Sieber, U.** European Unification and European Criminal Law. *Eur. J. Crime Crim. L. & Crim Just.*, 1994. Vol. 2, p. 86-104. ISSN: 0928-9569.
326. **Siegel, S.A.** Francis Wharton's Orthodoxy: God, Historical Jurisprudence, and Classical Legal Thought. *Am. J. Legal Hist.*, 2004. Vol. 46, p. 422-446. ISSN: 0002-9319.
327. **Simester, A.P., Sullivan, G.R.** *Criminal Law: Theory and Doctrine*, 2nd ed. Oxford : Hart Publishing, 2003. ISBN: 1-84113-364-7.
328. **Simons, K.W.** Rethinking Mental States. *B.U. L. Rev.*, 1992. Vol. 72, p. 463-554. ISSN: 0006-8047.
329. **Simons, K.W.** Should the Model Penal Code's Mens Rea Provisions Be Amended? *Ohio St. J. Crim. L.*, 2003. Vol. 1, No. 1, p. 179-205. ISSN: 1546-7619.
330. **Simons, K.W.** When Is Strict Criminal Liability Just? *J. Crim. L. & Criminology*, 1997. Vol. 87, p. 1076-1078. ISSN: 0091-4169.
331. **Singer, R.G.** The Resurgence of Mens Rea: I – Provocation, Emotional Disturbance, and the Model Penal Code. *B.C. L. Rev.*, 1986. Vol. 27, No. 2, p. 243-324. ISSN: 0161-6587.
332. **Singer, R.G.** The Resurgence of Mens Rea: II – Honest but Unreasonable Mistake of Fact in Self Defense. *B.C. L. Rev.*, 1987. Vol. 28, No. 3, p. 459-522. ISSN: 0161-6587.
333. **Singer, R.G.** The Resurgence of Mens Rea: III – The Rise and Fall of Strict Criminal Liability. *B.C. L. Rev.*, 1989. Vol. 30, No. 2, p. 337-410. ISSN: 0161-6587.
334. **Singer, R.G., Husak, D.** Of Innocence and Innocents: The Supreme Court and Mens Rea Since Herbert Packer. *Buff. Crim. L. Rev.*, 1999. Vol. 2, No. 2, p. 859-944. ISSN: 1093-3514.
335. **Singer, R.G., La Fond, J.Q.** *Criminal law* : Examples & Explanations. 4th ed. New York : Aspen, 2007. ISBN: 978-0-7355-6243-1.
336. **Skilton, R.H.** The Mental Element in Criminal Attempt. *U. Pitt. L. Rev.*, 1937. Vol. 3, p. 181-190. ISSN: 0041-9915.
337. **Skilton, R.H.** The Requisite Act in a Criminal Attempt. *U. Pitt. L. Rev.*, 1937. Vol. 3, p. 308-319. ISSN: 0041-9915.
338. **Smith, J.C.** *Responsibility in Criminal Law. Grām.*: Barbara Wootton : Social Science and Public Policy : Essays in Her Honour. Cambridge : Routledge, 1986, p. 141-155. ISBN: 0-422-79690-5.
339. **Smith, J.C.** Two Problems in Criminal Attempts. *Harv. L. Rev.*, 1957. Vol. 70, p. 422-448. ISSN: 0017-811X.
340. **Smith, M., Pearson, A.** The Value of Strict Liability. *Criminal Law Review*, 1969. Vol. 5. p. 5-16. ISSN: 0011-135X.
341. **Smith, P.** Legal Liability and Criminal Omissions. *Buff. Crim. L. Rev.*, 2002. Vol. 5, p. 69-103. ISSN: 1093-3514.
342. **Sostrin, M.** Private Writings and the First Amendment: The Case of Brian Dalton. *U. Ill. L. Rev.*, 2003. No. 3, p. 887-912. ISSN: 0276-9948.
343. **Spjut, R.J.** When is an Attempt to Commit an Impossible Crime a Criminal Act? *Ariz. L. Rev.*, 1987. Vol. 29, p. 247-279. ISSN: 0004-153X.
344. **Stephen, J.F.** *A History of Criminal Law of England*, Vol. 1. London : Macmillan and co, 1883.
345. **Stephen, J.F.** *A History of Criminal Law of England*, Vol. 2. London : Macmillan and co, 1883.
346. **Stephen, J.F.** *A History of Criminal Law of England*, Vol. 3. London : Macmillan and co, 1883.
347. **Strahorn, J.S., Jr.** Preparation for Crime as a Criminal Attempt. *Wash. & Lee L. Rev.*, 1939. Vol. 1, No. 1, p. 1-30. ISSN: 0043-0463.
348. **Strahorn, J.S., Jr.** The Effect of Impossibility on Criminal Attempts. *U. Pa. L. Rev.*, 1930. Vol. 78, p. 962-998. ISSN: 0041-9907.

349. **Sweet, W.** Jeremy Bentham (1748-1832). *Grām.: The Internet Encyclopedia of Philosophy*. Ed. by J. Fieser, B. Dowden. A Professionally Peer-Reviewed Resource, 2008. Pieejams: <http://www.iep.utm.edu/b/bentham.htm> [skafīts 2008-11-12].
350. **Teeters, N.K.** *Deliberations of the International Penal and Penitentiary Congresses, 1872-1935*. Philadelphia : Temple University Book Store, 1949.
351. *The Digest of Justinian*. Transl. by C.H.Monro, MA. Vol. 2. London : C.J. Clay and Sons, 1909.
352. *The Oxford Companion to American Law*. Ed. by K.L.Hall. Oxford : Oxford University Press, 2002. ISBN: 0-19-508878-6.
353. *The Oxford Handbook of Causation*. Ed. by H.Beebee, C.Hitchcock, P.Menzies. Oxford : Oxford University Press, 2009. ISBN: 978-0-19-927973-9.
354. **Thomy, G.A.** Notes on Classification of Crimes as Felonies and Misdemeanors. *S. C. L. Q.*, 1953. Vol. 5, p. 59-68. ISSN: 0276-9441.
355. **Turner, C.J.W.** Attempts to Commit Crimes. *Cambridge L. J.*, 1934. Vol. 5, No. 2, p. 230-248. ISSN: 0008-1973.
356. **Turner, R.V.** *The English Judiciary in the Age of Glanvill and Bracton (1176-1239)*. Rep. ed. Cambridge : University Press, 2008. ISBN: 0-521-07242-5.
357. **Van den Wyngaert, C.** Criminal Law and the European Communities: Defining the Issues. *Mich. YBI Legal Stud.*, 1983. Vol. 4. p. 247-270. ISSN: 8756-0615.
358. **Vogenaer, S.** Sources of Law and Legal Method in Comparative Law. *Grām.: The Oxford Handbook of Comparative Law*. Ed. by M.Reimann, R.Zimmermann. Oxford, New York : Oxford University Press, 2006, p. 869-898. ISBN: 978-0-19-929606-4.
359. **Vold, G.B., Bernard, T.J., Snipes, J.B.** *Theoretical Criminology*, 4th ed. New York : Oxford University Press, 1998. ISBN: 0-19-507321-5.
360. **Wasserstrom, R.A.** Strict Liability in the Criminal Law. *Grām.: Freedom and Responsibility : Readings in Philosophy and Law*. Ed. by H. Morris. Stanford : Stanford University Press, 1961.
361. **Watson, A.** Legal Transplants and Law Reform. *L. Q. R.*, 1976. Vol. 92, p. 79-84. ISSN: 0023-933X.
362. **Wechsler, H.A.** American Law Institute II – A Thoughtful Code of Substantive Law. *J. Crim. L. Criminology & Police Sci.*, 1955. Vol. 45 p. 524-530. ISSN: 0022-0205.
363. **Wechsler, H.A., Jones, W.K., Korn, H.L.** The Treatment of Inchoate Crimes in the Model Penal Code of the American Law Institute: Attempt, Solicitation, and Conspiracy. *Colum. L. Rev.*, 1961. Vol. 61, No. 4, p. 571-628; No. 6, p. 957-1030. ISSN: 0010-1958.
364. **Western, P., Mangiafico, J.** The Criminal Defense of Duties: A Justification, Not an Excuse – And Why it Matters. *Buff. Crim. L. Rev.*, 2003. Vol. 6, p. 833-950. ISSN: 1093-3514.
365. **Wiel, C., van de.** *History of Canon Law*. Louvain theological & pastoral monographs Vol. 5. Louvain : Peeters Press, 1991. ISBN: 978-9068312126.
366. **Wigmore, J.H.** Nova Methodus Discendae Docendaeque Jurisprudentiae. *Harv. L. Rev.*, 1916-1917. Vol. 30, p. 812-829. ISSN: 0017-811X.
367. **Wiley, J.S.** Not Guilty by Reason of Blamelessness: Culpability in Federal Criminal Interpretation. *Va. L. Rev.*, 1999. Vol. 85, p. 1021-1162. ISSN: 0042-6601.
368. **Williams, G.** Criminal Omission – The Conventional View. *L. Q. R.*, 1991. Vol. 107, p. 86-98. ISSN: 0023-933X.
369. **Wilson, W.** *Criminal Law: Doctrine and Theory*. 2nd ed. Harlow (UK) : Pearson Education, 2003. ISBN: 0-585-47301-2.
370. **Wilson, W.** Murder by Omission: Some Observations on a Mismatch between the General and Special Parts. *New Crim. L. Rev.*, 2010. Vol. 13, No. 1, p. 1-22. ISSN: 1933-4192.
371. **Winfield, P.H.** *The History of Conspiracy and Abuse of Legal Procedure* (1921), 2nd rep. ed. Washington : Beard Books, 2001. ISBN: 1-58798-106-8.
372. **Woolrych, H.W.** *The Life of the Right Honorable Sir Edward Coke : Lord Chief Justice of the Kings Bench (1826)*. Rep. ed. New Jersey : Rothman Reprint inc., 1972.
373. **Wormald, P.** *The making of English law: King Alfred to the Twelfth Century : Legislation and its Limits*. Vol. 1, 4th ed. Oxford : Wiley-Blackwell, 2001. ISBN: 0-631-22740-7.
374. **Wright, R.S.** *The Law of Criminal Conspiracies and Agreements*. London : Butterworths, 1873.
375. **Wright, R.W.** Causation in Tort Law. *Cal. L. Rev.*, 1985. Vol. 73, p. 1736-1828. ISSN: 0088-122.
376. *Year-and-a-Day-Rule : To the Governor and the General Assembly of Virginia : Report of the Virginia State Crime Commission*. Richmond : Commonwealth of Virginia, 2002. Pieejams:

[http://leg2.state.va.us/dls/h&sdocs.nsf/fc86c2b17a1cf388852570f9006f1299/8b3110f558f1f8ef85256ebe006269ad/\\$FILE/RD45.PDF](http://leg2.state.va.us/dls/h&sdocs.nsf/fc86c2b17a1cf388852570f9006f1299/8b3110f558f1f8ef85256ebe006269ad/$FILE/RD45.PDF) [skatits 2012-02-11].

377. **Zaibert, L.A.** Philosophical Analysis and the Criminal Law. *Buff. Crim L. R.*, 2000. Vol. 4, p. 101-138. ISSN: 1093-3514.
378. **Zandt, C.V.** *Criminals' Motives are Exclusive to Investigators*, 2006. Pieejams: <http://www.msnbc.msn.com/id/11481546> [skatits 2012-01-18].
379. **Zweigert, K., Kötz, H.** *Introduction to Comparative Law*, 3rd ed. Transl. by T.Weir. Oxford : Oxford University Press, 1998. ISBN: 978-0-19-826859-8.
380. **Бойко, А.И.** *Преступное бездействие*. Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2003. ISBN: 5-94201-162-1.
381. **Викторов, Б.А.** *Цель и мотив в тяжких преступлениях*. Москва : Издательство Московского университета, 1963.
382. **Волков, Б.С.** *Мотив и квалификация преступлений*. Казань : Издательство Казанского университета, 1968.
383. **Волков, Б.С.** *Мотив преступлений*. Казань : Издательство Казанского университета, 1982.
384. **Ворошилин, Е.В., Кригер, Т.А.** *Субъективная сторона преступления*. Москва : Издательство Московского университета, 1987.
385. **Дагель, П.С., Котов, Д.П.** *Субъективная сторона преступления и её установление*. Воронеж : Издательство Воронежского университета, 1974.
386. **Есаков, Г.А.** *Англо-Американское уголовное право : эволюция и современное состояние общей части*. Москва : Проспект , 2007. ISBN: 978-5-482-01731-9.
387. **Есаков, Г.А.** *Mens Rea в уголовном праве Соединенных Штатов Америки*. Санкт-Петербург : Юридический центр пресс, 2003. ISBN: 5-94201-232-6.
388. *История Советского уголовного права*. Кол. авторов: А.А.Герцензон, Ш.С.Грингауз, Н.Д.Дурманов, М.М.Исаев, и др. Москва : Юридическая издательство МЮ СССР, 1948.
389. **Козлов, А. П.** *Понятие преступления*. Санкт-Петербург : Юридический центр пресс, 2004. ISBN: 5-94201-263-6.
390. **Козочкин, И.Д.** *Уголовное право США: Успехи и проблемы реформирования*. Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2007. ISBN: 978-5-94201-510-7.
391. *Комментарий к Уголовному кодексу РСФСР*. 2-е изд., ред. Ю.Д.Северин. Москва : Юридическая литература, 1984.
392. **Кузнецова, Н.Ф.** *Проблемы квалификации преступлений*. Лекции по спецкурсу "Основы квалификации преступлений". Москва : Городец, 2007. ISBN: 978-5-9584-0173-4.
393. *Курс уголовного права*. Общая часть. Том 1: Учение о преступлении. Под Ред. Н.Ф.Кузнецова, И.М.Тяжкова. Москва : Зерцало-М, 1999. ISBN: 5-8078-0039-7.
394. **Лясс, Н.В.** *Проблемы вины и уголовной ответственности в современных буржуазных теориях*. Санкт-Петербург : Издательство Ленинградского университета, 1977.
395. **Малинин, В.Б.** *Причинная связь в уголовном праве : Теория и практика уголовного права и уголовного процесса*. Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2000. ISBN: 5-93292-011-4.
396. **Наумов, А.В.** *Российское уголовное право*. Общая часть: Курс лекций. 2-е изд., переработанное и дополненное. Москва : Издательство БЕК, 2000. ISBN: 5-85639-267-1.
397. **Наумов, А.В.** *Российское уголовное право*. Том 1. Общая часть. Москва : Юридическая литература, 2004. ISBN: 5-7260-1022-1.
398. **Рарог, А.И.** *Квалификация преступлений по субъективным признакам : Теория и практика уголовного права и уголовного процесса*. Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2003. ISBN: 5-94201-124-9.
399. **Скляр, С.В.** *Вина и мотивы преступного поведения : Теория и практика уголовного права и уголовного процесса*. Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2004. ISBN: 5-94201-374.
400. **Таганцев, Н. С.** *Русское уголовное право* (1902). Часть общая. Том I. Тула : «АВТОГРАФ», 2001. ISBN: 5-89201-025-2.
401. **Трухин, А.** Тяжесть преступления как категория уголовного права. *Уголовное Право*, 2005. No. 2, с. 59-61.
402. **Тарарухин, С.А.** *Установление мотива и квалификация преступлений*. Киев : Издательство Объединение «Вища школа», 1977.
403. *Уголовное право зарубежных государств*. Общая часть : Учебное пособие. Авторский кол. Под ред. И.Д.Козочкина. Москва: Омега-Л, 2003. ISBN: 5-88774-057-4.

404. *Уголовное право зарубежных государств*. Общая и Особенная часть : Учебник. Авторский кол. Под ред. И.Д.Козочкина. 3-е изд., перераб. и доп. Москва: Волтерс Клувер, 2010. ISBN: 978-5-392-01630-3.
405. **Чубинский, М.П.** *Мотивъ преступной дѣятельности и его значение въ уголовномъ правѣ*. Ярославль : Типо-литографія Э.Т.Фалькъ, 1900.

Vārdnīcas un uzzīņu literatūra, citi materiāli

1. Angļu-Latviešu/Latviešu angļu vārdnīca. Sast. Dz. Kalniņa. Rīga : Avots, 2003. ISBN: 9984-7009-0-9.
2. Akadēmiskā terminu datubāze AkadTerm. Pieejams: <http://termini.lza.lv/term.php> [skatīts 2011-04-11].
3. **Čerfase, L.** *Latīņu spārnotie teicieni*. Rīga : “Zinātne”, 1992. ISBN: 5-7966-0661-1.
4. Latīņu-Latviešu vārdnīca. Sast. A. Gavrilovs. Rīga : “Zvaigzne”, 1994. ISBN: 5-405-00913-X.
5. *Latviešu valodas vārdnīca*. Autoru kol., red. D.Guļevska, I.Rozenštrauha, D.Šnē. Rīga : Avots, 2006. ISBN: 9984-757-79-X.
6. *Svešvārdu vārdnīca*, 3.izd. Red. J.Baldunčiks. Rīga : Jumava, 2007. ISBN: 978-9984-38332-3.
7. *Tildes Vārdnīcu Pārlūks*. [b.v.] : Sabiedrība Tilde, 2008.
8. **Harper, D.** *Online Etymology Dictionary*, 2010. Pieejama: www.etymonline.com [skatīts 2012-03-19].
9. Legal Dictionaries. Pieejams: <http://jurist.law.pitt.edu/dictionary.htm> [skatīts 2012-01-25].
10. Likumprojekti. Pieejami Latvijas Republikas Saeimas mājas lapā: <http://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS11.nsf/webAll?OpenView> [skatīts 2012-02-10].
11. TMLik_280711_KL. Likumprojekts “Grozījumi Krimināllikumā”.
12. TMAnot_191009_KL. Likumprojekta “Grozījumi Krimināllikumā” anotācija. Pieejams lejupielādei: http://www.mk.gov.lv/doc/2005/TMAnot_191009_KL.1521.doc [skatīts 2009-11-12].
13. Constitution Society. Liberty Library of Constitutional Classics, 1997. Pieejams: <http://www.constitution.org/liberlib.htm> [skatīts 2012-08-21].
14. The XVIIIth International Congress of Comparative Law. Pieejams: <http://www.wcl.american.edu/events/2010congress/> [skatīts 2010-09-22].
15. The American Bar Association (ABA) : About the ABA. Pieejams: http://www.americanbar.org/utility/about_the_aba.html [skatīts 2011-06-15].
16. The International Academy of Comparative Law (IACL). History. Pieejams: http://www.iuscomparatum.org/141_p_1551/history.html [skatīts 2010-09-22].
17. The International Institute for the Unification of Private Law (Unidroit) : An Overview. Pieejams: <http://www.unidroit.org/dynasite.cfm?dsmid=103284> [skatīts 2010-09-22].
18. The Literature Network. Pieejams: <http://www.online-literature.com/> [skatīts 2012-03-16].

Juridiskie tiesību akti

1. 1968.gada 26.novembra Konvenciju par noilguma termiņa nepiemērošanu kara noziegumiem un noziegumiem pret cilvēci. *Grām.*: Cilvēka tiesības : Starptautisko līgumu krājums. 1.sēj., 2.d. Ženēva : Apvienotās Nācijas, 1994, 679.-681.lpp. ISBN: 92-1-154101-8.
2. 1945.gada 8.augusta Nirnbergas starptautiskā kara tribunāla Harta. Pieejams angļu val.: <http://www.uni-marburg.de/icwc/dateien/imtcenglish.pdf> [skatīts 2012-03-15].
3. Latvijas Republikas Satversme: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 43. 1993. 1.jūlijs.
4. Krimināllikums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 199/200 (1260/1261), 1998. 08.jūlijs.
5. Kriminālprocesa likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 74 (3232). 2005. 11. maijs.
6. Latvijas Kriminālkodekss un komentāri pie atsevišķiem Latvijas Kriminālkodeksa pantiem (dr. jur. A. Niedre). Rīga : Valsts SIA “TIC”, 1997.
7. Latvijas Kriminālkodekss. Rīga : [b.i.], 1992.
8. Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss: LR likums. *Ziņotājs*, Nr.51, 1984. 20.decembris.
9. Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Kriminālkodekss. Rīga : Avots, 1984.

10. KPFSR Kriminālkodekss : ar pārgrozījumiem līdz 1940.gada 15.novembrim. Oficiālais teksts ar pielikumiem un sistematizētiem materiāliem pantu kārtībā. Rīga : Latvijas PSR Tieslietu Tautas Komisariāts, 1940.
11. Civillikums: LR likums. 1937. 28.janvāris.
12. Sodu likums. Rīga : Kodifikācijas nodaļa, 1936.
13. 1903.gada 22.marta Sodu likumi. Tulkojums ar paskaidrojumiem un ar motīviem par Latvijas valdības laikā izdotiem grozījumiem. Neofic., 6.izd. Rīga : Valsts tipogrāfija, 1932.
14. 1903.gada 22.marta Sodu likumi. Tulkojums ar paskaidrojumiem par Sodu likumu piemērošanu Latvijā. Rīga : Valsts tipogrāfija, 1925.
15. Pacientu tiesību aizsardzības likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr.205 (4191), 2009. 30.decembris.
16. Grozījumi likumā "Par Krimināllikuma spēkā stāšanās laiku un piemērošanas kārtību": LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 82 (3866), 2008. 28.maijs.
17. Pornogrāfijas ierobežošanas likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr.83 (3659), 2007. 24.maijs.
18. Vides aizsardzības likums: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr.183 (33551), 2006. 15.novembris.
19. Par Krimināllikuma spēkā stāšanās laiku un piemērošanas kārtību: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr.331/332 (1392/1393), 1998. 15.oktobris.
20. Ārstniecības likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr.67/168 (882/883). 1997. 01.jūlijs.
21. Par Valsts noslēpumu: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr.181 (666). 1996. 29.oktobris.
22. Tiesnešu disciplinārās atbildības likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr.132 (263), 1994. 10.novembris.
23. Par Latvijas PSR likumdošanas aktu piemērošanu Latvijas Republikas teritorijā: Latvijas Republikas Augstākās Padomes lēmums. *Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs*, Nr.33/34, 1991. 29. augustā.
24. Ceļu satiksmes noteikumi; Ministru kabineta 2004.gada 29.jūnija noteikumi Nr.571. *Latvijas Vēstnesis*, Nr.103 (3051), 2004. 01.jūlijs.

ASV tiesību akti

25. ASV Konstitūcija: The Constitution of the United States. Pieejams: <http://www.archives.gov/exhibits/charters/constitution.html> [skatīts 2012-03-03].
26. ASV 1948.gada Kodeksa 18.sadaļa; Noziegumi un kriminālprocess: US Code – Title 18; Crimes and Criminal Procedure. Pieejams lejupielādei: http://uscode.house.gov/download/title_18.shtml [skatīts 2012-03-06].
27. Aīdaho Kriminālkodekss: Idaho Criminal Code. Pieejams: <http://www.legislature.idaho.gov/idstat/Title18/T18.htm> [Skatīts 2012-03-21].
28. Aiovas Krimināllikums: Iowa Criminal Law. Pieejams: <http://www.legis.state.ia.us/IACODE/1999SUPPLEMENT/XVI.html> [Skatīts 2012-03-21].
29. Alabamas Kriminālkodekss: Alabama Criminal Code. Pieejams: <http://www.legislature.state.al.us/CodeofAlabama/1975/13297.htm> [Skatīts 2012-03-21].
30. Aļaskas Krimināllikums: Alaska Criminal Law. Pieejams: <http://www.touchngo.com/lglcntr/akstats/statutes/title11.htm> [Skatīts 2012-03-21].
31. Arizonas Kriminālkodekss: Arizona Criminal Code. Pieejams: <http://www.azleg.gov/ArizonaRevisedStatutes.asp?Title=13> [Skatīts 2012-03-21].
32. Arkanzasas Kriminālkodekss: Arkansas Criminal Code. Pieejams: <http://www.lexisnexis.com/hottopics/arcodes/Default.asp> [Skatīts 2012-03-21].
33. Delavēras Kriminālkodekss: Delaware Criminal Code. Pieejams: <http://delcode.delaware.gov/title11/index.shtml#TopOfPage> [Skatīts 2012-03-21].
34. Dienviddakotas Kriminālkodekss: South Dakota Criminal Code. Pieejams: <http://legis.state.sd.us/statutes/DisplayStatute.aspx?Type=Statute&Statute=22> [skatīts 2012-03-21].
35. Dienvidkarolīnas Kriminālkodekss: South Carolina Criminal Code. Pieejams: <http://www.scstatehouse.gov/code/title16.php> [skatīts 2012-03-21].
36. Džordžijas Kriminālkodekss: Criminal Code of Georgia. Pieejams: <http://law.justia.com/codes/georgia/2010/title-16/> [skatīts 2012-03-21].

37. Floridas Kriminālkodekss: Florida Pieejams: Criminal Code. Pieejams: http://www.leg.state.fl.us/statutes/index.cfm?App_mode=Display_Index&Title_Request=XLVI#TitleXLVI [skatīts 2012-03-22].
38. Guamas Krimināl un Labošanas Sodū Kodekss ar Komentāriem. Guam Criminal and Correctional Code Annotated. Pieejams: <http://www.justice.gov.gu/CompilerofLaws/GCA/title9.html> [skatīts 2012-03-22].
39. Havaju Sodū Kodekss ar komentāriem: Hawaii Penal Code with Commentary. Pieejams: <http://codes.lp.findlaw.com/histatutes/5/37> [skatīts 2012-03-21].
40. Ilinoisas 1961.gada Kriminālkodekss: Illinois Criminal Code of 1961. Pieejams: <http://www.ilga.gov/legislation/ilcs/ilcs2.asp?ChapterID=53> [skatīts 2012-03-21].
41. Indiānas Krimināllikums un procedūra: Indiana Criminal Law and Procedure. Pieejams: <http://www.state.in.us/legislative/ic/code/title35/> [skatīts 2012-03-21].
42. Jutas Kriminālkodekss: Utah Criminal Code. Pieejams: <http://le.utah.gov/~code/TITLE76/TITLE76.htm> [skatīts 2012-01-26].
43. Kalifornijas Sodū kodekss: Penal Code of California. Pieejams: http://www.leginfo.ca.gov/html/pen_table_of_contents.html [skatīts 2012-01-26].
44. Kanzasas Kriminālkodekss: Kansas Criminal Code. Pieejams: http://kansasstatutes.lesterama.org/Chapter_21/ [skatīts 2012-03-23].
45. Kolorado Kriminālkodekss: Colorado Criminal Code. Pieejams: <http://www.michie.com/colorado/lpext.dll?f=templates&fn=main-h.htm&cp=> [skatīts 2012-03-23].
46. Kolumbijas apgabala Kriminālkodekss: District of Columbia Criminal Code. Pieejams: <http://michie.lexisnexis.com/dc/lpext.dll?f=templates&fn=main-h.htm&cp=> [skatīts 2012-03-23].
47. Konetikutas Sodū Kodekss: Connecticut Penal Code. Pieejams: <http://www.cga.ct.gov/2001/pub/Title53a.htm> [skatīts 2012-03-23].
48. Luiziānas Krimināllikums: Louisiana Criminal Code. Pieejams: <http://legis.la.gov/lss/lss.asp?folder=88> [skatīts 2012-03-23].
49. Masačūsetsas Kriminālkodekss: Massachusetts Criminal Code. Pieejams: <http://www.mass.gov/legis/laws/mgl/gl-pt4-toc.htm> [skatīts 2012-03-23].
50. Mena Kriminālkodekss: Maine Criminal Code. Pieejams: <http://janus.state.me.us/legis/statutes/17-A/title17-Ach0sec0.html> [skatīts 2012-03-23].
51. Merilendas Krimināllikums: Maryland Criminal Law. http://mlis.state.md.us/asp/statutes_Respond.asp?article=gr&section=&Extension=HTML [skatīts 2012-01-26].
52. Mičiganas Sodū Kodekss: Michigan Penal Code. <http://www.legislature.mi.gov/%28S%2851nlge1t2vdyxzs2h1x0q45%29%29/mileg.aspx?page=getObject&objectname=mcl-act-328-of-1931> [skatīts 2012-01-26].
53. Minesotas Kriminālkodekss: Minnesota Criminal Code. Pieejams: <https://www.revisor.leg.state.mn.us/statutes/?view=part&start=609&close=624> [skatīts 2012-01-18].
54. Misisipi Kodeksa 97.sadaļa. Noziegumi: Mississippi Code. Title 97. Crimes. Pieejams: <http://www.lexisnexis.com/hottopics/mscode/> [skatīts 2012-01-18].
55. Misūri Kriminālkodekss: Missouri Criminal Code. Pieejams: <http://www.moga.mo.gov/statutes/statutes.htm#T38> [skatīts 2012-01-18].
56. Montānas 1973.gada Kriminālkodekss: Montana Criminal Code of 1973. Pieejams: http://data.opi.mt.gov/bills/mca_toc/45.htm [skatīts 2012-01-18].
57. Nebraskas Kriminālkodekss: Nebraska Criminal Code. Pieejams: <http://law.justia.com/codes/nebraska/2009/Chapter28/Chapter28.html> [skatīts 2012-01-18].
58. Nevadas Kriminālkodekss: Nevada Criminal Code. <http://www.leg.state.nv.us/NRS/Index.cfm> [skatīts 2012-01-18].
59. Ņūdžersijas Krimināltiesību kodekss: New Jersey Code of Criminal Justice. Pieejams lejupielādei: <ftp://www.njleg.state.nj.us/statutes> [skatīts 2012-01-18]; pieejams: <http://law.onecle.com/new-jersey/2c-the-new-jersey-code-of-criminal-justice/index.html> [skatīts 2012-01-18].
60. Ņūhempšīras Kriminālkodekss: New Hampshire Criminal Code. Pieejams: <http://www.gencourt.state.nh.us/rsa/html/NHTOC/NHTOC-LXII.htm> [skatīts 2012-01-18].
61. Ņujorkas Sodū Kodekss: New York Penal Law. Pieejams: <http://public.leginfo.state.ny.us/menugetf.cgi?COMMONQUERY=LAWS> [skatīts 2012-01-26].

62. Ņūmeksikas Kriminālkodekss: New Mexico Criminal Code. Pieejams: <http://www.conwaygreene.com/nmsu/lpext.dll?f=templates&fn=main-h.htm&2.0> [skatīts 2012-01-18].
63. Ohaio Kriminālkodekss: Ohio Criminal Code. Pieejams: <http://codes.ohio.gov/orc/29> [skatīts 2012-01-18].
64. Oklahomas Sodū Kodekss: the penal code of the State of Oklahoma Pieejams lejupielādei: <http://www.oklegislature.gov/osstatuestitle.html> [skatīts 2012-01-26].
65. Oregonas 1971.gada Kriminālkodekss : Oregon Criminal Code of 1971. Pieejams: <http://www.leg.state.or.us/ors/vol4.html> [skatīts 2012-01-18].
66. Pensilvānijas Kriminālkodekss: Pennsylvania Crimes Code. Pieejams: <http://www.legis.state.pa.us/WU01/LI/LI/CT/HTM/18/18.HTM> [skatīts 2012-01-18].
67. Rietumvirdžīnijas Kriminālkodekss: West Virginia Crimes Code. Pieejams: <http://www.legis.state.wv.us/wvcode/ChapterEntire.cfm?chap=61> [skatīts 2012-01-18].
68. Rodas Kriminālkodekss: Rhode Crimes Code. Pieejams: <http://www.rilin.state.ri.us/statutes/title11/index.htm> [skatīts 2012-01-18].
69. Tenesī Kriminālkodekss: Tennessee Crimes Code. Pieejams: <https://www.lexisnexis.com/hottopics/tncode/> [skatīts 2012-03-23].
70. Teksasa Sodū Kodekss: Texas Penal Code. Pieejams: <http://www.statutes.legis.state.tx.us/> [skatīts 2012-01-18].
71. Vaiomingas Kriminālkodekss: Wyoming Criminal Code. Pieejams: <http://legisweb.state.wy.us/statutes/statutes.aspx?file=titles/Title6/Title6.htm> [skatīts 2012-03-23].
72. Vašingtonas Kriminālkodekss: Washington Criminal Code. Pieejams: <http://apps.leg.wa.gov/rcw/default.aspx> [skatīts 2012-03-23].
73. Vērmontas Kriminālkodekss: Vermont Criminal Code. Pieejams: <http://www.lexisnexis.com/hottopics/vtstatutesconstctrules/> [skatīts 2012-03-23].
74. Virdžīnijas Kriminālkodekss: Virginia Criminal Code. Pieejams: <http://leg1.state.va.us/cgi-bin/legp504.exe?000+cod+TOC1802000> [skatīts 2012-03-23].
75. Viskonsinas Kriminālkodekss: Wisconsin Criminal Code. Pieejams: <http://www.legis.state.wi.us/rsb/Statutes.html> [skatīts 2012-03-23].
76. Ziemeļdakotas Kriminālkodekss: North Dakota Criminal Code. Pieejams: <http://www.legis.nd.gov/cencode/t12-1.html> [skatīts 2012-03-23].
77. Ziemeļkarolīnas Krimināllikums: North Carolina Criminal Law. Pieejams: <http://www.ncga.state.nc.us/gascripts/Statutes/StatutesTOC.pl?Chapter=0014> [skatīts 2012-03-23].

Citi ārvalstu tiesību akti

78. Austrālijas Kriminālkodekss: Criminal Code 2002. No. A2002-51. Pieejams: <http://www.legislation.act.gov.au/a/2002-51/current/pdf/2002-51.pdf> [skatīts 2012-01-28].
79. Vācijas Kriminālkodekss: Strafgesetzbuch. Pieejams: <http://www.gesetze-im-internet.de/stgb/> [skatīts 2012-01-25].
80. Apvienotās Karalistes Krimināltiesību likums (attiecināms tikai uz Angliju un Velsu): Criminal Law Act 1967. Pieejams: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1967/58/contents> [skatīts 2011-06-14].
81. Krievijas Federācijas Kriminālkodekss: Уголовный Кодекс Российской Федерации от 13.06.1996, N 63-ФЗ. Pieejams: <http://www.consultant.ru/popular/ukrf/> [skatīts 2011-06-07].
82. 1958. gada PSR Savienības un savienoto republiku Kriminālās likumdošanas pamati: Основы уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик 1958 года. Pieejams: <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=ESU;n=4905> [skatīts 2012-02-20].
83. Krievijas PFSR 1926.gada Kriminālkodekss: Уголовный кодекс РСФСР 1926 года. Pieejams: <http://www.soldat.ru/files/3/22/32/605.html> [skatīts 2010-02-02].
84. Krievijas PFSR 1922.gada Kriminālkodekss: Уголовный кодекс РСФСР 1922 года. Pieejams: <http://www.library.ru/help/docs/n10349/yk1922.txt> [skatīts 2010-02-02].
85. 1903.gada 22.marta Sodū likumu projekts: Уголовное Уложение 22 марта 1903 года. По изданиям Н.С.Таганцева. 2.изд. Ред. П.Н.Якоби. Рига: Лета, 1922.
86. 1919.gada 12.decembra Vadošie noteikumi Krievijas PFSR krimināltiesībās: Руководящие начала по уголовному праву РСФСР. Pieejams: <http://pravo.levonevsky.org/baza/soviet/sss7311.htm>; <http://www.pseudology.org/Documets/RukovodNachalaUK1919.htm> [skatīts 2012-03-20].

87. Krievijas impērijas zemju likumu kopoījums, 15.sēj; Krimināl un labošanas sodu nolikums: *Свод Законовъ Россійской Имперіи*, Том 15. Уложение о наказаніяхъ уголовныхъ и исправительныхъ, 1885. Pieejams: <http://civil.consultant.ru/code/> [skatīts 2011-05-17].
88. *Наказъ Екатерины II Комиссии о составленіи проекта новаго Уложения*, 1767. Pieejams: http://historydoc.edu.ru/catalog.asp?ob_no=12793&cat_ob_no=15408 [skatīts 2011-05-17].
89. *Соборное уложение 1649 года царя Алексея Михайловича*. Pieejams: <http://www.bibliotekar.ru/sobornoe-ulozhenie-1649> [skatīts 2011-05-17].

Tiesu prakses materiāli

1. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1988.gada 07.oktobra spriedums lietā Nr.10519/83 *Salabiaku v. France*.
2. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2006.gada 20.marta spriedums lietā Nr.33501/96 *Telfner v. Austria*.
3. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2009. gada 10. februāra spriedums lietā Nr. 14939/03 *Sergey Zolotukhin v. Russia*.
4. Satversmes tiesas spriedumu lietā Nr. 2004-17-01. *Latvijas Vēstnesis*, 16 (3174). 2005. 28.janvāris.
5. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2010.gada 28.decembra lēmums lietā Nr.SKK-616/2010.
6. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2007.gada 28.marta lēmums Nr.SKK01-221/07.
7. Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2007. gada 08.marta lēmumu lietā Nr. SKK-13/2007.
8. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2005.gada 06.janvāra lēmums lietā Nr. SKK-0016-05.
9. LR AT Krimināllietu tiesu palātas 2006.gada 31.maija spriedums lietā Nr.PAK-203.
10. Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2007.gada 22.janvāra spriedums lietā Nr.KA04-0019/07-25.
11. Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2006.gada 02.novembra spriedums lietā Nr.K04-421-06/5.
12. Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2006.gada 22.jūnija spriedums lietā Nr.K04-215-06/3.
13. Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2006.gada 30.maija spriedums lietā Nr.KA 04-12-06/16.
14. Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2006.gada 03.aprīļa spriedums lietā Nr.K/04-277/06-4.
15. Latgales apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2006.gada 03.februāra spriedumu lietā Nr.K03-29/06.
16. Rīgas apgabaltiesas krimināllietu tiesas kolēģijas 2005.gada 07.septembra spriedums lietā Nr.11094103604/K 04-359-05/7; Nr.11088045505/K 04-492-05/7.
17. Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2005.gada 23.augusta spriedums lietā Nr.K 04-417-05/23.
18. Vidzemes apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2004.gada 04.novembra spriedumu lietā Nr.KA 05-176/04-08.
19. Jūrmalas pilsētas tiesas 2007.gada 18.maija Spriedumu lietā Nr.7-0003-07.
20. Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas 2005.gada 07.februāra spriedumu lietā Nr. K30-61/05.
21. Gulbenes rajona tiesas 2004.gada 06.aprīļa spriedumu lietā Nr. 14-40/04/1.
22. Valkas rajona tiesas 2003.gada 07.februāra spriedums lietā Nr. K38-3/03.
23. Tiesu prakse krimināllietās par slepkavībām : tiesu prakses apkopojums. Latvijas Republikas Augstākā tiesa, 2009/2010. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/info/summary/2010/> [skatīts 2011-06-15].
24. Likuma piemērošana krimināllietās par svešas mantas nolaupīšanu: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Plēnuma 2001.gada 14.decembra lēmums Nr. 3. *Grām.*: Latvijas Republikas Augstākās tiesas plēnuma lēmumu krājums. Rīga: Latvijas Policijas akadēmija, 2002, 68.-80.lpp.
25. Par krimināllikumu piemērošanu lietās par tīšām slepkavībām: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Plēnuma 1992.gada 24.februāra lēmums Nr. 1. *Grām.*: Latvijas Republikas Augstākās tiesas plēnuma lēmumu krājums. Rīga: Latvijas Policijas akadēmija, 2002, 20.-26.lpp.

ASV tiesu prakse

26. *United States v. Ruiz* (1997), 105 F.3d 1492.
27. *United States v. Amiel* (1996), 95 F.3d 135.

28. *United States v. X-Citement Video* (1994), 513 U.S. 64.
29. *United States v. Katz* (1967), 389 U. S. 347.
30. *United States v. Roth* (1957), 354 U.S. 476.
31. *United States v. Morissette* (1952), 342 U.S. 246 .
32. *United States v. Dotterweich* (1943), 320 U.S. 277.
33. *United States v. Balint* (1922), 258 U.S. 250.
34. *United States v. Abrams* (1919), 250 U.S. 616.
35. *United States v. Chicago, B. & Q. Railway Co.* (1911), 220 U.S. 559.
36. *Vacco v. Quill* (1997), 521 U.S. 793, 117 S.Ct. 2293.
37. *Osborne v. Ohio* (1990), 495 U.S. 103.
38. *New York v. Ferber* (1982), 458 U.S. 747.
39. *Powell v. Texas* (1968), 392 U.S. 514, 88 S.Ct. 2145.
40. *Robinson v. California* (1962), 370 U.S. 660, 82 S.Ct. 1417.
41. *Lambert v. California* (1957), 355 U.S. 225.
42. *Shevlin-Carpenter Co v. Minnesota* (1910), 218 U.S. 57.
43. *Doe v. City of Lafayette, ind.* (2004), 377 F.3d 757.
44. *Ashcroft v. Free Speech Coalition* (2002), 122. S. Ct. 1389.
45. *Law Enforcement Standards Board v. Village of Linden Station* (1981), 101 Wis. 2d 472, 490, 305 N.W.2d 89.
46. *Gaynon v. Kreuger* (1966), 31 Wis.2d 609, 143 N.W.2d 437.
47. *State v. Janklow* (2004), SD 36, P 2, 678 N.W.2d 189, 190.
48. *State v. Schroeder* (2004), SD 21, P 1, 674 N.W.2d 827.
49. *Williams v. State* (2003), 782 N.E.2d 1039.
50. *State v. Dalton* (2003), 153 Ohio App.3d 286, 2003-Ohio-3813.
51. *State v. Tippets* (2002), 180 Ore. App. 350, 43 P.3d 455.
52. *Kuntz v. State* (2000), 298 Mont. 146, 995 P.2d 951.
53. *Wooley v. State* (1999), 716 N.E.2d 919.
54. *State v. Mouzon* (1997), 326 S.C. 199, 485 S.E.2d 918.
55. *Smallwood v. State* (1996), 343 Md. 97, 680 A.2d 512.
56. *People v. Kevorkian* (1994), 447 Mich. 436, 527 N.W.2d 714.
57. *Commonwealth v. Pestnikas* (1992), 421 Pa. Super. 371, 617 A.2d 1339.
58. *State v. Bauer* (1991), 471 N.W.2d 363.
59. *People v. Acosta* (1991), 284 Cal. Rptr. 117.
60. *People v. Kern* (1989), 149 A.D.2d 187, 545 N.Y.S.2d 4.
61. *Commonwealth v. Dunne* (1985), 394 Mass. 10, 16, 474 N.E.2d 538.
62. *People v. Warner-Lambert Co.* (1980), 51 N.Y.2d 295, 414 N.E.2d 660.
63. *People v. Arzon* (N.Y.Sup.Ct 1978), 92 Misc.2d 739, 401 N.Y.S. 156.
64. *People v. Stewart* (1976), 40 N.Y.2d 692, 358, N.E.2d 487, 389 N.Y.S.2d 804.
65. *People v. Kibbe* (1974), 35 N.Y.2d 407.
66. *People v. Davis* (1973), 33 N.Y.2d 221.
67. *State v. Postorino* (1972) 52 Wis. 2d 501, 190 N.W.2d 926.
68. *People v. Valton* (1971), 33 Mich.App. 49, 189 N.W.2d 873.

69. *People v. Stamp* (1969), 2 Cal. App. 3d 203 [82 Cal. Rptr. 598].
70. *Commonwealth v. Atencio* (1963), 345 Mass. 627, 198 N.E.2d 223.
71. *People v. Downer* (1962), 57 Cal.2d 800.
72. *Thacker v. State* (1961), 103 Ga.App. 36, 117 S.E.2d 913, 915.
73. *Commonwealth v. Root* (1961), 403 Pa. 571, 170 A.2d 310.
74. *People v. Decina* (1956), 2 N.Y.2d 133, 138 N.E.2d 799, 157 N.Y.S.2d 558.
75. *People v. Goldstein* (1956), 139 Cal.App.2d 146.
76. *State v. Carbone* (1952), 10 N.J. 329.
77. *People v. Gibson* (1949), 94 Cal. App. 2d 468, 210.
78. *People v. Miller* (1935), 2 Cal.2d 527, 42 P.2d 308.
79. *People v. Rizzo* (1927), 246 N.Y. 334, 158 N.E. 888.
80. *People v. Jaffe* (1906), 185 N.Y. 497, 78 N.E. 169.
81. *Commonwealth v. Kennedy* (1897), 170 Mass. 18, 20, 48 N.E. 770.
82. *Commonwealth v. Mash* (1844), 48 Mass. (7Metc.) 472.

Anglijas tiesu prakse

83. *R v. G and R* (2003), UKHL 50.
84. *R v. Moloney* (1985), AC 905.
85. *Gammon (Hong Kong) Ltd. and Others v. Attorney General of Hong Kong* (1984), 2 All ER 503.
86. *MPC v Caldwell* (1982), AC 341 (HL).
87. *R v Lawrence* (1982), AC 510.
88. *Haughton v. Smith* (1975) AC 476, (1973) UKHL 4.
89. *Regina v. Cunningham* (1957), 2 Q.B. 396.
90. *King v. Barker* (1924), N.Z.I.R. 865.
91. *R. v. Ring* (1892), 17 Cox C.C. 491.
92. *Regina v. Faulkner* (1877), 13 Cox's Criminal Cases 550.
93. *Regina v. Prince* (1875), 13 Cox's Criminal Cases 138.
94. *Rylands v. Fletcher* (1868), L.R. 3 H.L. 330.
95. *R. v. Collins* (1864), 9 Cox CC 497.
96. *R. v. Eagleton* (1855), 169 E.R. 826.
97. *Regina v. Dugdale* (1853), 1 El. & Bl. 435, 439.
98. *R v. Woodrow* (1846), 15 M. & W. 404.
99. *R. v. Goodchild* (1846), 2 Car. & K. 293.
100. *King v. Higgins* (1801), 2 East 5. *Grām.*: A Selection of Cases Illustrative of English Criminal Law, red. C.S.Kenny, 8.izd. Cambridge : University Press, 1935, p. 83-85.
101. *R v. Walter* (1799), 3 Esp. 21.
102. *Rex v. Scofield* (1784), Cald. 397. *Grām.*: Reports of Cases : Relative to Duty and Office of a Justice of the Peace, from 1776 to 1785. Ed. by T. Caldecott. London: A. Strahan, 1800, p. 397-403.
103. *Rex v. Lennard* (1772), 1 Leach 90, 168 E.R. 147.
104. *Calvin's Case (Calvin v. Smith, 1608)*, 7. Coke Report 1a, 77 ER 377-419.

Rīgā,

2012.gada 01.oktobrī

Agnese BEĻSKA

Pievienotie materiāli

Problemātisko angļu valodas krimināltiesību jēdzienu skaidrojums

ACT	darbība, rīcība. Krimināltiesībās lietots plašākā un šaurākā nozīmē. Plašākā nozīmē – ietver darbību, bezdarbību (<i>omission</i> ↓) un valdījumu (<i>possession</i> ↓). Šaurākā nozīmē – tikai darbība kā aktīva, apzināta cilvēka ķermeņa kustība.
ACTOR	izdarītājs, persona, kas iesaistījies rīcībā, izdarījusi pārkāpumu. Atšķirībā no Latvijas krimināltiesībām netiek izprasts kā noziedzīga nodarījuma sastāva elements “subjekts”, bet drīzāk lietots nošķiršanai no citiem līdzdalības veidiem.
ACTUS REUS	vainojama rīcība (latīņu val.), angļu val. tulkots kā <i>guilty act</i> . Vārds <i>guilty</i> jeb vainojams aptver kā objektīvo, tā subjektīvo vainu. Par <i>act</i> sk.↑. <i>Vispārējās tiesībās</i> uzskatīts par nozieguma izpratnes kodolu, jo psihiskās attieksmes vērtēšana bija saistīta ar personas saukšanu pie kriminālatbildības. Aptver nozieguma ārējos, fiziskos, objektīvos elementus un pazīmes. Latvijas krimināltiesībās attiecīgi “objekts” un “objektīvās puses” kopumā.
AGREEMENT	vienošanās, noruna, saskaņošana. Lai gan pati par sevi atzīta par sagatavošanās darbību, <i>vispārējās tiesībās</i> līdzās noziedzīgam nodomam veidoja vienošanās noziegumu (<i>conspiracy</i> ↓), kas vērtēts kā pabeigts noziegums. Vienošanās noziegums atzīstams par pabeigtu ar noziedzīgas norunas (<i>criminal agreement</i>) starp divām vai vairākām personām noslēgšanas brīdī (tai skaitā gadījumos, kad otra persona no norunas atkāpjas vai arī otra persona nav sasniegusi kriminālatbildības vecumu). Norunas kritēriji izstrādāti tiesu praksē: 1) nav jābūt rakstiskam vai verbālam līgumam, jo noruna noslēdzama arī ar konkludentām, saskaņotām darbībām; 2) konstatējams vienots nolūks pret sasniedzamo rezultātu; 3) vienots nolūks attiecināms uz norunas esenci, bet vienošanās par visām detaļām nav būtiska; 4) konstatējams nolūks kopējiem spēkiem sasniegt rezultātu. Sk., piemēram, lietas <i>State v. Carbone</i> (1952), 10 N.J. 329, <i>U.S. v. Amiel</i> (1996), 95 F.3d 135, <i>State v. Mouzon</i> (1997), 326 S.C. 199, 485 S.E.2d 918, <i>U.S. v. Ruiz</i> (1997), 105 F.3d 1492.
ASSAULT	Personas aizskaršana, uzbrukums, vardarbības draudi. <i>Vispārējās tiesībās</i> viens no senākajiem nepabeigta nozieguma veidiem, kas vērtēts kā pabeigts noziegums. Parasti analizēts kopsakarā ar citu plānoto noziegumu, piemēram – vardarbības draudi ar mērķi izvarot vai nodarīt miesas bojājumus. Mūsdienās ASV krimināltiesībās nošķirami vairāki aizskārums nozieguma veidi. Piemēram, vienkārša aizskaršana (<i>simple assault</i>) definēta PKK § 211.1 kā <i>misdiminors</i> ↓ vai mazāk smags (<i>petty</i>) <i>misdiminors</i> . Persona saucama pie atbildības par šādu vienkāršu aizskaršanu, ja tā: (a) mēģina nodarīt vai mērķtiecīgi, apzināti vai neapdomīgi nodara miesas bojājumus citai personai; (b) nevērtīgi nodara miesas bojājumus citai personai ar nāvēju ieroci; vai (c) mēģina caur fiziskiem draudiem citu personu iebiedēt, ka nenovēršami tiks nodarīti smagi miesas bojājumi. Sk. arī <i>vehicular assault</i> ↓.
ASSISTED SUICIDE	asistētā pašnāvība. Apzināta līdzekļu, informācijas, padoma u.tml. sniegšana citai personai ar nolūku tai sniegt atbalstu pašnāvības izdarīšanai. Teorijā analizēta arī <i>physician assisted suicide</i> (ārsta asistētā pašnāvība), kad apzinātu palīdzību personai izdarīt pašnāvību sniedz ārsts. Ņemot vērā to, ka asistētā pašnāvība faktiski veido atbalstīšanas noziegumu (<i>solicitation</i> ↓) rīcībai, kas mūsdienās nav atzīstama par noziegumu <i>per se</i> (pašnāvība), tās kriminalizēšana kritizēta krimināltiesību zinātniskajā literatūrā. Šajā gadījumā nav konstatējama fiziska cēloņsakarība starp personas rīcību un citas personas nāvi. Piemēram, lietā <i>People v. Kevorkian</i> (1994), 447 Mich. 436, 527 N.W.2d 714, ārsts radīja sistēmu, ar kuru persona varēja pati izbeigt savu dzīvību. Nošķirama no eitanāzijas (aktīvās vai pasīvās – atļaušana nomirt), kad personas rīcība ir cēloņsakarībā ar citas personas nāvi.
ATTEMPT	mēģinājums. Nepabeigta nozieguma veids, <i>vispārējās tiesībās</i> tradicionāli veido atsevišķu, pabeigtu noziegumu. Sākotnēji kriminalizēja noteikta veida noziegumu mēģinājumus, piemēram, <i>assault</i> ↑, <i>burglary</i> ↓. Kā pirmais Anglijas tiesu praksē fiksētais gadījums, kad jebkura cita nozieguma mēģinājums vispārīgi atzīts par pabeigtu noziegumu, minēts spriedums lietā <i>Rex v. Scofield</i> (1784), Cald. 397, bet kā nozīmīgākais – spriedums lietā <i>King v. Higgins</i> (1801), 2 East 5. Vispārīgi par mēģinājuma izpratni sk. Sayre, F.B. Criminal Attempts. <i>Harv. L. Rev.</i> , 1928. Vol. 41, No. 7, p. 822-827; Curran, J.W. Criminal and Non Criminal Attempts. Parts I; II. <i>Geo. L. J.</i> , 1931. Vol. 19, p. 185-202; 316-337; Turner, C.J.W. Attempts to Commit Crimes. <i>Cambridge L. J.</i> , 1934. Vol. 5, No. 2, p. 230-248; Hall, J. Criminal Attempt – a Study of Foundations of Criminal Liability. <i>Yale L. J.</i> , 1940. Vol. 49, No. 5, p. 797-805. Mēģinājuma konstatēšanai teorijā un praksē izvirzīti kritēriji: 1) <i>actus reus</i> ↑ kā acīmredzama rīcība; 2) <i>mens rea</i> ↓ kā nolūks, mērķis.

Vispārējās tiesībās acīmredzamas rīcības konstatēšanai izmantoja vairākas pieejas:

(a) populārākais bija *proximity test* jeb “pietiekama tuvuma tests”, proti, vai rīcība bijusi pietiekami tuvu nozieguma pabeigšanai. Sk. *People v. Rizzo* (1927), 246 N.Y. 334, 158 N.E. 888.

(b) populārs bija arī “pēdējās darbības tests” (*last act test*), saskaņā ar kuru persona saucama pie atbildības par mēģinājumu vienīgi tad, kad tā spērusi pēdējo soli nozieguma izdarīšanas virzienā. Sk. *R. v. Eagleton* (1855), 169 E.R. 826.

(c) “neapšaubāmības tests” (*the equivocality test* jeb *res ipsa loquitur*), proti, persona saucama pie atbildības, ja tās rīcība nepašaubāmi norāda uz to, ka tiek mēģināts izdarīt noziegumu. Lietā *King v. Barker* (1924), N.Z.I.R. 865, norādīts, ka, sagatavošanās un mēģinājuma nošķiršanai būtiski ir novērtēt, vai personas rīcība neapšaubāmi atspoguļo noziedzīgo nodomu. Šis princips ASV vislielāko atzinību guva Kalifornijas štata tiesu praksē. sk. *People v. Miller* (1935), 2 Cal.2d 527, 42 P.2d 308; *People v. Goldstein* (1956), 139 Cal.App.2d 146; *People v. Downer* (1962), 57 Cal.2d 800.

(d) “atkāpšanās neiespējamības tests” (*probable desistance test*), proti, persona par mēģinājumu saucama pie atbildības tajā brīdī, kad faktiski nepastāv iespēja atkāpties no izdarītā un rezultāta iestāšanos turpmāk ietekmēt var tikai ārēji faktori. Sk. *People v. Gibson* (1949), 94 Cal. App. 2d 468, 210.

Par acīmredzamas rīcības konstatēšanas problemātiku *vispārējās tiesībās* sk. **Beale, J.H., Jr.** Criminal Attempts. *Harv. L. Rev.*, 1903. Vol. 16, p. 491-507; **Keedy, E.R.** Criminal Attempts at Common Law. *U. Pa. L. Rev.*, 1954. Vol. 102, p. 464-489; **Arnold, T.W.** Criminal Attempts – the Rise and Fall of an Abstraction. *Yale L. J.*, 1930. Vol. 40, No. 1, p. 53-80; **Skilton, R.H.** The Requisite Act in a Criminal Attempt. *U. Pitt. L. Rev.*, 1937. Vol. 3, p. 308-319; **Hitchler, W.H.** Criminal Attempts. *Dick. L. Rev.*, 1939. Vol. 43, No. 4, p. 211-223; **Smith, J.C.** Two Problems in Criminal Attempts. *Harv. L. Rev.*, 1957. Vol. 70, p. 422-448; **Strahorn, J.S., Jr.** Preparation for Crime as a Criminal Attempt. *Wash. & Lee L. Rev.*, 1939. Vol. 1, No. 1, p. 1-30; **Perkins, R.M.** Criminal Attempts and Related Problems. *UCLA L. Rev.*, 1955. Vol. 2, p. 319-355.

Savukārt PKK ieviesta *substantial steps test* jeb “būtisku soļu tests”, proti, vērtējams personas izdarītais. Ja *vispārējo tiesību* sagatavošanās un mēģinājuma nošķiršanas “testi” priekšplānā izvirzīja jautājumu, cik tuvu persona ar savu rīcību pietuvojusies plānotā nozieguma īstenošanai, tad PKK ietvertais būtisko soļu tests par galveno izvirza jautājumu, cik daudz persona jau ir izdarījusi, lai sasniegtu plānoto noziedzīgo rezultātu. Par PKK regulējuma kritiku no konstitucionālo tiesību viedokļa sk. **Misner, R.L.** The New Attempt Laws: Unsuspected Threat to the Fourth Amendment. *Stan. L. Rev.*, 1981. Vol. 33, p. 201-230; **Arenson, K.J.** The Pitfalls in the Law of Attempt: A New Perspective. *The Journal of Criminal Law*, 2005. Vol. 69, p. 146-167.

Subjektīvi konstatējams personas mērķis:

(a) iesaistīties konkrētā rīcībā un

(b) sasniegt kaitīgu rezultātu.

Neskatoties uz šo vispārārstīto principu tiesu praksē bijuši gadījumi, kad persona saukta pie atbildības par mēģinājuma izdarīšanu aiz neapdomības. Sk. *Smallwood v. State* (1996), 343 Md. 97, 680 A.2d 512.

Kā galvenā subjektīvās puses noteikšanas problēma mēģinājuma noziegumā teorijā minēta “elementu analīze” (*element analyze*) prasību izpilde – nav vienotas nostājas, kā vērtējama personas psihiskā attieksme pret ieplānotā nozieguma definīcijā minētajiem blakusapstākļiem (*attendant circumstances*), ja noziegums palicis nepabeigts. Jo sevišķi šāds jautājums kļūst aktuāls, kad nozieguma definīcija paredz stingri noteikto atbildību (*strict liability*). Sk. *Commonwealth v. Dunne* (1985), 394 Mass. 10, 16, 474 N.E.2d 538. tiesa argumentēja, ka, vērtējot personas atbildību par mēģinājumu izdarīt *statutory rape* (stāšanās attiecībās ar personu, kas jaunāka par 16 gadiem), lai konstatētu, ka noticis minētā nozieguma mēģinājums, pret blakus apstākli – personas vecumu – tāpat saglabājas šā nozieguma definīcijā minētā stingri noteiktā atbildība un faktam, vai persona ir vai nav zinājusi cietušās vecumu, nav nozīmes.

Par subjektīvās puses problemātiku mēģinājumā sk. **Skilton, R.H.** The Mental Element in Criminal Attempt. *U. Pitt. L. Rev.*, 1937. Vol. 3, p. 181-190; **Enker, A.N.** Mens Rea and Criminal Attempt. *Am. B. Found. Res. J.*, 1977. No. 4, p. 845-879; **Alexander, L., Kessler, K.D.** Mens Rea and Inchoate Crimes. *J. Crim. L. & Criminology*, 1997. Vol. 87, Nr. 4, p. 1138-1191.

ATTENDANT CIRCUMSTANCES

blakusapstākļi, klātesošie apstākļi. Jēdziens ieviests un skaidrots PKK, ar to aptverot noziedzīga pārkāpuma ārējos, objektīvās realitātes apstākļus – kā tiesiskos, tā faktiskos (*material elements*). Tiesību teorijā apzīmēti arī kā objektīvie elementi (*objective elements*). Latvijā attiecīgi citas noziedzīga nodarījuma objektīvās pazīmes.

BLAME- WORTHINESS, BLAMEWORTHY

blameworthiness – a state of guilt – vainas stāvoklis; *blameworthy* – nosodāms, vainojams, peļams; tāds, kas ir pelnījis atbildību vai atzīšanu, ka ir bijis nepatiess vai ļauns, vai aizskarošs. Plašākā nozīmē saskaņā ar *vispārējām tiesībām* (vainas kontekstā) tā ir motīva vispārējā amoralitāte, netikumīga griba vai ļaunumdomājošs prāts (*moral blameworthiness*). Netiek prasīts konkrēts psihiskais stāvoklis, piemēram, *apzināti, mērķtiecīgi*. Šaurākā nozīmē norāda uz psihisko stāvokli, kas prasīts pārkāpuma definīcijā, piemēram, ar nolūku, apzināti, nevērīgi u.tml. Tādā gadījumā ir jāņem vērā tādi izņēmumi kā negribēta rīcība, spaidi, nepieskaitāmība, nejaušība un kļūda.

BURGLARY	ielaušanās, nelikumīga iekļūšana; kā nozieguma veids – iekļūšana ar mērķi izdarīt zādzību. <i>Vispārējās tiesībās</i> viens no pirmajiem nepabeigta nozieguma veidiem, kas tika uzskatīts par pabeigtu noziegumu.
CARELESSNESS	neuzmanība, vieglprātība, bezrūpība, paviršība; tāda īpašība, kad persona nav bijusi pietiekami uzmanīga, lai novērtētu visus apstākļus. ASV krimināltiesībās no tās attīstījušās divas patstāvīgas vainojamības (<i>culpability</i> ↓) formas – neapdomība (<i>recklessness</i> ↓) un nevērība (<i>negligence</i> ↓). Atbilstoši Latvijas krimināltiesībās viena no divām vainas formām – neuzmanība.
CAUSATION	cēloņsakarība; krimināltiesībās – fiziskais, objektīvais cēloniskais sakars starp personas labprātīgu rīcību (nodarījumu) un iestājušos kaitīgo rezultātu (sekām). Nošķirama zinātniskā un juridiski centrētā pieeja. Zinātniskā pieeja paredz, ka cēloņsakarība nav izprotama savādāk, kā citās zinātnēs. Juridiski centrētā – juridiskajā zinātnē definējama atšķirīga cēloņsakarības izpratne. Cēloņsakarības konstatēšanai, kas teorijā vērtēts gan kā patstāvīgs noziedzīga pārkāpuma elements, gan kā kaitējuma elementa sastāvdaļa, izšķir faktisko (<i>cause in fact</i> ↓), un tuvāko (<i>proximate cause</i> ↓) cēloni. Diskusijas izraisījusi cēloņsakarības izpratne bezdarbības gadījumā, kad par noteicošo izvirzīta “pieļaušana” (<i>letting to happen</i>).
CAUSE IN FACT	Faktiskā cēloņsakarība; ‘ <i>ja ne</i> ’ cēloņsakarība. Piemēram – ja A nebūtu žņaudzis B, B nesāktos sirdslēkme un B nenomirtu no infarkta. Būtiski konstatēt, ka notikumu ķēdi iesāka personas rīcība. Šajā sakarībā vērtējama virkne cēloņu, kas pārtrauc (<i>independent causes</i>) un kas nepārtrauc (<i>dependent causes</i>) notikumu ķēdi. Sk. lietas <i>Commonwealth v. Atencio</i> (1963), 345 Mass. 627, 198 N.E.2d 223, <i>People v. Warner-Lambert Co.</i> (1980), 51 N.Y.2d 295, 414 N.E.2d 660, <i>Thacker v. State</i> (1961), 103 Ga.App. 36, 117 S.E.2d 913.
CLASSIFICATION OF CRIMINAL OFFENSES	noziedzīgu pārkāpumu klasifikācija, arī – gradācija. <i>Vispārējās tiesībās</i> tradicionāli noziegumi klasificēti kā nodevība (<i>treason</i> ↓), <i>felonijas</i> (<i>felony</i> ↓) un <i>misdiminori</i> (<i> misdemeanor</i> ↓). Mūsdienās Anglijā 1967.gadā no noziedzīgu pārkāpumu klasifikācijas likumdevējs ir atteicies. ASV krimināltiesībās klasifikācijai joprojām ir būtiska loma, jo faktiski kriminālatbildība nav piemērojama savādāk kā caur klasifikāciju – saskaņā ar PKK ieviesto modeli noziedzīgu pārkāpumu definīcijās ir ietverts nevis soda veids un mērs, kas paredzams par šo pārkāpumu, bet tā piederība kādai no pārkāpumu grupām jeb klasēm. Klasifikācijas modeļi štatos var būt atšķirīgi, bet pamatā ievērots <i>vispārējo tiesību</i> vai PKK klasifikācijas modeļis. Saskaņā ar PKK nošķirami noziedzīgi pārkāpumi (<i>criminal offenses</i>), par kuriem ir piemērojams brīvības atņemšanas sods, un citi pārkāpumi (<i>violations, minor offenses</i>), par kuriem piemērojams sods nav saistīts ar brīvības atņemšanu. Noziegumi (<i>crimes</i>) ir tikai noziedzīgi pārkāpumi, kas attiecīgi var būt <i>felonijas</i> vai <i>misdiminori</i> . Gan <i>felonijas</i> , gan <i>misdiminori</i> var būt iedalīti apakšklasēs, piemēram, PKK nošķirta pirmās, otrās un trešās klases <i>felonija</i> , savukārt <i>misdiminori</i> iedalīti parastos un mazāk smagos (<i>petty</i>).
COMMON LAW COUNTRIES	<i>Vispārējo tiesību</i> saimes valstis. Tiesību zinātnē – valstis, kurās pārņemta Anglijas <i>vispārējo</i> un <i>statūtu</i> (<i>statutory law</i> ↓) tiesību sistēma – Apvienotā Karaliste, ASV, Kanāda, Austrālija, Indija u.c. bijušās Lielbritānijas kolonijas un ekonomiskās sadraudzības valstis. <i>Vispārējo tiesību</i> sistēma veidojās un nostiprinājās Anglijā un Velsā līdz 12.gs uz ģermāņu (anglo-sakšu un normaņu) paražu bāzes, atverot Karaļa tiesas visiem iedzīvotājiem. Karaļa tiesas “braukāja” pa visu valsti un piemēroja vienveidīgas tiesības visiem iedzīvotājiem, no kā cēlies nosaukums <i>common law</i> – vispārējs, kopīgs, vienveidīgs. Salīdzināmo tiesību literatūrā pretstafīts <i>civil law</i> jeb <i>civiltiesību</i> saimes valstīm – kontinentālās Eiropas un tās kolonijas valstis, kur tieši pārņemtas romiešu civiltiesības. <i>Vispārējās tiesībās</i> romiešu tiesību ietekme bija pastarpināta – caur kristīgās baznīcas kanoniskajām tiesībām.
COMMON LAW CRIMES	<i>vispārējo tiesību</i> noziegumi. Tā dēvētie “īstenie” noziegumi, kuri formulēti jau Anglijas <i>vispārējās tiesībās</i> , tas ir, laikā līdz 12./13. gs. Pie tiem pieskaitāmi arī tādi noziegumu veidi, kas nostiprināti vēlākā Anglijas tiesu praksē (aptuveni līdz 19. gs vidum). Nošķirami no <i>statutory law crimes</i> ↓.
CONDUCT	nodarījums; uzvešanās; rīcība. Krimināltiesību teorijā saskatāmas vismaz trīs pieejas šā jēdziena skaidrošanā: 1) kā <i>actus reus</i> ↑ plašākā nozīmē, tas ir, visus noziedzīga pārkāpuma objektīvos elementus aptverošs jēdziens (labprātīga rīcība (darbība, bezdarbība, valdījums); izraisītās vai pieļautās sekas; citi blakusapstākļi); 2) kā labprātīga rīcība un ar to saistītie objektīvie apstākļi; 3) tikai kā labprātīga rīcība, proti, nodarījums.
CONDUCT OFFENSES	rīcības, nodarījuma pārkāpumi. Tādi pārkāpumi, kuru definīcijā nav ietverta speciālā kaitējuma, tas ir, konkrēta rezultāta, seku iestāšanās. Latvijas krimināltiesībās attiecīgi noziedzīgi nodarījumi ar formālu sastāvu.
CONSCIOUS OBJECT	<i>conscious</i> – apzināts; tāds, kas apzinās, parāda, ka ir kaut ko aptvēris, sapratis; <i>object</i> – objekts, priekšmets; mērķis. Personas apzinātais, vēlētais mērķis, proti, tas, ko persona apzināti projicē savā prātā (psihē) kā vēlamo, iedomāto nākotnes rezultātu.

CONSPIRACY	<p>noziedzīga vienošanās; sazvērestība. <i>Vispārējās tiesībās</i> pabeigta nozieguma veids, kas aptvēra divu vai vairāku personu norunu (<i>agreement</i>↑) izdarīt:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) noziegumu vai citu prettiesisku pārkāpumu vai sabiedrības labklājības apdraudējumu; 2) tiesisku nodarījumu ar prettiesiskiem līdzekļiem. <p>Anglijā vienošanās nozieguma tiesiskā bāze tika izstrādāta tikai 1977.gadā, kad pieņemts Krimināltiesību likums. Taču doktrīnas saknes meklējamas jau 13.gs. Profesors A.Hardings sasaista vienošanās institūtu ar sazvērestību, dažādiem politiskiem noziegumiem, nodevību un citiem pret publiskajām interesēm vērstiem pārkāpumiem, kas tika plaši traktēti. Turklāt personas varēja saukt pie atbildības par vienošanos vai sazvērestību veikt ko tādu, kas pats par sevi nebija pārkāpums.</p> <p>Par vienošanos Anglijas <i>vispārējās tiesībās</i> sk. Wright, R.S. <i>The Law of Criminal Conspiracies and Agreements</i>. London : Butterworths, 1873; Harrison, D. <i>Conspiracy as a crime and as a tort in English Law</i>. London : Sweet Maxwell, 1924; Harding, A. <i>The Origins of Crime of Conspiracy. T. of the Royal Historical Soc., Fifth Series</i>, 1983, Vol. 33, p. 89-108.</p> <p>Par <i>vispārējo tiesību</i> vienošanās noziegumu attīstību ASV un tā kritiku sk. Winfield, P.H. <i>The History of Conspiracy and Abuse of Legal Procedure</i> (1921), 2nd rep. ed. Washington : Beard Books, 2001; Sayre, F.B. <i>Criminal Conspiracy</i>. <i>Harv. L. Rev.</i>, 1922, Vol. 35, p. 393-427; Pollack, B.F. <i>Common Law Conspiracy</i>. <i>Geo. L. J.</i>, 1947, Vol. 35, p. 328-352; Harno, A.J. <i>Intent in Criminal Conspiracy</i>. <i>U. Pa. L. Rev.</i>, 1941, Vol. 89, p. 624-647.</p> <p>Mūsdienu ASV krimināltiesībās izvirzīts ierobežojošs kritērijs vienošanās nozieguma robežām – konstatējams mērķis sasniegt noziedzīgu rezultātu (izdarīt iepriekš ar likumu aizliegtu noziegumu).</p>
CRIME	<p>noziegums. ASV krimināltiesībās ar noziegumu saprot visus tos pārkāpumus, kas atzīstami par noziedzīgiem, proti, <i>felonijas</i>↓ vai <i>misdiminorus</i>↓. Jēdziens pārsvarā lietots praksē, literatūrā, kā arī saistībā ar tā vēsturisko attīstību un materiālo dabu, savukārt tā teorētiskajai analīzei izmantots jēdziens <i>criminal offense</i> jeb noziedzīgs pārkāpums.</p>
CULPABILITY	<p>vainojamība; vainīgums (no latīņu val. <i>culpare</i>). Tāds stāvoklis, kurā personas psihiskā attieksme pelna nopēlumu. Aizstāj agrāko <i>mens rea</i> teoriju krimināltiesībās. Prasība noskaidrot <i>culpability</i> nozīmē prasību konstatēt, ka personai attiecībā pret katru materiālo pazīmi (<i>material element</i>↓) bijis tāds psihiskās attieksmes izpausmes veids, kas saskaņā ar likumu prasa nopēlumu. Psihiskās attieksmes izpausmes veidu apvienošs stāvoklis. Teorijā nošķirtas četras vainojamības formas: <i>purposely</i>↓ (<i>intentionally</i>), <i>knowingly</i>↓, <i>recklessly</i>↓, <i>negligently</i>↓. Vainojamības formas definētas kā psihiskās attieksmes kvalitatīvi atšķirīgi, nosacīti noturīgi izpausmes veidi, stāvokļi (<i>mental states</i>↓) pret objektīvās realitātes elementiem, pazīmēm, parādībām, apstākļiem.</p>
DEFENSE	<p>Aizsardzība; tiesiska aizsardzība pret izvirzīto apsūdzību. Tradicionāli aptver gan apstākļus, kas izslēdz vainu (<i>excuse defense</i>), gan apstākļus, kas izslēdz prettiesiskumu (<i>justification defense</i>), un kopumā vērtējami kā noziedzīgumu izslēdzoši apstākļi, tas ir, apstākļi, kas noliedz kādu no noziedzīgumu veidojošajiem elementiem (<i>element-negating defense</i>). Dalījums atvainojošās un attaisnojošās aizstāvībās nav stingri noteikts. Piemēram, pie atvainojošas mēdz pieskaitīt piespiešanu (<i>duress</i>), apreibināšanu (<i>intoxication</i>), kļūdu (<i>mistake</i>), brieduma trūkumu (<i>infancy</i>), ievilināšanu jeb provokāciju (<i>entrapment, provocation</i>), nepieskaitāmību (<i>insanity</i>). Savukārt pie attaisnojošiem tradicionāli pieskaitīta paš aizsardzība (<i>self-defense</i>), citu personu aizsardzība (<i>defense of others</i>), nepieciešamība (<i>necessity</i>), publiska pienākuma izpildīšana (<i>execution of public duty</i>), kaitējuma nodarīšanu pie pretošanās likumīgam arestam, īpašuma aizsardzība, cietušā piekrišana (<i>consent</i>). Gadījumā, ja atzīts, ka šāds apstāklis pastāv, bet pilnībā neizslēdz noziedzīgumu, tas tomēr ir vērtējams, personu saucot pie kriminālatbildības un nosakot soda veidu un mēru.</p>
DEFINITION OF CRIMINAL OFFENSE	<p>noziedzīga pārkāpuma definīcija. Pārkāpumu definīcijas tradicionāli formulētas <i>vispārējās tiesībās</i>, bet vēlāk – arī <i>statūtu tiesībās</i> (pozitīvajos tiesību aktos, likumos; <i>statutory law</i>↓). Akceptējot legalitātes principu krimināltiesībās, atzīts, ka visiem noziegumiem iepriekš jābūt formulētiem krimināltiesību jomu regulējošā likumā un nepieciešams konstatēt visus iepriekš definīcijā paredzētos elementus. Latvijas krimināltiesībās attiecīgi arī noziedzīga pārkāpuma tipiskais sastāvs.</p>
ELEMENT	<p>elements; daļa, sastāvdaļa; apakšvienība. Jēdziens attiecināms uz pārkāpuma struktūras (sastāva) teorētisko analīzi, kā arī raksturo tā materiālo izpratni (kā pazīmes). Tradicionāli noziedzīgā pārkāpumā nošķirta tā iekšējā un ārējā iedaba jeb <i>mens rea</i> un <i>actus reus</i>, kas nav nozieguma elementi, bet gan tā elementu un pazīmju apvienošs jēdziens – nozieguma pamatkomponenti. Elementa jēdziens attiecināms uz vispārējā nozieguma jēdziena, tipiskā noziedzīgā pārkāpuma, kā arī konkrētā noziedzīgā pārkāpuma analīzi. Vispārējā jēdziena analīzē aptver elementu kopumu, kas piemīt visiem noziedzīgiem pārkāpumiem, respektīvi, nodarījums, kaitējums (kā interešu apdraudējums vai reāls kaitējums tām), blakusapstākļi, vainojams psihiskais stāvoklis u.tml. Noziedzīgu pārkāpumu definīcijās minētie elementi konkretizēti, tipizēti, norādot arī uz attiecīgā elementa izpausmes veidu, piemēram, nodarījumā – darbība, bezdarbība vai valdījums. Tipiskajā definīcijā ietvertie elementi vērtējami kā tiesiskie noziedzīguma</p>

	<p>kritēriji pretēji konkrētā gadījuma elementiem, kas ir tā faktiskās pazīmes, apstākļi. Konkrētā noziedzīgā pārkāpuma analizē nošķir, piemēram, materiālos nozieguma elementus (<i>material elements</i>↓).</p>
ELEMENT ANALYZE	<p>elementu analīze. ASV krimināltiesībās ieviesta ar PKK un ietverta tā §2.02(1). Saskaņā ar to, noskaidrojot vainojamības (<i>culpability</i>↑) formu, personas psihiskā attieksme jānoskaidro pret visiem pārkāpuma materiālajiem elementiem (<i>material elements</i>↓). Tiesību teorijā pretstatīta <i>vispārējo tiesību pārkāpuma analīze</i> (<i>offense analyze</i>↓).</p>
FELONY	<p><i>felonija</i>; smags noziegums. Tāds, par ko var piespriest nāves sodu, mūža ieslodzījumu vai brīvības atņemšanas sodu uz noteiktu laiku. ASV krimināltiesībās nav vienotu nosacījumu, kāds par <i>feloniju</i> ir piemērojams brīvības atņemšanas zemākais sliekšnis, bet tas var būt no viena līdz vairākiem gadiem – atkarībā no tā, cik klases un apakšklases kopumā nošķirtas pārkāpumu klasifikācijā attiecīgajā štatā. Sk. <i>classification of criminal offenses</i>↑.</p>
FELONY MURDER	<p>slepkavība citas <i>felonijas</i>↑ izdarīšanas laikā. Saskaņā ar šo institūtu <i>vispārējās tiesībās</i> varēja saukt pie atbildības par slepkavību, ja persona bija ļaunprātīgi iesaistījies smaga nozieguma izdarīšanā, nevērtējot tās attieksmi pret citas personas nāvi. Piemēram, par slepkavību varēja notiesāt visus līdzdalībniekus, kaut gan nonāvēšana neietilpa iepriekšējā norunā un tikai viens no līdzdalībniekiem faktiski par to bija atbildīgs. Saskaņā ar PKK ir noteikti ierobežojumi <i>feloniju</i> veidiem, kas var veidot <i>felony murder</i>.</p>
IMPOSSIBILITY	<p>neiespējamība. <i>Vispārējās tiesībās</i> analizēta saistībā ar nozieguma mēģinājumu, ja noziegums jau sākotnēji bijis neizdarāms. ASV un Anglijas krimināltiesību zinātniskajā literatūrā kā uz pirmo gadījumu Anglijas tiesu praksē, kur analizēts neiespējamības jautājums, norādīts uz lietu <i>R. v. Goodchild</i> (1846), 2 Car. & K. 293, kurā par sodāmu tika atzīts aborta mēģinājums, kaut gan sieviete nebija stāvoklī. Tajā pašā laikā zādzības mēģinājumu no tukšas kabatas vai savas lietas zādzība, domājot, ka tā pieder citam, sākotnēji <i>vispārējās tiesībās</i> vērtēja kā neiespējamu un tāpēc par to atbildība netika piemērota. Sk. <i>R. v. Collins</i> (1864), 9 Cox CC 497. Tikai kopš lietas <i>R. v. Ring</i> (1892), 17 Cox C.C. 491, šādus gadījumus atzina par sodāmiem, norādot, ka tas vērtējams kā veiksmes, nevis neiespējamības jautājums.</p> <p>Par neiespējamību Anglijas <i>vispārējās</i> un ASV krimināltiesībās sk. Elkind, J.B. Impossibility in Criminal Attempts: A Theorist's Headache. <i>Va. L. Rev.</i>, 1968, Vol. 54, p. 20-36; Enker, A.N. Impossibility in Criminal Attempts – Legality and the Legal Process. <i>Minn. L. Rev.</i>, 1969, Vol. 53, p. 665-710; Spjut, R.J. When is an Attempt to Commit an Impossible Crime a Criminal Act? <i>Ariz. L. Rev.</i>, 1987, Vol. 29, p. 247-279; Brodie, K.S. The Obviously Impossible Attempt: A Proposed Revision to the Model Penal Code. <i>N. Ill. U. L. R.</i>, 1995, Vol. 15, p. 237-256.</p> <p>Nošķirami trīs neiespējamības veidi: juridiskā (<i>legal</i>), faktiskā (<i>factual</i>) un dabiskā (<i>inherent</i>). Juridiskā neiespējamība veidojas, ja nav tiesiska pamata, lai personu sauktu pie atbildības, proti, intereses, kuras apdraud vai vēlas apdraudēt persona, nav tiesiski aizsargātas. Faktiskā neiespējamība veidojas saistībā ar personas kļūdu faktos. Kā tipiska prakses kļūda faktiskās un juridiskās neiespējamības nošķiršanā ASV krimināltiesību teorijā minēts spriedums lietā <i>People v. Jaffe</i> (1906), 185 N.Y. 497, 78 N.E. 169. Apsūdzētais Džeffe no policijas aģenta tiesiska operatīvā eksperimenta laikā bija iegādājies mantu, ko uzskatīja par zagtu. Kā norādīja tiesa, tad fakts, ka manta bija atgriezta īpašnieka valdījumā un atradās policijas kontrolē, radīja juridisko neiespējamību. Teorijā šādas situācijas viennozīmīgi tiek raksturotas kā faktiskā neiespējamība.</p> <p>Tiesību literatūrā atrodams teorētisks faktiskās neiespējamības iedalījums iekšējā (<i>intrinsic</i>) un ārējā (<i>extrinsic</i>). Neiespējamība ir iekšēja tad, kad noziegumu līdz galam novest liedz personas izvēlētie rīki vai līdzekļi (nederīgs ierocis, inde nav bijusi nāvējoša, persona bijusi impotenta), savukārt ārēja, kad persona kļūdījies par apkārtējiem apstākļiem (šauts uz manekenu, kabatā nav bijis maks). Sk. Strahorn, J.S., Jr. The Effect of Impossibility on Criminal Attempts. <i>U. Pa. L. Rev.</i>, 1930, Vol. 78, p. 962-998.</p> <p>Dabiskā neiespējamība saistīta ar tādu rīku vai līdzekļu izmantošanu (<i>vū-dū</i> lelles, buršanos, lāstus, spēļu ieročus) vai faktisko apstākļu pastāvēšanu, kas acīmredzami objektīvi nevar radīt kaitīgas sekas.</p> <p>PKK neiespējamība nav īpaši reglamentēta, ir aizstāta ar elementu analīzi (<i>element analyze</i>↑).</p>
INCHOATE OFFENSE	<p>nepabeigts pārkāpums; parasti – nepabeigts noziegums. <i>Vispārējās tiesībās</i> nebija paredzēta kriminālatbildība par nepabeigtu pārkāpumu vai noziegumu, ja vien tas <i>per se</i> neveidoja patstāvīgu, pabeigtu noziegumu.</p> <p>Vēsturiski izveidojusies divējāda pieeja:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) kriminalizēti nodarījumi, kas drīzāk uzskatāmi par sagatavošanos citam noziegumam vai tā mēģinājumu, piemēram, <i>assault</i>↑, <i>burglary</i>↑; 2) nošķirti nepabeigta nozieguma vispārīgie veidi, kas definēti kā pabeigti noziegumi, proti, <i>attempt</i>↑, <i>conspiracy</i>↑, <i>solicitation</i>↓ (Anglijā – <i>incitement</i>). <p>Vispārīgi par nepabeigtiem noziegumiem ASV krimināltiesībās sk. Wechsler, H., Jones, W.K., Korn, H.L. The Treatment of Inchoate Crimes in the Model Penal Code of the American Law Institute: Attempt, Solicitation, and Conspiracy. <i>Colum. L. Rev.</i>, 1961, Vol. 61, No. 4, p. 571-628; No. 6, p. 957-1030.</p>

INTENTIONALLY; INTENT, INTENTION	tīšuprāt, tīšām; ar nodomu, nolūku. <i>Mens rea</i> ↓ forma <i>vispārējās tiesībās</i> – nodoms, ar ko sākotnēji aptvēra gan nolūku, gan apzināšanos, bet zināšana (<i>knowledge</i> ↓) bija nošķirta no nodoma un ar to skaidrota personas psihiskā attieksme pret blakusapstākļiem (<i>attendant circumstances</i> ↑). ASV krimināltiesībās lietota arī kā sinonīms PKK definētajai vainojamības (<i>culpability</i> ↑) formai <i>purposely</i> ↓, kas aptver tikai “tiešu” nodomu – nolūku, mērķtiecību.
INVOLUNTARY ACT	nelabprātīga rīcība. Jēdziena skaidrojums sniegts PKK, kur norādīts uz tipiskajiem gadījumiem, kas var liecināt par būtiskiem defektiem rīcības atzīšanā par labprātīgu (<i>voluntary</i> ↓): 1) refleksi vai krampji; 2) ķermeņa kustība bezsamaņas stāvoklī vai miegā; 3) rīcība hipnozes ietekmē vai pamatojoties uz hipnotiskiem ieteikumiem; 4) ķermeņa kustība, kas citādi nav piepūles vai personas determinēts rezultāts, vienalga apzināts vai ieraduma. Rīcība nav uzskatāma par personas gribas izpausmi, ja tā ir nelabprātīga – personai nav bijusi iespēja to vadīt vai kontrolēt fizisku vai psihisku šķēršļu dēļ.
KNOWINGLY; KNOWLEDGE	apzināti, zinot; ar zināšanu. Kā patstāvīga vainojamības (<i>culpability</i> ↑) forma ietverta PKK, bet līdz tam <i>vispārējās tiesībās</i> tās izpratne bija sadalīta. Apzināšanās, seku apzināta pieļaušana tika uzskatīta par vispārējā nodoma veidu līdzīgi kā Latvijā netiešs nodoms, savukārt zināšana (<i>knowledge</i>) kā <i>mens rea</i> ↓ forma tika attiecināta tikai uz faktiskajiem apstākļiem, reizēm – arī cēloņsakarību (<i>causation</i> ↑). Šāda pieeja saglabāta arī mūsdienu Anglijas krimināltiesībās.
MALICE; MALICIOUSLY	iepriekšējs ļauns nodoms; ļaunprātība. <i>Vispārējās tiesībās</i> skaidrots kā <i>mens rea</i> ↓ izpausmes veids. Atsevišķos ASV štatu kriminālkodeksos paredzēta kā psihiskās attieksmes izpausmes forma noteikta veida noziegumos – ļauns nodoms, vēlme vai nolūks satraukt, kaitināt vai aizskart citu personu. <i>Malice</i> izsecināms no apzināti izdarītas darbības, kas notikusi ignorējot citu personu tiesības, vai no prettiesīgas darbības bez iemelsa vai attaisnojuma, vai arī darbības vai pienākumu nepildīšanas, kas notikusi apzināti ignorējot sociālo pienākumu.
MATERIAL ELEMENT	materiālais elements. <i>Material</i> – materiāls, vielisks, tāds, kas ir taustāms, atrodams dabā; <i>element</i> ↑. Materiālie elementi ir konkrētā noziedzīgā pārkāpuma faktiskie, objektīvie elementi: 1) rīcība, kas izpaudusies kā darbība, bezdarbība vai valdījums; 2) izraisītās vai pieļautās sekas; 3) visi pārējie blakusapstākļi, kas saistīti ar pārkāpumu un novērojami realitātē. Latvijas krimināltiesībās atbilstoši objektīvās faktiskās pazīmes.
MENS REA	noziedzīgais prāts, noziedzīgs nodoms, rīcības noziedzīguma apzināšanās (latīņu val.); angļu val. tulkots kā <i>guilty state of mind, guilty mind</i> . Pretstatā <i>actus reus</i> ↑ veido noziedzīga pārkāpuma iekšējo iedabu, tā subjektīvo pusi. Krimināltiesību teorijā raksturots ar antīko maksimu <i>actus non facit reum nisi mens sit rea</i> (latīņu val.) – personas darbība nav sodāma, kamēr nav sodāms tās prāts. Mūsdienu ASV krimināltiesībās jēdzieni <i>actus reus</i> un <i>mens rea</i> pārsvarā lietoti pārkāpuma objektīvo un subjektīvo elementu klasificēšanai.
MENTAL STATE; MENTAL ELEMENT	psihiskais stāvoklis, psihiskās attieksmes izpausmes veids. <i>Mental</i> – prāta spējas; prāta, garīgs, gara; psihisks; <i>state</i> – stāvoklis. Krimināltiesībās apzīmē tādu psihisku jeb prāta stāvokli, kura īpašības ir nosacīti patstāvīgas, kaut arī pats stāvoklis var būt mainīgs. Skaidrots kā nosacīti stabila psihiķes izpausme pret kādu konkrētu objektīvās realitātes parādību, apstākli. Psihiskie stāvokļi dēvēti arī par pārkāpuma prāta jeb psihiķes elementiem (<i>offense mental elements</i>).
MISDEMEANOR	<i>misdiminors</i> ; mazāk smags noziegums nekā <i>felonija</i> ↑. Tradicionāli <i>misdiminori</i> skaidroti kā “visi pārējie noziedzīgie pārkāpumi”. Mūsdienu ASV krimināltiesībās raksturojami kā kriminālpārkāpumi, kas var būt iedalīti arī sīkākās grupās. Ir nošķirami no pārējiem pārkāpumiem, kas nav noziedzīgi. Sk. <i>classification of criminal offenses</i> ↑.
MISTAKE	kļūda. Personas nepareizs priekšstats, maldība. Tradicionāli krimināltiesībās nošķir juridisko (<i>error juris; mistake of law</i>) un faktisko (<i>error facti; mistake of fact</i>) kļūdu. Juridiskā kļūda iedalāma kā juridiskā neiespējamība (<i>impossibility</i> ↑) vai likuma nezināšana (<i>ignorance of law</i>). Līdzīgi arī faktiskā kļūda iedalāma kā neiespējamība vai nezināšana. Noziedzīgumu izslēdz vienīgi juridiskā un dabiskā neiespējamība. Faktiskā kļūda var izslēgt noziedzīgumu tikai tad, ja tā izslēdz vainojamību (<i>culpability</i> ↑).
NEGLIGENTLY; CRIMINAL NEGLIGENCE	nevērīgi; noziedzīga nevērība. Tradicionāli uzskatīta par <i>mens rea</i> , mūsdienās arī par vainojamības (<i>culpability</i> ↑) formu, kas raksturo personas psihiskās attieksmes trūkumu. Skaidrota kā noziedzīgā pārkāpuma materiālā elementa (<i>material element</i> ↑) nenoskaidrošana, neievērošana, neuzzināšana vai citādi neparedzēšana, ko personai vajadzēja (objektīvais kritērijs) un tā varēja (subjektīvais kritērijs) uzzināt. Teorijā nošķirta <i>rule-like negligence</i> , kas saprotama kā likumā noteikta, smalki reglamentēta nevērība, piedāvājot to kā alternatīvu risinājumu stingri noteiktajai atbildībai (<i>strict liability</i> ↓).

OFFENSE	pārkāpums. Aptver visu uz krimināltiesībām attiecināmo publiskā kārtā sodāmu tiesiski (likumīgi) aizsargāto interešu aizskārumu kopumu. Sk. <i>classification of criminal offenses</i> ↑. Latvijā atbilstoši administratīvu un noziedzīgu nodarījumu kopums.
OFFENSE ANALYZE	pārkāpuma analīze. Skaidrota kā vispārējo tiesību prasība noziedzīgā pārkāpumā līdzās <i>actus reus</i> ↑ noskaidrot <i>mens rea</i> ↑, proti, noziedzīguma pastāvēšanai nepieciešams konstatēt kā objektīvo, tā subjektīvo vainu. Saskaņā ar <i>vispārējo tiesību</i> pārkāpuma analīzi, noziedzīgā pārkāpumā bija nosakāma vienota <i>mens rea</i> forma pret <i>actus reus</i> izpausmi. ASV PKK tā aizstāta ar elementu analīzi (<i>element analyze</i> ↑), bet kopējas vainojamības (<i>culpability</i> ↑) formas noteikšanai paredzēti vainojamības principi.
OMISSION	bezdarbība; nolaidība. Krimināltiesībās nošķirta kā īpašs nodarījuma (<i>conduct</i> ↑) izpausmes veids, ko raksturo aktīvas rīcības trūkums. Lai bezdarbība veidotu nodarījumu, tai izvērīti kritēriji: 1) pienākums; 2) iespēja rīkoties. Krimināltiesību teorijā pienākumi tiek iedalīti tiesiskos un morālos. Morālu pienākumu (pienākums, kas uzlikts visai sabiedrībai kopumā, balstoties uz morāliem, reliģiskiem apsvērumiem) kriminalizēšana tiek kritizēta. Bezdarbības rezultātā izraisītu seku kriminalizēšana kritizēta arī tiesas cēloņsakarības (<i>causation</i> ↑) trūkuma dēļ, taču tā vietā objektīvās saiknes konstatēšanai izvērīta pieļaušanas teorija (<i>letting to happen</i>). Bezdarbība kā personas nolaidība (pienākumu nepildīšana) nošķirama no bezdarbības kā izdarīšanas (<i>commission</i>) veida, kad tomēr iespējams konstatēt fizisku cēloņsakarību.
POSSESSION	valdījums. Krimināltiesībās nošķirta kā īpašs nodarījuma (<i>conduct</i> ↑) izpausmes veids, ko raksturo aizliegta vai ierobežotas aprites lietas (parasti priekšmeta vai vielas) atrašanās personas tiešā vai netiešā varā, kontrolē. Nošķiramas vismaz četras pieejas valdījuma traktēšanai: 1) patstāvīgs nodarījuma veids, kas nošķirams no darbības un bezdarbības; 2) aktīvas rīcības (darbības) īpašs gadījums (<i>act</i> ↑); 3) bezdarbības (<i>omission</i> ↑) īpašs gadījums, pastāvot pienākumam atbrīvoties no aizliegtās vai ierobežotas aprites vielas vai priekšmeta; 4) kā sagatavošanās citam noziegumam (valdījums ar mērķi realizēt, izlietot, pārvadāt u.tml.).
PROXIMATE CAUSE	tuvākais cēlonis. Nošķirams no tiešā cēloņa (<i>direct cause</i>), kad personas rīcība ir vienīgā, kas izraisījusi sekas. Ja cēlonis ir tiešs, tas vienmēr būs arī tuvākais, tomēr lielā daļā gadījumu rezultāta iestāšanās ir atkarīga no citiem apstākļiem. Tuvākā cēloņa doktrīna izmantojama, izlemjot personas saukšanu pie atbildības, ja konstatējami citi ietekmējoši cēloņi (<i>intervening causes</i>), kas vienlīdz ar personas rīcību bijuši pamatā noteikta rezultāta izraisīšanai. Tuvākais cēlonis pastāv, ja blakuscēlonis: 1) bija plānots vai iepriekš saprātīgi paredzams (šeit redzama sasaiste ar subjektīvo cēloņsakarību); 2) nav bijis pārāk attāls vai nejaušs, kā rezultātā personas saukšana pie atbildības būtu netaisnīga. Sk. lietu <i>Wooley v. State</i> (1999), 716 N.E.2d 919.
PURPOSELY, PURPOSE	mērķtiecīgi, ar nolūku, tīšuprāt, apzināti; ar tīšu iepriekšēju nodomu, ar konkrētu mērķi padomā. Vainojamības (<i>culpability</i> ↑) forma, kas tika ieviesta ar PKK. <i>Vispārējās tiesībās</i> bija viens no nodoma gadījumiem, proti, ar nolūku (<i>intentionally</i> ↑), līdzās seku apzinātai pieļaušanai vai vienaldzībai pret to iestāšanos (<i>knowingly</i> ↑). Persona rīkojas mērķtiecīgi, kad nodarījuma izdarīšana vai rezultāta sasniegšana ir tās apzināts mērķis (<i>conscious object</i> ↑), kā arī tajā gadījumā, kad personai ir zināms par savas rīcības pretlikumību. Rīcības pretlikumības apzināšanās netiek saistīta ar likumu zināšanu, bet ar kaitīguma tiešu apzināšanos, faktisko apstākļu zināšanu. Latvijā atbilstoši vainas formas veids – tiešs nodoms.
REASONABLE PERSON; ORDINARY PERSON	saprātīga; ikdienišķa (arī vidusmēra) persona. Viens no kritērijiem personas vainojamības (<i>culpability</i> ↑) pakāpes noteikšanai un vainojamības formas (<i>knowingly</i> ↑, <i>recklessly</i> ↓ vai <i>negligently</i> ↑) konstatēšanai. Jau <i>vispārējās tiesībās</i> atzīts, ka vienīgi nolūks jeb personas mērķtiecība ir absolūti subjektīva psihiskās attieksmes izpausme. Pārējos gadījumos, vērtējot, kādā mērā vai pakāpē notikusi apzinātā pieļaušana vai neapdomība, personas rīcība tika vērtēta atbilstoši rūpības standartam, ko ievērotu ikviena saprātīga persona. Mūsdienu ASV krimināltiesībās katrā lietā saprātīgas personas rīcības standartu, pret ko vērtējama izdarītāja (<i>actor</i> ↑) rīcība, paredzēts noteikt individuāli, ņemot vērā apsūdzētā īpašības un lietas faktiskos apstākļus. Saskaņā ar to vērtējams, kā konkrētajā gadījumā būtu rīkojies saprātīgs cilvēks, ievērojot apsūdzētā vecumu un izglītību, kā arī citas īpatnības.
RECKLESSLY; RECKLESSNESS	neapdomīgi, bez apdoma; pārsteidzība, neapdomība, arī pārdroša, neprātīga, pārgalvīga rīcība. Jau <i>vispārējās tiesībās</i> atzīta par patstāvīgu <i>mens rea</i> formu, kas vēsturiski līdzīgi kā nevērība (<i>negligence</i> ↑) atdalījusies no neuzmanības (<i>carelessness</i> ↑). Līdzīgi arī PKK paredzēta kā patstāvīga vainojamības (<i>culpability</i> ↑) forma. Skaidrota kā apzināta un neattaisnojama reāla riska ignorēšana, ka pastāv materiālais elements (<i>material element</i> ↑) vai tas varētu rasties personas rīcības rezultātā. Šajā sakarībā skaidrots arī “riskā” (<i>risk</i>) jēdziens, kas ir pamatā apzināšanās (<i>knowingly</i> ↑) un neapdomības savstarpējai nošķiršanai, proti, apzināšanās gadījumā risks, ka materiālais elements pastāv vai iestāties ir faktiski drošs, savukārt neapdomības gadījumā riska ignorēšana ietver rupju atkāpšanos no rīcības standarta, ko

	<p>būtu ievērojusi saprātīga persona (<i>reasonable person</i>↑). Salīdzināma ar noziedzīgas pašpaļāvības izpratni Latvijas krimināltiesībās, kas raksturots kā rezultāta iestāšanās iespējas paredzēšana, bet nepamatota paļaušanās, ka varēs to novērst.</p>
RENUNCIATION	<p>atteikšanās; krimināltiesībās – atteikšanās no nozieguma izdarīšanas (arī <i>abandonment</i>). <i>Vispārējās tiesībās</i> nebija īpaši skaidrota, jo personai bija iespēja attiekties no noziedzīgā nodoma, kamēr tā nebija izdarījusi pabeigtu mēģinājumu, kas tika uzskatīts par patstāvīgu nozieguma veidu. Tādā gadījumā vērtējama bija tikai aktīva nožēla.</p> <p>Atteikšanās institūts ASV krimināltiesībās ieviests ar PKK, skaidrojot to kā atteikšanos no noziedzīgā mērķa, uz ko persona var atsaukties kā aizstāvību (<i>defense</i>↑). Izvirzīti divi atsacīšanās kritēriji:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) tai jābūt labprātīgai (<i>voluntary</i>↓) un 2) galīgai (<i>complete</i>). <p>Atteikšanās var ietekmēt noziedzīguma pastāvēšanu, kā arī vērtējama, personu saucot pie kriminālatbildības un nosakot sodu. Sīkā par atteikšanos sk. Hoerber, P.R. The Abandonment Defense to Criminal Attempt. <i>Cal. L. Rev.</i>, 1986. Vol. 74, p. 377-427.</p> <p>Latvijā atbilstoši labprātīga atteikšanās, kamēr noziedzīgs nodarījums nav pabeigts, vērtējama kā noziedzīgumu izslēdzošs apstāklis, ja vien ar savu rīcību persona nav izdarījusi citu pabeigtu noziedzīgu nodarījumu.</p>
RESULT OFFENSE	<p>rezultāta pārkāpums. Pretēji nodarījuma, rīcības pārkāpumiem (<i>conduct offense</i>↑), tādi pārkāpumi, kuru definīcijās ietverts ne tikai vispārīgā kaitējuma (interesu apdraudējuma) elements, bet arī speciālais kaitējums – rezultāta, seku elements (<i>result element</i>). Latvijā atbilstoši noziedzīgi nodarījumi ar materiālu sastāvu.</p>
SOLICITATION	<p>pamudināšana. <i>Vispārējās tiesībās</i> tika skaidrota kā citas personas mudināšana (iekārdināšana, padoma došana, kūdīšana, pavēlēšana vai cita veida iedrošināšana) izdarīt noziegumu. Pamudināšana tika uzskatīta par pabeigtu noziegumu ar brīdi, kad persona izdarījusi mēģinājumu ar citas personas starpniecību veikt (jebkuru) noziegumu vai tiesiskas darbības, ar kurām tiktu sasniegts (jebkāds) noziedzīgs rezultāts. Šā iemesla dēļ pamudināšana dēvēta arī par vienu no mēģinājuma veidiem, jo kriminālatbildība iestājas neatkarīgi no tā, vai pamudinātā persona vēlāk izdarīja noziegumu, uz ko tā tika pamudināta. Sk. Blackburn, J.B. Solicitation to Crime. <i>W. Va. L. Q.</i>, 1934, Vol. 40, p. 135-150.</p> <p>Savukārt saskaņā ar PKK persona ir vainojama pamudināšanā, ja tā ar mērķi sekmēt vai atvieglot nozieguma izdarīšanu pavēl, iedrošina vai prasa citai personai iesaistīties konkrētā rīcībā, kas veidotu noziegumu vai šā nozieguma mēģinājumu, vai radītu līdzdalību nozieguma vai tā mēģinājuma izdarīšanā. Faktam, vai pamudinātais vēlāk plāno un izdara konkrēto noziegumu, nav nozīmes. Sk. Curran, J.W. Solicitation: A Substantive Crime. <i>Minn. L. Rev.</i>, 1933, Vol. 17, p. 506-512.</p> <p>Pamudināšana ASV kriminālteisībās ir plašāks jēdziens nekā “uzkūdīšana”, jo aptver ne tikai izdekušos pamudināšanu (tas ir, uzkūdīšanu), bet arī neizdekušos – pamudināšanas noziegums ir pabeigts ar brīdi, kad persona izdarījusi visu, ko uzskata par nepieciešamu, lai pamudinātā persona izdarītu noziegumu.</p>
STATUTORY LAW	<p><i>statūtu tiesības</i>; pozitīvās tiesības. Anglijā sāka attīstīties paralēli <i>vispārējām tiesībām</i> (<i>common law</i>↑) kā karaļa izdoti likumi, rīkojumi, dekrēti u.tml. Šie sākotnējie pozitīvie avoti, kā arī <i>vispārējo tiesību</i> kodifikācijas ASV tiesību teorijā ietverti <i>vispārējo tiesību</i> jēdziena izpratnē un no tiem nošķirami vēlāk ASV pieņemti normatīvie tiesību akti..</p>
STATUTORY LAW CRIMES	<p><i>statūtu tiesību</i>↑ noziegumi; pozitīvajos, normatīvajos tiesību aktos definēti noziegumi. Nošķirami no <i>vispārējo tiesību</i> noliegumiem (<i>common law crimes</i>↑), tai skaitā vēlāk pierakstītajiem un nostiprinātajiem likumos, kuru definīcijas izstrādātas tiesu praksē.</p>
STATUTORY RAPE	<p>stāšanās dzimumattiecībās ar meiteni, kura nav sasniegusi dzimumbrieduma vecumu. <i>Vispārējās tiesībās</i> – stingri noteiktās atbildības (<i>strict liability</i>↓) gadījums, jo persona saucama pie atbildības neatkarīgi no tā, vai iepriekš zināja cietušās vecums un vai to varēja noskaidrot. Dzimumbrieduma legālais vecums bijis atšķirīgs – no 16 gadiem agrāk līdz 10-12 gadiem mūsdienās. Nošķirama no nepilngadīgas personas izvarošanas, kad personas psihiskā attieksme pret vecumu ir jāvērtē.</p>
STRICT LIABILITY	<p>stingri noteiktā atbildība; atbildība neatkarīgi no personas psihiskās attieksmes pret visiem vai kādu no pārkāpuma materiālajiem elementiem (<i>material element</i>↑). Stingri noteiktās atbildības doktrīna <i>vispārējo tiesību</i> saimes valstīs (<i>common law countries</i>↑) attīstījās 19.gs beigās, pieaugot vienkāršo pārkāpumu (<i>violations</i>↓), arī tā dēvēto regulatīvo pārkāpumu skaitam. Stingri noteiktās atbildības iezīmes saskatāmas arī atsevišķos <i>vispārējo tiesību</i> jeb “īstenajos” noziegumos (<i>common law crimes</i>↑), piemēram, <i>felony murder</i>↑, <i>statutory rape</i>↑. Nošķirama tīrā (<i>pure</i>) un sajauktā (<i>impure</i>) stingri noteiktā atbildība atkarībā no tā, vai psihiskā atbildība nav jānoskaidro vispār (objektīvā pieskaitāmība) vai tikai pret kādu no pārkāpuma materiālajiem elementiem. Stingri noteiktā atbildība tradicionāli tiek saistīta ar personas saukšanu pie atbildības par tiesisku aizliegumu neievērošanu vai tiesisku pienākumu nepildīšanu, norādot,</p>

	<p>ka šādos gadījumos psihiskās attieksmes noskaidrošana pret faktiskajiem apstākļiem, kurus personai ievērot un noskaidrot ir pienākums, nav jāvērtē – tie vērtējami kā labprātīga darbība vai bezdarbība. Tomēr personai ir tiesības atsaukties uz subjektīviem apsvērumiem (kļūdu), ja tā būtiski ietekmējusi iespēju ievērot vai noskaidrot faktiskos apstākļus. Šajā sakarībā stingri noteiktā atbildība jānošķir no objektīvi noteiktās atbildības, kad persona aizstāvībai (<i>defense</i>↑) nevar atsaukties uz kļūdu. Abos gadījumos persona var atsaukties uz jebkuru citu objektīvu rakstura noziedzīgu izslēdzošu apstākli, piemēram, spaidiem, galējo nepieciešamību. Stingri noteiktā atbildība nošķirama no fakta prezumpcijas, kas neuzliek augstāku rūpības standartu personai pret sabiedrību, bet atbrīvo apsūdzību no kāda faktiskā apstākļa pierādīšanas, pārnesot pierādīšanas nastu par sliktu apsūdzētājam.</p>
TRANSFERRED INTENT	<p>pārnestais nodoms. Attiecināms uz gadījumiem, kad personai ir noziedzīgs mērķis, proti, mērķis izdarīt noziegumu vai sasniegt noziedzīgu rezultātu, un tā realizēšanas laikā tiek izdarīts cits, smagāks (<i>grater</i>) noziegums. Mūsdienu ASV krimināltiesībās pārnestais nodoms saglabājies gadījumos, kad persona iesaistās <i>felonijas</i> izdarīšanā. Tādā gadījumā personas nodoma, mērķa pārņemšana iespējama:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) starp līdzdalībniekiem grupveida noziegumos; 2) no “nevainojama aģenta” (<i>innocent agent</i>) uz personu, kas to iesaistījusi pārkāpuma izdarīšanā; 3) lai aizstātu objektīvo cēloņsakarību (<i>causation</i>↑); 4) saucot pie atbildības juridisku personu. <p>Sk., piemēram, <i>felony murder</i>↑.</p>
TREASON	<p>nodevība. <i>Vispārējās tiesībās</i> gan nozieguma veids, gan nošķirta noziedzīgu pārkāpumu klasifikācijas vienība. Sk. <i>classification of criminal offenses</i>↑. Vēsturiski nodevība iedalīta kā smaga, augstas pakāpes nodevība (<i>high treason</i>) un mazāk smaga nodevība (<i>petty treason</i>).</p>
VEHICULAR ASSAULT	<p>satiksmes aizskārums. Sk. <i>assault</i> ↑. Piemēram, Ņujorkas KK 120.03 paredzēta atbildība par otrās pakāpes satiksmes aizskārumu, ja ar noziedzīgu nevērību nodarīti smagi fiziski bojājumi citai personai un tas izdarīts, vadot transportlīdzekli un pārkāpjot attiecīgajā paragrāfā norādītus Ņujorkas štata transportlīdzekļu un ceļu satiksmes noteikumus. Šāds noziegums tiek uzskatīts par E klases feloniju.</p>
VICARIOUS LIABILITY	<p>atbildība par citas personas izdarīto, aizstājošā atbildība. Izstrādāta saistībā ar pārnestā nodoma doktrīnu (<i>transferred intent</i>↑). Atzīstos, ka atsevišķos gadījumos personas nodoms ir pārnesams uz citu personu, tad pastāv iespēja šo citu personu saukt pie atbildības līdzīgi kā izdarītāju (<i>actor</i>↑). <i>Vispārējās tiesībās</i> attīstījās kā institūts, kas paredzēja saimnieka atbildību par kalpotāju izdarīto, bet vēlākā laikā (arī mūsdienās), veidoja juridisko personu kriminālatbildības pamatu. Līdzīgi Latvijā atzīts, ka persona, kas nozieguma izdarīšanai apzināti izmantojusi nepieskaitāmu vai mazgadīgu personu, ir saucama pie kriminālatbildības kā tiešais izdarītājs.</p>
VIOLATION	<p>likumpārkāpums; pārkāpums. Nošķirams no noziedzīgiem pārkāpumiem. Sk. <i>classification of criminal offenses</i>↑. Tiesību literatūrā apzīmēti arī kā nelieli pārkāpumi (<i>petty offenses, infractions</i>), kuriem ir policejisks, regulatīvs raksturs (<i>regulative offenses</i>). Atsevišķos gadījumos līdzās parastiem nošķirti satiksmes pārkāpumi (<i>traffic offenses</i>).</p>
VOLUNTARY ACT, VOLUNTARILY	<p>labprātīga rīcība; tāda personas rīcība, kas ir tās apzināta un brīvprātīga gribas izpausme. <i>Act</i>↑ šajā gadījumā parasti skaidrots plaši – kā labprātīga darbība, valdījums vai bezdarbība. <i>Voluntary</i> ietver intelektuālo un gribas momentu – labprātīga ir tāda rīcība, ko persona veikusi apzināti (atrodoties apziņas stāvoklī) un no brīvas gribas, proti, nepastāvot citiem subjektīviem vai objektīviem apstākļiem, kas varēja to ietekmēt. ASV krimināltiesībās nav sniegta labprātības definīcija un tā skaidrota, pretstatot nelabprātīgai (<i>involuntary</i>↑) rīcībai. Nodarījumu (<i>conduct</i>↑) var veidot tikai labprātīga personas rīcība.</p>
WILLFULNESS	<p>apzināta, gribēta rīcība. <i>Will</i> – griba, <i>full</i> – pilns, piepildīts. Apzīmē personas izpildītu gribu. Izmantota kā jēdziens, kas aptver nodoma izpausmi (<i>intent</i>↑) un apzināšanos (<i>knowledge</i>↑). Tradicionāli attiecināta uz rīcības (darbības, bezdarbības vai valdījuma) apzināšanos.</p>

ASV 1962.gada Paraugkriminālkodeksa¹ atsevišķu paragrāfu tulkojums²

I DAĻA. VISPĀRĪGIE NOTEIKUMI

1.NODAĻA. IEVADJAUTĀJUMI

§1.01. Nosaukums un spēkā stāšanās.

- (1) Šā likuma nosaukums ir Sodu un Labošanas Kodekss un to var citēt kā S.L.K.³ Tas stājas spēkā –
- (2) Kodekss nav attiecināms uz pārkāpumiem, kas izdarīti pirms tā spēkā stāšanās, un apsūdzības par šādiem pārkāpumiem ir izskatāmas atbilstoši agrākiem likumiem, kuri tādēļ ir spēkā it kā šis Kodekss nebūtu pieņemts, izņemot šā paragrāfa (3) un (4) daļā minētos gadījumus. Šā paragrāfa mērķim atzīstams, ka pārkāpums izdarīts pirms Kodeksa spēkā stāšanās, ja pirms tā spēkā stāšanās iestājās jebkurš pārkāpuma elements.
- (3) Jebkurai Kodeksa pieņemšanas laikā vai pēc tā spēkā stāšanās izlemjamai lietai, kas saistīta ar agrāk izdarītu pārkāpumu:
  - (a) izmantojami Kodeksa procesuālie noteikumi tik tālu, cik tos iespējams taisnīgi piemērojami un to piemērošana nerada neskaidrības vai novilcināšanos;
  - (b) piemērojami Kodeksa aizstāvības vai mīkstinoši noteikumi, ja tam piekrīt apsūdzētais;
  - (c) tiesa ar apsūdzētā piekrišanu var piemērot sodu saskaņā ar pārkāpumam un tā izdarītājam piemērojamiem Kodeksa noteikumiem.
- (4) Kodeksa noteikumi, kas reglamentē rīcību ar ieslodzītajiem, nosacīti atbrīvotajiem un pret galvojumu atbrīvotajiem, kā arī viņu atbrīvošanu un attaisnošanu, ir piemērojami personām, kas notiesātas par pārkāpumiem, kas izdarīti pirms Kodeksa spēkā stāšanās, izņemot to, ka viņu ieslodzījuma vai uzraudzības minimālais un maksimālais periods nekādā gadījumā nav pagarināms.

§1.02. Mērķis; uzbūves principi.⁴

- (1) Pārkāpumu definīcijas regulējošo noteikumu vispārīgie mērķi ir:
  - (a) aizliegt un nepieļaut rīcību, kas neattaisnojami un neatvainojami rada vai draud nodarīt būtisku kaitējumu indivīdam vai publiskajām interesēm;
  - (b) pakļaut publiskai kontrolei personas, kuru rīcība liecina, ka viņas ir noskaņotas izdarīt pārkāpumus;
  - (c) pasargāt rīcību, kas ir bez vainas, no notiesāšanas kā noziedzīgu;
  - (d) taisnīgi brīdināt par tādas rīcības dabu, kas atzīta kā pārkāpumu veidojoša;
  - (e) uz saprātīga pamata diferencēt smagus un mazāk smagus pārkāpumus.

(2) (..)

(..)

¹ Autortiesības uz Paraugkriminālkodeksu un tā izplatīšanu pieder Amerikas Tiesību institūtam. Tulkojumam izmantota kodeksa iespējamā versija profesora M.D.Dubbera grāmatā “*Model Penal Code*”, kuras publicēšana saskaņota ar Amerikas Tiesību institūtu.

² Tulkošanai autore izvēlējās tos PKK paragrāfus, kuri analizēti promocijas darbā. Izlaistie paragrāfi un to daļas attiecināmi uz procesuālajām tiesībām vai tādiem jautājumiem, kas nav sīkāk pētīti. Tulkojumā autore centās saglabāt Paraugkriminālkodeksa autoru valodu un stilu.

³ Krimināllikumi visos štatos, kur tie kodificēti, ir attiecīgā štata Kodeksa, proti, likumu kopojuma, sadaļa, kā tas redzams arī 2.pielikumā ietvertajā salīdzinošajā tabulā. Attiecīgās nodaļas nosaukums kodeksā var atšķirties, piemēram, lietoti jēdzieni “noziegumi”, “noziedzīgi pārkāpumi un sodi”, “sodu kodekss” u.c. Ne vienmēr nodaļas, kas vērtējamas kā štata krimināllikums, ir sakārtotas. Tāpēc daudzos Kodeksos attiecīgo sadaļu ievada paragrāfs, kurā minēts tās nosaukums, citēšana un Kodeksa nodaļas, kas aptvertas ar šādu nosaukumu.

⁴ 2.pielikumā šis uzskatāms par PKK modeli krimināltiesību reglamentācijas mērķa definēšanai. Paragrāfa turpinājumā ietverts arī sodīšanas mērķis. Štatu kodeksos ar retiem izņēmumiem pārkāpumu definīciju regulējošo noteikumu mērķis un sodīšanas mērķis ir norobežots.

§1.04. Noziegumu klases; parasti pārkāpumi

- (1) Šajā Kodeksā vai jebkurā citā šīs valsts likumā definēts pārkāpums, par kuru atļauts [nāves vai] brīvības atņemšanas sods uz noteiktu laiku, uzskatāms par noziegumu. Noziegumi ir klasificējami kā *felonijas*, *misdiminori* vai mazāk smagi *misdiminori*.
- (2) Noziegums ir *felonija*, ja tas par tādu noteikts šajā Kodeksā vai ja par to persona piespriežams [nāves vai] brīvības atņemšanas sods uz noteiktu laiku, kas, izņemot pagarināto termiņu, ir ilgāks par vienu gadu.
- (3) Noziegums ir *misdiminors*, ja tas par tādu noteikts šajā Kodeksā vai pielīdzināmā jebkurā citā likumā.
- (4) Noziegums ir mazāk smags *misdiminors*, ja tas par tādu noteikts šajā Kodeksā vai pielīdzināmā jebkurā citā likumā, vai ja tas ir paredzēts jebkurā citā likumā, ka par to notiesātām personām piespriežamais brīvības atņemšanas sods ir mazāks par vienu gadu.
- (5) Šajā Kodeksā vai jebkurā citā šīs valsts likumā definēts pārkāpums uzskatāms par parastu pārkāpumu (*violation*), ja tas par tādu noteikts šajā Kodeksā vai pārkāpumu definējošā likumā vai ja par to nav piespriežams cits sods kā naudas sods, naudas sods un konfiskācija vai cits civiltiesiska rakstura sods, vai ja tas definēts citā likumā, kurā noteikts, ka attiecīgais pārkāpums nav uzskatāms par noziegumu. Parasts pārkāpums nav uzskatāms par noziegumu un par to piemērojamais sods nedrīkst radīt tiesībspējas vai citus legālus ierobežojumus, kādus attiecīgi var radīt par noziedzīgu pārkāpumu piemērojams sods.
- (6) Jebkurš pārkāpums, kas saskaņā ar likumu atzīts par noziegumu, nenorādot uz tā gradāciju vai par to piemērojamo soda apmēru, atzīstams par *misdiminoru*.
- (7) Jebkurā citā šīs valsts likumā definēts pārkāpums ir klasificējams atbilstoši šim paragrāfam un par to piemērojamais sods tāpēc paredzams atbilstoši šā Kodeksa noteikumiem.

§1.05. Visi likumā definētie pārkāpumi; Kodeksa Vispārīgo noteikumu piemērošana

- (1) Nodarījums neveido pārkāpumu, kamēr tas nav noziegums vai parasts pārkāpums saskaņā ar šo Kodeksu vai jebkuru citu šīs valsts likumu.
- (2) Šā Kodeksa I daļas noteikumi ir piemērojami citos likumos definētiem pārkāpumiem, ja vien šajā Kodeksā nav noteikts savādāk.
- (3) Šis paragrāfs neietekmē tiesas varu sodīt par necienīgu izturēšanos pret tiesu vai izmantot jebkuru likumā paredzētu sodu, lai ieviestu kārtību vai izpildītu tiesas nolēmumu.

(..)

§1.13. Vispārīgās definīcijas.

Šajā kodeksā, ja vien savādāka nozīme nav skaidri prasīta:

- (1) “likums” (*statute*) ietver Konstitūciju un valsts/štatū politisko apakšvienību vietējos likumus vai noteikumus;
- (2) “darbība” (*act; action*) nozīmē ķermeņa labprātīgu vai nelabprātīgu kustību;
- (3) “labprātīgi” (*voluntary*) nozīme skaidrota §2.01;
- (4) “bezdarbība” (*omission*) nozīmē darbības trūkumu;
- (5) “nodarījums” (*conduct*) nozīmē darbību vai bezdarbību un to pavadošo psihisko stāvokli, vai, kad tas būtiski, darbību vai bezdarbību virkni;
- (6) “izdarītājs” (*actor*), kad tas būtiski, ietver arī personu, kas darbību nav veikusi;
- (7) “veica darbību” (*acted*), kad tas būtiski, ietver arī “darbību neveica”;
- (8) “persona”, “viņš” un “izdarītājs” ietver jebkuru fizisku personu un, kad tas būtiski, juridisku personu vai asociāciju līdzvērtīgu juridiskai personai;
- (9) “pārkāpuma elements” (*element of an offense*) nozīmē (i) tādu nodarījumu vai (ii) tādas blakusapstākļus, vai (iii) tādu nodarījuma rezultātu, kāds
  - (a) ietverts aizliegtā nodarījuma aprakstā pārkāpuma definīcijā; vai

- (b) rada prasīto vainojamības veidu; vai
  - (c) izslēdz šāda nodarījuma atvainojumu vai attaisnojumu; vai
  - (d) izslēdz likuma ierobežojumos paredzētu aizstāvību; vai
  - (e) nosaka jurisdikciju vai tiesas apgabalu, kurā lieta izskatāma;
- (10) “pārkāpuma materiālais elements” (*material element of an offense*) nozīmē elementu, kas nav ekskluzīvi saistīts ar likuma ierobežojošajiem noteikumiem, jurisdikciju, tiesas apgabalu, kurā lieta izskatāma, vai jebkuru citu jautājumu, kas līdzīgi nav saistīts ar (i) nodarījumam pakārtotu kaitējumu vai ļaunumu, ko tiecas novērst pārkāpumu definējošais likums, vai (ii) ar šādu nodarījumu saistītu attaisnojuma vai atvainojuma pastāvēšanu;
- (11) “mērķtiecīgi” (*purposely*) nozīme skaidrota §2.02 un tam pielīdzināmiem jēdzieniem kā “ar mērķi” (*with purpose*), “plānoti” (*designed*) vai “ar nolūku” (*with design*) ir tāda pati nozīme;
- (12) “nodomāti” (*intentionally*) vai “ar nodomu” (*with intent*) nozīmē “mērķtiecīgi”;
- (13) “apzināti” (*knowingly*) nozīme skaidrota §2.02 un tam pielīdzināmiem jēdzieniem kā “zinot” (*knowing*) vai “ar zināšanu” (*with knowledge*) ir tāda pati nozīme;
- (14) “neapdomīgi” (*recklessly*) nozīme skaidrota §2.02 un tam pielīdzināmiem jēdzieniem kā “neapdomība” (*recklessness*) vai “ar neapdomību” (*with recklessness*) ir tāda pati nozīme;
- (15) “nevērīgi” (*negligently*) nozīme skaidrota §2.02 un tam pielīdzināmiem jēdzieniem kā “nevērība” (*negligence*) vai “ar nevērību” (*with negligence*) ir tāda pati nozīme;
- (16) “saprātīgi tic” (*reasonably believes*) vai “saprātīga ticība” (*reasonable belief*) apzīmē tādu ticību, kura izdarītājam nav radusies neapdomības vai nevērības rezultātā.

2.PARAGRĀFS. ATBILDĪBAS VISPĀRĒJIE PRINCIPI

§2.01. Labprātīgas darbības prasība; bezdarbība kā atbildības pamats; valdījums kā darbība.

- (1) Persona nav vainīga pārkāpuma izdarīšanā, ja vien viņas atbildības pamatā nav nodarījums, kas ietver labprātīgu darbību vai tādas darbības neveikšanu, kuru viņa bija fiziski spējīga izdarīt.
- (2) Turpmāk minētās nav labprātīgas darbības šā paragrāfa izpratnē:
- (a) refleksi vai krampji;
  - (b) ķermeņa kustība bezsamaņas stāvoklī vai miegā;
  - (c) rīcība hipnozes ietekmē vai pamatojoties uz hipnotiskiem ieteikumiem;
  - (d) ķermeņa kustība, kas citu iemeslu dēļ nav izdarītāja piepūles vai apņemšanās iznākums, vienalga apzināts vai ieraduma.
- (3) Atbildības par pārkāpuma izdarīšanu pamatā nevar būt bezdarbība, ko nepavada darbība, ja vien:
- (a) bezdarbība ir tieši norādīta kā pietiekama pārkāpumu definējošā likumā; vai
  - (b) darbības pienākums ir citādi uzlikts ar likumu.
- (4) Valdījums šā paragrāfa izpratnē ir darbība, ja valdītājs apzināti radījis vai saņēmis valdījumā esošo lietu vai viņam bija zināms, ka šāda lieta atrodas viņa kontrolē pietiekami ilgu laiku, lai savu valdījumu varētu izbeigt.

§2.02. Vainas (vainīguma) vispārējās prasības.⁵

- (1) *Vainojamības minimālās prasības.* Persona nav vainīga pārkāpuma izdarīšanā, ja viņa, atkarībā no likumā prasītā, nerīkojās mērķtiecīgi, apzināti, neapdomīgi vai nevērīgi pret katru no pārkāpuma materiālajiem elementiem, izņemot §2.05 minēto gadījumu.

⁵ §2.01 un 2.02 saskaņā ar PKK modeli veido kriminālatbildības minimumu, jo norādīts uz nepieciešamību konstatēt abus. Saskaņā ar PKK modeli, stingri noteiktā atbildība ir izņēmums no vainojamības prasību, kam jābūt tieši norādītam likumā. 2.pielikumā, salīdzinot štatu kodeksu reglamentāciju, minētais dēvēts par PKK modeli.

Salīdzinot vainojamības reglamentāciju štatos, 2.pielikumā sadāļā “vainojamība” §2.02 noteikumu pārņemšana vērtējama kā PKK modeļa pārņemšana. Vērtējot līdzības vai atšķirības pakāpi, jāņem vērā, cik precīzi pārņemti PKK definētie vainojamības veidi, vai paredzēti principi, vai ievērotas “elementu analīzes” prasības u.tml.

(2) *Definētie vainojamības veidi.*

(a) *Mērķtiecīgi.*

Persona rīkojas mērķtiecīgi pret pārkāpuma materiālo elementu, kad:

(i) ja elements sevī ietver personas nodarījuma raksturu vai tā rezultātu, tas ir viņas apzinātais mērķis iesaistīties šāda rakstura nodarījumā vai attiecīgā rezultāta sasniegšanā; un

(ii) ja elements sevī ietver blakusapstākļus, viņa ir informēta par šādu apstākļu esamību vai arī viņa tic vai cer, ka šādi apstākļi eksistē.

(b) *Apzināti.*

Persona rīkojas apzināti attiecībā pret pārkāpuma materiālo elementu, kad:

(i) ja elements sevī ietver personas nodarījuma raksturu vai ar to saistītus blakusapstākļus, viņa aptver, ka attiecīgais nodarījums ir šāda rakstura vai ka šādi apstākļi eksistē; un

(ii) ja elements sevī ietver personas nodarījuma rezultātu, viņa aptver, ka tas ir praktiski droši, ka attiecīgais nodarījums novedīs pie šāda rezultāta.

(c) *Neapdomīgi.*

Persona rīkojas neapdomīgi pret pārkāpuma materiālo elementu, kad viņa apzināti⁶ ignorē reālu un neattaisnojamu risku, ka šāds materiālais elements pastāv vai radīsies nodarījuma rezultātā. Riskam ir jābūt tāda rakstura un pakāpes, ka, ņemot vērā izdarītāja nodarījuma raksturu un tā mērķi un viņam zināmos apstākļus, tā ignorēšana ietver rupju atkāpšanos no uzvedības standarta, ko likumpaklausīga persona ievērotu šādā situācijā.

(d) *Nevērīgi.*

Persona rīkojas nevērīgi pret pārkāpuma materiālo elementu, kad viņai vajadzētu aptvert reālo un neattaisnoto risku, ka materiālais elements eksistē vai radīsies nodarījuma rezultātā. Riskam ir jābūt tāda rakstura un pakāpes, ka, ņemot vērā nodarījuma raksturu un tā mērķi un izdarītājam zināmos apstākļus, viņa nespēja to paredzēt ietver rupju atkāpšanos no rūpības standarta, ko šādā situācijā⁷ ievērotu saprātīga persona.

(3) *Vainojamība ir prasīta, ja vien nav paredzēts savādāk.* Gadījumos, kad vainojamība, kas nepieciešama, lai konstatētu pārkāpuma materiālo elementu, nav noteikta likumā, šis elements ir konstatēts, ja persona rīkojas mērķtiecīgi, apzināti vai neapdomīgi pret to.

(4) *Noteiktā vainojamības prasība ir attiecināma uz visiem materiālajiem elementiem.* Kad pārkāpumu definējošais likums paredz nepieciešamo vainojamības formu, kas ir pietiekama nodarījuma izdarīšanai, nenošķirot to pret materiālajiem elementiem, izvirzītais nosacījums attiecas uz visiem pārkāpuma materiālajiem elementiem, ja vien pretējo tieši nenosaka likums.

(5) *Nevērības, neapdomības un apzināšanās aizstāšana.* Gadījumos, kad likums nosaka, ka pietiek ar nevērību, lai konstatētu pārkāpuma elementu, šis elements tāpat ir konstatēts, ja persona rīkojas mērķtiecīgi, apzināti vai neapdomīgi. Gadījumos, kad likums nosaka, ka pietiek ar neapdomību, lai konstatētu pārkāpuma elementu, šis elements tāpat ir konstatēts, ja persona rīkojas mērķtiecīgi vai apzināt. Gadījumos, kad likums nosaka, ka pietiek ar apzināšanos, lai konstatētu pārkāpuma elementu, šis elements tāpat ir konstatēts, ja persona rīkojas mērķtiecīgi.

(6) *Prasība pēc mērķa ir izpildīta, ja mērķis ir nosacīts.* Kad pārkāpuma elements ir speciāls mērķis, elements ir konstatēts neskatoties uz to, ka mērķis ir nosacījuma, ja vien

⁶ Kodeksā izmantoti vismaz trīs jēdzieni, kas tulkojami kā apzināts, proti, *knowingly, is aware of, consciously*. *Knowingly* ir attiecināms uz augstu apzināšanās pakāpi, faktiski – ar zināšanu, kad persona aptver, saproti (*is aware of*) apstākļus, darbības vai bezdarbības raksturu. Savukārt jēdziens *consciously* nozīmē apzināšanos kā atrašanos pie apziņas, kas ir pretēji bezapziņai.

⁷ “Šāda situācija” nozīmē to situāciju, kādā atradās izdarītājs – *actor's situation*.

nosacījums nenoraida aizskārumu vai ļaunumu, ko tiecas novērst pārkāpumu definējošais likums.

- (7) *Prasība pēc zināšanas ir izpildīta, ja tā ir augstas pakāpes zināšana.* Kad kāda konkrēta fakta zināšana ir pārkāpuma elements, tad tā ir konstatēta, ja persona aptver tās pastāvēšanas augstu iespējamību, ja vien viņa patiesi netic, ka tas neeksistē.
- (8) *Prasība pēc nodoma⁸ ir izpildīta, ja rīcība ir apzināta.* Prasība, ka nodarījumam jābūt izdarītam ar nodomu ir izpildīta, ja persona rīkojas apzināti pret pārkāpuma materiālo elementu, ja vien neparādās acīmredzams mērķis uzstādīt papildus prasības.
- (9) *Vainojamība pret rīcības pretlikumību.* Zināšanās, neapdomība vai nevērība pret to, vai nodarījums veido pārkāpumu vai par likuma, kas nosaka pārkāpuma elementus, pastāvēšanu, nozīmi vai piemērošanu, nav šāda pārkāpuma elements, ja vien tas nav noteikts pārkāpuma definīcijā vai Kodeksā.
- (10) *Vainojamība kā pārkāpuma gradācijas noteicējs.* Gadījumos, kad pārkāpuma kategorija vai pakāpe ir atkarīgs no tā, vai pārkāpums izdarīts ar mērķi, apzināti, neapdomīgi vai nevērīgi, tā kategorija ir nosakāma atbilstoši zemākajam noteiktajam vainojamības veidam pret jebkuru no pārkāpuma materiālajiem elementiem.

§2.02. Cēloniskais sakars starp nodarījumu un rezultātu; novirze starp plānoto vai iecerēto rezultātu un faktisko rezultātu vai starp iespējamo un faktisko rezultātu.⁹

- (1) Nodarījums ir rezultāta cēlonis, kad:
  - (a) tas ir priekšnoteikums “ja ne”, bez kura konkrētais rezultāts nebūtu iestājies; un
  - (b) attiecības starp nodarījumu un rezultātu atbilst visām papildus cēloniskajām prasībām, kas noteiktas Kodeksā vai citā pārkāpumu definējošā likumā.
- (2) Kad pārkāpuma elements ir mērķtiecīga vai apzināta konkrēta rezultāta izraisīšana,¹⁰ šāds elements nav konstatējams, ja faktiskais rezultāts neietilpst izdarītāja mērķa vai nodoma robežās,¹¹ ja vien:
  - (a) faktiskais rezultāts atšķiras no plānotajā vai iecerētajā vienīgi tajā ziņā, ka aizskarts vai bojāts ir cits īpašums vai cita persona vai ka plānotais vai iecerētais aizskārumus vai kaitējums būtu bijis vēl būtiskāks vai vēl plašāks nekā izraisītais; vai
  - (b) faktiskais rezultāts ietver tāda paša veida aizskārumu vai kaitējumu kā plānotais vai iecerētais un tā iestāšanās nav pārāk attāla vai nejauša, lai varētu [tieši] attiecināt uz izdarītāja atbildību vai pārkāpuma pakāpi.
- (3) Kad pārkāpuma elements ir neapdomīga vai nevērīga konkrēta rezultāta izraisīšana, šāds elements nav konstatējams, ja faktiskais rezultāts neietilpst izdarītāja apzināta riska vai, nevērības gadījumā, tā riska, ko viņam bija jāpazinās, robežās, ja vien:
  - (a) faktiskais rezultāts atšķiras no iespējamā rezultāta vienīgi tajā ziņā, ka aizskarts vai bojāts ir cits īpašums vai cita persona vai ka plānotais vai iecerētais aizskārumus vai kaitējums būtu bijis vēl būtiskāks vai vēl plašāks nekā izraisītais; vai
  - (b) faktiskais rezultāts ietver tāda paša veida aizskārumu vai kaitējumu kā iespējamais un tā iestāšanās nav pārāk attāla vai nejauša, lai varētu [tieši] attiecināt uz izdarītāja atbildību vai pārkāpuma pakāpi.
- (4) Kad konkrētu rezultāta izraisīšana ir pārkāpuma materiālais elements, par ko ar likumu ir piemērojama absolūta atbildība, šāda elementa pastāvēšana nav konstatējams, ja vien faktiskais rezultāts nav izdarītāja nodarījuma iespējamās sekas.¹²

⁸ Lietots jēdziens *willfulness*, kas aptver abas formas – mērķtiecību un apzināšanos.

⁹ 2.pielikumā, komentējot štatu kodeksos ietvertu cēloņsakarības skaidrojumu, paragrāfa 1.daļa atbilst “ja ne” modelim, 2.-4.daļa – subjektīvās cēloņsakarības izpratnei.

¹⁰ *Causing* – izraisīt; *cause* – cēlonis – etimoloģiskā vārdu spēle.

¹¹ Šeit domāti materiāla sastāva pārkāpumi, kas izdarīti ar nodomu.

¹² Rezultāta (seku) apzīmēšanai izmantoti divi jēdzieni – *result*, kas atkarībā no šā jēdziena lietojuma var ietvert konkrētu un vispārīgu rezultātu; un *consequence*, kas līdzīgi var ietvert vispārīgas un speciālas sekas.

§ 2.04. Nezināšana vai kļūda.

- (1) Fakta vai likuma nezināšana vai kļūda ir aizstāvība, ja:
  - (a) nezināšana vai kļūda izslēdz mērķi, zināšanu, ticību, neapdomību vai nevērību, kas prasīta, lai konstatētu pārkāpuma materiālo elementu; vai
  - (b) likums paredz, ka psihiskais stāvoklis, kas veidojies šādas kļūdas vai nezināšanas ietekmē, rada aizstāvību.
- (2) Lai gan nezināšana vai kļūda citā gadījumā radītu aizstāvību pret izvirzīto apsūdzību, šāda aizstāvība nav iespējama, ja situācijā, kas atbilstu sākotnēji iecerētajai, apsūdzētais būtu vainojams cita pārkāpuma izdarīšanā. Tādā gadījumā apsūdzētā nezināšana vai kļūda vienādo pārkāpuma kategoriju un pakāpi ar tā pārkāpuma kategoriju un pakāpi, kura izdarīšanā viņš būtu vainojams, ja situācija atbilstu sākotnēji iecerētajai.
- (3) Ticība, ka nodarījums neveido ar likumu aizliegtu pārkāpumu, ir aizstāvība pret apsūdzību pārkāpumā, kā pamatā ir šāds nodarījums, ja:
  - (a) pārkāpumu definējošais likums vai noteikums personai nebija zināms un nebija publicēts vai citā saprātīgā veidā padarīts pieejams pirms veiktā nodarījuma; vai
  - (b) viņš rīkojies, saprātīgi paļaujoties uz oficiālu regulējumu, ietvertu: (i) likumā vai citā noteikumā; (ii) tiesas lēmumā, viedoklī vai spriedumā; (iii) pārvaldes rīkojumā vai piešķirtā rīcības atļaujā; vai (iv) valsts ierēdņa vai pārstāvja, kas ar likumu ir atbildīgs par pārkāpumu definējošā likuma interpretāciju, administrēšanu vai piemērošanu oficiālā interpretācijā; kas vēlāk pasludināts par kļūdainu vai neprecīzu.
- (4) Apsūdzētajam ar pierādījumu pārsvaru ir jāpierāda aizstāvību, kas rodas šī parafrāfa 3.daļā noteiktajos gadījumos.

§2.05. Kad vainojamības prasības nav piemērojamas parastiem pārkāpumiem un citos likumos definētiem pārkāpumiem; absolūtas atbildības ietekme, samazinot pārkāpuma kategoriju uz parastu pārkāpumu.¹³

- (1) Parafrāfu 2.01 un 2.02 paredzētās vainojamības prasības neattiecas uz:
  - (a) parastiem pārkāpumiem, ja vien attiecīgā prasība nav ietverta pārkāpuma definīcijā vai tiesa nosaka, ka tās piemērošana ir savienojama ar pārkāpumu definējošā likuma efektīvu realizēšanu; vai
  - (b) citā likumā definētu pārkāpumu, ja tajā nepārprotami redzams likumdošanas mērķis paredzēt absolūtu atbildību par šādu pārkāpumu vai pret jebkuru tā materiālo elementu.
- (2) Neskatoties uz jebkura spēkā esoša likuma regulējumu un ja vien pakārots likums neparedz savādāk:
  - (a) kad pret citā likumā definēta pārkāpuma materiālo elementu ir noteikta absolūtā atbildība un notiesāšana pamatota ar šādu atbildību, pārkāpums uzskatāms par parastu pārkāpumu; un
  - (b) kaut gan absolūtā atbildība ir noteikta pret citā likumā definēta pārkāpuma vienu vai vairākiem materiāliem elementiem, apsūdzība izvirzāma un ir pierādāma vainojama pārkāpuma izdarīšana, kura gadījumā nevērība pret šādiem elementiem rada nepieciešamo vainojamību un pārkāpuma klasifikācija un attiecīgi par to piespriežamais sods ir noteikti šā Kodeksa parafrāfā 1.04. un 6.nodaļā.

(..)

¹³ PKK nav reglamentēta stingri noteiktā, bet absolūtā atbildība. Šāds regulējums uzskatāms par ierobežojošu stingri noteiktās atbildības modeli, jo paredz nepieciešamību likumdevējam tieši pārkāpuma definīcijā paredzēt, ka attiecīgais pārkāpums konstatējams neatkarīgi no psihiskās vainojamības pastāvēšanas. Pārkāpumi, kas definēti, tajā neietverot vainojamības prasību, nevar tikt uzskatīti par noziegumiem. 2.pielikumā, raksturojot stingri noteiktās atbildības reglamentāciju štos, šis uzskatāms par PKK modeli. Atsevišķos štatu Kodeksos ir paredzēts, ka šāda absolūta atbildība iespējama arī par *misdiminoriem*, tomēr jāvērtē, vai šādi *misdiminori* uzskatāmai par īsteniem noziegumiem, jo nereti atbilstoši klasifikācijai par tiem nav paredzēts ar brīvības atņemšanu saistīts sods.

5.NODAĻA. NEPABEIGTI NOZIEGUMI

§5.01. Noziedzīgs mēģinājums

- (1) *Mēģinājuma definīcija.* Persona ir vainīga mēģinājumā izdarīt noziegumu, ja, rīkojoties ar tādu vainojamības veidu, kas citādi būtu prasīts konkrētā nozieguma izdarīšanai, viņa
- (a) mērķtiecīgi iesaistās nodarījumā, kas radītu konkrēto noziegumu, ja blakusapstākļi būtu bijuši tādi, kādus tos persona iedomājās; vai
  - (b) kad konkrēta rezultāta sasniegšana ir nozieguma elements, darbojas vai atturas no darbības ar mērķi izraisīt vai ar pārlicību, ka izraisīs, attiecīgo rezultātu bez turpmākas rīcības no viņas puses; vai
  - (c) mērķtiecīgi dara vai atturas darīt jebko, kas, pie personas iedomātajiem apstākļiem, ir būtiskus soļus veidojoša darbība vai bezdarbība plānotā nozieguma izdarīšanas virzienā.
- (2) *Nodarījums, kas var tikt uzskatīts par būtiskiem soļiem saskaņā ar paragrāfa (1)(c) daļu.* Tiek uzskatīts, ka nodarījums nerada būtiskus soļus šā paragrāfa (1)(c) daļas izpratnē, kamēr tas stingri neizriet no personas noziedzīgā mērķa. Nenoliedzot cita nodarījuma pietiekamību, turpmākais, ja tas tieši izriet no personas noziedzīgā mērķa, nav uzskatāms par nepietiekamu, lai atbilstu likuma prasībām:¹⁴
- (a) paslepus gaidīšana, upura izvēlēšanās vai nozieguma izvēlēta upura izsekošana;
  - (b) vilināt vai mēģināt aizvilināt nozieguma izvēlēto upuri doties uz vietu, kas izvēlēta nozieguma izdarīšanai;
  - (c) vietas, kur izvēlēts izdarīt noziegumu, izlūkošana;
  - (d) pretlikumīga iekļūšana celtnē, transportlīdzeklī vai iežogotā vietā, kura izvēlēta par noziedzīga nodarījuma izdarīšanas vietu;
  - (e) tādu materiālu iegūšana valdījumā, kas tiks izmantoti nozieguma izdarīšanai un ir speciāli radīti šādai pretlikumīgai izmantošanai, vai kas pie konkrētiem apstākļiem nevar būt izmantoti likumīgu mērķu sasniegšanai;
  - (f) tādu materiālu valdījums, vākšana vai izgatavošana vietā vai netālu no vietas, kura izvēlēta nozieguma izdarīšanai un kur šāds valdījums, vākšana vai izgatavošana pie konkrētiem apstākļiem nevar kalpot likumīgu mērķu sasniegšanai;
  - (g) nevainojama aģenta pamudināšana iesaistīties nodarījumā, kas rada nozieguma elementu.
- (3) *Nodarījums ar mērķi palīdzēt citai personai izdarīt noziegumu.* Persona, kura iesaistās nodarījumā ar mērķi paredzēt citai personai izdarīt noziegumu, kas saskaņā ar paragrāfu 2.06 veidotu līdzdalību, ja šāda cita persona noziegumu būtu pabeigusi, ir vainīga mēģinājumā izdarīt noziegumu, kaut arī attiecīgais noziegums nav izdarīts vai šāda cita persona nav to mēģinājusi izdarīt.
- (4) *Atteikšanās no noziedzīgā mērķa.* Kad izdarītāja rīcība saskaņā ar šā paragrāfa (1)(b) vai (1)(c) daļu citādi radītu mēģinājumu, tā ir apstiprinoša aizstāvība, ja viņš ir atsacījies no saviem centieniem izdarīt noziegumu vai citādi aizkavējusi tā izdarīšanu, apstākļos, kas demonstrē pilnīgu un labprātīgu atteikšanos no sava noziedzīgā mērķa. Šādas aizstāvība nodibināšana neietekmē līdzdalībnieka atbildību, kurš nepiedalījās pie atsacīšanās pārtraukšanā vai novēršanas.
- Šā paragrāfa izpratnē atteikšanās no noziedzīga mērķa nav labprātīga, ja tā kopumā vai daļēji ir motivēta ar darbības uzsākšanas brīdī nepastāvošiem un neparedzamiem apstākļiem, kas palielina atklāšanas vai aizturēšanas iespējamību vai kas padara daudz sarežģītāku noziedzīgā mērķa sasniegšanu. Atteikšanās nav pabeigta, ja tā ir motivēta ar

¹⁴ Lietota izteiksme "(...) shall not be held insufficient as a matter of law", uzsverot, ka turpmāk uzskaitītie gadījumi nav vērtējami kā nepietiekami pretēji agrākajam mēģinājuma regulējumam, kad tie saskaņā ar *vispārējām tiesībām* tiktu uzskatīti par nepietiekamiem. Faktiski turpmāk uzskaitītie gadījumi vērtējami kā pietiekami, lai personu sauktu pie atbildības par mēģinājumu.

lēmumu atlikt noziedzīgo nodarījumu līdz piemērotākam laikam vai pārnest noziedzīgo piepūli uz citu, bet līdzīgu mērķi vai upuri.

§5.02. Noziedzīga pamudināšana.

- (1) *Pamudināšanas definīcija.* Persona ir vainīga pamudināšanā izdarīt noziegumu, ja ar mērķi sekmēt vai atvieglot tā izdarīšanu, viņa pavēl, iedrošina vai prasa citai personai iesaistīties konkrētā nodarījumā, kas veidotu šādu noziegumu vai šāda nozieguma mēģinājumu, vai radītu viņa līdzdalību tā izdarīšanā vai izdarīšanas mēģinājumā.
- (2) *Bezsaziņas pamudināšana.* Šā paragrāfa (1) daļas izpratnē ir nebūtiski, ka izdarītājs nav sazinājies ar personu, ko viņš pamudina izdarīt noziegumu, ja viņa nodarījums bija plānots, lai šādu saziņu radītu.
- (3) *Atteikšanās no noziedzīga mērķa.* Tā ir apstiprinoša aizstāvība, ja izdarītājs pēc citas personas pamudināšanas izdarīt noziegumu, pārliecina viņa to neizdarīt vai citādi novērš attiecīgā nozieguma izdarīšanu, apstākļos, kas demonstrē pilnīgu un labprātīgu atteikšanos no sava noziedzīgā mērķa.

§5.03. Noziedzīga vienošanās.

- (1) *Vienošānās definīcija.* Persona ir vainīga par vienošanos ar citu personu vai personām izdarīt noziegumu, ja ar mērķi sekmēt vai atvieglot tā izdarīšanu, viņa:
  - (a) norunā ar šādu citu personu vai personām, ka viņi vai viens vai vairāki no viņiem izdarīs nodarījumu, kas veido attiecīgo noziegumu vai mēģinājumu vai pamudinājumu izdarīt attiecīgo noziegumu; vai
  - (b) norunā palīdzēt šādai citai personai vai personām attiecīgā nozieguma plānošanā vai izdarīšanā vai mēģinājumā vai pamudināšanā izdarīt attiecīgo noziegumu.
- (2) *Vienošānās attiecību apjoms.* Ja persona, kas vainīga par šā paragrāfa (1) daļā definēto vienošanos, zina, ka persona, ar kuru viņa vienojas izdarīt noziegumu, ir vienojusies ar citu personu vai personām izdarīt šo pašu noziegumu, viņa ir vainīga par vienošanos ar šādu citu personu vai personām izdarīt attiecīgo noziegumu, neskatoties uz to, vai viņa zina citu personu identitāti.
- (3) *Vienošānās vairākiem noziedzīgiem mērķiem.* Ja persona vienojas izdarīt vairākus noziegumus, viņa ir vainīga tikai vienas vienošanās izdarīšanā tik ilgi, kamēr šādi vairāki noziegumi ir tās pašas norunas mērķis vai vienošanās attiecību turpinājums.
- (4) (..)
- (5) *Acīmredzama darbība.*¹⁵ Neviena persona nav notiesājama par vienošanos izdarīt jebkuru citu noziegumu, izņemot pirmās vai otrās pakāpes feloniju, kamēr nav konstatējama un pierādāma viņas vai personas, ar kuru viņa vienojas, izdarīta acīmredzama darbība iesaistoties šādā vienošanās.
- (6) *Atteikšanās no noziedzīga mērķa.* Tā ir apstiprinoša aizstāvība, ja izdarītājs pēc vienošanās izdarīt noziegumu, izjauca vienošanās realizēšanu, apstākļos, kas demonstrē pilnīgu un labprātīgu atteikšanos no sava noziedzīgā mērķa.
- (7) (..)¹⁶

(..)

6.NODAĻA. PIELAUJAMĀ RĪCĪBA AR PĀRKĀPĒJIEM

§6.01. Feloniju pakāpes.

- (1) Šajā Kodeksā definētās felonijas sodīšanas mērķim ir klasificējamās trīs pakāpēs, kā norādīts turpmāk:
  - (a) pirmās pakāpes felonijas;

¹⁵ Jēdziens “overt act” – atklāta, apkārtņē novērojama, neapšaubāma darbība. Darbība ietver jebkādu rīcības izpausmi.

¹⁶ Netulkotās daļas ietver procesuālas nodarāmas, kas attiecināmas uz apsūdzības celšanu un iztiesāšanu noziedzīgas vienošanās gadījumā.

- (b) otrās pakāpes felonijas;
- (c) trešās pakāpes felonijas.

Felonija atzīstama par pirmās vai otrās pakāpes, ja tas tieši paredzēts Kodeksā. Noziegums, kas klasificēts kā felonija, nenorādot uz tās pakāpi, ir trešās pakāpes felonija.

- (2) Neskatoties uz jebkuros citos likumos paredzētiem noteikumiem, felonijas, kas definētas jebkurā citā šīs valsts likumā soda mērķim atzīstamas par trešās pakāpes feloniju.

II DAĻA. KONKRĒTU NOZIEGUMU DEFINĪCIJAS

PĀRKĀPUMI, KAS SAISTĪTI AR PERSONAS APDRAUDĒJUMU

210.NODAĻA. NOZIEDZĪGA NONĀVĒŠANA

§210.0. Definīcijas.

210.-213.parágrāfā, ja vien skaidri nav norādīta savādāka nozīme:

- (1) “cilvēciska būtne” nozīmē personu, kura ir piedzimusi un ir dzīva;
- (2) “miesas bojājums” nozīmē fiziskas sāpes, slimību vai jebkuru fiziskā stāvokļa pasliktināšanos;
- (3) “smags miesas bojājums” nozīmē miesas bojājumu, kas rada reālu nāves iestāšanās risku vai kas rada nopietnus, paliekošus izkropļojumus, vai ilgstošu jebkuru ķermeņa daļu vai orgānu funkciju zaudējumu vai darbības pasliktināšanos;
- (4) “nāvējošs ierocis” nozīmē jebkuru šaujameroci vai citu ieroci, mehānismu, instrumentu, materiālu vai vielu, vienalga dzīvu vai nedzīvu, kas veidā, kā to izmanto vai ir paredzēts izmantot, ir zināms kā tāds, ar ko iespējams nonāvēt vai nodarīt smagus miesas bojājumus.

§210.1. Noziedzīga nonāvēšana.

- (1) Persona ir vainīga noziedzīgā nonāvēšanā, ja viņa mērķtiecīgi, apzināti, neapdomīgi vai nevērīgi izraisa citas cilvēcīgas būtnes nāvi.
- (2) Noziedzīga nonāvēšana ir slepkavība, nonāvēšana bez iepriekšēja nodoma vai nevērīga nonāvēšana.¹⁷

§210.2. Slepkavība.

- (1) Izņemot 210.3(1)(b) paragrāfā paredzēto, noziedzīga nonāvēšana ir slepkavība, ja:
  - (a) tā ir izdarīta mērķtiecīgi vai apzināti; vai
  - (b) tā ir izdarīta neapdomīgi, bet pie tādiem apstākļiem, kas ataino īpašu vienaldzību pret cilvēka dzīvības vērtību. Šāda neapdomība vai vienaldzība ir prezumējama, ja persona iesaistās vai ir līdzdalībnieks izdarīšanā vai mēģinājumā izdarīt, vai bēgšanā pēc izdarīšanas vai mēģinājuma izdarīt laupīšanu, izvarošanu vai citus vardarbīgus vai ar vardarbības piedraudējumu pastiprinātus dzimumsakarus, ļaunprātīgu dedzināšanu, ielaušanos, nolaupīšanu vai noziedzīgu¹⁸ bēgšanu.
- (2) slepkavība ir pirmās pakāpes felonija [bet persona, kas notiesāta par slepkavību, var tikt notiesāta ar nāvi, kā to paredz 120.6.parágrāfs].

§210.3. Nonāvēšana bez iepriekšēja nodoma.

- (1) Noziedzīga nonāvēšana veido nonāvēšanu bez iepriekšēja nodoma, ja:
  - (a) tā ir izdarīta aiz neapdomības;
  - (b) nonāvēšana, kas citādi būtu slepkavība, ir izdarīta īpaša psihiska vai emocionāla traucējuma ietekmē, kam ir saprātīgs izskaidrojums vai attaisnojums. Šāda izskaidrojuma vai attaisnojuma saprātīgums ir jānosaka no personas redzesloka, kas

¹⁷ Noziedzīga nonāvēšana (*criminal homicide*) ASV krimināltiesībās klasificēta kā slepkavība (*murder*), nonāvēšana bez iepriekšēja nodoma (*manslaughter*) un nevērīga nonāvēšana (*negligent homicide*).

¹⁸ Šeit domāta tāda bēgšana, kas saskaņā ar likumu atzīstama par feloniju – *felonious escape*.

būtu atradusies apsūdzētā situācijā un pie tādiem apstākļiem, kādus apsūdzētais iedomājās.

- (2) Nonāvēšana bez iepriekšēja nodoma ir otrās pakāpes felonija.

§210.4. Nevērīga nonāvēšana.

- (1) Noziedzīga nonāvēšana rada nevērīgu nonāvēšanu, kad tā ir izdarīta aiz nevērības.
- (2) Nevērīga nonāvēšana ir trešās pakāpes felonija.

§210.5. Pašnāvības izraisīšana vai atbalstīšana.

- (1) *Pašnāvības izraisīšana kā noziedzīga nonāvēšana.* Persona var tikt tiesāta par noziedzīgu nonāvēšanu, ja viņa ir izraisījusi citas personas pašnāvību tikai tad, ja viņa mērķtiecīgi izraisa šādu pašnāvību, lietojot varu, spaidus vai viltu.
- (2) *Pašnāvības veicināšana vai pamudināšana kā neatkarīgs pārkāpums.* Persona, kas mērķtiecīgi veicina vai pamudina citu izdarīt pašnāvību, ir vainīga otrās pakāpes felonijas izdarīšanā, ja viņas nodarījums izraisa šādu pašnāvību, vai misdiminora izdarīšanā, ja viņas nodarījums izraisa pašnāvības mēģinājumu.

Pielikumi

1.pielikums. 20. un 21.gadsimta krimināllikumu, kuriem bijusi ietekme uz Latvijas teritoriju, salīdzinājums

Juridiskā akta raksturojums	Noziedzīga nodarījuma jēdziens, klasifikācija	Īpatnības, citas piezīmes
1903.gada 22.marta Krievijas Sodlu likumi ar grozījumiem, kas izsludināti līdz 1932.gada 1.decembrim¹		
<p>Kodifikācija ir sakārtota nodaļās un nodaļumos</p> <p>Vispārīgie jautājumi: veļtīta pirmā nodaļa, kur reglamentēti noziedzīgi nodarījumi un sodi</p> <p>Sevišķie jautājumi: noziedzīgi nodarījumi sakārtoti 36 nodaļās pēc apdraudēto interešu rakstura, taču tie nav īpaši sagrupēti pa lielākām kategorijām</p>	<p>Formāla noziedzīga nodarījuma definīcija:</p> <ul style="list-style-type: none"> - nodarījums - tā izdarīšanas laikā noliegts likumā - ar soda piedraudējumu <p>Klasifikācija:</p> <ul style="list-style-type: none"> - smags noziegums: nāves sods vai ieslodzījums pārmācības namā - noziegums: ieslodzījums cietoksnī vai cietumā; - pārkāpums: arests vai naudas sods <p>Klasifikācijai ir strukturējoša nozīme, atvieglojot Likuma kopējo konstrukciju. Piemēram, noteiktas atšķirīgas vainīguma pakāpes atkarībā no klasifikācijas. Tas atvieglo vainīguma veida konstatēšanu – ja noziegums ir smags, tas var būt tikai tīšs, savukārt pārkāpumi var būt gan tīši, gan aiz neuzmanības. Noziegums ir tīšs, ja vien nav noteikts pretējais</p>	<p>Mērķis: -</p> <p>Kriminālatbildības pamats: nodarījumu pieskaitāmība un noziedzīgums ir nošķirti jēdzieni. Atbildībai nepieciešams konstatēt abus – nodarījumu, kas aizliegts ar likumu, un vainu, kas saistīts ar personas psihes spējām un attieksmi. Komponenti, kas veido nodarījumu (darbība/bezdarbība), Likumā netiek skaidroti</p> <p>Vainojamība: vainīguma veidi ietverti atsevišķā nodaļā. Nošķirts tīšs/nodomāts vainīgums un neuzmanība. To definīcijas īpaši neatšķiras no mūsdienu lietojuma</p> <p>Reglamentēta zināšana kā atsevišķa kategorija, proti, apstākļi nav pieskaitāms par vainu, ja vien atbildība nav paredzēta par pašu nezināšanas faktu</p>
1933.gada Sodlu likums²		
<p>Kodifikācija ir sakārtota nodaļās un nodaļumos</p> <p>Uzskatāma par 1903.gada Sodlu likumu uzlabojumu</p> <p>Vispārīgie jautājumi: veļtīta pirmā nodaļa, kur reglamentēti noziedzīgi nodarījumi un sodi</p> <p>Sevišķie jautājumi: noziedzīgi nodarījumi sakārtoti 39 nodaļās pēc apdraudēto interešu rakstura, taču tie nav īpaši sagrupēti pa lielākām kategorijām</p>	<p>Formāla noziedzīga nodarījuma definīcija:</p> <ul style="list-style-type: none"> - nodarījums - tā izdarīšanas laikā noliegts likumā - ar soda piedraudējumu <p>Klasifikācija:</p> <ul style="list-style-type: none"> - smags noziegums: spaidu darbi - noziegums: pārmācības nams vai cietums; - pārkāpums: arests vai naudas sods <p>Klasifikācijai ir strukturējoša nozīme, atvieglojot Likuma kopējo konstrukciju. Sk. komentāru pie 1903.gada 22.marta Krievijas sodlu likumiem↑</p>	<p>Mērķis: -</p> <p>Kriminālatbildības pamats: sk. komentāru pie 1903.gada 22.marta Krievijas sodlu likumiem↑</p> <p>Vainojamība: sk. komentāru pie 1903.gada 22.marta Krievijas sodlu likumiem↑</p> <p>41.pantā precizēta “zināšanas” reglamentācija. Ja nodarījums kopumā izdarāms aiz neuzmanības, tad nezināšana neatvairina, ja tā bijusi neuzmanības sekas. Taču nezināšana nav pieskaitāma, ja vainīgais nav varējis zināt faktisko apstākli, kas nosaka nodarījuma noziedzīgumu. <i>Error facti</i> izpratne šajā reglamentējumā ir saplūdusi ar <i>error juris</i> izpratni</p>
1919.gada 12.decembra Vadošie noteikumi Krievijas PFSR krimināltiesībās³		
<p>Nav uzskatāms par kodifikāciju, bet šim aktam ir būtiska ietekme uz turpmākajiem padomju kriminālkodeksiem – faktiski nosaka to ideoloģisko pamatu</p> <p>Sastāv no ievada un 27 pantiem, kur skaidrotas uz vispārīgās daļas reglamentējumu attiecināmas krimināltiesību vadlīnijas</p>	<p>Tiek likti pamati materiālai nozieguma (<i>нреступленуе</i>) definīcijai:</p> <ul style="list-style-type: none"> - krimināltiesību aizsargātās sabiedrisko attiecību pārkāpums - darbības vai bezdarbība, kas bīstama dotai sabiedrisko attiecību sistēmai, un tāpēc rada valsts varai nepieciešamību cīnīties pret personām, kas izdara šādu darbību vai pieļauj bezdarbību <p>Klasifikācija: -</p>	<p>Mērķis: šī dokumenta mērķis ir ietverts tā “ievadā” – ieviest jaunu krimināltiesisko reglamentāciju, kas atbilstu padomju ideoloģijai</p> <p>Kriminālatbildības pamats: darbība vai bezdarbība, kas bīstama padomju sistēmai – sods <i>pienākas</i> par sabiedriski bīstamajām darbībām un to izraisītajām sekām</p> <p>Vainojamība: netiek akcentēta, nav arī īpašas norādes par psihiskās vainas vērtēšanu pie soda noteikšanas</p>

1922. gada Krievijas PFSR Kriminālkodekss⁴		
<p>Kodeksā nošķirama vispārīgā un sevišķā daļa</p> <p>Vispārīgā daļa: iesākas ar Kodeksa darbības robežām, kam seko soda piemērošanas pamata – nozieguma reglamentācija, soda noteikšana u.c. jautājumi</p> <p>Sevišķā daļa: sastāv no vairākām nodaļām un apakšnodaļām. Noziegumi grupēti un sakārtoti pēc apdraudēto interešu rakstura un bīstamības</p>	<p>Materiāla nozieguma definīcija:⁵</p> <ul style="list-style-type: none"> - dažāda sabiedriski bīstama darbība vai bezdarbība - kas apdraud sociālisma iekārtas pamatus un tiesisko kārtību, strādnieku-zemnieku varas iedibināšanu, pārejot pie komunistiskās iekārtas <p>Klasifikācija: -</p>	<p>Mērķis: darbaļaužu valsts aizsardzība pret noziegumiem un sabiedriski bīstamiem elementiem</p> <p>Kriminālatbildības pamats: darbība vai bezdarbība, kas rada bīstamību. Personas bīstamība raksturota 7.pantā – ne tikai konkrēta darbība, kas rada bīstamību, bet arī rīcība, kas liecina par iespējamu bīstamību</p> <p>10.pants pieļauj analogiju</p> <p>Vainojamība: 11.pantā raksturota kā sodu izslēdzošs apstāklis, jo sods piemērojams tikai tādām personām, kas sabiedriski bīstamus nodarījumus izdarījušas tīši vai aiz neuzmanības.</p>
1926.gada Krievijas PFSR Kriminālkodekss⁶		
<p>Vispārīgā daļa: reglamentēti Vispārīgajā daļā. Sk. 1922.gada Kodeksu↑</p> <p>Sevišķā daļa: sastāv no vairākām nodaļām un apakšnodaļām. Noziegumi grupēti un sakārtoti pēc apdraudēto interešu rakstura un bīstamības</p>	<p>Materiāla sabiedriski-bīstama nodarījuma definīcija:⁷</p> <ul style="list-style-type: none"> - dažāda sabiedriski bīstama darbība vai bezdarbība - kas apdraud sociālisma iekārtas pamatus un tiesisko kārtību, strādnieku-zemnieku varas iedibināšanu, pārejot pie komunistiskās iekārtas - bīstamība ir būtiska, jo ietverta norāde, ka maznozīmīga vai tāda, kas nerada kaitīgas sekas, neveido noziegumu 	<p>Mērķis: Sk. 1922.gada Kodeksu↑</p> <p>Kriminālatbildības pamats: darbība vai bezdarbība, kas rada bīstamību. 8.pantā papildus noteikts, ka gadījumā, ja bīstamība zūd, nav iestājušās kaitīgas sekas, izmanās politiskā situācijai vai likumi, - noziegums nav noticis</p> <p>Vainojamība: 10.pantā raksturota kā sodu izslēdzošs apstāklis, jo sods piemērojams tikai tādām personām, kas sabiedriski bīstamus nodarījumus izdarījušas tīši vai aiz neuzmanības</p>
Krievijas PFSR Kriminālkodekss 1940.gada 25.novembra redakcijā⁸		
<p>Sk. 1926.gada redakciju↑</p> <p>Tika attiecināts uz Latvijas PSR teritoriju</p>	<p>Materiāla sabiedriski-bīstama nodarījuma definīcija:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ikviena darbība vai bezdarbība - kas vērsta pret Padomju iekārtu vai pārkāpj tiesisko kārtību, kuru Strādnieku-Zemnieku vara nodibinājusi pārejas laikam uz komunistisko iekārtu - saglabāta atruna par maznozīmīgumu 	<p>Sk. 1926.gada redakciju↑</p>
1958. gada PSR Savienības un savienoto republiku Kriminālās likumdošanas pamati⁹		
<p>Līdzīgi kā 1919.gada dokuments, šis uzskatāms par krimināltiesiskās reglamentācijas ideoloģisko pamatu nākamajām kodifikācijām. Tajā ietverts arī nozieguma izpratnes pamats, t.sk. nozieguma definīcija, kāda tā ietverama turpmākajās kodifikācijās</p>	<p>Materiāla nozieguma definīcija:</p> <ul style="list-style-type: none"> - krimināllikumā paredzēts sabiedriski bīstams nodarījums (darbība vai bezdarbība) - kas apdraud: <ul style="list-style-type: none"> o padomju sabiedrisko vai valsts iekārtu, o sociālistisko saimniecības sistēmu, o sociālistisko īpašumu, o pilsoņu personu un viņu politiskās, darba mantiskās un citas tiesības, <p>kā arī citāds sociālistisko tiesisko kārtību apdraudošs, sabiedriski bīstams nodarījums, kas paredzēts krimināllikumā</p> <ul style="list-style-type: none"> - saglabāta atruna par mazsvarīgumu, kas nerada sabiedrisko bīstamību <p>Klasifikācija: nav paredzēta</p>	<p>Mērķis: 1.pantā minēts padomju krimināltiesiskās likumdošanas mērķis, proti, sargāt padomju sabiedrisko un valsts iekārtu, sociālistisko īpašumu, indivīdus un pilsoņu tiesības un visu sociālistisko kārtību no noziedzīgiem apdraudējumiem</p> <p>Kriminālatbildības pamats un vainojamība: Pamatos paredzēts, ka pārkāpumiem jābūt formulētiem likumā. Atbildība piemērojama tikai tad, ja persona vainojama, proti, ar nodomu vai aiz neuzmanības izdarījusi sabiedriski bīstamu nodarījumu. Skaidrotas arī abas vainas formas</p>

1960.gada 27.oktobra Krievijas PFSR Kriminālkodekss 1984.gada redakcijā ¹⁰		
<p>Vispārīgā daļa: iesākas ar Kodeksa uzdevumiem, kriminālatbildības pamatu, darbības robežām, nozieguma un soda reglamentāciju</p> <p>Sevišķā daļa: sastāv no vairākām nodaļām un apakšnodaļām. Noziegumi grupēti un sakārtoti pēc apdraudēto interešu rakstura un bīstamības</p>	<p>Materiāla nozieguma definīcija:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ar krimināllikumu aizliegts sabiedriski bīstams nodarījums (darbība vai bezdarbība) - kas vērst pret: <ul style="list-style-type: none"> o kopējo PSRS veidošanu, o tās politisko un ekonomisko sistēmu, o sociālistisko īpašumu, o sociālistiskajām saimniecības, personu, politiskajām, darba, īpašuma un citām tiesībām un pilsoņu brīvību, <p>un līdzīga cita sabiedriski bīstama rīcība, kas var ietekmēt sociālistisko tiesisko kārtību un kas paredzēta krimināllikumā</p> <ul style="list-style-type: none"> - saglabāta atruna par mazsvarīgumu, kas nerada sabiedrisko bīstamību <p>Klasifikācija: 1972. gadā Kodekss papildināts ar 7.¹ pantu, kur nošķirs smags noziegums – noziegums ar paaugstinātu sabiedrisko bīstamību. Pantā uzskaitīts, kādi noziegumi atzīstami par smagiem, norādot uz attiecīgajiem pantiem</p>	<p>Mērķis: sk. 1958.gada Pamatus↑</p> <p>Kriminālatbildības pamats un vainojamība: 3.pantā – tikai persona, kas ar nodomu vai aiz neuzmanības izdarījusi krimināllikumā paredzētu sabiedriski bīstamu nodarījumu. Kodeksā definētas vainas formas</p> <p>sk. 1958.gada Pamatus↑</p>
1961.gada Latvijas PSR Kriminālkodekss 1984.gada redakcijā ¹¹		
<p>Vispārīgā daļa: iesākas ar Kodeksa uzdevumiem, kriminālatbildības pamatu, darbības robežām, nozieguma un soda reglamentāciju</p> <p>Sevišķā daļa: sastāv no vairākām nodaļām un apakšnodaļām. Noziegumi grupēti un sakārtoti pēc apdraudēto interešu rakstura un bīstamības</p>	<p>Materiāla nozieguma definīcija:¹²</p> <ul style="list-style-type: none"> - krimināllikumā paredzēts sabiedriski bīstams nodarījums (darbība vai bezdarbība) - kas apdraud: <ul style="list-style-type: none"> o padomju sabiedrisko vai valsts iekārtu, o sociālistisko saimniecības sistēmu, o sociālistisko īpašumu, o pilsoņu personu un viņu politiskās, darba mantiskās un citas tiesības, <p>kā arī citāds sociālistisko tiesisko kārtību apdraudošs, sabiedriski bīstams nodarījums, kas paredzēts krimināllikumā</p> <ul style="list-style-type: none"> - saglabāta atruna par mazsvarīgumu, kas nerada sabiedrisko bīstamību <p>Klasifikācija: 1972. gadā Kodekss papildināts ar 7.¹ pantu, kur nošķirs smags noziegums – noziegums ar paaugstinātu sabiedrisko bīstamību. Pantā uzskaitīts, kādi noziegumi atzīstami par smagiem, norādot uz attiecīgajiem pantiem</p>	<p>Mērķis: 1.pantā atbilstoši 1958.gada Pamatam, noteikts, ka Latvijas PSR kriminālās likumdošanas uzdevums ir aizsargāt pret noziedzīgiem apdraudējumiem padomju sabiedrisko un valsts iekārtu, sociālistisko īpašumu, pilsoņu personu un tiesības un visu sociālistisko tiesisko kārtību</p> <p>Kriminālatbildības pamats un vainojamība: 3.pantā (1982.gada redakcijā) – tikai persona, kas ar nodomu vai aiz neuzmanības izdarījusi krimināllikumā paredzētu sabiedriski bīstamu nodarījumu. Kodeksā definētas vainas formas</p> <p>sk. 1958.gada Pamatus↑</p>
Latvijas Kriminālkodekss 1992.gada redakcijā ¹³ un 1995.gada redakcijā ¹⁴		
<p>Ar LR Augstākās Padomes 1991.gada 29.augusta lēmumu “Par Latvijas PSR likumdošanas aktu piemērošanu Latvijas Republikas teritorijā” saglabāja spēku līdz jauna kriminālkodeksa izstrādāšanai</p> <p>sk. 1961.gada Latvijas PSR Kriminālkodeksu↑</p>	<p>Materiāla nozieguma definīcija:</p> <ul style="list-style-type: none"> - LR krimināllikumā paredzēts - sabiedriski bīstams - nodarījums (darbība vai bezdarbība) - izdarīts tīši vai aiz neuzmanības - draud kriminālsods - saglabāta atruna par mazsvarīgumu, kas nerada sabiedrisko bīstamību <p>Klasifikācija: saglabāts smaga nozieguma jēdziens, mainot tos noziegumu veidus, kas atzīstami par smagiem</p>	<p>Mērķis: izslēgts ar LR 1992.gada 5.februāra likumu</p> <p>Kriminālatbildības pamats un vainojamība: 3.pants ievada Kodeksu, tas saglabāts 1982.gada redakcijā, sk. 1961.gada Latvijas PSR Kriminālkodeksu↑</p> <p>Atšķirībā no agrākā regulējuma, vainojamība ietverta pašā nozieguma jēdzienā – nodarījums (darbība vai bezdarbība), kas izdarīts tīši vai aiz neuzmanības</p>

Krimināllikums 2012.gada 01.janvāra redakcijā¹⁵

<p>Vispārīgā daļa: iesākas ar kriminālatbildības pamatu, spēku laikā un telpā, nozieguma un soda reglamentāciju. Atšķirībā no agrākajiem likumiem, noziedzīgumu (kriminālatbildību) izslēdzošie apstākļi reglamentēti atsevišķā nodaļā</p> <p>Sevišķā daļa: sastāv no vairākām nodaļām un apakšnodaļām. Noziegumi grupēti un sakārtoti pēc ar krimināllikumu aizsargāto apdraudēto interešu rakstura</p>	<p>Formāla nozieguma definīcija:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ar nodomu (tīši) vai aiz neuzmanības izdarīts - nodarījums (darbība vai bezdarbība) - paredzēts Krimināllikumā - draud kriminālsods <p>Klasifikācija:</p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>noziegumi:</i><ul style="list-style-type: none"> o sevišķi smagi: tīši, brīvības atņemšana > 10 gadi, mūža ieslodzījums o smagi: tīši, brīvības atņemšana 5 līdz 10 gadi; aiz neuzmanības, brīvības atņemšana > 10 gadi o mazāk smagi: tīši, brīvības atņemšana 2 līdz 5 gadi; aiz neuzmanības, brīvības atņemšana 2 līdz 10 gadi - <i>kriminālpārkāpumi:</i> brīvības atņemšana ≤ 2 gadiem <p>Vispārīgā daļā nav ietverta atsauce uz citu pārkāpumu pastāvēšanu un to vietu kopējā pārkāpumu klasifikācijā, kaut gan administratīvi pārkāpumi minēti Krimināllikumā</p>	<p>Mērķis: nav paredzēts</p> <p>Jēdzieni: skaidroti tikai daži</p> <p>Kriminālatbildības pamats: 1.pantā noteikts, ka pie kriminālatbildības saucama tikai tāda persona, kura ir <u>vainīga</u> noziedzīga nodarījuma izdarīšanā – ar nodomu (tīši) vai aiz neuzmanības izdarījusi šajā likumā paredzētu nodarījumu, kam ir visas noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmes</p> <p>Psihiskā vainojamība: definētas vainas formas līdzīgi kā agrāk, bet 8.pantā ietverta norāde, ka psihiskā attieksme jānoskaidro pret visām objektīvajām pazīmēm. Psihiskā attieksme un tās izpausmes veidi pret objektīvajām pazīmēm nav definēti</p> <p>Atbildība par objektīvu faktu: nav paredzēta, jo ir skaidra norāde, ka psihiskā attieksme jānoskaidro pret visām objektīvajām pazīmēm. Prezumpcijas ietvertas Kriminālprocesa likumā</p> <p>Cēloņsakarība: nav definēta</p>
--	---	--

¹ 1903.gada 22.marta Sodu likumi. Tulkojums ar paskaidrojumiem un ar motīviem par Latvijas valdības laikā izdotiem grozījumiem. Neofic., 6.izd. Rīga : Valsts tipogrāfija, 1932.

² Sodu likums. Rīga : Kodifikācijas nodaļa, 1936.

³ Руководящие начала по уголовному праву РСФСР. Pieejams: <http://pravo.levonevsky.org/baza/soviet/sssr7311.htm>; <http://www.pseudology.org/Documets/RukovodNachalaUK1919.htm> [skatīts 2012-03-20]. Sk. atsevišķu pantu tulkojumus **Blūma, M. Nozieguma jēdziens un tā pazīmes Padomju krimināltiesībās**, 29.lpp.

⁴ Уголовный кодекс РСФСР 1922 года.

⁵ 6.pants: “Преступлением признается всякое общественно опасное действие или бездействие, угрожающее основам советского строя и правопорядку, установленному рабоче-крестьянской властью на переходный к коммунистическому строю период времени.” **Ibid.**

⁶ Уголовный кодекс РСФСР 1926 года.

⁷ 6.pants: “Общественно опасным признается всякое действие или бездействие, направленное против Советского строя или нарушающее правопорядок, установленный рабоче-крестьянской властью на переходный к коммунистическому строю период времени. Примечание. Не является преступлением действие, которое хотя формально и подпадает под признаки какой-либо статьи Особенной части настоящего Кодекса, но в силу явной малозначительности и отсутствия вредных последствий лишено характера общественно опасного.” **Ibid.**

⁸ KPFSR Kriminālkodekss : ar pārgrozījumiem līdz 1940.gada 15.novembrim. Oficiālais teksts ar pielikumiem un sistematizētiem materiāliem pantu kārtībā.

⁹ Основы уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик 1958 года. Pieejams: <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=ESU;n=4905> [skatīts 2012-02-20]. Sk. atsevišķu pantu tulkojumus **Blūma, M. Nozieguma jēdziens un tā pazīmes Padomju krimināltiesībās**, 34., 35.lpp.

¹⁰ Комментарий к Уголовному кодексу РСФСР. 2.izd., Red. Ю.Д.Северин. Москва : Юридическая литература, 1984.

¹¹ Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Kriminālkodekss. Rīga : Avots, 1984.

¹² 7.pants: “Преступлением признается предусмотренное уголовным законом общественно опасное деяние (действие или бездействие), посягающее на общественный строй СССР, его политическую и экономическую системы, личность, политические, трудовые, имущественные и другие права и свободы граждан, все формы собственности, а равно иное, посягающее на социалистический правопорядок общественно опасное деяние, предусмотренное уголовным законом.” **Ibid.**

¹³ Latvijas Kriminālkodekss. Rīga : [b.i.], 1992.

¹⁴ Latvijas Kriminālkodekss un komentāri pie atsevišķiem Latvijas Kriminālkodeksa pantiem (dr.jur.A.Niedre). Rīga : Valsts SIA “TIC”, 1997.

¹⁵ Krimināllikums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 199/200 (1260/1261), 1998. 08.jūlijā.

2.pielikums. ASV Štatu krimināllikumu salīdzinājums

ASV Štats (Apgabals)	Kodeksa un tā struktūras raksturojums	Nozieguma legālā definīcija un pārkāpumu klasifikācija	Īpatnības, citas piezīmes
Aidaho (Idaho) Aidaho Likumu 18.sadaļa. Noziegumi un Sodi ¹ (<i>visp.t.</i>) ²	Spēkā no 1972.gada Vispārīgie jautājumi: ievadjautājumiem velfītas dažas nodaļas, kur definēta jurisdikcija, noziegumu gradācija, sodu veidi, prasības noziedzīgam pārkāpumam un pārkāpumam kā tādām pārkāpumu definīcijas (Sevišķie jautājumi: pārkāpumu un noziegumu veidi nav grupēti, tie sakārtoti alfabētiskā secībā, kas laika gaitā izjaukta, papildinot ar krimināltiesības regulējošiem aktiem, piemēram, 81.nodaļa “Teroristu kontroles likums” (<i>Terrorist control act</i>)	Formāla nozieguma un publiska pārkāpuma definīcija (§ 18-109) - kas par tādu iepriekš aizliegts ar šo Kodeksu vai citu likumu - par ko pieļaujams sods: brīvības atņemšana, naudas sods, nāvessods u.c. Klasifikācija: - noziegumi: <i>felonijas, misdiminori</i> - citi pārkāpumi (<i>infractions</i>) - nošķirami pēc brīvības atņemšanas izciešanas vietas un soda mēra <i>Felonija:</i> apvieno pakāpes: 1, 2, 3 <i>Misdiminori:</i> <i>misdiminori</i> , mazāk smagi <i>misdiminori</i> un parasti pārkāpumi (<i>violations</i>)	Mērķis: §18-100 minēts kodifikācijas mērķis ³ Definīcijas: vispārīgās §18-101, 18-101A, speciālās arī paragrāfos Minimālā prasība noziedzīguma konstatēšanai (kriminālatbildības minimums): § 18-114. Katrā noziegumā vai publiskā pārkāpumā jāpastāv rīcības (<i>act</i>) un nodoma (<i>intent</i>) savienībai vai kopējai darbībai, vai nevērībai Stingri noteiktā atbildība: nav atrunāta ⁴ Vainojamība: ievērojot <i>vispārējo tiesību</i> tradicionālo dalījumi, nošķirti “nodoma” un nevērības pārkāpumi. Nevērība atzīstama par īpašu nozieguma veidu Kodeksa § 18-102 īpaši skaidrots mērķis izkrāpt (<i>intent to defraud</i>) Cēloņsakarība: nav skaidrota
Aiova (Iowa) Aiovas Kodeksa XVI sadaļa. Krimināllikums un Process. ⁵ 701.-728.nodaļa. Aiovas Krimināllikums (<i>jaukt.</i>)	Spēkā no 1978.gada Vispārīgie jautājumi: Kodeksa 701.-706A.nodaļa velfīta vispārīgiem jautājumiem, t.sk. definēti pamudināšanas un vienošanās noziegumi, kā arī turpinātam noziedzīgam nodarījumam (<i>ongoing criminal conduct</i>) Sevišķie jautājumi: noziegumi un pārkāpumi nav īpaši grupēti, tie sakārtoti, vērtējot apdraudēto interešu nozīmīgumu	Formāla publiska pārkāpuma definīcija: - Ko aizliegusi valsts/štats - par ko pieļaujams sods: brīvības atņemšana, naudas sods Klasifikācija: nav īpaši atrunāta <i>Felonija:</i> - ja tas tieši paredzēts likumā - klases: A,B,C <i>Misdiminors:</i> - pārējie noziegumi - sevišķi smagi, smagi un mazāk smagi Citi pārkāpumi: nevar piemērot brīvības atņemšanu	PKK ietekme tikai jautājumā par legalitāti Mērķis: - Definīcijas: 702.nodaļā definēti vairāki jēdzieni, kas sakārtoti alfabētiskā kārtībā – darbība, nāve, seksuāla darbība u.c. Kriminālatbildības minimums: Par darbību norādīts, ka Kodeksā tā ietver arī darbības neveikšanu, kuras veikšana ir likumīgs pienākums. Stingri noteiktā atbildība: - Vainojamība: nav ietverts PKK vainojamības formu modelis. 702.nodaļā definēta tikai “neapdomība”, izmantojot <i>vispārējām tiesībām</i> tipiskus jēdzienus. Cēloņsakarība: -
Alabama (Alabama) Alabamas Kodekss. 13A sadaļa. Kriminālkodekss ⁶ (<i>PKK</i>)	Spēkā no 1980.gada Kodekss ir strukturāli sakārtots 14 nodaļās. Būtiska PKK ietekme Vispārīgie jautājumi: vispārīgie noteikumi; kriminālatbildības principi; aizstāvības; nepabeigti noziegumi; sodi un sodīšana Sevišķie jautājumi: apdraudējumu personai; kaitējums īpašumam; zādzība; viltošana un krāpnieciskas darbības; pret pārvaldes kārtību; pret sabiedrisko kārtību un	Formāla pārkāpuma definīcija: - kas par tādu iepriekš aizliegts ar šo Kodeksu vai citu likumu/legālu noteikumu - par ko pieļaujams sods: brīvības atņemšana, nāvessods, naudas sods Klasifikācija (arī §13A-5-3): - noziegumi: <i>felonijas, misdiminori</i> - parasti pārkāpumi (<i>violation</i>) <i>Felonija:</i> - brīvības atņemšana > 1 gads - klases: A, B, C <i>Misdiminors:</i> - brīvības atņemšana < 1 gads	Mērķis: §13A-1-3 līdzīgi PKK §1.02 kā vispārīgo noteikumu regulējuma mērķis Definīcijas: §13A-1-2 skaidroti 16 vispārīgie jēdzieni, speciālās definīcijas skaidrotas arī citās nodaļās. Skaidrojumi atbilst PKK Kriminālatbildības minimums: labprātīga darbība vai tās trūkums (bezdarbība), ja persona to bija fiziski spējīga veikt. Darbība (<i>act</i>) skaidrota kā ķermeņa kustība, kas ietver arī īpašuma valdījumu. Labprātīgas darbība: tāda, kas veikta apzināti kā piepūles vai atņemšanās rezultāts Stingri noteiktā atbildība: §13A-2-3

	drošību; pret sabiedrības veselību un morāli; pret ģimeni; citi pakāpumi	klases: A, B, C Citi pārkāpumi: brīvības atņemšana < 30 dienas. Nav klasificēti sīkāk	ietverts pārkāpumu iedalījums stingri noteiktās atbildības un psihiskās vainojamības pārkāpumos Vainojamība: veltīta atsevišķa apakšnodaļa zem 2. nodaļas. Vainojamības formu definīcijas atšķiras no PKK – mērķtiecība aizstāta ar nolūku, tā skaidrojumā nav ietverta psihiskā attieksmi pret blakusapstākļiem. Vainojamības principi skaidroti arī citās nodaļās. §13A-2-5 skaidrota subjektīvā cēloniskā saikne starp nolūku un rezultātu Cēloņsakarība: §13A-2-5 skaidrota objektīvā cēloniskā attiecība starp nodarījumu un rezultātu – “ja-ne” cēlonis ⁷
Aļaska (Alaska) Aļaskas Likumu 11. sadaļa. Krimināllikums⁸ (PKK)	Spēkā no 1980. gada Kodeksam ir atšķirīga struktūra. Iesākas ar pārkāpumu definīcijām, vispārīgie jautājumi izkāroti beigās Vispārīgie jautājumi: vispārīgiem jautājumiem atvēlēta Kodeksa pēdējā, 81. nodaļa. Tajā noteikts Kodeksa mērķis, pārkāpumu klasifikācija, definīcijas u.c. Sevišķie jautājumi: pārkāpumi grupēti, nodaļas sakārtotas pēc apdraudēto interešu rakstura	Formāla pārkāpuma definīcija: - kas par tādu iepriekš aizliegts ar šo Kodeksu vai citu likumu/legālu noteikumu - par ko pieļaujams sods: brīvības atņemšana, naudas sods Klasifikācija: - noziegumi: <i>felonijas</i> , <i>misdiminori</i> - parastie pārkāpumi (<i>violation</i>) <i>Felonija:</i> - brīvības atņemšana > 1 gads - klases: A, B, C <i>Misdiminors:</i> - brīvības atņemšana < 1 gads - klases: A, B Citi pārkāpumi: nevar piemērot brīvības atņemšanu	Mērķis: §11.81.100 ietverts krimināltiesiskās reglamentācijas mērķis, par paraugu ņemot PKK Definīcijas: §11.81.900 skaidroti 64 jēdzieni, t.sk., vainojamības formas, darbība, bezdarbība, labprātīga darbība u.c. Kriminālatbildības minimums: §11.81.600 labprātīga darbība vai tās trūkums (bezdarbība), ja persona to bija fiziski spējīga veikt Stingri noteiktā atbildība: ir atrunāta §11.81.600 Vainojamība: skaidrotas kopā ar citām definīcijām, ievērojot PKK nostādnes. Mērķtiecība aizstāta ar nolūku. §11.81.610 ietverts vainojamības formu aizstāšanas princips Cēloņsakarība: -
Arizona (Arizona) Arizonas Likumu 13. sadaļa. Kriminālkodekss⁹ (PKK)	Spēkā no 1978. gada Kodekss veidots pēc PKK modeļa, nosacīti iespējams nošķirt vispārīgos un sevišķos jautājumus Vispārīgie jautājumi: kopā ar kriminālatbildības principiem noteikti 1. un 2. nodaļā Sevišķie jautājumi: pārkāpumu definīcijas grupētas daļēji grupētas, tomēr pārsvarā katra nodaļa veltīta tipiskam pārkāpumu veidam	Formāla pārkāpuma un publiska pārkāpuma definīcija: - kas par tādu iepriekš aizliegts ar šo Kodeksu vai citu likumu/legālu noteikumu - par ko pieļaujams sods: brīvības atņemšana, naudas sods Klasifikācija: - noziegumi: <i>felonijas</i> , <i>misdiminori</i> - sīki (<i>petty</i>) pārkāpumi <i>Felonija:</i> klases: 1, 2, 3, 4, 5, 6 <i>Misdiminors:</i> klases: 1, 2, 3 <i>felonijas</i> un <i>misdiminori</i> nošķirami pēc brīvības atņemšanas soda izciešanas veida un vietas Citi pārkāpumi: nevar piemērot brīvības atņemšanu	Mērķis: §13-101 un 13-101-01 ietverts krimināltiesiskās reglamentācijas mērķis, par paraugu ņemot PKK Definīcijas: §13-105 skaidroti 43 jēdzieni, t.sk., vainojamības formas, darbība, bezdarbība, labprātīga darbība u.c. Kriminālatbildības minimums: §13-201 labprātīga darbība vai tās trūkums (bezdarbība), ja persona to bija fiziski spējīga veikt Stingri noteiktā atbildība: ir atrunāta §13-202 Vainojamība: skaidrotas kopā ar citām definīcijām, ievērojot PKK nostādnes. Mērķtiecība aizstāta ar nolūku. §13-202 un §13-203 iekļauti arī atsevišķi vispārējie vainas principi. §13-203 skaidrota subjektīvā cēloniskā saikne starp nolūku un rezultātu. Cēloņsakarība: §13-203 noteikta “ja-ne” cēloniskā saikne

<p>Arkanzasa (<i>Arkansas</i>) Arkanzasas Kodekss. 5.sadaļa. Noziedzīgi pārkāpumi¹⁰ (PKK)</p>	<p>Spēkā no 1987.gada Kodekss sakārtots sešās pārskatāmās nodaļās. Kopumā saskatāma būtiska PKK ietekme Vispārīgie jautājumi: noteikti 1.nodaļā Sevišķie jautājumi: pārkāpumu definīcijas sagrupētas piecās nodaļās: pret personu; pret ģimeni; pret īpašumu; pret pārvaldes kārtību; pret sabiedrības veselību, drošību un labklājību</p>	<p>Formāla pārkāpuma definīcija: - kas par tādu iepriekš aizliegts ar likumu - par ko pieļaujams sods: brīvības atņemšana, naudas sods Klasifikācija: - noziegumi: <i>felonijas,</i> <i>misdiminori</i> - parasti pārkāpumi (<i>violations</i>) <i>Felonija:</i> klases: Y, A, B, C, D <i>Misdiminors:</i> klases: A, B, C, neklasificēts Citi pārkāpumi: nevar piemērot brīvības atņemšanu</p>	<p>Mērķis: - Definīcijas: ietvertas §5-2-201 – vispārīgās definīcijas. Definīcijas skaidrotas arī citās nodaļās Kriminālatbildības minimums: §5-2- 204 labprātīga darbība vai tās trūkums (bezdarbība), ja persona to bija fiziski spējīga veikt Stingri noteiktā atbildība: ir atrunāta §5-2-204 Vainojamība: formas definētas §5-2- 202 līdzīgi PKK. §5-2-203 paredzēti arī vainojamības principi Cēloņsakarība: §5-2-205 noteikta “ja- ne” cēloniskā sakarība</p>
<p>Delavēra (<i>Delaware</i>) Delavēras Kodekss. 11.sadaļa. Noziegumi un Kriminālprocess¹¹ (PKK)</p>	<p>Spēkā no 1973.gada Kodeksā apvienoti materiālo un procesuālo krimināltiesību jautājumi. Kriminālkodekss veido tā pirmo daļu Vispārīgie jautājumi: skaidroti kodeksa 1. līdz 4.nodaļā, tomēr tie var būt noteikti arī citās Kodeksa nodaļās Sevišķie jautājumi: pārkāpumu definīcijas ietvertas 5.nodaļā, kur tās sakārtotas septiņās apakšnodaļās. Pārkāpumi grupēti un sakārtoti pēc apdraudēto interešu rakstura</p>	<p>Formāla pārkāpuma definīcija: kas par tādu iepriekš aizliegts ar šo Kodeksu vai citu likumu Klasifikācija: - noziegumi: <i>felonijas,</i> <i>misdiminori</i> - parasti pārkāpumi (<i>violations</i>) <i>Feloniju</i> klases: A, B, C, D, E, F, G <i>Misdiminoru</i> klases: A, B un “neklasificēts” <i>misdiminori</i> Citi pārkāpumi: nevar piemērot brīvības atņemšanu Pārkāpumu klasifikācijai veltīta Kodeksa 42.nodaļa. Tajā norādīts, kādi noziegumi veidi atbilst attiecīgajām noziegumu klasēm</p>	<p>Mērķis: §201 ietverts krimināltiesiskās reglamentācijas mērķis, par paraugu ņemot PKK Definīcijas: ietvertas §222, kur skaidroti 29 jēdzieni. Definīcijas skaidrotas arī citos paragrāfos. §221 noteikti definīciju principi Kriminālatbildības minimums: § 242 labprātīga darbība vai tās trūkums (bezdarbība), ja persona to bija fiziski spējīga veikt Stingri noteiktā atbildība: ir atrunāta §251 Vainojamība: formu definīcijas skaidrotas §231. Konstatējama ievērojama līdzība ar PKK. Mērķtiecība aizstāta ar nolūku. Kodeksā paredzēti atsevišķi vainojamības principi. Cēloņsakarība: §261 noteikta “ja-ne” cēloniskā sakarība</p>
<p>Dienviddakota (<i>South Dakota</i>) Dienviddakotas Kodificētie likumi. 22.sadaļa. Noziegumi¹² (<i>jaukt.</i>)</p>	<p>Spēkā no 1977.gada Vispārīgie jautājumi: reglamentēti 1.-7.nodaļā, tai skaitā nepabeigti noziegumi. Definīcijas un vispārīgie noteikumi apkopoti 1.nodaļā Sevišķie jautājumi: daļēji mēģināts grupēt pārkāpumu veidus, tie sakārtoti, vērtējot apdraudēto interešu raksturu</p>	<p>Formāla pārkāpuma definīcija: kas par tādu iepriekš aizliegts ar šo Kodeksu vai citu likumu Klasifikācija: - noziegumi: <i>felonijas,</i> <i>misdiminori</i> - citi pārkāpumi: sīki pārkāpumi; parasti pārkāpumi <i>Feloniju</i> klases: A, B, C, 1, 2, 3, 4, 5, 6 <i>Misdiminoru</i> klases: 1, 2 <i>Felonijas</i> un <i>misdiminori</i> nošķirami pēc brīvības atņemšanas izciešanas vietas Citi pārkāpumi: 1, 2, 3 klases un atkārtoti pārkāpumi; nevar piemērot brīvības atņemšanu, bet ir iespējami izņēmumi 1.klases pārkāpumiem</p>	<p>Mērķis: - Definīcijas: §22-1-2 skaidroti 55 jēdzieni, t.sk., vainojamības formas, darbība, bezdarbība, labprātīga darbība u.c. Kriminālatbildības minimums: - Stingri noteiktā atbildība: - Vainojamība: kombinētas <i>vispārējo</i> <i>tiesību</i> un PKK paredzētās formas, iezīmējot pāreju no viena modeļa uz otru. Formas skaidrotas kopā ar citām definīcijām. Atsevišķa nodaļa vai paragrāfs vainojamībai nav paredzēta Cēloņsakarība: -</p>
<p>Dienvidkarolīna (<i>South Carolina</i>) Dienvidkarolīnas Likumu</p>	<p>Kodekss uzskatāms par tipisku <i>vispārējo tiesību</i> kodifikācijas paraugu Atšķirībā no klasiska</p>	<p>Pārkāpuma vai nozieguma definīcija: nav sniegta Klasifikācija: 1.nodaļa</p>	<p>Definīcijas un skaidrojumi meklējami <i>vispārējās tiesībās</i></p>

<p>kodifikācija. 16.sadaļa. Noziegumi un Pārkāpumi¹³ (<i>visp.t.</i>)</p>	<p><i>vispārējo tiesību</i> sistēmas kodifikācijas modeļa, šajā Kodeksā tipiskie noziegumi sakārtoti nevis alfabētiskā kārtībā, bet atbilstoši apdraudētajām interesēm</p>	<ul style="list-style-type: none"> - <i>felonijas</i>: A, B, C, D, E, F - <i>misdiminori</i>: A, B, C - visi noziegumi, par kuriem paredzēta brīvības atņemšana <1 gadu ir <i>misdiminori</i> 	
<p>Džordžija (<i>Georgia</i>) Džordžijas Kodekss. 16.sadaļa. Noziegumi un Pārkāpumi¹⁴ (<i>jaukt.</i>)</p>	<p>Spēkā no 1969.gada Kodekss sastāv no 17 nodaļām Vispārīgie jautājumi: 1.-4.nodaļa. 1.nodaļā atrunāti ievadjautājumi un principi, 2.nodaļa veltīta noziedzīguma konstatēšanai Sevišķie jautājumi: nosacīti pieskaitāma jau 4.nodaļa, kur reglamentēti nepabeigti noziegumi. Pārkāpumu definīcijas grupētas, sakārtotas pēc apdraudēto interešu rakstura</p>	<p>Formāla nozieguma definīcija: noziegums ir likuma pārkāpums, kurā konstatējama darbības vai bezdarbības un nodoma vai noziedzīgas nevērības mijiedarbība Klasifikācija: <i>Felonija</i>: nāvessods, mūža ieslodzījums vai brīvības atņemšana > 12 mēnešiem <i>Misdiminors</i>: - pārējie noziegumi - parasts un sevišķi smags <i>misdiminors</i> Citi pārkāpumu veidi nav īpaši atrunāti kodeksā</p>	<p>Mērķis: §16-1-2 ietverts krimināltiesiskās reglamentācijas mērķis, par paraugu ņemot PKK Definīcijas: §16-1-3 skaidroti 19 vispārīgie jēdzieni, speciālās definīcijas skaidrotas arī citās nodaļās Kriminālbildības minimums: - Stingri noteiktā atbildība: - Vainojamība: Kodeksā ietverts no PKK atšķirīgas vainojamības prasības, kas balstītas uz <i>vispārējām tiesībām</i>. Formas: nodoms un noziedzīga nevērība, kas skaidrotas vispārēji. Kodeksā ietvertas prezumpcijas Cēloņsakarība: -</p>
<p>Florida (<i>Florida</i>) Floridas Likumi. XLVI sadaļa. Noziegumi¹⁵ (<i>visp.t.</i>)</p>	<p>Spēkā no 1975.gada Vispārīgie jautājumi: pirmajās trīs nodaļās (Kodeksa 775.-777.nodaļa) ietverti uz vispārīgo daļu attiecināmi jautājumi. §775.01 noteikts, ka štata spēkā ir Anglijas <i>vispārējās tiesības</i>, izņemot jautājumus, kas skar sodu Sevišķie jautājumi: pārkāpumu definīcijas mēģināts grupēt un sakārtot pēc apdraudēto interešu rakstura PKK ietekme ir, bet minimāla</p>	<p>Pārkāpuma definīcija nav ietverta Klasifikācija: - noziegumi: <i>felonijas</i>, <i>misdiminori</i> - ne-noziedzīgi pārkāpumi (noncriminal violation) - <i>vispārējo tiesību</i> pārkāpumi, kas nav ietverti likumos <i>Felonija</i>: - brīvības atņemšana > 1 gads - klases: lielā (<i>capital</i>), mazā (<i>little</i>), 1, 2, 3 <i>Misdiminors</i>: - pārējie noziegumi - klases: 1, 2 Citi pārkāpumi: nevar piemērot brīvības atņemšanu <i>Vispārējo tiesību</i> pārkāpumi: naudas sods < 500 \$, brīvības atņemšana < 12 mēnešiem</p>	<p>Mērķis: §775.012 ietverts krimināltiesiskās reglamentācijas mērķis, par paraugu ņemot PKK. §775.021 ietverti Kodeksa uzbūves un rakstīšanas noteikumi Definīcijas: kodeksā skaidrotas pakāpumu definīcijas, kā arī speciālas definīcijas, bet vispārēju jēdzienu skaidrojums nav sniegts Kriminālbildības minimums: - Stingri noteiktā atbildība: - Vainojamība: nav ietvertas vainas formu definīcijas, tāpat netiek regulēti kriminālbildības vispārējie principi Cēloņsakarība: -</p>
<p>Guama (<i>Guam</i>) Guamas Kodekss. 9.sadaļa. Krimināl un Labošanas sodi¹⁶ (<i>PKK</i>)</p>	<p>Spēkā no 1980.gada Vispārīgie jautājumi: pirmajās četrās nodaļās (1., 4., 7. un 13.) ietverti ievadjautājumi, kriminālbildības principi, aizstāvības un nepabeigtu noziegumu regulējums Sevišķie jautājumi: pārkāpumu definīcijas grupētas un sakārtotas pēc apdraudēto interešu rakstura Kodeksā ietverti arī atsevišķi uz krimināltiesībām attiecināmi štata likumi</p>	<p>Formāla pārkāpuma definīcija: - kas par tādu iepriekš aizliegts ar šo Kodeksu vai citu likumu - par ko pieļaujams sods: brīvības atņemšana, naudas sods u.c. Klasifikācija: - noziegumi: <i>felonijas</i>, <i>misdiminori</i>, mazāk smagi <i>misdiminori</i> - parasti pārkāpumi (<i>violations</i>) <i>Felonija</i>: - brīvības atņemšana > 1 gads - klases: 1, 2, 3 <i>Misdiminors</i>: - pārējie noziegumi</p>	<p>Mērķis: §1.14 ietverts krimināltiesiskās reglamentācijas mērķis, par paraugu ņemot PKK Definīcijas: 1.nodaļā skaidrota atsevišķu vārdu izmantošana, norādot uz plašākas vai šaurākas nozīmes lietošanu. Dažu visā Kodeksā lietotu jēdzienu skaidrojumi ietverti 2.nodaļā, bet speciāli jēdzieni ir skaidroti arī citās kodeksa nodaļās Kriminālbildības minimums: §4.10 labprātīga darbība vai tās trūkums (bezdarbība), ja persona to bija fiziski spējīga veikt Stingri noteiktā atbildība: ir atrunāta §4.45</p>

		<ul style="list-style-type: none"> - brīvības atņemšana < 1 gads <p>Citi pārkāpumi: nevar piemērot brīvības atņemšanu</p>	<p>Vainojamība: Kodeksā pilnībā pārņemts PKK modelis, skaidrojot vainojamību pret nodarījumu, blakusapstākļiem un sekām §4.25, 4.30. Ietverti arī vainojamības principi. Nevēribai vienmēr jābūt tieši atrunātai</p> <p>Cēloņsakarība: noteikta “ja-ne” cēloniskā sakarība</p>
<p>Havaja (Hawaii) Havaju Kodekss. 37.sadaļa. Havaju Sodukodekss¹⁷ (PKK)</p>	<p>Spēkā no 1973.gada</p> <p>Vispārīgie jautājumi: pirmajās sešās (701.-706.) un pēdējās divās (712A. un 713.) nodaļās ietverti ievadjautājumi, un citi vispārīgās daļas jautājumi</p> <p>702.nodaļa sakārtota, ievērojot noziedzīguma konstatēšanas un izslēgšanas shēmu</p> <p>Sevišķie jautājumi: pārkāpumu definīcijas grupētas un sakārtotas pēc apdraudēto interešu rakstura septiņās nodaļās: pret personu; pret īpašumtiesībām; naudas atmazgāšana; pret ģimeni; pret pārvaldes kārtību; pret sabiedrisko kārtību; pret sabiedrības veselību</p> <p>Kodeksā saskatāma būtiska PKK ietekme</p>	<p>Formāla pārkāpuma definīcija:</p> <ul style="list-style-type: none"> - kas par tādu iepriekš aizliegts ar šo Kodeksu vai citu likumu - noziegums vai parasts pārkāpums <p>Klasifikācija:</p> <ul style="list-style-type: none"> - noziegumi: <i>felonijas</i>, <i>misdiminori</i>, mazāk smagi <i>misdiminori</i> - parasti pārkāpumi (<i>violations</i>) <p>Felonija:</p> <ul style="list-style-type: none"> - brīvības atņemšana > 1 gads - klases: 1.pakāpes slepkavība, 2.pakāpes slepkavība, 1.pakāpes slepkavības mēģinājums, 2.pakāpes slepkavības mēģinājums, A., B, C <p>Misdiminors:</p> <ul style="list-style-type: none"> - pārējie noziegumi - maksimālais brīvības atņemšanas laiks = 1 gads <p>mazāk smags <i>misdiminors</i>: brīvības atņemšana nepārsniedz 30 dienas</p> <p>Citi pārkāpumi: nevar piemērot brīvības atņemšanu</p>	<p>Mērķis: §701-103 Kodeksa mērķis ir kodificēt sodu tiesību vispārējos principus un definēt un kodificēt noteiktus pārkāpumus, kas rada kaitējumu sabiedrības pamatinteresēm, ko šis Kodekss tiecas aizsargāt. §701-103 ietverti arī Kodeksa uzbūves principi</p> <p>Definīcijas: §701-118 ietvertas 10 jēdzienu definīcijas, t.sk. likums, darbība, bezdarbība, bet lielākā daļa speciālo jēdzienu skaidroti citās nodaļās</p> <p>Kriminālatbildības minimums: §702-200 labprātīga darbība vai tās trūkums (bezdarbība), ja persona to bija fiziski spējīga veikt. Kodeksā ietverti atsevišķi skaidrojumi valdījuma un bezdarbības pakāpumiem</p> <p>Stingri noteiktā atbildība: ir atrunāta §702-212 kā absolūtā atbildība</p> <p>Vainojamība: Kodeksā pārņemts PKK modelis, skaidrojot vainojamību pret nodarījumu, blakusapstākļiem un sekām §702-206 Ietverti arī vainojamības principi. Nevēribai vienmēr jābūt tieši atrunātai. Definēts arī nosacīts jeb alternatīvs nolūks</p> <p>Cēloņsakarība: noteikta “ja-ne” cēloniskā sakarība</p>
<p>Ilinoisa (Illinois) Ilinoisas Kodificētie likumi. 720.nodaļa. Noziedzīgi Pārkāpumi¹⁸ (PKK)</p>	<p>Spēkā no 1962.gada</p> <p>Sastāv no četrām sadaļām: Kriminālkodekss, pārkāpumi pret personu, pārkāpumi pret īpašumu un pārkāpumi pret publiskajām interesēm</p> <p>Vispārīgie jautājumi: 1.sadaļā ietverti vispārīgie noteikumi, 2.sadaļā – kriminālatbildības principi. Atsevišķi vispārīgās daļas jautājumi ietverti 4. un 5.sadaļā</p> <p>Sevišķie jautājumi: 3.sadaļā, ko ievada nepabeigti noziegumi, kas tieši ietverti kā sevišķās daļas jautājums. Pārkāpumu definīcijas grupētas un sakārtotas pēc apdraudēto interešu rakstura</p>	<p>Formāla pārkāpuma definīcija:</p> <ul style="list-style-type: none"> - jebkura sodu likuma pārkāpums <p>Klasifikācija:</p> <ul style="list-style-type: none"> - noziegumi: <i>felonijas</i>, <i>misdiminori</i> <p>Felonija:</p> <ul style="list-style-type: none"> - brīvības atņemšana ≥ 1 gads <p>Misdiminors:</p> <ul style="list-style-type: none"> - pārējie noziegumi <p>Citi pārkāpumi: nevar piemērot brīvības atņemšanu</p> <p>Kodeksā nav precīzi atrunāta klasifikācija</p>	<p>Mērķis: §1-3 ietverts krimināltiesiskās reglamentācijas mērķis, par paraugu ņemot PKK</p> <p>Vispārējo tiesību pārkāpumi nav piemērojami, ja tie nav kodificēti</p> <p>Definīcijas: 2.paragrāfā ietverta un skaidroti Kodeksā lietotie jēdzieni, t.sk. darbība, cita persona, nodarījums u.c., bet lielākā daļa speciālo jēdzienu skaidroti citās nodaļās</p> <p>Kriminālatbildības minimums: 4.nodaļa reglamentē noziedzīgas darbības un psihiskā stāvokļa vienotību. Materiālais elements ir labprātīga darbība, vai tās trūkums (bezdarbība), ja persona to bija fiziski spējīga veikt</p> <p>Stingri noteiktā atbildība: atļauta arī misdiminoriem kā absolūtā atbildība</p> <p>Vainojamība: ar atsevišķām atkāpēm pamatā ievērota arī PKK pieeja</p> <p>Cēloņsakarība: -</p>

<p>Indiāna (Indiana) Indiānas Kodekss. 35.sadaļa. Krimināllikums un process¹⁹ (jaukt.)</p>	<p>Spēkā no 1977.gada Vispārīgie jautājumi: materiālo krimināltiesību jautājumi ietverti 41.nodaļā, kur skaidroti ievadjautājumi, definīcijas, kriminālatbildības pamats, aizstāvības, kā arī vispārēji piemērojami pārkāpumi, proti – mēģinājums un vienošanās Sevišķie jautājumi: pārkāpumu definīcijas grupētas un sakārtotas pēc apdraudēto interešu rakstura</p>	<p>Formāla pārkāpuma definīcija: - kas par tādu iepriekš aizliegts ar šo Kodeksu vai citu likumu - labprātīgi izdarīts nodarījums Klasifikācija: - noziegumi: <i>felonijas</i>, <i>misdiminori</i> <i>Felonija:</i> - brīvības atņemšana - klases: slepkavība, A, B, C, D <i>Misdiminors:</i> - pārējie noziegumi - klases: A, B, C Citi pārkāpumi: nevar piemērot brīvības atņemšanu, nav īpaši atrunāti</p>	<p>Mērķis: - Definīcijas: §41-1- līdžās citiem vispārīgiem jautājumiem ietverta virkne jēdzienu skaidrojumu, tomēr lielākoties jēdzieni skaidroti citās apakšnodaļās Kriminālatbildības minimums: §35-41-2-1 definēts labprātīgs nodarījums kā pamats pārkāpuma konstatēšanai, skaidrojot darbību, bezdarbību un valdījumu Stingri noteiktā atbildība: - Vainojamība: Atšķirībā no PKK, ietverta “pārkāpuma analīze” un vainojamības formas skaidrotas pret nodarījumu kopumā, nenošķirot tā elementus Cēloņsakarība: skaidrota subjektīvi</p>
<p>Juta (Utah) Jutas Kodekss. 76.sadaļa. Kriminālkodekss²⁰ (jaukt.)</p>	<p>Spēkā no 1973.gada Kodekss sakārtots 4 nodaļās, iesākot ar vispārīgiem jautājumiem, sodu, nepabeigtiem noziegumiem un pārejot pie pārkāpumu definīcijām Vispārīgie jautājumi: uz noziedzīga pārkāpuma izpratni attiecināmas pirmās divas nodaļas – vispārīgie noteikumi un kriminālatbildības principi Sevišķie jautājumi: pārkāpumu definīcijas grupētas un sakārtotas pēc apdraudēto interešu rakstura Ar kodeksu atcelti <i>vispārējo tiesību</i> pārkāpumi</p>	<p>Formāla pārkāpuma definīcija: - kas par tādu iepriekš aizliegts ar šo Kodeksu vai citu likumu/legālu noteikumu Pārkāpumu Klasifikācija: - <i>felonijas</i> - <i>misdiminori</i> - citi pārkāpumi (<i>infractions</i>) <i>Felonija:</i> - pakāpes: 1, 2, 3 <i>Misdiminors:</i> - klases: A, B, C Citi pārkāpumi: nav klasificēti</p>	<p>Mērķis: §76-1-104 ietverts reglamentācijas mērķis, kas atšķirībā no PKK definēts skaidrāk, lakoniskāk Definīcijas: pārkāpuma elementi definēti jau §76-1-501, kur ietverta nevainīguma prezumpcija. §76-1-601 skaidroti 13 jēdzieni, kas lielākoties attiecas uz ārējām pazīmēm. Vainojamības formas definētas §76-2-103. Jēdzieni skaidroti arī citviet Kriminālatbildības minimums: §76-2-101 norobežots noziedzīgs nodarījums (<i>criminal conduct</i>), kas ietver pamatā objektīvo tā raksturojumu, un kriminālatbildība (<i>criminal responsibility</i>), kas ietver subjektīvos elementus. Lai konstatētu noziedzīgu pārkāpumu, nepieciešami abi Stingri noteiktā atbildība: ir atrunāta §76-2-101 Vainojamība: Kodeksā pārņemts PKK modelis ar atsevišķām izmaiņām vainojamības formu definīcijās, piem., mērķtiecība aizstāta ar nodomu, nolūku. Skaidrots arī tāds ASV krimināltiesībām raksturīgs institūts kā pārņemtais nodoms Cēloņsakarība: -</p>
<p>Kalifornija (California) Kalifornijas Sodu Kodekss²¹ (<i>visp.t.</i>)</p>	<p>Spēkā no 1873.gada Štatā nav pārņemts PKK modelis, Kodekss ir uzskatams <i>vispārējo tiesību</i> kodifikācijas piemērs. Tajā apkopoti vairāk kā 30 000 paragrāfu 4 daļās: noziegumi un sodi; kriminālprocess; cietumi; prevencija Vispārīgie jautājumi: nodaļā 2-24 ietverti atsevišķi vispārīgi jautājumi Sevišķie jautājumi: lielo</p>	<p>Formāla nozieguma vai publiska pārkāpuma definīcija: - kas par tādu iepriekš aizliegts ar šo Kodeksu vai citu likumu - par ko pieļaujams sods: nāvessods, brīvības atņemšana, naudas sods u.c. Klasifikācija: - noziegumi: <i>felonijas</i>, <i>misdiminori</i> - citi pārkāpumi (Infractions) <i>Felonija:</i> - nāvessods, brīvības atņemšana</p>	<p>Kalifornijā piemērojamas arī <i>vispārējās tiesības</i>. To piemērošana personu sodīšanai ir ierobežota Mērķis: - Definīcijas: §7 ietvertas 21 jēdziena definīcijas, t.sk. nodoms, nevērība, ar ļaunprātīgu nodomu, apzināti, griba u.c. atbilstoši <i>vispārējo tiesību</i> tradīcijai. Atsevišķi jēdzieni skaidroti arī citviet Kriminālatbildības minimums: - Stingri noteiktā atbildība: - Vainojamība: <i>vispārējo tiesību</i></p>

	skaitu dažādu regulējumu likumdevējs mēģinājis sakārtot pēc apdraudēto interešu rakstura	<p><i>Misdiminors:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - pārējie noziegumi, brīvības atņemšana ≤ 6 mēnešiem, ≤ 1000,-USD <p>Citi pārkāpumi: nevar piemērot brīvības atņemšanu</p>	<p>modelis</p> <p>Cēloņsakarība: noteikta “ja-ne” cēloniskā sakarība</p>
<p>Kanzasas (Kansas) Kanzasas Likumi. 21.nodaļa. Noziegumi un sodi²² (jaukt.)</p>	<p>Spēkā no 1971.gada Kodekss sastāv no 48 paragrāfiem, taču lielākā daļa no tiem ir spēkā neesoši</p> <p>Vispārīgie jautājumi: ievadjautājumiem un kriminālatbildības principiem atvēlēts 31. un 32.paragrāfs. 33.paragrāfā ietverts nepabeigtu noziegumu regulējums. Sodiem un sodīšanai veltītas pēdējie 4 paragrāfi</p> <p>Sevišķie jautājumi: pārkāpumu definīcijas sagrupētas pēc apdraudēto interešu rakstura un skaidrotas Kodeksa 34.-44.nodaļā</p>	<p>Formāla nozieguma definīcija:</p> <ul style="list-style-type: none"> - kas par tādu iepriekš aizliegts ar šo Kodeksu vai citu likumu/legālu noteikumu - par ko var piespriest sodu - ja noziegums paredzēts likumā, bet tajā iztrūkst definīcijas, piemērojamas arī <i>vispārējās tiesības</i> <p>Noziegumu klasifikācija:</p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>felonijas</i> - <i>misdiminori</i> - satiksmes pārkāpumi - cigarešu un tabakas pārkāpumi <p><i>Felonija:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - brīvības atņemšana > 1 gads - klases: A, B, C, D, E, neklasificētās <p><i>Misdiminors:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - pārējie noziegumi - klases: A, B, C, neklasificētās <p>Parasti pārkāpumi (<i>violations</i>): nevar piemērot brīvības atņemšanu</p>	<p>Mērķis: -</p> <p>Definīcijas: §21-3110 skaidroti 26 jēdzieni, kas lielākoties attiecināmi uz objektīvajām pazīmēm. Jēdzieni skaidroti arī citos paragrāfos</p> <p>Kriminālatbildības minimums: -</p> <p>Stingri noteiktā atbildība: ir atrunāta §21-3204</p> <p>Vainojamība: jauktais modelis, bet pamatā saglabāta <i>vispārējo tiesību</i> pieeja. §21-3201, kas veltīts kriminālatbildības principiem iesākas ar noziedzīga nodoma definīciju, tā aptver mērķtiecību, apzināšanos, zināšanu. Nodomam pretstafta neapdomība, kas ietver arī rupju nevērību, noziedzīgu nevērību un citus psihiskās attieksmes stāvokļus. Nodoms (<i>intent</i>) lietots kā sinonīms vainojamībai</p> <p>Cēloņsakarība: -</p>
<p>Kentuki (Kentucky)²³ Kentuki revidētie likumi. L sadaļa. Sodu Kodekss (jaukt.)</p>	<p>Spēkā no 1975.gada Par Kentuki Sodu kodeksu atzīstamas 500.-534.nodaļa</p> <p>Vispārīgie jautājumi: pirmajās 7 nodaļās, kas noslēdzas ar nepabeigtu noziegumu, ietverti vispārīgie nozieguma, tā atvairošanas un sodīšanas principi</p> <p>Sevišķie jautājumi: pārkāpumu definīcijas grupētas un sakārtotas pēc apdraudēto interešu rakstura</p>	<p>Formāla pārkāpuma definīcija:</p> <ul style="list-style-type: none"> - kas par tādu iepriekš aizliegts ar šo Kodeksu vai citu likumu/legālu noteikumu - <i>vispārējo tiesību</i> pārkāpumi ir atcelti <p>Klasifikācija:</p> <ul style="list-style-type: none"> - noziegumi: <i>felonijas</i>, <i>misdiminori</i> - parasti pārkāpumi (<i>violations</i>) <p><i>Felonija:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - brīvības atņemšana ≥ 1 gads - klases: sevišķi smagi pārkāpumi (<i>capital offenses</i>), A, B, C, D <p><i>Misdiminors:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - pārējie noziegumi - klases: A, B <p>Citi pārkāpumi: nevar piemērot brīvības atņemšanu</p>	<p>Mērķis: -</p> <p>Definīcijas: nozīmīgāko jēdzienu skaidrojumi ietverti §500.010 un 501.020, kur skaidroti objektīvie un subjektīvie pakāpuma elementi</p> <p>Kriminālatbildības minimums: §501.030 labprātīga darbība vai tās trūkums (bezdarbība), ja persona to bija fiziski spējīga veikt. Paragrāfā tāpat norādīts uz nepieciešamību noskaidrot prasīto psihiskās attieksmes stāvokli, izņemot absolūtās atbildības gadījumus</p> <p>Stingri noteiktā atbildība: ir atrunāta §501.050 kā absolūtā atbildība</p> <p>Vainojamība: Kodeksā paredzēti šādi sodāmi personas psihiskie stāvokļi: <i>intentionally, knowingly, wantonly, recklessly</i>. Praktiski ar vainas formu <i>wantonly</i> tiek apzīmēti tādi nodarījumi, kas izdarīti aiz neapdomības, bet ar <i>recklessly</i> – nodarījumi, kas izdarīti aiz nevērības.</p> <p>Cēloņsakarība: §501.060 paredz “nepieciešamo” saikni – tiešo cēlonisko sakaru. Taču paragrāfā pamatā skaidrota subjektīvā cēloņsakarība</p>
<p>Kolorado (Colorado) Kolorado Likumi.</p>	<p>Spēkā no 1972.gada</p> <p>Vispārīgie jautājumi: Kodeksa 1.paragrāfā ietverti</p>	<p>§18-1-104(1) Jēdzieni “pārkāpums” un “noziegums” ir sinonīmi</p>	<p>Mērķis: §18-1-102 ietverts krimināltiesiskās reglamentācijas mērķis, par paraugu ņemot PKK</p>

<p>18.sadaļa. Kriminālkodekss²⁴ (jaukt.)</p>	<p>jautājumi, kas attiecināmi uz visām nodaļām, kas nosacīti dēvēta par “vispārīgo daļu”. Nepabeigti noziegumi šajā sadaļā nav ietverti, to regulējums paredzēts 2.paragrāfā</p> <p>Sevišķie jautājumi: pārkāpumu definīcijas grupētas un sakārtotas pēc apdraudēto interešu rakstura</p>	<p>Formāla pārkāpuma (nozieguma) definīcija:</p> <ul style="list-style-type: none"> - kas par tādu iepriekš aizliegts ar likumu - par ko piemērojams brīvības atņemšanas vai naudas sods - <i>vispārējo tiesību</i> pārkāpumi ir atcelti <p>Klasifikācija:</p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>felonijas</i> - <i>misdiminori</i> - nelieli (<i>petty</i>) pārkāpumi: 1 un 2 klases <p><i>Felonija:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - brīvības atņemšana > 1 gads - klases: 1, 2, 3, 4, 5, 6 <p><i>Misdiminors:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - pārējie noziegumi - maksimālais brīvības atņemšanas termiņš ≤ 18 mēneši - klases: 1, 2, 3 <p>Citi pārkāpumi: nevar piemērot brīvības atņemšanu, maksimālais naudas sods: 500,- USD</p>	<p>Definīcijas: 1.paragrāfa 9.daļa (§18-1-901) atvēlēta Kodeksā lietoto jēdzienu skaidrojumam. §18-1-501 definēti ar nozieguma izpratni saistīti jēdzieni kā darbība, bezdarbība, nodarījums, ar nodomu, apzināti u.c.</p> <p>Kriminālatbildības minimums: §18-1-502 labprātīga darbība vai tās trūkums (bezdarbība), ja persona to bija fiziski spējīga veikt.</p> <p>Stingri noteiktā atbildība: ir atrunāta §18-1-502 un ietverts pārkāpumu iedalījums stingri noteiktās atbildības un psihiskās vainojamības pārkāpumos</p> <p>Vainojamība: 1.paragrāfa 5.daļa veltīta “noziedzīgas vainojamības” principiem. Kodeksā pārņemts PKK modelis ar atsevišķām izmaiņām vainojamības formu definīcijās, piem., mērķtiecība aizstāta ar nodomu, nolūku. Ir ietverti vainas principi</p> <p>Cēloņsakarība: -</p>
<p>Kolumbijas apgabals (<i>District of Columbia</i>)²⁵</p> <p>Kolumbijas apgabala Kodekss. 22.sadaļa.</p> <p>Noziedzīgi pārkāpumi un sodi (<i>visp.t.</i>)</p>	<p>Vispārīgie jautājumi: Apgabalā ir spēkā <i>vispārējās tiesības</i> un Kodekss neparedz vispārīgo daļu vai vispārējos skaidrojumus un definīcijas</p> <p>Sevišķie jautājumi: Pārkāpumu definīcijas sagrupētas alfabētiskā secībā, kā tas raksturīgs <i>vispārējo tiesību</i> agrākajām kodifikācijām</p>	<p>Atbilstoši <i>vispārējām tiesībām</i></p>	<p>Kodeksam nav nosakāms precīzs laiks, kopš kura tas ir spēkā, jo <i>vispārējo tiesību</i> “pierakstīšana” šā apgabala vajadzībām datējama ar tā nodibināšanu 1800.gadā</p> <p>Tiek uzskatīts, ka tajā apkopotas:</p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>vispārējās tiesībās</i>, kādas tās pastāvēja līdz 1776.gadam; - Lielbritānijas <i>statūtu tiesības</i>, kādas bija izstrādātas līdz 1776.gadam - Merilendas un koloniālās Merilendas likumi un citi tiesību akti no 1776.-1800.gadam - u.c. likumus
<p>Konetikuta (<i>Connecticut</i>)</p> <p>Konetikutas Kodekss. 53a.sadaļa. Sodu Kodekss²⁶ (<i>jaukt.</i>)</p>	<p>Spēkā no 1971.gada</p> <p>Sastāv kopumā no 3 daļām: vispārīgie noteikumi; likumu uzbūve, kriminālatbildības principi; pārkāpumi</p> <p>Vispārīgie jautājumi: 950. un 951.nodaļā ietverts vispārīgo jautājumu regulējums. Daļa vispārīga rakstura jautājumi, kas attiecas uz pārkāpuma klasifikāciju un sodu, ietverti 952.nodaļā</p> <p>Sevišķie jautājumi: nav īpaši sakārtoti vai grupēti, tajā regulēta pārkāpuma un tā klasifikācijas izpratne, uzskaitīti dažādi pārkāpumu veidi, tie definēti, kā arī ietverti jautājumi, kas skar soda noteikšanu</p>	<p>Formāla pārkāpuma definīcija:</p> <ul style="list-style-type: none"> - kas par tādu iepriekš aizliegts ar šo Kodeksu vai citu likumu/legālu noteikumu - par ko pieļaujams sods: brīvības atņemšana, naudas sods <p>Klasifikācija:</p> <ul style="list-style-type: none"> - noziegumi: <i>felonijas</i>, <i>misdiminori</i> - citi pārkāpumi (<i>violation</i>) - izņemot motorizēto transportlīdzekļu noteikumu pārkāpumus vai sīkus pārkāpumus (<i>infractions</i>) <p><i>Felonija:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - brīvības atņemšana > 1 gads - klases: lielā felonijas, A, B, C, D, neklasificētā felonijas <p><i>Misdiminors:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - pārējie noziegumi, kur brīvības atņemšana < 1 gadu 	<p>Mērķis: -</p> <p>Definīcijas: §53a-3 ietvertas 23 jēdzienu definīcijas, t.sk. vainojamības formu.</p> <p>Kriminālatbildības minimums: -</p> <p>Stingri noteiktā atbildība: nav tieši atrunāta, bet izriet no §53a-5</p> <p>Vainojamība: formas definētas kopā ar citām definīcijām, tās nav īpaši saistītas ar vainojamības jēdzienu. §53a-5 paredz prasību pēc psihes elementa pārkāpumā, tajā pašā laikā neizslēdzot iespēju, ka statūtos varētu būt ietverta arī stingri noteiktā atbildība</p> <p>Cēloņsakarība: -</p>

		- klases: A, B, C, neklasificētie Citi pārkāpumi: nevar piemērot brīvības atņemšanu	
Luiziāna (<i>Louisiana</i>) Luiziānas Likumi. 14.sadaļa. Krimināllikums ²⁷ (<i>visp.t.</i>)	Spēkā no 1950.gada Kodekss nav sakārtots pa nodaļām, tas apvieno vairāk kā 500 paragrāfiem, kas sākotnēji bijuši kārtoti alfabētiski, bet laika gaitā secība zudusi Neskatoties uz dažādo tiesību sistēmu ietekmi, kodifikācijas procesā lielu ietekmi guva <i>vispārējo tiesību</i> pieeja kodifikācijai. Revidētie statūti spēkā stājās pirms PKK pieņemšanas un neietekmēja tā struktūru	Formāla pārkāpuma definīcija: - kas par tādu iepriekš aizliegts ar šo Kodeksu vai citu likumu Klasifikācija: - noziegumi: <i>felonijas, misdiminori</i> - citi pārkāpumi (?) Nav ietverta klasifikācija, kāda tā sastopama lielākajā daļā štatu. no klasifikācijas tieši nav atkarīga soda noteikšana	Mērķis: - Definīcijas: §14:2 ietvertas 12 jēdzienu definīcijas, bet lielākā daļa jēdzienu skaidroti citviet. Pārkāpuma elementu definīcijām atvēlēti atsevišķi paragrāfi Kriminālatbildības minimums: §14:8 skaidrots noziedzīga nodarījuma jēdziens: darbība vai tās trūkums, kas rada noziedzīgas sekas un ir kombinēts ar noziedzīgu nodomu; skaidra darbība, vai tās trūkums, kas rada noziedzīgas sekas, neatkarīgi no noziedzīga nodoma; noziedzīga nevērība, kas rada noziedzīgas sekas. Sekas definētas kā vispārīgs kaitējums Stingri noteiktā atbildība: nav tieši atrunāta, bet izriet no §14:8 Vainojamība: nodoms iedalīts vispārīgā un speciālā, kas kopumā nošķirams no otras vainojamības formas – nevērība, kas attiecīgi aptver visus tos gadījumus, ko nav iespējams aptvert ar speciālo vai vispārējo nodomu. Definējot pārkāpumus, izmantots plašs klāsts <i>vispārējās tiesībās</i> zināmo <i>mens rea</i> izpausmes formu Cēloņsakarība: -
Masačūsetsa (<i>Massachusetts</i>) Masačūsetsas Likumi. IV daļa I sadaļa. Noziegumi un sodi ²⁸ (<i>visp.t.</i>)	Vispārīgie jautājumi: Apgabalā ir spēkā <i>vispārējās tiesības</i> un Kodekss neparedz vispārīgo daļu vai vispārējos skaidrojumus un definīcijas Sevišķie jautājumi: pārkāpumu definīcijas grupētas un sakārtotas pēc apdraudēto interešu rakstura	Kodeksā tiek nošķirti “pārkāpumi”, kas ir plašāks jēdziens nekā “noziegumi”. Noziegumi ir <i>felonijas</i> vai <i>misdiminori</i> Par <i>felonijām</i> var piemērot nāves sodu un brīvības atņemšanu štata cietumā, visi pārējie noziegumi ir <i>misdiminori</i>	
Mena (<i>Maine</i>)§§ Menas Revidētie likumi. 17-A.sadaļa. Kriminālkodekss ²⁹ Spēkā no 1976.gada (<i>jaukt.</i>)	Kodekss sastāv no 4 daļām: vispārīgie principi, pārkāpumi, 3.daļa, kur regulēti ar sodu, tā noteikšanu un izciešanu saistīti jautājumi; krimināllikumu revīzija Vispārīgie principi: Sastāv no ievadjautājumiem, kriminālatbildību un nozieguma elementiem, vairāku personu atbildību un aizstāvībām Sevišķie jautājumi: pārkāpumu definīcijas grupētas un sakārtotas pēc apdraudēto interešu rakstura	Formāla nozieguma definīcija: kas par tādu iepriekš aizliegts ar šo Kodeksu vai citu likumu/legālu noteikumu Noziegumu klasifikācijas klases: A, B, C, D, E Citi pārkāpumi (<i>civil violations</i>): nav noziegumi vai noziedzīgi pārkāpumi, nevar piemērot brīvības atņemšanu	Mērķis: - Definīcijas: §2 skaidrota liela daļa Kodeksā lietoto jēdzienu vai ietvertas norādes uz paragrāfiem, kur atrodams to skaidrojums Kriminālatbildības minimums: §32 personu nav notiesājama par noziegumu, kamēr katrs tā elements nav pierādīts, izslēdzot saprātīgas šaubas. “nozieguma elementi” ir aizliegts nodarījums; blakusapstākļi, kas konkretizēti nozieguma definīcijā; parītais nolūks, apzināšanās, neapdomība vai nevērība; jebkāds prasītais rezultāts Stingri noteiktā atbildība: ir ietverta §34, kur ietvertas arī prezumpcijas – kādos gadījumos nav jāpierāda psihiskā attieksme Vainojamība: izmantots PKK modelis

			ar minimālām atšķirībām. Formas definētas §35, savukārt kodeksa §34 skaidro, kā tajās ietverdamas agrākās <i>mens rea</i> formas, kā arī paredzēti atsevišķi vainojamības principi Cēloņsakarība: §33 skaidrots rezultāts kā elements, norādot arī uz cēloņsakarību. Noteikta “ja-ne” cēloniskā sakarība
Merilenda (<i>Maryland</i>) Merilendas Kodekss. Krimināllikums ³⁰ (<i>visp.t.</i>)	Spēkā no 1957.gada Vispārīgie jautājumi: Kodeksa 1.sadaļā reglamentēti ar noziedzīguma konstatēšanu saistīti jautājumi, bet pēdējā (14.) sadaļā – vispārīgie soda noteikšanas jautājumi Sevišķie jautājumi: pārkāpumu definīcijas grupētas un sakārtotas pēc apdraudēto interešu rakstura 12 nodaļās	Nav ietverta definīcija vai noziegumu klasifikācija. §14-101 skaidroti vardarbīgi noziegumi, kas sodīšanas vajadzībām nošķirami no citiem	Mērķis: - Definīcijas: §1-101 skaidroti atsevišķi Kodeksā lietoti jēdzieni, taču tie nav saistīti ar nozieguma kā tāda izpratni Kriminālatbildības minimums: - Stingri noteiktā atbildība: - Vainojamība: Kodeksā ir ietverts §1-401, kur norādīts uz nepieciešamību tiesā pierādīt personas nodomu, taču kopumā Kodeksā nav skaidrotas vainas formas, bet ir saglabāts vispārējo tiesību regulējums Cēloņsakarība: -
Mičigana (<i>Michigan</i>) Mičiganas Sodu Kodekss ³¹ (<i>jaukt.</i>)	Spēkā no 1931.gada Vispārīgie jautājumi: Kodeksam sākotnēji nav bijusi vispārīgā daļa, taču tas papildināts ar definīciju nodaļu, kur reglamentēti atsevišķi vispārīgi jautājumi Sevišķie jautājumi: pārkāpumu definīcijas sakārtotas alfabētiskā secībā	Formāla nozieguma definīcija: - darbība vai bezdarbība - kas aizliegts ar likumu - nav civila rakstura pārkāpums - par ko pieļaujams sods: brīvības atņemšana, naudas sods u.c. noziegumu klasifikācija: - <i>felonijas</i> - <i>misdiminori</i>	Mērķis: - Definīcijas: atsevišķi jēdzieni skaidroti §750.10, taču tie nav saistīti ar nozieguma kā tāda izpratni Kriminālatbildības minimums: - Stingri noteiktā atbildība: - Vainas raksturojums: Kodeksā nav ietvertas formu definīcijas, tāpat netiek regulēti kriminālatbildības vispārējie principi Cēloņsakarība: -
Minesota (<i>Minnesota</i>) Minesotas Likumi. Kriminālkodekss ³² (<i>jaukt.</i>)	Spēkā no 1963.gada Ar kodeksu atcelti vispārējo tiesību pārkāpumi Vispārīgie jautājumi: ietverti Kodeksa sākumā, nošķirami no “sevišķās daļas” ar nodaļu, kas velītā nepabeigtu noziegumu reglamentācijai Sevišķie jautājumi: pārkāpumu definīcijas grupētas un sakārtotas pēc apdraudēto interešu rakstura	Formāla nozieguma definīcija: - nodarījums - kas par tādu iepriekš aizliegts ar likumu - par ko pieļaujams sods: brīvības atņemšana, naudas sods Klasifikācija: - <i>felonijas</i> – brīvības atņemšana > 1g - <i>misdiminori</i> – brīvības atņemšana ≤ 90 dienas, naudas sods ≤ 1000,- USD - rupjš <i>misdiminors</i> – naudas sods ≤ 3000,- USD - mazāk smags <i>misdiminors</i> – ir parasts pārkāpums, kas nav noziegums, naudas sods ≤ 300,- USD	Mērķis: § 609.01 ietverts krimināltiesiskās reglamentācijas mērķis, par paraugu ņemot PKK Definīcijas: §609.02 skaidroti vairāki jēdzieni, t.sk. noziegums un to veidojošie elementi, kā arī citi Kodeksā lietoti jēdzieni Kriminālatbildības minimums: - Stingri noteiktā atbildība: - Vainojamība: definīciju paragrāfā 9.daļa velītā psihiskajai attieksmei, nelietojot PKK vainojamības jēdzienu. Lielā mērā ir saglabāta vispārējo tiesību izpratni, jo jēdzienus “ <i>intentionally</i> ” tiek skaidrots atbilstoši vispārējo tiesību izpratnei Cēloņsakarība: -
Misisipi (<i>Mississippi</i>) Misisipi Kodekss. 97.sadaļa. Noziegumi ³³ (<i>visp.t.</i>)	Spēkā no 1972.gada Nav ietverti vispārīgās daļas jautājumi, saglabājot vispārējo tiesību regulējumu. Noziegumi grupēti un sakārtoti pēc apdraudēto interešu rakstura		

<p>Misūri (Missouri) Misūri Revidētie likumi. Kriminālkodekss³⁴ (jaukt.)</p>	<p>Spēkā no 1979.gada Kodekss sakārtots 27 nodaļās. Ar to atcelti vispārējo tiesību pārkāpumi</p> <p>Vispārīgie jautājumi: Kodeksa pirmajās nodaļās reglamentēti vispārīgi jautājumi, no sevišķās daļās nošķirami ar nepabeigtu noziegumu reglamentāciju. Kodeksa noslēgumā atsevišķas nodaļas veltītas procesuāliem jautājumiem</p> <p>Sevišķie jautājumi: pārkāpumu definīcijas grupētas un sakārtotas pēc apdraudēto interešu rakstura</p>	<p>Formāla nozieguma definīcija:</p> <ul style="list-style-type: none"> - pārkāpums - kas par tādu iepriekš aizliegts ar šo Kodeksu vai citu likumu - par ko pieļaujams sods: nāves sods/brīvības atņemšana <p>Klasifikācija:</p> <ul style="list-style-type: none"> - noziegumi: <i>felonijas</i>, <i>misdiminori</i> - citi pārkāpumi (<i>infractions</i>) <p><i>Felonija:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - brīvības atņemšana > 1 gads - klases: A, B, C, D <p><i>Misdiminors:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - pārējie noziegumi, brīvības atņemšana ≤ 1 gads - klases: A, B, C <p>Citi pārkāpumi: nevar piemērot brīvības atņemšanu</p>	<p>Mērķis: -</p> <p>Definīcijas: ietvertas vairākos paragrāfos. Tā §556.061 skaidroti 32 Kodeksā lietotie vispārīga rakstura jēdzieni, t.sk. ietvertas norādes uz citiem paragrāfiem, kurās atrodamas jēdzienu šo definīcijas. §556.063 skaidroti 14 specifiski jēdzieni, kas vairāk skar sevišķās daļās problemātiku, piemēram, īpašums, dati, tīkls u.c.</p> <p>Kriminālatbildības minimums: §562.011 norādīts, ka persona nav saucama pie atbildības, kamēr tā nav veikusi labprātīgu darbību. Darbība ietver bezdarbību, valdījums pielīdzināms darbībai</p> <p>Stingri noteiktā atbildība: ir atrunāta §562.026, bet netiek lietots <i>strict liability</i> jēdziens</p> <p>Vainojamība: izņemot stingri noteiktās atbildības gadījumus, noziedzīguma konstatēšanai nepieciešams noteikt arī vainojamu psihisko attieksmi. Definējot vainojamības formas, ievērotas galvenās PKK nostādnes. Kodeksā ietverti arī atsevišķi vainojamības principi</p> <p>Cēloņsakarība: -</p>
<p>Montāna (Montana) Montānas Kodekss. 45.sadaļa. Kriminālkodekss³⁵ (jaukt.)</p>	<p>Spēkā no 1974.gada Kodeksā ietverta tieša norāde, ka pārkāpumi nav definējami savādāk kā ar likumu</p> <p>Vispārīgie jautājumi: no 10 nodaļām uz vispārīgo daļu attiecināmas pirmās trīs, 4.nodaļa veltīta nepabeigtam noziegumam</p> <p>Sevišķie jautājumi: pārkāpumu definīcijas grupētas un sakārtotas pēc apdraudēto interešu rakstura</p>	<p>Formāla pārkāpuma definīcija:</p> <ul style="list-style-type: none"> - kas par tādu iepriekš aizliegts ar šo Kodeksu vai citu likumu/legālu noteikumu - par ko pieļaujams sods: brīvības atņemšana, naudas sods <p>Pārkāpumu Klasifikācija:</p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>felonijas</i>, - <i>misdiminori</i> <p>Nav izmantots PKK modelis, bet soda veids un apmērs paredzēts katra pārkāpuma definīcijā</p>	<p>Mērķis: §45-1-102 ietverts krimināltiesiskās reglamentācijas mērķis, par paraugu ņemot PKK</p> <p>Definīcijas: ietvertas nodaļā, kas veltīta definīcijām un psihiskajai attieksmei. §45-2-101 skaidroti 80 Kodeksā izmantotie jēdzieni – kā vispārīgie, tā speciālie</p> <p>Kriminālatbildības minimums: §45-2-103 nosaka nepieciešamību pēc nodarījuma un atbilstoša psihiskās attieksmes stāvokļa (vainojamības formas). Labprātīga rīcība definēta §45-2-202</p> <p>Stingri noteiktā atbildība: ir atrunāta §45-2-104 kā absolūtā atbildība. pieļaujama tikai pārkāpumiem, par kuriem paredzētais sods nepārsniedz 500,- USD</p> <p>Vainas raksturojums: §45-2 4 veltīti psihiskajai attieksmei un ar to saistītajām definīcijām un principiem, t.sk. paredzētas vainojamības formu definīcijas līdzīgi PKK.</p> <p>Cēloņsakarība: noteikta “ja-ne” cēloniskā sakarība</p>
<p>Nebraska (Nebraska) Nebraskas Revidētie likumi. 28.sadaļa. Kriminālkodekss³⁶</p>	<p>Spēkā no 1979.gada Nav nošķirtas nodaļas, paragrāfi izklāstīti secībā, sākumā regulējot atsevišķus vispārīgus jautājumus, bet pēc tam – virkni pārkāpumu</p>	<p>Formāla pārkāpuma (sinonīms “noziegums”) definīcija:</p> <ul style="list-style-type: none"> - kas par tādu iepriekš aizliegts ar likumu - par ko pieļaujams sods: brīvības atņemšana, nāves 	<p>Mērķis: §28-102 ietverts krimināltiesiskās reglamentācijas mērķis, par paraugu ņemot PKK</p> <p>Definīcijas: §28-109 skaidroti atsevišķi Kodeksā lietoti jēdzieni, t.sk. darbība, nodarījums, neapdomīgi. specifiskas</p>

(jaukt.)	definīciju Jāņem vērā, ka kodeksā noticis mēģinājums apkopot visus krimināltiesību jomu reglamentējošos tiesību aktus	sods Klasifikācija: - <i>felonijas</i> - <i>misdiminori</i> <i>Felonija:</i> - brīvības atņemšana - klases: I, IA, IB, IC, ID, II, III, IIIA, IV <i>Misdiminors:</i> - pārējie pārkāpumi/noziegumi - klases: I, II, III, IV, V, W u.c.	definīcijas skaidrotas arī paragrāfos, kuros definēti pārkāpumi Kriminālatbildības minimums: - Stingri noteiktā atbildība: nav atrunāta Vainas raksturojums: nav īpaši raksturota psihiskā attieksme un tās loma noziedzīgumā. § 28-109(5) ietverta vispārīga norādīts, ka noziegumā nepieciešams konstatēt arī psihisko stāvokli. Cēloņsakarība-
Nevada (Nevada) Nevadas Revidētie likumi. 15.sadaļa. Noziegumi un sodi ³⁷ (visp.t.)	Vispārīgie jautājumi: Kodeksa pirmās trīs nodaļas veltītas vispārīga rakstura jautājumiem – vispārīgie noteikumi, personas, kas saucamas pie atbildības par noziegumu, līdzdalība noziegumā Sevišķie jautājumi: pārkāpumu definīcijas grupētas un sakārtotas pēc apdraudēto interešu rakstura	Formāla nozieguma definīcija: - darbība vai bezdarbība - kas par tādu iepriekš aizliegta ar šo Kodeksu vai citu likumu/legālu noteikumu - nav pilnībā atcelti <i>vispārējo tiesību</i> pārkāpumi – ja nodarījums aizliegts, bet nav definēts, skaidrojums meklējams <i>vispārējās tiesībās</i> Klasifikācija: - <i>felonijas:</i> A, B, C, D, E kategorijas - rupji (<i>gross</i>) <i>misdiminori</i> – brīvības atņemšana < 1 gads - <i>misdiminori</i> – brīvības atņemšana < 6 mēneši	Mērķis: - Definīcijas: 193.nodaļā skaidrota virkne Kodeksā lietoto jēdzienu Kriminālatbildības minimums: - Stingri noteiktā atbildība: nav atrunāta Vainas raksturojums: Pamatā 193.nodaļā skaidrotas <i>vispārējām tiesībām</i> raksturīgās <i>mens rea</i> formas kā <i>knowingly</i> (§193.017), <i>malice, maliciously</i> (§193.0175), <i>neglect, negligence, negligent, negligently</i> (§193.018) u.c. Cēloņsakarība: -
Ņūdžersija (New Jersey) Ņūdžersijas Likumi. 2C.sadaļa. Ņūdžersijas Krimināltiesību kodekss ³⁸ (PKK)	Spēkā no 1979.gada Kodeksā kopumā ir liela PKK ietekme, pēc paragrāfu numuriem redzams, ka tas sakārtots pa nodaļām – pārejot no vispārīgiem jautājumiem uz pārkāpumu definīcijām. Taču Kodeksa tiešsaistes un lejupielādes versijās formālu nodaļu dalījuma nav Kodeksā ietverta arī virkne procesuālas dabas jautājumu Kodeksā ietverta tieša norāde, ka <i>vispārējo tiesību</i> pārkāpumi ir atcelti	Formāla nozieguma definīcija: - pārkāpums - kas par tādu iepriekš aizliegts ar šo Kodeksu vai citu likumu - par ko pieļaujama brīvības atņemšanas sods > 6 mēnešiem Klasifikācija: - noziegumi: 1, 2, 3, 4 pakāpes - citi pārkāpumi nav ietverts klasiskais dalījums <i>felonijas</i> un <i>misdiminoros</i> . Noziegumu pakāpes regulētas arī Kodeksa 43.nodaļā	Mērķis: §2C:1-2 ietverts krimināltiesiskās reglamentācijas mērķis, par paraugu ņemot PKK Definīcijas: §2C:1-14 ietverts atsevišķu Kodeksā lietoto jēdzienu skaidrojums, t.sk darbība, bezdarbība. Liela daļa jēdzienu skaidroti arī citos Kodeksa paragrāfos Kriminālatbildības minimums: §2C:2-1 labprātīga darbība vai tās trūkums (bezdarbība), ja persona to bija fiziski spējīga veikt. Valdījums pielīdzināms darbībai Stingri noteiktā atbildība: ir atrunāta §2C:2-2(3), bet ļoti ierobežota Vainojamība: izsmeloši un salīdzinot ar citu štatu kodeksiem precīzi definētas šādas PKK modelim atbilstošas vainojamības formas: <i>purposely, knowingly, recklessly, negligently</i> . Kodeksā ietverti arī atsevišķi vainojamības principi. Cēloņsakarība: noteikta “ja-ne” cēloniskā sakarība
Ņūhempšīra (New Hampshire) Ņūhempšīras Likumi. LXII nodaļa. Kriminālkodekss ³⁹ (jaukt.)	Spēkā no 1973.gada Ar kodeksu netieši atceltas <i>vispārējo tiesību</i> pārkāpumu definīcijas Vispārīgie jautājumi: Kodeksa pirmās nodaļas veltītas ievadjautājumiem,	Formāla pārkāpuma definīcija: - darbība vai bezdarbība - kas par tādu iepriekš aizliegts ar šo Kodeksu vai citu likumu/legālu noteikumu Klasifikācija: - noziegumi: <i>felonijas</i> ,	Mērķis: - Definīcijas: §625:11 skaidroti atsevišķi vispārīgi jēdzieni, bet lielākā daļa jēdzienu skaidroti citviet Kodeksā Kriminālatbildības minimums: §626:1 labprātīga darbība vai tās trūkums (bezdarbība), ja persona to bija

	<p>principiem, attaisnošanai un atbildībai. Vispārīgās nodaļas no sevišķās daļas nošķir nepabeigtu noziegumu reglamentācija</p> <p>Sevišķie jautājumi: pārkāpumu definīcijas grupētas un sakārtotas pēc apdraudēto interešu rakstura</p>	<p><i>misdiminori</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - parasti pārkāpumi (<i>violations</i>) <p><i>Felonija:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - brīvības atņemšana > 1 gads - klases: slepkavība, A, B <p><i>Misdiminors:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - pārējie noziegumi, brīvības atņemšana < 1 gads - klases: A, B, neklasificēti <p>Citi pārkāpumi: nevar piemērot brīvības atņemšanu</p>	<p>fiziski spējīga veikt. Valdījums pielīdzināms darbībai. Noziegumos obligāti konstatējama arī psihiskā vainojamība</p> <p>Stingri noteiktā atbildība: ir atrunāta parastiem pārkāpumiem §62:2</p> <p>Vainojamība: sniegtas formu definīcijas atbilstoši PKK modelim, kā arī ietverts vainas formu hierarhijas jeb savstarpējās aizstājamības princips, izskaidrots jēdziens <i>wilfully</i> (ka tas ietver kā mērķtiecīgu, tā apzinātu rīcību). Ietverts princips, ka jebkurai citai psihiskajai attieksmei izņemot mērķtiecību ir jābūt tieši noteiktai pārkāpuma definīcijā</p> <p>Cēloņsakarība: -</p>
<p>Ņujorka (<i>New York</i>) Ņujorkas Konsolidētie likumi. 40.sadaļa. Ņujorkas Sodu Kodekss⁴⁰ (PKK)</p>	<p>Spēkā no 1967.gada</p> <p>Tiek uzskatīts par vienu no līdzīgākajiem PKK, par tā uzlabotu versiju</p> <p>Vispārīgie jautājumi: izkārtoti Kodeksa pirmajās nodaļās līdzīgi kā PKK</p> <p>Sevišķie jautājumi: pārkāpumu definīcijas grupētas pēc apdraudēto interešu rakstura, bet nav īpaši sakārtoti pa nodaļām pēc apdraudētā objekta</p>	<p>Formāla pārkāpuma definīcija:</p> <ul style="list-style-type: none"> - kas par tādu iepriekš aizliegts ar šo Kodeksu vai citu likumu/legālu noteikumu - par ko pieļaujams sods: brīvības atņemšana, naudas sods <p>Klasifikācija:</p> <ul style="list-style-type: none"> - noziegumi: <i>felonijas</i>, <i>misdiminori</i> - citi pārkāpumi (<i>infractions</i>, <i>traffic infractions</i>) <p><i>Felonija:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - brīvības atņemšana > 1 gads - klases: A (A-I un A-II), B, C, D, E <p><i>Misdiminors:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - brīvības atņemšana < 1 gads - klases: A, B, neklasificēti <p>Citi pārkāpumi: var piemērot brīvības atņemšanu, bet nepārsniedzot 50 dienas</p>	<p>Mērķis: §1.05 ietverts krimināltiesiskās reglamentācijas mērķis, par paraugu ņemot PKK</p> <p>Definīcijas: §10.00 skaidroti 18 vispārīgie jēdzieni, taču definīcijas ietvertas arī citos Kodeksa paragrāfos</p> <p>Kriminālatbildības minimums: §15.10 labprātīga darbība vai tās trūkums (bezdarbība), ja persona to bija fiziski spējīga veikt. Valdījums pielīdzināms darbībai</p> <p>Stingri noteiktā atbildība: ir atrunāta §15.10 un ietverts pārkāpumu iedalījums stingri noteiktās atbildības un psihiskās vainojamības pārkāpumos</p> <p>Vainojamība: vainojamībai veltīta īpaša uzmanība (§15). Ar atsevišķiem izņēmumiem pārņemts PKK modelis</p> <p>Cēloņsakarība: -</p>
<p>Ņūmeksika (<i>New Mexico</i>) Ņūmeksikas Likumi un tiesu noteikumi. 30.sadaļa. Kriminālkodekss⁴¹ (<i>visp.t.</i>)</p>	<p>Spēkā no 1963.gada</p> <p>§30-1-3 tieši noteikts, ka jautājumos, kur iztrūkst regulējums, piemērojamas <i>vispārējās tiesības</i></p> <p>Tomēr tas nav attiecināms uz noziegumu definīcijām</p> <p>PKK ietekme ir ļoti minimāla</p> <p>Vispārīgie jautājumi: ietverti 1.nodaļā</p> <p>Sevišķie jautājumi: pārkāpumu definīcijas grupētas pēc apdraudēto interešu rakstura, bet nav īpaši sakārtoti pa nodaļām pēc apdraudētā objekta</p>	<p>Formāla nozieguma definīcija:</p> <ul style="list-style-type: none"> - kas par tādu iepriekš aizliegts ar likumu - par ko pieļaujams sods: nāves sods/brīvības atņemšana, naudas sods <p>noziegumu klasifikācija:</p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>felonijas</i> – brīvības atņemšana > 1 gadu. Lielās (<i>capital</i>) felonijas, pakāpes: 1, 2, 3, 4 - <i>misdiminori</i> brīvības atņemšana no 6 mēnešiem līdz 1 gadam - mazāk smagi <i>misdiminori</i> – brīvības atņemšana < 6 mēnešiem 	<p>Mērķis: -</p> <p>Definīcijas: §30-1-12 skaidroti atsevišķi vispārīgie jēdzieni, tomēr lielākoties jēdzienu skaidrojumiem piemērojamas <i>vispārējās tiesības</i></p> <p>Kriminālatbildības minimums: -</p> <p>Stingri noteiktā atbildība: -</p> <p>Vainojamība: nav ietvertas vainas formu definīcijas, tāpat netiek regulēti kriminālatbildības principi</p> <p>Cēloņsakarība: -</p>
<p>Ohaio (<i>Ohio</i>) Ohaio Likumi un noteikumi. 29.sadaļa.</p>	<p>Spēkā no 1974.gada</p> <p>Ietverta tieša norāde, ka <i>vispārējo tiesību</i> pārkāpumi nav spēkā</p>	<p>pārkāpumu klasifikācija:</p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>felonijas</i>: smaga slepkavība, slepkavība, pakāpes: 1, 2, 3, 4, 5. Brīvības atņemšana > 1 	<p>Mērķis: -</p> <p>Definīcijas: §2901.01 skaidroti Kodeksā lietotie jēdzieni, lielākoties – uz sevišķo daļu attiecināmi. Jēdzieni</p>

<p>Noziegumi - process⁴² (<i>jaukt.</i>)</p>	<p>Vispārīgie jautājumi: ietverti 1.nodaļā</p> <p>Sevišķie jautājumi: pārkāpumu definīcijas grupētas un sakārtotas pēc apdraudēto interešu rakstura</p>	<p>gadu</p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>misdiminori</i>: 1, 2, 3, 4, mazie. Brīvības atņemšana < 1 gadu - pārējie neklasificētie pārkāpumi 	<p>skaidroti arī §2901.05 u.c. paragrāfos</p> <p>Kriminālatbildības minimums: §2901.21 labprātīga darbība vai tās trūkums (bezdarbība), ja persona to bija fiziski spējīga veikt, kā arī atbilstošs psihiskās vainojamības stāvoklis</p> <p>Stingri noteiktā atbildība: ir atrunāta §2901.21(B), bet ļoti ierobežota</p> <p>Vainojamība: skaidroti atsevišķi principi un definētas formas atbilstoši PKK modelim</p> <p>Cēloņsakarība: -</p>
<p>Oklahoma (<i>Oklahoma</i>) Oklahomas Likumi. 21.sadaļa. Sodu Kodekss⁴³ (<i>visp.t.</i>)</p>	<p>Nav sakārtots pārskatāmās daļās, kur būtu nošķirami vispārīgie un speciālie jautājumi</p> <p><i>vispārējās tiesības</i> nav attiecināmas uz jaunu pārkāpumu definēšanu</p> <p>Vispārīgo jautājumu reglamentācija spēkā no 1910.gada. Kopumā kodeksā apvienoti dažādu štata krimināllikumi</p>	<p>Formāla nozieguma vai publiska pārkāpuma definīcija:</p> <ul style="list-style-type: none"> - darbība vai bezdarbība - kas par tādu iepriekš aizliegts ar šo Kodeksu vai citu likumu/legālu noteikumu - par ko pieļaujams sods: nāves sods, brīvības atņemšana, naudas sods u.c. <p>Klasifikācija:</p> <ul style="list-style-type: none"> - noziegumi: <i>felonijas</i>, <i>misdiminori</i> - citi pārkāpumi (?) 	<p>Mērķis: §21-2 ir ietverts <i>vispārējo tiesību</i> kodifikācijām raksturīgs mērķis – pierakstīt, definēt noziegumus</p> <p>Definīcijas: nav ietverts viens paragrāfs, kurā būtu skaidroti jēdzieni, bet tie skaidroti dažādos paragrāfos</p> <p>Kriminālatbildības minimums: -</p> <p>Stingri noteiktā atbildība: -</p> <p>Vainojamība: nav vienota skaidrojama, bet ir ietverts atsevišķu <i>mens rea</i> formu skaidrojums §21-92 līdz 96, kas atbilst <i>vispārējām tiesībām</i></p> <p>Cēloņsakarība: -</p>
<p>Oregona (<i>Oregon</i>) Oregonas Revidētie likumi. 4.sējums, 16.sadaļa, 161.-169.nodaļa. Kriminālkodekss⁴⁴ (<i>PKK</i>)</p>	<p>Spēkā no 1972.gada</p> <p>Vispārīgie jautājumi: reglamentēti 161.nodaļā (pirmā Kodeksa nodaļa)</p> <p>Sevišķie jautājumi: pārkāpumu definīcijas grupētas un sakārtotas pēc apdraudēto interešu rakstura sešās nodaļās (162.-167.)</p>	<p>Formāla pārkāpuma definīcija:</p> <ul style="list-style-type: none"> - kas par tādu iepriekš aizliegts ar šo Kodeksu vai citu likumu/legālu noteikumu - par ko pieļaujams sods: brīvības atņemšana, naudas sods <p>Klasifikācija:</p> <ul style="list-style-type: none"> - noziegumi: <i>felonijas</i>, <i>misdiminori</i> - parasti pārkāpumi (<i>violations</i>) <p><i>Felonija:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - brīvības atņemšana > 1 gads - klases: A, B, C, neklasificētas <p><i>Misdiminors:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - brīvības atņemšana <1 g - klases: A, B, C, neklasificēti <p>Citi pārkāpumi: nevar piemērot brīvības atņemšanu</p>	<p>Mērķis: §161.025 ietverts krimināltiesiskās reglamentācijas mērķis, par paraugu ņemot PKK</p> <p>Definīcijas: §161.015 skaidroti 10 jēdzieni, bet liela daļa jēdzienu skaidroti arī citos paragrāfos, piemēram, §161.085 skaidroti ar noziedzīga nodarījuma izpratni saistītie jēdzieni, t.sk. darbība, vainojamība u.c.</p> <p>Kriminālatbildības minimums: §161.095 labprātīga darbība vai tās trūkums (bezdarbība), ja persona to bija fiziski spējīga veikt, kā arī atbilstošs psihiskās vainojamības stāvoklis</p> <p>Stingri noteiktā atbildība: ir atrunāta §§161.105, bet netiek noskaidrota</p> <p>Vainojamība: pārņemts PKK modelis ar minimāliem izņēmumiem. Sniegtas vainojamības formu definīcijas, ietverti vainojamības principi</p> <p>Cēloņsakarība: -</p>
<p>Pensilvānija (<i>Pennsylvania</i>)⁴⁵ Pensilvānijas Konsolidētie likumi. 18.sadaļa. Noziegumi un Pārkāpumi (<i>jaukt.</i>)</p>	<p>Spēkā no 1973.gada</p> <p>Ietverta tieša norāde, ka <i>vispārējo tiesību</i> pārkāpumi ir atcelti</p> <p>Kodeksā ir nošķirtas 3.daļas: ievadnoteikumi; pārkāpumu definīcijas; dažādi jautājumi</p> <p>Vispārīgie jautājumi: reglamentēti 1.daļā pie ievadjautājumiem</p> <p>Sevišķie jautājumi: reglamentēti 2.daļā pie</p>	<p>Formāla nozieguma definīcija:</p> <ul style="list-style-type: none"> - pārkāpums - kas par tādu iepriekš aizliegts ar likumu - par ko pieļaujams sods: nāvessods/brīvības atņemšana <p>noziegumu klases:</p> <ul style="list-style-type: none"> - 1., 2., 3.pakāpes slepkavība, 1., 2., 3.pakāpes nedzimuša bērna slepkavība; - <i>feloniju</i> pakāpes: 1, 2, 3 	<p>Mērķis: §104 ietverts reglamentācijas mērķis, kas atšķirībā no PKK definēts skaidrāk, lakoniskāk</p> <p>Definīcijas: §103 ietverti noziedzīgu nodarījumu raksturojošie jēdzieni un to skaidrojums, kā arī atsevišķi citi Kodeksā lietoti jēdzieni. Jēdzieni skaidroti arī citviet</p> <p>Kriminālatbildības minimums: §301 labprātīga darbība vai tās trūkums (bezdarbība), ja persona to bija fiziski spējīga veikt. Skaidrota bezdarbības specifika, valdījums pielīdzināms</p>

	pārkāpumu definīcijām. Pārkāpumu definīcijas grupētas un sakārtotas pēc apdraudēto interešu rakstura	- <i>misdiminoru</i> pakāpes: 1, 2, 3 citi pārkāpumi (<i>summary offenses</i>) – var piemērot īslaicīgu brīvības atņemšanu < 90 dienām	riņķībai. §302 psihiskā vainojamība kā obligāta prasība Stingri noteiktā atbildība: ir atrunāta §305 kā absolūtā atbildība, piemērošana ir būtiski ierobežota Vainojamība: pārņemts PKK modelis ar minimāliem izņēmumiem. Sniegtas vainojamības formu definīcijas, ietverti vainojamības principi Cēloņsakarība: “ja-ne” cēlonība
Rietumvirdžīnija (<i>West Virginia</i>) ⁴⁶ Rietumvirdžīnijas Kodekss. 61.sadaļa. Noziegumi un to sodi (<i>visp.t.</i>)	Nav vispārīgā un sevišķā daļa, atsevišķi vispārīgie jautājumi ir reglamentēti 11.nodaļā, bet tie aptver tikai noziegumu definīciju un klasifikāciju, ar jurisdikciju saistītus jautājumus u.tml. Pārkāpumu definīcijas grupētas un sakārtotas pēc apdraudēto interešu rakstura	Definīcija nav ietverta Pārkāpumu klasifikācija: - <i>felonijas</i> - <i>misdiminori</i> Nošķirami <i>vispārējo tiesību</i> pārkāpumi - §61-11-3 norādīts, ka vispārējie tiesību pārkāpumi, kas ietverti likumā, sodāmi atbilstoši likuma regulējumam	Štata Kodeksa §2-1-1 norādīts, ka spēkā ir Anglijas <i>vispārējas tiesības</i> , kas attiecināms arī uz krimināltiesībām
Roda (<i>Rhode</i>) Rodas Likumi. 11.sadaļa. Noziedzīgi pārkāpumi ⁴⁷ (<i>visp.t.</i>)	§11-1-1 atstāj spēkā <i>vispārējo tiesību</i> pārkāpumus, kas nav kodificēti vai ietverti likumā Vispārīgie jautājumi: reglamentēti 1.nodaļā Sevišķie jautājumi: pārkāpumu definīcijas sākotnēji bijušas sarindotas alfabētiskā secībā, bet laika gaitā šī secība izjaukta. Pārkāpumi nav grupēti vai klasificēti pēc apdraudēto interešu rakstura	Definīcija nav ietverta Pārkāpumi var būt noziedzīgi pārkāpumi un parasti pārkāpumi (<i>violations</i>) Noziedzīgu pārkāpumi: - <i>felonijas:</i> brīvības atņemšana > 1 gadu - <i>misdiminori:</i> brīvības atņemšana < 1 gadu - mazāk smagi <i>misdiminori:</i> brīvības atņemšana < 6 mēnešiem parasti pārkāpumi: naudas sods < 500,- USD	Spēkā ir Anglijas <i>vispārējas tiesības</i> , kas attiecināmas arī uz krimināltiesībām
Tenesī (<i>Tennessee</i>) Tenesī Kodekss. 39.sadaļa. Noziedzīgi pārkāpumi ⁴⁸ [Būtiskas izmaiņas 1989.gadā] (<i>jaukt.</i>)	Šobrīd spēkā ir pēdējās 7 Kodeksa nodaļas (11.-17.) Vispārīgie jautājumi: reglamentēti 11.nodaļā Sevišķie jautājumi: pārkāpumu definīcijas grupētas un sakārtotas pēc apdraudēto interešu rakstura 6 nodaļās	Definīcija tieši nav ietverta, bet ietverts legalitātes princips – nodarījums neveido pārkāpumu, kamēr tas par tādu nav aizliegts ar šo Kodeksu vai citu likumu/legālu noteikumu Pārkāpumu klasifikācija: - <i>felonijas</i> – brīvības atņemšana > 1 gadu. Nošķirama 1.pakāpes slepkavība un klases: A, B, C, D, E - <i>misdiminori</i> brīvības atņemšana < 1 gadu. Klases: A, B, C	Mērķis: §39-11-101 ietverts krimināltiesiskās reglamentācijas mērķis, par paraugu ņemot PKK Definīcijas: §39-11-106 skaidroti 35 jēdzieni, bet jēdzienu skaidrojumi meklējami arī citviet Kodeksā ietverta tieša norāde uz <i>vispārējām tiesībām</i> kā daļu no kodifikācijas, skaidrojot jēdzienus, interpretējot likumus Kriminālatbildības minimums: - Stingri noteiktā atbildība: ietverta §39-11-301 kā izņēmums no vainojamības prasības, būtiski ierobežota Vainojamība: definētas formas, skaidroti atsevišķi vainojamības principi atbilstoši PKK modelim ar atsevišķiem pārgrozījumiem Cēloņsakarība: -
Teksasa (<i>Texas</i>) Teksasas Kriminālkodekss ⁴⁹ (<i>PKK</i>)	Spēkā no 1974.gada Vispārīgie jautājumi: reglamentēti pirmajās 3 nodaļās, 4.nodaļā ietverts nepabeigtu noziegumu	Definīcija tieši nav ietverta, bet ietverts legalitātes princips – nodarījums neveido pārkāpumu, kamēr tas par tādu nav aizliegts ar šo Kodeksu vai citu	Mērķis: §1.02 ietverts krimināltiesiskās reglamentācijas mērķis, par paraugu ņemot PKK Definīcijas: §1.07 skaidroti 49 jēdzieni vai norādīts uz to skaidrojumu citviet

	<p>regulējums</p> <p>Sevišķie jautājumi: pārkāpumu definīcijas grupētas un sakārtotas pēc apdraudēto interešu rakstura 7 nodaļās</p>	<p>likumu/legālu noteikumu</p> <p>Pārkāpumu klasifikācija:</p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>felonijas</i> – brīvības atņemšana > 180 dienas. Pakāpes: lielā (<i>capital</i>), 1, 2, 3, štata cietuma (<i>state jail</i>) - <i>misdiminori</i> brīvības atņemšana < 1 gadu. Klases: A, B, C 	<p>Kodeksā</p> <p>Kriminālatbildības minimums: §6.01 labprātīgs nodarījums: darbība, bezdarbība vai valdījums. §6.02 ietverta prasība pēc psihiskās vainojamības</p> <p>Stingri noteiktā atbildība: ir atrunāta §6.02(b) kā izņēmums</p> <p>Vainojamība: definētas formas, skaidroti atsevišķi vainojamības principi atbilstoši PKK modelim ar atsevišķiem pārgrozījumiem</p> <p>Cēloņsakarība: noteikta “ja-ne” cēloniskā sakarība</p>
<p>Vaiominga (<i>Wyoming</i>) Vaiomingas Kodekss. 6.sadaļa. Noziedzīgi pārkāpumi⁵⁰ (<i>jaukt.</i>)</p>	<p>Spēkā no 1983.gada</p> <p>Kodekss sakārtots: vispārīgi jautājumi, pārkāpumu definīcijas, dažāda rakstura jautājumi, soda nosteigšanas jautājumi</p> <p>Vispārīgie jautājumi: reglamentēti 1.nodaļā un 10.nodaļā</p> <p>Sevišķie jautājumi: pārkāpumu definīcijas grupētas un sakārtotas pēc apdraudēto interešu rakstura</p>	<p>Definīcija nav ietverta</p> <p>§6-1-102 ietverta tieša norāde, ka <i>vispārējo tiesību</i> pārkāpumi nav spēkā – noziegumi ir tikai tie, kas par tādiem noteikti likumā</p> <p>Noziegumu klasifikācija:</p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>felonijas</i> – nāves sods vai brīvības atņemšana > 1 gadu - <i>misdiminori</i> – visi pārējie 	<p>Mērķis: - <i>Vispārējās tiesības</i> izmantojamas interpretācijai</p> <p>Definīcijas: §6-1-104 skaidroti kodeksā lietotie jēdzieni, t.sk., vainojamības formas, kā arī ietvertas norādes uz citiem paragrāfiem, kuros jēdzieni definēti</p> <p>Kriminālatbildības minimums: nav noteikts</p> <p>Stingri noteiktā atbildība: nav atrunāta</p> <p>Vainojamība: definētas divas formas – noziedzīga nevērība un neapdomība</p> <p>Cēloņsakarība: -</p>
<p>Vašingtona (<i>Washington</i>) Vašingtonas Kodekss. 9.sadaļa. Noziegumi un Pārkāpumi 9A.sadaļa Kriminālkodekss⁵¹ (<i>jaukt.</i>)</p>	<p>Spēkā no 1976.gada</p> <p>9A sadaļa uzskatāma par Vašingtonas KK, spēkā no 1976.gada 1.jūlija. 9 sadaļa bija iepriekšējās kodifikācijas rezultāts, bet tajā tāpat atrodamas atsevišķu pārkāpumu definīcijas</p> <p>Vispārīgie jautājumi: regulēti Kodeksa pirmajās 6 nodaļās</p> <p>Sevišķie jautājumi: pārkāpumu definīcijas grupētas un sakārtotas pēc apdraudēto interešu rakstura</p>	<p>Formāla nozieguma definīcija:</p> <ul style="list-style-type: none"> - pārkāpums - kas par tādu iepriekš aizliegts ar šo Kodeksu vai citu likumu/legālu noteikumu - par ko pieļaujama brīvības atņemšana <p>Noziegumu klasifikācija:</p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>felonijas</i> – brīvības atņemšana > 1 gadu. Klases: A, B, C - rupji <i>misdiminori</i> – visi pārējie noziegumi - <i>misdiminori</i> – brīvības atņemšana < 90 dienām <p>Citi pārkāpumi: nevar piemērot brīvības atņemšanu</p>	<p>Mērķis: §9A.04.020 ietverts krimināltiesiskās reglamentācijas mērķis, par paraugu ņemot PKK §9A.04.060 paredz, ka <i>vispārējās tiesības</i>, cik tālu tās nav pretrunā ar konstitūciju, ir daļa no štata krimināltiesiskās reglamentācijas</p> <p>Definīcijas: §9A.04.110 skaidroti 29 kodeksā lietoti jēdzieni, t.sk. uz noziedzīga nodarījuma izpratni attiecināmi. Jēdzieni skaidroti arī citviet kodeksā</p> <p>Kriminālatbildības minimums: -</p> <p>Stingri noteiktā atbildība: -</p> <p>Vainojamība: ir pārņemta PKK pieredze, skaidrojot vainojamības formas un būtiskākos principus §9A.08.010. Skaidrotas arī atsevišķas <i>mens rea</i> formas</p> <p>Cēloņsakarība: -</p>
<p>Vermonta (<i>Vermont</i>) Vermontas Kodekss. 13.sadaļa. Noziegumi un kriminālprocess⁵² (<i>visp.t.</i>)</p>	<p>Spēkā no 1959.gada</p> <p>Vispārīgie jautājumi: reglamentēti pirmajā nodaļā</p> <p>Sevišķie jautājumi: pārkāpumu definīcijas nav grupētas vai klasificētas, pārkāpumu veidi sarindoti alfabētiskā secībā 2.-87.nodaļā</p>	<p>Definīcija nav ietverta</p> <p>Pārkāpumu klasifikācija:</p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>felonijas</i> – brīvības atņemšana > 1 gadu. - <i>misdiminori</i> – visi pārējie 	<p>Štatā saglabāts vispārējo tiesību regulējums</p>

<p>Virdzinija (<i>Virginia</i>) Virdzinijas Kodekss. 18.2.sadaļa. Noziegumi un pārkāpumi⁵³ (<i>jaukt.</i>)</p>	<p>Spēkā no 1975.gada Vispārīgie jautājumi: reglamentēti pirmajās divās nodaļās, trešā nodaļa veltīta nepabeigtiem pārkāpumiem Sevišķie jautājumi: pārkāpumu definīcijas grupētas un sakārtotas pēc apdraudēto interešu rakstura 11 nodaļās</p>	<p>Definīcija nav ietverta Pārkāpumu klasifikācija: - <i>felonijas</i> – nāves sods, brīvības atņemšanas sods > 1 gadu. Klases: 1, 2, 3, 4, 5, 6 - <i>misdiminori</i> – visi pārējie. Klases: 1, 2, 3, 4 Citi pārkāpumi: satiksmes pārkāpumi, kas netiek uzskatīti par noziedzīgiem pēc savas dabas</p>	<p>Štatā saglabāts vispārējo tiesību regulējums §18.2-17 noteikts ierobežojums vienīgi galīgajam sodam – nāves sodam, ko nevar piemērot citos gadījumos kā likumā noteiktos</p>
<p>Viskonsina (<i>Wisconsin</i>) Viskonsinas Likumi. 938-951.nodaļa. Kriminālkodekss⁵⁴ (<i>jaukt.</i>)</p>	<p>§939.10 ietverta tieša norāde, ka <i>vispārējo tiesību</i> pārkāpumi nav spēkā Vispārīgie jautājumi: reglamentēti pirmajā (939.) nodaļā, kas iedalīta 6 apakšnodaļās. nepabeigti noziegumi ietverti starp vispārīgajiem jautājumiem Sevišķie jautājumi: pārkāpumu definīcijas grupētas un sakārtotas pēc apdraudēto interešu rakstura 949., 950.nodaļā reglamentētas cietušo tiesības</p>	<p>Formāla nozieguma definīcija: - nodarījums - kas par tādu iepriekš aizliegts ar likumu - par ko pieļaujams sods: brīvības atņemšana, naudas sods Noziegumu klasifikācija: - <i>felonijas</i>. klases – brīvības atņemšana šтата cietumā: A, B, C, D, E, F, G, H, I - <i>misdiminori</i> – visi pārējie noziegumi. Klases: A, B, C Citi pārkāpumi: par kuriem var piemērot mantisku sodu, izšķir A, B, C, D, E klases</p>	<p>Mērķis: - Ietverta norāde, ka <i>vispārējās tiesības</i> izmantojamas interpretācijai Definīcijas: §939.22 skaidrota liela daļa vispārīgo un atsevišķi speciālie jēdzieni vai ietvertas norādes uz to definīcijām, kas attiecināmi tieši uz Kodeksu Kriminālatbildības minimums: - Stingri noteiktā atbildība: - Vainojamība: <i>vispārējo tiesību</i> un PKK regulējuma apvienots modelis. nodoma definīcija vairāk atbilst <i>vispārējām tiesībām</i>, savukārt noziedzīgas neapdomības un nevērības definīcijās saskatāmi PKK elementi Cēloņsakarība: -</p>
<p>Ziemeļdakota (<i>North Dakota</i>) Ziemeļdakotas Kodekss. 12.1.nodaļa. Kriminālkodekss⁵⁵ (<i>jaukt.</i>)</p>	<p>Spēkā no 1975.gada Vispārīgie jautājumi: reglamentēti Kodeksa sākumā, kur ietverti arī atsevišķi procesuāli jautājumi. Soda noteikšana regulēta 32.nodaļā Sevišķie jautājumi: pārkāpumu definīcijas sakārtotas pēc noziegumu veidiem un apdraudēto interešu nozīmīguma</p>	<p>Formāla pārkāpuma definīcija: - nodarījums - kas par tādu iepriekš aizliegts ar šo Kodeksu vai citu likumu/legālu noteikumu Pārkāpumu klasifikācija: - <i>felonijas</i>: AA, A, B, C. - <i>misdiminori</i>: A, B. Brīvības atņemšana ≤ 1 gadu - citi pārkāpumi (<i>infractions</i>). Naudas sods ≤ 500,- USD</p>	<p>Mērķis: §12.1-01-02 ietverts krimināltiesiskās regulēšanas mērķis, par paraugu ņemot PKK Definīcijas: §12.1-01-04 skaidroti 33 Kodeksā lietotie jēdzieni, t.sk. uz noziedzīga pārkāpuma izpratni attiecināmi. jēdzieni skaidroti arī citviet kodeksā §12.1-01-03 ietverts pārkāpuma elementu skaidrojums, kuru pastāvēšana nepieciešama noziedzīguma konstatēšanai: aizliegts nodarījums, blakusapstākļi, prasītā vainojamība, jebkāds prasītais rezultāts, kā arī aizstāvība neesamība Kriminālatbildības minimums: §12.1-02-01 nodarījums (darbība, bezdarbība vai valdījums), kas aizliegts ar likumu Stingri noteiktā atbildība: ir atrunāta §12.1-02-02(3), bet ierobežoti un neizmantojot jēdzienu Vainojamība: ar atšķirībām niansēs ir izmantots PKK modelis, definētas formas un atsevišķi vainojamības principi Cēloņsakarība: “ja-ne” cēlonība</p>
<p>Ziemeļkarolīna (<i>North Carolina</i>) Ziemeļkarolīnas Likumi. 14.nodaļa.</p>	<p>Likumu ievada noziegumu klasifikācija un par tiem paredzami sodi, kā arī soda noteikšana par nepabeigtiem noziegumiem, kā arī vai</p>	<p>Formāla pārkāpuma definīcija: - kas par tādu iepriekš aizliegts ar šo Kodeksu vai citu likumu/legālu noteikumu</p>	<p>§4-1 noteikts, ka saglabāts vispārējo tiesību regulējums, kas attiecināms arī uz krimināltiesībām</p>

Krimināllikums ⁵⁶ (<i>jaukt.</i>)	līdzdalību un piesaistību noziegumiem Pārējās nodaļas velītas pārkāpumu definīcijām, kas sagrūpētas pēc noziegumu veidiem, ņemot vērā apdraudēto interešu raksturu	- par ko pieļaujams sods: brīvības atņemšana, naudas sods Noziegumu klasifikācija : - <i>felonijas</i> : A, B1, B2, C, I - <i>misdiminori</i> : 1, 2, 3 ne-noziedzīgi pārkāpumi (<i>infractions</i>): nav sodāmi ar brīvības atņemšanu	
--	--	---	--

¹ Pieejams: <http://www.legislature.idaho.gov/idstat/Title18/T18.htm> [Skatīts 2012-03-21].

² (*visp.t.*) – vispārējo tiesību modelis; (*PKK*) – PKK modelis; (*jaukt.*) – jauktais modelis.

³ Štatu kodeksos, kuros ietverts mērķis, tas noteikts vai nu kā krimināllikuma mērķis, vai kā krimināltiesiskā regulējuma mērķis. Atšķirībā no PKK, kur vienkopus reglamentēts krimināltiesību vispārīgās reglamentācijas, pārkāpumu definīciju mērķis un soda noteikšanas reglamentācijas mērķis, štatu kodeksos, kuros mērķis ietverts, pārkāpumu definīciju mērķis un soda noteikšanas reglamentācijas mērķis parasti tiek nošķirti.

⁴ Štatu kodeksos stingri noteiktās atbildības jautājumiem iespējami šādi risinājumi: **1)** ir atrunātas likumdevēja tiesības paredzēt stingri noteikto atbildību vai absolūto atbildību tikai par pārkāpumiem, kas nesaistīti ar brīvības atņemšanu; **2)** ir atrunātas likumdevēja tiesības paredzēt stingri noteikto atbildību vai absolūto atbildību tikai par pārkāpumiem un misdiminoriem; **3)** ir atrunāts, ka atsevišķos gadījumos pārkāpumam un/vai noziegumam nav nepieciešams kādu no vainojamiem psihiskās attieksmes stāvokļiem; **4)** nav atrunāta, bet pastāv saskaņā ar *vispārējām tiesībām*.

⁵ Pieejams: <http://www.legis.state.ia.us/IACODE/1999SUPPLEMENT/XVI.html> [Skatīts 2012-03-21].

⁶ Pieejams: <http://www.legislature.state.al.us/CodeofAlabama/1975/13297.htm> [Skatīts 2012-03-21].

⁷ Lielākoties kodeksos, kur ietvers cēloņsakarības skaidrojums, tas definēts kā “ja-ne” cēlonis: cēloniskā saikne pastāv, kad rezultāts citādi nebūtu iestājies, ja nebūtu personas nodarījuma kā tāda vai konkurējoši ar citiem cēloņiem, izņemot gadījumus, kad konkurējošais cēlonis nepieciešams, lai rezultāts iestātos, un izdarītāja nodarījums – skaidri nepietiekams.

⁸ Pieejams: <http://www.touchngo.com/lglcntr/akstats/statutes/title11.htm> [Skatīts 2012-03-21].

⁹ Pieejams: <http://www.azleg.gov/ArizonaRevisedStatutes.asp?Title=13> [Skatīts 2012-03-21].

¹⁰ Pieejams: <http://www.lexisnexis.com/hottopics/arcodes/Default.asp> [Skatīts 2012-03-21].

¹¹ Pieejams: <http://delcode.delaware.gov/title11/index.shtml#TopOfPage> [Skatīts 2012-03-21].

¹² Pieejams: <http://legis.state.sd.us/statutes/DisplayStatute.aspx?Type=Statute&Statute=22> [skatīts 2012-03-21].

¹³ Pieejams: <http://www.scstatehouse.gov/code/title16.php> [skatīts 2012-03-21].

¹⁴ Pieejams: <http://law.justia.com/codes/georgia/2010/title-16/> [skatīts 2012-03-21].

¹⁵ Pieejams: http://www.leg.state.fl.us/statutes/index.cfm?App_mode=Display_Index&Title_Request=XLVI#TitleXLVI [skatīts 2012-03-22].

¹⁶ Pieejams: <http://www.justice.gov/gu/CompilerofLaws/GCA/title9.html> [skatīts 2012-03-22].

¹⁷ Pieejams: <http://codes.lp.findlaw.com/histatutes/5/37> [skatīts 2012-03-21].

¹⁸ Pieejams: <http://www.ilga.gov/legislation/ilcs/ilcs2.asp?ChapterID=53> [skatīts 2012-03-21].

¹⁹ Pieejams: <http://www.state.in.us/legislative/ic/code/title35/> [skatīts 2012-03-21].

²⁰ Pieejams: <http://le.utah.gov/~code/TITLE76/TITLE76.htm> [skatīts 2012-01-26].

²¹ Pieejams: http://www.leginfo.ca.gov/html/pen_table_of_contents.html [skatīts 2012-01-26].

²² Pieejams: http://kansasstatutes.lesterama.org/Chapter_21/ [skatīts 2012-03-23].

²³ Kentucky Revised Statutes. Title L. Penal Code. <http://www.lrc.state.ky.us/krs/titles.htm> (aplūkots 2008. 11.martā).

²⁴ Pieejams: <http://www.michie.com/colorado/lpext.dll?f=templates&fn=main-h.htm&cp=> [skatīts 2012-03-23].

²⁵ Pieejams: <http://michie.lexisnexis.com/dc/lpext.dll?f=templates&fn=main-h.htm&cp=> [skatīts 2012-03-23].

²⁶ Pieejams: <http://www.cga.ct.gov/2001/pub/Title53a.htm> [skatīts 2012-03-23].

²⁷ Pieejams: <http://legis.la.gov/lss/lss.asp?folder=88> [skatīts 2012-03-23].

²⁸ Pieejams: <http://www.mass.gov/legis/laws/mgl/gl-pt4-toc.htm> [skatīts 2012-03-23].

²⁹ Pieejams: <http://janus.state.me.us/legis/statutes/17-A/title17-Ach0sec0.html> [skatīts 2012-03-23].

³⁰ Pieejams: <http://www.lexisnexis.com/hottopics/mdcode/> [skatīts 2012-01-18].

³¹ Pieejams: <http://www.legislature.mi.gov/%28S%28105smonokwr0jw55g2qade45%29%29/mileg.aspx?page=getObject&objectname=mcl-act-328-of-1931> [skatīts 2012-01-18].

³² Pieejams: <https://www.revisor.leg.state.mn.us/statutes/?view=part&start=609&close=624> [skatīts 2012-01-18].

³³ Pieejams: <http://www.lexisnexis.com/hottopics/mscode/> [skatīts 2012-01-18].

³⁴ Pieejams: <http://www.moga.mo.gov/statutes/statutes.htm#T38> [skatīts 2012-01-18].

³⁵ Pieejams: http://data.opi.mt.gov/bills/mca_toc/45.htm [skatīts 2012-01-18].

³⁶ Pieejams: <http://law.justia.com/codes/nebraska/2009/Chapter28/Chapter28.html> [skatīts 2012-01-18].

³⁷ Pieejams: <http://www.leg.state.nv.us/NRS/Index.cfm> [skatīts 2012-01-18].

³⁸ Pieejams lejupielādei: <ftp://www.njleg.state.nj.us/statutes> [skatīts 2012-01-18]; pieejams tiešsaistē: <http://law.onecle.com/new-jersey/2c-the-new-jersey-code-of-criminal-justice/index.html> [skatīts 2012-01-18].

³⁹ Pieejams: <http://www.gencourt.state.nh.us/rsa/html/NHTOC/NHTOC-LXII.htm> [skatīts 2012-01-18].

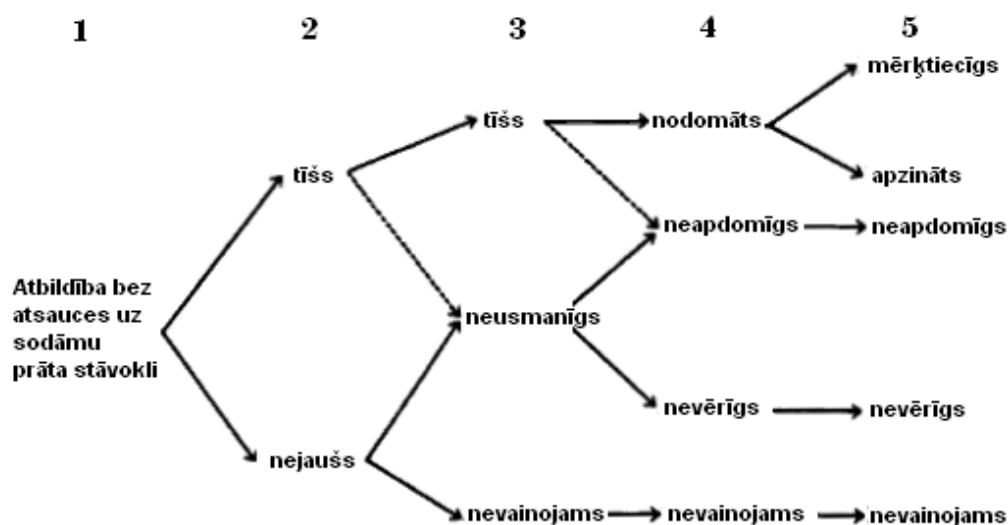
⁴⁰ Pieejams: <http://public.leginfo.state.ny.us/menugetf.cgi?COMMONQUERY=LAWS>.

⁴¹ Pieejams: <http://www.conwaygreene.com/nmsu/lpext.dll?f=templates&fn=main-h.htm&2.0> [skatīts 2012-01-18].

-
- ⁴² Pieejams: <http://codes.ohio.gov/orc/29> [skatīts 2012-01-18].
- ⁴³ Pieejams lejupielādei: <http://www.lsb.state.ok.us/osStatuesTitle.html> [skatīts 2012-01-18].
- ⁴⁴ Pieejams: <http://www.leg.state.or.us/ors/vol4.html> [skatīts 2012-01-18].
- ⁴⁵ Pieejams: <http://www.legis.state.pa.us/WU01/LI/LI/CT/HTM/18/18.HTM> [skatīts 2012-01-18].
- ⁴⁶ Pieejams: <http://www.legis.state.wv.us/wvcode/ChapterEntire.cfm?chap=61> [skatīts 2012-01-18].
- ⁴⁷ Pieejams: <http://www.rilin.state.ri.us/statutes/title11/index.htm> [skatīts 2012-01-18].
- ⁴⁸ Pieejams: <https://www.lexisnexis.com/hottopics/tncode/> [skatīts 2012-03-23].
- ⁴⁹ Pieejams: <http://www.statutes.legis.state.tx.us/> [skatīts 2012-01-18].
- ⁵⁰ Pieejams: <http://legisweb.state.wy.us/statutes/statutes.aspx?file=titles/Title6/Title6.htm> [skatīts 2012-03-23].
- ⁵¹ Pieejams: <http://apps.leg.wa.gov/rcw/default.aspx> [skatīts 2012-03-23].
- ⁵² Pieejams: <http://www.lexisnexis.com/hottopics/vtstatutesconstctrules/> [skatīts 2012-03-23].
- ⁵³ Pieejams: <http://leg1.state.va.us/cgi-bin/legp504.exe?000+cod+TOC1802000> [skatīts 2012-03-23].
- ⁵⁴ Pieejams: <http://www.legis.state.wi.us/rsb/Statutes.html> [skatīts 2012-03-23].
- ⁵⁵ Pieejams: <http://www.legis.nd.gov/cencode/t12-1.html> [skatīts 2012-03-23].
- ⁵⁶ Pieejams: <http://www.ncga.state.nc.us/gascripts/Statutes/StatutesTOC.pl?Chapter=0014> [skatīts 2012-03-23].

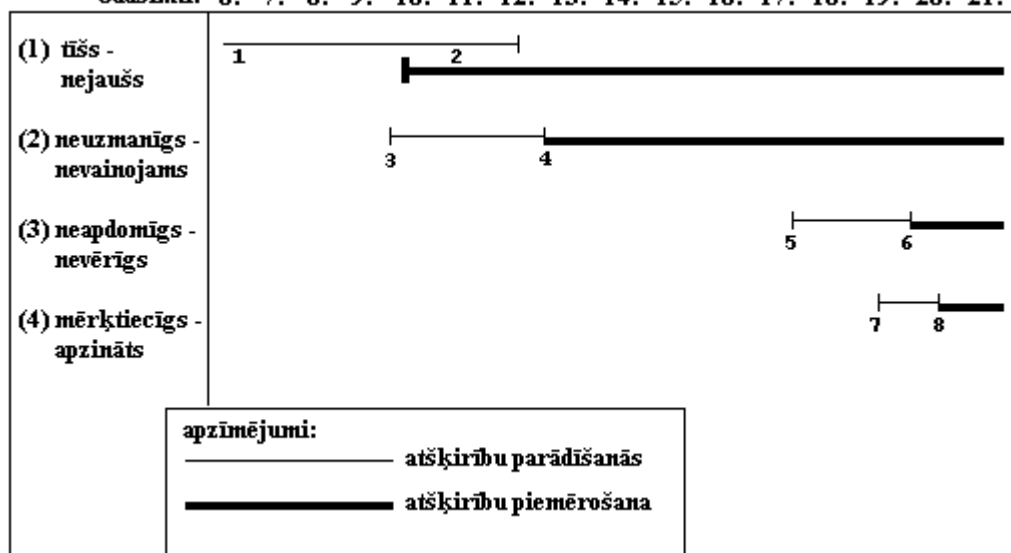
3.pielikums. Vainas formu attīstības vēsture *vispārējās tiesībās*

Vainojamības formu attīstība pa posmiem:¹

Vainojamības formu nošķiršana teorijā un praksē:²

Gadsimti: 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21.

Paskaidrojumi:

1. Tas ir diskutabls jautājums, vai ir pastāvējis periods, kad apzināta rīcība vai sekas tika atšķirtas no nejaušām.
2. Tīša-netīša nošķiršana, iespējams, netika nepiemērota līdz 10.gs un vēlākais līdz 13.gs tika izmantota reti.
3. Kā tas redzams Alfrēda likumos (*Laws of Alfred*), periods, kurā parādās pirmās pazīmes tīša, neuzmanīga un bez vainojamības nošķiršana ir agrs, vismaz laika posmā no 871.-901.gadam.
4. Brakonts (*Bracon*; 1256) sniedz pirmos reālos pierādījumus neuzmanīgs-nevainojams nošķiršanas pielietojumam praksē, bet ir redzams, ka tas jau tika piemērots agrāk.
5. Heils (1678) piedāvā pirmo drošo piemēru, ka tiesībās tiek atzīta atšķirība starp neapdomību un nevērību.
6. Neapdomības-nevērības nošķiršana palika nepiemērota līdz pat 19.gs.
7. Visnesenāk sāka nošķirt mērķtiecību un apzināšanos, kas pirmoreiz parādījās tikai 19.gs.
8. Līdz pat 20.gs mērķtiecības un apzināšanās nošķiršana netika praktiski piemērota.

¹ Robinson, P.H. *A Brief History of Distinctions in Criminal Culpability*, p. 821,822.

² *Ibid*, p. 851, 852.

4.pielikums. Stingri noteiktā atbildība un fakta prezumpcija

	Prezumpcija	Klasiskā stingri noteiktā atbildība	Absolūtā atbildība	Modernā stingri noteiktā atbildība
Subjektīvās vainas izpratne	Neparedz izmaiņas vainas teorijā	Subjektīvā vaina vispār netiek vērtēta	Nesaglabā subjektīvo vainu, bet tā vietā piedāvā objektīvu vainu	Nesaglabā subjektīvo vainu, bet tā vietā piedāvā objektīvu vainu
Par patiesiem pieņemto faktu atspēkošanas iespēja	Ir paredzēta	Nav paredzēta	Ir paredzēta	Ir paredzēta
Atspēkošanas veids	Parasti – pamatojot pretējo, pēc kā <u>pierādīšana notiek, it kā prezumpcija nebūtu bijusi</u>	Nav iespējama	Nav pieejamas visas <i>aizstāvības</i> , proti, nevar atsaukties uz kļūdu. Parasti nav noteikti arī standarti, bet ir pieejamas visas objektīvās aizstāvības	Ir pieejamas visas <i>aizstāvības</i> , kā arī <u>tieks noteikti objektīvi kritēriji</u> . Personai tiek dota iespēja atsaukties uz ievēroto rūpību, gādību, uzmanību u.tml.

Modernās stingri noteiktās atbildības nošķiršana no nevērības:

	Stingri noteiktā atbildība	Nevērība
Kopīgais	Pieņēmums, ka persona zina faktus, ko tai ar likumu uzlikts pienākums noskaidrot – uzzināt Noskaidrošana ir intelektuāla darbība, kaut gan tās realizēšana nepieciešama arī fiziska piepūle. Pienākums zināt, noskaidrot, būt informētam, pārliecināties, veikt drošības pasākumus, pārbaudīt u.tml. Tiesisku pienākumu nepildīšana rada atbildību, kas apriori ir objektīva, proti, par bezdarbību.	
Atšķirīgais	Sākotnēji nebija noteikti ierobežojumi un atbildību varēja paredzēt arī par sekām, ko izraisījusi pienākumu nepildīšana. Sekas līdz ar to tika pārnestas, pieskaitītas personas rīcībai – A nepildīja pienākumu, izraisīja notikumu ķēdi, kas noveda pie sekām, tāpēc tai jāatbild par sekām. Mūsdienās atzīts, ka jābūt noteiktam standartam – vai A ievēroja visu rūpību. Turklāt jāvērtē A attieksme pret sekām, kas ir noteicošā psihiskās attieksmes forma šādos gadījumos. standartu var ietekmēt pienākumu raksturs – jo nozīmīgāki noteikumi, jo augstāks standarts, ko jāievēro personai	Nevērība, nolaidība ietver divas prasības – pienākuma pastāvēšanu, kas ir objektīvs kritērijs un sakrīt ar stingri noteikto atbildību, un reālu spēju izdarīt to, kas būtu jāizdara, kas ir subjektīvs pienākums. Atšķirībā no stingri noteiktās atbildības, nevērība prasa spēju izvērtēt subjektīvi – vai konkrētā persona konkrētajā situācijā varēja noskaidrot to, ko bija pienākums noskaidrot. Ja nav paredzēta labprātīgas rīcības prezumpcija, tad tas ir apsūdzības pienākums pierādīt, ka persona varēja noskaidrot faktu, ko tai bija pienākums zināt. Standarti netiek paredzēti
Subjektīvās vainas izpratne	Nesaglabā subjektīvo vainu, bet tā vietā piedāvā objektīvu vainu	Daļēji saglabā subjektīvo vainu, bet ietver arī objektīvu kritēriju
Atspēkošanas iespēja	Ir paredzēta	Ir paredzēta
Atspēkošanas veids	Ir pieejamas visas <i>aizstāvības</i> , kā arī <u>tieks noteikti objektīvi kritēriji</u> . Personai tiek dota iespēja atsaukties uz ievēroto rūpību, gādību, uzmanību u.tml.	Nav jāatspēko, ja vien likumā nav ietverta labprātīgas rīcības prezumpcija. Tādā gadījumā notiek pierādījumu nastas pārņemšana

Darbā lietotie saīsinājumi

Ārvalstu juridisko žurnālu un citu periodisko izdevumu oficiālie saīsinājumi

A.B.A. J. – The American Bar Association Journal

Ala. L. Rev. – Alabama Law Review

Am. B. Found. Res. J. – American Bar Foundation Research Journal

Am. Crim. L. Rev. – The American Criminal Law Review

Am. J. Comp. L. – The American Journal of Comparative Law

Am. J. Legal Hist. – the American Journal of Legal History

Am. L. Rev. – American Law Review

Am. L. Sch. Rev. – The American Law School Review

Am. U. L. Rev. – The American University Law Review

Anglo-Am. L. Rev. – The Anglo-American Law Review

Ariz. L. Rev. – The Arizona Law Review

Brook. J. Int'l L. – Brooklyn Journal of International Law

Brook. L. Rev. – Brooklyn Law Review

Buff. Crim. L. Rev. – the Buffalo Criminal Law Review.

BYU L. Rev. – The Brigham Young University of Law Review

B.C. L. Rev. – The Boston College Law Review

B.U. L. Rev. – Boston University Law Review

Cambridge L. J. – the Cambridge Law Journal

Cal. L. Rev. – California Law Review

Colum. L. Rev. – Columbia Law Review

Crim. L. Bull. – Criminal Law Bulletin

Dick. L. Rev. – Dickinson Law Review

Duq. U. L. Rev. – Duquesne University Law Review

Eur. J. Crime Crim. L. & Crim. Just. – European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice

Geo. L. J. – The Georgetown Law Journal

Harv. Int'l. L. J. – Harvard International Law Journal

Harv. J. on Legis. – Harvard Journal on Legislation

Harv. L. Rev. – The Harvard Law Review

Hastings L. J. – The Hastings Law Journal

Hous. L. Rev. – Houston Law Review

Int'l & Comp. L. Q. – The International and Comparative Law Quarterly

Iowa L. Rev. – The Iowa Law Review

J. Comp. Legis. & Int'l L. – Journal of Comparative Legislation and International Law

J. Contemp. Legal Issues – Journal of Contemporary Legal Issues

J. Crim. L. & Criminology – The Journal of Criminal Law and Criminology

J. Crim. L. Criminology & Police Sci. – The Journal of Criminal Law, Criminology, and Police Science

Ky. L. J. – the Kentucky Law Journal

L. Q. R. – The Law Quarterly Review

Law & Contemp. Probs. – Law and Contemporary Problems

Maastricht J. Eur. & Comp. L. – Maastricht Journal of European and Comparative Law

Marq. L. Rev. – The Marquette Law Review

Mich. YBI Legal Stud. – Michigan Yearbook of International Legal Studies

Minn. L. Rev. – The Minnesota Law Review

Mod. L. Rev. – The Modern Law Review

N. Ill. U. L. R. – Northern Illinois University Law Review

New Crim. L. Rev. – New Criminal Law Review

New Eng. J. on Crim. & Civ. Confinement – New England Journal on Criminal and Civil Confinement

N.D. L. Rev. – The North Dakota Law Review

Ohio St. J. Crim. L. – Ohio State Journal of Criminal Law

Or. L. Rev. – Oregon law review
Oxford J. Legal Stud. – the Oxford Journal of Legal Studies

Pace L. Rev. – Pace Law Review

Rev. Hell. Dr. Int. – Revue Hellenique de. Droit International

San Diego L. Rev. – San Diego Law Review

Stan. L. Rev. – The Stanford Law Review

Soc. F. – Social Forces

S. C. L. Q. – The South Carolina Law Quarterly

Statute L. Rev. – Statute Law Review

St. John's L. Rev. – St. John's Law Review

Suffolk U. L. Rev. – Suffolk University law review

Sup. Ct. Rev. – The Supreme Court Review

T. of the Royal Historical Soc. – Transactions of the Royal Historical Society, Fifth series

Tul. L. R. – Tulane Law Review

U. Ill. L. Rev. – The University of Illinois Law Review

U. Pa. L. Rev. – The University of Pennsylvania Law Review

U. Pitt. L. Rev. – The University of Pittsburgh Law Review

U. Rich. L. Rev. – The University of Richmond Law Review

UCLA L. Rev. – UCLA Law Review

Va. L. Rev. – Virginia Law Review

W.Va.L.Q. – West Virginia Law Quarterly

Wash. U. Global Stud. L. Rev. – The Washington University Global Studies Law Review

Wis. L. Rev. – the Wisconsin Law Review

Wash. & Lee L. Rev. – Washington and Lee Law Review

Yale L. J. – The Yale Law Journal

Citi darbā lietotie saīsinājumi

Promocijas darbā izmantoti latviešu un angļu valodā oficiāli atzītie saīsinājumi. Pārējie darbā lietotie saīsinājumi iepriekš atrunāti tekstā.